

Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam ex–post novērtējums

Identifikācijas Nr.LRLM2018/28-3-02/08

Gala ziņojums

Izstrādātājs: SIA SAFEGE Baltija
2018. gada 30. novembrī, precizēts 18.decembrī.

Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam ex-post novērtējums

Identifikācijas Nr.LRLM2018/28-3-02/08

Izvērtējuma ziņojuma izstrādātājs: SIA SAFEGE Baltija
2018. gada 30. novembrī. Precizēts 18.decembrī

Vāka foto: *drmakete lab* no vietnes “Unsplash”

Satura rādītājs

Kopsavilkums	4
Saīsinājumi	9
1. Ievads	11
1.1. Izvērtējuma norise	11
1.2. Mērķis, uzdevumi un rezultāti	11
2. Izvērtējuma metodoloģija	16
2.1. Izvērtējuma teorētiski-metodoloģiskā pieeja	16
2.2. Izvērtējuma datu ieguves un analīzes metodes	2
3. Ģimenes politikas loma un dominējošās tendences	8
3.1. Ģimenes politikas vispārējs raksturojums	8
3.2. Ģimenes politikas loma un dominējošās tendences Latvijā	13
4. Rīcības virziena “Ģimenes dibināšana un laulība” izvērtējums	15
4.1. Rīcības virziena nozīmē ģimenes politikas veidošanā kopumā	15
4.2. Pasākumu izpildes izvērtējums attiecībā uz mērķu un uzdevumu sasniegšanu	21
4.3. Definēto rezultātu un rezultatīvo rādītāju sasniegšanas izvērtējums	35
4.4. Secinājumi par rīcības virziena īstenošanu	39
5. Rīcības virziena “Ģimenes dzīves plānošana un bērna ienākšana ģimenē” izvērtējums	41
5.1. Rīcības virziena nozīme ģimenes politikas veidošanā kopumā	41
5.2. Pasākumu izpildes izvērtējums attiecībā uz mērķu un uzdevumu sasniegšanu	60
5.3. Definēto rezultātu un rezultatīvo rādītāju sasniegšanas izvērtējums	103
5.4. Secinājumi par rīcības virziena izpildi	107
6. Rīcības virziena “Atbalsts vecāku pienākumu īstenošanai” izvērtējums	110
6.1. Rīcības virziena nozīme ģimenes politikas veidošanā kopumā	110
6.2. Pasākumu izpildes izvērtējums attiecībā uz mērķu un uzdevumu sasniegšanu	115
6.3. Izvērtējums par rīcības virziena rezultātu sasniegšanas pakāpi	167
6.4. Secinājumi par rīcības virziena īstenošanu	175
7. Rīcības virziena “Ģimenes stabilitāte” izvērtējums	182
7.1. Rīcības virziena nozīme ģimenes politikas kontekstā	182
7.2. Pasākumu izvērtējums rīcības virziena mērķu un uzdevumu sasniegšanai	186
7.3. Definēto rezultātu un rezultatīvo rādītāju sasniegšanas izvērtējums	208
7.4. Secinājumi par rīcības virziena īstenošanu	209
8. Rīcības virziena “Ārpusģimenes aprūpe” izvērtējums	212
8.1. Rīcības virziena nozīmē ģimenes politikas veidošanā kopumā	212
8.2. Pasākumu izpildes izvērtējums attiecībā uz mērķu un uzdevumu sasniegšanu	213

8.3. Definēto rezultātu un rezultatīvo rādītāju sasniegšanas izvērtējums	229
8.4. Secinājumi par rīcības virziena īstenošanu	236
9. Secinājumi un ieteikumi	238
9.1. Secinājumi par Pamatnostādņu īstenošanu	238
9.2. Metodoloģiski ieteikumi politikas plānošanai	239
9.3. Ieteikumi ģimenes politikas uzdevumu plānošanai.....	243
10. Pielikumi	269
10.1. Informantu saraksts	269

Kopsavilkums

Izvērtējuma mērķis ir veikt Pamatnostādņu ex-post novērtējumu, lai pilnveidotu ģimenes valsts politikas īstenošanu un ģimenēm sniegto atbalstu, sagatavotu priekšlikumus turpmākai politikas attīstībai, balstoties uz iedzīvotāju/ ģimeņu vērtējumu par atbalsta instrumentiem un būtiskākajiem rīcības virzieniem. Izvērtējuma objekts ir Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.–2017.gadam (Pamatnostādnes)¹, kura ietvaros noteikti pieci rīcības virzieni:

1. ģimenes dibināšana un laulība,
2. ģimenes dzīves plānošana un bērna ienākšana ģimenē,
3. atbalsts vecāku pienākumu īstenošanai,
4. ģimenes stabilitāte,
5. ārpusģimenes aprūpe.

Ģimenes valsts politikas pamatnostādņēs kopumā definēti 9 mērķi, 52 uzdevumi, 18 politikas rezultāti un 41 rezultatīvais rādītājs. Šo mērķu, uzdevumu un rezultātu sasniegšanai abos rīcības plānos ietverti kopumā 184 pasākumi. Izvērtējuma ietvaros īpaša uzmanība tika pievērsta rezultātu sasniegšanas novērtējumam, kā arī mērķa grupas viedoklim par politikas rezultātu sasniegšanu. Lai nodrošinātu iespēju analizēt ģimeņu vērtējumu atbilstoši Tehniskās specifikācijas prasībām, aptaujas izlasē tika iekļauts nozīmīgs iedzīvotāju ar bērniem īpatsvars. Sasniegtā izlase pēc datu svēršanas ietver 934 respondentus ar bērniem, 682 – bez bērniem, t.i., ir iekļauts lielāks nekā iedzīvotāju sastāvā esošais respondentu ar bērniem īpatsvars - 57,8%.

Pēdējā desmitgadē ģimenes atbalsta politikas kodolu Latvijā pamatā veido finansiāls atbalsts ģimenēm, atbalsts pakalpojumu un citu uz ģimeni vērstu pasākumu veidā un bērna kopšanas atvaļinājums. Kā starpdisciplināra nozare tā atrodas ciešā mijiedarbībā un savstarpējā ietekmē ar citām politikas jomām un nozarēm

Rīcības virziena “Ģimenes dibināšana un laulība” izvērtējums

Apkopotā informācija par Pamatnostādņēs noteikto politikas rezultātu sasniegšanu rīcības virziena ietvaros liecina, ka noteiktie rādītāji ir sasniegti un ir vērojama pozitīva tendence gan attiecībā uz noslēgto laulību skaitu uz 1000 iedzīvotājiem, reģistrētā laulībā dzimušo bērnu skaitu un jaundzimušo skaitu, kam nav noteikta paternitāte, kas samazinās. Tomēr rīcības virziena ietvaros definētajiem rezultātiem un rezultatīvajiem rādītājiem Pamatnostādņēs ir pastarpināta saikne ar uzdevumiem, plānotajiem un īstenotajiem pasākumiem.

Kopumā var konstatēt, ka Pamatnostādņēs izmantota normatīvā pieeja, kur Latvijas situācija raksturota ar laulību kā vēlamāko ģimenes formu, pamatojot to ar Satversmē noteikto, nevis balstoties statistikā un socioloģiskajos datos. Joprojām ir aktuāla ģimenes definīcija normatīvajā regulējumā, tā neizzudīs nākotnē, tāpēc politikas veidotājiem ir nepieciešams veidot konstruktīvus risinājumus. Politikas veidošana ir jābalsta izvērtējumā par pakalpojumu pieejamību sadalījumā pēc ģimeņu tipiem, jo īpaši dalījumā pēc laulībā un kopdzīvē bez laulību reģistrācijas dzīvojošām ģimenēm.

Kā problēma jānorāda, ka Tautas skaitīšanas rezultāti neatspoguļo ziņas par saliktajām ģimenēm Latvijā, ne post-nukleārajām ģimenēm, kurās vecāki audzina gan katrs savā iepriekšējā laulībā vai kopdzīvē dzimušos bērnus, gan kopīgos pāra bērnus, ne arī par citiem salīdzinoši jauniem ģimenes tipiem,

¹ Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.–2017.gadam <http://polsis.mk.gov.lv/documents/3583>

piemēram, transnacionālām ģimenēm. Tādēļ nepieciešams izvērtēt iespējas papildināt Tautas skaitīšanas metodoloģiju, lai iegūtie dati par iedzīvotājiem un ģimenēm atspoguļoti sociālo realitāti.

Ir nepieciešama diskusija un praktisko instrumentu izvērtējums ģimenes un laulības tematikas integrācijai izglītības saturā, lai nodrošinātu sasaisti ar mūsdienu dzīves realitāti un bērnu interešu aizsardzību. Šajā kontekstā joprojām aktuāla ir horizontālā sadarbība starp ministrijām, konkrēti - starp Izglītības un zinātnes kā arī Labklājības ministriju. Sadarbība jāpilnveido gan gan nozares politikas izstrādes, gan uzraudzības procesā, lai panāktu sasaisti starp politikas dokumentiem un to mērķu sasniegšanu.

Rīcības virziena “Ģimenes dzīves plānošana un bērna ienākšana ģimenē” izvērtējums

Šajā rīcības virzienā izvirzīti mērķi – palielināt materiālo atbalstu ekonomiski aktīvām ģimenēm, mazināt reproduktīvās veselības riskus un veicināt adopciju. Pārskata periodā sasniegts ievērojams progress vairākās jomās, dažviet pat būtiski pārsniedzot plānoto. Pieaugums konstatējums rādītājos, kas vērsti uz politikas rezultāta “palielinājusies dzimstība” sasniegšanu. Jānorāda, ka “ārpus” Pamatnostādnēs paredzētajiem pasākumiem, pārskata periodā tika īstenoti arī citi pasākumi ar būtisku fiskālu ietekmi uz valsts budžetu (piemēram, sociālo pabalstu griestu atcelšana, ĢVP diferencēšana, vecāku pabalsta reforma utt.). Tomēr 2017. gadā izaugsme vairs neparādās. Demogrāfijas eksperti to primāri saista ar Latvijas iedzīvotāju vecumstruktūras izmaiņām.

Pozitīvas tendences vērojamas saistībā ar ģimeņu reproduktīvo veselību. Līdz ar valsts atbalstu neauglības ārstēšanai, divkārtšojies ir medicīniskās apaugļošanas rezultātā dzimušo bērnu skaits. Tomēr pieprasījums pēc veselības aprūpes pakalpojumiem neauglības noteikšanai un ārstēšanai no valsts budžeta līdzekļiem ievērojami pārsniedz iespējas. Saskaņā ar statistikas datiem mākslīgo abortu skaits ir sarucis uz pusi, tomēr vēl aiz vien Latvijā ik gadu mākslīgi tiek pārtrauktas kopumā gandrīz 4000 grūtniecības.

Visizteiktākās pozitīvās izmaiņas vērojamas attiecībā uz palielinātu atbalstu ģimenēm ar bērniem mājokļu iegādei - laikā līdz 31.12.2017. atbalstu bija saņēmušas 7408 ģimenes. Tomēr Mājokļu garantiju programmas īstenošana var veicināt nevienlīdzību ģimeņu vidū, vēl aktīvāku iedzīvotāju koncentrēšanos Rīgas un Pierīgas aglomerācijā. Attiecīgi - izvirzītais politikas rezultāts ir pārāk šaurs, jo vērts tikai uz vienu mājokļu politikas aspektu – mājokļa iegādi. Nav panākts progress attiecībā uz “noslēgto ilgtermiņa īres līgumu skaits”.

Saskaņā ar Izvērtējuma ietvaros veikto ģimeņu aptauju pašreizējo atbalsta veidu TOP5 (“ļoti noderīgi”) veido: brīvpusdienas 1-4. klases skolēniem, nodokļu un citas atlaides ģimenēm ar bērniem, paplašināta daudz bērnu ģimenes definīcija, atbalsts ģimenēm, kas audzina bērnus ar invaliditāti, elastīgākas iespējas apmaksāta bērnu kopšanas atvaļinājuma izmantošanai. Attiecībā uz nākotni, aptaujas rezultāti izvirza prioritātes - nodrošināt ilgākas darbnespējas lapas vecākiem, kuru bērniem diagnosticētas un tiek ārstētas smagas slimības, ieviest bezmaksas ēdināšanu bērnudārzos, radīt apmaksāta atvaļinājuma iespējas ārkārtas gadījumos, kad nepieciešams rūpēties par smagi slimiem vai aprūpējamiem tuviniekiem.

Rīcības virziena “Atbalsts vecāku pienākumu īstenošanai” izvērtējums

Kā liecina datu analīze, rīcības virziena ietvaros noteiktie politikas rezultāti ir lielākoties sasniegti. Tomēr nevar viennozīmīgi interpretēt rādītājus attiecībā uz bērnu traumatismu, jo Labklājības ministrija un Veselības ministrija sniedz atšķirīgus datus par iepriekšējo periodu. Joprojām ir salīdzinoši augsts bērnu traumatisma īpatsvars vecuma grupā 0-4 gadi, kad bērna drošība vislielākajā mērā ir atkarīga no

vecāka vai aprūpētāja prasmēm un zināšanām. Šajā vecuma grupā ārējā vidē gūtais traumatisms ir ievērojami zemāks nekā mājās gūtais traumatisms, bet situācija mainās bērniem augot.

Kā lietderīgs tiek vērtēts Pamatnostādņu ietvaros īstenotais atbalsts aukļu dienesta izveidei. Arī aptaujas rezultāti apliecina, ka 52% procenti respondentu piekrīt, ka valstij ir jāsniedz atbalsts ģimenēm bērnu pieskatīšanai ģimenei nepieciešamajā laikā.

Lai gan rīcības virziens tiešā veidā ģimeņu sadzīves apstākļus nerisina, jo tas vērsts uz dzīves kvalitātes paaugstināšanu ģimenēm kopumā, savienojot gan ārējās vides apstākļus, gan sociālos, kultūras un emocionālos jautājumus, tomēr aptaujas rezultāti liecina, ka apmierinātība ir pieaugusi procenta robežās (sasniedz 57,3 %).

Ir pieaudzis komersantu skaits, kuriem piešķirts *Ģimenei draudzīga komersanta* statuss. Iniciatīvas sekmīgai attīstībai un pilnveidošanai ir nepieciešams izsvērt ieguvumus, kurus uzņēmējiem sniedz dalība iniciatīvā.

Attiecībā uz politikas rezultātu *Samazinās nabadzības riskam pakļauto ģimeņu īpatsvars*, jāsecina, ka izvirzītais rādītājs ir daļēji sasniegts. Ir vērojami atšķirīgi rādītāji dažādās sociālajās grupās. Mājsaimniecībās, kurās apgādībā esošos bērnus audzina tikai viens no vecākiem, nabadzības risks joprojām ir augsts un sasniedza 34,3 %. Ievērojami samazinājies nabadzības risks mājsaimniecībās, kurās divi pieaugušie audzina trīs vai vairāk bērnus, kā arī mājsaimniecībās, kurās divi pieaugušie audzina vienu vai divus bērnus.

Rīcības virziena “Ģimenes stabilitāte” izvērtējums

Pārskata periodā Pamatnostādņēs notika gan izmaiņas uzskaites kārtībā, gan izmaiņas normatīvajos aktos, tādēļ nevar viennozīmīgi salīdzināt 2009. un 2013.gada datus. Pārskata periodā netika novērota pieauguma tendence ierosināto krimināllietu skaitā par nodarījumu pret tuviniekiem. Ir samazinājies to personu skaits, kuras ieguvušas traumas vardarbības ģimenē dēļ un vērsušās stacionārajās iestādēs. Jānorāda, ka stacionārā ārstēto pacientu skaitam Latvijā ir vispārēja tendence samazināties, bet ambulatoros gadījumus neregistrē. Pretēji plānotajam ir pieaudzis to gadījumu skaits, kad vecākiem pārtrauc aizgādības tiesības, jo ir konstatēta vecāku vardarbība pret bērnu.

Ir apmācīti speciālisti gan valsts budžeta ietvaros, gan par pašvaldību budžeta līdzekļiem, kā arī kursi par bērnu tiesībām un vardarbības novēršanu tika iekļauti augstskolu programmās. Rehabilitācijas pakalpojumi, it īpaši institūcijā, pārskata perioda beigās tika nodrošināti lielākam no prettiesiskām darbībām cietušo bērnu skaitam nekā pārskata perioda sākumā, pieauga arī pavadoņu skaits. Joprojām šī bija vienīgā iespēja, kā no vardarbības ģimenē cietušajiem nodrošināt nepieciešamu palīdzību.

Būtiska ir šī rīcības virziena implicitās politikas iezīme, kas attiecīgi rada grūtības noteikt koordinējošo institucionālo elementu un visām pusēm vienoties par uzdevumiem un atbildību. Kopumā esošā rīcībpolitika ir vērtējama kā reaģējoša nevis proaktīva, lielāku uzmanību pievēršot vardarbības atpazīšanas un atklāšanas veicināšanai, kā arī rehabilitācijas sniegšanai. Vismazāk uzmanības ir pievērsts vardarbības prevencei, kam ilgtermiņā var būt būtiska loma vardarbības mazināšanai.

Lai arī ir veikta virkne pasākumu vardarbības atpazīšanas veicināšanai, tomēr vēl joprojām daudzu cilvēku uztverē vardarbība, kas notiek ģimenē, tiek vērtēta kā pieļaujama (vai pat normāla) parādība. Vardarbības atpazīšana un problēmas izpratne jāveicina arī speciālistu vidū – veselības aprūpes, tiesībsargājošo iestāžu darbinieku, izglītības. Attīstot palīdzības un sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, nepieciešams stiprināt arī institūciju sadarbību, kas līdz šim ir bijis viens no vajākamajiem vardarbības novēršanas politikas īstenošanas posmiem. Jāveido padziļināta izpratne un diskusijas par bērna labāko interešu konceptu un ievērošanas principu visi speciālistu darbā.

Rīcības virziena “Ārpusģimenes aprūpe” izvērtējums

Gandrīz visi noteiktie rādītāji ir sasniegti - ir vērojama pozitīva tendence gan attiecībā uz ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu skaita vecuma grupā 0-17 samazinājumu, gan aizbildnībā un audžuģimenēs (ģimeniskā vidē) dzīvojošu bērnu skaita attiecībā pret visiem bērniem, kas ir ārpusģimenes aprūpē, pieaugumu. Tomēr vēl jo projām ārpusģimenes aprūpes institūcijās ievietoto bērnu skaits ir augsts (uz 31.12.2017. sastāda 15%). Ir pieaudzis kopējais adoptētāju skaits, kā arī samazinājies adoptēto bērnu uz ārvalstīm īpatsvars, tomēr adoptēto bērnu Latvijā īpatsvars ir palicis nemainīgs 2014.gada rezultātu līmenī. Kamēr audžuģimeņu un adoptētāju skaitam ir tendence palielināties, samazinās aizbildņu skaits.

Visgrūtāk ir veicies ar jauniešu sagatavošanu dzīvei pēc ārpusģimenes aprūpes un personu, kuras ikdienas darbā saskaras ar ārpusģimenes aprūpē esošajiem bērniem, izglītošanu. Šo pasākumu īstenošanu negatīvi ir ietekmējusi DI projekta īstenošanas aizkavēšanās, kā arī cilvēkresursu kapacitātes problemātika sociālajā jomā. Izvirzītie rezultatīvie rādītāji neļauj pilnībā novērtēt to, cik lielā mērā pēc ārpusģimenes aprūpes pakalpojuma saņemšanas bērns ir apguvis sociālās prasmes un ir spējīgs kļūt par pilnvērtīgu sabiedrības locekli.

Raugoties uz nākotni, ārpusģimenes aprūpē dzīvojošiem bērniem, kuri pilnībā vai uz laiku ir zaudējuši vecāku aprūpi, alternatīvas aprūpes sistēmas pamatā jābūt bērna palikšanai savas paplašinātās ģimenes lokā, nezaudējot saikni ar radniekiem, ikdienas dzīvi un atbalsta sistēmām. Paralēli audžuģimeņu kustības attīstībai nepieciešams paplašināt atbalstu aizbildņiem – atbalsta grupas, individuālais atbalsts, apmācības, sociālais darbs ar ģimeni un bērniem.

Tā kā lielākajai daļai bērnu vecāki ir dzīvi, pastāv iespējamība veicināt bērna atgriešanos bioloģiskajā ģimenē. Secināms, ka nepieciešams intensīvs un mērķorientēts sociālais darbs ar bērnu ģimenēm, kā arī jāpilnveido preventīvais darbs. Šajā kontekstā būtiski ir risināt speciālistu sagatavošanu sociālā darba, sociālās rehabilitācijas un sociālās aprūpes sniegšanai, kā arī pārskatīt sociālā darba, sociālās rehabilitācijas, sociālās aprūpes sniegšanā iesaistīto un veselības aprūpes speciālistu atlīdzības sistēmu, nosakot taisnīgu, caurspīdīgu un motivējošu atalgojumu, un nepieciešamības gadījumā reformēt to.

Secinājumi

Pamatnostādņu īstenošanas uzsākšanas laika periods raksturīgs ar būtisku samazinājumu atbalstam ģimenēm ar bērniem, kas, lai gan solidārs pret visām ģimenēm, īpaši skāra nabadzības riskam pakļautās ģimenes. Pakāpeniski, līdz ar visai augstiem emigrācijas un zemiem dzimstības rādītājiem, demogrāfiskie jautājumi kļūva arvien aktuālāki arī politiskajā dienaskārtībā. Uzlabojoties valsts ekonomiskajai situācijai no vienas puses un ievērojami paaugstinoties izpratnei par šo problemātiku politiskā līmenī, Pamatnostādņu īstenošanas noslēdzošajos gados atbalsts ģimenēm ar bērniem ir būtiski palielinājies, tiesa, ievērojami – tieši pabalstu jomā.

Pēdējos gados valsts atbalsts ģimenēm ar bērniem ir būtiski pieaudzis. Pārskata periodā ir vairākkārt pārskatīts un palielināts valsts materiālais atbalsts ģimenēm ar bērniem - veikta ģimenes valsts pabalsta apmēra palielināšana, valsts atbalsta apgādnieku zaudējušiem bērniem palielināšana, pilnveidoti ģimenes valsts pabalsta un vecāku pabalsts saņemšanas nosacījumi, palielināta vecāku pabalsta saņēmēju un bērna kopšanas pabalsta saņēmēju sociālā aizsardzība. Lai attīstītu ģimeniskā vidē (aizbildņi, audžuģimenes) balstītus ārpusģimenes aprūpes pakalpojumus un panāktu, ka bērni dzīvo labvēlīgā ģimeniskā vai tai pietuvinātā vidē, pilnveidota adoptētāju un ārpusģimenes aprūpes atbalsta sistēma – palielināti pabalstu un atlīdzību apmēri (aizbildņiem par bērna uzturēšanu, audžuģimenei bērna uzturam, audžuģimenei par pienākumu pildīšanu, par adoptējamā bērna aprūpi), paaugstināta adoptētāju un audžuģimeņu sociālā aizsardzība. Pārskata periodā ir aktualizēta vardarbības ģimenē problemātika.

Esošā rīcībpolitika ir vērtējama kā reaģējoša nevis proaktīva.

Līdztekus valsts un pašvaldību sniegtajam atbalstam, ir piesaistīts ES fondu un ārvalstu finanšu instrumentu līdzfinansējums uz ģimenes politikas pamatnostādņēs noteikto mērķu sasniegšanu un tādu būtisku jautājumu risināšanai kā deinstitutionalizācija, vardarbības pret bērnu mazināšana, bērnu līdzdalības veicināšana, darba un ģimenes dzīves savienošana, vardarbības mazināšana.

Lai gan NAP 2020 uzraudzības ziņojumā 2017 pozitīvi vērtēta rādītāju virzība uz nosprausto mērķu sasniegšanu ģimenes politikas jomā, viedokļu līderi un eksperti politikas attīstību vērtē kritiski. Iemesli kritiskajam vērtējumam, ir nepilnības ģimeņu ar bērniem atbalsta sistēmā, jauno ģimeņu emigrācija uz ārvalstīm, ekonomiskā nestabilitāte un nedrošība, sociālo transfertu atšķirīgā ietekme uz dažādu ienākumu grupu ģimenēm.

Ģimenes definīcijas nepieciešamības aktualitāte normatīvajā regulējumā nav izzudusi un nav pamata uzskatīt, ka tā izzudīs nākotnē. ir nepieciešams veidot konstruktīvus risinājumus, lai secīgi un pēctecīgi nonāktu pie tādu ģimenes jēdziena un mērķgrupu traktējuma, kas atbilst mūsdienu ģimeņu formu un tipu daudzveidībai un, kā norādīts pamatnostādņēs „aizsargājot un sniedzot atbalstu un tiesisko aizsardzību ģimenēm vai indivīdiem, nav pieļaujama nekāda diskriminācija pēc ģimenes modeļa”.

Izpētes gaitā konstatēts, ka joprojām aktuāla ir horizontālās sadarbības īstenošana starp ministrijām.

Saīsinājumi

Izvērtējums	“Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam ex-post novērtējums” (Identifikācijas Nr.LRLM2018/28-3-02/08)
Pamatnostādnes RPL 2012-2014	Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017.gadam Rīcības plāns “Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam” īstenošanai 2012. – 2014. gadā
RPL 2016-2017	Rīcības plāns “Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam” īstenošanai 2016. – 2017. gadā
RR	rezultatīvais rādītājs
ANO	Apvienoto Nāciju Organizācija
Altum	valsts akciju sabiedrība „Latvijas Attīstības finanšu institūcija „Altum””
CSP	Centrālā Statistikas pārvalde
BSAC	Ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcija bērniem
DI	deinstitutionalizācijas process
DLC	Sadarbības platforma “Demogrāfisko lietu centrs”
EM	Ekonomikas ministrija
ES	Eiropas Savienība
ESF	Eiropas Sociālais fonds
EU-SILC	Apsekojums "Eiropas Savienības statistika par ienākumiem un dzīves apstākļiem"
FM	Finanšu ministrija
ĢVP	ģimenes valsts pabalsts
HIV	cilvēka imūndeficīta vīruss
IeM	Iekšlietu ministrija
IIN	iedzīvotāju ienākuma nodoklis
IZM	Izglītības un zinātnes
KM	Kultūras ministrija
kWh	kilovatstundas
LDDK	Latvijas Darbdevēju konfederācija
LM	Labklājības ministrija
LPS	Latvijas Pašvaldību savienība
LR	Latvijas Republika
MK	Ministru kabinets
MUN	mikrouzņēmuma nodoklis
NAP2020	Nacionālais attīstības plāns 2014.–2020. gadam
NĪN	nekustamā īpašuma nodoklis
NVD	Nacionālais veselības dienests
NVO	nevalstisko organizāciju sektors
OECD	Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija
OIK	obligātā iepirkuma komponente
PII	Pirmskolas izglītības iestāde
PKC	Pārresoru koordinācijas centrs
PMLP	Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde
PVO	Pasaules veselības organizācija
S BSP	Sabiedrībā balstīti sociālie pakalpojumi
SPKC	Slimību profilakses un kontroles centrs

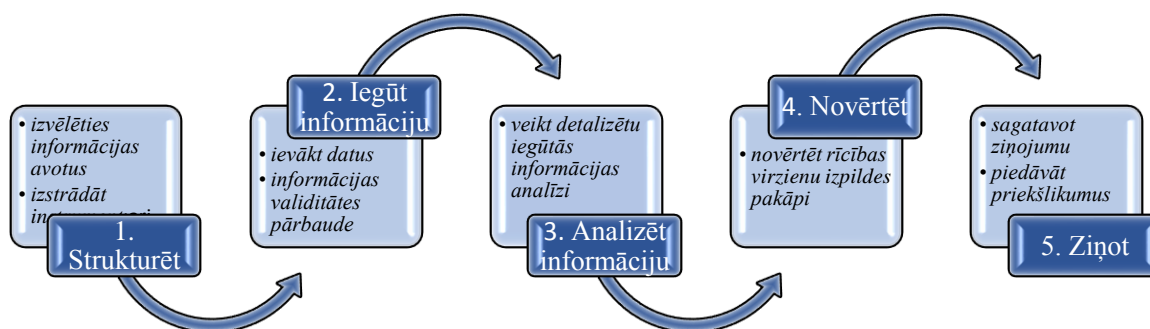
VARAM	Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija
VBTAI	Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija
VID	Valsts ieņēmumu dienests
VK	Valsts kanceleja
VM	Veselības ministrija
VSAA	Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra
VSS	valsts sekretāru sanāksme
TPL	tehniskie palīglīdzekļi

1. Ievads

1.1. Izvērtējuma norise

Izvērtējuma pētījuma izstrāde tika uzsākta 2018. gada 19. jūnijā pēc Līguma Nr LM2018/24-1-05/32 noslēgšanas starp Labklājības ministriju (turpmāk - Pasūtītājs) un SIA SAFEGE Baltija (turpmāk - Izpildītājs). Pārskata periodā tika paralēli īstenoti visi izvērtēšanas procesa soļi:

1.1.1. attēls. Izvērtējuma soļi

Projekta uzsākšanas sanāksme notika **2018. gada 17. jūlijā**, kuras laikā tika pārrunāta Izpildītāja iesniegtā pētījuma metodoloģija, kā arī pušu izpratne par pētījuma mērķiem, uzdevumiem un instrumentāriju. Nākamā tikšanās starp Pasūtītāju un Izpildītāju notika 2018. gada 23. augustā, kuras laikā tika pārrunāta precizētā metodoloģija.

1.2. Mērķis, uzdevumi un rezultāti

Izvērtējuma objekts ir Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.–2017.gadam (Pamatnostādnes)². Pamatnostādnes ir vidēja termiņa politikas plānošanas dokuments, kas nosaka valsts ģimenes politikas mērķus un prioritātes laika periodam līdz 2017. gadam. Pamatnostādņu virsmērķis ir veicināt ģimeņu nodibināšanu, stabilitāti, labklājību un sekmēt dzimstību, kā arī stiprināt laulības institūciju un tās vērtību sabiedrībā. Virsmērķa sasniegšanai ir noteikti pieci rīcības virzieni:

- ģimenes dibināšana un laulība,
- ģimenes dzīves plānošana un bērna ienākšana ģimenē,
- atbalsts vecāku pienākumu īstenošanai,
- ģimenes stabilitāte,
- ārpusģimenes aprūpe.

Izvērtējuma mērķis ir veikt Pamatnostādņu ex-post novērtējumu, lai pilnveidotu ģimenes valsts politikas īstenošanu un ģimenēm sniegto atbalstu, sagatavotu priekšlikumus turpmākai politikas

² Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.-2017.gadam (MK 2011.gada 18.februāra rīkojums Nr.65) <http://polsis.mk.gov.lv/documents/3583>

attīstībai, balstoties uz iedzīvotāju/ ģimeņu vērtējumu par atbalsta instrumentiem un būtiskākajiem rīcības virzieniem.

Pamatnostādņu ex post ietekmes izvērtējuma normatīvā regulējuma bāzi veido Attīstības plānošanas sistēmas likums³ un Attīstības plānošanas dokumentu izstrādes un ietekmes izvērtēšanas noteikumi⁴. Regulējums nosaka, ka starpposma izvērtējumu veic, lai novērtētu īstenotās politikas ietekmi un pieņemtu lēmumu par vidēja termiņa politikas plānošanas dokumenta izstrādes nepieciešamību nākamajam plānošanas periodam. Izvērtējuma metodoloģiskā loģika pakārtota Attīstības plānošanas dokumentu izstrādes un ietekmes izvērtēšanas noteikumu 41.punktam, gala ietekmes izvērtēšanā:

1. novērtējot noteikto mērķu un plānoto rezultātu sasniegšanu, skaidro atkāpes no noteiktajiem rezultātīvajiem rādītājiem un analizē ārējās vides izmaiņas, kas ietekmējušas politikas plānošanas dokumenta īstenošanu;
2. novērtējot politikas plānošanas dokumenta īstenošanā iesaistīto institūciju paveikto un tā ietekmi uz mērķu un rezultātu sasniegšanu;
3. apzinot politikas plānošanas dokumenta īstenošanā ieguldītos resursus un to izlietojuma efektivitāti;
4. apzinot politikas plānošanas dokumenta mērķa grupu viedokli par plānošanas dokumenta ietekmi uz tajā noteikto mērķu un rezultātu sasniegšanu.

Veicamie uzdevumi ir izvirzīti saskaņā ar tehniskās specifikācijas 3.punktā noteikto. Izpildītājam ir jā sagatavo pētījuma ziņojums par iedzīvotāju vērtējumu par Pamatnostādņu īstenošanas periodā nodrošināto atbalstu ģimenēm ar bērniem, būtiskākajiem atbalsta instrumentiem un to ietekmi, skatījumu par būtiskākajiem politikas attīstības rīcības virzieniem un atbalsta jomām, sniedzot pārskatu par pētījuma rezultātā iegūto kvantitatīvo un kvalitatīvo datu analīzi, un jāsniedz priekšlikumi par ģimenes valsts politikas attīstību, nodrošinot šādus uzdevumus:

1. novērtējot Pamatnostādņu noteikto mērķu un plānoto rezultātu (t.sk. 5 rīcības virzienus un katra šī rīcības virziena) noteikto mērķu sasniegšanu, skaidrojot atkāpes no noteiktajiem rezultātīvajiem rādītājiem un analizējot iekšējos un ārējos faktorus, kas ietekmējuši politikas plānošanas dokumenta īstenošanu;
2. veicot reprezentatīvu mērķa grupas aptauju un iegūto datu salīdzinošo analīzi sadalījumā pēc ģimeņu veidiem, ģimenes un bērna attīstības posmiem, sociālā riska situācijām u.tml.;
3. apzinot mērķa grupas skatījumu par būtiskākajiem politikas attīstības rīcības virzieniem un atbalsta jomām sadalījumā pēc ģimeņu veidiem, ģimenes un bērna attīstības posmiem, sociālā riska situācijām u.tml.;
4. organizējot kvalitatīvās padziļinātās tiešās intervijas vai diskusijas, vai fokusgrupas ar ģimenes valsts politikas veidošanā un īstenošanā iesaistīto valsts un pašvaldību iestāžu, ģimeņu un bērnu tiesības un intereses pārstāvošo nevalstisko organizāciju, sociālo partneru un citu sadarbības partneru pārstāvjiem par būtiskākajiem politikas attīstības rīcības virzieniem un atbalsta jomām;
5. balstoties uz kvalitatīvo un kvantitatīvo datu analīzi, identificēt būtiskākās jomas un prioritāros rīcības virzienus ģimenes politikas attīstībai nākotnē;
6. sniegt esošajā politiskajā, institucionālajā, finansiālajā un tiesiskajā ietvarā reāli īstenojamus priekšlikumus par iespējamiem risinājumiem un politikas pasākumiem ģimenes valsts politikas

³ Attīstības plānošanas sistēmas likums (<https://likumi.lv/ta/id/175748-attistibas-planosanas-sistemas-likums>)

⁴ Attīstības plānošanas dokumentu izstrādes un ietekmes izvērtēšanas noteikumi (MK 2014.gada 2.decembra noteikumi Nr. 737 (<https://likumi.lv/ta/id/270934-attistibas-planosanas-dokumentu-izstrades-un-ietekmes-izvertesanas-noteikumi>)).

attīstībai Latvijā sadalījumā pēc ģimeņu veidiem, ģimenes un bērna attīstības posmiem, sociālā riska situācijām u.tml.

Atbilstoši Tehniskajā specifikācijā noteiktajam Izvērtējumā sniegta analīze par šādu Pamatnostādņu rīcības virzienu un uzdevumu izpildi:

Ģimenes dibināšana un laulība

- Sekmēt, lai bērni apgūtu un spētu pielietot praksē izglītības standartos paredzētas zināšanas, kas ir saistītas ar jautājumiem par ģimeni, laulību, tās lomu un nozīmīgumu
- Izveidot informatīvus materiālus un apmācību programmu personām, kuras gatavojas reģistrēt laulību dzimtsarakstu nodaļā
- Izveidot informatīvus materiālus un apmācību programmu par iespējamām tiesiskajām sekām ģimenē, kura nedzīvo laulībā, it īpaši attiecībā uz bērniem
- Ieviest iespēju laulības reģistrēšanas pieteikšanu dzimtsarakstu nodaļās veikt elektroniski
- Ieviest atvieglojumus personām, pēc laulības noslēgšanas, uzvārda maiņas gadījumā valsts un pašvaldību iestāžu izsniedzamo dokumentu nomaiņai un pārreģistrācijai valsts un pašvaldību informācijas sistēmās (piemēram, nodrošināt elektroniskas pieteikšanās iespēju attiecīgā pakalpojuma (dokumenta) saņemšanai, samazināt maksu vai valsts nodevu)

Ģimenes dzīves plānošana un bērna ienākšana ģimenē

- Paaugstināt iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojumu par apgādībā esošu personu likmi, paredzot, ka tās apmērs veido 50% no minimālās mēneša darba algas vai ieviest diferencētu iedzīvotāju ienākuma nodokļa īstenošanas politiku.
- Noteikt un īstenot risinājumus, lai sekmētu mājokļa pieejamību vai atbalstu mājokļa renovācijai ekonomiski aktīvām ģimenēm
- Izvērtēt un ieviest atbalsta pasākumus neplānotas grūtniecības, grūtniecības pārtraukšanas, negatīvas dzemdību pieredzes, pāragra bērna zaudējuma un neauglības problēmu gadījumos
- Popularizēt veselīgu dzīvesveidu. Informēt sabiedrību par reproduktīvas veselības apdraudējumiem un riskiem, kas palielina neauglību
- Izvērtēt iespēju ieviest valsts atbalsta pasākumus neauglības ārstēšanai.
- Informēt sabiedrību par adopcijas procesu, popularizēt adoptētāju labo pieredzi
- Izvērtēt iespēju ieviest bērna pirmuzskaites datu automātisku reģistrēšanu no medicīnas iestādēm dzimtsarakstu nodaļās, neiesaistot bērna vecākus
- Informēt topošos un jaunus vecākus par bērnu traumatisma profilakses jautājumiem
- Izvērtēt atbalsta mehānismus, lai veicinātu grūtnieču stāšanos uzskaitē līdz 12.grūtniecības nedēļai

Atbalsts vecāku pienākumu īstenošanai

- Veicināt bērnu dienas aprūpes formu daudzveidību – pašvaldību un privātie bērnudārzi, iestādes, kurās bērni var uzturēties neilgu laiku, aukļu dienests, bērnu pieskatīšana darba vietā u.c. alternatīvas
- Uzlabot bērnu pirmskolas aprūpes iestāžu infrastruktūru
- Pilnveidot ģimenēm, bērniem un pedagogiem pieejamo konsultatīvo atbalstu
- Veicināt ārpusskolas pasākumu organizēšanu
- Attīstīt ģimenei draudzīga komersanta kustību
- Attīstīt ģimenei draudzīgas atpūtas vietas iniciatīvu

- Veicināt valsts un pašvaldību iestāžu darba laika elastību
- Popularizēt Darba likumā paredzētās tiesības:
 - maternitātes un paternitātes atvaļinājums;
 - bērna kopšanas atvaļinājums;
 - papildus brīvdienas daudz bērnu ģimenēm;
 - nepilns darba laiks u.c.
- Veicināt atbalstu nodarbinātības uzlabošanai pēc bērna kopšanas atvaļinājuma – papildu profesionālo orientāciju, nepieciešamības gadījumā pārkvalifikāciju un atbalstu darbā iekārtošanā.
- Nodrošināt atbalstu ģimenēm, kur apgādnieki zaudējuši darbu (psiholoģiskais atbalsts un palīdzību pēc iespējas ātrāk atrast jaunu darbu) - pārskatīt prioritārās mērķa grupas valsts pakalpojumos bezdarbniekiem un darba meklētājiem
- Atjaunot bezmaksas apmācību programmu vecākiem par bērnu emocionālo audzināšanu
- Sekmēt ģimenei draudzīgas infrastruktūras un vides iekārtošanu (ieskaitot sabiedrisko transportu, iepirkšanās vietas, veselības aprūpes iestādes, citas publisko pakalpojumu institūcijas, bērnu rotaļlaukumu izveidi u.c.)
- Veicināt vecāku atpūtu kopā ar bērniem
- Nodrošināt skolēnu no 1. līdz 4.klasei valsts pilnībā apmaksātu ēdināšanu
- Sekmēt skolu un pirmsskolas izglītības iestāžu sadarbību ar vecākiem izglītības ieguves procesā
- Atbalstīt bērnu-invalīdu un ilgstoši slimojošu bērnu aprūpi mājās
- Palielināt bērnu invalīdu aprūpei piemērotu un dažādotu tehnisko palīgīdzekļu piegādi kvantitatīvi un kvalitatīvi
- Sekmēt bērnu invalīdu integrāciju vispārizglītojošās izglītības iestādēs
- Nodrošināt valsts apmaksātu sociālās rehabilitācijas kursu ģimenei dzīvesvietā pirmreizēji bērnam noteiktas invaliditātes gadījumā
- Sekmēt informācijas pielāgošanu plašsaziņas līdzekļos ģimenes, bērnu un pusaudžu attīstības vajadzībām
- Ieviest iespēju elektroniski pieteikt bērnu pirmsskolas izglītības iestādē

Ģimenes stabilitāte

- Definēt vardarbību ģimenē
- Izvērtēt, kādi dati raksturo vardarbības ģimenē izplatību, veikt to ikgadējo apkopošanu, kā arī izvērtēt iespēju veikt regulārus pētījumus vardarbības jomā
- Mazināt vardarbības tolerances līmeni sabiedrībā, uzlabot izpratni par vardarbību ģimenē un tās atpazīšanas iespējas
- Paplašināt speciālistu zināšanas darbam ar cietušajiem no vardarbības ģimenē
- Pilnveidot normatīvo regulējumu, lai aizsargātu no vardarbības ģimenē cietušos un rehabilitētu vardarbības veicējus
- Nodrošināt cietušajiem valsts apmaksātas rehabilitējošās programmas, psiholoģisko un juridisko palīdzību. Nodrošināt vardarbības veicējiem sociālās rehabilitācijas programmas.
- Noteikt institucionālo mehānismu informācijas apmaiņai un sadarbībai vardarbības ģimenē gadījumos
- Nodrošināt filmu ar vardarbības ainām demonstrēšanas pirms 22:00 televīzijā aizlieguma ievērošanu

Ārpusģimenes aprūpe

- Sekmēt jauniešu sagatavotību dzīvei pēc ārpusģimenes aprūpes
- Izglītēt personas, kuras ikdienas darbā saskaras ar ārpusģimenes aprūpē esošajiem bērniem

- Izglītot potenciālās audžuģimenes
- Sekmēt ģimenisku vidi ārpusģimenes aprūpes iestādēs, optimizējot iestāžu un bērnu grupu lielumu.

2. Izvērtējuma metodoloģija

2.1. Izvērtējuma teorētiski-metodoloģiskā pieeja

Izvērtējuma pieeja izriet no Pasūtītāja definētajiem izvērtējuma jautājumiem. Ievērojot ģimenes politikas starpdisciplināro raksturu un izvērtējuma objekta kompleksitāti, izvērtējumu uzsākot, tika veikts izvērtējamības novērtējums (evaluability assessment)⁵. Tā ietvaros tika noteiktas ieinteresētās puses, definētas izvērtējuma objekta (politikas) robežas, analizēti pieejamie dokumenti, izstrādāta pārmaiņu teorija (precizējot mērķus, resursus, aktivitātes, rezultātus), analizēti ieinteresēto pušu uzskati par īstenoto ģimeņu atbalsta politiku. Līdz ar izteikto pārresorisko raksturu, vēl viena no ģimenes politikas pazīmēm ir tā, ka diemžēl pastāv ilgs laiks starp pasākumu izstrādi/ieviešanu un to (iespējamiem) rezultātiem, pretstatā īslaicīgajiem pasākumu rezultātiem dažās citās politikas sfērās. Ņemot vērā tās ilgtermiņa dabu, ģimenes politikai nepieciešama nopietna plānošana un uz priekšu vērsta pasākumu izpēte. Tas prasa gan informācijas sistēmu jutīgumu pret agrīnās brīdināšanas sistēmām, gan spēju fokusēt sabiedrības diskusiju un konsesusa veidošanas procesus uz nākotnes problēmām⁶. Turklāt, vienlaikus jāņem vērā, ka viennozīmīgi novērtēt ģimenes atbalsta politikas iedarbīgumu var visai nosacīti, jo, pirmkārt, ģimenes atbalsta politika kā sistēma ir cieši saistīta gan ar citu politikas jomu veiksmīgu attīstību, gan ar kopējo ekonomisko situāciju valstī. No vienas puses, novērtējot ģimenes politikas iedarbīgumu nacionālā līmenī, ir vērtīgi to salīdzināt ar dažādām citām valstīm, no otras puses secinājumi jāizdara piesardzīgi, jo ģimenes politikas attīstību, efektīvākos risinājumus u.tml. ļoti būtiski ietekmē daudzveidīgs faktoru kopums, savukārt faktori, kas vienā valstī var dominēt, citā var nebūt ekvivalenti nozīmīgi⁷.

Izvērtējuma metodoloģisko ietvaru veido teorijā balstītais ietekmes izvērtēšanas modelis, kas veidots izmantojot reālistiskā novērtējuma pieeju (realistic evaluation approach), ko attīstīja R.Pavsons un N.Tillijs⁸. Teorijā balstītais ietekmes izvērtējums kā metode paredz politikas pārmaiņu teorijas izvērtējumu, pieņemot, ka visi politikas intervences loģikas elementi un to cēloņsakarību saiknes ir loģiski un empīriski pārbaudāmas. Modeļa ietvaros izstrādātā pārmaiņu teorija ir vēlamo sociālo izmaiņu sistemātisks apraksts, kurš kalpo par pamatu stratēģiskajai plānošanai, lēmumu pieņemšanas procesam un izvērtēšanas plānošanai⁹. Pārmaiņu teorija apraksta plānoto intervenci (politiku) un cēloņsakarību saiknes starp tās pamatelementiem, kuras noved pie plānoto rezultātu – iecerēto izmaiņu - sasniegšanas. Atbilstoši reālistiskā novērtējuma pieejai, uzsākot izvērtējumu, katram no Pamatnostādņu rīcības virzienam tika meklētas atbildes uz šādiem reālistiskā novērtējuma pamatjautājumiem:

1. Kuru no mērķa grupām šis rīcības virziens ir ietekmējis vai neietekmējis, un kāpēc?
2. Kādā kontekstā šis rīcības virziens ir darbojies?
3. Kādi ir galvenie mehānismi rīcības virziena ietvaros?
4. Kādi iznākumi ir saistīti ar rīcības virziena īstenošanu?

⁵ Davies, R., 2013. Planning Evaluability Assessments: A Synthesis of the Literature with Recommendations.

⁶ Eurofound (2015) Families in the economic crisis: changes in policy measures. Authored by Ahrendt, D., Blum, S., Crepaldi, C., Napierala, J. and Sandor, E., Dublin: Eurofound.

⁷ Blum, S., Formánková, L. and Dobrotic, I. (2014) 'Family Policies in 'Hybrid' Welfare States after the Crisis: Pathways between Policy Expansion and Retrenchment'. Social Policy & Administration, 48 (4), 468–491.

⁸ Pawson R. and Tilley W. (1997) Realistic evaluation, Sage.

⁹ Anderson A, The community builders approach to theory of change

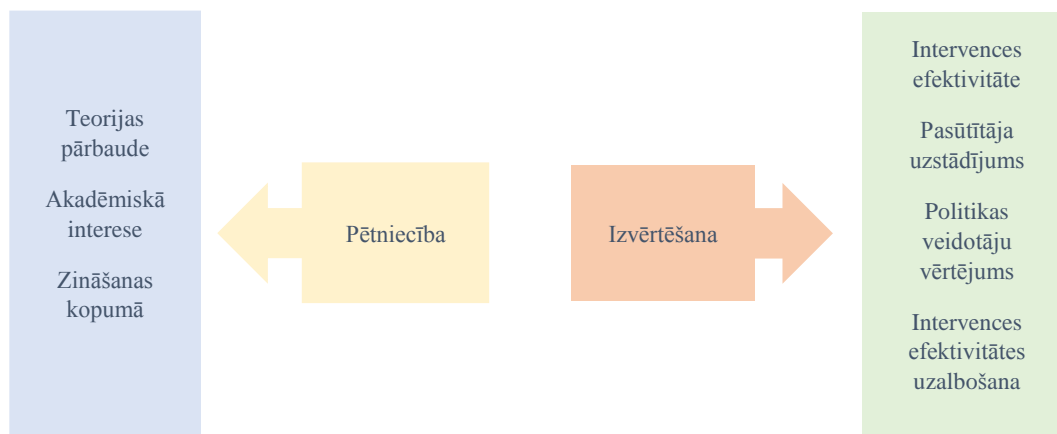
Balstoties uz šiem jautājumiem tika definēti izvērtējuma jautājumi un identificēti informanti, lai noteiktu mehānismus un apstākļus (kontekstu), kādos Pamatnostādņu rīcības virzieni ir īstenoti. Izvēlēta metodoloģiskā pieeja ļauj ne vien konstatēt rezultātu sasniegšanas pakāpi, bet arī izprast rīcību darbības mehānismus un kontekstu, kurā šie mehānismi ir vai nav darbojušies. Izvērtējuma ietvaros cēloņsakarību saiknes tika pārbaudītas gan teorētiski, pārbaudot politikas intervences iekšējo savstarpējo atbilstību un ārējo atbilstību, gan praktiski iegūstot datus un novērtējot sasniegtos rezultātus un politikas intervences pienesumu to sasniegšanā. Iekšējās un ārējās atbilstības (*Relevance*) pārbaudes jautājumi tika uzdoti, lai novērtētu¹⁰:

- Vai izvirzītie politikas mērķi, rīcības virzieni un uzdevumi ir nozīmīgi ģimenes politikas jomu vajadzību un problēmu kontekstā? Vai tie ir balstīti uz politikas plānošanas procesā identificētajām problēmām? (ārējā atbilstība);
- Vai plānotie un īstenotie ģimenes politikas pasākumi ir atbilstoši un vai darbības rezultāti veicina vēlamās politikas izmaiņas, t.sk. politikas rezultātu un to rādītāju izmaiņas? Vai pastāv cēloņsakarību saikne starp problēmām, pasākumiem, rezultātiem un mērķiem? (iekšējā atbilstība).

Atbilstības novērtējums tika strukturēts, izmantojot izvērtējuma rubrikas. Rubriku veido skaidri noteikti izvērtējuma kritēriji, kas atspoguļo dažādās atbilstības un rezultativitātes pakāpes un sniedz šo kritēriju kvalitatīvu, aptverošu izskaidrojumu. Izvērtējuma rubrikas metodes izmantošana ļauj skaidri pamatot izdarīto vērtējumu, īpaši atspoguļojot kvalitātes, vērtības un būtiskuma elementus¹¹.

Metodoloģiski, šī Izvērtējuma kontekstā primārais fokuss vērsts tieši uz izvērtēšanu kā specifisku izpētes veidu¹², tādējādi šīs izpētes mērķis ir novērtēt konkrētas intervences efektivitāti, vēršot uzmanību uz izpētes rezultātu pielietojumu intervences efektivitātes uzlabošanai nākotnē.

2.1.1. attēls. Izvērtēšanas un akadēmiskās pētniecības būtiskākās atšķirības

Avots: autoru veidots

¹⁰ Stern, Elliot & Stame, Nicoletta & Mayne, John & Forss, Kim & Davies, Rick & Befani, B. (2012). Broadening the Range of Designs and Methods for Impact Evaluation.

¹¹ Oakden, J. (2013). Evaluation rubrics: How to ensure transparent and clear assessment that respects diverse lines of evidence. Melbourne: BetterEvaluation.

¹² Scriven, Michael. (1996). The Theory Behind Practical Evaluation. Evaluation. 2. 393-404.

Christie, C. A., Lemire, S., & Inkelas, M. (2017). Understanding the similarities and distinctions between improvement science and evaluation. In C. A. Christie, M. Inkelas & S. Lemire (Eds.), Improvement Science in Evaluation: Methods and Uses. New Directions for Evaluation, 153, 11–21.

Alkin, M. C., & Vo, A. T. (2018). Evaluation essentials: From A to Z.

Lai nodrošinātu izvērtējuma fokusu uz intervences efektivitātes novērtējumu un tās uzlabošanu nākotnē, ko uzsver arī PKC izdotā rokasgrāmata politikas plānotājiem¹³, analīzes ietvaros tika izmantotas specifiskas izvērtēšanas metodes.

Izvērtējuma pilnvērtīga īstenošana balstās konkrētībā, tādējādi, nepieciešama tāda pieeja, kas analizē katru definēto mērķi, tam pakārtotos uzdevumus, rezultātus un plānotos pasākumus. Ģimenes valsts politikas pamatnostādnēs kopumā definēti 9 mērķi, 52 uzdevumi, 18 politikas rezultāti un 41 rezultatīvais rādītājs. Šo mērķu, uzdevumu un rezultātu sasniegšanai abos rīcības plānos ietverti kopumā 184 pasākumi.

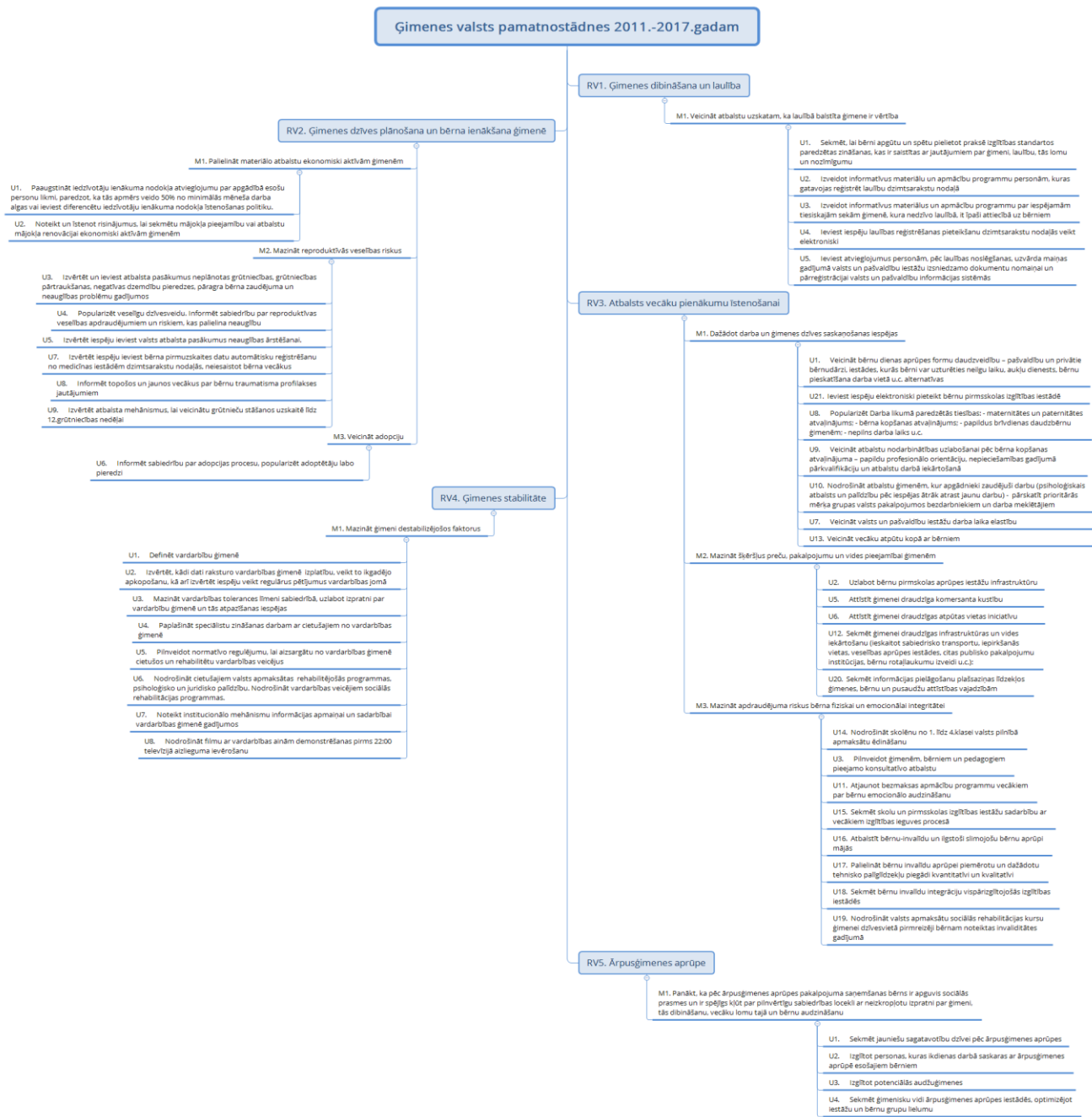
2.1.1 Tabula. Ģimenes valsts politikas pamatnostādnēs un rīcības plānos definēto mērķu, uzdevumu, pasākumu un rezultatīvo rādītāju skaits sadalījumā pa rīcības virzieniem

Intervence	RV1 Ģimenes dibināšana un laulība	RV2 Ģimenes dzīves plānošana un bērna ienākšana ģimenē	RV3 Atbalsts vecāku pienākumu īstenošanai	RV4 Ģimenes stabilitāte	RV5 Ārpusģimenes aprūpe
Pamatnostādnēs					
Mērķi	1	3	3	1	1
Uzdevumi	5	9+1+1	21+1	8+1	4+1
Rezultāti	3	5	5	3	2
Rezultatīvie rādītāji	4	9	6	12+5	5
Rīcības plāns 2012-2014					
Pasākumi	11	19	47	15	22
Rīcības plāns 2016-2017					
Pasākumi	4	15	22	9	20

Avots: autoru veidots

Izvērtējuma autori strukturēja Pamatnostādnēs izvirzītos uzdevumus atbilstoši mērķiem, šādā veidā iegūstot pārskatu par dokumenta tvērumu un komplicēto uzbūvi:

¹³ https://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/pkc_rokasgramata_090316_web_1.pdf

2.2. Izvērtējuma datu ieguves un analīzes metodes

Izvērtējuma virzienu izpildes metodoloģija veidota saskaņā ar katra Pamatnostādņu rīcības virzienu specifisko situāciju gan attiecībā uz normatīvā regulējuma analīzi, gan statistisko datu pieejamību un statistiskās informācijas detalizācijas pakāpi, gan arī Pamatnostādņu īstenošanas periodā veiktās izpētes apjomu un mērķgrupu tvērumu. Konceptuāli Pamatnostādņu izvērtējums ietver summatīvo analīzi, kuras ietvaros iegūts vērtējums par noteikto mērķu, uzdevumu izpildi un rezultātu sasniegšanas pakāpi, un mērķa grupas vērtējumu, lai aptaujās ietvaros noskaidrotu tās redzējumu par pamatnostādņu virzienu īstenošanu, kā arī par valsts atbalsta politiku ģimenēm kopumā. Lai sasniegtu izvērtējuma mērķus, tika izmantotas gan sociālās pētniecības, gan specifiskas izvērtēšanas metodes.

Izvērtējuma sagatavošanā eksperti vadījās pēc efektivitātes, lietderības un administratīvā sloga mazināšanas pamatprincipiem, respektīvi, ja pētījuma īstenošanai nepieciešamie dati un informācija bija pieejama publiskas vai ierobežotas pieejamības avotos, tika pieņemts lēmums iegūt izmantošanai no jau esošajiem avotiem, neorganizējot datu atkārtotu (dublējošu) ieguvu¹⁴. Eksistējošu datu izmantošanas, datu sekundāras analīzes pielietošana izpētes vajadzībām ir epistemoloģiski, metodoloģiski un ētiski korekta pētniecības pieeja¹⁵. Lai nedublētu jau esošus līdzīgus pētījumus un sekmētu pierādījumos balstītu politikas plānošanu Latvijā, kā arī sniegtu ieskatu plašākai sabiedrībai par valsts ieguldījumiem konkrētu jomu un nozaru darbības attīstībā ir izveidota Pētījumu un publikāciju datu bāze,¹⁶ kas ietver valsts pasūtītos un plānotos pētījumus. Tā sniedz iespēju vienkopus iepazīties ar dažādu jomu un atsevišķu institūciju veiktajiem un plānotajiem pētījumiem ar mērķi palīdzēt politikas plānotājiem ikdienas darbā.

Izvērtējuma kontekstā, eksistējošu datu un līdzšinējo pētījumu ietveros uzkrātās empīriskās informācijas izmantošanā vadījās pēc šādiem pamatnosacījumiem:

1. Apzināja katra rīcības virzienu ietvaros līdz šim veiktos pētījumus un to ietvaros uzkrāto datu izmantošanas lietderību. Gadījumos, kad pētījuma īstenošanai nepieciešamie dati un informācija bija pieejama jau šobrīd publiskas vai ierobežotas pieejamības avotos, to ieguva vai plānots iegūt izmantošanai no jau esošajiem avotiem, neorganizējot datu atkārtotu (dublējošu) ieguvu.
2. Ja pētījuma īstenošanai nepieciešamie dati un informācija bija pieejama, bet tā bija apšaubāma vai pretrunīga, tika izvērtēta iespēja un nepieciešamība organizēt un īstenot šādu datu un informācijas otrreizēju ieguvu, ja tas atbilda un bija nepieciešams pētījuma metodoloģiskajiem uzstādījumiem. Vienlaicīgi tika izvērtēta arī iegūtās informācijas aktualitāte.

Ja pētījuma īstenošanai nepieciešamie dati un informācija nebija pieejama publiskas vai ierobežotas pieejamības avotos, tika organizēta un īstenota šādu datu un informācijas pirmreizējā ieguve izvērtējuma vajadzībām.

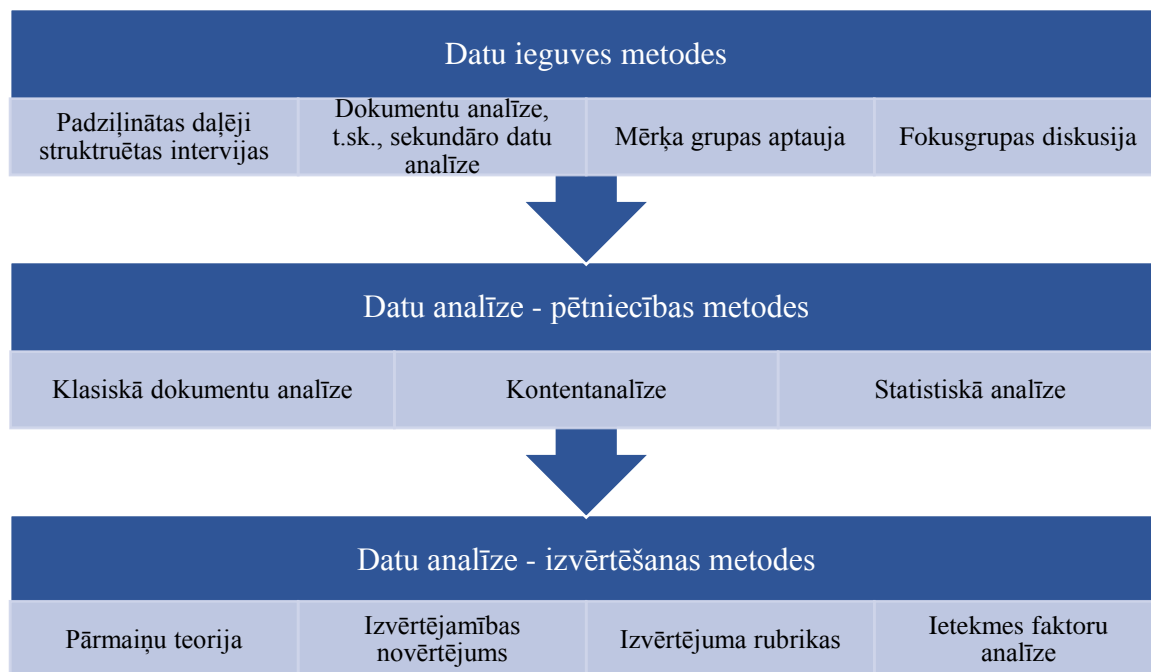
¹⁴ Latvijā ir bijušas vairākas diskusijas par publiski finansētu pētījumu datu pieejamību, no tām būtiskākās 2017.gada nogalē un 2018.gada sākumā. 2017.gada 7.decembrī domnīca Providus organizēja slēgtu diskusiju par problēmām attiecībā uz valsts pārvaldes pasūtītajiem pētījumiem. Diskusijas kopsavilkums pieejams: http://providus.lv/article_files/3431/original/ValstsPasutitiePetijumi.pdf?1519053686

¹⁵ Secondary analysis of existing data: opportunities and implementation. *Shanghai Arch Psychiatry*. 2014 Dec; 26(6): 371–375. doi: [10.11919/j.issn.1002-0829.214171](https://doi.org/10.11919/j.issn.1002-0829.214171) ; Secondary analysis. The Research Ethics Guidebook <http://www.ethicsguidebook.ac.uk/Secondary-analysis-106>

¹⁶ Pētījumu un publikāciju datu bāze <http://petijumi.mk.gov.lv/>

Līdztekus sekundāro datu analīzei, Izvērtējumā tika izmantotas vairākas, savstarpēji papildinošas primāro datu ieguves metodes.

2.2.1. attēls. Izmantotās metodes

Avots: autoru veidots

Padziļinātās intervijas

Tika veiktas **intervijas** ar ģimenes valsts politikas veidošanā un īstenošanā iesaistīto valsts un pašvaldību iestāžu, ģimeņu un bērnu tiesību un intereses pārstāvošo nevalstisko organizāciju, sociālo partneru un citu sadarbības partneru pārstāvjiem, lai uzzinātu viedokli par Pamatnostādņu kopumā un atsevišķo rīcības virzienu īstenošanu, problēmām un ietekmējošiem faktoriem, kā arī vērtētu sasniegtos politikas rezultātus. Atbilstoši rekomendācijām novērtējuma pētījuma veikšanai¹⁷ un reālistiskā novērtējuma pieejai, papildinot ar citām pētniecības metodēm iegūtos rezultātus, intervijām ar ekspertiem tika izvirzīti šādi mērķi un uzdevumi:

1. Iegūt ekspertu viedokli par Pamatnostādņu mērķu un plānoto rezultātu sasniegšanas progresu attiecībā pret dažādām mērķgrupām (ģimenēm), tiešajiem un netiešajiem faktoriem, kas to ietekmējuši;
2. Analizēt ekspertu uzskatus par Pamatnostādņu mērķu sasniegšanā ieguldīto resursu izlietojuma efektivitāti;
3. Apkopot ekspertu uzskatus par ģimenes atbalsta politikas attīstību perspektīvā novērtējuma rekomendāciju izstrādei.

Izstrādājot izvērtējuma pētījuma metodoloģiju, tika izveidots sākotnējais ekspertu – potenciālo interviju dalībnieku – saraksts, kas tika precizēts atbilstoši Pasūtītāja sākotnējam rekomendācijām.

¹⁷ Pārresoru koordinācijas centrs (2016). Politikas veidošanas rokasgrāmata. Pieejams: http://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/images-legacy/pkc_rokasgramata_090316_web.pdf (05.07.2018.)

Ekspertu atlasē izmantoti šādi primārie kritēriji:

1. *Saturiskais* – eksperti izvēlēti atbilstoši katram Pamatnostādņu rīcības virzienam un konkrētai mērķgrupai;
2. *Institucionālais* – eksperti pārstāv visai daudzveidīgu institucionālo spektru pēc iespējas visaptveroša viedokļa iegūšanai:
 - Valsts pārvaldes un to pakļautībā esošas institūcijas,
 - Pašvaldību institūcijas,
 - Sadarbības un sociālie partneri no nevalstiskā sektora, kas tieši pārstāv Pamatnostādņu mērķgrupu intereses.

Izvērtējuma ietvaros tika veiktas intervijas ar vairāk nekā 40 informantiem no valsts, pašvaldību un nevalstisko organizāciju sektora. Lai iegūtu pēc iespējas padziļinātu un visaptverošu Pamatnostādņu novērtējumu, papildus jau izstrādātajam ekspertu sarakstam ekspertu rekrutācijā izmantota arī t.s. “sniegabumbas metode” jeb t.s. sadarbības partneru ieteikumu virzītā izlases metode (*Peer Esteem Snowball Technique – PEST*)¹⁸, kad viens informants iesaka nākamo informantu. Pārskats par veiktajām intervijām ir sniegts Pielikumā.

Fokusgrupu diskusija

Lai iegūtu padziļinātu, detalizētu informāciju par valsts nodrošināto atbalstu ģimenēm ar bērniem, būtiskākajiem atbalsta instrumentiem un to ietekmi, skatījumu par nozīmīgākajiem ģimenes atbalsta politikas attīstības rīcības virzieniem un atbalsta jomām, izvērtējuma pētījuma ietvaros tika īstenota **fokusgrupu diskusija**. Diskusijas ietvaros tika izvirzīti priekšlikumi ģimenes atbalsta politikas attīstībai – tās ietvaram, tvērumam, optimālam risinājumam par ģimenes atbalsta politikas iekļaušanu un izstrādi attīstības plānošanas dokumentos.

Diskusijas dalībnieki: eksplīcītās un implīcītās ģimenes atbalsta politikas plānošanas un īstenošanas eksperti no dažādiem resoriem. Dalībnieku skaits 18.

Mērķa grupas aptauja

Lai apzinātu mērķa grupas skatījumu par būtiskākajiem politikas attīstības rīcības virzieniem un atbalsta jomām sadalījumā pēc ģimeņu veidiem, ģimenes un bērna attīstības posmiem, sociālā riska situācijām u.tml., veikta **aptauja**. Lai nodrošinātu nacionāli reprezentatīvu izlasi, aptaujā tika izmantota stratificētās nejaušās izlases un kvotu metode atbilstoši Centrālās statistikas pārvaldes 2018. gada datiem par iedzīvotājiem, t.i., uzsākot aptauju, tika noteiktas respondentu kvotas Norstat rekrutētā iedzīvotāju panelī pēc reģiona, dzimuma, tautības un vecuma. Respondentu atlasei tika izmantots Norstat ir specializētais dubultās verifikācijas online panelis.¹⁹ Lai panelis būtu autentisks, Norstat Latvija AS izmanto telefonisko rekrutāciju, veicot nacionāli reprezentatīvas telefonaptaujas un izmantojot RDD (*Random Digit Dialing*) metodi, kas paredz nejaušu numuru ģenerēšanu. Šī metode paredz to, ka izlasē var iekļūt jebkurš Latvijas iedzīvotājs, kuram ir pieejams mobilais vai stacionārais telefons. RDD zvanu veikšana nodrošina to, ka panelī tiek pārstāvētas visas iedzīvotāju grupas pēc

¹⁸ Christopoulos, D.C. (2007) Peer Esteem Snowballing: A methodology for expert surveys. Pieejams: <https://www.researchgate.net/publication/255595189> (sk. 05.07.2018.)

¹⁹ Conducting Research Surveys via E-mail and the Web, by M.Schonlau, R.D.Fricker, M.N.Elliot https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monograph_reports/MR1480/MR1480.ch4.pdf www.norstat.lv

Norstat grupas uzņēmumi darbojas atbilstoši starptautiskās tirgus pētījumu organizācijas ESOMAR (*European Society for Opinion and Marketing Research*) vadlīnijām un ICC/ESOMAR tirgus un sabiedriskās domas pētījumu kodeksam. Norstat centrālajai administrācijai ir piešķirts ISO9001:2008 sertifikāts.

vecuma, dzimuma, reģiona, tautības un citiem socio-demogrāfiskiem parametriem. Netiek pieļauta atvērtā jeb pašrekrutēšanās (*open recruitment*) metode paneļa dalībnieku atlasei, kvalitātes nodrošināšanai notiek paneļa dalībnieku monitorēšana.

2.2.1.Tabula. Aptaujas tehniskā informācija

Metode	Tiešsaistes pašreizpildes aptauja (Izlases kategorijas: iespējamības (<i>probability</i>), respondentu atlases metode: iepriekš rekrutēts panelis (pre-recruited panel) ²⁰)
Mērķa grupa	Latvijas iedzīvotāji 18 – 74 vecuma grupā (dalījumā: - vecāki/vecvecāki ar bērniem vecumā līdz 24 gadiem (saviem, partnera vai aizbildniecībā esošiem) un - iedzīvotāji bez bērniem vecumā līdz 24 gadiem
Respondentu skaits	1616
Lauka darbs	17.09.2018. – 01.10.2018. un 05.10.2018. – 09.10.2018.
Valoda	latviešu un krievu

Avots: autoru veidots

Pirms datu analīzes tika veikta datu svēršana pēc šādām pazīmēm: vecumgrupa, dzimums, reģions un tautība. Aptaujā sasniegtās izlases struktūras līdzsvarošana ģenerālkopas struktūrai pēc norādītajām pazīmēm tika veikta atbilstoši Centrālās statistiskās pārvaldes datiem par Latvijas iedzīvotājiem uz 2018. gadu sākumu.

Datu svēršanai tika pielietota pakāpeniskās iterācijas metode²¹. Kopumā tika izpildītas trīs iterācijas. Pēdējā iterācijā iegūtie svāri tika izmantoti pārējo datu svēršanā. Iegūto svaru minimālā vērtība ir 0,45 un maksimālā vērtība ir 2,66.

²⁰ https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monograph_reports/MR1480/MR1480.ch4.pdf

²¹ Kopumā tika izpildītas trīs iterācijas. Pēdējā iterācijā iegūtie svāri tika izmantoti pārējo datu svēršanā. Iegūto svaru minimālā vērtība ir 0,45 un maksimālā vērtība ir 2,66.

2.2.2. tabula. Respondentu sociāli demogrāfiskais raksturojums

	CSP dati uz 2018. gada sākumu (%)	Respondentu īpatsvars izlasē (%) pirms svēršanas	Respondentu īpatsvars izlasē (%) pēc svēršanas
Reģions			
Rīga	33,3%	36,5%	33,3%
Pierīga	18,7%	17,5%	18,7%
Vidzeme	9,7%	10,2%	9,7%
Kurzeme	12,4%	13,5%	12,4%
Zemgale	12,0%	9,8%	12,0%
Latgale	13,9%	12,5%	13,9%
Dzimums			
Vīrieši	47,1%	41,6%	47,1%
Sievietes	52,9%	58,4%	52,9%
Tautība			
Latvieši	61,0%	69,6%	61,2%
Citi	39,0%	30,4%	38,8%
Vecums			
18-29	18,7%	15,6%	18,7%
30-39	19,1%	22,9%	19,1%
40-49	19,0%	27,2%	19,0%
50-59	19,9%	19,4%	19,9%
60-74	23,3%	14,9%	23,3%

Avots: autoru veidots

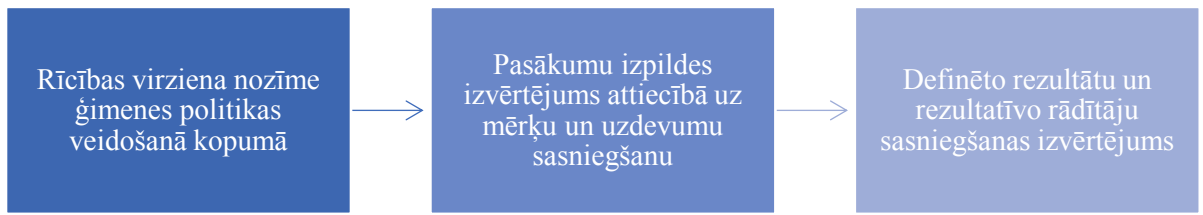
Lai nodrošinātu iespēju analizēt ģimeņu vērtējumu atbilstoši Tehnisko specifikāciju prasībām, t.i., “3.1.2. veicot reprezentatīvu mērķa grupas aptauju un iegūto datu salīdzinošo analīzi sadalījumā pēc ģimeņu veidiem, ģimenes un bērna attīstības posmiem, sociālā riska situācijām²² u.tml.”), izlasē tika iekļauts nozīmīgs iedzīvotāju ar bērniem īpatsvars. Sasniegtā izlase pēc datu svēršanas ietver 934 respondentus ar bērniem, 682 – bez bērniem, t.i., ir iekļauts lielāks nekā iedzīvotāju sastāvā esošais respondentu ar bērniem īpatsvars - 57,8%. 2018. gada sākumā Latvijā 18,5% iedzīvotāju bija bērni vecumā līdz 18 gadiem²³, tomēr nav pieejami dati par iedzīvotājiem šim pētījumam nepieciešamajā griezumā, t.i., kam ir bērni vecumā līdz 24 gadiem, kā arī statistikā netiek iekļauti vecvecāki, kas pieņēmuši mazbērnus, kas, savukārt, šajā aptaujā ir iekļauti respondentu grupā – *ar bērniem*.

Izvērtējuma analīze veidota sadalījumā pa Pamatnostādnes definētajiem rīcības virzieniem, tiem pakārtotajiem uzdevumiem un plānotajiem pasākumiem. Analīze strukturēta tādā secībā, kā attiecīgie rīcības virzieni, uzdevumi un pasākumi definēti un ietverti normatīvajos aktos. Katra rīcības virziena analīze strukturēta, izvērtējot tā nozīmi ģimenes politikas veidošanā kopumā, analizējot pasākumu izpildi kontekstā ar mērķu un uzdevumu sasniegšanu, kā arī novērtējot definēto rezultātu sasniegšanas pakāpi.

²² Sociālā riska situācijas izpētes kontekstā tiek interpretētas saskaņā ar sociālās apdrošināšanas kontekstā definētajām. Likums par Valsts sociālo apdrošināšanu 3.pants. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=45466>. Sociālā apdrošināšana pēc definīcijas ir pasākumu kopums, ko organizē valsts, lai apdrošinātu personas vai tās apgādībā esošo personu risku zaudēt darba ienākumus sakarā ar sociāli apdrošinātās personas slimību, invaliditāti, maternitāti, bezdarbu, vecumu, nelaimes gadījumu darbā vai saslimšanu ar arodslimību, bērna kopšanu, kā arī papildu izdevumiem sakarā ar sociāli apdrošinātās personas vai tās apgādībā esošās personas nāvi. Tas nozīmē, ka sociālās apdrošināšanas sistēmas ietvaros personai tiek izmaksāts sociālās apdrošināšanas pabalsts, kas sedz daļu no personas gūtajiem ienākumiem, kādi tai bija sociālā riska iestāšanās brīdī un pabalstu apmērs ir tieši saistīts ar personas iepriekš gūtajiem ienākumiem.

²³ <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/iedzivotaji/iedzivotaju-raditaji/meklet-tema/2469-185-latvijas-iedzivotaju-ir-berni>

2.2.2.attēls.Rīcības virzienu izvērtējuma vispārējā struktūra

Avots: autoru veidots

3. Ģimenes politikas loma un dominējošās tendences

3.1. Ģimenes politikas vispārējs raksturojums

Ģimenes politika²⁴ ir politikas joma, kuras aktivitāšu kopums ir vērsts uz ģimenēm ar bērniem un kura mērķis ir paaugstināt to labklājības līmeni. Eksperti ir vienisprātis, ka ģimenes politikai vairāk nekā jebkurai citai politikas jomai piemīt pārnozaru raksturs (*supra-disciplināritāte*), tā ietver tādus tematus kā demogrāfija, nodarbinātība, izglītība, veselības aprūpe, mājoklis, kas visi zināmā mērā ietekmē ģimeni vai arī ir saistīti ar bērnu aprūpi un audzināšanu. Pētnieku²⁵ vidē, raksturojot ģimenes politikas būtību, nošķir *explicito* ģimenes politiku, kas ir tā politikas daļa, kas tieši un specifiski ir orientēta uz ģimenēm ar nolūku sasniegt konkrētus rādītājus ģimeņu situācijā, un *implicito* ģimenes politiku, kas ir tā politikas daļa, kas nav tieši vērsta uz ģimenēm, bet var ietekmēt ģimenes netiešā, pastarpinātā veidā. Ir nepieciešams integrēt ģimenes perspektīvu kopējā politiskā procesā, t.i., problēmas definīcijā, darba kārtības nosacījumos, projektos, ieviešanā un politikas novērtējumā, respektīvi analizēt daudzveidīgo politiku ietekmi uz ģimenēm.

Raugoties no normatīvā regulējuma perspektīvas, ģimenes politikas ir Eiropas Savienība dalībvalstu ekskluzīvā kompetencē. Tomēr ES vienmēr ir centusies apzināt tās daudzveidīgo politiku ietekmi uz dalībvalstīm, to ģimenēm, ģimenes saitēm un ģimenes locekļu dzīves kvalitāti. Kopienas tiesībās jau ilgu laiku tiek ņemtas vērā ģimenes dzīves prasības un attiecīgās tiesības²⁶.

Ģimenes politikas iekļaujas sabiedriskajā rīcībā, kurai ir ietekme uz ģimeņu situāciju, tas īpaši attiecas uz izglītības politiku, jauniešu sociālo un profesionālo integrāciju, nodarbinātību, mājokļu jautājumu, transportu, veselību, kā arī, protams, civiltiesībām, kuras nosaka ģimenes locekļu savstarpējos pienākumus. Atkarībā no katras valsts nacionālās kultūras, sociālajiem paradumiem un tradīcijām arī ģimenes politikas akcenti un atbalsta intervences mērķi katrā valstī ir atšķirīgi. Daudzas Eiropas valstīs ģimenes politika sākusī spēlēt nozīmīgāku lomu un pēdējos gados daļēji pārgājusi no, tā sauktās, ‘*soft*’ uz ‘*hard*’ politikas jomām. Daļēji tas skaidrojams ar politiķu pieaugošu informētību par esošajiem izaicinājumiem, kuru sekas redzamas šodien un kļūs aizvien intensīvākas nākotnē: sabiedrības novecošana, dzimstības mazināšanās, darba tirgus internacionalizācija, ģimenes formu diversifikācija un pakāpeniska atteikšanās no modeļa „vīrietis-apgādnieks/sieviete-aprūpētāja”.

Ģimenes politikas jomai līdz šim bijis raksturīgs ievērojams normatīvisms, daudzos gadījumos politikas reformas ierobežojušas ieinteresēto pušu pārlieku ideoloģiskas pozīcijas. Taču pēdējā laikā vairāki pētnieki²⁷ secina, ka ģimenes politika daudzviet ir tikusi de-ideoloģizēta. Tas nenozīmē, ka normas un idejas vairs nespēlē izšķirošo lomu, bet gan, ka ģimenes politikā arvien lielāku nozīmi ieņem

²⁴ Blum S., Family Policies in Post-Socialist Welfare States: Where Are They Located in the European Worlds of Welfare?, Rethinking Gender, Work and Care in a New Europe, 10.1057/9781137371096_2, (21-46), (2016).

²⁵ Lohmann, H., & Zagel, H. (2016). Family policy in comparative perspective: The concepts and measurement of familization and defamilization. Journal of European Social Policy, 26(1), 48–65

²⁶ Briselē, 10.5.2007 COM(2007) 244 galīgā redakcija Komisijas paziņojums Eiropas parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai. Paaudžu solidaritātes veicināšana.

²⁷ Blum, S., & Rille-Pfeiffer, C. (2010). Major trends of state family policies in Europe: Working report April 2010. Retrieved 27.1.2014 from <http://www.familyplatform.eu/>

pierādījumos balstīti risinājumi un ģimenes politikas racionālais pamatojums ir mainīties no vērtīborientētas ģimenes politikas uz mērķ-orientētu ģimenes politiku. Tā pamatā ir fakts, ka uz ģimenes politiku raugās kā uz „jauno sociālo risku politikas” neatņemamu sastāvdaļu²⁸ un vienu no nedaudzajām labklājības izaugsmes, nevis samazināšanas jomām.

Kā minēts, ģimenes politika neeksistē atsevišķi no citām sociālās politikas sistēmām, bet ir integrēta plašākā sociālās politikas kontekstā. Labi organizēta sociālās aizsardzības sistēma pašsaprotami daudz efektīvāk atvieglo ģimeņu dzīvi nekā neattīstīta, tādējādi pozitīvi ietekmējot visas valsts attīstību. Raugoties vēsturiski, diemžēl jāsecina, ka sākotnēji visas pēckara labklājības valstis koncentrējās uz veselības aprūpes un ienākumu saglabāšanas nodrošināšanu, necenšoties atvieglot ģimenes rūpes²⁹. Atbildību par ģimenēm valstis uzņemas vēlāk un visai negribīgi salīdzinājumā ar citām sociālās politikas jomām, tādām kā pensijas, veselības aprūpe un bezdarbs³⁰.

Analizējot ģimenes politiku būtiski ne tikai pievēršties tam, ko dara valdības ģimenes politikas jomā (t.i., kādi ir politiskie pasākumi), bet pievērst arī zināmu uzmanību tam, ‘kāpēc tās to dara’ (t.i., skaidrojumi/ģimenes politikas izmaiņu virzītājspēki). Kad ģimeni ietekmējoši valsts soļi nav kā citu politisko pasākumu blakusprodukts, bet tiek pieņemti apzināti, parasti to pamatā ir vai nu viens, vai vairāki no tālāk minētajiem sešiem motīviem³¹:

- *Institucionālie motīvi*: mērķis ir pasargāt ģimeni kā sociālo institūtu, un bieži tie ir saistīti ar konservatīvo politiku un tradicionālo skatījumu uz ģimeni;
- *Demogrāfiskie motīvi*: īpaši svarīgi demogrāfisko izmaiņu kontekstā, piemēram, centieni paaugstināt dzimstību vai mazināt abortu skaitu;
- *Ekonomiskie motīvi*: 1) akcentēt ģimenes lomu cilvēkkapitāla stiprināšanā un balansēt ieguvumus, piemērojot tos sabiedrībai kopumā; 2) akcentēt ekonomisko funkcionalitāti (piem., stiprināt darbaspēku, nodrošinot bērnu aprūpes iespējas);
- *Sociāl-politiskie motīvi*: kompensēt ģimenes atbildības tiešās un netiešās izmaksas (piem., ģimenes locekļa aprūpe, ienākumu zaudējums) un cīnīties pret nabadzību;
- *Dzimumu līdztiesības motīvi*: likvidēt ekonomiskos un sociālos šķēršļus, it īpaši attiecībā uz sievietēm; pēdējā laikā tie ir pasākumi dzimuma ziņā vienlīdzīgam ģimenes un darba pienākumu sadales nodrošināšanai un īpašas iniciatīvas tēviem;
- *Bērnu labklājības nodrošināšanas motīvi*: radīt ietvaru, kas ļautu sabiedrībai nodrošināt bērnu vajadzības (iesk. Socializāciju ģimenē un ārpus tās).

Motīvi visai atšķirīgā mērā nosaka un izpaužas ģimenes politikas sistēmās dažādās valstīs. Lai sekotu motīviem, kuri, protams, pārklājas un reizēm ir arī pretrunā viens ar otru, politikas veidotāju rīcībā ir liels instrumentu klāsts. Ir iespējams izšķirt trīs politisko instrumentu tipus un tiem saistošus pasākumus:

²⁸ Bonoli, Giuliano (2005): The Politics of the New Social Policies. Providing Coverage Against New Social Risks in Mature Welfare States. In: Policy and Politics, 33 (3). 431-439.

²⁹ Esping-Andersen, Gøsta (1996): Welfare States Without Work. The Impasse of Labour Shedding and Familialism in Continental European Social Policy. In: Esping-Andersen, Gøsta (ed.): Welfare State in Transition: national adaptations in global economies. London.

³⁰ Gauthier, Anne H. (1996): The State and the Family. A Comparative Analysis of Family Policies in Industrialized Countries. Oxford.

³¹ Kaufmann, Franz-Xaver (2000): Politics and Policies towards the Family in Europe: A Framework and an Inquiry into their Differences and Convergences. In: Kaufmann, Franz-Xaver/Kuijsten, Anton/Schulze, Hans-Joachim/Strohmeier, Klaus Peter (eds.): Family Life and Family Policies in Europe. Volume 2, Problems and Issues in Comparative Perspective. Oxford. 419-490.

- 1) *regulējums*: ģimenes likumi (piem., laulība, adopcija, laulības šķiršana, bērnu pabalsti), darbavietu aizsargājoši atvaļinājumi, vienlīdzīgu iespēju likums;
- 2) *informācija*: ģimenes atbalsta programmas, salīdzinošā novērtēšana un darbības rādītāji (piem., atvērtās koordinēšanas metodes ietvaros), zinātniski konsultatīvas padomes;
- 3) *finansējums*: bērnu aprūpes pabalsti, bērnu kopšanas atvaļinājumu kompensācija, bērnu/ģimeņu atvieglojumi, sociālā apdrošināšana (piem., pensijas, veselības apdrošināšana), ģimenes nodokļi, mājokļa pabalsti/atvieglojumi.

Nacionālo valstu ģimenes atbalsta politikas pamatu veido triju veidu pasākumi³²:

- finansiāls atbalsts ģimenēm sociālo pabalstu un/vai nodokļu atvieglojumu veidā, kompensējot papildu izmaksas, kas ģimenei rodas līdz ar bērnu piedzimšanu;
- atbalsts pakalpojumu veidā izglītības, aprūpes un uzraudzības jomā bērniem dažādā vecumā. Līdzekļi, ar kuru palīdzību valsts sniedz atbalstu, var būt dažādi – tieša nodrošināšana ar pakalpojumu un/vai subsīdijas pakalpojumu sniedzējiem, bet tāpat iespējams sniegt atbalstu nodokļu atvieglojumu veidā vai izmaksāt pabalstu ar mērķi palīdzēt segt izmaksas par pakalpojumu;
- apmaksāti bērna kopšanas atvaļinājumi un ar bērna aprūpi saistītas sociālās garantijas (maternitātes, paternitātes atvaļinājumi, bērna kopšanas atvaļinājums, apmaksāta slima bērna vai bērna ar īpašām vajadzībām kopšana u.tml.).

Šie instrumenti būtiski atšķiras dažādās valstīs. Politikas analītiķi ir izstrādājuši teorētiskās pieejas, lai analizētu to, kā un kad notiek ‘politikas mācīšanās’ un kā notiek politikas pārņemšanas procesi³³ starp dažādām valstīm. Šīs pētniecības nozares un sabiedriskās politikas veidotāju intensīvāka apmaiņa/komunikācija varētu palīdzēt vairot zināšanas par konkrētām perspektīvām un mācīšanās vienam no otra pieejamības šķēršļiem. Arī attiecībā uz ģimenes politiku ir izpētīts, kā valstu politikas pārnēsāmība lielā mērā ir atkarīga no dominējošo apstākļu, politikās vides un politisko procesu saderības. Valsts iekārta – institūcijas, normas un reglamentējošie noteikumi – saskaņā ar institucionālistu teorētiskajām pieejām un ierastie veidi un paņēmieni (*path-dependency*) ievērojami ierobežo politikas veidotāju darbības jomu un nosaka nākotnes politiku. Turklāt to ir grūti reformēt. Bet valsts iekārta nenosaka politiku, un tā nav nemaināma. Ģimenes politikas tipi, kas ir mainījušies atsevišķu tiesību grupu kontekstā, kuras savulaik identificēja³⁴ un kuri ir plaši zināmi: ģermāņu/vācu (piem., Vācija, Austrija), skandināvu (piem., Dānija, Zviedrija), romāņu reģionu valstis, (piem., Francija, Itālija, Nīderlande), anglo-amerik, āņu (piem., Lielbritānija) un austrumeiropiešu (piem., Polija, Čehu republika, Ungārija) tiesību grupas.

³² Math, A., Thevenon, O. (2009). Family policy instruments helping to cope with cost of children// A report to the European Commission. The costs of raising children and the effectiveness of policies to support parenthood in European countries: A Literature Review. http://europa.eu/epic/docs/eu_report_cost_of_children_final_11-05-2009.pdf

³³ Dolowitz, David/Marsh, David (2000): Learning from Abroad: The Role of Policy-Transfer in Contemporary Policy-Making. In: Governance, 13 (1). 5-24.

³⁴ Demo D.H., Allen K.R., Fine M.A. (1999) Handbook of Family Diversity. Oxford University Press; Bogenschneider, K. (2006). Family policy matters: How policymaking affects families and what professionals can do (2nd ed.). Mahwah, NJ: Erlbaum.;

Protams, tipoloģijas veidošanas pētījumi bieži vien notiek saskaņā ar institucionālisma pieeju³⁵, taču tie ir vērsti uz augstu abstrakcijas līmeni. Tomēr daudzās Eiropas valstīs ģimenes politika ir pametusi vājas pozīcijas valsts politikā un kļūst par galveno vai vienu no galvenajām reformu jomām.

Ziemeļvalstu ģimenes politiku ir ļoti ietekmējusi protestantu baznīca un kreisā spārna valdības. Viņi pakāpeniski pievērsās dzimumu līdztiesībai, darba un ģimenes dzīves līdzsvarošanai un, it īpaši kopš pirmās naftas krīzes, sieviešu integrācijai darba tirgū, izmantojot ģimenes liberalizācijas politiku. Ziemeļvalstu ģimenes politikas mērķis ir veicināt cilvēku, nevis ģimeņu kā vienību intereses. Tāpat neviena no Ziemeļvalstīm savās konstitūcijās nepiemin ģimeni (kaut arī Dānija atsaucas uz bērnu tiesībām). Attiecībā uz ģimenes tiesībām Ziemeļvalstis ir īpaši attīstījušās, tiesību ziņā pielīdzinot neprecējušos un viendzimuma pārus laulībā esošiem pāriem; un, piemēram, ieviešot līgumus par neprecēto dzīvesbiedru tiesībām jau pagājušā gadsimta astoņdesmitajos gados³⁶. Ziemeļvalstis īpašu uzmanību pievērš arī bērnu labklājībai, un, piemēram, agri ievieša vecāku kopīgu aizbildnību pēc laulības šķiršanas un to popularizēja. Ģimenes pabalsti tiek finansēti no nodokļiem. Valdību un NVO sadarbība ir spēcīga Ziemeļvalstu ģimenes politikā, piemēram, Zviedrijā pilsoniskās sabiedrības joma ir labi integrēta, cieši koordinē savas nozares darbu ar valsti un sadarbojas ar to ģimenes politikas formulēšanā³⁷.

Kontinentālo valstu ģimenes politiku³⁸ lielā mērā ir ietekmējusi katoļu baznīca un subsidiārais princips³⁹; kas arī ir kristīgi-demokrātisko partiju ideoloģiskais pamats: šeit dominē uzskats, ka valstij būtu jāiesaistās tikai tajās sociālajās problēmās, kuras ģimene, draudze vai brīvprātīgās organizācijas nespēj atrisināt. Attiecībā uz ģimenes un darba konfliktu tā vispirms piešķir prioritāti pirmajam un skeptiski vērtē valsts lomu. Ģimenes politiku parasti raksturo vīrieša-apgādnieka/ sievietes-aprūpētājas modelis. Bismarka tradīciju zemēs, kur darbojas ar ienākumiem saistītas sociālā nodrošinājuma shēmas (Austrija, Vācija), sieviešu un bērnu sociālā aizsardzība joprojām var būt atkarīga no laulības un ģimenes attiecībām. Lai gan tradicionāli pavisam nedaudzas valstis ir organizējušas skaidru un visaptverošu ģimenes politiku, konservatīvās valstis to ir darījušas salīdzinoši bieži: Austrijā, Vācijā un Luksemburgā pastāv ilgstošas tradīcijas šai jomā un darbojas attiecīgas ģimenes lietu ministrijas; iespējams, Francija⁴⁰ un Beļģija ir valstis ar visskaidrāko un konsekventāko ģimenes politiku visā Eiropā. Vairākas kontinentālās labklājības sistēmas savās konstitūcijās (Francija, Vācija, Luksemburga) deklarē valsts aizsardzību ģimenei. Attiecībā uz ģimenes tiesībām dažās valstīs ir pieminēts Ziemeļvalstu piemērs par vienlīdzīgu attieksmi pret precētiem un neprecētiem pāriem, un lielākā daļa valstu ir ieviešus viendzimuma pāru reģistrācijas shēmas. Ģimenes pabalsti parasti tiek jaukti finansēti no iemaksām un nodokļiem. Daudzu kontinentālo valstu sadarbība ar nevalstiskajām

³⁵ Esping-Andersen, Gøsta (1990): *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton, New York. ; Castles, Francis G. (1998): *Comparative Public Policy: Patterns of Post-war Transformations*. Cheltenham.

³⁶ Hantrais, Linda (2004): *Family Policy Matters. Responding to family change in Europe*. Bristol.

³⁷ Wall, K., Escobedo, A. (2013) 'Parental Leave Policies, Gender Equity and Family Well-Being in Europe: A Comparative Perspective', in Moreno, M.A. (ed.) *Family Well-Being: European Perspectives*, pp. 103–29. Dordrecht: Springer.; Appleton, Louise/Byrne, Paul (2003): *Mapping Relations between Family Policy Actors*. In: *Social Policy & Society*, 2 (3). 211-219.

³⁸ Fagnani, Jeanne. 2012. "Recent Reforms in Childcare and Family Policies in France and Germany: What Was at Stake?" *Children and Youth Services Review* 34 (3): 509-16.

³⁹ Blum, S., & Rille-Pfeiffer, C. (2010). Major trends of state family policies in Europe: Working report April 2010. Retrieved 27.1.2014 from <http://www.familyplatform.eu/>

⁴⁰ Thévenon O. (2013), *Public Childcare Services in the European Union: The model of France*, Report for the European Parliament, Directorate General for Internal policies.; Mazuy, M., Barbieri, M., & d'Albis, H. (2013). Recent demographic development in France: Fertility remains stable. *Population-E*, 68(3), 329–374.

organizācijām ir neskaidra: pilsoniskajai sabiedrībai ir liela nozīme politikas īstenošanā (subsidiaritātes princips), taču tās loma programmu izstrādē un politikas formulēšanā ir diezgan vāja.

Angloamerikāņu valstīs (Īrijā, Maltā, Apvienotajā Karalistē)⁴¹ pastāv vienots viedoklis par valsts vājo iesaistīšanos, uz vajadzību orientētu atbalstu un augsto tirgus lomu, taču viedokļi atšķiras citās jomās. Maltā un Īrijā ir spēcīgākas ģimēņu tradīcijas nekā Apvienotajā Karalistē. Īrija ir deklarējusi ģimēnes aizsardzību savā konstitūcijā, un tur darbojas ģimēnes lietu ministrija. Attiecībā uz ģimēnes tiesībām, jāsaprot, ka, piemēram, Īrijā šķiršanās kļuva likumīga tikai 1996. gadā, un Maltā 2011. gadā. Kopumā liberālajās sistēmās ģimēņu attiecības nav stingri reglamentētas, bet arī nav valsts atbildība, kas lielā mērā liek cilvēkiem pašiem uzprivātajām un brīvprātīgajām jomām. Tā kā šeit sociālā labklājība ir individuāla atbildība un pabalsti ir vērsti uz minimālo nodrošinājumu, kas tiek noteikts, balstoties uz iztikas minimumu, ģimēnes politika nav skaidra un visaptveroša, bet ir daļa no vispārējās labklājības politikas, piemēram, nabadzības vai sociālo mājokļu programmām. Ģimēņu pabalsti tiek finansēti no nodokļiem Īrijā un Apvienotajā Karalistē, savukārt Maltā, kas ir vairāk hibrīds gadījums, ir jaukts finansējums. Valsts un NVO sadarbība ir mazāk integrēta nekā Ziemeļvalstīs, bet, piemēram, Apvienotajā Karalistē, pēc tam kad ģimēnes politika 90. gados kļuva par specifiskāku, valsts aicināja palīgā daļu pilsoniskās sabiedrības organizācijas ekspertus, un kopš tā laika integrācija ir pieaugusi.

Vidusjūras reģiona valstīs novērojama līdzība ar kontinentālajām sistēmām vīriešu- apgādnieka/ sievietes-aprūpētājas tradīcijas un katoļu ietekmes ziņā. Attiecībā uz ģimēnes tiesībām Vidusjūras valstīs ir ar likumu uzlikušas finansiālās saistības paplašinātajai ģimenei, un valsts atbalsta tikai iedzīvotājus ar zemu ienākumu līmeni, kad ģimēnes atbalsta avoti ir izsmelti. Valsts pienākumi ģimēnes aizsardzībai ir deklarēti Grieķijas, Itālijas, Portugāles un Spānijas konstitūcijās. Tomēr vara/izpilde bieži vien ir deleģēta vietējā un reģionālā līmeņa iestādēm, izraisot reģionālas atšķirības. Vispārējā pieeja ir diezgan fragmentāra. Attiecībā uz ģimēnes pabalstiem Vidusjūras reģiona valstīs ir izvēlējušās dažādus ceļus - ar finansējumu no nodokļiem Spānijā, Portugālē, Kiprā un jauktu finansējumu Grieķijā, Itālijā -, taču tām ir līdzīga situācija tai ziņā, ka bieži tām nepietiek līdzekļu. Nevalstisko organizāciju sadarbība ar valsti ir vāja, un, ņemot vērā diezgan nekoordinēto pieeju, NVO nekādi nepiedalās politikas veidošanā, ar dažiem izņēmumiem: piemēram, nevalstiskajām organizācijām ir lielāka loma reģionālajā līmenī Spānijā, un katoļu baznīca kalpo par tiltu starp NVO un valdību Itālijas ģimēnes politikas izstrādē.

Post-sociālisma valstīs īstenotas būtiskas institucionālas pārmaiņas: pirms Otrā pasaules kara Centrāleiropas valstīs pamatā balstījās uz konservatīvo Bismarka modeli, un viņu ģimēnes politikā bija visas tradicionālās ģimēnes struktūras pazīmes. Šajās valstīs sociālisma ērā uzmanība tika pievērsta vispārīgās nodarbinātības un labklājības nodrošināšanai, tad 90-tajos gados sākās restrukturizācija; kopš tā laika dažas pazīmes liecina par ierasto ģimēnes politikas tradīciju (path-dependence), bet pārsvarā turpinās institucionāli pārveidojumi. Gadījumu izpēte ir parādījusi, ka visas bijušās komunisma režīmam pakļautās valstīs - atšķirīgā pakāpē - ir aizgājušas no ģimēnes liberalizācijas ceļa un mēģina atkārtoti ieviest tradicionālo ģimēnes režīmu, pārejot atpakaļ uz tradicionālo ģimēnes modeli". Dažas valstīs īstenoja tiešu negatīvu ģimēnes deliberalizāciju (izmantojot labklājības valsts vājināšanu un tirgus liberalizāciju), citas - skaidri pozitīvu ģimēnes deliberalizāciju (īstenojot pasākumus, kas mudina sievietes aiziet no darba tirgus, lai audzinātu bērnus). Dažās konstitūcijās ir deklarēta ģimēnes aizsardzība (Ungārija, Igaunija, Latvija, Polija). Paplašinātās ģimēņu juridiskās saistības ir spēcīgas, bet valsts atbildība attiecībā pret ģimeni ir vāja un nav skaidras vai saskaņotas ģimēnes politikas. Attiecībā uz viendzimuma partnerībām Austrumeiropa atpaliel no pārējās Eiropas. Ģimēņu pabalsti visās šajās

⁴¹ Nuala Connolly & Carmel Devaney (2017): Parenting Support: Policy and Practice in the Irish Context, Child Care in Practice, DOI: 10.1080/13575279.2016.1264365;

valstīs tiek finansēti no nodokļiem un tiem atvēlētais finansējums ir samērā zems. Valdības un nevalstisko organizāciju sadarbība, ko ietekmē finansējuma trūkums, bija aizliegta komunisma ērā, un pēc komunisma sabrukuma katoļu baznīcai vairākās valstīs bija monopols NVO jomā. Sadarbība attīstās, bet tā saskaras ar šķēršļiem, piemēram, rūpēm par ekonomiku un "sociālās neapmierinātības" mantojumu ar valsts iejaukšanos ģimenes dzīvē"⁴².

3.2. Ģimenes politikas loma un dominējošās tendences Latvijā

Ģimenes atbalsta politika ir relatīvi jauna politikas joma Latvijā. Kā atsevišķa politikas nozare, kas sākotnēji definēta kā bērnu un ģimenes atbalsta politika, vēlāk – bērnu un ģimenes politika –, tā 2002. gadā pirmo reizi iekļauta 12.03.2002. Ministru kabineta noteikumos Nr.111 "Ministru kabineta kārtības rullis" nodarbinātības un sociālās politikas jomā. Analizējot ģimenes atbalsta politikas attīstību, Dr. oec Līga Āboliņa uzsver, ka sākotnēji atjaunotās Latvijas Republikas politikas dienaskārtībā tautas ataudzes jautājumi bijuši visai sekundāri. Gan valdības deklarācijās, gan partiju programmās kā prioritātes dominējušas ekonomiskā izaugsme un valstiskās neatkarības nostiprināšana⁴³, ģimeņu ar bērniem dzīves kvalitātes atbalsta jautājumiem aktualizējoties vien divtūkstošo gadu sākumā.

Pamatnostādņu tvērums iekļauj pēdējo no Latvijas demogrāfu definētajiem posmiem valsts ģimenes politikas attīstībā, kas definēti, balstoties uz izmaiņām tiesību aktos un politikas plānošanas periodu aktualitātēs:

- 1990. – 1994., kopš neatkarības atgūšanas, kad pakāpeniski tika izveidota sociālās drošības un atbalsta sistēma, kā arī pieņemti normatīvie akti, atbilstoši starptautiskajiem cilvēktiesību dokumentiem, kuriem Latvija pievienojās;
- 1995. – 2002., kad Latvijā bija spēkā likums „Par sociālo palīdzību”;
- 2003. – 2008., kad tika aktivizēta ģimenes atbalsta politika, gan pieņemot jaunus progresīvus tiesību aktus un politikas plānošanas dokumentus, kas tieši vai netieši ietekmēja ģimeni, gan institucionalizējot ģimenes atbalsta politikas jomu un ieviešot jaunus ģimenes atbalsta instrumentus;
- 2009. – 2015., kad sākotnēji ekonomiskās krīzes ietekmē tika veikti ģimenes atbalsta sistēmu ietekmējoši pasākumi (noteikti izmaksu ierobežojumi ar bērna piedzimšanu saistītām valsts sociālajām garantijām u.tml.), līdz 2015. gadam, kad valsts sociāli ekonomiskajai situācijai uzlabojoties, ierobežojumi tika atcelti un ģimenes atbalsta sistēma atkal aktivizēta.

Dr. oec L. Āboliņa savā promocijas darbā par ģimenes politikas attīstību Latvijā⁴⁴ norāda, ka veiksmīgai politikas ieviešanai nozīmīgs faktors ir sistēmas koordinatora kapacitāte – cik lielā mērā pārējie sistēmas elementi ciena un ieklausās vadošās institūcijas priekšlikumos. Ģimenes politikas starpdisciplināro raksturu uzskatāmi parāda fakts, ka ģimenes atbalsta politikas jomas dokumentu izstrādes un īstenošanas stadijās ir iesaistītas lielākā daļa valsts pārvaldes sektorā esošās centrālās pārvaldes iestādes – ministrijas un to padotības iestādes, veidojot sarežģītu sadarbības modeli. Faktiski

⁴² Appleton, Louise/Byrne, Paul (2003): Mapping Relations between Family Policy Actors. In: Social Policy & Society, 2 (3). 211-219.

⁴³ Āboliņa, L. (2016). Ģimene un tās atbalsta politikas attīstība Latvijā (1990 – 2015). Promocijas darbs. Rīga: LU. (https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/31863/298-54487-Abolina_Liga_la10049.pdf?sequence=1&isAllowed=y)

⁴⁴ Āboliņa, L. (2016). Ģimene un tās atbalsta politikas attīstība Latvijā (1990 – 2015). Promocijas darbs. Rīga: LU. (https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/31863/298-54487-Abolina_Liga_la10049.pdf?sequence=1&isAllowed=y)

visas politikas jomas un ekonomiskā izaugsme kopumā ietekmē ģimenes atbalsta politikas attīstību un vietu valsts un sabiedrības vērtību skalā.

Tādējādi, tā kā ģimenes valsts politika ir plaša pārnozaru politika, tās koordinējošajai iestādei būtu jābūt ar plašām pilnvarām un ietekmi. Dzimstības veicināšana, nabadzības mazināšana un ģimenes labklājības nodrošināšana kopumā ir valsts attīstības plānošanas viena no svarīgākajiem dokumentiem – Nacionālā attīstības plāna 2014. – 2020.gadam jautājums, tāpēc L.Āboliņas ieskatā, lai ģimenes atbalsta politikas īstenošana būtu sekmīgāka, tās pārraudzība būtu augstāka līmeņa, piemēram, tādas institūcijas kā Pārresoru koordinācijas centrs kompetences jautājums un tā īstenojama Nacionālā attīstības plāna ietvaros kā viens no svarīgākajiem nacionālās ilgtspējas jautājumiem. Ņemot vērā strukturālās reformas un to, ka ģimenes atbalsta politikas veidošana un koordinācija ir pastāvīgs valsts uzdevums, būtu lietderīgi apsvērt mainīt politiku koordinējošo institūciju. Tiesa, arī turpmāk, neskatoties uz izvēlēto modeli, ģimenes valsts politikas īstenošanai jānotiek ciešā sadarbībā arī ar Demogrāfisko lietu padomi⁴⁵, kas ir konsultatīva un koordinējoša valsts institūcija, kas izveidota, lai veicinātu vienotu valsts demogrāfisko politiku un tās īstenošanu visos valsts pārvaldes līmeņos. Patlaban Demogrāfisko lietu padomes sekretariāta funkcijas pilda Labklājības ministrija.

Pēdējā desmitgadē ģimenes atbalsta politikas kodolu Latvijā pamatā veido visi galvenie elementi – finansiāls atbalsts ģimenēm, atbalsts pakalpojumu un citu uz ģimeni vērstu pasākumu veidā un bērna kopšanas atvaļinājums, taču kā starpdisciplināra nozare tā atrodas ciešā mijiedarbībā un savstarpējā ietekmē ar citām politikas jomām un nozarēm. Minētais atspoguļojas visos politikas plānošanas dokumentos, jo lielākā daļa pasākumu ir īstenojami tikai sadarbojoties valsts, pašvaldību institūcijām un nevalstiskā sektora pārstāvjiem.

Turpmākā rīcības virzienu un to ietvaros īstenoto pasākumu analīze, aptver instrumentu, mērķu un sasniegto rezultātu analīzi, vērtējot ne tikai konkrētu pasākumu līmenī, bet arī plašākā kontekstā, tādējādi raksturojot gan ģimenes atbalsta politikas iezīmes, attīstības tendences un risināmo jautājumu spektru. Pamatnostādņu izvērtējuma ietvaros attiecībā uz katru rīcības virzienu un tajā ietvertu eksplīcītās un implicītās politikas daļu tiek analizēti arī institūciju atbildības un starpresoriskās sadarbības problemātiskie aspekti.

⁴⁵ Plašāka informācija pieejama:

http://www.lm.gov.lv/lv/index.php?option=com_content&view=article&id=81685

4. Rīcības virziena “Ģimenes dibināšana un laulība” izvērtējums

4.1. Rīcības virziena nozīmē ģimenes politikas veidošanā kopumā

Pamatnostādnēs, šī rīcības virziena ietvaros definētas šādas problēmas:

1. Būtiski samazinās noslēgto laulību skaits. Tādejādi, ja netiks risinātas sabiedrībā pastāvošās problēmas ar laulības vērtības straujo mazināšanos, pastāv risks, ka nākotnē ģimeņu īpatsvars, kuras veidotas laulībā, būs ievērojami mazāks.
2. Ik gadu 7% no jaundzimušajiem dzimšanas reģistrā netiek ierakstītas ziņas par tēvu, tomēr atbilstoši tai informācijai, kas pieejama Tiesu informācijas sistēmā, katru gadu tikai par 3% bērnu no piedzimušo skaita tiek tiesā iesniegti pieteikumi par bērna izcelšanās (paternitātes) noteikšanu.

Rīcības virziens „Ģimenes dibināšana un laulība” pievēršas lineārai un konservatīvai ģimeņu veidošanās perspektīvai, kas uz ģimenes dibināšanu skatās kā laulātības slēgšanu, bet citas ģimenes formas un kopdzīvi bez laulības reģistrācijas traktē kā deviāciju. Šāda pieeja no ekspertu puses ir tikusi publiski kritizēta jau pamatnostādņu izstrādes un apspriešanas laikā⁴⁶, norādot gan uz šī rīcības virziena mērķu un uzstādījumu deklaratīvo raksturu, gan ietvertu pasākumu un definēto rezultatīvo rādītāju saiknes un saturiskā tvēruma loģiskajām kļūdām.

Vērtējot no rīcības virziena uzstādījumiem un definētajām problēmām secināms, ka galvenais valsts ģimenes politikas šī rīcības virziena (un ne tikai šī) mērķis ir atbalstīt monogāmu laulību mūža garumā, nevēlēšanos laulāties saistot ar pāru neinformētību vai ar to, ka trūkst zināšanu par grūtībām, kas var rasties dažādās krīzes situācijās. Kopdzīvē dzīvojošie tiek skatīti kā neizglītoti un stigmatizēti. Tas liecina, ka laulību neslēgšana valsts skatījumā tiek pozicionēta kā ģimeņpratības⁴⁷ trūkums, ko iespējams novērst, informējot par riskiem un sekmējot laulību procesa atvieglojumus.

Šī rīcības virziena ietvaros ir aktualizējams jautājums par jēdziena „ģimene” definīciju politikas dokumentos un tā atbilstību mūsdienu dzīves realitātei un sabiedrības vajadzībām. Pamatnostādnēs⁴⁸ izmantota normatīvā pieeja, kur Latvijas situācija raksturota ar laulību kā vēlamāko ģimenes formu, pamatojot to ar Satversmē noteikto, nevis balstoties statistikā un socioloģiskajos datos. Pamatnostādnēs 3.nodaļā, kur sniegts situācijas raksturojums un problēmu formulējums, kuru risināšanai nepieciešams īstenot noteiktu politiku, definētas šādas konstatētās problēmas: (1) Vienotas jēdziena „ģimene” izpratnes trūkums dažādu nozaru speciālistu vidū un (2) jēdziena „ģimene” atšķirīgais skaidrojums dažādos nacionālajos normatīvajos aktos. Tomēr turpat tālāk norādīts, ka „konstatētās problēmas Pamatnostādņu ietvaros risinātas netiks, jo pastāv liela varbūtība, ka tās netiks atrisinātas Pamatnostādņu darbības laikā, ņemot vērā jautājuma sarežģītību un sabiedrībā pastāvošos stereotipus. Raugoties no šodienas perspektīvas, jākonstatē, ka ģimenes definīcijas nepieciešamības aktualitāte

⁴⁶ Piemram, Putniņa A. Aspirīnu? Šņabi? Varbūt labāk griezt? 11.04.2011. <http://providus.lv/article/aspirinu-snabi-varbut-labak-griezt?view=comments>; Austere, L. Pareizā sabiedrības pamatsūniņa 20.07.2011. <http://providus.lv/article/pareiza-sabiedrības-pamatsunina>;

⁴⁷ V.Korpa, I.Mileiko (2017) Ģimeņpratība. Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2015/2016. Dzīves meistarība un informācijpratība. Galv. red. Baiba Holma. Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts, 2017, 152 lpp., il., tab., karte. ISBN 978-9934-18-240-2.

⁴⁸ Pamatnostādņu 3.1.nodaļa „ģimenes jēdziens” 11.lpp.

normatīvajā regulējumā nav izzudusi un nav pamata uzskatīt, ka tā izzudīs nākotnē, tāpēc politikas veidotājiem ir nepieciešams veidot konstruktīvus risinājumus, lai secīgi un pēctecīgi nonāktu pie tādu ģimenes jēdziena un mērķgrupu traktējuma, kas atbilst mūsdienu ģimeņu formu un tipu daudzveidībai un, kā norādīts pamatnostādņēs, „aizsargājot un sniedzot atbalstu un tiesisko aizsardzību ģimenēm vai indivīdiem, nav pieļaujama nekāda diskriminācija pēc ģimenes modeļa”. Par ģimenes jēdziena izpratnes variativitāti un nepieciešamību pēc vienota, sabiedrības realitātei atbilstoša definējuma nepieciešamību un iespējas analizētas gan pētījumos,⁴⁹ promocijas darbos⁵⁰, gan zinātniskajās publikācijās⁵¹. Plašākā analīze veikta L.Āboliņas promocijas darbā demogrāfijas nozarē „Ģimene un tās atbalsta politikas attīstība Latvijā (1990 – 2015)”⁵², kur teorētiski un ar empīriskiem pamatojumiem izvērtēta ģimenes jēdziena daudzveidība. Ģimenes atbalsta politikas vajadzībām piedāvāts precizēts, paplašināts ģimenes jēdziens. Tiesiskā regulējuma nepieciešamību ģimenēm, kurās starp sievieti un vīrieti pastāv neregistrēta kopdzīve, atzina juristi jau 2008.gadā veiktajā pētījumā⁵³, norādot, ka līdz ar to nepieciešams arī ģimenes jēdziena definējums normatīvajos aktos. Latvijā pastāvošais saderināšanās institūts kā process, kam likumsakarīgi būtu jāpāraug laulībā, netiek apskatīts kā iespējams ģimenes termina paplašināšanās virziens. Saderināto tiesību paplašināšana vai precizēšana, atbilstoši mūsdienu tiesiskajai realitātei, līdz šim nav bijusi politikas veidotāju diskusiju objekts⁵⁴. Saskaņā ar L.Āboliņas secināto, ir iespējams noformulēt mūsdienu sociālajai realitātei, kultūras īpatnībām un tiesiskajai videi atbilstošu ģimenes jēdzienu, kas būtu izmantojams tieši ģimenes atbalsta politikas un ģimenes tiesiskās aizsardzības kontekstā. Lai arī ar terminoloģijas palīdzību nav iespējams atrisināt visus ar ģimenes ietvaru saistītos jautājumus, patlaban demogrāfijā lietotais termins “ģimene”, kas ir optimāls un esošajai tiesiskajai situācijai atbilstošs, varētu tikt paplašināts, ņemot vērā faktisko realitāti un, izmantojot tos tiesiskos līdzekļus, kuri jau šobrīd normatīvajos aktos ir paredzēti, nodefinējot ģimeni šādi: Ģimene – sociāla grupa, ko veido divas vai vairākas personas, starp kurām pastāv radniecība, laulība vai saderināšanās, kurām ir kopīga mājsaimniecība un kuras dzīvo kopīgā dzīvojamā vienībā (mājā, dzīvoklī u.c.). Tādejādi termins “ģimene” varētu neaprobežoties ar attiecībām, kas balstītas tikai laulībā. Terminam “ģimene” jābūt tādām, kas atbilstu sociālajai īstenībai, radītu noteiktību un ietvertu arī citas pierādāmas ģimeniskas saites. Tādejādi tā paplašināšana ir arī turpmākas diskusijas vērts jautājums, jo aizsargājama ir ikviena ģimene – gan tāda, kurā ir bērni, gan ģimene, kurā bērni vēl tikai

⁴⁹ Putniņa, A., Dupate, K., Mileiko, I. & Brants, M. (2015). Pētījums par laulību neregistrēšanas problemātiku. Izgūts no http://www.pkc.gov.lv/images/Gala_zi%C5%86ojums_19012016.pdf;

⁵⁰ Āboliņa, L. (2016). Ģimene un tās atbalsta politikas attīstība latvijā (1990 – 2015). Promocijas darbs. Rīga: LU. (https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/31863/298-54487-Abolina_Liga_la10049.pdf?sequence=1&isAllowed=y);

Beinaroviča, O. (2014). Ārpus laulības kopdzīves ekskluzīvais statuss tiesībās un tās tiesiskais regulējums Eiropā. (Promocijas darbs.) Rīga: LU Juridiskās fakultātes Starptautisko un Eiropas tiesību zinātņu katedra. Izgūts no https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/5252/44835-Olga_Beinarovica_2014.pdf?sequence=1&isAllowed=y;

Korpa, V. (2012). Darba un ģimenes dzīves saskaņošana privātā sektora organizācijās (promocijas darbs). Rīga: LU Sociālo zinātņu fakultātes Socioloģijas nodaļa. Izgūts no

http://www.szf.lu.lv/fileadmin/user_upload/szf_faili/Petnieciba/promocijas_darbi/Viola_Korpa_2012.pdf

⁵¹ V.Korpa, S.Dobelniece (2015) Family concept in the context of family-friendly workplaces. In: Condition of Contemporary Families. Ed W.Muszynski. University of Mazuria, Torun. ISBN 978-83-7611-937-3

⁵² Āboliņa, L. (2016). Ģimene un tās atbalsta politikas attīstība latvijā (1990 – 2015). Promocijas darbs. Rīga: LU. (https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/31863/298-54487-Abolina_Liga_la10049.pdf?sequence=1&isAllowed=y);

⁵³ Tieslietu ministrija. (2008). Pētījums Ģimenes tiesībās Civillikuma Ģimenes tiesību daļas modernizācijai // Pieejams: <https://www.tm.gov.lv/lv/nozares-politika/petijumi>

⁵⁴ Āboliņa, L. (2016). Ģimene un tās atbalsta politikas attīstība latvijā (1990 – 2015). Promocijas darbs. Rīga: LU. (https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/31863/298-54487-Abolina_Liga_la10049.pdf?sequence=1&isAllowed=y);

tiek plānoti, neatkarīgi no tā, vai pāris ir noslēdzis laulību. Bērni – gan kopēji, gan tādi, kas dzimuši iepriekšējās attiecībās vai laulībā, ir svarīga ģimenes komponente. Tāpat ģimeni veido vismaz viens bērns ar vienu no vecākiem, kā arī par ģimeni būtu uzskatāmas audžuvecāku un aizbildņu ģimenes ar bērniem.

„Pētījuma par laulību neregistrēšanas problemātiku”⁵⁵ dati liecina, ka notiek pārlicinoša ģimenes modeļu maiņa, neregistrētai kopdzīvei kļūstot par populāru un atzītu ģimenes organizācijas formu Latvijā. Pētījumā⁵⁶ tiek arī pierādīts, ka kopdzīvei, attiecības oficiāli neregistrējot, ir līdzīgas funkcijas kā uz laulību balstītai ģimenei (emocionāla un materiāla atbalsta sniegšana, veselības un izglītības izdevumu atmaksa). Arī sabiedrības attieksme pret laulību un neregistrētu kopdzīvi ir nepārprotama, jo tiek akceptēti abi ģimenes modeļi, kas pastāv paralēli un savstarpēji neizslēdz viens otru, bet drīzāk ir vienu attiecību dažādi posmi. Tomēr pārus, kas dzīvo laulībā, valsts institūcijas aizsargā, bet cilvēkus, kas dzīvo faktiskā kopdzīvē, tikai daļēji, neatzīstot to kā leģitīmu attiecību formu. Šajā pētījumā tiek identificēti pierādījumi nevienlīdzīgai attieksmei pret dažādām ģimenes formām. Nevienlīdzība identificēta, jau aplūkojot ģimenes definīciju, kas sniegta Civillikuma 214. pantā⁵⁷: „Pie ģimenes šaurākā nozīmē pieder laulātie un viņu bērni, kamēr tie vēl atrodas nedalītā saimniecībā.” Šajā gadījumā kopdzīve neiekļaujas ģimenes definīcijā, lai arī nodrošina tās pašas funkcijas. Pagaidām likumdevējs ir izšķīries neregulēt kopdzīves partneru tiesisko statusu tikai atsevišķās tiesību normās, nepielīdzinot to laulības jēdzienam. Turklāt ir novērojama tendence paredzēt ar kopdzīvi saistīto regulējumu publiskajās tiesībās, nevis civiltiesībās, nosakot tiesības kopdzīves partneru statusa gadījumos, ja tas uzliek ierobežojumus⁵⁸. Izņēmums ir attiecināms uz kriminālprocesuālajām un administratīvā procesa normām, kad tiek nodrošināta kopdzīves partneru tiesību aizsardzība. Sociālā palīdzība Latvijā jau šobrīd tiek sniegta, izvērtējot māsaimniecībā faktiski dzīvojošo personu attiecības. Savukārt vairākos citos likumos un noteikumos uzmanība tiek piešķirta tieši attiecību statusam. Argumenti, kas izmantoti, lai nemainītu situāciju, kad daļa ģimeņu netiek aizsargātas, tiek pamatoti (1) ar nepieciešamību stiprināt laulības institūtu, kas atzīts kā vērtība Satversmē, un ar to, ka (2) kopdzīve, attiecības neregistrējot, ir cilvēku pašu izvēle, ko iespējams novērst, noslēdzot laulību.

Rīcības virziena ietvaros un pamatnostādnes laulātības kontekstā netiek aplūkoti atkārtotu partnerattiecību veidošanās un atkārtotu laulību skaita pieaugums, kas atspoguļojas nacionālajā statistikā⁵⁹ un Tautas skaitīšanas rezultātos⁶⁰, tādējādi turpinot pieņēmumu par monogāmas laulības

⁵⁵ Putniņa, A., Dupate, K., Mileiko, I. & Brants, M. (2015). Pētījums par laulību neregistrēšanas problemātiku. Izgūts no http://www.pkc.gov.lv/images/Gala_zi%C5%86ojums_19012016.pdf

⁵⁶ Putniņa, A., Dupate, K., Mileiko, I. & Brants, M. (2015). Pētījums par laulību neregistrēšanas problemātiku. Izgūts no http://www.pkc.gov.lv/images/Gala_zi%C5%86ojums_19012016.pdf; Putniņa, A., Pinka, M., Mileiko, M., Kalēja, J., Janukova M., Muižniece, M., Apse, A. (2015). Reģistrētas un neregistrētas kopdzīves faktoru salīdzinoša analīze (pētījuma ziņojums). Izgūts no http://www.antropologija.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/antropologija/zinas/Petijums_kopdzive-2015.pdf

⁵⁷ Civillikums, pieņemts 28.01.1937.; stājas spēkā 01.09.1992.

⁵⁸ Beinaroviča, O. (2014). Ārpus laulības kopdzīves ekskluzīvais statuss tiesībās un tās tiesiskais regulējums Eiropā. (Promocijas darbs.) Rīga: LU Juridiskās fakultātes Starptautisko un Eiropas tiesību zinātņu katedra. Izgūts no https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/5252/44835-Olga_Beinarovica_2014.pdf?sequence=1&isAllowed=y

⁵⁹ <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/iedzivotaji/laulibas>

⁶⁰ <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/iedzivotaji/tautas-skaitisana> Salīdzinot ar 2000.gada tautas skaitīšanas datiem, pieaudzis neregistrētā kopdzīvē dzīvojošu pāru ģimeņu īpatsvars, bet samazinājies precētu pāru ģimeņu īpatsvars. Pieaudzis neregistrētā kopdzīvē dzīvojošu pāru ar vienu bērnu īpatsvars no 29% 2000.gadā līdz 35% 2011.gadā, bet samazinājies šo pāru bez bērniem īpatsvars no 45% 2000.gadā līdz 40% 2011.gadā.

mūža garumā un nukleāru ģimeņu paraugmodeļu izplatības veicināšanu. Tendences OECD⁶¹ valstu vidū un Eiropas valstu demogrāfiskie dati⁶² rāda stabilu laulību skaita kritumu un šķiršanās īpatsvara palielināšanos. Jomas pētnieki⁶³ šos procesus saista ar ģimenes un laulības institūtu transformāciju, demogrāfisko pāreju un, nevis vērtību devalvāciju, krīzi vai deviāciju. Valstu politikas attiecīgi adaptējas un ģimenes politikā integrē mērķus un pasākumus, lai nodrošinātu neregistrētā kopdzīvē dzīvojošu pāru un viņu bērnu tiesisko aizsardzību. Tas sasaucas arī ar pētījumos⁶⁴ secināto, ka attiecību veidošana balstās uz savstarpēju mīlestību, kas ir emocionāla un tāpēc nav racionāla.

Izvērtējuma ietvaros intervētie eksperti nenoliedz ģimenes un laulību vērtību, tomēr uzskata, ka primārā valsts ģimenes politikas loma ir nodrošināt bērnu interešu un tiesību aizsardzību neatkarīgi no vecāku partnerattiecībām, kā arī risināt jēdziena „ģimene” atšķirīgā skaidrojuma problemātiku dažādos nacionālajos normatīvajos aktos, akceptējot sociālās dzīves realitāti un ģimenes formu un modeļu pluralitāti un citu valstu politikas rezultātus un to iedarbīgumu konkrētā sociālekonomiskā situācijā un ideoloģiskajā režīmā.

Lai raksturotu ģimenes, iespējams izmantot tautas skaitīšanas⁶⁵ datus, neraugoties uz to, ka tautas skaitīšanu gaitā parasti primāri tiek iegūti māsaimniecības un mājokļus raksturojoši dati. Pamatojoties uz iegūto informāciju, var noteikt dažādu māsaimniecību tipu struktūras, tajā skaitā arī datus par ģimenēm, to veidiem, skaitu un dinamiku. Tautas skaitīšanas dati ir pamats ģimeņu statistiskajam raksturojumam un sniedz ieskatu situācijā kopumā. CSP, veicot apsekojumus un tautas skaitīšanas, skata ģimeni daudz plašākā kontekstā, par noteicošo atzīstot māsaimniecības principu. Tas nozīmē, ka pie ģimenes var tikt pieskaitītas gan tādas personas, kas dzīvo kopā un veido kopīgu māsaimniecību, gan ģimenes, kas sastāv no vecākiem un viņu bērniem, gan arī vairākas ģimenes vienkopus, kas dzīvo zem viena jumta kopā ar saviem pilngadīgajiem bērniem, kur tie jau izveidojuši paši savu ģimeni. Tātad

⁶¹ OECD Family Database <http://www.oecd.org/els/family/database.htm> OECD - Social Policy Division - Directorate of Employment, Labour and Social Affairs https://www.oecd.org/els/family/SF_3_1_Marriage_and_divorce_rates.pdf

⁶² Marriage and divorce statistics https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Marriage_and_divorce_statistics

⁶³ Perelli-Harris B, Bernardi L., 2015. "Exploring social norms around cohabitation: The life course, individualization, and culture," Demographic Research, Max Planck Institute for Demographic Research, Rostock, Germany, vol. 33(25), pages 701-732, October.; Bianchi SM. A Demographic Perspective on Family Change. Journal of Family Theory & Review. 2014;6:35-44.; Dominguez-Folgueras M, Castro-Martin T. Cohabitation in Spain: No Longer a Marginal Path to Family Formation. Journal of Marriage and Family. 2013;75:422-37; Esping-Andersen G, Billari FC. Re-theorizing Family Demographics. Population and Development Review. 2015;41(1):1-31.; Geist, C. Marriage Formation in Context: Four Decades in Comparative Perspective. Soc. Sci. 2017, 6, 9.

⁶⁴ Manning, W. D., & Cohen, J. A. (2012). Premarital cohabitation and marital dissolution: An examination of recent marriages. Journal of Marriage and Family, 74, 377-387. ; Klüsener, S., Perelli-Harris, B., and Gassen, N.S. (2013). Spatial Aspects of the Rise of Nonmarital Fertility Across Europe Since 1960: The Role of States and Regions in Shaping Patterns of Change. European Journal of Population 29(2): 137-165.; Putniņa, A., Dupate, K., Mileiko, I. & Brants, M. (2015). Pētījums par laulību neregistrēšanas problemātiku. Izgūts no http://www.pkc.gov.lv/images/Gala_zi%C5%86ojums_19012016.pdf

⁶⁵ Tautas skaitīšanas tiek veiktas ne retāk kā reizi 10 gados, kā tas ir noteikts Tautas skaitīšanas likuma 3. pantā. Tas ir pietiekami ilgs laiks, lai novērtētu un salīdzinātu ģimeņu skaita un struktūras izmaiņas, izvērtējot aktuālos iegūtos tautas skaitīšanas datus un iepriekšējās tautas skaitīšanas rezultātus. Šobrīd jaunākie dati par ģimenēm ir attiecībā uz 2011.gadu, bet iepriekšējā tautas skaitīšana notika 2000.gadā. Šeit ir saskatāma neliela pretruna ar Tautas skaitīšanas likuma nosacījumiem attiecībā uz tautas skaitīšanu biežumu, taču 2011.gadā tautas skaitīšana tika īstenota visā Eiropas Savienībā. Līdz ar to tautas skaitīšanas noteikšana par vienu gadu vēlāk bija būtisks iemesls salīdzināmu datu iegūšanai ne tikai nacionālā, bet starptautiskā griezumā. Tautas skaitīšanas dati ir pamats ģimeņu statistiskajam raksturojumam un sniedz ieskatu situācijā kopumā.

zināmā mērā pietuvinoties un iegūstot datus, kas atbilst sociālajai realitātei. Ņemot vērā gan augsto laulības šķiršanu īpatsvaru Latvijā, gan migrāciju, ģimeņu tipu īpatsvars varētu būt mainījies, kā arī nākuši klāt jauni ģimenes tipi (apakštipi). Tautas skaitīšanas rezultāti neatspoguļo ziņas par saliktajām ģimenēm Latvijā, ne post-nukleārajām ģimenēm, kurās vecāki audzina gan katrs savus iepriekšējā laulībā vai kopdzīvē dzimušos bērnus, gan kopīgos pāra bērnus, ne arī par citiem salīdzinoši jauniem ģimenes tiptiem. Līdztekus minētajiem ir attīstīties vēl viens jauns ģimenes modelis - transnacionālas ģimenes, ko raksturo ģimenes viena vai vairāku locekļu ģeogrāfiska izkliedētība migrācijas dēļ, vienlaikus saglabājot ciešas attiecības pāri robežām⁶⁶. Vienlaikus transnacionālisms nozīmē, ka ģimene, lai arī dzīvo ģeogrāfiski atdalīti, saglabā sociālās, kultūras, reproduktīvās un ienākumu saistības pāri valstu robežām⁶⁷. Arī šādu ģimeņu apzināšana Tautas skaitīšanā būtu nozīmīga un ļautu mērķtiecīgāku rīcībpolitikas plānošanu.

Šādu ziņu iegūšana palīdzētu izpētīt ģimeņu situāciju un problemātiku, kas attiecīgi vēlāk ļautu izstrādāt precīzākus atbalsta mehānismus.

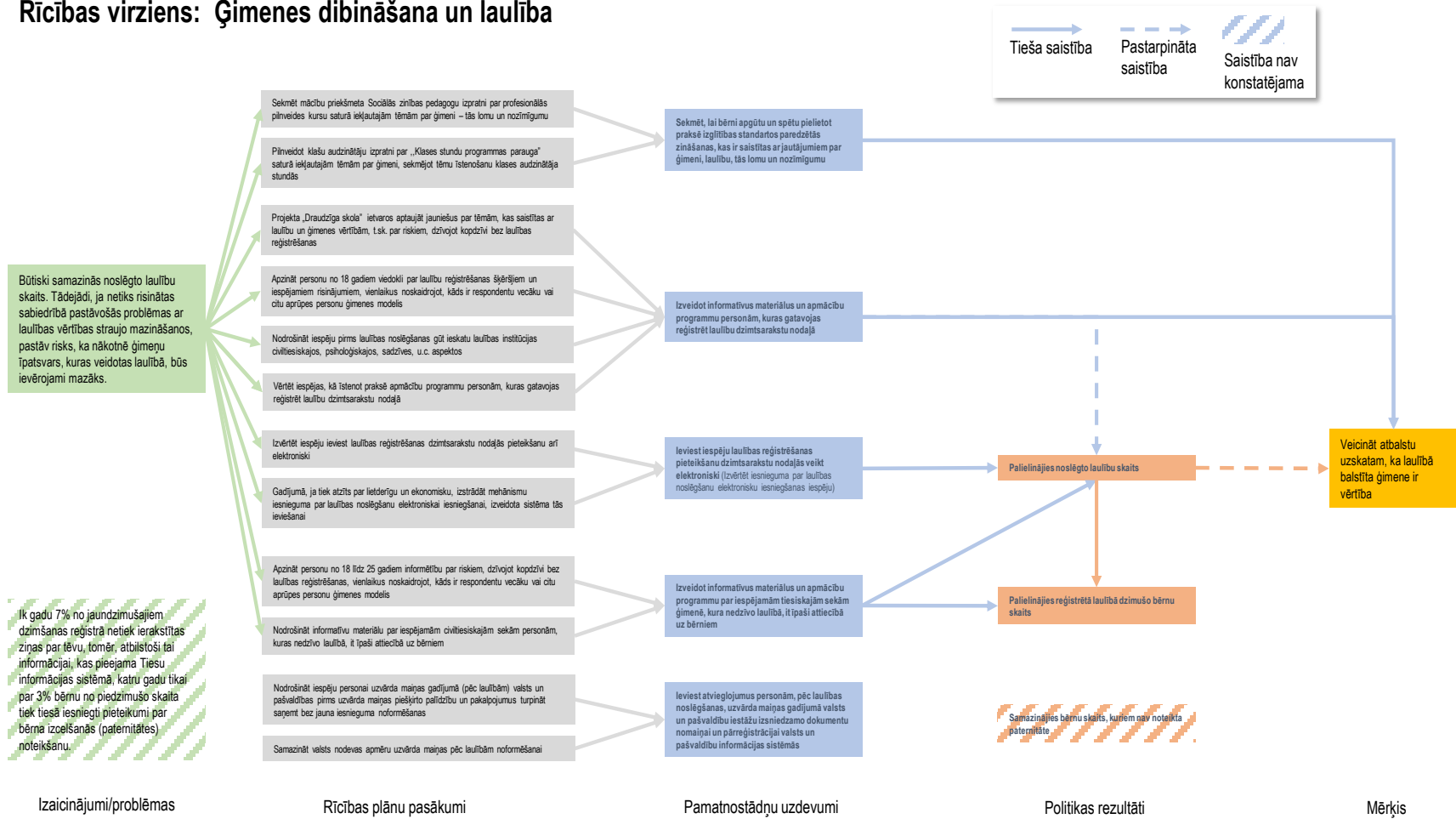
Pamatnostādņēs izvirzītie rīcības virziena mērķi, uzdevumi, politikas rezultāti, kā arī Rīcības plānos noteiktie pasākumi ir attēloti 4.1.1. attēlā, kas atspoguļo intervences izvērtējuma loģisko pamatojumu.

⁶⁶ Confederation of Family organisations in the European Union (2012:4). Transnational families and the impact of economic migration of families // http://cofaceeu.org/en/upload/03_Policies_WG1/2012%20COFACE%20position%20on%20Transnational%20Families%20en.pdf

⁶⁷ Observatory on Migration (2012:7). Transnational families and the social and gender impact of mobility in ACP countries // <http://www.acpmigration-obs.org/sites/default/files/EN-BN06Families.pdf>

4.1.1.attēls Intervences izvērtējuma loģiskais pamatojums

Rīcības virziens: Ģimenes dibināšana un laulība

4.2. Pasākumu izpildes izvērtējums attiecībā uz mērķu un uzdevumu sasniegšanu

Rīcības virziena ietvaros definēti šādi uzdevumi:

- Sekmēt, lai bērni apgūtu un spētu pielietot praksē izglītības standartos paredzētas zināšanas, kas ir saistītas ar jautājumiem par ģimeni, laulību, tās lomu un nozīmīgumu
- Izveidot informatīvus materiālus un apmācību programmu personām, kuras gatavojas reģistrēt laulību dzimtsarakstu nodaļā
- Izveidot informatīvus materiālus un apmācību programmu par iespējamām tiesiskajām sekām ģimenē, kura nedzīvo laulībā, it īpaši attiecībā uz bērniem
- Ieviest iespēju laulības reģistrēšanas pieteikšanu dzimtsarakstu nodaļās veikt elektroniski
- Ieviest atvieglojumus personām, pēc laulības noslēgšanas, uzvārda maiņas gadījumā valsts un pašvaldību iestāžu izsniedzamo dokumentu nomaiņai un pārreģistrācijai valsts un pašvaldību informācijas sistēmās (piemēram, nodrošināt elektroniskas pieteikšanās iespēju attiecīgā pakalpojuma (dokumenta) saņemšanai, samazināt maksu vai valsts nodevu)

Konstatējams, ka daļa uzdevumu vērsti uz sabiedrības informētības veicināšanu, daļa uz laulību procesa atvieglošanu. Secināms, ka vairāki uzdevumi ir tehniska, nevis stratēģiska rakstura, piemēram, laulību reģistrācijas pieteikumu iesniegšana elektroniski vai samazināt maksu par dokumentiem uzvārda maiņas gadījumā, kas visticamāk būtu piemēroti rīcības plānu aktivitātēm, nevis stratēģiskā rīcībpolitikas dokumentā (ko apliecina arī pasākumu formulējumu sakrītības pakāpe ar uzdevuma formulējumu).

Galvenie aktivitāšu sasniegšanas instrumenti ir aptaujas un informatīvo materiālu, kā arī programmu izstrāde, kuriem vairumā gadījumu nav paredzēti papildus līdzekļi. Jānorāda, ka izpilde plānos ietvertajiem pasākumiem tiek mērīta notikušajās aktivitātēs, ne to rezultātos, kas ir konceptuāli nepareiza pieeja, jo aktivitātes veikšana neliecina par izvīzītā mērķa sasniegšanu.

- Uzdevums: Sekmēt, lai bērni apgūtu un spētu pielietot praksē izglītības standartos paredzētas zināšanas, kas ir saistītas ar jautājumiem par ģimeni, laulību, tās lomu un nozīmīgumu.

Uzdevuma ietvaros Rīcības plāna „Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017.gadam” īstenošanai 2012. –2014.gadam” definēti un īstenoti divi pasākumi. Savukārt 2016.-2017.gada plānā uzdevumam pasākumi un rezultatīvie rādītāji netika plānoti, to pamatojot ar to, ka tie tiks īstenoti Izglītības attīstības pamatnostādņu 2014.-2020.gadam⁶⁸ ietvaros.

⁶⁸ <https://likumi.lv/doc.php?id=266406>

4.2.1. Tabula. Uzdevuma “Sekmēt, lai bērni apgūtu un spētu pielietot praksē izglītības standartos paredzētas zināšanas, kas ir saistītas ar jautājumiem par ģimeni, laulību, tās lomu un nozīmīgumu” ietvaros plānotie pasākumi

Pasākums	Darbības rezultāts	Informācija par izpildi
Sekmēt mācību priekšmeta Sociālās zinības pedagogu izpratni par profesionālās pilnveides kursu saturā iekļautajām tēmām par ģimeni (t.sk. par laulības institūcijas pozitīvo devumu uz ģimenes funkcionalitāti, atbildību un cieņas nesošas uzvedības mācīšanu un reproduktīvo veselību) – tās lomu un nozīmīgumu	Sociālo zinību pedagogi apguvuši pedagogu profesionālās pilnveides programmu „Sociālo zinību skolotāju profesionālo un pedagoģisko kompetenču pilnveide un prasmju atjaunošana”.	Vidusposma izvērtējuma ziņojumā norādīts, ka izpildīts plāna 2011.-2014.gadam ietvaros. Moduli „Morālās dilemmas mūsdienu ģimenē un sabiedrībā” apguvuši 47 pedagogi.
Pilnveidot klašu audzinātāju izpratni par „Klases stundu programmas parauga” saturā iekļautajām tēmām par ģimeni (t.sk. . par laulības institūcijas pozitīvo devumu uz ģimenes funkcionalitāti, atbildību un cieņas nesošas uzvedības mācīšanu un reproduktīvo veselību), sekmējot tēmu īstenošanu klases audzinātāja stundās		Vidusposma izvērtējuma ziņojumā norādīts, ka izpildīts plāna 2011.-2014. gadam ietvaros.

Abi pasākumi realizēti ESF projekta 1.2.1.2.3.apakšaktivitātes „Vispārējās izglītības pedagogu kompetences paaugstināšana un prasmju atjaunošana” ietvaros, kur līdztekus ļoti plašam tematu lokam pedagogiem sniegta profesionālā pilnveide.

Analizējot īstenotos pasākumus un to saturu, ir neskaidri vairāki jautājumi, piemēram, skolotāju sagatavošana ir aptvērusi daudz plašāku tēmu loku un nav norādīts, cik stundu no kopējās pedagogu apmācības programmas veltīts laulību un ģimenes tematikai. Saskaņā ar IZM sniegto informāciju moduli „Morālās dilemmas mūsdienu ģimenē un sabiedrībā” apguvuši 47 pedagogi. Norādīts, ka 1157 pedagogi (t. sk. klašu audzinātāji) apguvuši pedagogu profesionālās pilnveides programmas: Metodiskais atbalsts klašu audzinātājiem vērtībizglītībā un pedagoģiskās sadarbības veicināšanā izglītības iestādē; Koordinēts audzināšanas darbs skolā; Atbalsts riska grupas bērniem; Klases audzinātāja un ģimenes veiksmīga sadarbība; „Veselības mācības skolotāju profesionālo un pedagoģisko kompetenču pilnveide”. Organizēti 3 semināri novadu/pilsētu audzināšanas darba koordinatoriem un 1 seminārs profesionālās izglītības iestāžu dienesta viesnīcu vadītājiem „Jauniešu sociālā uzvedība un saskarsmes prasmes”, ietverot jautājumus par „Klases stundu programmas parauga” saturā iekļautajām tēmām par ģimeni un sadarbību ar vecākiem. Dalībnieku skaits – 274. Organizēta pedagogu metodisko izstrādņu skate, ietverot iepriekš minētās tēmas. Dalībnieku skaits valsts kārtā – 53. Organizēti 5 semināri novadu/pilsētu audzināšanas darba koordinatoriem un direktoru vietniekiem audzināšanas darbā un 1 seminārs profesionālās izglītības iestāžu dienesta viesnīcu vadītājiem, semināru programmās iekļaujot atbilstīgās tēmas. Dalībnieku skaits – 348. Organizēti 3 semināri novadu/pilsētu audzināšanas darba koordinatoriem un direktoru vietniekiem audzināšanas

darbā un 1 seminārs profesionālās izglītības iestāžu dienesta viesnīcu vadītājiem, semināru programmās iekļaujot atbilstīgās tēmas. Dalībnieku skaits – 236. Saskaņā ar Ministru kabineta 2014.gada 28.maija rīkojumu Nr.247 "Par finanšu līdzekļu piešķiršanu no valsts budžeta programmas „Līdzekļi neparedzētiem gadījumiem”” 2014.gada oktobrī īstenoti 10 reģionālie semināri klašu/grupu audzinātājiem un interešu izglītības pedagogiem darbam ar sociālā riska grupas bērniem un jauniešiem. Dalībnieku skaits 522. Sagatavošanā metodiskais materiāls – semināra tēmu kopsavilkums pedagogu darbam izglītības iestādēs.

Saskaņā ar Veselības ministrijas ieteikumiem pilnveidota "Klases stundu programmas parauga" sadaļa „Veselība un vide”, ietverot reproduktīvās veselības jautājumus. (www.visc.gov.lv). Vairums tematu tikai ļoti pastarpināti ir attiecināmi uz uzdevumu „Sekmēt, lai bērni apgūtu un spētu pielietot praksē izglītības standartos paredzētas zināšanas, kas ir saistītas ar jautājumiem par ģimeni, laulību, tās lomu un nozīmīgumu”. Jānorāda, ka Ministru kabineta noteikumu projektā par valsts pamatizglītības standartu un pamatizglītības programmu paraugiem nedefinētajos sasniedzamajos rezultātos sociālajā un pilsoniskajā mācību jomā tiek minēts ģimenes un laulības nozīmīgums sabiedrības ilgtspējai, laulības priekšrocības salīdzinot ar neregistrētām attiecībām. Izglītības iestādēs turpinās īstenot arī izglītojamo audzināšanās vadlīnijās nedefinētās vērtības.

Ekspertu domas par šī uzdevuma definējumu un īstenotajiem pasākumiem dalās. Daļa uzskata, ka šādam mācību saturam jābūt un, ka tas tiek veiksmīgi realizēts praksē, popularizējot ģimeni un laulību kā vērtību. Daļa atzīst, ka šī tēma ir sensitīva un atkarīga no konkrētā pedagoga kvalifikācijas un attieksmes attiecīgajā jautājumā. Esošie pasākumi ir vērsti uz vērtību iemācīšanu, bieži vien tiek jaukta realitāte ar vēlamu. Tas liek uzdot jautājumus – vai tas patiešām ir bērna interesēs un skolēna reālās dzīves vajadzības balstīts? Cik lielā mērā deklarētās vērtības un reālā dzīves situācija ir atšķirīga? Vai stāstot par laulību vērtību un ideālo ģimenes modeli, pedagogiem ir iespēja apzināties klases skolēnu reālo ģimenes dzīves situāciju? Vai šāda laulību vērtību popularizēšana morālās kategorijās ir piemērota no skolēnu psihosociālā un emocionālā aspekta, ja viņu dzīves realitāte ir vecāki, kas šķiras vai ir šķīrušies, vecāks, kas bērnu audzina viens, vecāki, kas dzīvo neregistrētā kopdzīvē, vecāki, kam ir atkārtotas partnerattiecības un bērnam ir jāveido attiecības ar pusmāsām, pusbrāļiem vai „nebrāļiem”, kas dzīvo kopā vienā māsaimniecībā. Uzskaitījumu varētu turpināt, jo klasēs vēl ir bez vecāku gādības palikušie bērni, bērni no institūcijām un tādi, kam vecāki ir ārvalstīs. Cik ētiska ir situācija attiecība uz bērna interešu ievērošanu un viņa psihi, ja skolā runā, cik neprecēties ir slikti, bet bērns dzīvo ģimenē, kur vecāki nav precējušies. Šāda pieeja pozicionē vecākus kā sliktus un bērnu kā mazāk vērtīgu.

Protams, veselīgās ģimenes modelis ir jā saglabā, uz to ir jātiecas, bet jāsaprot, ka ir iespējami arī citādi dzīves scenāriji, tas nav jautājums tikai par izvēli vai informētību. Šī aktivitāte, ignorējot ģimeņu daudzveidību, kurās bērni reāli dzīvo, var radīt drīzāk negatīvas sekas bērniem, nevis veicināt laulību skaita pieaugumu nākotnē. Līdz ar to eksperti iesaka iekļaut apmācībā ne tikai valsts vēlmi popularizēt, bet arī saturu, kas ļauj bērniem labāk saprast savu dzīves realitāti un risināt dažādās ģimeņu attiecības.

Uzdevumam pasākumi un rezultatīvie rādītāji 2016.-2017.gada plānā netika plānoti, to pamatojot ar to, ka tie tiks īstenoti Izglītības attīstības pamatnostādņu 2014.-2020.gadam⁶⁹ ietvaros. Iepazīstoties ar minētajām pamatnostādņēm, nav identificējams, kuri pasākumi tieši attiecas uz šo uzdevumu. Vērtējot rīcības virzienu saturisko ietvaru "Izglītības attīstības pamatnostādnes 2014.-2020.gadam" un "Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.-2017.gadam", jāsecina, ka vidējā termiņa politiskie dokumenti tiek plānoti ar trīs gadu termiņu dažādību, kas ierobežo mērķtiecīgu dokumentu sasaisti. Tā piemēram, "Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.-2017.gadam" rīcības plāna sadaļā

⁶⁹ <https://likumi.lv/doc.php?id=266406>

„Ģimenes dibināšana un laulība” uzdevums ir “Sekmēt, lai bērni apgūtu un spētu pielietot praksē izglītības standartos paredzētās zināšanas, kas ir saistītas ar jautājumiem par ģimeni, laulību, tās lomu un nozīmīgumu”. Turpretim, “Izglītības attīstības pamatnostādnes 2014.-2020.gadam” viens no uzdevumiem ir “Veicināt vērtībizglītībā balstītu indivīda profesionālo un sociālo prasmju attīstību dzīvei un konkurējošai darba videi”, kura plānotie rezultāti nav konkrēti sasaistīti ar ģimenes politikas dokumenta uzdevumu, lai gan tajā ir atsaucē uz izglītības politikas dokumentu. LIZDA eksperti norāda, ka līdzīga situācija konstatējama arī attiecībā uz sadaļu „Atbalsts vecāku pienākumu īstenošanai”, kur ir uzdevums “Sekmēt skolu un pirmsskolas izglītības iestāžu sadarbību ar vecākiem izglītības ieguves procesā”, kuram arī pasākumi netiek plānoti, jo ir norādīta atsaucē uz izglītības politikas plānošanas dokumentu, kurā savukārt šāda uzdevuma plānotie rezultāti nav definēti.

Eksperti ir vienprātis, ir nepieciešama diskusija un praktisko instrumentu izvērtējums ģimenes un laulības tematikas integrācijai izglītības saturā kontekstā ar mūsdienu dzīves realitāti un bērnu interešu aizsardzību. Iepriekšminētais norāda par joprojām aktuālo horizontālās sadarbības trūkumu starp ministrijām, šajā gadījumā starp Izglītības un zinātnes kā arī Labklājības ministriju. Ir jāpilnveido sadarbība starp ministrijām nozares politikas izstrādes un uzraudzības procesā, lai panāktu sasaisti starp politikas dokumentiem un to mērķu sasniegšanu.

- Izveidot informatīvus materiālus un apmācību programmu personām, kuras gatavojas reģistrēt laulību dzimtsarakstu nodaļā

Šī uzdevuma izpilde ir bijusi vispretrunīgākā un problemātiskākā un ekspertu vidē raisījusi pamatotu kritiku. Iespējams, tas saistīts ar sākotnēji izvirzīto uzstādījumu neatbilstību mūsdienu sabiedrības realitātei un pasākumu īstenošanai nepieciešamo līdzekļu trūkumu vai neesamību, kas būtiski ietekmējis izpildes kvalitāti, jēgpilnumu un atbilstību labai rīcībpolitikas veidošanas praksei.

4.2.2. Tabula. Uzdevuma “Izveidot informatīvus materiālus un apmācību programmu personām, kuras gatavojas reģistrēt laulību dzimtsarakstu nodaļā” ietvaros plānotie pasākumi

Pasākums	Darbības rezultāts	Informācija par izpildi
Projekta „Draudzīga skola” ⁷⁰ ietvaros aptaujāt jauniešus par tēmām, kas saistītas ar laulību un ģimenes vērtībām, t.sk. par riskiem, dzīvojot kopdzīvi bez laulības reģistrēšanas	1. Veikta vidusskolnieku aptauja 2. Apzinātas jauniešiem svarīgās tēmas Nepieciešamības gadījumā pilnveidots mācību programmu saturs – MK iesniegti grozījumi MK noteikumos, kas regulē mācību programmu saturu.	Vidusposma izvērtējuma ziņojumā norādīts, ka izpildīts plāna 2011.-2014. gadam ietvaros, tomēr vienlaikus norādīts, ka laulības institūts neviņā no aspektiem nav saistīts ar kustības uzdevumiem un mērķiem, tādēļ šāda aptauja nav tikusi veikta.
Apzināt personu no 18 gadiem viedokli par laulību reģistrēšanas šķēršļiem un iespējamiem risinājumiem, vienlaikus noskaidrojot, kāds ir respondentu vecāku vai citu aprūpes personu	Veikta sabiedrības un ekspertu aptauja	Vidusposma izvērtējuma ziņojumā norādīts, ka daļēji izpildīts plāna 2011.-2014. gadam ietvaros. (Lai arī ekspertu aptauja nav veikta).

⁷⁰ Projekts “Draudzīga skola” ir brīvprātīga kustība, kurā iesaistītās skolas ar VBTAI palīdzību risina vardarbības prevencijas un draudzīgas vides skolā veidošanas uzdevumus. Plašāka informācija pieejama: http://www.bti.gov.lv/lat/draudziga_skola/

(piemēram, aizbildnis, audžuģimene) ģimenes modelis (vecāki vai aprūpes personas dzīvo laulībā, kopdzīvē bez laulības reģistrēšanas, ir šķīrušies, vientuļie vecāki u.c.)		
Nodrošināt iespēju pirms laulības noslēgšanas gūt ieskatu laulības institūcijas civiltiesiskajos, psiholoģiskajos, sadzīves, u.c. aspektos	Izstrādāta pirmslaulību apmācības programma personām, kuras gatavojas reģistrēt laulību dzimtsarakstu nodaļā, kas pieejama arī elektroniskā formātā 2014.gadā īstenots pilotprojekts apmācības programmas aprobēšanai	Vidusposma izvērtējuma ziņojumā norādīts, ka izpildīts plāna 2011.-2014. gadam ietvaros.
Vērtēt iespējas, kā īstenot praksē apmācību programmu personām, kuras gatavojas reģistrēt laulību dzimtsarakstu nodaļā	Apzināts nepieciešamais finansējums, izvērtētas iespējas apmācību programmas ieviešanai praksē	Izpildīts plāna 2016.-2017.gadam ietvaros.

Nav saprotams, kāpēc pirmajam no 4.2.2.tabulā uzskaitītajiem pasākumiem vidusposma izvērtējuma ziņojumā norādīts, ka izpildīts plāna 2011.-2014. gadam ietvaros, jo vienlaikus norādīts, ka laulības institūts nevienā no aspektiem nav saistīts ar kustības uzdevumiem un mērķiem, tādēļ šāda aptauja nav tikusi veikta. Apzinot kustības dalībnieku aktuālās vēlmes un vajadzības, šāda tematika veiktajās aptaujās ne reizi nav tikusi fiksēta. Līdz ar to izvērtējuma veicēji secinājuši, ka mācību programmu satura pilnveidošana šajā jautājumā nav nepieciešama. Secināms, ka pasākums un tā izpildītājs ir noteikts neatbilstīgi jau sākotnēji, kas vēlāk kā konsekvences rezultēties neargumentētā secinājumu izdarīšanā un aplamā konstatācijā par uzdevuma izpildes pakāpi no visdusposma izvērtētāju puses.

Vēl problemātiskāks par iepriekšējo ir pasākums, kura ietvaros bija plānots apzināt personu no 18 gadiem viedokli par laulību reģistrēšanas šķēršļiem un iespējamiem risinājumiem Valsts programmas bērna un ģimenes stāvokļa uzlabošanai 2013.gadam ietvaros Labklājības ministrija no 10.līdz 27.jūnijam veica aptauju portālā „draugiem.lv” par jauniešu attieksmi pret laulību. Kopumā aptaujāti 3 155 jaunieši vecumā no 18 – 25 gadiem, no kuriem 2 066 dzīvo Latvijā, savukārt 1 089 atrodas ārzemēs. Aptaujas rezultāti nav pieejami, nav informācijas par to, vai un kā šie rezultāti izmantoti politikas veidošanā, tādējādi, nemaz neiedziļinoties īstenotās aptaujas metodoloģijā, ir apšaubāma šādas aptaujas lietderība, ja tā nav balstīta turpmākā rezultātu mērķtiecīgā izmantošanā. Līdztekus šīs aptaujas veikšanai ministrija ir apzinājusi lielākās Latvijas augstskolas, lai noskaidrotu informāciju par iespēju augstākajās izglītības iestādēs studiju programmu pārbaudes darbu tēmās (referāti, kursa darbi, studiju darbi utt.) iekļaut problēmjautājumus un tēmas, kas saistītas ar ģimenes dibināšanu un laulību, kā arī, lai noskaidrotu izglītības iestāžu viedokli par tēmām (saturu), ko būtu svarīgi iekļaut pirmslaulību apmācību programmā. Vidusposma izvērtējumā norādīts, ka atgriezeniskā saite no augstskolām netika saņemta un LM rīcībā nav instrumentu, kā sekmēt informācijas no augstskolām saņemšanu. Zinātniskās izpētes veicināšana par tēmu būtu atbalstāma, tomēr to nepieciešams veicināt ar citiem instrumentiem nevis oficiālu vēstuli augstskolām. LU datu noslēguma darbu datu bāze⁷¹ ļauj secināt, ka šajā laikā ir

⁷¹ LU datu noslēguma darbu datu bāze. Datubāze ļauj iepazīties ar LU aizstāvētajiem maģistra, bakalaura, diploma un kvalifikācijas darbiem. Datubāzē ietverti noslēguma darbu bibliogrāfiskie ieraksti no 2005. gada, ierakstā

veikti pētījumi par jauniešu skatījumu uz neregistrētu kopdzīvi un laulātību gan socioloģijas, gan sociālās antropoloģijas u.c. studiju programmās. Svarīgi veicināt sadarbību starp augstākās izglītības un valsts institūcijām veicinot zinātnisko zināšanu veiksmīgāku izmantošanu valsts pārvaldē.

Diemžēl kritiski ir vērtējama arī vēl viena aktivitāte pasākuma ietvaros, proti, 2014.gada decembrī LM uzsāka sabiedrības aptauju par ar laulību saistītiem jautājumiem. Ar aptaujas palīdzību bija plānots noskaidrot ekspertu un jauniešu viedokli par laulību reģistrēšanas šķēršļiem un iespējamām risinājumiem, kā arī par riskiem, dzīvojot kopdzīvē bez laulības reģistrēšanas. Iegūto informāciju bija plānots izmantot arī politikas veidošanai, lai stiprinātu laulību un izglītotu par laulības nozīmi, savstarpējo atbildību, pienākumiem un tiesībām, veidojot ģimeni un rūpējoties par saviem bērniem. Aptauja bija publiski pieejama⁷² un aicinājums aizpildīt aptauju tika izplatīts sociālajos medijos⁷³. Aptaujā varēja piedalīties jebkurš Latvijas iedzīvotājs, vienlaikus LM aicinājumā piedalīties aptaujā īpaši lūdza akcentēja tieši jauniešus vecumā no 18 līdz 25 gadiem. Aptaujas īstenošanas laiks bija līdz 2015.gada 31.janvārim. 2014.gada 19.decembrī lūgums izplatīt informāciju par aptauju tika nosūtīts arī Izglītības un zinātnes ministrijai, lai varētu iesaistīt jaunatnes lietu speciālistus tieši jauniešu aptaujas nodrošināšanai. Kopumā aptauju aizpildīja 2 614 personas. Tomēr šādas aptaujas īstenošana tika publiski kritizēta no ekspertu puses – 2015.gada 13.janvārī ministrija saņēma Latvijas Sociologu asociācijas vēstulē⁷⁴ paustu viedokli par neatbilstoši izmantotu metodoloģiju aptaujas izveidei. LSA norādīja, ka šis piemērs diskreditē pētniecību un lielā mērā arī valsts pārvaldes aparātu, demonstrējot, kāda valsts pārvaldē ir (ne)izpratne par pētniecību un tās rezultātu pielietojumu rīcībpolitikas izstrādē. Balstoties uz norādītajiem argumentiem, LM pieņēma lēmumu aptaujas datus nepublicēt un neizmantojot tos Rīcības plāna 2016. – 2017.gada izstrādei. Vidusposma izvērtējumā sniegts vērtējums, ka šis pasākums ir daļēji izpildīts, sniedzot papildus komentāru, ka ekspertu aptauja nav veikta. Jānorāda, ka lai apzinātu un izprastu iemeslus lielajam neregistrēto laulību skaitam un vērtētu, kādi varētu būt risinājumi, lai cilvēki reģistrētu laulību, 2015.gadā Pārresoru koordinācijas centrs pasūtīja pētījumu⁷⁵ par ierobežojumiem neregistrētā kopdzīvē dzīvojošiem partneriem. Pētījumu veica vadošie eksperti – Putniņa, A., Dupate, K., Mileiko, I. un Brants, M. Tā rezultāti viennozīmīgi būtu izmantojami politikas veidošanā, tomēr kopš pētījuma publiskošanas tā izmantošana rīcībpolitikas veidošanā konstatējama ļoti ierobežotā veidā – informatīvo materiālu izstrādē par tiesiskajām sekām dzīvojot neregistrētā kopdzīvē, lai gan pētījuma secinājumu un rekomendāciju daļa sniedz plašu turpmākās rīcībpolitikas veidošanas un tās novērtēšanas aktivitāšu klāstu.

Jāatzīst, ka arī pasākums „Nodrošināt iespēju pirms laulības noslēgšanas gūt ieskatu laulības institūcijas civiltiesiskajos, psiholoģiskajos, sadzīves, u.c. aspektos” un tā ietvaros ieviestā pirmslaulību apmācība personām, kas vēlas reģistrēt laulību dzimtsarakstu nodaļā⁷⁶, ir publiski daudz kritizēta no pētnieku

norādīta saite uz noslēguma darba elektronisko pilnteksta versiju, ja darba autors piekritis sava darba publicēšanai. Lai piekļūtu noslēguma darbu pilnajiem tekstiem, jāveic autorizācija, izmantojot LUIS lietotājvārdu un paroli. Pieejama: <https://www.biblioteka.lu.lv/e-resursi/lokals-db/nosleguma-darbu-datubaze/>

⁷² Aptauja pieejama: <https://www.visidati.lv/aptauja/1021218168/0/>

⁷³ <https://www.lsm.lv/raksts/dzive--stils/veseliba/aicina-piedalities-aptauja-par-kopdzives-jautajumiem.a112429/74>

Vēstule pieejama: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=273780572746135&id=205665309557662 ; Sociologi kritizē LM aptaujas anketu par kopdzīves jautājumiem. <https://www.lsm.lv/raksts/dzive--stils/veseliba/sociologi-kritize-lm-aptaujas-anketu-par-kopdzives-jautajumiem.a112908/>; Akule, Par aptauju par kopdzīvi. <http://providus.lv/article/par-aptauju-par-kopdzivi>

⁷⁵ Putniņa, A., Dupate, K., Mileiko, I. & Brants, M. (2015). Pētījums par laulību neregistrēšanas problemātiku. Izgūts no http://www.pkc.gov.lv/images/Gala_zi%C5%86ojums_19012016.pdf;

⁷⁶ Programma „Laulības tiesiskie, psiholoģiskie, ētiskie un sadzīves aspekti Pirmslaulību mācību programma personām, kuras vēlas reģistrēt laulību dzimtsarakstu nodaļā” pieejama: <https://www.tm.gov.lv/lv/cits/pirmslaulibu-macibu-programma>; Informatīvais materiāls pieejams:

puses⁷⁷, kā arī ir izraisījusi negatīvu rezonansi sociālajos medijos. Visplašāk ir kritizēts bukleta/brošūras sākotnēji izstrādātais saturs dēļ tā vājā zinātniskā pamatojuma, stereotipisku atražošanas un izmantoto referenču problemātiskuma un atbilstības mūsdienu cilvēkrīcības zinātņu atziņām par laulību motīviem, kā arī virspusējai pieejai problemātikā. Sociālantropologi vērš uzmanību uz jau sākotnēji izvirzītajiem sociāli aplamajiem uzstādījumiem un izpratni, kas veidojusies no uzskata, ka, ja vien cilvēki zinātu, tad viņi rīkotos tā, kā projekta autori uzskata par pareizu, tomēr cilvēkrīcība un partnerattiecību veidošana ir daudz kompleksāks fenomēns. Neskatoties uz to, ka buklets bija pieņemts no izpildītāja, pēc negatīvās rezonances mācību programma tika pārstrādāta, saglabājot sākotnējos uzstādījumus un attiecīgi tam izvirzīts nākamais īstenojamais pasākums uzdevuma ietvaros – vērtēt iespējas, kā īstenot praksē apmācību programmu personām, kuras gatavojas reģistrēt laulību dzimtsarakstu nodaļā. Tika veikts izvērtējums un izstrādāts, Informatīvais ziņojums “Par iespējām Pirmslaulību mācību programmu personām, kuras vēlas reģistrēt laulību dzimtsarakstu nodaļā, īstenot praksē”⁷⁸. Ministru kabineta 2017. gada 28. februāra sēdē (protokols Nr. 10 34.§) tika atbalstīts TM sagatavotais un iesniegtais Informatīvais ziņojums, kurā saskaņā ar Rīcības plānā noteikto TM, iesaistot līdzatbildīgās institūcijas (LM, LPS, VARAM un dzimtsarakstu nodaļas), izvērtēja iespējas, kā praksē īstenot Pirmslaulību mācību programmu personām, kuras vēlas reģistrēt laulību dzimtsarakstu nodaļā, kā arī apzināja aptuveno nepieciešamo finansējumu tās ieviešanai praksē. 2017. gadā, TM sadarbojoties ar vairākām izglītības iestādēm, apmācības programma tika īstenota valsts budžeta līdzekļu ietvaros kā pilotprojekts, šādu iespēju – piedalīties bezmaksas apmācības programmā – piedāvājot 50 pāriem (100 cilvēkiem). Sabiedrības interese par apmācības programmas pilotprojektu bija relatīvi neliela, kopumā pilotprojekta ietvaros apmācībās piedalījās tikai 16 pāri (32 cilvēki).

Norobežojoties no mācību programmas satura vērtēšanas, bet vērtējot šī pasākuma mērķus un mērķauditoriju, ļoti debatējams ir mērķauditorijas izvēles fokuss iecerēto mērķu sasniegšanai, jo vērtējot pēc būtības, programma nesasniedz mērķauditoriju – tā tiek nodrošināti personām, kas nolēmušas laulāties, līdz ar to, ar kādu nozīmi tiek strādāts pie šo personu motivēšanas laulāties un laulību vērtību popularizēšanas un izglītošanas, ja lēmums jau pieņemts? Mācību programmas eventuālā mērķauditorija būtu tie, kas dzīvo neregistrētā kopdzīvē, taču tie uz šiem kursiem netiek, jo nav nolēmuši laulāties. Ja valsts nākotnē izvēlas nepaplašināt kopā dzīvojošu pāru tiesības, tad labākais veids kā informēt sabiedrību par tiesībām, kuras viņiem nepienākas nelaulājoties ir informatīva kampaņa, kura realizējama, ņemot vērā kopā dzīvojošo pāru dažādos vecumus un informācijas un mediju lietošanas paradumus. Tomēr pētnieki nesaskata šādu politikas virziena attīstīšanu nākotnē kā veiksmīgu ģimenes politikas virziena izvēli.

Ekspertu vērtējumā, valstij nebūtu jāiejaucas un šādiem kursiem nebūtu jābūt. Pilnīgi pietiktu, ja tad, kad iesniedz laulību pieteikumu, personai izsniedz informatīvu lapu, par tiesiskajām saistībām, kā arī tikt nodrošināta šādas informācijas publiska pieejamība lietotājam uztveramā veidā tam piemērotā tīmekļa vietnē. Jāatzīmē, ka tas būtu arī resursefektīvāks veids.

⁷⁷ Piemēram, Pirmslaulību buklets «Ilgi un laimīgi» izpelnās kritiku akadēmiskajā vidē <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/pirmslaulibu-buklets-ilgi-un-laimigi-izpelnas-kritiku-akademiskaja-vidē.a160357/> ; Pirmslaulību mācību programmas materiāls ir balstīts uz veciem stereotipiem <https://www.tvnet.lv/5112203/pirmslaulibu-macibu-programmas-materials-ir-balstits-uz-veciem-stereotipiem>; Vīrietim jāpelna nauda, sievietei „jātaisa” bērni, postulē pirmslaulību buklets <http://www.la.lv/virietim-japelna-nauda-sievietei-jataisa-berni-postule-pirmslaulibu-macibu-programma?replytocom=9117549>

⁷⁸ Informatīvais ziņojums "Par iespējām Pirmslaulību mācību programmu personām, kuras vēlas reģistrēt laulību dzimtsarakstu nodaļā, īstenot praksē". Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/mk/tap/?pid=40413353>

Jānorāda, ka arī izvērtējuma ietvaros veiktās iedzīvotāju aptaujas rezultāti liecina, ka sabiedrība kopumā negatīvi vērtē šo kursu lietderību.

4.2.3. Tabula. Iedzīvotāju vērtējums par pirmslaulību apmācību kursu ieviešanu (“1” nozīmē – “Pavisam noderīgs”, bet “5” nozīmē – “Ļoti noderīgs”)

Respondenta statuss ģimenē	Respondentu vērtējums					Nesmu dzirdējis/ -usi par tādu	Kopā
	1	2	3	4	5		
Vecāks laulāto attiecībās	153	100	128	64	42	162	649
	23,6%	15,4%	19,7%	9,9%	6,5%	25,0%	100,0%
Vecāks kopdzīvē bez laulības reģistrācijas	36	14	27	17	9	38	141
	25,5%	9,9%	19,1%	12,1%	6,4%	27,0%	100,0%
Vecāks, kas viens/-a audzina bērnu/ -us	22	20	18	10	9	18	97
	22,7%	20,6%	18,6%	10,3%	9,3%	18,6%	100,0%
Vecāks, kura bērni no iepriekšējām attiecībām dzīvo pie otra vecāka vai citur	9	4	8	3	4	10	38
	23,7%	10,5%	21,1%	7,9%	10,5%	26,3%	100,0%
Vecvecāks, kam ir aizbildnība (arī neoficiāla) par mazbērnu/ -iem vecumā līdz 24 gadiem	3	1	2	0	0	5	11
	27,3%	9,1%	18,2%	0,0%	0,0%	45,5%	100,0%
Vecvecāks	12	18	20	7	7	16	80
	15,0%	22,5%	25,0%	8,8%	8,8%	20,0%	100,0%
Vīrs, sieva laulībā bez bērniem	12	11	15	17	6	18	79
	15,2%	13,9%	19,0%	21,5%	7,6%	22,8%	100,0%
Partneris kopdzīvē bez laulības reģistrācijas un bez bērniem	16	7	17	10	9	30	89
	18,0%	7,9%	19,1%	11,2%	10,1%	33,7%	100,0%
Pieaugušu bērnu vecāks	34	33	31	30	29	63	220
	15,5%	15,0%	14,1%	13,6%	13,2%	28,6%	100,0%
Dēls, meita (ja dzīvojat ar vecākiem un nav savu bērnu)	7	14	13	14	5	27	80
	8,8%	17,5%	16,3%	17,5%	6,3%	33,8%	100,0%
Mazdēls, mazmeita (ja dzīvojat ar vecvecākiem, bez vecākiem un nav savu bērnu)	0	1	2	0	0	3	6
	0,0%	16,7%	33,3%	0,0%	0,0%	50,0%	100,0%

Dzīvoju viens / viena, un nav cilvēku, ar kuriem būtu tieši kopīgi izdevumi	21 17,6%	15 12,6%	18 15,1%	22 18,5%	12 10,1%	31 26,1%	119 100,0%
Cits (lūdzu norādīt)	1 14,3%	2 28,6%	2 28,6%	0 0,0%	0 0,0%	2 28,6%	7 100,0%
Kopā	326 20,2%	240 14,9%	301 18,6%	194 12,0%	132 8,2%	423 26,2%	1616 100,0%

Avots: "Norstat" aptauja 2018. gada septembrī-oktobrī, n=1616

- Izveidot informatīvus materiālus un apmācību programmu par iespējamām tiesiskajām sekām ģimenē, kura nedzīvo laulībā, it īpaši attiecībā uz bērniem

Uzdevums deklarātīvā līmenī pievēršas esošās realitātes apzināšanai par kopdzīvi bez laulību reģistrācijas, kas būtu vērtējams pozitīvi, tomēr uzdevuma ietvaros ietvertā „apmācību programmu par iespējamām tiesiskajām sekām ģimenē, kura nedzīvo laulībā, it īpaši attiecībā uz bērniem” sadaļa ne tikai nav veiksmīga no uzstādījuma viedokļa, bet arī nav ietverta nevienā no Rīcības plāniem, kā arī nav nekādas references uz šīs uzdevuma komponentes īstenošanu vai tās atcelšanas iemesliem. Risinājums organizēt mācības par riskiem, ko rada attiecību neregistrācija, neapmierina ģimeņu reālās vajadzības, jo mācību mērķis ir iedabūt ģimenes vēlamajā attiecību formā. Informēšana par problēmām, kas var rasties, attiecības neregistrējot, nav īstais veids kā ģimeņpratību veicināt, bet drīzāk tā tiek uztverta kā valsts iejaukšanās privātajā dzīvē.

4.2.4. tabula. Uzdevuma “Izveidot informatīvus materiālus un apmācību programmu par iespējamām tiesiskajām sekām ģimenē, kura nedzīvo laulībā, it īpaši attiecībā uz bērniem” ietvaros plānotie pasākumi

Pasākums	Darbības rezultāts	Informācija par izpildi
Apzināt personu no 18 līdz 25 gadiem informētību par riskiem, dzīvojot kopdzīvi bez laulības reģistrācijas, vienlaikus noskaidrojot, kāds ir respondentu vecāku vai citu aprūpes personu (piemēram, aizbildnis, audžuģimene) ģimenes modelis (vecāki vai aprūpes personas dzīvo laulībā, kopdzīvē bez laulības reģistrācijas, ir šķīrušies, vientuļie vecāki u.c.)	Veikta sabiedrības un ekspertu aptauja	Vidusposma izvērtējuma ziņojumā norādīts, ka izpildīts plāna 2011.-2014. gadam ietvaros. Norādīts, ka informācija par izpildi ietverta pasākuma „Apzināt personu no 18 gadiem viedokli par laulību reģistrācijas šķēršļiem un iespējamiem risinājumiem, vienlaikus noskaidrojot, kāds ir respondentu vecāku vai citu aprūpes personu (piemēram, aizbildnis, audžuģimene) ģimenes modelis (vecāki vai aprūpes personas dzīvo laulībā, kopdzīvē bez laulības reģistrācijas, ir šķīrušies, vientuļie vecāki u.c.)” ietvaros.
Nodrošināt informatīvu materiālu par iespējamām civiltiesiskajām sekām personām, kuras nedzīvo laulībā, it īpaši attiecībā uz bērniem	Informatīvs materiāls elektroniskā formātā	Sākotnēji bija plānots šo izpildīt plāna 2011.-2014. gadam ietvaros, tomēr tas izpildīts 2016.gadā. Norādīts, ka ir izstrādāts informatīvs materiāls, kā

		arī infografika par tiesiskās aizsardzības atšķirībām laulībā esošām personām un neregistrētā kopdzīvē esošajām personām. Informatīvais materiāls un infografika publicēta LM mājas lapā.
--	--	---

Lai arī vidusposma izvērtējumā ir norādīts, ka uzdevums izpildīts, tomēr, ņemot vērā problēmas attiecībā uz pētījumiem, kas aprakstītas pie iepriekšējā uzdevuma īstenošanas, šāda uzdevuma izpildes pakāpe ir vērtējama kā diskutabla. Visticamāk šeit domāts PKC pasūtītais pētījums⁷⁹ par laulību neregistrēšanas problemātiku, tomēr saskaņā ar rīcības plānā noteikto pētījuma rezultātiem ir paredzēts ļoti šaurs pielietojums – to izmantošana informatīva materiāla izstrādē neregistrētā kopdzīvē dzīvojošiem pāriem, lai tie apzinātos savas rīcības riskus un šādi veicinātu laulību noslēgšanu.

Lai risinātu neregistrētas kopdzīves situāciju, ir ļoti lietderīgi iepazīties ar pētījumiem, kuros analizēti kopdzīves bez laulību reģistrācijas iemesli un vērtētas sekas, šāda iemeslu analīze ļauj labāk izprast šo indivīdu motīvus un situāciju un atbilstīgāk plānot politiku. Esošie politikas uzstādījumi nevēlēšanos laulāties saista ar pāru neinformētību vai ar to, ka trūkst zināšanu par grūtībām, kas var rasties dažādās krīzes situācijās, tātad kopdzīvē dzīvojošie tiek skatīti kā neizglītoti. Tas liecina, ka laulību neslēgšana valsts skatījumā pozicionēta kā ģimeņpratības trūkums, ko iespējams novērst, informējot par riskiem. Tomēr cilvēki, kuri izvēlas dzīvot kopā, attiecības neregistrējot, min citus iemeslus laulību neslēgšanai, piemēram, Latvijas Zvērinātu notāru padomes un Turgus un sabiedriskās domas pētījumu centra SKDS 2014. gadā veiktajā aptaujā⁸⁰ parādās arī uzskats, ka laulība attiecības nemaina. Šo kā biežāko iemeslu kopdzīves neregistrēšanai minēja 41% aptaujāto, kas dzīvo neregistrētās attiecībās. 32% iedzīvotāju no laulību reģistrācijas attur laulību ceremonijas finansiālais un organizatoriskais ieguldījums, kā arī tikpat bieži iedzīvotāji norāda, ka nav nonākuši situācijās, kad laulāto statuss ir bijis nepieciešams. Vīrieši gandrīz divreiz biežāk nekā sievietes kopdzīvi neregistrētās attiecībās pamato ar uzskatu, ka laulības attiecības neietekmēs. Savukārt neregistrētās attiecībās dzīvojošas sievietes intervijās atzina, ka labprāt precētos, tomēr pastāvošās dzimtes lomas neļauj izteikt bildinājumu. Ceturtdaļa jeb 26% respondentu norādījuši, ka neregistrētās attiecībās dzīvo tikai pagaidām un drīzumā plāno laulāties. 20% aptaujāto iedzīvotāju ir saskārušies ar situāciju, kad, attiecībām beidzoties, partneris ir izlikts no kopīgās dzīvesvietas vai atstāts bez kopīpašuma daļas, kas bija reģistrēts uz otra vārda. Arī senāk veiktos pētījumos, piemēram, pētījumā „Neregistrēto laulību ģimeņu, kurās ir bērni, skaita pieauguma cēloņi un sekas”⁸¹ noskaidrots, ka dažādu paaudžu pārstāvjiem neregistrētās kopdzīves izplatību Latvijā var sekmēt dažādi iemesli.

Otrs no Rīcības plānā ietvertajiem pasākumiem bija „Nodrošināt informatīvu materiālu par iespējamām civiltiesiskajām sekām personām, kuras nedzīvo laulībā, it īpaši attiecībā uz bērniem”. Vidusposma izvērtējumā norādīts, ka 2016.gadā izstrādāts informatīvs materiāls, kā arī infografika par tiesiskās aizsardzības atšķirībām laulībā esošām personām un neregistrētā kopdzīvē esošajām personām.

⁷⁹ Putniņa, A., Dupate, K., Mileiko, I. & Brants, M. (2015). Pētījums par laulību neregistrēšanas problemātiku. Izgūts no http://www.pkc.gov.lv/images/Gala_zi%C5%86ojums_19012016.pdf;

⁸⁰ Latvijas Zvērinātu notāru padome (LZNP) un sabiedriskās domas pētījumu centrs SKDS. (2014). Neregistrētas kopdzīves iemesli un laulību priekšrocības: aptaujas rezultāti.

⁸¹ Rungule R., Lāce T. (2001), Neregistrēto laulību ģimeņu, kurās ir bērni, skaita pieauguma cēloņi un sekas. LM Sociālās politikas pētījumu rezultāti 2000.gadā., Rīga, 181pp.

Informatīvais materiāls⁸² un infografika⁸³ publicēti LM mājas lapā. Jānorāda, ka informatīvie materiāli gūst jēgu un nozīmi, ja tie tiek izplatīti un sasniedz mērķauditoriju. Ir diezgan nepamatoti uzskatīt, ka šādas formālas infografikas izveide vienkāršotā dizainā bez informēšanas kanālu mērķtiecīgas izvēles sasniegs mērķauditoriju un ietekmēs indivīdu rīcību iecerētajā virzienā.

- Ieviest iespēju laulības reģistrēšanas pieteikšanu dzimtsarakstu nodaļās veikt elektroniski („Izvērtēt iesnieguma par laulības noslēgšanu elektronisku iesniegšanas iespēju”)⁸⁴

Laulību reģistrācijas kārtību Latvijas Republikā nosaka Civillikums⁸⁵ un Civilstāvokļa aktu likums⁸⁶. Rīcībpolitikas pasākumi, kas saistīti ar laulību procesa atvieglojumiem un alternatīvu opciju paplašināšanu ir vērtējami pozitīvi no indivīda viedokļa, jo novērš administratīvos šķēršļus, turklāt tas ir saskaņā ar sabiedrības attīstības tendencēm un digitalizācijas procesiem, kā arī e-pārvaldes⁸⁷ un e-pakalpojumu⁸⁸ attīstību, kā arī uzstādījumiem, ka valstij ir jāveicina ātrāka un ērtāka saziņa starp iestādī un privātpersonu. To iedzīvotāju, kuri izmanto elektroniskos pakalpojumus, īpatsvars ar katru gadu pieaug⁸⁹, palielinās arī e-pakalpojumu klāsts, tāpēc līdz ar grozījumiem Elektronisko dokumentu likumā⁹⁰, kas stājās spēkā 2015. gada 2. aprīlī, tika paplašināta droša elektroniskā paraksta lietošana, izslēdzot iepriekš noteiktos ierobežojumus elektronisko dokumentu izmantošanai (tajā skaitā darījumiem ģimenes tiesību un mantojuma tiesību jomā). Līdz ar izmaiņām Elektronisko dokumentu likumā tā regulējums tiek piemērots tiktāl, ciktāl nozaru speciālajos normatīvajos aktos nav noteikta cita kārtība un nosacījumi dokumentu noformēšanā. Tādējādi, ja normatīvajā aktā tiek pieļauta dokumentu elektroniskās formas lietošana, tad attiecīgi ir piemērojams Elektronisko dokumentu likums. Rīcības plāns pamatnostādņu „Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017.gadam” īstenošanai 2015. – 2017.gadam” paredzēja veikt vairākus pasākumus šī uzdevuma praktiskajai realizācijai.

4.2.5. Tabula. Uzdevuma “Izvērtēt iesnieguma par laulības noslēgšanu elektronisku iesniegšanas iespēju” ietvaros noteiktie pasākumi un to rezultāti

Pasākums	Darbības rezultāts	Informācija par izpildi
Izvērtēt iesnieguma par laulības noslēgšanu elektronisku iesniegšanas dzimtsarakstu nodaļās iespēju	MK iesniegts informatīvais ziņojums	Izpildīts
Gadījumā, ja tiek atzīts par lietderīgu un ekonomisku, izstrādāt mehānismu iesnieguma par laulības noslēgšanu	1. Sagatavots rīcības plāns, lai nodrošinātu iespēju iesniegumu par	Izpildīts

⁸² Informatīvs materiāls par atvieglojumiem laulībā un neregistrēti kopā dzīvojošiem cilvēkiem http://www.lm.gov.lv/upload/vecakiem/ricibas_plana_131_izpilde_lab.pdf

⁸³ Pieejama: <http://www.lm.gov.lv/lv/tiesiskas-aizsardzibas-atskiribas-lauliba-un-neregistreta-kopdzive>

⁸⁴ Rīcības plāna izstrādes procesā Pamatnostādņēs noteiktā uzdevuma nosaukums precizēts atbilstoši saņemtajiem priekšlikumiem uz „Izvērtēt iesnieguma par laulības noslēgšanu elektronisku iesniegšanas iespēju”.

⁸⁵ Civillikums. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=90223>

⁸⁶ Civilstāvokļa aktu reģistrācijas likums Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=253442>

⁸⁷ Valsts un pašvaldību pārvaldes efektīva īstenošana, izmantojot informācijas un komunikāciju tehnoloģijas (IKT).

⁸⁸ Iestāžu pakalpojumu elektroniska pieprasīšana un/vai saņemšana elektroniskā veidā.

⁸⁹ Pētījumi e-pārvaldes jomā pieejami: http://www.varam.gov.lv/lat/publ/petijumi/pet_Eparv/?doc=14321

⁹⁰ Elektronisko dokumentu likums. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=68521>

elektroniskai iesniegšanai, izveidota sistēma tās ieviešanai	laulības noslēgšanu iesniegt elektroniski 2. Nepieciešamības gadījumā veikti grozījumi normatīvajos aktos 3. Veikti sabiedrības informēšanas pasākumi par iespēju iesniegumu par laulības noslēgšanu iesniegt elektroniski	
--	--	--

Ministru kabineta 2017. gada 25. jūlija sēdē (protokols Nr. 37 38.§) tika atbalstīts TM sagatavotais un iesniegtais Informatīvais ziņojums "Par iesnieguma par laulības noslēgšanu elektronisku iesniegšanu dzimtsarakstu nodaļā", kas paredz iespēju laulības noslēgšanas iesniegumu dzimtsarakstu nodaļās iesniegt arī elektroniski, tādējādi atvieglojot un vienkāršojot iesniegumu iesniegšanas kārtību, kā arī veicinot ātrāku un ērtāku saziņu starp dzimtsarakstu nodaļu un privātpersonu. TM izstrādātais likumprojekts "Grozījums Civilstāvokļa aktu reģistrācijas likumā", kas paredzēja iesniegumu par laulības noslēgšanu dzimtsarakstu nodaļā iesniegta arī elektroniski, iesniegts un atbalstīts Ministru kabineta 2017. gada 5. decembra sēdē (protokols Nr. 60 17.§). No 2018. gada 1. jūnija pāriem, kuri vēlas laulāties dzimtsarakstu nodaļā, ir iespēja iesniegumu par laulības noslēgšanu iesniegt arī elektroniski, tādējādi atvieglojot iesniegumu iesniegšanas kārtību un veicinot ātrāku, ērtāku saziņu starp dzimtsarakstu nodaļu un pāri, kurš vēlas laulāties⁹¹. Iespēja iesniegumu par laulības noslēgšanu iesniegt arī elektroniski darbojas dažādās Eiropas valstīs, piemēram, Nīderlandē un Portugālē. Latvija ir pirmā no Baltijas valstīm, kas ieviesusi šādu regulējumu.

Kā pozitīvie aspekti šādai alternatīvai minama iespēja iesniegt iesniegumu tiem iedzīvotājiem, kuri nevar ierasties dzimtsarakstu nodaļā klātienē (piemēram, persona dzīvo un strādā ārvalstīs, dzimtsarakstu nodaļas noteiktā darba laika dēļ, personas darba specifikas vai personas veselības stāvokļa dēļ). Tādējādi iesniegumu personas var iesniegt jebkurā personai izdevīgā vai ērtā laikā. Personām, kas vēlas noslēgt laulību, ir iespēja iesniegumu iesniegt uzreiz izvēlētajā dzimtsarakstu nodaļā, bez nepieciešamības iepriekš saņemt izziņu par laulības reģistrācijai nepieciešamo dokumentu pārbaudi. Līdz šim personas visbiežāk ir vērsušās tuvākajā dzimtsarakstu nodaļā atbilstoši savai dzīvesvietai vai darbavietai vai pārstāvniecībā, lai saņemtu izziņu par laulības reģistrācijai nepieciešamo dokumentu pārbaudi, ko vēlāk iesniedz dzimtsarakstu nodaļā, kurā plānots noslēgt laulību. Minētā kārtība atvieglos iesnieguma iesniegšanu, to iesniedzot jau konkrētajā nodaļā, kurā vēlēsies reģistrēt laulību, nepastarpināti.

Vērtējot definētos rezultātus, konstatējams, ka Rīcības plānā noteiktais ir izpildīts, respektīvi, normatīvais regulējums ir attiecīgi izstrādāts un definētais uzdevums izpildīts un padarīts pieejams sabiedrībai. Lai gan līdz šim atsevišķos gadījumos personas ir interesējušās par iespēju iesniegumu iesniegt elektroniski⁹², tomēr šobrīd nav iespējams prognozēt iespējamo šāda pakalpojuma

⁹¹ <https://www.tm.gov.lv/lv/aktualitates/tm-informacija-presei/no-1-junija-iesniegumu-par-laulibas-noslegsanu-vares-iesniegt-ari-elektroniski>

⁹² TM sagatavotais un iesniegtais Informatīvais ziņojums "Par iesnieguma par laulības noslēgšanu elektronisku iesniegšanu dzimtsarakstu nodaļā" Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40429793&mode=mk&date=2017-07-25>

mērķauditorijas skaitu⁹³. TM arī norāda uz to, ka ņemot vērā apstākli, ka droša elektroniskā paraksta lietošana joprojām sabiedrībā ir proporcionāli neliela, elektroniski ar drošu elektronisko parakstu iesniegto iesniegumu skaits būs salīdzinoši neliels, taču pakalpojuma pieprasījums būs novērtējams pēc ilgāka laika. Liela loma šajos procesos būs arī mērķgrupas informētībai, un pakalpojuma dizainam un tā ērtumam no lietotāju viedokļa. TM norāda, ka nākotnē ne tikai jāveicina sabiedrības interese par daudzveidīgiem valsts e-risinājumiem, bet arī jāpilnveido iedzīvotāju prasmes to lietošanā.

- Uzdevums: Ieviest atvieglojumus personām, pēc laulības noslēgšanas, uzvārda maiņas gadījumā valsts un pašvaldību iestāžu izsniedzamo dokumentu nomainai un pārreģistrācijai valsts un pašvaldību informācijas sistēmās (piemēram, nodrošināt elektroniskas pieteikšanās iespēju attiecīgā pakalpojuma (dokumenta) saņemšanai, samazināt maksu vai valsts nodevu)

Uzdevums ir ļoti tehniski orientēts un izpildīts rīcības plāna 2011.-2014.gada periodā. Uzdevums paredzēja divus pasākumus.

4.2.6. Tabula. Uzdevuma “Ieviest atvieglojumus personām, pēc laulības noslēgšanas, uzvārda maiņas gadījumā valsts un pašvaldību iestāžu izsniedzamo dokumentu nomainai un pārreģistrācijai valsts un pašvaldību informācijas sistēmās (piemēram, nodrošināt elektroniskas pieteikšanās iespēju attiecīgā pakalpojuma (dokumenta) saņemšanai, samazināt maksu vai valsts nodevu)” ietvaros noteiktie pasākumi un to rezultāti

Pasākums	Darbības rezultāts	Informācija par izpildi
Nodrošināt iespēju personai uzvārda maiņas gadījumā (pēc laulībām) valsts un pašvaldības pirms uzvārda maiņas piešķirto palīdzību un pakalpojumus turpināt saņemt bez jauna iesnieguma noformēšanas	MK iesniegti: 1. grozījumi Civilstāvokļa aktu reģistrācijas likumā. 2. grozījumi MK 28.06.2005. noteikumos Nr.457 „Noteikumi par valsts nodevas par civilstāvokļa aktu reģistrāciju apmēru un maksāšanas kārtību”	Vidusposma izvērtējuma ziņojumā norādīts, ka izpildīts plāna 2011.-2014. gadam ietvaros.
Samazināt valsts nodevas apmēru uzvārda maiņas pēc laulībām noformēšanai	MK iesniegts informatīvais ziņojums	Vidusposma izvērtējuma ziņojumā norādīts, ka izpildīts plāna 2011.-2014. gadam ietvaros.

Vidusposma izvērtējuma ziņojumā norādīts, ka izpildīts plāna 2011.-2014. gadam ietvaros, vienlaikus turpat tālāk tekstā norādot, ka izvērtējot pasākuma aktualitāti uz 2013.gada 20.martu, no iesaistītajām institūcijām saņemts skaidrojums, ka grozījumi normatīvajos aktos nav nepieciešami un personām jau patlaban uzvārda maiņas gadījumā ir iespēja turpināt saņemt piešķirto palīdzību un pakalpojumus. Tādējādi pasākums zaudējis aktualitāti. Var secināt, ka plānā ietvertā pasākuma īstenošana pēc būtības nenotika nevis vērtējama kā izpildīta.

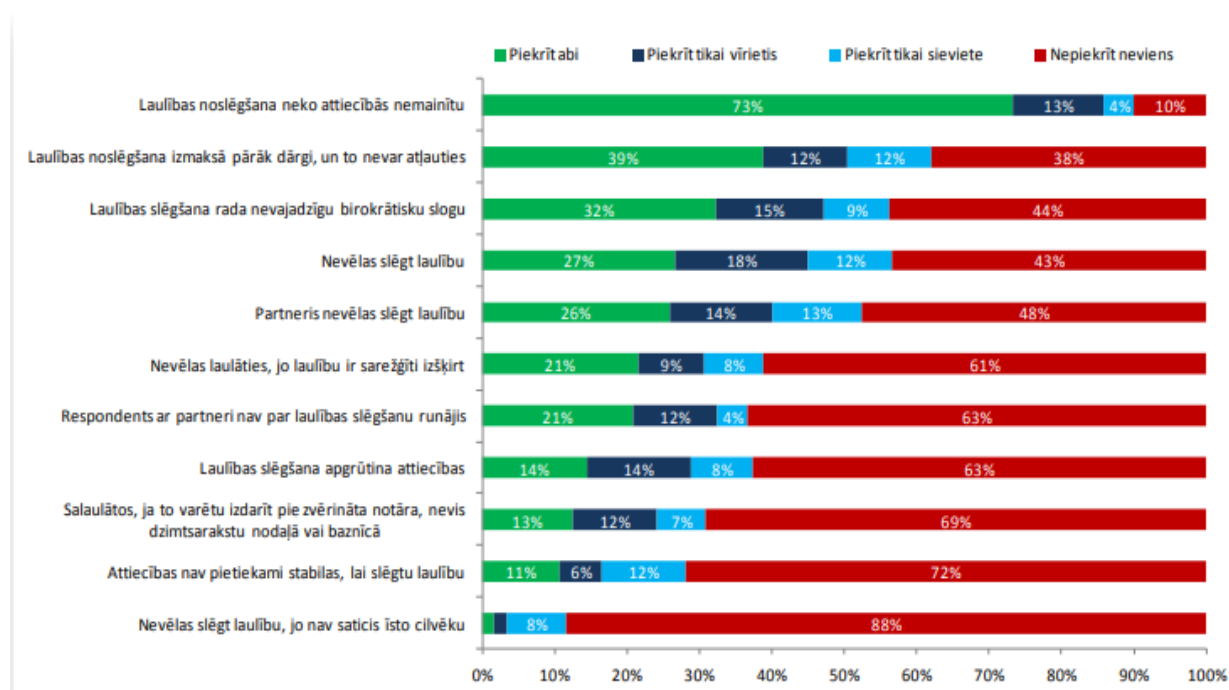
Otrs uzdevums par valsts nodevas apmēru uzvārda maiņas pēc laulībām noformēšanai, kas saskaņā ar Vidusposma izvērtējumu uzskatāms par izpildītu. Ministru kabineta 2012.gada 21.februāra noteikumos Nr.133 „Noteikumi par valsts nodevu par personu apliecinošu dokumentu izsniegšanu” noteikti valsts nodevas atvieglojumi laulātajiem – uzvārda maiņas gadījumā personu apliecinošu dokumentu (pasi,

⁹³ Saskaņā ar TM sniegto informāciju, laika periodā no 2018.gada 1.jūlija līdz 15.novembrim dzimtsarakstu nodaļās elektroniski iesniegti pavisam 13 iesniegumi.

personas apliecību) var saņemt divu darbdienu laikā, nemaksājot par to paaugstinātu valsts nodevu. Tiek piemērota valsts nodeva, kas paredzēta par personu apliecinoša dokumenta izsniegšanu 10 darbdienu laikā.

Viennozīmīgi uzdevumi, kas vērsti uz laulību noslēgšanas procedurālu atvieglošanu un ar to saistīto izmaksu samazināšanu indivīdiem ir vērtējami pozitīvi. Pamatnostādņu ietvaros šo uzdevumu saikni ar rīcības virziena mērķi - veicināt atbalstu uzskatam, ka laulībā balstīta ģimene ir vērtība - LM pamato ar to, ka pēc laulības noslēgšanas jaunu dokumentu izveidošana prasa gan finansiālus, gan arī laika resursus. Tiek pieņemts, ka šādi tiek mazināti šķēršļi, kas personai rastos pēc laulības noslēgšanas un prasītu papildus darbības un finansiālus resursus. Daļēji šiem argumentiem pamatojums ir rodams arī pētījumos⁹⁴ par laulību neregistrēšanas problemātiku. Jautājot par laulību neslēgšanas iemesliem, visbiežāk tiek minētas izmaksas kāzu rīkošanai, sarežģījumi ikdienas dzīvē nākotnē, prasot laulātā piekrišanu un ilgtermiņā arī sarežģīta un dārgāka attiecību šķiršana.

4.2.2. attēls. Iemesli laulību neslēgšanai pāriem, kas dzīvo neregistrētā kopdzīvē

Bāze: pāri, kas šobrīd dzīvo neregistrētā kopdzīvē (n=134 pāri)

Avots: Putniņa, A., Dupate, K., Mileiko, I. & Brants, M. (2015). Pētījums par laulību neregistrēšanas problemātiku. Izgūts no http://www.pkc.gov.lv/images/Gala_zi%C5%86ojums_19012016.pdf

⁹⁴ Putniņa, A., Dupate, K., Mileiko, I. & Brants, M. (2015). Pētījums par laulību neregistrēšanas problemātiku. Izgūts no http://www.pkc.gov.lv/images/Gala_zi%C5%86ojums_19012016.pdf; Putniņa, A., Pinka, M., Mileiko, M., Kalēja, J., Janukova M., Muižniece, M., Apse, A. (2015). Reģistrētas un neregistrētas kopdzīves faktoru salīdzinoša analīze (pētījuma ziņojums). Izgūts no http://www.antropologija.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/antropologija/zinas/Petijums_kopdzive-2015.pdf

Aptauja⁹⁵ sniedz apstiprinājumu, ka laulību noslēgšana daļai neregistrētā kopdzīvē dzīvojošo ir finansiāli nesasniedzama – lai arī pētnieki norāda, ka hipotētiski varētu pieņemt, ka tā drīzāk ir atruna, lai nebūtu jāsauc citi laulību noslēgšanas iemesli, tomēr novērtējot sakarību starp ienākumu līmeni un apgalvojuma, ka laulību noslēgšana izmaksā pārāk dārgi, novērtējumu – no tiem neregistrētā kopdzīvē dzīvojošajiem, kam ienākumi nepārsniedz 230 eiro uz cilvēku, apgalvojumam piekrīt 63%, bet no tiem kam ienākumi ir lielāki – tikai 39%.

Nav novērtējama saikne starp šo pasākumu ietekmi uz laulību skaita izmaiņām vai reģistrētā laulībā dzimušo bērnu skaitu, kas noteikti kā rīcības virziena rezultatīvie rādītāji.

- Citas pamatnostādnēs un rīcības plānā neietvertas aktivitātes šī rīcības virziena mērķa un uzdevumu sasniegšanā

Papildus jānorāda, ka daudz ir debatēts par iespēju laulību reģistrēt pie notāra, pētījumā par laulību neregistrēšanas problemātiku tas norādīts, kā fakts, arī daži intervētie uzskata, ka šāda iespēja pastāv, tomēr, lai arī ir bijuši vairāki mēģinājumi⁹⁶, šāda iespēja nav ieviesta normatīvajā regulējumā. Pašlaik reģistrēt laulību pie notāra Latvijā nav iespējams. Tieslietu ministrijas vērtējumā šādi grozījumi būtu palielinājuši noslēgto laulību skaitu un veicinājuši ģimenes mantisko attiecību noregulēšanu, jo personām tiktu nodrošinātas plašākas izvēles iespējas sakārtot savstarpējās attiecības, izmantojot alternatīvu veidu, kādā slēgt laulību. Tāpat ar grozījumiem bija plānots atteikties no divu liecinieku obligātas klātbūtnes laulības reģistrācijas laikā. Taču pret šādu soli iebilda pašvaldības un dzimtsarakstu nodaļu pārstāvji, izsakot gan juridiskus, gan minot ētiskus apsvērumus. Taču jādomā, ka arvien lielāka sabiedrības interese varētu būt iemesls atkārtoti aicināt likumdevēju šādu lēmumu tomēr pieņemt, tā respektējot savu vēlētajū gribu. Jauni grozījumi likumā, notāru ieskatā, būtu vēlami un akceptējami, jo tas tiešām vairāk atbilstu mūsdienu situācijai un likuma garam.

4.3. Definēto rezultātu un rezultatīvo rādītāju sasniegšanas izvērtējums

Apkopotā informācija par Pamatnostādnēs noteikto politikas rezultātu sasniegšanu rīcības virziena ietvaros liecina, ka noteiktie rādītāji ir sasniegti un ir vērojama pozitīva tendence gan attiecībā uz noslēgto laulību skaitu uz 1000 iedzīvotājiem, reģistrētā laulībā dzimušo bērnu skaitu un jaundzimušo skaitu, kam nav noteikta paternitāte, kas samazinās. (skat.4.3.1.attēlu.).

⁹⁵ Putniņa, A., Dupate, K., Mileiko, I. & Brants, M. (2015). Pētījums par laulību neregistrēšanas problemātiku. Izgūts no http://www.pkc.gov.lv/images/Gala_zi%C5%86ojums_19012016.pdf;

⁹⁶ <https://lvportals.lv/skaidrojumi/273146-planots-ka-laulibu-vares-registret-ari-pie-notara-2015>

4.3.1.attēls. Pārskats par Pamatnostādnēs plānotajiem rezultātiem, to sasniegšanas pakāpi

* Rezultāti atbilstoši Vidussposma izvērtējumā norādītājam, LM

¹ Rādītājs atbilstoši CSP datiem

² CSP dati

Avots: autoru veidots

Tomēr rīcības virziena ietvaros definētajiem rezultātiem un rezultatīvajiem rādītājiem pamatnostādnēs ir pastarpināta saikne ar uzdevumiem, plānotajiem un īstenotajiem pasākumiem. Definētie rezultātīvie rādītāji neizriet no veikto pasākumu intervences.

Lai arī laulību skaits pamatnostādņu īstenošanas periodā ir palielinājies⁹⁷, to vērtējot relatīvos skaitļos, tomēr nav iespējams novērtēt, cik lielā mērā valsts sniegtais atbalsts ir ietekmējis lēmumus par laulību noslēgšanu. Laulības skaita pieaugums drīzāk ir saistīts ar demogrāfisko situāciju, jo laulību slēgšanas vecums ir laika posmā no 20-44 gadiem, kura, pateicoties 80 gados dzimušajiem, pašlaik ir salīdzinoši liela grupa. Izmantojot laulību skaita pieaugumu kā pierādījumu politikas virziena efektivitātei būtiski to skatīt kontekstā ar citiem demogrāfijas rādītājiem, piemēram, šķiršanās rādītājiem, atkārtoti noslēgto laulību skaitu, vidējo laulību ilgumu u.c., kas liecina par laulību stabilitāti vairāk kā noslēgto laulību skaits. Mērķim ir jābūt nevis noslēgto laulību skaitam, bet stabilitātei, piedāvājot atbalstu pāriem kopdzīves laikā.

⁹⁷ CSB. Noslēgto laulību skaits un vidējais laulībā stājušos vecums

4.3.1.Tabula. Noslēgto laulību skaits un vidējais laulībā stājušos vecums

Gads	Laulību skaits	No tām pirmā laulība				Laulībā stājušos vidējais vecums		Pirmajā laulībā stājušos vidējais vecums	
		vīrieši	īpatsvars, %	sievietes	īpatsvars, %	vīrieši	sievietes	Vīrieši	sievietes
1990	23619	16782	71.1	17142	72.6	28.4	26.4	24.0	22.2
2000	9211	6479	70.3	6494	70.5	31.5	29.0	26.4	24.4
2001	9258	6671	72.1	6697	72.3	31.1	28.5	26.5	24.4
2002	9738	7121	73.1	7139	73.3	31.4	28.8	27.0	24.9
2003	9989	7284	72.9	7402	74.1	31.5	28.9	27.0	24.9
2004	10370	7632	73.6	7743	74.7	31.6	28.9	27.3	25.1
2005	12544	9008	71.8	9271	73.9	32.3	29.5	27.7	25.5
2006	14616	10496	71.8	10692	73.2	32.5	29.9	27.9	25.8
2007	15486	10993	71.0	11221	72.5	32.8	30.2	28.0	25.9
2008	12946	9345	72.2	9533	73.6	33.0	30.4	28.3	26.2
2009	9925	7104	71.6	7234	72.9	33.5	30.8	28.8	26.6
2010	9290	6693	72.1	6910	74.4	33.6	30.9	28.9	26.9
2011	10760	7723	71.8	7931	73.8	33.9	31.1	29.2	27.2
2012	11244	8071	71.8	8196	72.9	34.3	31.5	29.6	27.5
2013	11436	8114	71.0	8279	72.4	34.6	32.0	29.9	28.0
2014	12515	8778	70.1	8949	71.5	35.3	32.6	30.3	28.4
2015	13617	9686	71.1	9774	71.8	35.4	32.9	30.8	28.7
2016	13002	9273	71.3	9366	72.0	35.8	33.3	31.0	29.2
2017	13150	9170	69.7	9177	69.8	36.3	33.8	31.6	29.5

Avots: Statistisko datu krājums „Demogrāfija 2018”. Centrālā statistikas pārvalde, 2018. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/iedzivotaji/iedzivotaju-skaitis/meklet-tema/301-demografija-2018>

Noslēgto laulību skaits uz 1 000 iedzīvotāju Latvijā, salīdzinot ar citām Eiropas Savienības valstīm, ir samērā augsts.

Kā rezultatīvais rādītājs ir noteikts, ka „Palielinājies reģistrētā laulībā dzimušo bērnu skaits”. Reģistrētā laulībā dzimušo bērnu skaits ir palielinājies, attiecīgi ir samazinājies arī to jaundzimušo īpatsvars, kuri dzimšanas reģistrā ierakstīti ar paternitātes atzīšanu. Dzimšanas reģistru ierakstu skaits, kuros ziņas par bērna tēvu tiek ierakstītas pamatojoties uz paternitātes atzīšanu 2011. gadā bija 7592, 2012. gadā – 8050, 2013. gadā – 8658, tajā skaitā ar trīspusēju paternitātes atzīšanu – 201, 2014. gadā – 8881, tajā skaitā ar trīspusēju paternitātes atzīšanu – 210, 2015. gadā – 8414, tajā skaitā ar trīspusēju paternitātes atzīšanu – 199, 2016. gadā – 8366, tajā skaitā ar trīspusēju paternitātes atzīšanu – 198, 2017. gadā – 7734, tajā skaitā ar trīspusēju paternitātes atzīšanu – 174. Kā pozitīva tendence jāuzsver, ka samazinās

to bērnu skaits, kuriem, reģistrējot dzimšanu, nav noteikta paternitāte, raksturojot gan absolūtos, gan relatīvos skaitļos.

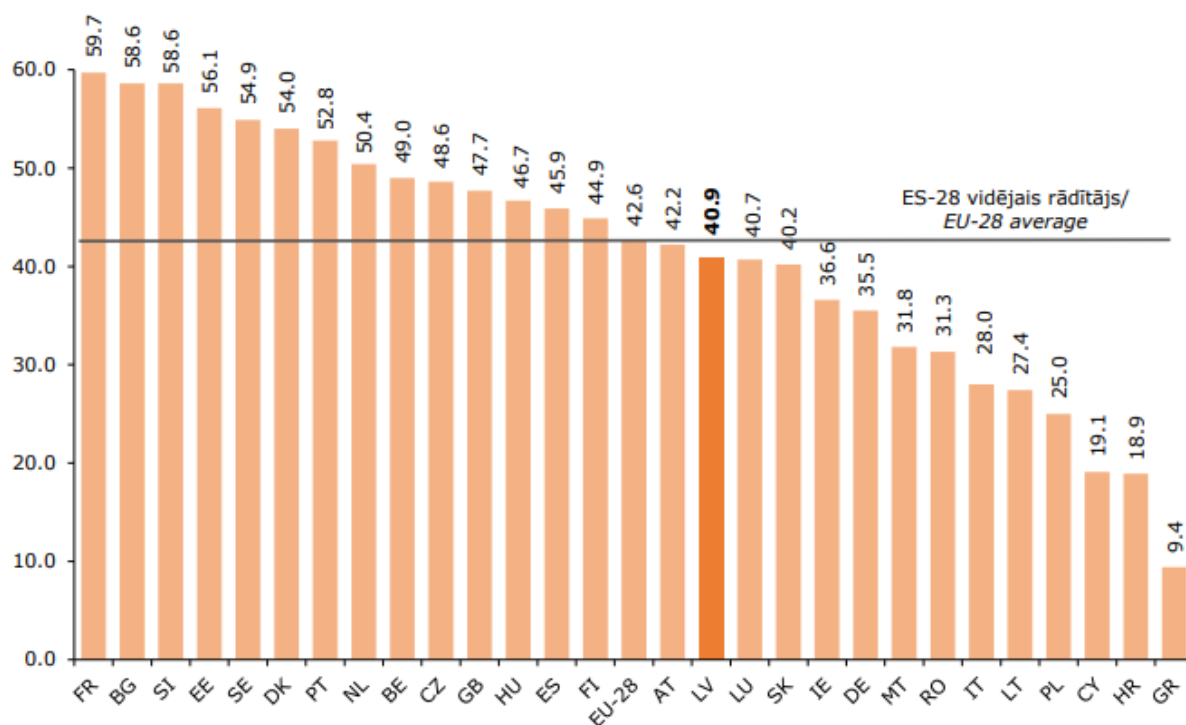
4.3.2. Tabula. Dzīvi dzimušie pēc vecāku ģimenes stāvokļa

Gads	Dzīvi dzimušie			No tiem laulībā dzimuši			Laulībā dzimušo īpatsvars %		
	Latvijā	pilsētās	laukos	Latvijā	pilsētās	laukos	Latvijā	Pilsētās	laukos
1990	37918	23827	14091	31517	20764	10753	83.1	87.1	76.3
2000	20302	12779	7523	12108	8061	4047	59.6	63.1	53.8
2001	19726	12584	7142	11423	7765	3658	57.9	61.7	51.2
2002	20127	13011	7116	11459	7947	3512	56.9	61.1	49.4
2003	21151	14012	7139	11785	8427	3358	55.7	60.1	47.0
2004	20551	13993	6558	11239	8180	3059	54.7	58.5	46.6
2005	21879	14884	6995	12093	8819	3274	55.3	59.3	46.8
2006	22871	15823	7048	12855	9466	3389	56.2	59.8	48.1
2007	23958	16639	7319	13601	10116	3485	56.8	60.8	47.6
2008	24397	16909	7488	13853	10326	3527	56.8	61.1	47.1
2009	22044	15137	6907	12452	9186	3266	56.5	60.7	47.3
2010	19781	13593	6188	11004	8149	2855	55.6	59.9	46.1
2011	18825	12726	6099	10435	7603	2832	55.4	59.7	46.4
2012	19897	13582	6315	10946	8061	2885	55.0	59.4	45.7
2013	20596	14184	6412	11406	8455	2951	55.4	59.6	46.0
2014	21746	15094	6652	12184	9075	3109	56.0	60.1	46.7
2015	21979	15099	6880	12857	9474	3383	58.5	62.7	49.2
2016	21968	15154	6814	12978	9597	3381	59.1	63.3	49.6
2017	20828	14507	6321	12420	9215	3205	59.6	63.5	50.7

Avots: Statistisko datu krājums „Demogrāfija 2018”. Centrālā statistikas pārvalde, 2018. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/iedzivotaji/iedzivotaju-skaitis/meklet-tema/301-demografija-2018>

Vienlaikus jānorāda, ka ārpus laulības dzimušo bērnu īpatsvara pieaugums konstatējams ne tikai Latvijā, bet kopumā arī Eiropas Savienībā un atspoguļo tradicionālā ģimenes modeļa transformāciju. Mūsdienī sabiedrībā laulība vairs netiek uzskatīta par obligātu priekšnoteikumu bērnu radīšanai.

4.3.2. Attēls. Ārlaulībā dzimušo bērnu īpatsvars ES dalībvalstīs 2016. gadā

Avots: Statistisko datu krājums „Demogrāfija 2018”. Centrālā statistikas pārvalde, 2018. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/iedzivotaji/iedzivotaju-skaitis/meklet-tema/301-demografija-2018>

Formāli vērtējot, visi definētie politikas rezultāti un rezultatīvie rādītāji šim rīcības virzienam ir sasniegti, tomēr ievērojami būtiskāk ir analizēt definēto rezultātu saikni ar aktivitātēm un jēgpilnumu gan pamatnostādņu, gan rīcības plānu kontekstā.

Pašlaik politikas dokuments nepiedāvā indikatorus, kas ļautu mērīt politikas efektivitāti un ieguldīto līdzekļu atdevi. Nav skaidra izvirzīto politikas mērķu un piedāvāto politikas instrumentu savstarpējā saikne. Pastāv liela varbūtība, ka izvēlētos indikatorus ir ietekmējuši citi procesi, tāpēc izmaiņas rādītājos nevar tikt skatītas kā politikas rezultāts, īpaši ņemot vērā daļā gadījumu ne tik veiksmīgo aktivitāšu realizāciju.

4.4. Secinājumi par rīcības virziena īstenošanu

- Rīcības virziens pamatojas konservatīvajā ģimeņu veidošanās pieejā, kopdzīvi bez laulības reģistrācijas traktējot kā deviāciju. Laulību neslēgšana pamatnostādņu skatījumā tiek pozicionēta kā ģimeņpratības trūkums, ko iespējams novērst, informējot par riskiem un sekmējot laulību procesa atvieglojumus. Lai arī valsts atbalsts, kā arī tiesiskās aizsardzības atšķirības laulībā un neregistrētā kopdzīvē dzīvojošiem pāriem ir būtiska informācija, ne visos gadījumos tā kļūst par pamatu attieksmes un vēl jo vairāk rīcības maiņai.
- Pamatnostādņēs izmantota normatīvā pieeja, kur Latvijas situācija raksturota ar laulību kā vēlamāko ģimenes formu, pamatojot to ar Satversmē noteikto, nevis balstoties statistikā un socioloģiskajos datos.

- Ģimenes definīcijas nepieciešamības aktualitāte normatīvajā regulējumā nav izzudusi un nav pamata uzskatīt, ka tā izzudīs nākotnē, tāpēc politikas veidotājiem ir nepieciešams veidot konstruktīvus risinājumus, lai secīgi un pēctecīgi nonāktu pie tādu ģimenes jēdziena un mērķgrupu traktējuma, kas atbilst mūsdienu ģimeņu formu un tipu daudzveidībai un, kā norādīts pamatnostādņēs: „aizsargājot un sniedzot atbalstu un tiesisko aizsardzību ģimenēm vai indivīdiem, nav pieļaujama nekāda diskriminācija pēc ģimenes modeļa”. Politikas veidotājiem ir nepieciešams izvērtējums attiecībā uz pakalpojumu pieejamību sadalījumā pēc ģimeņu tipiem, jo īpaši dalījumā pēc laulībā un kopdzīvē bez laulību reģistrācijas dzīvojošām ģimenēm.
- Tautas skaitīšanas rezultāti neatspoguļo ziņas par saliktajām ģimenēm Latvijā, ne postnukleārajām ģimenēm, kurās vecāki audzina gan katrs savus iepriekšējā laulībā vai kopdzīvē dzimušos bērnus, gan kopīgos pāra bērnus, ne arī par citiem salīdzinoši jauniem ģimenes tipiem, piemēram transnacionālām ģimenēm. Nepieciešams izvērtēt iespējas papildināt Tautas skaitīšanas metodoloģiju, lai iegūtie dati par iedzīvotājiem un ģimenēm atspoguļoti sociālo realitāti.
- Nepieciešams nodrošināt plašākas izvēles iespējas sakārtot savstarpējās attiecības, laulību reģistrējot pie notāra. Šādi grozījumi palielinātu noslēgto laulību skaitu un veicinātu ģimenes mantisko attiecību noregulēšanu.
- Ir nepieciešama diskusija un praktisko instrumentu izvērtējums ģimenes un laulības tematikas integrācijai izglītības saturā kontekstā ar mūsdienu dzīves realitāti un bērnu interešu aizsardzību. Izpētes gaitā konstatēts, ka joprojām aktuāla ir horizontālās sadarbības īstenošana starp ministrijām, šajā gadījumā starp Izglītības un zinātnes kā arī Labklājības ministriju. Ir jāpilnveido sadarbība starp ministrijām nozares politikas izstrādes un uzraudzības procesā, lai panāktu sasaisti starp politikas dokumentiem un to mērķu sasniegšanu. Kā arī nepieciešams izveidot mehānismu attiecībā uz konkrētu pasākumu un aktivitāšu sasaisti un iekļaušanu citos plānošanas dokumentos.
- Lai stiprinātu ģimeņu informētību, veicinot ģimenei draudzīgu sabiedrību un uzlabojot cilvēku dzīves kvalitāti, nepieciešams īstenot mērķtiecīgi plānotu un vadītu komunikāciju, kura kā stratēģisks instruments būtu vērsta politikas atbalstam, tieši un netieši popularizējot valsts atbalsta programmu, piemēram, izmantojot jau esošās platformas un tīmekļa vietnes: <http://www.darbsungimene.lv/> vai <https://www.vietagimenei.lv/>.

5.Rīcības virziena “Ģimenes dzīves plānošana un bērna ienākšana ģimenē” izvērtējums

5.1.Rīcības virziena nozīme ģimenes politikas veidošanā kopumā

Sekojošā ģimenes dzīves cikla pieejai, Pamatnostādnēs kā otrs rīcības virziens definēts “Ģimenes dzīves plānošana un bērna ienākšana ģimenē”, izvirzot šādus mērķus – palielināt materiālo atbalstu ekonomiski aktīvām ģimenēm, mazināt reproduktīvās veselības riskus un veicināt adopciju.

Šī rīcības virziena nosaukums apliecina tā dzimstības veicināšanas politikas tvērumu ģimenes politikas ietvarā, aptverot vairākus atbalsta veidus (līdzīgi kā citās Eiropas valstīs)⁹⁸. Ievērojami lielākā daļa no šiem atbalsta veidiem ietverti Pamatnostādnēs, galvenokārt – šajā rīcības virzienā:

- finansiāls atbalsts – valsts sociālo pabalstu, sociālās apdrošināšanas pabalstu un sociālo garantiju veidā;
- atbalsts nodokļu samazinājuma, nodokļu atvieglojumu veidā vai kā subsīdijas noteikta pakalpojuma daļējai vai pilnīgai apmaksai;
- atbalsts pakalpojumu formātā (mājoklis, bērnu aprūpes un uzraudzības pakalpojumi, veselības aprūpes pakalpojumi, izglītība).

Vienlaikus, šī rīcības virziena mērķi aktualizē vairākus jautājumus. Pirmkārt, par mērķgrupas – ekonomiski aktīvas ģimenes – izvēles argumentāciju. Izvērtējuma pētījuma ietvaros intervētie ģimenes politikas plānošanas eksperti to skaidro, uzsverot centienus nevis atbalstīt tikai “*finansiāli nodrošinātās*” ģimenes, kā dažkārt diskusijās nosodoši izskanējis, bet gan “*ekonomiski aktīvās*” ģimenes – tās ir ģimenes, kur, iespējams pat abi vecāki strādā, tomēr līdz ar bērnu piedzimšanu ir samazinājušies ienākumi uz katru ģimenes locekli, bet ne tik lielā apmērā, lai nokļūtu maznodrošināto un trūcīgo personu grupā, par kuras vajadzībām atbilstoši normatīvajos aktos noteiktajam ir pienākums rūpēties pašvaldībai. Neskatoties uz vispārējo valsts ekonomisko rādītāju uzlabošanas daļa ekonomiski aktīvo ģimeņu ar bērniem pat situācijās, kad abi vecāki ir nodarbināti, ir pakļautas nabadzības riskam (2017. gadā gandrīz 1/3 no visiem darba ņēmējiem saņēma 450 euro vai mazāku neto darba algu⁹⁹). Vēl jo vairāk šāda situācija bija raksturīga Pamatnostādņu izstrādes – pēc ekonomiskās krīzes laikā.

Otrkārt, par rīcības virziena apakšvirzienu – finansiālais aspekts, bērnu traumatisms, seksuālā un reproduktīvā veselība, adopcija – izvēli, kas, kā diemžēl jāatzīst, netiek skaidrota Pamatnostādņu dokumentā.

Lai nodrošinātu visaptverošu pieeju ārpusģimenes aprūpes rīcībpolitikas analīzē, Pamatnostādņu izvērtējuma ziņojumā rīcības virziena apakšvirziena “Adopcija” iekļauta nodaļā par paveikto rīcības

⁹⁸ Thévenon, O., Neyer, G. (ed.) (04.2017.). Family policies and diversity in Europe: The state-of-the-art regarding fertility, work, care, leave, laws and self-sufficiency [skatīts 15.12.2018.], pieejams tiešsaistē: <http://www.familiesandsocieties.eu/wp-content/uploads/2014/12/WP7ThevenonNeyer2014.pdf>

⁹⁹ CSP (2018). DSG010. Strādājošo mēneša vidējā darba samaksa (euro; % pret iepriekšējo periodu) [skatīts: 10.10.2018.], pieejams tiešsaistē:

https://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/sociala/sociala__dsamaksa__ikgad/DSG010.px/?rxid=a7d701bc-41f7-40a3-9487-fa524a65656f

virziena “Ārpusģimenes aprūpe” ietvarā (t.sk. atbilstoši ar MK rīkojumu Nr.114 09.03.2015. pieņemtajai koncepcijai “Par adopcijas un ārpusģimenes aprūpes sistēmu pilnveidošanu”).

Savukārt šī rīcības virziena izvērtējums strukturēts atbilstoši Pamatnostādnēs definētajiem apakšvirzieniem – finansiālais atbalsts, ģimenes mājoklis, ģimeņu reproduktīvā veselība un neauglības problēmas, kā arī – bērnu traumatisms. Nodaļas pirmā apakšnodaļa ietver katras apakštēmas *status-quo* – pašreizējās situācijas statistikā, rīcībpolitikā un normatīvajos aktos raksturojumu un tēmas nozīmi ģimenes politikā Izvērtējuma pētījuma ietvaros intervēto ekspertu skatījumā. Savukārt otrā apakšnodaļa sākotnēji atspoguļo par katra uzdevuma atbildīgās institūcijas sagatavoto informāciju par pasākuma izpildi, kam seko pētnieku novērtējums, kas pamatots iepriekš veikto pētījumu datos t.sk., līdz šim veiktos pētījumos, Izvērtējuma ietvaros veiktās aptaujas un interviju ar ekspertiem rezultātos.

Būtiski jau sākotnēji atzīmēt, ka bērnu traumatisms kā tēma detalizētāk analizēta, identificētas problēmas un definēti politikas rādītāji Pamatnostādņu 3. rīcības virziena “Atbalsts vecāku pienākumu īstenošanā” ietvaros, aprakstot ģimenei draudzīgas vides aspektus. Tomēr, tā kā vienīgais šai tēmai relevantais uzdevums un tam saistošie pasākumi iekļauti 2.rīcības virzienā, sasniegšanas progress izvērtēts 2.rīcības virziena izvērtējuma ietvaros.

Izvērtējot veikto aktivitāšu ietekmi, jāņem vērā, ka pastāv ilgs laiks no brīža, kad pasākums tiek plānots un ieviests līdz tā noslēgumam un gūtajiem rezultātiem. Kā akcentē ģimenes politikas eksperti, ģimenes politikas dokumentiem ir visai sarežģīti tikt līdz dinamiskajai videi, kurai tie izstrādāti. Turklāt nav iespējams izmērīt kāda pasākuma “tīro” ietekmi, jo bieži vien vienlaikus tiek ieviesti vairāki pasākumi, kā arī – to īstenošanu ietekmē daudzveidīgi ārējie un iekšējie faktori, tā radot multiplikatīvu efektu. Ņemot vērā minēto, ģimenes politikas analītiķi tomēr centušies rast skaidrojumu rādītāju izmaiņām, kas analizēti turpinājumā.

Finansiālā atbalsta apmērs ģimenēm – gan finansiālās palīdzības, gan atbalsta pakalpojumu veidā – ir atkarīgs no visai dažādiem faktoriem, t.sk., politiskās iniciatīvas, tomēr galvenokārt – no valsts finansiālajām iespējām, kas, kā rāda turpmākie dati, laika posmā kopš Pamatnostādņu izstrādes 2011. gadā Latvijā pakāpeniski ir uzlabojušās (skat. 5.1.1. tab. un 5.1.1. att.).

5.1.1. tabula. Vispārējās valdības sektora izdevumi pēc valdības funkcijām sadalījumā pa apakšsektoriem: ģimene un bērni (milj. euro)

Gads	Kopējie izdevumi	% pret iekšzemes kopproduktu	% pret kopējiem izdevumiem
2005.	149,850	1,102	3,225
2006.	170,490	0,997	2,766
2007.	202,095	0,895	2,632
2008.	180,508	0,741	1,969
2009.	195,242	1,037	2,348
2010.	180,415	1,006	2,210
2011.	176,046	0,867	2,143
2012.	165,746	0,757	1,995
2013.	189,156	0,828	2,200
2014.	214,203	0,905	2,368
2015.	288,302	1,184	3,082

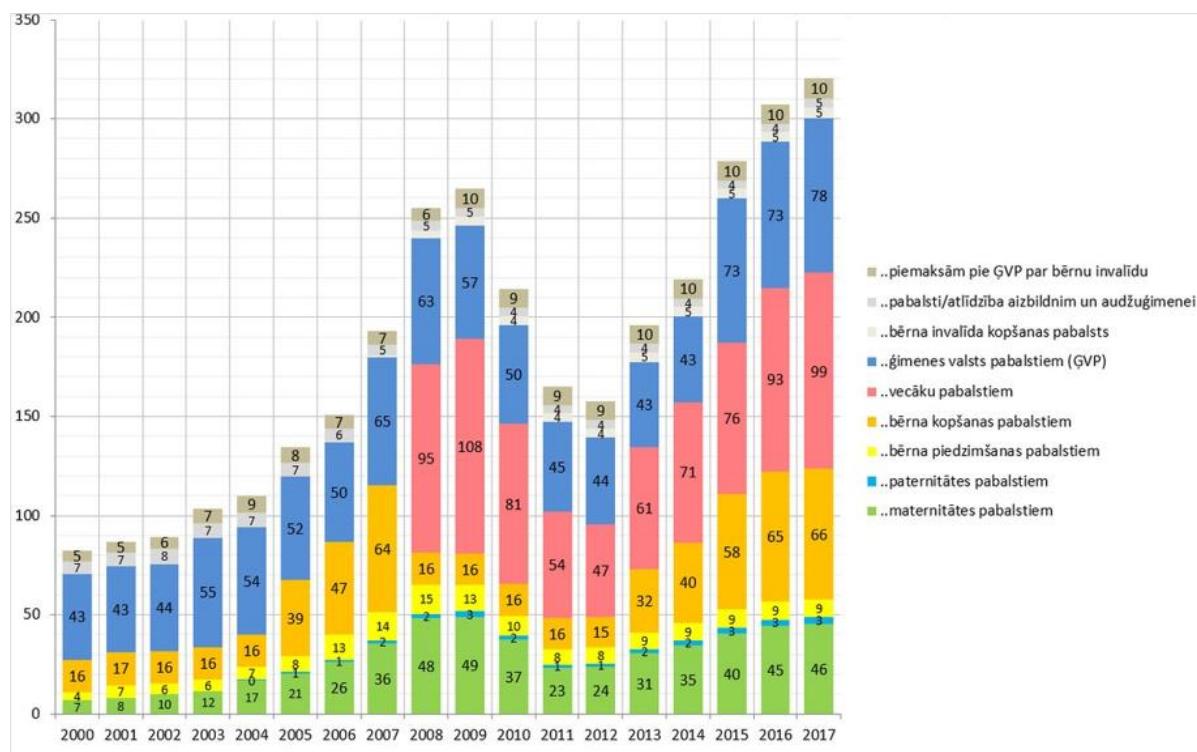
2016.	302,571	1,214	3,250
-------	---------	-------	-------

Avots: CSP (2018). VFG040. Vispārējās valdības sektora izdevumi pēc valdības funkcijām sadalījumā pa apakšsektoriem (milj. euro) [10.10.2018.], pieejams tiešsaistē:

http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/ekfin/ekfin_valdfin_ikgad/VFG040.px/?rxid=592dba71-aa1f-44e6-8feb-81163023f1e0

Līdz ar t.s. “demogrāfijas ultimātu”, kad Latvijas Republikas 11. Saeimas frakciju un pie frakcijām nepiederoši deputāti noslēdza vienošanos par valsts atbalstu dzimstības veicināšanai un ģimenēm ar bērniem 2012. gadā, lemjot par 2013. gada valsts budžetu, un 2013. gada nogalē, strādājot pie 2014. gada valsts budžeta,¹⁰⁰ palielinājies ir arī valsts izdevumu apjoms ģimenēm ar bērniem, t.sk., attiecībā pret visiem izdevumiem un pret IKP.

5.1.1. attēls. Latvijas valsts budžeta izdevumi pabalstiem ģimenēm un bērniem (mij. euro)

Avots: Datu bāze, CSP VFG040. Vispārējās valdības sektora izdevumi pēc valdības funkcijām sadalījumā pa apakšsektoriem (milj. euro); Datu vizualizācija: Hermanis, J. (07.05.2018.). Izdevumi ģimenēm ar bērniem Latvijā, 2000-2017 [skatīts 10.10.2018.], pieejams tiešsaistē: https://twitter.com/J_Hermanis/status/993411129027235840

¹⁰⁰ “Demogrāfijas ultimāts” – kad Latvijas Republikas 11. Saeimas frakciju un pie frakcijām nepiederoši deputāti 2012.gada 23.oktobrī parakstīja Vienošanās protokolu par valsts atbalstu dzimstības veicināšanai un ģimenēm ar bērniem un MK 01.10.2013. protokollēmumu Nr.51 50.§ „Par demogrāfijas atbalsta pasākumiem 2014.gadā”. “Demogrāfijas ultimātā” ietvertie pasākumi ģimeņu ar bērniem atbalstam – vecāku pabalsta un bērnu kopšanas pabalsta sistēmu izmaiņas, valsts atbalsta ieviešana pašvaldību pirmsskolas izglītības iestāžu rindu likvidēšanai, atbalsta ieviešana mājokļu politikai, neapliekamā minimuma par apgādājamajām personām palielināšana u.c. Šis vienošanās parakstīšana nodrošināja iespēju apstiprināt 2013.gada budžetu, kam pretējā gadījumā iebilda Nacionālās apvienības pārstāvji un kas draudēja ar valdības demisiju.

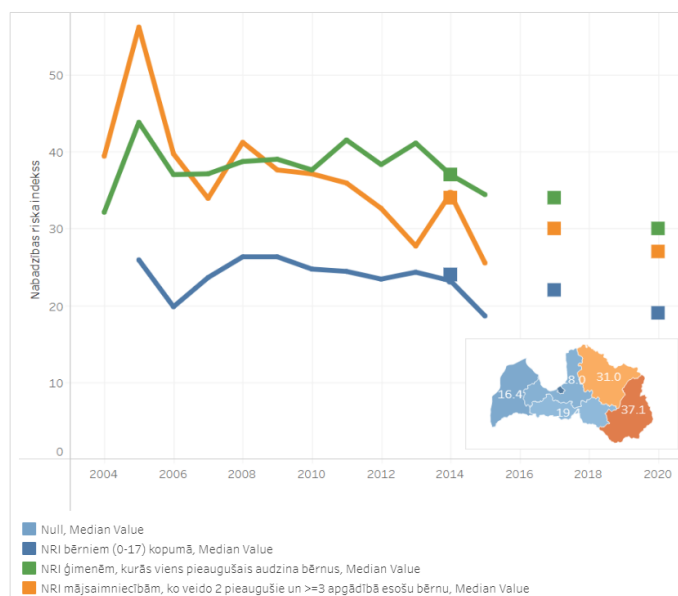
Pamatnostādņu izstrādes sākumposmam bija raksturīga pēckrīzes situācija, par ko liecina arī identificētās problēmas rīcības virziena ietvaros. Tolaik, lai nodrošinātu budžeta līdzekļu konsolidāciju, tika lemts par izmaiņām ģimeņu atbalstā, vienādojot ģimenes valsts pabalstu, tādējādi samazinot to ģimenēm ar diviem un vairāk bērniem, kā arī ierobežojot valsts sociālās apdrošināšanas pabalstu apmērus un pazeminot citos veidos sniedzamā valsts atbalsta apjomu (piemēram, braukšanas maksas atvieglojumus sabiedriskā transportā), kā rezultātā samazinājās ģimeņu ar bērniem ienākumu līmenis, jo īpaši – nabadzības riskam pakļautajās grupās.

Kopš 2011. gada ir mainījušies atsevišķu pabalstu izmaksu nosacījumi, koriģētas atbalsta saņemšanai atbilstošās mērķgrupas, mainījusies/pieaugusi kāda atbalsta pieejamība u.tml. Būtiski ņemt vērā, ka ģimenes politikas plānotājiem efektīvai rīcībpolitikas realizēšanai būtu jānovērtē katra pabalsta un katra atbalsta veida ietekme uz ģimenēm ar bērniem – kāda būs/ir šīs sniegtās palīdzības ietekme uz dzimstību un/vai nodarbinātību un/vai nabadzību, tomēr situācijā, kad notiek vienlaicīgi vairāku atbalsta veidu izmaiņas, to izdarīt ir metodoloģiski visai sarežģīti.

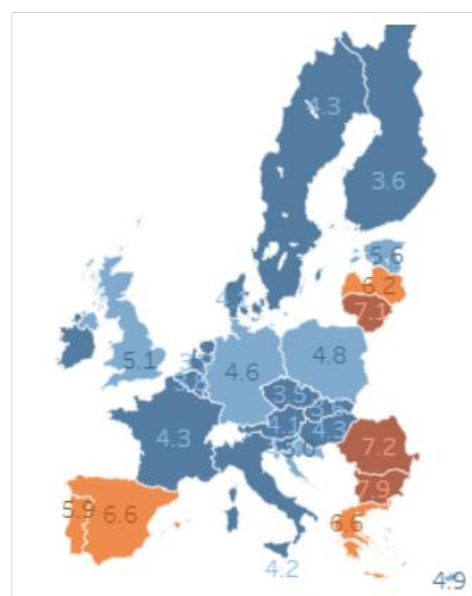
Laika posmā kopš Pamatnostādņu izstrādes nabadzības risks ģimenēm ar bērniem ir pakāpeniski samazinājies.¹⁰¹ Īpaši pozitīvi vērtējama nabadzības riska mazināšanās daudz bērnu ģimenēs, bet vēl aizvien grupā – pieaugušais, kurš viens audzina bērnus – rādītāja pozitīvas izmaiņas nav tik izteiktas kā sabiedrībā kopumā (skat. 5.1.2. att.), kas aktualizē nepieciešamību plānot jaunus, līdz šim neīstenotus atbalsta pasākumus šīs mērķgrupas atbalstam.

5.1.2. attēls. Nabadzības riski un ienākumu nevienlīdzība Latvijā un Eiropā

Nabadzības riska indekss, 2016

Ienākumu nevienlīdzība ES, 2016

Avots: Datu bāze, CSP NIG050. Nabadzības riska indekss pēc mājsaimniecības tipa (%); Datu vizualizācija: Sņikere, S. (2017). NAP2020 indikatori [skatīts 10.10.2018.], pieejams tiešsaistē:

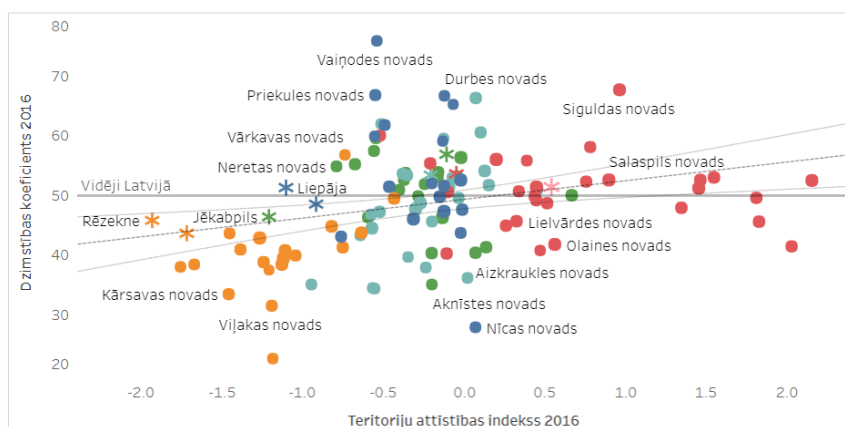
¹⁰¹ CSP NIG050. Nabadzības riska indekss pēc mājsaimniecības tipa (%) [skatīts 15.12.2018], pieejams tiešsaistē: http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/sociala/sociala__nabadz_nevienl__monetara_nab/NIG050.px/?rxid=d8eec2fe-1c1e-4f11-a44e-12c27f68445d

https://public.tableau.com/profile/sigita.snikere#!/vizhome/NAP2020Indikatori/265266267_NabadzibasRiskaIndekss

Lai arī vērojamas pozitīvas izmaiņas nabadzības riska rādītājos, vēl aizvien Latvijā ir vieni no augstākajiem ienākumu nevienlīdzības rādītājiem Eiropā (skat. 2.3.2. att.). Savukārt, līdz ar ienākumu nevienlīdzību raksturīga visai augsta spriedze sabiedrībā. No visām dihotomajām grupām (dažādu tautību, jauni/veci, vadītāji/vienkāršie cilvēki, bezdarbnieki/cilvēki ar darbu, lauku/pilsētu, ticīgi/neticīgi) aptaujas dalībnieki uzsvēra, ka vislielākā spriedze sabiedrībā ir starp trūcīgiem un bagātiem cilvēkiem. Šādai spriedzei nepārprotami ilgtermiņā ir negatīvas sekas, tā mazina drošības un stabilitātes sajūtu, pārliecību par savas ģimenes nākotni, kas savukārt nebūt neveicina pārliecību par drošu vidi bērnu ienākšanai ģimenē.¹⁰²

Padziļināti analizējot datus NAP2020 indikatoru kontekstā, PKC eksperti identificējuši izteiktu saistību starp tautas ataudzes rādītājiem un nodarbinātību, atalgojumu, kā arī tuvākās kopienas un pašvaldības attīstības līmeni (skat. 5.1.3. att. un 5.1.4. att.).

5.1.3. attēls. Pašvaldības attīstības indekss un dzimstības koeficients

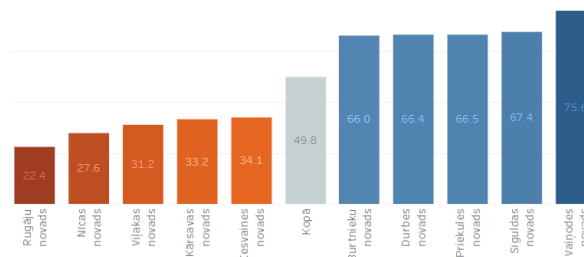
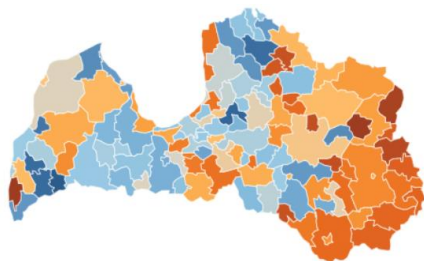
Avots: Datu bāze, IDG140. Dzimstības vispārīgais koeficients reģionos, republikas pilsētās un novados (uz 1000 iedzīvotāju); VRAA (2017). Teritorijas attīstības indekss, [skatīts 10.10.2018.], pieejams tiešsaistē http://www.vraa.gov.lv/lv/publikacijas/attistibas_indekss/; Datu vizualizācija: Sņikere, S. (2017). NAP2020 indikatori [skatīts 10.10.2018.] https://public.tableau.com/profile/sigita.snikere#!/vizhome/NAP2020Indikatori/265266267_NabadzibasRiskaIndekss (10.10.2018.)

¹⁰² VK, PKC (2013) Tautas ataudzi ietekmējošo faktoru izpēte [skatīts 20.10.2018.], pieejams tiešsaistē: http://www.pkc.gov.lv/images/Tautas_ataudzi_ietekmesjosi_faktori.pdf

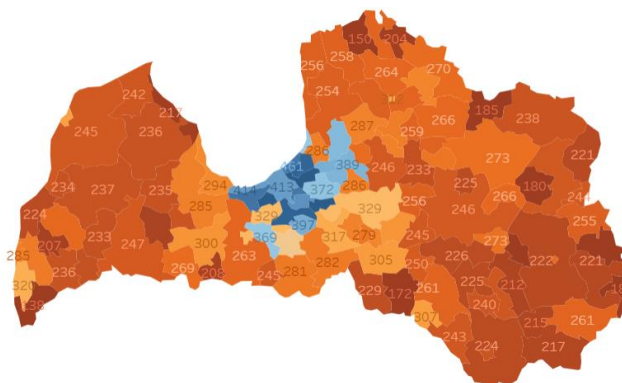
5.1.4. attēls. Dzimstības un sniegtā atbalsta salīdzinājums teritoriālā griezumā

1. Dzimstības koeficienta atšķirības novados,
2016. gads

Augstākie un zemākie dzimstības koeficienti

2. Vecāku pabalsta apmērs novados, 2016. gads

Avots: Datu bāze, CSP IDG140. Dzimstības vispārīgais koeficients reģionos, republikas pilsētās un novados (uz 1000 iedzīvotāju); VSAA sniegtā informācija; Datu vizualizācija: Sniķere, S. (2017). NAP2020 indikatori [skatīts 10.10.2018.], pieejams tiešsaistē:

https://public.tableau.com/profile/sigita.snikere#!/vizhome/NAP2020Indikatori/265266267_NabadzibasRiskaIndekss

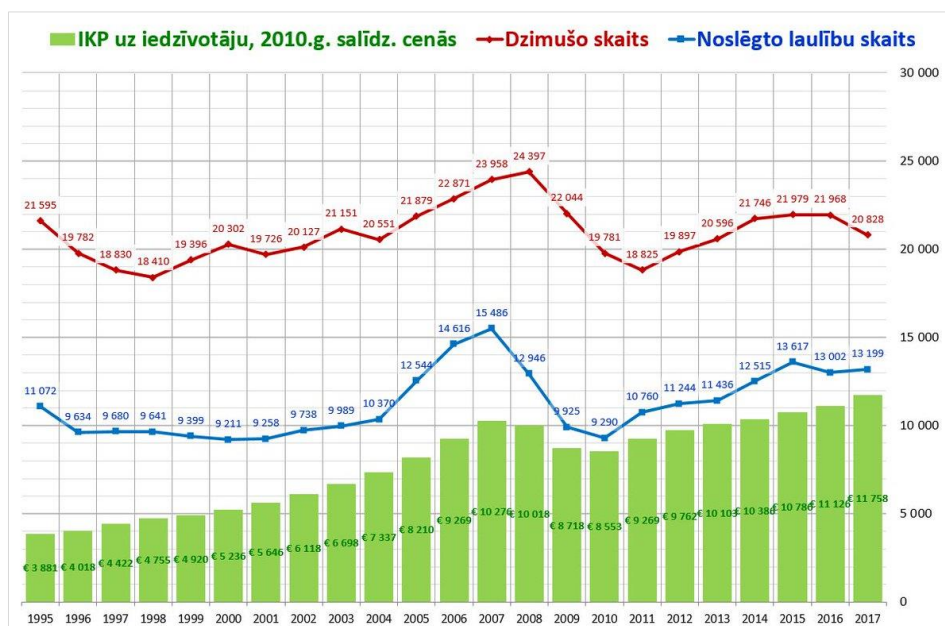
Ģimenes politikā raksturīgi iezīmēt saikni starp pieaugošu IKP un dzimstības rādītājiem, ko akcentējuši arī atsevišķi Izvērtējuma pētījuma ietvaros intervētie eksperti. Savukārt pētnieki, analizējot šos rādītājus kontekstā ar valsts sniegto atbalstu un tā ietekmi uz dzimstības rādītājiem, ir piesardzīgi tiešas kauzālas saistības iezīmēšanā.¹⁰³

Kā jau aprakstīts iepriekš, pēc krīzes laikā pieauga gan valsts IKP, gan arī vispārējās valdības izdevumi ģimenēm ar bērniem, vienlaikus novērojamas pozitīvas tendences arī dzimstības rādītājos (no 2010. līdz 2015. gadam pakāpeniski palielinājās jaundzimušo skaits, gan arī summārā dzimstības koeficienta rādītāji) (skat. 5.1.5. att.). Šādā situācijā valsts atbalsta pieaugums ģimenēm ar bērniem drīzāk uzskatāms par ekonomiskās situācijas uzlabojuma sekām, tas pieaug, jo valsts to var atļauties (“demogrāfiskā ultimāta” kontekstā – nosacīti bijusi “spiesta” atļauties). Bet tieši šai brīdī arī pašām ģimenēm iespējas plānot bērnus bija plašākas. Līdz ar to valsts atbalsts dzimstības pieaugumam drīzāk vērtējams kā papildinošs faktors ekonomiskās situācijas uzlabojumam, ne kā faktors, kas tiešā veidā ietekmējis dzimstību. Daudz svarīgāks šis atbalsts būtu tieši brīžos, kad ekonomiskā situācija

¹⁰³ VK, PKC (2013) Tautas ataudzi ietekmējošo faktoru izpēte [skatīts 20.10.2018.], pieejams tiešsaistē: http://www.pkc.gov.lv/images/Tautas_ataudzi_ietekmesosie_faktori.pdf

pasliktinās. Līdz ar to secināms, ka laikā, kad iekšzemes kopprodukts pieaug un ekonomiskā situācija uzlabojas, pabalstu iespējamaais iespaids uz dzimstības rādītājiem (summāro dzimstības koeficientu) visdrīzāk nav izteikti determinējošs.¹⁰⁴ Vismaz summārais dzimstības koeficients pieaugs jebkurā gadījumā, bet, lai to palielinātu būtiskāk, drīzāk sniedzams atbalsts, kas vecākiem pašiem ļautu izmantot ekonomiskās situācijas uzlabojumu, proti, piedalīties darba tirgū, t.i., saīsināt laiku, ko viņi pavada ārpus darba tirgus saistībā ar bērna piedzimšanu.

5.1.5 attēls. Dzimstība valsts ekonomiskās attīstības rādītāju kontekstā

Avots: Datu bāze, CSP ILG010. Noslēgto un šķirto laulību skaits un citi galvenie rādītāji; CSP IDG010. Dzīvi un nedzīvi dzimušo skaits pēc dzimuma; CSP IKG10_010. Iekšzemes kopprodukts pavissam, uz vienu iedzīvotāju un uz vienu nodarbināto. Datu vizualizācija: Hermanis, J. (29.05.2017.). Latvijas IKP, laulību un dzimušo skaita izmaiņas. https://twitter.com/j_hermanis/status/869277405462048769; atsaucoties uz CSP datu bāzēm [10.10.2018.], pieejams tiešsaistē: <https://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/iedz/?rxid=2a88e92a-9e05-4ee2-9c5e-1b931cf27fad>

Pēdējo gadu izmaiņas, kad pieaugot IKP, dzimstības rādītāji nepieaug, pat samazinās (jau otro gadu pēc kārtas), aizvien redzamāk atklāj iedzīvotāju vecumstruktūras ietekmi uz jaundzimušo skaitu. Jau šobrīd iezīmējas būtisks jauno māmiņu skaita samazinājums, kas atstās ārkārtīgi nozīmīgas sekas Latvijas demogrāfiskajās tendencēs. Šis faktors jāņem vērā, programmējot nākamā perioda ģimenes politikas mērķus, uzdevumus un pasākumus.

Līdz ar atbalsta palielināšanu ģimenēm tiešā fiskālā formātā, paralēli Pamatnostādnēs iekļauts tieši pakārtots uzdevums – **atbalsts mājokļa** kā vienas no ģimeņu primārajām vajadzībām risināšanai. Atbalsts ģimenēm ar bērniem mājokļa pieejamībai ir viens no ģimenes politikas stūrakmeņiem gan Latvijas un Igaunijas, gan daudzu citu Eiropas valstu ģimenes politikās.¹⁰⁵ Ģimenei atbilstošs mājoklis

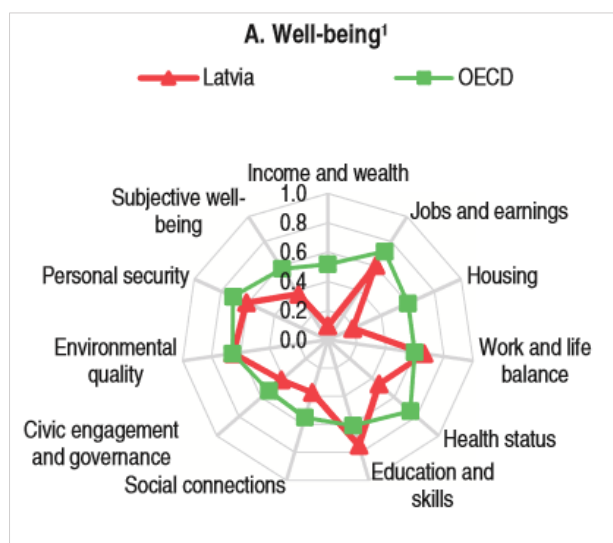
¹⁰⁴ VK, PKC (2013) Tautas ataudzi ietekmējošo faktoru izpēte [skatīts 20.10.2018.], pieejams tiešsaistē: http://www.pkc.gov.lv/images/Tautas_ataudzi_ietekmejosie_faktori.pdf

¹⁰⁵ Piemēram, Blum., S., Rille-Pfeiffer, C. (2010). Major Trends of State Family Policies in Europe [11.07.2018.], pieejams tiešsaistē: https://eldorado.tu-dortmund.de/bitstream/2003/27692/1/EF3_StateFamilyPolicies.pdf

par pieņemamu cenu drošā vidē ir viena no iedzīvotāju pamatvajadzībām, kas Latvijā ir primāri EM atbildības joma.¹⁰⁶ Mājsaimniecības ienākumi, mājokļa pieejamība un optimāli sadzīves apstākļi, kā arī subjektīvā apmierinātība ar tiem veido ģimeņu dzīves kvalitātes materiālās labklājības pamatu.

OECD, veicot Latvijas ekonomisko izvērtējumu, no kopumā 11 iedzīvotāju dzīves kvalitātes domēniem tieši mājokļa jautājumus, līdz ar ienākumiem un iedzīvotāju finansiālo labklājību, novērtējuši viskritiskāk salīdzinājumā ar citām OECD valstīm (skat. 5.1.6. att.).¹⁰⁷ OECD īpaši negatīvi vērtējuši to, ka īres tirgus attīstību kavē nepilnības Latvijas normatīvajos aktos un birokrātiskas dokumentālās procedūras. Nepietiekamā skaitā, pēc ārvalstu speciālistu domām, Latvijā ir optimālas kvalitātes dzīvojamās platības, bet zemāku ienākumu grupu pārstāvjiem pieejami vien visai sliktas kvalitātes mājokļi.

5.1.6. attēls. Latvijas iedzīvotāju dzīves kvalitāti raksturojoši domēni salīdzinājumā ar citām OECD valstīm

Avots: OECD (09.2017.) Economic Surveys Latvia. Overview, [11.07.2018.], pieejams tiešsaistē: <http://www.oecd.org/economy/surveys/Latvia-2017-OECD-economic-survey-overview.pdf>

Konstatējams, ka OECD speciālistu viedoklim pievienojas arī Izvērtējuma pētījuma ietvaros intervētie eksperti, akcentējot, ka faktori, kas līdz šim ir kavējuši un vēl joprojām kavē līdzsvarotu valsts attīstību, kavē arī mājokļu pieejamību – nesakārtota likumdošana un neveiksmīga reģionālā politika, kuras rezultātā pašvaldībās ir visai atšķirīga infrastruktūra, daudzviet zema autoceļu kvalitāte, kas savukārt ierobežo uzņēmējdarbības attīstību, tādējādi mazinot pašvaldības konkurētspēju. Zemo algu ekonomikas situācijā iedzīvotāju ienākumi ir zemi, mājokli iegādāties saviem spēkiem tie nespēj un bieži vien meklē lētas dzīvokļa īres iespējas.

Pēc Izvērtējuma pētījumā intervēto ekspertu (sociālie un sadarbības partneri) domām, Latvijā, analizējot situāciju mājokļu jomā, nav adekvāti izmantot ES klasisko mājokļu shēmu, kas ietverta Pamatnostādņēs

¹⁰⁶ Mājokļu politikas jomas kopējais tvērums ir ievērojami plašāks nekā tas skatīts Pamatnostādņu tvērumā ģimenes politikas kontekstā, detalizētāk: EM (2018). Mājoklis. [skatīts 12.12.2018.], pieejams tiešsaistē: https://em.gov.lv/lv/nozares_politika/majokli/

¹⁰⁷ OECD (09.2017.) Economic Surveys Latvia. Overview [11.07.2018.], pieejams tiešsaistē: <http://www.oecd.org/economy/surveys/Latvia-2017-OECD-economic-survey-overview.pdf>

kā noteikts mājsaimniecību dzīves ciklu modelis, saskaņā ar kuru var noteikt un prognozēt mājsaimniecību mājokļu izvēli un pieprasījumu pēc dažāda tipa mājokļiem (skat. 5.1.2.tab.).

5.1.2. tabula. Mājsaimniecību dzīves ciklu modelis: mājokļa izvēle atkarībā no vecuma grupas

Posms	Mājokļa tips	Dominējošā vecuma grupa	Raksturojums	Mājokļa izvēle
1.	„Pirmais mājoklis”	18..20 – 25..30 gadi	Sāk dzīvot patstāvīgi, nav būtisku finanšu uzkrājumu un augstu ienākumu	Lēts, neliels īres mājoklis vienam vai kopīgi ar citiem
2.	„Pirmais iegādātais mājoklis”	25..30 – 30..35 gadi	Izlēmuši uzsākt ģimenes dzīvi, ir tiem ir nelieli uzkrājumi	Vēlme iegūt savā īpašumā vajadzībām un finanšu līdzekļiem atbilstošu pirmo mājokli
3.	„Pārmaiņas”	30..35 un 55..60 gadi	Sasnieguši savas profesionālās karjeras maksimumu, lielāka iespējamība, ka ir iekrājumi un stabili ienākumi	Var atļauties pārdot savu pirmo mājokli un iegādāties citu – plašāku, dārgāku, turklāt brīvi izvēloties tā atrašanās vietu
4.	„Tukšie mājokļi”	55..60 un gados vecāki	Nepieciešamība pēc lielas dzīvojamās platības ir samazinājusies	Tādēļ bieži vien šai grupā tiek dota priekšroka pāriešanai uz mazāku, galvenokārt īrētu, mājokli

Sasniedzot pensijas gadus nepieciešamība pēc lielas dzīvojamās platības mazinās, īpašums tiek pārdots un priekšroka tiek dota pārejai uz mazāku mājokli. Kā norādīts pētījumā par tautas ataudzi ietekmējošiem faktoriem, Latvijā ienākumu nepietiekamība gados jaunākiem vecākiem traucē ne vien sava mājokļa iegādei, bet arī dzīvokļa īrei, tāpēc viņi biežāk izvēlas dzīvot kopā ar saviem vecākiem.¹⁰⁸ Kaut gan tādējādi ir iespējams dalīt bērnu pieskatīšanas pienākumus, dzīvošanai kopā var būt arī negatīvs iespaids uz savstarpējām attiecībām. Tiesa, problēmas ar mājokli aktuālas ir ne tikai gados jaunākiem, bet arī citu vecumu vecākiem.

Pētījumi par situāciju Latvijā rāda, ka nozīmīgs īpatsvars ģimeņu labprāt iegādātos mājokli, bet to nespēj ierobežoto finanšu līdzekļu dēļ. Saskaņā ar Swedbank aptaujas “Mājsaimniecību mājokļu iegādes plāni” datiem būtiskākie šķēršļi sava mājokļa iegādei ir saistīti ar, pēc iedzīvotāju domām, nesamērīgi augstām mājokļu cenām, pirmās iemaksas trūkumu un kopumā – nepietiekamiem ienākumiem.¹⁰⁹ Līdz ar to tiek nolemts par labu mājokļa īrei. Tiem, kas mājokli iegādājušies, ņemot kredītu, tā apmaksā aprūtinā ikdienas budžeta plānošanu, jo ģimenes iespējas kaut ko atļauties tiek

¹⁰⁸ VK, PKC (2013) Tautas ataudzi ietekmējošo faktoru izpēte [skatīts 20.10.2018.], pieejams tiešsaistē: http://www.pkc.gov.lv/images/Tautas_ataudzi_ietekmejosie_faktori.pdf

¹⁰⁹ Latvijas Komercbanku asociācija (05.10.2017.). LKA kredītēšanas apskats: Mājokļu kredītēšana [20.10.2018.], pieejams tiešsaistē: <https://www.financelatvia.eu/wp-content/uploads/2017/10/Kreditesanasapskats05102017.pdf>

būtiski ierobežotas. Vērojama tendence, ka pieaugot bērnu skaitam ģimenē, apmierinātība ar mājokļa kvalitāti samazinās, kas saistīts ar nespēju atļauties kvalitatīvāku dzīvesvietu.¹¹⁰

Statistisko informāciju par mājokli un tā subjektīvo kvalitātes vērtējumu mājsaimniecību skatījumā sniedz apsekojumi "ES statistika par ienākumiem un dzīves apstākļiem" (EU-SILC).¹¹¹ Apsekojums EU-SILC notiek visās ES dalībvalstīs, piedāvājot harmonizētu informāciju pēc vienotām metodēm un definīcijām, kas nodrošina datu salīdzināmību starp ES valstīm. CSP datu bāzē pieejami dati par katru gadu sākot no 2005.gada.

Dati rāda, ka laika posmā no 2011. līdz 2017. gadam mājokļa uzturēšanas izdevumi ģimenēm pieauguši – izteiktāki teritorijās ar augstākiem attīstības rādītājiem – Rīgā un Pierīgā, mazāk būtiski – reģionos (skat. 5.1.7. att.).¹¹² Mājokļa uzturēšanai 2017.gadā vidēji tērēja 13,5% no mājsaimniecības ienākumiem, pāriem ar trim un vairāk bērniem mājokļa izdevumi veidoja 12,8%, kamēr ģimenēs, kur bērnus audzina viens pieaugušais mājokļa izdevumu īpatsvars bijis ievērojami augstāks – 21,7% (tiesa, būtiski mazāks nekā 2011.-2014. gadā, kad šī izmaksu pozīcija sastādīja līdz pat 27-28% no mājsaimniecības ienākumiem).¹¹³ (Vērtējot mājokļa uzturēšanas izdevumus, tika iekļauti izdevumi par komunālajiem pakalpojumiem, apsaimniekošanu, nekustamā īpašuma nodokli, īri (īrniekiem), hipotekārā kredīta pamatsummu (tiem, kas par savu mājokli maksā hipotekāro kredītu), mājokļa apdrošināšanu u.c. izdevumus, kurus ir nepieciešams segt, lai mājoklī varētu dzīvot. Mājokļa izdevumos netika iekļauti maksājumi par telefonu, kabeļtelevīziju, internetu u.c. pakalpojumiem, lai nodrošinātu sev papildu iespējas).¹¹⁴

¹¹⁰ VK, PKC (2013) Tautas ataudzi ietekmējošo faktoru izpēte [skatīts 20.10.2018.], pieejams tiešsaistē: http://www.pkc.gov.lv/images/Tautas_ataudzi_ietekmejosie_faktori.pdf

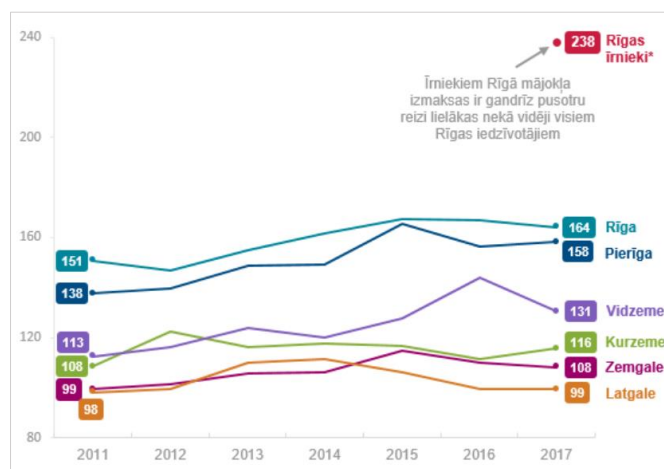
¹¹¹EC Eurostat (2017). EU SILC [skatīts 31.07.2018.], pieejams tiešsaistē: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/microdata/european-union-statistics-on-income-and-living-conditions>; CSP SILC datu bāze par mājokļa apstākļiem [skatīts 20.10.2018.], pieejams tiešsaistē: http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/sociala/sociala__majapst/?tablelist=true&rxid=2e2f6677-fa76-4e3f-a923-7b7078022d20

¹¹² CSP (05.03.2018.). 2017. gadā mājokļa izdevumi vidēji 138 eiro mēnesī [skatīts 20.10.2018.], pieejams tiešsaistē: <http://old.csb.gov.lv/notikumi/2017-gada-majokla-izdevumi-videji-138-eiro-menesi-47216.html>

¹¹³ Datu bāze: CSP MTG050. Ar mājokļa uzturēšanu saistītie izdevumi uz vienu mājsaimniecību [skatīts 20.10.2018.]

¹¹⁴ CSP (05.03.2018.). 2017. gadā mājokļa izdevumi vidēji 138 eiro mēnesī [skatīts 20.10.2018.], pieejams tiešsaistē: <http://old.csb.gov.lv/notikumi/2017-gada-majokla-izdevumi-videji-138-eiro-menesi-47216.html>

5.1.7. attēls. Ikmēneša mājokļa uzturēšanas izdevumi Latvijas mājsaimniecībām 2011. – 2017. gadā, (euro)

Avots: CSP (05.03.2018.). 2017. gadā mājokļa izdevumi vidēji 138 euro mēnesī.

<http://old.csb.gov.lv/notikumi/2017-gada-majokla-izdevumi-videji-138-euro-menesi-47216.html> (20.10.2018.)

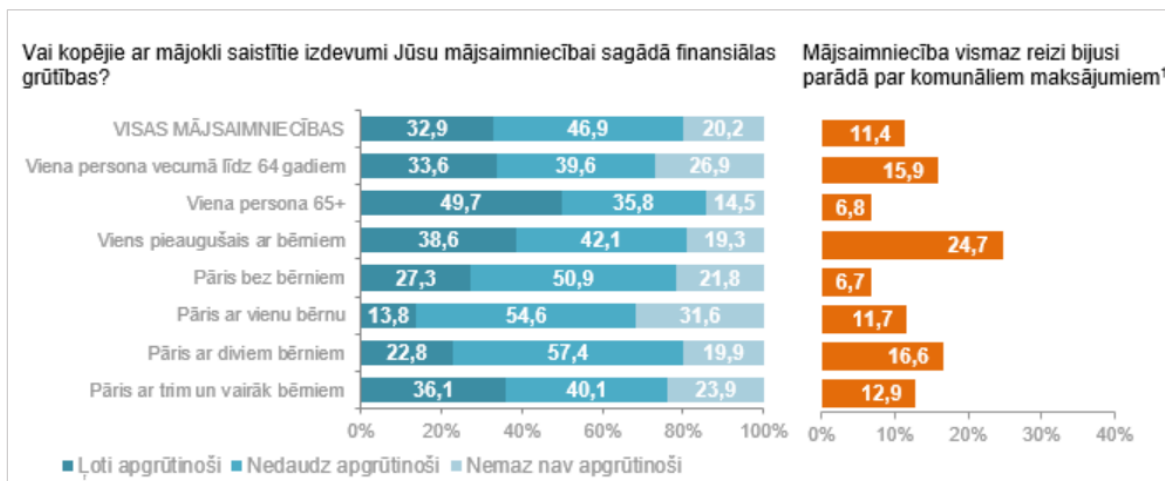
Kopumā gandrīz katrs trešais no iedzīvotājiem (32,9%) 2017. gadā uzskatījis, ka mājsaimniecībai segt mājokļa izmaksas segt ir ļoti apgrūtināsi un vēl 46,9% atzinuši, ka tas ir nedaudz apgrūtināsi (salīdzināsi 2011. gadā – attiecīgi: 44,7% un 44,9%) (skat. 5.1.8. att.).

Augstākam nabadzības riskam pakļautajās ģimenēs šie rādītāji 2017. gadā ir augstāki kā vispārēji sabiedrībā – to, ka mājokļa izdevumu apmaksā sagādā ļoti lielas grūtības, norādījuši 36,1% no visām daudz bērnu ģimenēm un 38,6% no ģimenēm, kur bērnu/-us audzina viens pieaugušais. 2011. gadā šādu mājsaimniecību bija attiecīgi 60,5% no visām daudz bērnu ģimenēm un 58,5% no ģimenēm, kur bērnu/-us audzina viens pieaugušais, kas netieši liecina par ģimeņu finansiālās situācijas uzlabošanu pēc ekonomiskās recesijas laikā.

EU SILC dati apstiprina arī Latvijas mājokļu zemo kvalitāti – 2017. gadā 31,4% iedzīvotāju saskārušies ar neapmierinošiem mājokļa apstākļiem (tekošs jumts, mitras sienas, griesti, grīdas, mājas pamati vai trupe logu rāmjos u.tml.), augstākam nabadzības riskam pakļautajās grupās šī situācija ir vēl kritiskāka – vairāk kā 20% mājokļu nav tualetes ar ūdensvadu, vannas istabas vai dušas.¹¹⁵

¹¹⁵ CSP (2018). Materiālā nenodrošinātība Latvijā 2017. gadā [skatīts 20.10.2018.], pieejams tiešsaistē: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/socialie-procesi/nabadziba/meklet-tema/304-materiala-nenodrosinatiba-latvija-2017-gada>

5.1.8. attēls. Mājokļa izdevumu slogs dažāda tipa mājsaimniecībās 2017. gadā (procentos)

Avots: CSP (05.03.2018.). 2017. gadā mājokļa izdevumi vidēji 138 euro mēnesī [20.10.2018.], pieejams tiešsaistē: <http://old.csb.gov.lv/notikumi/2017-gada-majokla-izdevumi-videji-138-euro-menesi-47216.html>

Saskaņā ar pētījuma par tautas ataudzi rezultātiem, mājokļa pieejamība ir viens no aspektiem, ka netieši, tomēr nozīmīgi ietekmē Latvijas ģimeņu demogrāfiskās izvēles un mazina emigrācijas plānus¹¹⁶. Savukārt iespējamās problēmas ar mājokļa pieejamību līdz ar bažām par iekļaušanos darba tirgū un ierobežotām iespējām gūt ienākumus ir norādītas kā iemesls, kāpēc emigrējušie Latvijas valstspiederīgie tuvākā laikā neplāno atgriezties Latvijā.¹¹⁷

Bērnu traumatisms

Bērnu traumatisms ir tēma, kas turpina Pamatnostādņu 2. rīcības virziena tematisko tvērumu. Statistikas dati rāda, ka dažādas traumas (jeb ārējie nāves cēloņi) ir galvenais nāves cēlonis bērniem pēc viena gada vecuma sasniegšanas (sk. 5.1.9. att.).¹¹⁸ Mūsu valstī šajā jomā ir visai kritiska situācija, kas pēdējo desmit gadu laikā nav būtiski pozitīvi mainījusies. Salīdzinot ar situāciju ES, kur arī bērnu mirstība no ārējiem cēloņiem ir galvenais mirstības cēlonis vecumā līdz 4 gadiem¹¹⁹, Latvija tomēr uzrāda vissliktākos rezultātus ar visaugstākajiem bērnu mirstības no ārējiem cēloņiem līdz 4 gadu vecumam visā ES – 2014. gadā 14 gadījumi uz 100 000 iedzīvotāju.¹²⁰

Būtiski apzināties, ka mirstība no ārējiem cēloņiem atspoguļo nelielu daļu no kopējā bērnu traumatisma. Saskaņā ar Pasaules Veselības organizācijas informāciju, katram nāves gadījumam no ārējiem nāves cēloņiem pretim ir desmitiem hospitalizāciju un tūkstošiem ambulatoru vizīšu, tāpēc traumatisms un

¹¹⁶ VK, PKC (2013) Tautas ataudzi ietekmējošo faktoru izpēte [skatīts 20.10.2018.], pieejams tiešsaistē: http://www.pkc.gov.lv/images/Tautas_ataudzi_ietekmejosie_faktori.pdf

¹¹⁷ LU FSI (25.06.2015). Pētījums "Latvijas emigrantu kopienas: nacionālā identitāte, transnacionālās attiecības un diasporas politika" [skatīts 10.07.2018.], pieejams tiešsaistē: <http://www.slideshare.net/lufsi/latvijas-emigrantu-kopienas-galvensatzias?ref=http://migracija.lv/post/122501182793/publicets-papildinats-aptaujas-galveno-rezultatu>

¹¹⁸ SPKC (2017). Novēršamo traumu izplatība Latvijā. Bērnu traumatisms, 2008-2016 [20.10.2018.], pieejams tiešsaistē:

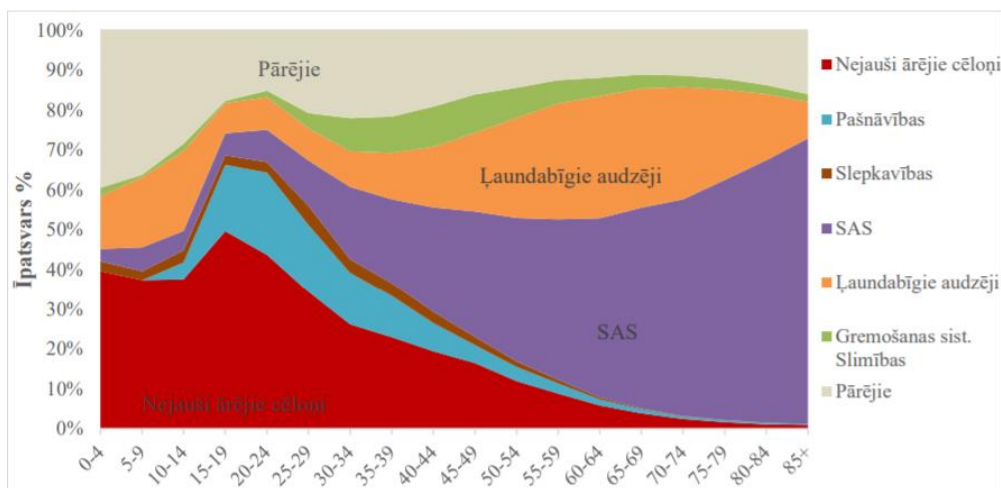
https://www.spkc.gov.lv/upload/Petijumi%20un%20zinojumi/Traumas/brnu_traumatisms_20082016.pdf

¹¹⁹ WHO (2008). European report on child injury prevention [skatīts 20.10.2018.], pieejams tiešsaistē: http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0003/83757/E92049.pdf

¹²⁰ European Health for All database (HFA-DB), WHO.

ārējie cēloņi veido ievērojamu slogu veselības aprūpei.¹²¹ Turklāt, traumas, kuras nebeidzas letāli, bieži atstāj paliekošas sekas, t.sk. invaliditāti, kas nozīmē ne tikai zaudētu veselību, bet arī dzīves kvalitātes pasliktināšanos. Ik gadu arī bērniem tiek piešķirta pirmreizējā invaliditāte ievainojumu, saindēšanās un citu ārējas iedarbes seku dēļ (2016. gadā – 14 bērniem līdz 18 g.v.).

5.1.9. attēls. Mirstība no dažādiem nāves cēloņiem, īpatsvars procentos pa vecumgrupām, 2008.-2016.

Avots: SPKC, Latvijas iedzīvotāju nāves cēloņu datu bāze [skatīts 10.10.2018.], pieejams tiešsaistē: https://www.spkc.gov.lv/upload/Petijumi%20un%20zinojumi/Traumas/brnu_traumatisms_20082016.pdf

Politikas plānotāji uzsvēr faktu, ka bērniem vecuma grupā 0-14 gadi visnozīmīgākā traumu gūšanas vieta ir mājas vai netālu no tām, piemēram, apdegumi, kritieni, slīkšana (2016. gadā – 45% no visiem reģistrētajiem bērnu traumu gadījumiem, bet bērniem līdz 4 gadu vecumam – pat 82% gadījumu), otrajā vietā – transporta zona (2016. gadā – 14%); trešajā vietā – sporta un fizisko aktivitāšu zona (2016. gadā – 11%). Samazinoties mājās gūto traumu īpatsvaram, pēdējos gados ir pieaudzis ceļu satiksmes negadījumos cietušo bērnu skaits.

Ņemot vērā bērnu traumatisma negatīvo ietekmi uz sabiedrību kopumā, kā arī šīs problemātikas risināšanai nepieciešamos apjomīgos finanšu un cilvēkresursu ieguldījumus, jo īpaši no sabiedrības veselības budžeta, ļoti atzinīgi vērtējama tēmas iekļaušana rīcībpolitikā. Jo īpaši tāpēc, ka PVO ekspertu ieskatā, stratēģiski pielietojot noteiktus rīcībpolitikas instrumentus, divas trešdaļas no traumām ir novēršamas.

Mērķu sasniegšanai nozīmīgi ir vairāki aspekti – vienota izpratne politikas plānotāju un politikas īstenotāju vidū traumatisma cēloņiem un sekām, koordinēta veselības un labklājības jomu institūciju sadarbība un atbilstoša finansējuma pieejamība bērnu traumatisma mazināšanā ilgtermiņā, ne sporādiski. Pieejamās informācijas analīze rada šaubas par visu minēto faktoru atbilstību. Piemēram, gan veselības politikas plānotāji, gan īstenotāji ir vienotās domās un uzskata, ka vairums negadījumu, kas notikuši ar bērniem, bija novēršami, vecākiem savlaicīgi parūpējoties par vienkāršiem drošības pasākumiem. Tiesa, mediķu diskusijās izskan izteikti skarbāks šādas bezatbildīgas vecāku rīcības definējums – netieša vardarbība pret bērniem¹²², kas zināmā mērā liek apšaubīt sabiedrības veselības

¹²¹ WHO (2008). European report on child injury prevention [20.10.2018.], pieejams tiešsaistē: http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0003/83757/E92049.pdf

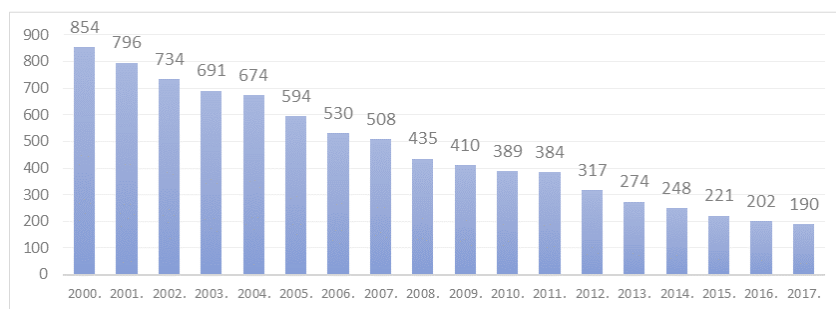
¹²² Latvijas Vēstnesis (16.10.2018.). Izplatītākās (ne)tiešās vardarbības traumas bērniem [22.11.2018.], pieejams tiešsaistē: <https://lvportals.lv/skaidrojumi/290523-izplatitakas-netiesas-vardarbibas-traumas-berniem-2017>

plānotāju uzskatus, kas augstos traumatisma rādītājus saista primāri ar vecāku zināšanu trūkumu un uzsver nepieciešamību nodrošināt nepārtrauktu jauno vecāku, bērnu un pedagogu izglītošanu par traumatisma profilaksi.¹²³

Līdz ar citiem jautājumiem, informatīvās aktivitātes iedzīvotājiem nepieciešamas arī seksuālās un reproduktīvās veselības risku novēršanai, kas īpaši aktuāli kļuvuši līdz ar vidējā vecuma palielināšanos, kad iedzīvotāji nolemj kļūt par vecākiem savam pirmajam bērnam.¹²⁴ **Ģimeņu seksuālā un reproduktīvā veselība** ir ļoti nozīmīga arī, lai īstenotu vienu no Pamatnostādņu ietvaros izvirzītajiem mērķiem – veicināt dzimstību. To raksturo vairāki rādītāji – nepilngadīgo grūtnieču, nevēlamo grūtniecību pārtraukšanas – abortu, saslimstības ar STI, t.sk., HIV inficēto, rādītāji. Dzemdību palīdzības kvalitāti valstī identificē mātes mirstības gadījumu skaits un tas, cik daudz ir nedzīvi dzimušo un nedēļas laikā pēc piedzimšanas nomirušo bērnu.

Statistikas dati reproduktīvās veselības jomā atklāj vairākas pozitīvas tendences. Tā, piemēram, laika periodā no 2011. gada ir būtiski samazinājies mākslīgo abortu skaits Latvijā uz 1000 dzīvi dzimušajiem (skat. 5.1.10. att.).

5.1.10. attēls. Mākslīgo abortu skaits Latvijā uz 1000 dzīvi dzimušiem

Avots: SPKC, Abortu statistika. Statistikas dati par abortiem 2008.-2016. gadā, papildinot datus ar VM sniegto informāciju.

Ja 2011. gadā tika veikti 384 aborti uz 1000 dzīvi dzimušajiem, tad 2017.gadā lēmumu par mākslīgu grūtniecības pārtraukšanu pieņēmušo un abortu izdarījušo ir uz pusi mazāk.

Nozīmīgi samazinājies ir arī nepilngadīgo māmiņu rādītāji gan absolūtos skaitļos (no 278 bērniem, kas piedzimuši mātēm līdz 18 gadu vecumam 2011. gadā līdz 178 bērniem 2017.gadā), gan attiecībā pret visiem dzīvi dzimušajiem bērniem (attiecīgi 1,5% bērnu 2011. gadā, 0,9% – 2017. gadā). Pozitīvas izmaiņas rāda arī mātes mirstības rādītāji, kuru samazināšanās veselības jomas ekspertu skatījumā liecina par dzemdību palīdzības kvalitātes uzlabošanu. Speciālisti vairākkārt uzsver, ka rādītāju absolūtos skaitļos izmaiņu analīze atklāj tikai daļu no rezultāta – absolūtos skaitļos izteiktas tendences atklāj vien daļu no rezultāta, jo arī, piemēram, kopējais Latvijas iedzīvotāju skaits šo gadu laikā ir būtiski samazinājies. Turklāt būtiski izmaiņu tendences analizēt nevis nošķirti, bet kontekstā ar citiem rādītājiem. Savukārt starptautiskā salīdzinājumā, kur šis rādītājs salīdzinājumam ar citām ES valstīm tiek rēķināts uz 100 000 dzīvi dzimušajiem, tas pārsniedz vienā gadā Latvijā piedzimušo skaitu. Līdz

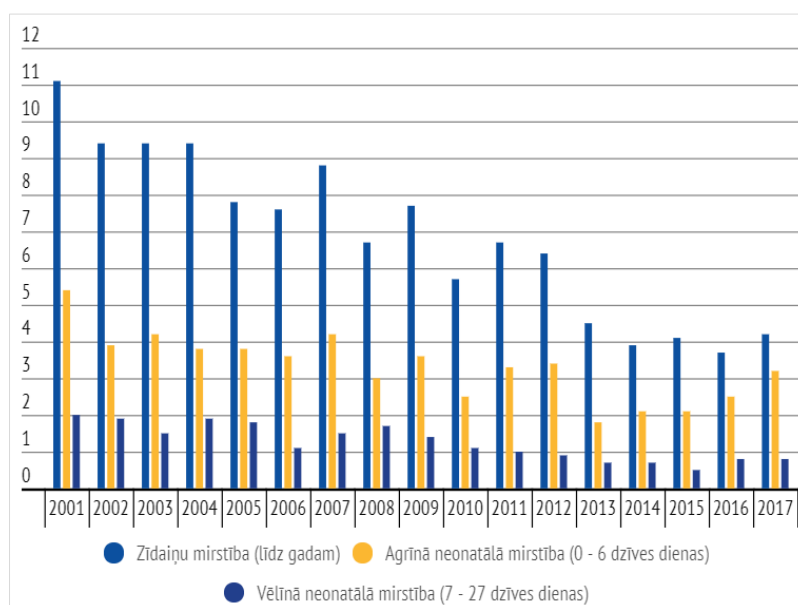
¹²³ Mātes un bērna veselības uzlabošanas plāns 2018.-2020. (06.06.2018., MK rīkojums Nr. 259) [22.11.2018.], pieejams tiešsaistē: <https://likumi.lv/ta/id/299503-par-mates-un-berna-veselibas-uzlabosanas-planu-2018-2020-gadam>

¹²⁴ CSP (2018). Mātes vidējais vecums bērnam piedzimstot [20.10.2018.], pieejams tiešsaistē <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/iedzivotaji/dzimstiba/galvenie-raditaji/mates-videjais-vecums-bernam-piedzimstot>

ar to katrs individuālais nāves gadījums ietekmē relatīvo mātes mirstības rādītāju. Tāpēc ir problemātiski šo rādītāju salīdzināt ar situāciju lielās valstīs, kurās šīs nejaušās apstākļu sakritības rādītāju ietekmē ievērojami mazākā mērā pretēji Latvijai kā valstij ar ļoti nelielu populāciju, līdz ar to pat viena gadījuma izmaiņas rada būtiskas fluktuācijas datus.¹²⁵

Līdz ar pozitīvajām izmaiņām, seksuāli reproduktīvās veselības jomā diemžēl vērojamas arī vairākas uztraucošas tendences. Pēdējos gados nav vērojama nozīmīga perinatālās mirstības rādītāju pazemināšanās, kas ir otrs no galvenajiem rādītājiem dzemdību palīdzības kvalitātes novērtēšanas kontekstā (skat. 5.1.11. att.).

5.1.11. attēls. Zīdaiņu mirstība Latvijā 2001. - 2017. gadā, no 1000 dzīvi dzimušiem

Avots: SPKC sniegta informācija.

Diemžēl 2016. gads iezīmējās arī ar to, ka Latvijā bija visaugstākais rādītājs Eiropā ikgadēji reģistrēto jauno HIV gadījumu skaits,¹²⁶ pārsniedzot līdzšinējo līderi Igauniju. Vērojama arī citu seksuāli transmisīvo slimību izplatības paaugstināšanās īpaši jauniešu vidū, kas nenoliedzami perspektīvā var negatīvi ietekmēt reproduktīvo veselību.

Būtiski atzīmēt, ka, pēc Izvērtējuma pētījumā intervēto ekspertu domām, pozitīvās izmaiņu tendences varētu būt izteiktākas, bet vairāki riski seksuālās un reproduktīvās veselības jomā ekspertu skaitījumā ir saistīti tieši ar izglītības un informētības trūkumu, jo īpaši sociāli jūtīgākajās mērķgrupās. Piemēram, neraugoties uz valsts apmaksātu dzemdes kakla vēža primārās un sekundārās profilakses programmu, kā 12-gadīgu meiteņu vakcinācija, tā 25-69 gadus vecu sieviešu iekļaušanās organizētā dzemdes kakla vēža skrīninga programmā ir nepietiekoša. Tiek pieļauts, ka neskatoties uz interneta visaptverošo pārklājumu un pieejamību Latvijā, iedzīvotāju zināšanas seksuālās veselības jomā ir ļoti fragmentētas. Dažādos masu medijos it kā ir tik daudz informācijas par dzimumattiecībām u.tml., tomēr,

¹²⁵ VK, PKC (2013) Tautas ataudzi ietekmējošo faktoru izpēte [skatīts 20.10.2018.], pieejams tiešsaistē: http://www.pkc.gov.lv/images/Tautas_ataudzi_ietekmejosie_faktori.pdf

¹²⁶ European Centre for Disease Prevention and Control/WHO Regional Office for Europe. HIV/AIDS surveillance in Europe 2017 – 2016 data. Stockholm: ECDC; 2017 [skatīts 10.10.2018.], pieejams tiešsaistē: http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0007/355570/20171127-Annual_HIV_Report.pdf

bērni netiek izglītoti interneta mērķtiecīgā izmantošanā, ik brīdi ir iespēja iegūt informāciju, kas nav atbilstoša viņu vecumam (t.sk., par pornogrāfiju). Bērni to nepareizi uztver, savukārt vecāki nezina, kādu informāciju sniegt un kā kopumā ar bērniem runāt par šiem jautājumiem.

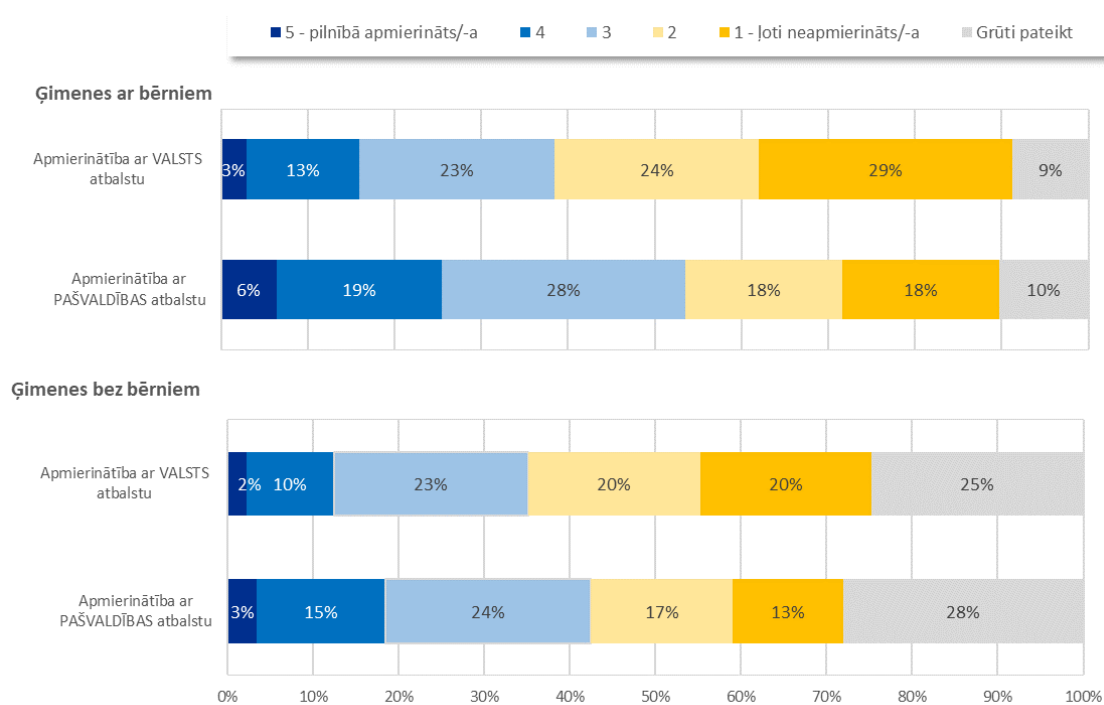
Lai arī valsts ekonomiskā situācija laika periodā no 2011. gada ir būtiski uzlabojusies, tomēr vēl aizvien arī ekonomiski aktīvajām ģimenēm, kur abi vecāki strādā un saņem vidējus ienākumus, ir apgrūtināti pilnvērtīgi segt visus izdevumus, iegādāties mājokli, kādu vēlētus savā īpašumā u.tml. Savukārt seksuālās un reproduktīvās veselības riski kļūst īpaši aktuāli, ņemot vērā no vienas puses visai plašo informācijas pieejamību jauniešiem, no otras puses – zemās informāciju tehnoloģiju lietošanas prasmes, atbildības trūkumu pret savu reproduktīvo veselību jauniešu vidū u.tml. Tātad, Pamatnostādņu 2. rīcības virzienā izvirzītie mērķi, kas vērsti uz finansiālu atbalstu ģimenēm ar bērniem, atbalstu ar nodokļu instrumentiem, pasākumiem traumatisma un seksuālās un reproduktīvās veselības risku mazināšanā, ir jāturpina arī nākamajā plānošanas periodā, vien vienojoties par institucionālās atbildības sadalījumu.

Jāņem vērā, ka, analizējot gan ģimeņu dzīves kvalitāti, gan arī precīzāk – dzimstības rādītājus ietekmējošos faktorus, pētnieki uzsver, ka nav tāda viena noteicošā faktora, kas būtiski mainītu valsts demogrāfisko situāciju.¹²⁷ Lai arī materiālais nodrošinājums nav vienīgais determinants, tieši stabili ienākumi, pieejams mājoklis un iespējas saskaņot ģimenes ar darba dzīvi vēl aizvien veido pamatu tautas ataudzei, kur valsts sniegtais atbalsts var būt papildus motivējošais aspekts. Ieskatoties Latvijas iedzīvotāju viedokļos par līdz šim saņemto valsts un pašvaldību atbalstu, jāsecina, ka tikai pavisam neliela daļa atzīst, ka viņi ir apmierināti ar valsts un pašvaldību sniegto atbalstu (skat. 5.1.12. att.).

Tiesa, ģimeņu viedokļos vērojama zināma nekonsekvence. Lai gan kopumā ģimenes drīzāk paudušas skeptisku attieksmi pret valsts un pašvaldību atbalstu kopumā, tomēr analizējot atsevišķi katru no aptaujā iekļautajiem, pēdējos septiņos gados īstenotajiem atbalsta veidiem, lielākoties visai augstu vērtējuši to noderīgumu ģimenēm ar bērniem.

¹²⁷ VK, PKC (2013) Tautas ataudzi ietekmējošo faktoru izpēte [skatīts 20.10.2018.], pieejams tiešsaistē: http://www.pkc.gov.lv/images/Tautas_ataudzi_ietekmejosie_faktori.pdf

5.1.12. attēls. Latvijas ģimeņu viedoklis par atbalsta pasākumiem ģimenēm ar bērniem perspektīvā

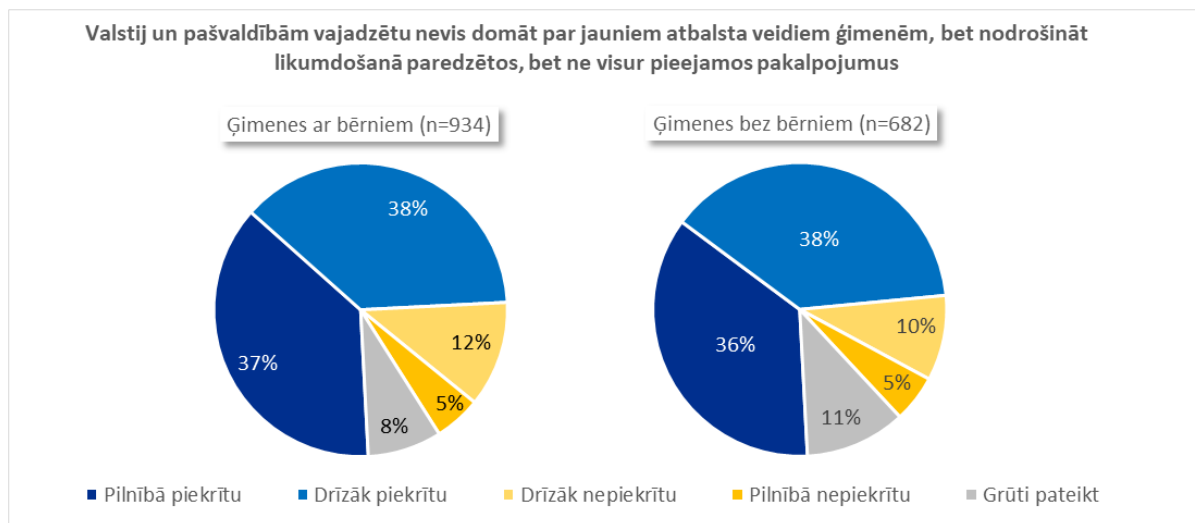
Avots: "Norstat" aptauja 2018. gada septembrī-oktobrī, n=1616

Visatzinīgākie vērtējumi (TOP5) sniegti šādiem atbalsta veidiem:

- brīvdzīvnieku 1-4. klases skolēniem (sākotnēji – no valsts budžeta līdzekļiem pakāpeniski pa klasei katru gadu, šobrīd jau daudzas pašvaldības finansē ēdināšanu arī vecākās klasēs),
- nodokļu un citas atlaides ģimenēm ar bērniem (tika paaugstināti IIN atvieglojumi, noteikta atlaide daudz bērnu ģimenēm NĪN),
- paplašināta daudz bērnu ģimenes definīcija (sākot ar 2016. gadu tika palielināts bērnu vecums, kas tiek ņemti vērā nosakot daudz bērnu ģimenes statusu līdz 24 gadiem, iepriekš – 18 gadi. Tādējādi ģimenes var ilgāk izmantot Goda ģimeņu kartes priekšrocības),
- atbalsts ģimenēm, kas audzina bērnus ar invaliditāti (piemēram, asistenta pakalpojumi pašvaldībās, asistenti izglītības iestādēs, "atelpas brīža" pakalpojums bērniem ar smagiem funkcionāliem traucējumiem),
- elastīgākas iespējas apmaksāta bērnu kopšanas atvaļinājuma izmantošanai.

Vienlaikus jāapzinās, ka Izvērtējuma pētījuma ietvaros aptaujātās Latvijas ģimenes no valsts šobrīd visvairāk sagaida nevis kādas jaunas, līdz šim nebijušas iniciatīvas, bet gan vienlīdzīgas saņemšanas iespējas deklaratīvi nodrošinātajiem atbalsta pasākumiem, jo īpaši – kvalitatīviem bērnu pieskatīšanas, veselības, izglītības u.c. pakalpojumiem neatkarīgi no pakalpojumu saņēmēja dzīvesvietas, finansiālā stāvokļa u.c. faktoriem (skat. 5.1.13. att.). Šādu viedokli atbalstījuši ap ¾ no visiem respondentiem.

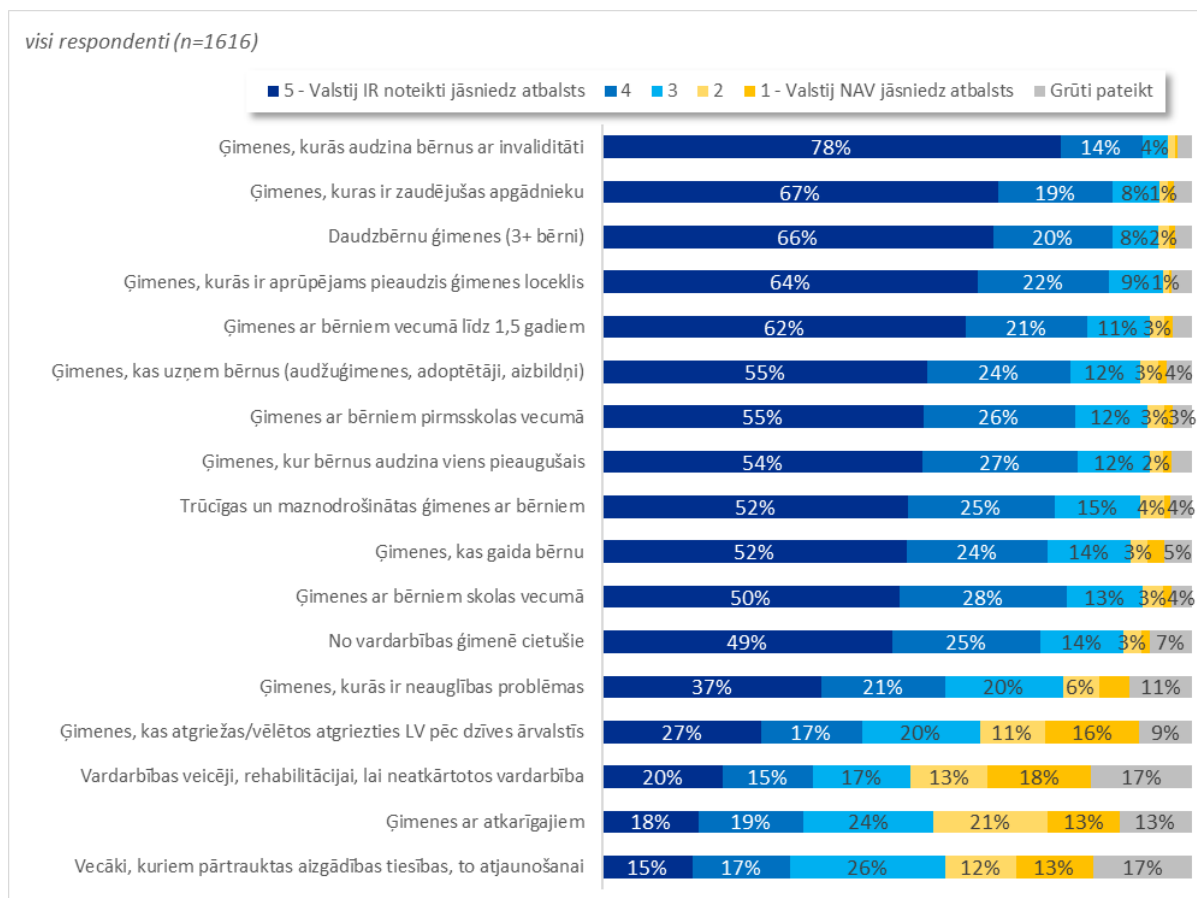
5.1.13. attēls. Latvijas ģimeņu viedoklis par atbalsta pasākumiem ģimenēm ar bērniem perspektīvā

Avots: "Norstat" aptauja 2018. gada septembrī-oktobrī, n=1616

Savukārt kā īpaši aizsargājamas grupas, kurām noteikti būtu nepieciešams valsts sniegts atbalsts, aptaujas dalībnieki atzīmējuši ģimenes, kuras audzina bērnus ar invaliditāti un tās, kuras ir zaudējušas apgādnieku (atbildi: "valstij noteikti ir jāatbalsta" atzīmējuši attiecīgi 78% un 67% respondentu), kā arī daudz bērnu ģimenes (3+ bērni) (skat. 5.1.14. att.).

5.1.14. attēls. Latvijas iedzīvotāju viedoklis par īpaši atbalstāmajām grupām

Avots: "Norstat" aptauja 2018. gada septembrī-oktobrī, n=1616

Iedzīvotāju vidū vērojams salīdzinoši augsts atbalsts grupai "ģimenes, kurās ir aprūpējams pieaudzis ģimenes loceklis" – šīs atbildes ģimenes politikas kontekstā iezīmē nepieciešamību meklēt risinājumu t.s. "sendviča paaudzes" problemātikai, kad vienlaikus vecākiem jā rūpējas gan par "lejupējiem" ģimenes locekļiem – bērniem, kuru esamība ir viņu tiešas darbības rezultāts, gan arī par "augšupējiem" ģimenes locekļiem, kuru esamība nav viņu darbības rezultāts, līdz ar to šajā gadījumā valstij būtu nozīmīgāk jāiesaistās atbalsta sniegšanā.

Savukārt visatturīgāko attieksmi no iedzīvotāju puses saņēmušas vecāki, kuru situācijas pozitīvām izmaiņām būtu jā īsteno efektīvi terciārās prevences pasākumi – vecāki, kuriem pārtrauktas aizgādības tiesības, to atjaunošanai, vardarbības veicēji - rehabilitācijai, lai neatkārtotos vardarbības gadījumi, un ģimenes ar atkarīgajiem. To, ka valsts budžeta līdzekļi noteikti būtu jāiegulda šo ģimeņu atbalstam, atzinuši vien 15-20% aptaujas dalībnieku.

5.2. Pasākumu izpildes izvērtējums attiecībā uz mērķu un uzdevumu sasniegšanu

Rīcības virziena ietvaros definēti šādi uzdevumi:

Finansiālais atbalsts:

- Paaugstināt iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojumu par apgādībā esošu personu likmi, paredzot, ka tās apmērs veido 50% no minimālās mēneša darba algas vai ieviest diferencētu iedzīvotāju ienākuma nodokļa īstenošanas politiku
- Īstenot citus atbalsta pasākumus ekonomiski aktīvām ģimenēm (kas ietver izvērtēt iespējas samazināt daudzbērnu ģimenēm NĪN, palielināt ĢVP bāzi un koeficientus, atbalsts aizsargātajam lietotājam enerģētiskās nabadzības kontekstā u.c.)

Ģimenes mājoklis:

- Noteikt un īstenot risinājumus, lai sekmētu mājokļa pieejamību vai atbalstu mājokļa renovācijai ekonomiski aktīvām ģimenēm.

Ģimeņu reproduktīvā veselība un neauglības problēmas

- Izvērtēt un ieviest atbalsta pasākumus neplānotas grūtniecības, grūtniecības pārtraukšanas, negatīvas dzemdību pieredzes, pāragra bērna zaudējuma un neauglības problēmu gadījumos
- Popularizēt veselīgu dzīvesveidu. Informēt sabiedrību par reproduktīvas veselības apdraudējumiem un riskiem, kas palielina neauglību
- Izvērtēt iespēju ieviest valsts atbalsta pasākumus neauglības ārstēšanai
- Izvērtēt atbalsta mehānismus, lai veicinātu grūtnieču stāšanos uzskaitē līdz 12. grūtniecības nedēļai

Bērnu traumatisms

- Informēt topošos un jaunus vecākus par bērnu traumatisma profilakses jautājumiem
- Izvērtēt iespēju ieviest bērna pirmuzskaites datu automātisku reģistrēšanu no medicīnas iestādēm dzimtsarakstu nodaļās, neiesaistot bērna vecākus.

Finansiālais atbalsts

Pamatnostādnēs identificētās problēmas finansiālā atbalsta kontekstā 2011. gadā bija:

- netiešā atbalsta ģimenēm sistēma (piemēram, nodokļu atvieglojumi) tika vērtēta kā nepietiekama, kas, līdz ar iepriekšminētajiem faktoriem, nerada labvēlīgu vidi augstai ģimenes dzīves kvalitātei un tautas ataudzei.

Pamatnostādņu dokumentā ietverts detalizēts apraksts par visiem valsts sociālo pabalstu un sociālās apdrošināšanas pabalstu un atbalsta veidiem, ko var saņemt kā sociālās garantijas. Tomēr no aktivitātēm Pamatnostādnēs sākotnēji, RPL 2012-2014 ietverti vien uzdevumi, kas vērsti uz IIN atvieglojumu paaugstināšanu, kam RPL 2016-2017 seko plāns atjaunot ĢVP diferencēšanu un būtisku palielināšanu

atkarībā no bērnu skaita, kā arī piešķirt atlaidi daudzbērnu ģimenēm NĪN un rēķinu par elektroenerģiju nomaksai.

- Paaugstināt IIN atvieglojumu par apgādībā esošu personu likmi, paredzot, ka tās apmērs veido 50% no minimālās mēneša darba algas vai ieviest diferencētu iedzīvotāju ienākuma nodokļa īstenošanas politiku

Kā viens no ģimeņu atbalsta politikas instrumentiem nodokļu jomā tiek izmantots ikmēneša IIN atvieglojums par apgādībā esošu personu, t.sk., par apgādībā esošiem bērniem un neestrādājošu laulāto (līdz 31.12.2015.), kā arī iedzīvotāju ienākuma nodokļa neapliekamais minimums.

5.2.1. tabula. Uzdevuma "Paaugstināt iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojumu par apgādībā esošu personu likmi, paredzot, ka tās apmērs veido 50% no minimālās mēneša darba algas vai ieviest diferencētu iedzīvotāju ienākuma nodokļa īstenošanas politiku" ietvaros noteiktie pasākumi un to rezultāti

Pasākums	Darbības rezultāts	Informācija par izpildi
Paaugstināt IIN atvieglojuma par apgādībā esošām nepilngadīgām personām apmēru atbilstoši likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 13.panta pirmās daļas 1.punktam (izņemot c) un d) apakšpunktus), paredzot, ka šis atvieglojums sastāda vismaz 50% no minimālās mēneša darba algas vai ieviest diferencētu IIN īstenošanas politiku.	1. MK iesniegts Informatīvais ziņojums par ar IIN neapliekamā minimuma un atvieglojuma par apgādībā esošu personu paaugstināšanas modeli 2. MK iesniegti grozījumi normatīvajos aktos	Atbilstoši Pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumam, pasākums izpildīts RPL 2012-2014.
Uzlabot atbalstu IIN jomā, izvērtējot: 1) atvieglojuma par apgādībā esošām personām apmēra izmaiņu sasaisti ar minimālo mēneša darba algu, 2) iespējas iedzīvotājiem ar zemiem ienākumiem kompensēt neizmaksātos atvieglojumus un attaisnoto izdevumu limitu un saturu (t.sk. par attaisnoto izdevumu paplašināšanu ar maksātāja un viņa ģimenes locekļu izdevumiem par sporta nodarbībām (treniņiem)	Iesniegts MK Valsts nodokļu politikas pamatnostādņu 2017.-2021.gadam projekts	Atbilstoši FM sniegtajai informācijai, (1) izpildīts RPL 2016-2017, apstiprinot Valsts nodokļu politikas pamatnostādnes 2018.–2021. gadam; (2) Nav izpildīts. Nodokļu politikas pamatnostādnes neparedz paplašināt attaisnotajos izdevumos ietveramo izdevumu sastāvu, kā arī neietver iespējas iedzīvotājiem ar zemiem ienākumiem kompensēt neizmaksātos atvieglojumus.

Atbilstoši Pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumam, pirmais 5.2.1.tabulā minētais pasākums izpildīts plāna 2012.-2014. gadam ietvaros. Kā, informējot par pasākuma izpildi, norādījusi FM, izstrādājot Likumprojektu „Par vidēja termiņa budžeta ietvaru 2014., 2015. un 2016.gadam”, Latvijas valdība kā vienu no budžeta prioritātēm tika noteikusi iedzīvotāju ienākumu nevienlīdzības mazināšanu, it sevišķi zemāk atalgotajiem darbiniekiem un ģimenēm ar bērniem. Viens no darbaspēka nodokļu mazināšanas pasākumiem paredz no 2014.gada 1.janvāra IIN atvieglojuma par apgādībā esošām personām paaugstināšanu no 113,83 *euro* (80 latiem) uz 165 *euro* mēnesī (t.i., 51% no 2014.gadā noteiktās minimālās mēneša darba algas 320 *euro*). Tātad Ministru kabineta 2013.gada 23.oktobra

noteikumi Nr.1210 attiecas uz likuma "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli" 13.panta pirmās daļas 1.punkta visiem apakšpunktiem, bez izņēmumiem.

Līdzīga satura, bet visaptverošāks pasākums tika ietverts RPL 2016-2017 (skat. 2.pasākumu 5.2.1.tab.). FM, informējot par uzdevuma izpildi, norāda, ka Ministru kabineta 2017. gada 9.maija sēdē tika apstiprinātas Valsts nodokļu politikas pamatnostādnes 2018.–2021. gadam, kā rezultātā 2017. gada 24.maijā ir stājies spēkā Ministru kabineta rīkojums Nr.245 "Par Valsts nodokļu politikas pamatnostādņēm 2018.–2021. gadam" (turpmāk – Nodokļu politikas pamatnostādnes), kurā ir ietverti uzdevumi, lai nodrošinātu nodokļu reformas ieviešanu no 2018. gada 1.janvāra.

Viens no Nodokļu politikas pamatnostādņu uzdevumiem bija paaugstināt IIN atvieglojuma apmēru par apgādībā esošu personu līdz 250 *euro* mēnesī. Tādējādi 2017. gadā tika pieņemti Ministru kabineta 2017. gada 14.novembra noteikumi Nr.676 "Noteikumi par neapliekamā minimuma un nodokļa atvieglojuma apmēru iedzīvotāju ienākuma nodokļa aprēķināšanai", kas nosaka, ka likuma "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli" 13.panta pirmās daļas 1.punktā minētais IIN atvieglojums par apgādībā esošu personu:

- 2018. gadā ir 200 *euro* mēnesī (47% no valstī noteiktās minimālās mēneša darba algas),
- 2019. gadā – 230 *euro* mēnesī (54% no minimālās mēneša darba algas),
- 2020. gadā – 250 *euro* mēnesī (58% no minimālās mēneša darba algas).

Papildus FM speciālisti uzsvēruši, ka Nodokļu politikas pamatnostādnes neparedz paplašināt attaisnotajos izdevumos ietveramo izdevumu sastāvu, drīzāk pretēji – noteikt ierobežojumus IIN attaisnotajiem izdevumiem. 2017. gada 28.jūlijā tika pieņemti grozījumi likumā "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli" 10.panta 1.³ daļā, kas nosaka, ka attaisnotie izdevumi par ārstniecības un izglītības pakalpojumiem, ziedojumiem un dāvinājumiem, kā arī ziedojumiem un dāvinājumiem politiskajām partijām kopā nedrīkst pārsniegt 50% no maksātāja taksācijas gada apliekamā ienākuma lieluma, bet ne vairāk kā 600 *euro* (ja maksātājs attaisnotajos izdevumos iekļauj attaisnotos izdevumus – par ārstniecības un izglītības pakalpojumiem – par ģimenes locekļiem – minētais limits ir ne vairāk kā 600 *euro* par katru ģimenes locekli). Savukārt atbilstoši Ministru kabineta 2001. gada 31.jūlija noteikumu Nr.336 "Noteikumi par attaisnotajiem izdevumiem par izglītību un ārstnieciskajiem pakalpojumiem" 4.punktam, ja minētie attaisnotie izdevumi pārsniedz noteikto limitu, tad šos attaisnotos izdevumus varēs attiecināt uz nākamo triju taksācijas gadu apliekamo ienākumu hronoloģiskā secībā.

Tāpat 2017. gadā tika veikti grozījumi likuma "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli" 10.panta 1.⁹ daļā, kas nosaka gan procentuālu (10% no maksātāja gada apliekamā ienākuma), gan summāru ierobežojumu – 4 000 *euro* gadā – no maksātāja gada apliekamo ienākumu apjoma atskaitāmo attaisnoto izdevumu par iemaksām privātajos pensiju fondos un apdrošināšanas prēmiju maksājumiem summas.

Kopumā jāsecina, ka IIN atvieglojumu jomā Pamatnostādņu īstenošanas periodā veiktas būtiskas pozitīvas izmaiņas, jo īpaši – kopš 2014.gada ievērojami palielinājies atvieglojums par apgādībā esošu personu proporcionāli minimālajai darba algai. Šīs izmaiņas atzinīgi novērtē arī sociālie partneri, vien kritizējot nepietiekamo attaisnoto izdevumu apmēru.

Lai gan strādājošais var reģistrēt neierobežotu skaitu apgādājamo, realitātē bieži vien šķērslis saņemt visus personai pienākošos atvieglojumus pilnā mērā par apgādībā esošām personām ir nepietiekama darba samaksa, kas strādājošam ģimenes apgādniekam kompensētu vismaz daļējā apmērā šos atvieglojumus. Nodokļu maksātāji ar zemām darba algām un vairākiem apgādājamiem nevar pilnībā izmantot IIN atvieglojumus, jo viņu ar nodokli apliekamais ienākums ir mazāks par atvieglojumu summu. To apstiprina arī valsts pārvaldes speciālists no finanšu sektora, atzīstot, ka ar nodokļu politiku

nav iespējams atrisināt visus jautājumus un iedzīvotājiem ar zemiem ienākumiem sava finanšu situācija jārisina, griežoties pēc atbalsta pašvaldībā. Atbilstoši iepriekš minētajam summas par apgādājamajiem vai attaisnotajiem izdevumiem paaugstināšana perspektīvā izdevīgāka būs tiem ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem, kuriem ir salīdzinoši lielāki ienākumi.

5.2.2. tabula. Iedzīvotāju ienākuma nodokļa izmaiņas, 2010.-2017.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
IIN								
Nodokļa likme	26%	25%	25%	24%	24%	23%	23%	23%
Neapliek. minimums, euro/mēn. ¹²⁸	49,80	64,03	64,03	64,03	75	75	75-100	60-115
Atvieglojums par apgādībā esošām personām, euro /mēnesī ¹²⁹	89,64	99,60	99,60	99,60 no 01.07.13. 113,83	165	165	175*	175
Darba alga								
Minimālā darba alga, euro/mēnesī	256,12	284,57	284,57	284,57	320	360	370	380
Minimālā neto darba alga ¹³⁰ , euro /mēnesī	185,41	205,96	205,96	207,85	235,66	265,34	272,24	275,68 ¹³¹
IIN procentuāli no minimālās darba algas	35,0	35,0	35,0	35,0 (40%)	51,6	45,8	47,3	46,1

Avots: LM sniegtā informācija.

Apzinoties ekonomiskās krīzes un tās seku ietekmi Pamatnostādņu izstrādes sākuma posmā, atsevišķi intervētie eksperti akcentē, ka sākot no 2013. gada politikas plānošanā un strukturālo reformu īstenošanā iezīmējas jauna tendence – lēmumus izvērtēt kontekstā ar to ietekmi uz daudzbērnu ģimenēm, ko var definēt kā būtisku ārēju faktoru ģimenes politikas plānošanā un īstenošanā¹³². Īpaši

¹²⁸ No 2016. gada ieviests diferencētais ar nodokli neapliekamais minimums. 2016. gadā nekas nemainījās un darba devējs tāpat kā līdz šim, aprēķinot ienākumu no darba, tika piemērots neapliekamais minimums 75 euro mēnesī. 2017. gadā nodokļu maksātājs rezumējošā kārtībā iesniedzot gada ienākumu deklarācijas par 2016. gadu, var atgūt nodokļu starpību, kas veidosies piemērojot diferencēto neapliekamo minimumu. Diferencētais neapliekamais minimums tiks piemērots atkarībā no ienākuma līmeņa – par 2016. gadu: ienākumam līdz 380 euro/mēn. – tiks piemērots maksimālais neapliekamais minimums – 100 euro mēnesī, ienākumam no 380 līdz 1000 euro/mēn. neapliekamais minimums, piemērojot formulu, pakāpeniski samazināsies līdz pie ienākuma virs 1000 euro mēnesī neapliekamais minimums paliks 75 euro mēnesī. Savukārt 2017. gadā: ienākumam līdz 400 euro mēnesī – tiks piemērots maksimālais neapliekamais minimums – 115 euro mēnesī, ienākumam no 400 līdz 1100 euro mēnesī neapliekamais minimums, piemērojot formulu, pakāpeniski samazināsies līdz pie ienākuma virs 1100 euro mēnesī neapliekamais minimums paliks 60 euro mēnesī. Starpību, kas veidosies, piemērojot diferencēto neapliekamo minimumu, varēs atgūt 2018. gadā, iesniedzot gada ienākumu deklarācijas par 2017. gadu.

¹²⁹ 2016. gadā no apgādājamo loka izslēdz darbspējīgos ģimenes locekļus.

¹³⁰ Vienai personai bez apgādājamajiem.

¹³¹ Papildus strādājošais, iesniedzot gada ienākumu deklarāciju par 2017. gadu, var piemērot diferencēto neapliekamo minimumu un saņemt no VID nodokļa atmaksu 156,14 EUR/mēnesī (praktiski saņems 2018. gadā).

¹³² Līdz ar t.s. “demogrāfijas ultimātu”.

atzinīgi vērtēts deputāta Imanta Parādnieka (11. un 12. Saeimā – Budžeta un finanšu (nodokļu) komisijas Demogrāfijas lietu apakškomisijas priekšsēdētājs, kopš 2016. gada aprīlī izveidotās ekspertu sadarbības platformas “Demogrāfisko lietu centrs” vadītājs) ieguldījums mērķgrupas interešu aizstāvībā, t.sk., diskutējot par Nodokļu reformas ietekmi uz ģimenēm ar bērniem.

Finanšu jomas ekspertu skatījumā, tieši nodokļu atvieglojumi ir viens no visefektīvākajiem ģimenes atbalsta veidiem, kas vienlaikus pozitīvi ietekmē nodarbinātību. Kā iepriekš minēts, arī iedzīvotāji Izvērtējuma pētījuma ietvaros veiktajā aptaujā visai atzinīgi novērtējuši nodokļu atlaides, t.sk., IIN atvieglojumus.

Pētījuma “Tautas ataudzi ietekmējošie faktori” autori atzīmējuši, ka tad, ja IIN atvieglojumu par apgādībā esošām personām vēlas pielietot kā dzimstības kāpināšanas instrumentu, atvieglojumus jādiferencē atkarībā no bērnu skaita vai bērnu secības un/vai jākombinē ar citiem atbalsta veidiem¹³³. Tiesa, ņemot vērā faktu, ka jau šobrīd daļa ģimeņu nespēj atvieglojumus izmantot pilnā apmērā, IIN atvieglojuma palielinājums nesniegtu ne sagaidāmo atbalstu daudzbērnu ģimenēm, ne arī veicinātu dzimstību, jo daudzām daudzbērnu ģimenēm nebūs sasniedzams arī tad, ja atalgojums būtu vairākas reizes lielāks par minimālo mēneša darba algu.

Savukārt Izvērtējuma ietvaros intervētais eksperts no sociālo partneru grupas, domājot par IIN atvieglojumiem kā ģimeņu atbalsta politikas instrumentu attīstību nākotnē, uzskatījis, ka vēl aizvien IIN par apgādībā esošiem bērniem ir nepietiekamā līmenī un tie būtu jāpaaugstina. Savukārt situācijā, kad ģimenē aug, piemēram, trīs un vairāk bērnu, lai ģimenes kopējie ienākumi būtu lielāki, būtu jāsniedz iespēja apgādājamās „sadalīt” starp abiem vecākiem, tādējādi nodokļu atvieglojumus ģimene varētu izmantot pilnā apmērā. Piemēram, ģimenē, kurā ir bērni, strādājošs tēvs un māte nodokļa atvieglojumus saņem katrs par diviem bērniem, vai arī viens no vecākiem, kuram lielāki ienākumi, par trīs bērniem, bet otrs par vienu, vai arī solidāri saņem abiem pienākošos atvieglojumus, sadalot to vienādās daļās. Būtiski ņemt vērā, ka šis risinājums identificēts jau iepriekš, dr. oec Līgas Āboliņas promocijas darbā, atsaucoties uz interviju ar Ivetu Zalpēteri, kas pildījusi Bērnu un ģimenes lietu ministrijas valsts sekretāres pienākumus¹³⁴, kā arī atbalstīts “Demogrāfisko lietu centra” ekspertu komandā¹³⁵. **Papildus izmaiņas tiek sagaidītas situācijā, kad vienlaikus vispārīgajā nodokļu režīmā un MUN režīmā strādājoši vecāki nesaņem nodokļu atvieglojumus par bērniem, tādējādi dubultrežīmā nodarbinātie vecāki zaudē ievērojami vairāk, nekā personas bez bērniem.**

- Īstenot citus atbalsta pasākumus ekonomiski aktīvām ģimenēm

Pēc politikas līderu un vairāku NVO iniciatīvas RPL 2012-2014 tika iekļauts jauns uzdevums, ietverot pasākumus, kurus LM ieskatā nebija iespējams iekļaut to uzdevumu ietvaros, kas tika izvirzīti, izstrādājot pamatnostādnes. Sākotnēji uzdevuma nosaukums bija “Īstenot citus atbalsta pasākumus ekonomiski aktīvām ģimenēm”, bet pēc aktīvām diskusijām RPL 2016-2017 izstrādes kontekstā uzdevuma nosaukums tika precizēts, cenšoties aptvert visas, ne tikai ekonomiski aktīvās ģimenes, kā

¹³³ VK, PKC (2013) Tautas ataudzi ietekmējošo faktoru izpēte [skatīts 20.10.2018.], pieejams tiešsaistē: http://www.pkc.gov.lv/images/Tautas_ataudzi_ietekmejosie_faktori.pdf

¹³⁴ Āboliņa, L. (2016). Ģimene un tās atbalsta politikas attīstība Latvijā (1990 – 2015). Promocijas darbs [skatīts 10.10.2018.], pieejams tiešsaistē: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/31863/298-54487-Abolina_Liga_la10049.pdf?sequence=1&isAllowed=y

¹³⁵ Parādnieks, I. (07.11.2017.), Ilgtermiņa programma ģimeņu ar bērniem atbalstam 2018.–2020. gadā. [15.12.2018.], pieejams tiešsaistē: <https://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/DLP%20s%C4%93des%20prezent%C4%81cija%2014.09.pdf>

tas tika definēts iepriekš: “Īstenot citus atbalsta pasākumus ģimenēm, tai skaitā ekonomiski aktīvām ģimenēm”.

5.2.3. tabula. Uzdevuma “Īstenot citus atbalsta pasākumus ekonomiski aktīvām ģimenēm” ietvaros noteiktie pasākumi un to rezultāti

Pasākums	Darbības rezultāts	Informācija par izpildi
Informēt sabiedrību par pieejamiem fiskālajiem atbalsta pasākumiem ekonomiski aktīvām ģimenēm	Sagatavotas un izplatītas preses relīzes. Ievietota informācija VID un FM mājas lapās. Īstenoti raidījumi Latvijas Televīzijā un Latvijas Radio par pieejamiem fiskālajiem atbalsta pasākumiem ekonomiski aktīvām ģimenēm	Atbilstoši Pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumam, pasākums izpildīts RPL 2012-2014. Tiek turpināts arī RPL 2016-2017.
Periodiski apkopot un izplatīt informāciju par pašvaldību atbalsta pasākumiem daudz bērnu ģimenēm, vienlaikus atgādinot pašvaldībām par Bērnu tiesību aizsardzības likumā noteikto pienākumu šādus pasākumus nodrošināt	LM sagatavota vēstule pašvaldībām Informācija LM mājas lapā par atbalsta pasākumiem daudz bērnu ģimenēm pašvaldībās	Atbilstoši Pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumam, pasākums izpildīts RPL 2012-2014.
Izvērtēt iespēju ieviest „bērna uzkrājuma fondu”	Tika plānots, ka 2014.gada 3.ceturksnī MK tiks iesniegta koncepcija	Atbilstoši Pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumam, pasākums nav izpildīts.
Izvērtēt iespējas samazināt daudz bērnu ģimenēm nekustamā īpašuma nodokli	RR, kas sākotnēji plānots: iesniegts MK Valsts nodokļu politikas pamatnostādņu 2017.-2021.gadam projekts, kur tiktu izvērtētas iespējas samazināt NĪN. RR pārsniegts – pasākuma ietvaros ne tikai izvērtētas, bet nodrošinātas iespējas daudz bērnu ģimenēm saņemt NĪN atvieglojumu	Pasākums, kas ietverts RPL 2016-2017, izpildīts.
Aizsargāt daudz bērnu ģimenes un ģimenes, kuru aprūpē ir bērns ar invaliditāti, no elektroenerģijas cenas pieauguma, kas tieši var atstāt ietekmi uz šo ģimeņu maksātspēju un ietekmēt viņu vispārējo sociālo stāvokli	Daudz bērnu ģimenes un ģimenes, kuru aprūpē ir bērns ar invaliditāti, saņēmušas pakalpojumu, tiek definētas kā “aizsargātais lietotājs”	Atbilstoši EM sniegtajai informācijai, pasākums, kas tika RPL 2016-2017, ir izpildīts. 2018.gadā pasākums tiek turpināts, papildus diskutējot par atbalstu aizsargātajiem lietotājiem citu, ar mājokļa uzturēšanu saistītu izdevumu daļējai apmaksai.

<p>Palielināt ģimenes valsts pabalsta (ĢVP) bāzi līdz 15 euro un koeficientu, nosakot to par trešo bērnu - pieckāršā, bet par ceturto un nākamajiem bērniem - septiņkāršā apmērā</p>	<p>1. Veikts izvērtējums atbilstoši koncepcijai "Par minimālā ienākuma līmeņa noteikšanu"</p> <p>2. MK iesniegti grozījumi Valsts sociālo pabalstu likumā un MK 22.12.2009. noteikumos Nr.1517 "Noteikumi par ģimenes valsts pabalsta un piemaksas pie ģimenes valsts pabalsta par bērnu invalīdu apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalsta un piemaksas piešķiršanas un izmaksas kārtību"</p>	<p>Atbilstoši LM sniegtajai informācijai, pasākums, kas tika ietverts RPL 2016-2017, ir daļēji izpildīts.</p> <p>No 2017.gada 1.janvāra ĢVP ir palielināts par 4 un nākamajiem bērniem.</p> <p>Arī 2017.gada 3.ceturksnī ĢVP pārskatīts, nosakot, ka no 2018.gada 1.marta par divu un vairāku bērnu, 1-20 g.v. audzināšanu pabalsta saņēmējam pie ĢVP piešķir piemaksu.</p>
--	---	---

Daudzveidīgām primārās prevences aktivitātēm, t.sk., informatīviem pasākumiem, kas vērstas uz visām ģimenēm ar bērniem un kuru efektivitāti apstiprinājusi Latvijas vai citu valstu pieredze, jābūt valsts vieniem no ģimenes politikas stūrakmeņiem. Šos instrumentus aktīvi izmantojuši ģimenes politikas plānošanas speciālisti Skandināvijas valstīs, kā arī Igaunijā.¹³⁶ Zinātnieki secinājuši, ka, jo agrākas investīcijas bērībā, jo lielāka cilvēkkapitāla atdeve turpmākā dzīvē,¹³⁷ turklāt viena vienība, kas ieguldīta preventīvās aktivitātēs, ļauj ietaupīt vairāk nekā desmit vienības, lai novērstu jau radušās sekas, piemēram, vardarbību ģimenē.¹³⁸

Apzinoties primārās prevences nozīmi, arī Pamatnostādņēs un rīcības plānos to īstenošanai iekļautas daudzveidīgas **ģimeņu informatīvās aktivitātes** gan par finansiālā atbalsta, gan citu pakalpojumu un atbalsta veidu pieejamību.

Atbilstoši Pamatnostādņu vidusposma novērtējumam, pirmie divi 5.2.3. tabulā minētie pasākumi uzskatāmi par izpildītiem RPL, 2012-2014. Pirmais, ar VID pārstāvju aktīvu iesaisti, kuri snieguši vairāk nekā 200 intervijas un publikācijas medijos, piedalījušies semināros, kā arī VID mājas lapā publicējot informatīvos un metodiskos materiālus par fiskālajiem atbalsta instrumentiem. Savukārt pasākums daudz bērnu ģimeņu auditorijai tiek uzskatīts par izpildītu, LM reizi gadā nosūtot informatīvu vēstuli pašvaldībām (02.05.2013. Nr. 33-1-07/1050 un 28.04.2014. Nr. 33-0701/911), kā arī 2014. gadā apkopojot informāciju par atbalstu daudz bērnu ģimenēm un to ievietojot LM mājas lapā. RPL, 2016.-2017. šie pasākumi nav ietverti.

Tā kā liela daļa vecāku nebūt nav proaktīvi informācijas ieguvē aizņemšanās vai kādu citu iemeslu dēļ, kritiski nozīmīgi rezultāta sasniegšanā ir informāciju sagatavot vienkāršā valodā un izplatīt iespējami tuvu lietotājam. Izvērtējuma veicēju skatījumā bažas par pilnvērtīgu abu iepriekšminēto pasākumu izpildi rada fakts, ka tie īstenoti bez papildus fiskālās ietekmes, valsts un pašvaldību budžeta līdzekļu ietvaros. Turklāt nekādi nav identificēti darbības rezultatīvie rādītāji (vai un kādu informāciju

¹³⁶ Estonia. Strategy of Children and Families, 2012-2020: Great Children, Smart Parents, Strong Society [skatīts 22.11.2018.], pieejams tiešsaistē: https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministerium_kontaktid/Valjaanded/lpa_kokkuvote_eng.pdf

¹³⁷ Heckman, J.J. (2013). Research Summary: The Lifecycle Benefits of an Influential Early Childhood Program [skatīts 22.11.2018.], pieejams tiešsaistē: <https://heckmanequation.org/resource/research-summary-lifecycle-benefits-influential-early-childhood-program/>

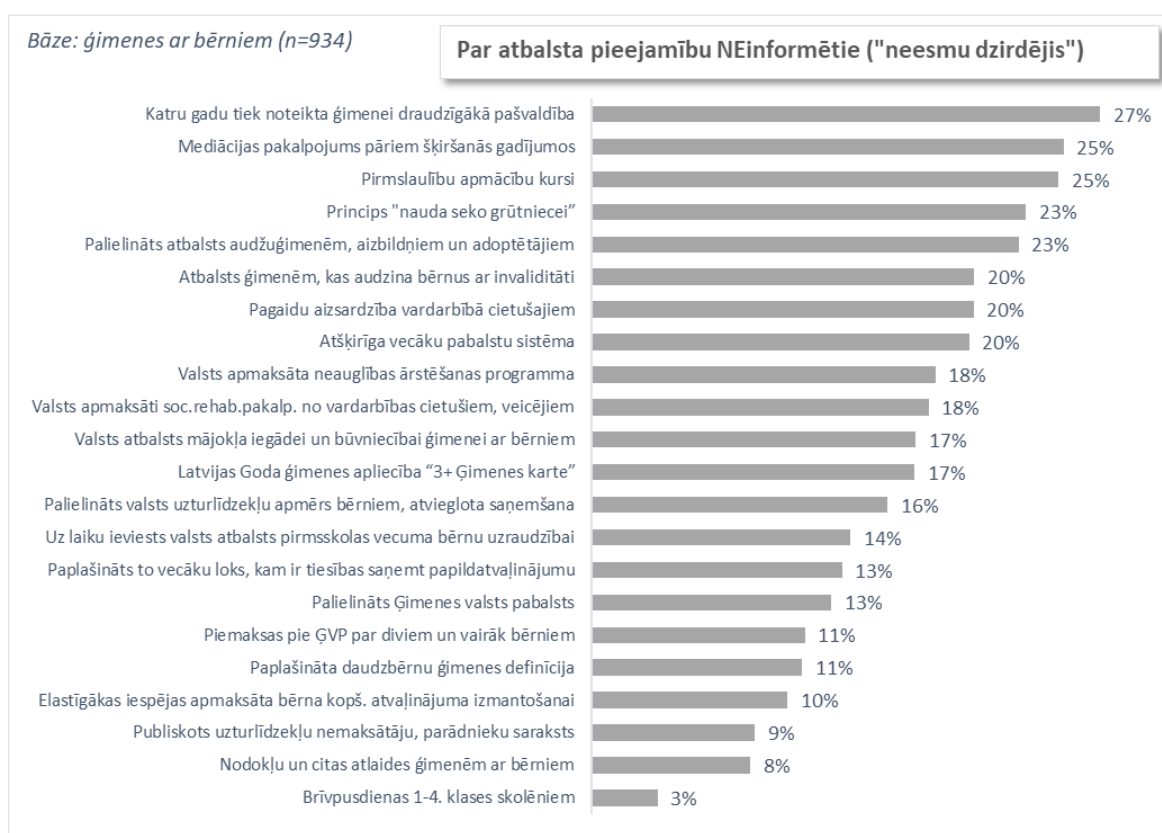
¹³⁸ Heckman, J.J. (2012). Invest in Early Childhood Development: Reduce Deficits, Strengthen the Economy [skatīts 22.11.2018.], pieejams tiešsaistē: <https://heckmanequation.org/resource/invest-in-early-childhood-development-reduce-deficits-strengthen-the-economy/>

daudzbērnu ģimenes ir ieguvušas, kā izmantojušas) un rezultatīvie rādītāji (vai tas jebkādi ietekmējis viņu uzvedību), var pieņemt, ka īstenoto daudzveidīgo pasākumu ietekme nav mērīta.

Lai pilnvērtīgāk īstenotu iepriekšminētā pasākuma izpildi un popularizētu gan RPL, 2012-2014, gan RPL, 2016-2017 ietvertās informatīvās aktivitātes, LM sadarbībā ar DLC 2017. gada valsts budžetā paredzēja līdzekļus finanšu līdzekļus informatīvai kampaņai un materiālu izdošanai. Tiesa, arī par šo pasākumu īstenošanu un to ietekmi publiski informācija nav pieejama, tātad nav iespējams identificēt pasākumu efektivitāti un izlietotā budžeta līdzekļu rezultativitāti.

Pārlicību par īstenoto informatīvo aktivitāšu ietekmi nesniedz arī Izvērtējuma ietvaros veiktās aptaujas datu analīze (skat.5.2.1. att.).

5.2.1. attēls. Ģimeņu ar bērniem informētība par pasākumiem, kas valstiskā līmenī īstenoti laika periodā no 2011. gada

Avots: "Norstat" aptauja 2018. gada septembrī-oktobrī, n=1616

Analizējot datus diemžēl jāsecina, ka, novērtējot laika periodā no 2011. gada ieviestos valsts līmeņa pasākumus ģimeņu ar bērniem atbalstam, relatīvi liela daļa – 10..20% ģimeņu ar bērniem atzinušas, ka par tiem nemaz nav dzirdējušas.

Pozitīvi vērtējama iniciatīva no ģimenes politikas plānotāju puses iekļaut jaunu, papildus pasākumu RPL 2016-2017: "Aizsargāt daudz bērnu ģimenes un ģimenes, kuru aprūpē ir bērns ar invaliditāti, no elektroenerģijas cenas pieauguma, kas tieši var atstāt ietekmi uz šo ģimeņu maksātspēju un ietekmēt viņu vispārējo sociālo stāvokli".

Pasākuma saturs saistīts ar faktu, ka, līdz ar elektroenerģijas tirgus atvēršanu mājsaimniecībām 2015.gada 1.janvārī,¹³⁹ kā to paredzēja 2014.gada 20.marta grozījumi Elektroenerģijas tirgus likumā, pastāvēja risks, ka sociāli jutīgākajām iedzīvotāju grupām pieaugs izdevumi par elektroenerģiju (daudzbērnu ģimenēm, trūcīgām vai maznodrošinātām ģimenēm (personām), ģimenēm ar bērnu invalīdu, personām ar pirmās grupas invaliditāti. Lai šo risku mazinātu, tika lemts subsidēt elektroenerģijas cenas starpību, sociāli jutīgās grupas definējot kā “aizsargāto lietotāju”.

Kā atzīmē Izvērtējuma pētījuma ietvaros intervētais valsts pārvaldes eksperts finanšu jomā, tieši līdz ar diskusijām par to, kā sociāli jutīgās grupas ietekmēs elektroenerģijas tirgus atvēršana, no 2013. gada politikas līderu iniciēta lēmumu pieņemšanā sākusi parādīties tendence visus lēmumus nodokļu jomā Latvijā izvērtēt kontekstā ar to ietekmi uz daudzbērnu ģimenēm.

Trūcīgai vai maznodrošinātai ģimenei (personai), kā arī ģimenei ar bērnu invalīdu un personai ar pirmās grupas invaliditāti tiek nodrošināti 100 kWh elektroenerģijas par subsidēto cenu 0,0131 *euro* par vienu kWh katrā norēķinu periodā (kalendāra mēnesī) un daudzbērnu ģimenei – 300 kWh elektroenerģijas par cenu 0,0131 *euro* par vienu kWh katrā norēķinu periodā (kalendāra mēnesī). Šajā gadījumā kopējā elektroenerģijas cena (ieskaitot elektroenerģijas cenu, tirdzniecības pakalpojumus, obligāto iepirkuma komponenti, pievienotās vērtības nodokli un tīkla pakalpojumus) ir vienāda ar iepriekšējo starta tarifu – 11,64 centi par vienu kWh. Savukārt par elektroenerģijas apjomu, kas norēķinu periodā pārsniedz minētās 100 kWh trūcīgai vai maznodrošinātai ģimenei (personai), kā arī ģimenei ar bērnu invalīdu un personai ar pirmās grupas invaliditāti, un 300 kWh daudzbērnu ģimenei, aizsargātais lietotājs maksā elektroenerģijas tirgotāja piedāvāto un aizsargātā lietotāja izvēlēto elektroenerģijas cenu vai noteikto universālā pakalpojuma cenu. Aizsargātā lietotāja pakalpojuma sniedzēja pienākumu 2015.gadā pildīja AS Latvenro, sākotnēji izsniedzot dāvanu kartes ģimenēm, atmaksājot noteiktu kilovatu patēriņu, tā kompensējot izmaksu pieaugumu un vēlāk – izstrādāts normatīvais regulējums atbalsta saņemšanai.

Ziņojot par RPL 2016-2017, paveikto, EM informējusi, ka 2016. un 2017.gadā kompetences ietvaros ir veikti vairāki pasākumi šī jautājuma ietvarā. Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisija 2016.gada 5.maijā apstiprināja AS “Sadales tīkls” elektroenerģijas sadales sistēmas pakalpojumu tarifu projektu, kurš ieviesa fiksētu maksu par pieslēguma nodrošinājumu neatkarīgi no elektroenerģijas patēriņa apjoma. Tarifi stājās spēkā 2016. gada 1. augustā. Tā kā ievērojamai daļai aizsargāto lietotāju ir mazs elektroenerģijas patēriņš, jauns sadales tarifa plāns šai grupai būtu radījis elektroenerģijas gala izmaksu pieaugumu. Lai mazinātu AS “Sadales tīkls” elektroenerģijas sadales sistēmas pakalpojumu tarifa iespējamo negatīvo ietekmi uz aizsargāto lietotāju elektroenerģijas izdevumiem pēc jaunu sadales tarifu apstiprināšanas, 2016. gada 19. maijā tika pieņemts likums “Grozījumi Elektroenerģijas tirgus likumā”, kurš paredz iespēju aizsargātajam lietotājam saņemt kompensāciju arī par sadales sistēmas pakalpojuma maksu, kā arī izstrādāti Ministru kabineta 2016. gada 12. jūlija noteikumi Nr. 459 “Aizsargātā lietotāja tirdzniecības pakalpojuma sniegšanas, obligātā iepirkuma komponentes un sadales sistēmas pakalpojuma kompensēšanas kārtība”.

Lai iespējami vienkāršotu norēķinu par aizsargātā lietotāja pakalpojuma sniegšanu, noteikumi paredz kompensēt tikai sadales sistēmas pakalpojuma maksas fiksēto daļu. Savukārt, lai saglabātu aizsargāto lietotāju elektroenerģijas izmaksas līdzšinējā apmērā un vienlaikus neradītu papildu finanšu slogu valsts budžetam, aizsargātā lietotāja tirdzniecības pakalpojuma elektroenerģijas cena tiek palielināta par sadales pakalpojuma maksas mainīgās daļas samazinājumu. 2017.gada 1.septembrī stājās spēkā grozījumi Elektroenerģijas tirgus likumā (28.1. panta ceturtā daļa), kas paredz diferencēt galalietotāju

¹³⁹ Enerģētikas attīstības pamatnostādnes 2016.-2020.gadam (09.02.2016.) [skatīts 11.10.2018.], pieejams tiešsaistē: <https://likumi.lv/ta/id/280236-par-energetikas-attistibas-pamatnostadnem-2016-2020-gadam>

obligātā iepirkuma maksājumus pēc pieslēguma parametriem. Līdz ar to likums paredz, ka Elektroenerģijas rēķinā obligātā iepirkuma maksājumu veido mainīgā komponente, kas ir proporcionāla patērētājai elektrībai, un fiksētā komponente jeb jaudas komponente, kas ir atkarīga no izmantotā sistēmas pakalpojuma veida. Jaunais OIK regulējums samazina piemērojamo OIK maksu par patērētajām kilovatstundām (no esošajiem 2,679 uz 1,463 *euro* centiem par kWh), bet ieviest fiksētu ikmēneša maksu par pieslēgumā uzstādītajām jaudām. Lai mazinātu OIK diferenciācijas iespējamo negatīvo ietekmi uz aizsargāto lietotāju elektroenerģijas izdevumiem tika izstrādāti un 2017.gada 19.decembrī Ministru kabinetā apstiprināti Noteikumi "Grozījumi Ministru kabineta 2016.gada 12.jūlija noteikumos Nr.459 "Aizsargātā lietotāja tirdzniecības pakalpojuma sniegšanas un sadales sistēmas pakalpojuma kompensēšanas kārtība"", noteikumi paredz kompensēt OIK un jaudas komponentu maksas fiksēto daļu. Savukārt, lai saglabātu aizsargāto lietotāju elektroenerģijas izmaksas līdzšinējā apmērā un vienlaikus neradītu papildu finanšu slogu valsts budžetam, aizsargātā lietotāja tirdzniecības pakalpojuma elektroenerģijas cena, kas jau tika palielināta par sadales sistēmas pakalpojuma tarifa samazinājumu, tiek palielināta arī par OIK mainīgās daļas samazinājumu.

Izvērtējuma pētījuma ietvaros intervētie valsts pārvaldes eksperti mājokļu politikas jomā uzskata, ka aizsargātā lietotāja koncepts pilda savu sociālās palīdzības funkciju, tomēr nepieciešama tā pilnveide. Pirmkārt, tā nodrošināšanas mehānisms ir smagnējs, veidojas liels administratīvais slogs atbalsta aprēķināšanā, kas, ņemot vērā vidējās elektroenerģijas izmaksas ģimenēm, individuālā līmenī ir salīdzinoši neliels. Otrkārt, arvien aktuālākas kļūst diskusijas par to, ka Latvijas mājokļu sliktā tehniskā stāvokļa dēļ ir visai augsts citu mājāsaimniecībai veicamo maksājumu līmenis – maksājumi par apkuri, karsto ūdeni, gāzi, līdz ar to elektrības izmaksas ir salīdzinoši pavisam nelielas un t.s. enerģētiskās nabadzības¹⁴⁰ jautājumu risina visai nosacīti. Turklāt tieši ģimenes ar zemākiem ienākumiem dzīvo zemākas kvalitātes mājokļos, kuriem siltumenerģijas zudumi ir lielāki, līdz ar to maksājumi par, piemēram, siltumu, augstāki. Tā kā situācija mājokļu tirgū mainās ļoti lēni, dzīvojamā fonda tehniskajam stāvoklim pasliktinoties, izmaksas pieaugs vēl vairāk un liela daļa iedzīvotāju nespēs veikt maksājumus par mājokli.¹⁴¹

Jāpievienojas speciālistu viedoklim, ka Latvijā, lai mazinātu enerģētikas nabadzību ilgtermiņā, nepieciešams šo problēmu risināt kompleksi, ne tikai domājot par energoresursa pieejamību, bet arī par esošo ēku energoefektivitāti un veicināt kapitālieguldījumus ēkas infrastruktūrā.¹⁴²

Nenoliedzami, ņemot vērā izmaksu īpatsvaru kopējā ģimenes budžetā, izdevumi par mājokli, komunālajiem maksājumiem, elektroenerģiju u.tml. sastāda būtisku daļu ģimeņu ar bērniem, bet jo īpaši daudz bērnu ģimeņu budžetā¹⁴³. EM ir apņēmusies veidot starpinstitucionālu grupu šo jautājumu visaptverošai risināšanai. Tādējādi, var paust tikai cerību, lai mērķgrupas vajadzībām atbilstošs atbalsts

¹⁴⁰ Detalizētāk par enerģētisko nabadzību, piemēram, Pye, S., Dobbins, a. (2015). Energy poverty and vulnerable consumers in the energy sector across the EU: analysis of policies and measures [skatīts 11.10.2018.], pieejams tiešsaistē: https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/INSIGHT_E_Energy%20Poverty-Main%20Report.pdf

¹⁴¹ Latvijas Vēstnesis (01.09.2000., Nr. 307/309 (2218/2220)). Mājokļu attīstības kreditēšanas programma [skatīts 11.10.2018.], pieejams tiešsaistē: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/10293>

¹⁴² Vancāne, S. (12.2016) Enerģētiskā nabadzība Latvijā: energoefektivitātes pasākumu ieviešana un atbalsta mehānismi. Latvijas Zaļā kustība/CEE Bankwatch Network [skatīts 11.10.2018.], pieejams tiešsaistē: http://zalie.lv/wp-content/uploads/2016/12/energypoverity_energyeffc_needs-and-support_-LATVIA_Selina2016.pdf

¹⁴³ SIF (2013). Daudz bērnu ģimeņu situācija mūsdienu Latvijā. Izpētes ziņojums [skatīts 11.10.2018.], pieejams tiešsaistē: <http://docplayer.net/80314394-Izpetes-zinojums-daudzbernu-gimenu-situacija-musdienu-latvija.html>

mājokļa izdevumu apmaksai būtu tādā apjomā, lai tas nebūtu tikai deklaratīvs, bet patiešām kļūtu par vienu no būtiskiem nabadzības mazināšanas instrumentiem¹⁴⁴.

Pasākums “Izvērtēt iespējas samazināt daudz bērnu ģimenēm nekustamā īpašuma nodokli” ir uzskatāms par izpildītu RPL 2016-2017 ietvaros. Programmējot pasākumu sākotnēji kā darbības rezultāts noteikts: MK iesniegts Valsts nodokļu politikas pamatnostādņu 2017.-2021.gadam projekts, kur tiku izvērtētas iespējas piemērot NĪN nodokļa atvieglojumus arī vecvecākiem

Kā informē FM, 2017.gadā tika pieņemti grozījumi likumā “Par nekustamā īpašuma nodokli” 5.panta 1.2 daļā attiecībā uz NĪN atvieglojumu piemērošanas paplašināšanu daudz bērnu ģimenēm. Ar 2018. gada 1.janvāri stājās spēkā grozījumi, ka NĪN atvieglojumu varēs piemērot arī tām daudz bērnu ģimenēm, kurās ir trīs un vairāk bērni līdz 24 gadu vecumam, kuri iegūst izglītību (nekustamajā īpašumā deklarētā dzīvesvieta jābūt vienam no daudz bērnu ģimenes vecākiem kopā ar vismaz trīs no minētajiem bērniem), kā arī, ja nekustamā īpašuma īpašnieks vai tiesiskais valdītājs ir daudz bērnu ģimenes vecāka pirmās pakāpes augšupējais radnieks, kuram šajā nekustamajā īpašumā ir deklarētā dzīvesvieta.

Papildus tam ir palielināta maksimālā summa, par kādu var samazināt NĪN summu – no 427 euro uz 500 euro, tādejādi no 2018.gada 1.janvāra NĪN summa ir samazināma par 50% no aprēķinātās nodokļa summas, bet ne vairāk par 500 euro. Likumā “Par nekustamā īpašuma nodokli” 5.panta 1.2 daļā noteiktais NĪN atvieglojums tiek piemērots visām daudz bērnu ģimenēm Latvijā.

5.2.4. tabula. Nekustamā nodokļa likmes izmaiņas, 2010.-2020. gadā (euro)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Nodokļa likme zemei un ēkām ¹⁴⁵	1,5%	1,5%	1,5%	0,2-3%	0,2-3%	0,2-3%	0,2-3%	1,5%
Nodokļa likme mājokļiem ar kadastrālo vērtību:								
līdz 56 915 euro	0,1%	0,2%	0,2%	0,2%	0,2%	0,2%	0,2%	0,2%
56 915 - 106 715 euro	0,2%	0,4%	0,4%	0,4%	0,4%	0,4%	0,4%	0,4%
virs 106 715 euro	0,3%	0,6%	0,6%	0,6%	0,6%	0,6%	0,6%	0,6%
NĪN atlaide daudz bērnu ģimenēm ¹⁴⁶	-	-	-	-	Līdz 427	Līdz 427	Līdz 427	Līdz 427

Avots: LM sniegtā informācija

Līdzīgi kā iepriekš, arī šobrīd pašvaldības savos saistošajos noteikumos var noteikt lielāku NĪN atvieglojumu daudz bērnu ģimenēm nekā noteikts likumā “Par nekustamā īpašuma nodokli” 5.panta 1.2 daļā.

¹⁴⁴ Thévenon, O. Family Policies in OECD Countries: A Comparative Analysis. Population and Development Review. Vol. 37, No. 1 (March, 2011), pp. 57-87.

¹⁴⁵ Atbilstoši FM sniegtajai informācijai, 2017.gadā tika pieņemti grozījumi likumā “Par nekustamā īpašuma nodokli” 5.panta 1.2 daļā attiecībā uz nekustamā īpašuma nodokļa (turpmāk – NĪN) atvieglojumu piemērošanas paplašināšanu daudz bērnu ģimenēm.

¹⁴⁶ NĪN summa ir samazināma par 50% no aprēķinātās nodokļa summas, bet ne vairāk par 427 euro personai, kuras apgādībā ir trīs vai vairāk bērni līdz 18 gadu vecumam

Jāatzīmē, ka šīs izmaiņas ir ļoti atzinīgi vērtējams turpinājums jau iepriekš pieņemtajiem lēmumiem daudzbērnu ģimeņu finansiālās situācijas atbalstam – 2014. gadā stājās spēkā grozījumi, kas noteica daudzbērnu ģimenes kā grupu, kura ir tiesīga šādus atvieglojumus saņemt – daudzbērnu vecākiem ir tiesības uz samazinātu NĪN (NĪN summa ir samazināma par 50 % No aprēķinātās nodokļa summas, bet ne vairāk par 427 euro, par dzīvojamām mājām neatkarīgi no tā, vai tās ir vai nav sadalītas dzīvokļu īpašumos, dzīvojamo māju daļām, telpu grupām nedzīvojamās ēkās, kuru funkcionālā izmantošana ir dzīvošana, un tām piekritīgo zemi personai, ja šai personai (pašai vai kopā ar laulāto) vai tās laulātajam taksācijas gada 1.janvārī ir trīs vai vairāk bērni vecumā līdz 18 gadiem (arī aizbildnībā esoši vai audžuģimenē ievietoti bērni) un ja personai vai tās laulātajam šajā objektā ir deklarētā dzīvesvieta kopā ar vismaz trim no minētajiem bērniem.

Secīgi, līdz ar daudzbērnu ģimeņu definīcijas paplašināšanu Bērnu tiesību aizsardzības likumā 2015. gadā (bērns daudzbērnu ģimenē – persona līdz 24 gadu vecumam), paplašinājās arī grupa, kas tiesīga saņemt NĪN.

Kā viens no pasākumiem RPL 2012-2014, tika iekļauts “*Izvērtēt iespēju ieviest „bērna uzkrājuma fondu”*”, plānojot LM sadarbībā ar NVO izstrādāt un līdz 2014. gada 3. ceturksnim MK iesniegt koncepciju.

Pasākuma iecere idejas līmenī nākusi no nevalstiskajām organizācijām, kuri šādu iniciatīvu minējuši kontekstā ar citu valstu pieredzi, piemēram, Lielbritānijas, Kanādas¹⁴⁷ u.c. Iniciatīvas saturs – līdz ar bērna piedzimšanu vecākiem ir pienākums atvērt kontu, kurā valsts ieskaita noteiktu pirmo summu, kuru pēc tam var papildināt dažādu publiskā sektora un privātā sektora iniciatīvu pārstāvji. Iniciatīvas mērķis – sniegt iespēju trūcīgo un sociāli atstumto ģimeņu bērniem veidot uzkrājumu, kas sasniedzot noteiktu vecumu nodrošinātu viņiem papildus līdzekļus izglītības u.tml. iegūšanai.

Kā atzinuši LM pārstāvji, šis pasākums nav izpildīts, jo šāda fonda izveidei nepieciešami valsts budžeta līdzekļi, līdz ar to jāveic detalizēta iniciatīvas izpēte, iespēju un risku apzināšanās, diemžēl NVO atbalsta idejas detalizētai izstrādei nav bijis. LM ģimenes politikas plānošanā un īstenošanā iesaistītos cilvēkresursus nācies koncentrēt tam, lai īstenotu pasākumus, kas ne vienmēr bijuši saistīti ar RPL 2012-2014 izpildi, bet noteikti jau iepriekš minētā t.s. “demogrāfijas ultimāta” ietvarā. Galvenie neskaidrie jautājumi iniciatīvas izstrādes un ieviešanas kontekstā vēl joprojām ir neskaitāmi daudz. Lai izveidotu šādu bērnu uzkrājumu kontu, rūpīgi jāizvērtē tā izstrāde un administrēšana. Galvenie jautājumi, uz kuriem iniciatīvas autori nesniedza atbildes – kāda būs programmas tiešā mērķgrupa, kāds būs uzkrājuma veids, kāda sākotnējā, valsts budžeta līdzekļu nodrošinātā iemaksa jaundzimušā kontā, vai programma nodrošinās papildu dotācijas, ar kādiem nosacījumiem dalībnieki saņem papildu dotācijas, kādā apjomā, vai būs iespējams veikt privātas iemaksas, vai būs kādi nosacījumi to veikšanai. Tāpat aktuāli jautājumi, kas saistīti ar līdzekļu pārvaldīšanu un izņemšanu – kas pārvaldīs kontu (piemēram, finanšu iestāde, valsts sektors vai cita trešā puse), kad dalībnieki varēs izņemt līdzekļus un kādam nolūkam, kādas būs apkalpošanas izmaksas, kā tiks sniegtas un kam būs pieejamas atskaites par uzkrājumu utt.u.t.jp.

Par bērnu uzkrājuma fonda iniciatīvas tālāku attīstību informācija nav pieejama, RPL 2016-2017 tā nav iekļauta.

¹⁴⁷ Piemēram, Butrica, B.A. (March, 2015). A Review of Children’s Savings Accounts. Urban Institute [skatīts 11.10.2018.], pieejams tiešsaistē: <https://www.urban.org/sites/default/files/alfresco/publication-pdfs/2000157-A-Review-of-Childrens-Savings-Accounts.pdf>

Atbilstoši LM sniegtajai informācijai, *“Palielināt ģimenes valsts pabalsta bāzi līdz 15 euro un koeficientu, nosakot to par trešo bērnu – pieckāršā, bet par ceturto un nākamajiem bērniem – septiņkārtšā apmērā”* – pasākums, kas tika ietverts RPL 2016-2017, LM interpretācijā uzskatāms daļēji izpildīts.

Ģimenes valsts pabalsts, kas ieviests jau 1992. gadā, ir šobrīd vienīgais universālais pabalsts, kas paredzēts un kuru regulāri saņem visas ģimenes ar bērniem Latvijā (atbilstoši noteiktajam bērnu vecumam un piesakoties pabalsta saņemšanai). ĢVP definētais mērķis ir daļēja ģimeņu ienākumu nepietiekamības kompensācija.

ĢVP piešķir saskaņā ar Valsts sociālo pabalstu likuma 6.pantu un MK 2009. gada 22. decembra noteikumiem Nr.1517 "Noteikumi par ģimenes valsts pabalsta un piemaksas pie ģimenes valsts pabalsta par bērnu invalīdu apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalsta un piemaksas piešķiršanas un izmaksas kārtību". Pamatnostādņu izstrādes laika posmā iezīmē pēckrīzes situācija, kad līdz ar citiem pabalstu samazinājumiem, ģimenēm ar diviem un vairāk bērniem tika samazināts ĢVP līdz 11,38 euro par katru bērnu¹⁴⁸ un atbilstoši pārejas normatīvajos aktos noteiktajam, šis nosacījums tika saglabāts līdz 2014.gada 31.decembrim.

Pēckrīzes laika risinājumu visai asi kritizējis viens no ekspertiem, kas intervēti Izvērtējuma pētījuma ietvaros. ĢVP vienādošanas par visiem bērniem rezultātā tieši ģimenes ar vairākiem bērniem, kas pakļautas augstākam nabadzības riskam, bijušas lielākās zaudētājas, tādējādi vēl vairāk palielinot ienākumu nevienlīdzību ģimeņu vidū. Vienlaikus apzinoties, ka Latvijā ĢVP par pirmo un otro bērnu būtiski nepaaugstina ģimeņu dzīves kvalitāti, tomēr, pēc eksperta domām, īpaši lauku reģionos tā ietekme ģimenes budžetā ir izjūtama nozīmīgi, līdz ar to noraidītas tiek jebkuras ieceres par pabalsta atcelšanas reformu u.tml. Šis viedoklis sakrīt vēl ar 2011.gadā tā laika labklājības ministres Ilonas Jurševskas teikto. Ministre, pamatojot pabalsta nepieciešamību situācijā, kad tā izmaksai valsts budžetā līdzekļu pieticis vien pirmajam pusgadam, kā arī sniedzot pretargumentus par ĢVP nebūtisko ietekmi uz ģimenes politikas mērķiem un diskusijām par individuālā līmenī tik nelielā ieguvuma iepretim apjomīgām finansēm valsts budžetā jēgu. Labklājības ministre uzsvērusi, ka *"joprojām turpinām pastāvēt pie tā, ka pabalstu jāturpina izmaksāt līdzšinējā apmērā visām ģimenēm ar bērniem...[...].Mums ir jādomā ne tikai par nākotni, bet arī par to, kā ģimenēm ar zemiem ienākumiem izdzīvot šodien. Uzskatu, ka pabalsts ir jā saglabā līdz tam laikam, kad valsts spēs nodrošināt kompleksu pieeju atbalsta sniegšanā ģimenēm arī pēc tam, kad bērns būs sasniedzis 2 gadu vecumu"*¹⁴⁹.

Kopš 2015. gada spēkā esošā ĢVP aprēķināšanas politika ir labvēlīgāka ģimenēm ar vairākiem bērniem nekā tā bija pirms ekonomiskās krīzes – pabalsts tika diferencēts atbilstoši bērnu skaitam ģimenē (skat. 5.2.5. tab.).

¹⁴⁸ Lai nodrošinātu valsts fiskālo konsolidāciju 2010.gadā, MK 2009.gada 29.septembra sēdē vienojās, ka funkcijai „Sociālā apdrošināšana” samazinājums būs 39,1 milj. Ls apmērā. Valsts sociālo pabalstu likuma pārejas noteikumi, kurus pieņēma krīzes finansiālo ierobežojumu dēļ, noteica, ka no 2009.gada 1.jūlija līdz 2014.gada 31.decembrim ģimenes valsts pabalsta apmēru nosaka atbilstoši citam likumam – "Par valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009.gada līdz 2014.gadam". Tajā pateikts, ka no 2009.gada 1.jūlija līdz 2014.gada 31.decembrim Valsts sociālo pabalstu likumā noteiktā ģimenes valsts pabalsta apmērs par katru bērnu ir 11,38 eiro mēnesī.

¹⁴⁹ Delfi.lv (03.08.2011.) Rosina ģimenes pabalstu saglabāt līdz 2015.gadam, pēc tam diferencēt [skatīts 10.10.2018.], pieejams tiešsaistē: <http://www.delfi.lv/news/national/politics/rosina-ģimenes-pabalstu-saglabat-lidz-2015gadam-pec-tam-diferencet.d?id=39923585>

5.2.5. tabula. Ģimenes valsts pabalsta apmēru izmaiņas, *euro/mēnesī*

	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.
par 1.bērnu	11,38	11,38	11,38	11,38	11,38	11,38	11,38	11,38
par 2.bērnu	11,38	11,38	11,38	11,38	11,38	22,76	22,76	22,76
par 3.bērnu	11,38	11,38	11,38	11,38	11,38	34,14	34,14	34,14
par 4.bērnu un vairāk	11,38	11,38	11,38	11,38	11,38	34,14	34,14	50,07

Avots: LM sniegtā informācija.

Var sagaidīt, ka līdz ar diferencētā ĢVP atjaunošanu, tā ietekme uz nabadzības riska mazināšanu ir lielāka, jo īpaši ģimenēs, kur bērnu/-s audzina viens pieaugušais, un daudz bērnu ģimenēs, vai vismaz – šīm ģimenēm tiek dots signāls no valsts puses par ieinteresētību ģimeņu atbalstā.

2016.gada 23.novembrī Saeimā tika pieņemts likums „Grozījumi Valsts sociālo pabalstu likumā”, kas paredz, ka no 2017.gada 1.janvāra par ceturto un nākamajiem bērniem ĢVP ir 4,4 reizes lielāks nekā par pirmo bērnu ģimenē, tādējādi tiek paaugstināts ĢVP par ceturto un nākamajiem bērniem līdz 50,07 *euro* mēnesī iepriekšējo 34,14 *euro* vietā. ĢVP izteiktāka diferencēšana par 4. un nākamajiem bērniem ģimenē, kur apgādājamo skaits ievērojami pārsniedz apgādnieku skaitu, Māra Kučinska valdības deklarācijā tiek vērtēts kā viens no pirmajiem soļiem virzoties uz īpašu “trešā bērna” atbalsta politiku Latvijā¹⁵⁰. Tiesa, pēc demogrāfijas zinātnieku domām, Latvijā gan vispirms būtu jādara viss iespējamais, lai mudinātu vecākus izšķirties par otro bērnu, kas dotu efektu demogrāfiskās situācijas uzlabošanai.¹⁵¹ Šim viedoklim pievienojies arī pašreizējais labklājības ministrs Jānis Reirs.

Raugoties perspektīvā pēc Pamatnostādņu perioda beigām 31.12.2017., jāatzīmē, ka 2017.gada 22.novembrī tika pieņemts likums „Grozījumi Valsts sociālo pabalstu likumā”, savukārt 2017.gada 19.decembrī tika pieņemti grozījumi MK 22.12.2009. noteikumos Nr.1517 "Noteikumi par ģimenes valsts pabalsta un piemaksas pie ģimenes valsts pabalsta par bērnu invalīdu apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalsta un piemaksas piešķiršanas un izmaksas kārtību". Šie noteikumi paredz izmaiņas ĢVP apmērā un izmaksas kārtībā jau pēc Pamatnostādņu īstenošanas perioda. Sākot no 2018.gada 1.marta par divu un vairāku bērnu vecumā no viena gada līdz 20 gadu vecumam audzināšanu pabalsta saņēmējam pie ĢVP piešķir piemaksu. Piemaksas apmērs par diviem bērniem ir 10 *euro* mēnesī, par trim bērniem ir 66 *euro* mēnesī, savukārt par katru nākamo bērnu apmērs ir par 50 *euro* lielāks nekā par iepriekšējo, proti, par četriem bērniem – 116 *euro* mēnesī, par pieciem bērniem – 166 *euro* mēnesī, par sešiem bērniem – 216 *euro* mēnesī, utt. Tiesības uz šo piemaksu ir par bērniem, kurus persona audzina un par kuriem tai piešķirts ĢVP.

ĢVP kā universālā atbalsta instrumenta pēckrīzes risinājumu evolūcija un jo īpaši – pēdējo gadu pozitīvās izmaiņas – sociālās drošības ekspertu vidū vērtēta kopumā atzinīgi – gan pakāpeniskais

¹⁵⁰ DLC Konceptuālais ziņojums “Par Sadarbības platformas “Demogrāfisko lietu centrs” priekšlikumiem ģimeņu ar bērniem atbalstam 2017. –2018. gadā” [skatīts 10.10.2018.], pieejams tiešsaistē: http://www.lm.gov.lv/upload/xlsx/dlckonczin_15062016.pdf

¹⁵¹ Mammamuntetiem.lv (25.09.2017.). Politīķis: Jāveicina otrā bērna dzimšana. Daudz bērnu ģimenes demogrāfisko situāciju neglābs [skatīts 10.12.2018.], pieejams tiešsaistē: <http://www.mammamuntetiem.lv/articles/39117/politikis-javeicina-otra-berna-dzimsana-daudzbernu-ģimenes-demografisko-situaciju-neglabs/>

summas pieaugums, gan ieviestais diferenciācijas nosacījums atbilstoši bērnu skaitam. Turklāt var uzskatīt, ka pabalsta mērķētība netieši tiek īstenota tādējādi, ka pabalsta saņemšanai iedzīvotājiem ir jāpiesakās. To neveic vidēji 3-4% mērķgrupas. ĢVP kā valsts sociālā pabalsta saņemšanai ir zemas administratīvās izmaksas, jo, vienreiz noformējot dokumentus, pabalsta saņemšana ir nodrošināta.

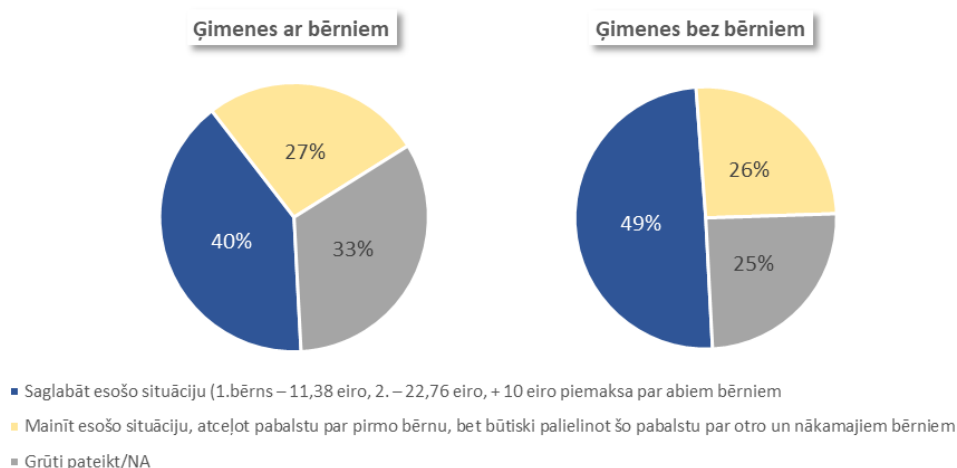
Eksperti uzskata, ka no nodarbinātības veicināšanas viedokļa, ĢVP apmēram vēl aizvien šobrīd varētu būt netieša un vienlaikus neitrāla ietekme, bet, domājot par ĢVP pietuvināšanu/pielīdzināšanu sākotnēji RPL 2016-2017 plānotajam, jāreķinās ar risku, ka salīdzinoši augsts ĢVP var atstāt negatīvu ietekmi uz nodarbinātību.

Tiesa, ekspertu viedokļos saistībā ar ĢVP bija vērojamas arī atšķirības – radikālākie šī atbalsta mehānisma noliedzēji uzsvēra, ka izmaiņas ĢVP izmaksas veidā ir akūti nepieciešamas. Valstī, kur ir visai augsta ienākumu nevienlīdzība, universāla pabalsta izmaksa nav racionāla, jo lielāks atbalsts nepieciešams tieši augstākam nabadzības riskam pakļautām grupām. Tiek noraidīti argumenti par to, ka pabalsta mērķētības īstenošanai būtu augstas administratīvās izmaksas. Savukārt citi eksperti uzskata, ka šādi spriedumi raksturīgi vien valsts pārvaldes speciālistiem, kuriem nav vēlēšanās pieņemt pārmaiņas, domāt inovatīvi. Valsts pārvaldei, tātad – valstij, ir jābūt konkurētspējīgai, atsaucīgai jauniem izaicinājumiem, bet tas nav iespējams, ja viens no galvenajiem virzītājspēkiem – darbinieki – ir atturīgi pret jebkādam pārmaiņām.

Raugoties no tiešās mērķgrupas – ģimeņu ar bērniem – viedokļa, var konstatēt, ka vairāk nekā puse ģimeņu ar bērniem kā ļoti noderīgu vērtējušas paaugstināto ĢVP un piešķirto piemaksu. Turklāt vērojama izteikta sakarība tam, ka ĢVP nozīme ir lielāka ģimenēs, kas indikatīvi pakļautas lielākam nabadzības riskam – jo vairāk ģimenē bērnu, jo atzinīgāk vērtēta ĢVP palielināšana un piemaksas pie ĢVP, jo īpaši – sākot no 3 un vairāk bērniem.

Domājot perspektīvā par iespējamām ĢVP izmaksas izmaiņām, lai arī neviennozīmīgi, tomēr ģimeņu vidū var konstatēt lielāku vēlmi saglabāt esošo situāciju – kopumā 40% ģimeņu ar bērniem vēlētos saglabāt esošo situāciju, iepretim to mainīt vēlētos vien 27% (skat. 5.2.2. att.).

5.2.2. attēls. Ekspektācijas par ģimenes valsts pabalsta izmaksu perspektīvā

Avots: “Norstat” aptauja 2018. gada septembrī-oktobrī, n=1616

Rezumējot, jāsecina, ka, lai sasniegtu efektīvāko risinājumu ĢVP izmaksas nosacījumu un apmēru kontekstā, iespējams ir jāuzsāk diskusijas par klasisko/“ideālo” modeli pierādījumos balstītas rīcībpolitikas plānošanā – pirms reformu veikšanās kādā noteiktā politikas instrumentam tiek veikts ex-

ante novērtējums, pēc tam tiek veiktas darbības, noslēgumā izstrādājot ex-post novērtējumu, kur identificē veikto darbību ietekmi rezultātā sasniegšanā.

Ģimenes mājoklis

Pamatnostādņu izstrādes laikā identificētās problēmas mājokļu pieejamības jomā Latvijas ģimenēm:

- saistītas ar faktu, ka pašvaldības īstenojot savu leģitīmo funkciju mājokļu nodrošināšanas jomā galvenokārt atbalstu sniedz maznodrošinātām vai trūcīgām personām, lai gan Latvijā ir daudz ģimeņu ar bērniem, kurām ir samērā zemi vai vidēji ienākumi un kuras nespēj uzlabot savus mājokļa apstākļus;
- Latvijā netiek sniegts ne pienācīgs atbalsts mājokļa iegādei vai būvniecībai, ne arī aktīvi veicināta ilgtermiņa īres dzīvojamā fonda attīstība par samērīgu īres maksu;
- ģimeņu budžetam piemērotiem mājokļiem bieži vien ir zema kvalitāte un siltumnoturība, kas rada lielus izdevumus par siltumenerģijas pakalpojumiem. Mājokļus grūti pielāgot cilvēkiem ar kustību traucējumiem, bet drošības problēmas veicina traumatisma riskus.

Mājokļu jautājumi ģimenes politikas ietvarā Latvijā skatīti jau kopš 2002. gada, kad 28. maijā MK tika akceptēta LM izstrādātā koncepcija “Valsts ģimenes politika” un tās rīcības plāns īstenošanai 2004.-2013.gadā. Analizējot nacionāla un starptautiska līmeņa statistikas datus un ieklausoties Izvērtējuma pētījuma ekspertu viedokļos, var uzskatīt, ka Pamatnostādņu izstrādes posmā tika identificētas visas nozīmīgās problēmas mājokļu jomā un to risināšanai vismaz deklaratīvā līmenī piedāvāti atbilstoši pasākumi, tiesa, daļa no tiem nav izpildīti. Diemžēl kopumā mājokļu politikas attīstība, t.sk., Pamatnostādņēs noteikto tēmu kontekstā intervijās ar ekspertiem tiek vērtēta pretrunīgi – iniciatīvas īstenošanas sporādiski un vēl aizvien šobrīd nav izdevies nodrošināt plašākam ģimeņu lokam pieejas iespējas atbilstošas kvalitātes mājoklim.

- Noteikt un īstenot risinājumus, lai sekmētu mājokļa pieejamību vai atbalstu mājokļa renovācijai ekonomiski aktīvām ģimenēm

Šis uzdevums ir Pamatnostādņu rīcības virziena “Ģimenes dzīves plānošana un bērna ienākšana ģimenē” uzdevums mājokļu pieejamības kontekstā, sagaidot, kā tā īstenošana palīdzēs virzīties uz rīcības virziena kopējā mērķa sasniegšanu – lielāku materiālo atbalstu ekonomiski aktīvām ģimenēm, kas savukārt rezultēsies pozitīvās demogrāfiskās situācijas izmaiņās – augstākos jaundzimušo rādītājos, jo īpaši ekonomiski aktīvajās ģimenēs.

5.2.6. tabula. Uzdevuma “Noteikt un īstenot risinājumus, lai sekmētu mājokļa pieejamību vai atbalstu mājokļa renovācijai ekonomiski aktīvām ģimenēm” ietvaros noteiktie pasākumi un to rezultāti

Pasākums	Darbības rezultāts	Informācija par izpildi
Izstrādāt priekšlikumus par iespējamiem atbalsta risinājumiem ģimenēm mājokļu jomā, ietverot citu valstu praksi ģimenes mājokļu problēmas risināšanā	MK iesniegts informatīvais ziņojums	Atbilstoši Pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumam, pasākums izpildīts RPL 2012-2014.
Sniegt atbalstu dzīvokļu īpašniekiem daudzdzīvokļu māju renovācijai darbības programmas	Daudzdzīvokļu māju skaits, kurās veikti siltumnoturības uzlabošanas pasākumi	Atbilstoši Pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma

<p>„Infrastruktūra un pakalpojumi” aktivitātes „Daudzdzīvokļu māju siltumnoturības uzlabošanas pasākumi” ietvaros</p>		<p>ziņojumam, pasākums izpildīts RPL 2012-2014.</p> <p>Pasākums tiek turpināts visā Pamatnostādņu īstenošanas periodā līdz 31.12.2017., kā arī 2018. gadā. Kopējais 2014.-2020.gada ES fondu plānošanas periodā paredzētais finansējums daudzdzīvokļu dzīvojamo ēku energoefektivitātes paaugstināšanai ir 155 milj. euro.</p>
<p>Pilnveidot mājokļa atbalsta sistēmu ģimenēm, balstoties ne tikai uz īpašumtiesībām, bet arī īres dzīvokļu pieejamību</p>	<p>Tika plānots: iesniegt MK priekšlikumus par iespējam pilnveidot mājokļa atbalsta sistēmu ģimenēm.</p> <p>Tomēr, kā informē atbildīgā institūcija EM, vēl 2017. gada sākumā izstrādē bijuši pasākuma īstenošanai saistoši tiesību akti, piemēram, “Dzīvojamo telpu īres likums” un ar to saistītie likumprojekti "Grozījumi Civilprocesa likumā", "Grozījums Notariāta likumā" un "Grozījumi likumā „Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā””.</p>	<p>Atbilstoši pētnieku rīcībā esošai informācijai, Pasākums, kas tika ietverts RPL 2016-2017, nav izpildīts.</p>

“Izstrādāt priekšlikumus par iespējamiem atbalsta risinājumiem ģimenēm mājokļu jomā, ietverot citu valstu praksi ģimenes mājokļu problēmas risināšanā” – pasākumu tika plānots īstenot valsts budžeta līdzekļu ietvaros, MK iesniedzot informatīvo ziņojumu. Tā izpilde tiek pamatota ar faktu, ka 2014. gada 5. augustā pieņemti MK noteikumi Nr. 443 „Noteikumi par valsts palīdzību dzīvojamās telpas iegādei vai būvniecībai”, kas paredz galvojumu izsniegšanu ģimenēm ar bērniem.

Analizējot paveikto, konstatējams, ka izstrādātais normatīvais regulējums ir saistīts ar atbalstu ģimenēm tikai vienā no mājokļu jomām – mājokļa iegādei. Līdz ar to nerisina problēmas mājokļu jomā visaptveroši un no šī aspekta pasākums vērtējams kā izpildīts vien daļēji. Vienlaikus, paveiktais tieši mājokļu iegādes jomā, īstenojot Mājokļu garantiju programmu, ievērojami pārsniedzis plānotos politikas rezultātus.

Jāatzīmē, ka, ņemot vērā pēckrīzes periodu, Pamatnostādnēs visai skeptiski tika vērtētas ģimeņu mājokļa iegādes un būvniecības iespējas gan nestabilās ekonomiskās situācijas ietekmē, gan arī dažādu citu aspektu dēļ (to, ka hipotekārajiem kredītiem bija visai augstas kredītu procentu likmes, sarežģīti atrast galvotāju kredīta ņemšanai u.c. apgrūtinājumiem). Turklāt Pamatnostādņu uzsākšanas laika posmā tika pārtraukta arī valsts atbalsta programma ģimenēm šajā jomā, kuras ietvaros iepriekš – laika posmā no 2006. gada līdz 2008.gadam – valsts akciju sabiedrība „Latvijas Hipotēku un zemes banka” ģimenēm ar bērniem izsniedza galvojumus hipotekārajiem kredītiem mājokļa iegādei vai būvniecībai.

Pilnvērtīgi programmas darbība tika atsākta 2015. gadā, kad **Mājokļu garantiju programmu** īstenot uzsāka valsts akciju sabiedrība „Latvijas Attīstības finanšu institūcija „Altum””, savu darbību balstot MK 2014.gada 5.augustā apstiprinātajā tiesiskajā regulējumā. Pakāpeniski kopš 2015.gada, kad sadarbība tika uzsākta ar vienu no Latvijas komercbankām, šobrīd programmā iesaistījušās visas lielākās Latvijas komercbankas. Nozīmīgākie sadarbības partneri – Swedbank un SEBbanka, katrai aptuveni 1/3 no visām piešķirtajām garantijām.

Kā norādīts Pamatnostādņu vidusposma novērtējumā, sagatavojot noteikumus, tika prognozēts, ka programmas ietvaros plānots piešķirt aptuveni 1 000 galvojumus par kopējo saistību apmēru līdz 6,314 milj. *euro*. Šobrīd, kopš programmas darbības sākuma atbalstu saņēmušas vairāk nekā 9000 ģimenes, kurās aug vairāk nekā 13,5 tūkst. bērnu (2018. gada jūnija dati). Vidēji mēnesī atbalstu saņem 250-300 ģimenes, tās raksturojot sociāldemogrāfiski – ievērojami lielākā daļa ir ģimenes ar 1 bērnu – 2/3 no visām ģimenēm, kopumā 24 gadījumi 4+ bērni, 3 gadījumi – 5+ bērni, visbiežāk – no Rīgas (2/3 atbalsta saņēmēju), vismazāk – Latgalē, pārējos reģionos – līdzīgi. Valsts atbalstu ģimenes galvenokārt izmanto vidēja izmēra dzīvokļu iegādei; visbiežāk – divstābu dzīvokli iepriekšējos gados būvētos daudzdzīvokļu namos. Jauno projektu dzīvokļu un māju īpatsvars ir visai neliels (attiecināmi: mazāk nekā 10% un 6% gadījumu).

Kopējais piešķirtais finanšu apjoms garantijās ir 64 milj., ik mēnesi tiek piešķirtas garantijas ~2 milj. apmērā ar vidējo aizdevumu 62 tūkst. *euro* un vidējo garantijas summu 7 tūkst. *euro*. 2018. gadā, veicot interviju Izvērtējuma ietvaros ar Altum pārstāvi, tika atzīmēts, ka kopējais hipotekāro aizdevumu, kurām garantijas ir piesaistītas, apjoms veido 574 milj. *euro* (faktiski 1/2 no jauna izsniegto hipotekāro aizdevumu apjoma ir ar Altum piesaistītu mājokļu garantiju).

Būtiski atzīmēt, pasākums tiek turpināts visā Pamatnostādņu īstenošanas periodā līdz 31.12.2017., kā arī 2018. gadā, atbilstoši pilnveidotam normatīvajam regulējumam – 2018. gada 20. februārī MK pieņemtajiem “Noteikumiem par valsts palīdzību dzīvojamās telpas iegādei vai būvniecībai”. Laika periodā kopš 2015.gada februāra, kad tika uzsākta programmas darbība, programmas prasības ir regulāri mainītas, paaugstinot tās pieejamību – palielināta gan sākotnēji noteiktā bērnu vecuma grupa, gan procentu likmes, savukārt 2018. gadā programma papildināta ar jaunu mērķgrupu – jaunajiem speciālistiem, kā arī paplašināts ģimeņu loks var kvalificēties, ja ir apgādībā bērni līdz 23 gadiem (ieskaitot). Arī Izvērtējuma īstenošanas laikā dalības programmā kritēriji ir paplašināti. 2018. gada 16. augusta VSS izsludināti grozījumi MK noteikumos Nr. 95¹⁵². Iespējamie papildinājumi – noteikumi kas cita starpā paredz lielāko iespējamo atbalstu ģimenēm, kurās aug 4 un vairāk bērni. Tāpat iecerēts, ka turpmāk pie atbalsta piešķiršanas ņems vērā situācijas, ja ģimenēs gaidāms jauns ģimenes pieaugums. Tāpat arī būs iespējams pretendēt uz atkārtotu atbalstu, ja pieaudzis bērnu skaits (un nepieciešama lielāka dzīvojamā platība).

Izvērtējuma pētījuma ietvaros intervētie eksperti lielākoties programmas darbību vērtē atzinīgi, gan ietekme uz tiešo mērķgrupu – ģimenēm ar bērniem, gan – uz nekustamā īpašuma būvniecības, iegādes nozari Latvijā kopumā. Tajā pašā laikā kāds no ekspertiem izvirzījis pieņēmumu par risku, ka šīs programmas rezultātā nevienlīdzība mājokļu pieejamības ziņā ģimeņu vidū vien pieaugs, jo aptuveni puse no ģimenēm zemo ienākumu dēļ programmai nevar kvalificēties. Mājokļu garantiju programma aptver noteiktu ģimeņu kategoriju – ģimenes, kas atbilst kredītpiešķiršanas nosacījumiem, visbiežāk dzīvo Rīgā un Pierīgā, tādējādi vēl jo vairāk tiek stiprināta jau šobrīd tik izteiktā iekšējā mobilitāte –

¹⁵² Detalizētāka informācija pieejama: Noteikumu projekts "Grozījumi Ministru kabineta 2018.gada 20.februāra noteikumos Nr.95 "Noteikumi par valsts palīdzību dzīvojamās telpas iegādei vai būvniecībai"" [skatīts 10.10.2018.], pieejams tiešsaistē: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40461868>

centralizācija Rīgā, Pierīgā, atsevišķās lielajās pilsētās. Ņemot vērā to, ka pašreizējā likumdošanā īpašs atbalsts no pašvaldības paredzēts vien noteiktām sociālās atstumtības riskam pakļautām iedzīvotāju grupām, eksperti norāda, ka nozīmīgam īpatsvaram ģimeņu ar bērniem, kuras nekvalificējas ne palīdzībai no pašvaldību puses dzīvojamās platības jautājumu risināšanā, ne Altum programmai, atbalsts mājokļa pieejamības uzlabošanai nepastāv.

Programmas īstenotāji sniedz pretargumentus, uzsverot, ka finanšu eksperti nosacījumus dalībai programmā vērtē kā optimālus un programmas darbības efektivitāti pierāda tās rezultāti. Arī iedzīvotāji kopumā atzinīgi vērtē Altum administrēto mājokļa atbalsta programmu, sabiedrībā vairojas šīs programmas atpazīstamība un iedzīvotāju interese par šo atbalsta programmu ir visai liela. Turklāt, jāpievienojas informantam, ka ar vienu instrumentu nav iespējams sasniegt visas ģimenes, citu mērķgrupu sasniegšanai nepieciešami citi instrumenti.

Latvijas iedzīvotāju aptaujas dati rāda, ka no visiem aptaujas dalībniekiem Altum programmu ir izmantojuši 4 % un, balstoties savā pieredzē, tās noderīgumu vērtē ievērojami augstāk nekā tie aptaujas dalībnieki, kuri programmas atbalstu nav izmantojuši.

Kopumā atzinīgi vērtējams Pamatnostādņēs ietvertais pasākums “*sniegt atbalstu dzīvokļu īpašniekiem daudzdzīvokļu māju renovācijai*” darbības programmas „Infrastruktūra un pakalpojumi” aktivitātes „Daudzdzīvokļu māju siltumnoturības uzlabošanas pasākumi” ietvaros. Latvijā ir apmēram viens miljons mājokļu, no kuriem 69% atrodas daudzdzīvokļu mājās, lielākoties – būvētas pirms valstiskās neatkarības atjaunošanas ar tām raksturīgu augstu būvkonstrukciju un inženiersistēmu nolietojumu, zemu siltumnoturību un citām problēmām, ar kurām mājokļa labiekārtošanas jomā nākas saskarties lielai daļai Latvijas ģimeņu.¹⁵³ Tikai aptuveni 6% no daudzdzīvokļu ēkām Latvijā atbilst normatīvajām siltumtehnikas prasībām.¹⁵⁴ Programmas īstenotāju aplēses rāda, ka līdz ar renovācijas pasākumu īstenošanu mājas energoefektivitāti iespējams uzlabot par 20-40%, tādējādi būtiski samazinot ikmēneša izmaksas iedzīvotājiem. Pasākums realizēts visā Pamatnostādņu īstenošanas periodā un tiek turpināts arī pēc 31.12.2017. – gan iepriekšējā, gan šajā ES finanšu instrumentu plānošanas periodā.

Konstatējams, ka šis pasākums sniedz tiešu risinājumu to Pamatnostādņēs identificēto problēmu risināšanai, kas saistītas ar mājokļu zemo kvalitāti. Pasākuma ietekmes rādītāji netiek definēti Pamatnostādņu politikas rezultātos. Vienlaikus jāapzinās energoefektivitātes programmas ierobežotie apmēri. Tiek paredzēts, ka ES fondu programmās tiks renovēti apmēram 10% no Latvijā uzceltā daudzdzīvokļu māju fonda (iepriekšējā periodā tika nosiltinātas 740 ēkas, šajā periodā līdz 2020. gadam plānots renovēt 1030 mājas)¹⁵⁵. Šie apmēri ir visai nelieli, ņemot vērā ekspertu minēto, ka pēdējo 25 gadu laikā publiskais dzīvojamais fonds pieaudzis vien par 2%, mājas būvētas galvenokārt Rīgā un Pierīgā. Līdz ar to politikas plānotāji meklē citus instrumentus mājokļu pieejamības un vispārējās kvalitātes uzlabošanas jomā, apzinoties gan sarežģīto situāciju daudzdzīvokļu dzīvojamo māju apsaimniekošanas un lēmumu pieņemšanas jomā¹⁵⁶.

¹⁵³ CSP datu bāzes (2018). Sociālie procesi – mājokļa apstākļi (EU SILC) [skatīts 20.10.2018.], pieejams tiešsaistē: http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/sociala/sociala__majapst/?tablelist=true&rxid=ff2f7094-3f6c-4c1b-a408-8828e2423e71

¹⁵⁴ EM (2017). Informatīvais ziņojums “Informatīvais ziņojums “Ēku atjaunošanas ilgtermiņa stratēģija”” [skatīts 20.10.2018.], pieejams tiešsaistē: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40437078&mode=mk&date=2017-10-24>

¹⁵⁵ Altum (2018.). Par programmu – māju energoefektivitāte [skatīts 20.10.2018.], pieejams tiešsaistē: <https://www.altum.lv/lv/pakalpojumi/energoefektivitate/daudzdzivoklu-maju-energoefektivitate-pamatinformacija/par-programmu>

¹⁵⁶ Latvijas Vēstnesis (06.11.2017.). Ēku atjaunošana. Kāda tālākā stratēģija? [skatīts 20.10.2018.], pieejams tiešsaistē: <https://lvportals.lv/skaidrojumi/291053-eku-atjaunosana-kada-talaka-strategija-2017>

Šobrīd nelielu, bet perspektīvā iespējami lielāku ieguvumu varētu sniegt arī enerģētiskās nabadzības mazināšanas pasākumi, kas saistīti ar aizsargātā lietotāja mērķgrupas un atbalsta pasākumu plašināšanu (skatīt nodaļu iepriekš par finanšu atbalsta instrumentiem ģimenēm ar bērniem).

Ja abi iepriekš minētie pasākumi ir uzskatāmi par izpildītiem un to sasniegšanas progress un ietekme uz ģimenēm ar bērniem kopumā vērtējama kopumā pozitīvi, tad trešais Pamatnostādņēs ietvertais pasākums – *“pilnveidot mājokļa atbalsta sistēmu ģimenēm, balstoties ne tikai uz īpašumtiesībām, bet arī īres dzīvokļu pieejamību”* – nav izpildīts un, atbilstoši EM informācijai, tiek turpināts. MK ir apstiprinājis un Saeima 1.lasījumā pieņēmusi likumprojektu „Dzīvojamo telpu īres likums”¹⁵⁷ un saistītos likumprojektus: „Grozījumi Civilprocesa likumā, „Grozījumi Notariāta likumā” un grozījumi „Likumā „Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā””. Minētās izmaiņas normatīvajos regulējumos izstrādātas ar mērķi nodrošināt līdzvērtīgu īrnieku un izīrētāju pienākumu un tiesību apjomu kā arī palielināt mājokļu pieejamību. EM apzinās, ka pašreiz nav vērojama aktīva dzīvojamo māju būvniecība ar mērķi tos izīrēt, jo pastāv izīrētāja riski, kas izriet no spēkā esošā regulējuma.¹⁵⁸ Tā rezultātā īres dzīvokļu pieejamība ģimenēm ir ierobežota.¹⁵⁹ Attiecīgie jautājumi tiek risināti likumprojektā “Dzīvojamo telpu īres likums”, kā arī tiek izstrādāts informatīvais ziņojums par publiskā sektora īres dzīvokļu pieejamības veicināšanu, tostarp noris darbs pie finanšu instrumentu izveides, kas paredzētu risināt jautājumu par īres namu būvniecību.

Kā optimālāko risinājumu īres dzīvokļu pieejamībai EM saredz atbalsta programmas īres namu celtniecībai reģionos īstenošanu (kas jau pēc pašvaldības iniciatīvas uzsākta jau Valmierā). Arī pašreizējā dzīvojamā fonda atjaunošana un renovācija tiek uzskatīta par pašsaprotami nozīmīgu jautājumu, tomēr, kā secinājušas pašvaldības, kuras renovē agrāko dzīvojamo fondu, ņemot vērā jaunus būvniecības, energoefektivitātes u.c. standartus, dzīvojamā fonda atjaunošana ir pat ievērojami dārgāka un sarežģītāka nekā jaunu māju būvniecība.

Rezumējot informāciju par mājokļa pieejamībai sniegto atbalstu Pamatnostādņu īstenošanas periodā, var konstatēt, ka ietvertais uzdevums un pasākumi identificētās problēmas atrisinājuši daļēji. Ir panāks progress vairāku Pamatnostādņēs 2011. gadā identificēto problēmu mājokļu pieejamības jomā risināšanā, tomēr vēl aizvien nav realizēti pasākumi, kas skartu lielu daļu Latvijas ģimeņu ar bērniem, kurām ir samērā zemi vai vidēji ienākumi un kuras nespēj uzlabot savus mājokļa apstākļus. Kā minēts iepriekš, visatzinīgāk vērtējamas aktivitātes, kas vērstas uz problēmas “Nepietiekams atbalsts mājokļa iegādei vai būvniecībai” risināšanu. Lai arī Altum īstenotā Garantiju mājokļu programma sniedz būtiski lielāku atbalstu ģimenēm ar bērniem nekā pirms Pamatnostādņu īstenošanas, dokumentā aktualizētais nepietiekamais atbalsts mājokļa iegādei vai būvniecībai ir atrisināts vien daļēji pat attiecībā uz sašaurināto mērķgrupu – ne visām, bet ekonomiski aktīvām ģimenēm ar bērniem. Primāri būtu ieteicams veikt sistemātisku citu valstu pieredzes analīzi, lai izprastu, kuri no risinājumiem varētu būt efektīvākie mājokļa iegādei Latvijas ģimenēm ar bērniem. Tāpat vēl aizvien pilnīgi nav atrisināti

¹⁵⁷ Eksperte no valsts pārvaldes uzskata, ka turpmāko virzību un darbu pie jaunā likumprojekta „Dzīvojamo telpu īres likums” kavē denacionalizēto namu iedzīvotāju jautājums, kas, pēc informantes domām, ir pārāk izcelts, kaut skar salīdzinoši visai mazu iedzīvotāju skaitu.

¹⁵⁸ Atbilstoši intervijās ar sociālajiem un sadarbības partneriem uzskaitītajam: (1) Zemesgrāmatu nodeva par dzīvokļa īpašuma atsavināšanu juridiskai personai, kas veic komercdarbību, ir 6 % no dzīvokļa īpašuma vērtības – 1/17 daļa no investīciju apjoma ir jārezervē tikai par īpašuma reģistrāciju; (2) iedzīvotājiem, kuri izīrē sev piederošus mājokļus, ir jāmaksā IIN (efektīvā likme 10%, kas sadārdzina īres maksu par 11% un rada izīrētājam papildus administratīvo slogu; (3) Iedzīvotājiem, kuri atsavina sev piederošus mājokļus, ir jāmaksā IIN no mājokļa “vērtības pieauguma”.

¹⁵⁹ Salmiņš, A. (18.09.2018.). Mājokļu pieejamība [skatīts 20.10.2018.], pieejams tiešsaistē: https://www.lps.lv/uploads/docs_module/4_3_M%20C4%81jok%C4%BCu%20pieejam%C4%ABba,%20atbalst%C4%81m%C4%81s%20soci%C4%81%C4%81s%20grupas.pdf

problēmjaucājumi, kas saistīti ar ilgtermiņa īres dzīvojamā fonda attīstību, kas iedzīvotājiem sniegtu iespēju par samērīgu īres maksu īrēt būvniecības standartiem un sanitārtehniskajām prasībām atbilstošu mājokli.

Analizējot paveikto pasākumu ietekmējošos faktorus, konstatējams, ka jautājumi mājokļa jomā ir viens no raksturīgiem piemēriem ne tikai nevienmērīgai attīstībai/stagnācijai noteiktā politikas plānošanas un īstenošanas jomā, bet gan arī tam, cik lielā mērā iniciatīva no politikas līderu puses spēj aktivizēt kādas noteiktas jomas attīstību valsts mērogā un nodrošināt veiksmīgu starpinstitucionālo sadarbību gan publiskā sektora institūciju ietvaros, gan publiskajam sektoram sadarbojoties ar privāto sektoru.

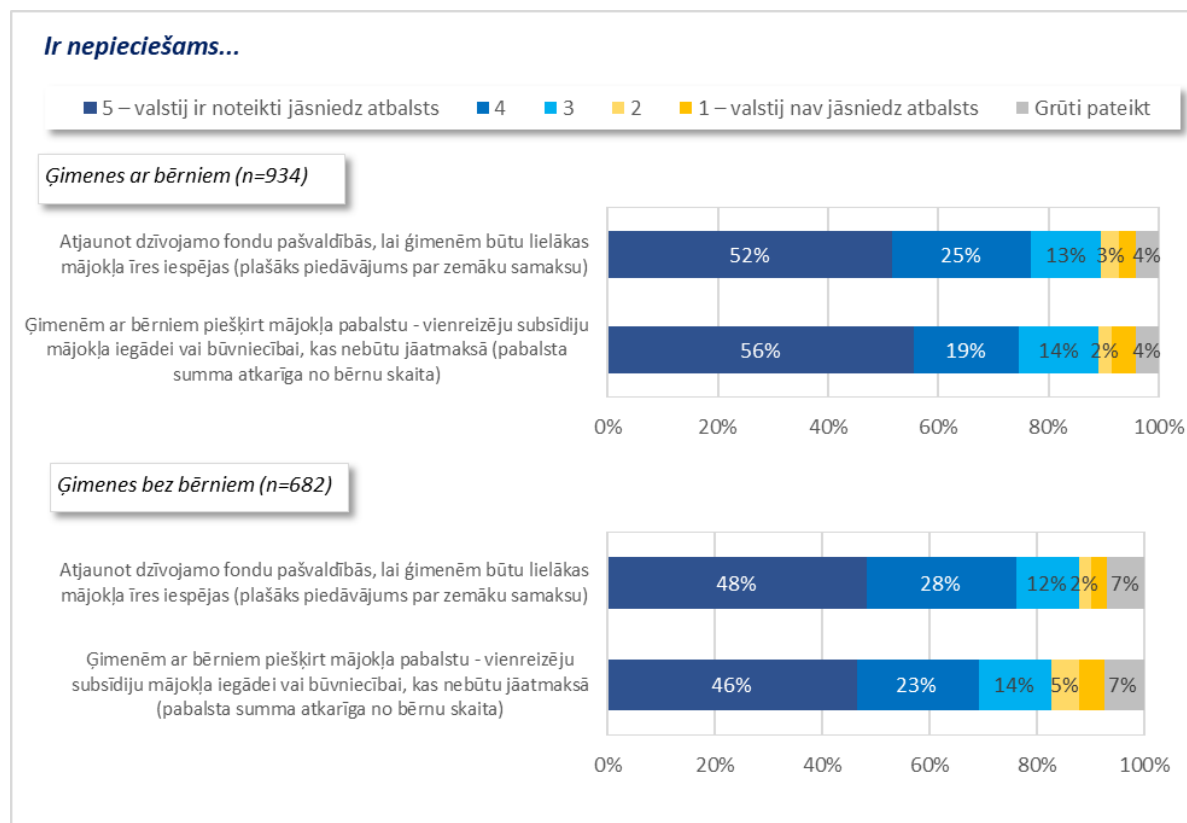
Izvērtējuma ietvaros intervētā valsts pārvaldes eksperte mājokļu politikas jomā atzīst, ka apzinās EM virzienā vērsto kritiku, par to, ka mājokļu politikā nav izstrādāts stratēģisks politikas plānošanas dokuments. Pēc ekspertes domām, lai arī šāds dokuments nav ticis izstrādāts, tomēr EM virzīto normatīvo aktu projekti un to anotācijas ir visai bagātīgs informācijas avots, kas ļoti skaidri raksturo politikas attīstību. Turklāt, pat precīza politikas dokumenta izstrāde negarantē pierādījumus balstītas politikas īstenošanu noteiktā jomā. Finanšu ietilpīgus mājokļu politikas attīstības mērķus iespējams sasniegt tikai tad, kad, līdz ar politisko izpratni, mērķu īstenošanai tiek nodrošināta valsts budžetā fiskālā telpa izpildei.

Savukārt Izvērtējuma pētījuma ietvaros intervētie sociālie partneri atbalsta EM iniciatīvas mājokļu politikas jomā, t.sk., aktīvi līdzdarboties visaptveroša politikas plānošanas dokumenta – Mājokļu politikas stratēģijas – izstrādē. Tiesa, kā risks precīzai, pierādījumus balstītai politikas plānošanai tiek atzīmēts sistemātisku, metodoloģiski precīzu datu trūkums. Latvijā nenotiek sistemātisks mājokļu monitorings, atsevišķus datus vāc CSP, bet savukārt, ja EM nepieciešama detalizētāka informācija, tiek lūgts LPS izsūtīt uzaicinājumu katrai pašvaldībai šo informāciju sniegt. Ņemot vērā to, ka pašvaldības ne tikai sadarbojas, bet arī konkurē, piemēram, par kvalificēta darbspēka piesaisti, salīdzinošu datu pieejamība būtu ļoti nozīmīga, lai identificētu precīzos datus savu pozīciju un nepieciešamo izaugsmi.

Papildus, tā kā valsts pārvaldes eksperti, kas atbildīgi par mājokļu politikas attīstību, akcentēja paveikto un tuvākā laikā plānoto darbu pie mājokļa politikas plānošanas dokumenta – Mājokļu politikas stratēģijas, LM kā atbildīgajai institūcijai par ģimenes politikas plānošanu būtu jāvienojas par mājokļu politikas mērķiem, uzdevumiem un pasākumu iekļaušanu vai neizskatīšanu ģimenes politikas tvērumā.

Atbilstoši Izvērtējuma pētījuma ietvaros veiktās aptaujas dalībnieku viedoklim, atbalsts mājokļa jautājumos arī perspektīvā būs viens no tiem atbalsta veidiem, kur valstij būtu jāiegulda budžeta līdzekļi.

5.2.3. attēls. Latvijas iedzīvotāju viedoklis par ģimenes politikas jomām perspektīvā

Avots: “Norstat” aptauja 2018. gada septembrī-oktobrī

Vairāk nekā puse aptaujas dalībnieku mājokļu palīdzības jomā atbalstījuši gan to, ka pašvaldībām būtu jāatjauno dzīvojamais fonds, lai ģimenēm būtu lielākas mājokļa iespējas – plašāks piedāvājums par zemāku samaksu, gan arī jauno iniciatīvu – ģimenēm ar bērniem ir jāpiešķir mājokļa pabalsts - vienreizēja subsīdija mājokļa iegādei vai būvniecībai, kas nebūtu jāatmaksā (pabalsta summa atkarīga no bērnu skaita). Īpaši bieži atbalstu šo pasākumu nepieciešamībai pauduši tie respondenti ar zemākiem ienākumiem (līdz 300 *euro* uz vienu ģimenes locekli), kā arī tie, kuri ir visneapmierinātākie ar sadzīves apstākļiem un mājokli.

Bērnu traumatisms

Pamatnostādņu izstrādes laikā, analizējot ar bērnu traumatismu saistītos datus un kvalitatīvo informāciju, kā problēma identificēts fakts, ka Latvijā ievērojams skaits bērnu Latvijā cieš no dažādām traumām, kuru cēlonis bieži vien ir bērniem nedroša vide un vecāku atbildības un uzmanības trūkums (3. rīcības virziena ietvaros). Papildus ar traumatisma risku, drošības problēmām un hronisku veselības problēmu palielināšanos tiek asociēta arī mājokļu zemā kvalitāte.

Šīs tēmas aktualizēšana ģimenes politikas plānošanas dokumentos vērtējama kopumā ļoti atzinīgi. Kā minēts iepriekš, bērnu traumatisms kā tēma detalizētāk analizēta, identificētas problēmas un definēti politikas rādītāji Pamatnostādņu 3. rīcības virziena “Atbalsts vecāku pienākumu īstenošanā” ietvaros, aprakstot ģimenei draudzīgas vides aspektus. Tomēr, tā kā vienīgais šai tēmai relevantais uzdevums un tam saistošie pasākumi iekļauti 2.rīcības virzienā, sasniegšanas progress izvērtēts 2.rīcības virziena izvērtējuma ietvaros.

- Informēt topošos un jaunus vecākus par bērnu traumatisma profilakses jautājumiem

Lai risinātu problēmu, Pamatnostādņēs tika definēts uzdevums *informēt topošos un jaunus vecākus par bērnu traumatisma profilakses jautājumiem*, sagaidot, ka šādā veidā tiks mazināti apdraudējuma riski bērna fiziskai un emocionālai integritātei (skat. 5.2.7. tab.).

5.2.7. tabula. Uzdevuma “Informēt topošos un jaunus vecākus par bērnu traumatisma profilakses jautājumiem” ietvaros noteiktie pasākumi un to rezultāti

Pasākums	Darbības rezultāts	Informācija par izpildi
Pievērst esošo un topošo vecāku, bērnu un jauniešu uzmanību potenciālajiem traumatisma iemesliem, ņemot vērā traumu sezonālītāti (specifiski vasarā un ziemā), īpatnības saistībā ar vecumu u.c.	Īstenotas vismaz divas informatīvās kampaņas (VBTAI) gadā Papildus organizēta Bērnu drošības kampaņa „Sargā savu bērnu!” Budžeta iespēju robežās izdota un/vai aktualizēta praktisku padomu grāmata par bērnu drošību „Kā nosargāt sava bērna dzīvību”, ko vecāki var saņemt bez maksas, kā arī īstenoti izglītojoši pasākumi.	Atbilstoši Pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumam, pasākums izpildīts RPL, 2012-2014.
Veicināt, lai ģimenes ārsts, veicot bērna apskati, informē jaunus vecākus par bērnu traumatismu, novērtē traumatisma riskus ģimenē un, ja nepieciešams, ziņo par tiem citām kompetentajām institūcijām – sociālajam dienestam, bāriņtiesai u.c.	Izstrādātas Vadlīnijas ģimenes ārstam, veicot bērna apskati, t.sk., novērtējot traumu risku	Atbilstoši Pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumam, pasākums izpildīts RPL, 2012-2014. Papildus izstrādātajam dokumentam organizētas diskusijas ar ģimenes ārstiem par viņu ieteikumiem traumatisma profilaksei.

Ieviest stingrākus drošības noteikumus bērnu uzraudzībai un drošas vides nodrošināšanai, vienlaicīgi izvērtējot iespēju paaugstināt bērna vecumu, līdz kuram viņam jānodrošina uzraudzība	MK iesniegti grozījumi Bērnu tiesību aizsardzības likumā, Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā u.c. normatīvajos aktos. 2013.gada 1.septembrī stājās spēkā Ministru kabineta 2013.gada 16.jūlija noteikumi Nr.404 "Prasības bērnu uzraudzības pakalpojuma sniedzējiem un bērnu uzraudzības pakalpojuma sniedzēju reģistrēšanas kārtība".	Atbilstoši Pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumam, pasākums izpildīts RPL, 2012.-2014. VBTAI no 2013.gada 1.septembra līdz 2014.gada oktobrim veica 69 bērnu uzraudzības pakalpojuma pārbaudes fiziskām un juridiskām personām.
Uzlabot sadarbību starp dzemdību nodaļām un ģimenes ārstiem, nodrošinot, ka dzemdību nodaļa savlaicīgi informē ģimenes ārstu par jaundzimušo	Sagatavoti priekšlikumi sadarbības uzlabošanai, atbilstoši plānotajam.	Atbilstoši Pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumam, pasākums izpildīts plāna 2012.-2014. gadam ietvaros, kā arī tiek turpināts Mātes un bērna veselības uzlabošanas plāna 2018.-2020. gadam
Pilnveidot mazu bērnu patronāžas (ārstniecības personu mājas vizītes) sistēmu	1. Organizēta diskusija ar veselības aprūpes nozares speciālistiem, lai izvērtētu esošo situāciju un sagatavotu priekšlikumus nepieciešamajām izmaiņas normatīvajos aktos. 2. Veikti grozījumi MK 2013. gada 17. decembra noteikumiem Nr.1529 "Veselības aprūpes organizēšanas un finansēšanas kārtība", papildinot bērnu profilaktiskās apskates ar priekšlaikus dzimušo bērnu dinamisko novērošanu pie neonatologa profilaktisko apskašu veikšanā bērna attīstības novērtēšanai	Atbilstoši Pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumam, pasākums izpildīts plāna 2012.-2014. gadam ietvaros, kā arī tiek turpināts Mātes un bērna veselības uzlabošanas plāna 2018.-2020. gadam

Sākotnēji formulētais uzdevuma nosaukums šķiet pārāk šaurs un rodas šaubas, vai tas sniegs risinājumu identificētajā problēmā ietvertajiem bērnu traumatisma cēloņiem "bērniem nedroša vide" un "vecāku atbildības un uzmanības trūkums". Pārāk šauri noteikta šķiet gan uzdevumā noteiktā mērķgrupa "topošie un jaunie vecāki", gan aktivitāte "informēt par bērnu traumatisma profilakses jautājumiem", radot bažas, ka šāds, sašaurināta tvēruma uzdevums izvirzīts ņemot vērā ierobežotās fiskālās telpas iespējas. Tomēr, kā rāda Pamatnostādņu īstenošanai izstrādātie rīcības plāni un tajos ietvertie pasākumi, jāsecina, ka tie tēmu aptver daudz plašāk un to īstenošanā iesaistīts daudz plašāks loks mērķgrupu nekā sākotnēji noteiktajā uzdevumā – ja uzdevumā identificētā mērķgrupa ir "topošie un jaunie vecāki", tad pasākumi vērsti arī uz vairākām citām mērķgrupām – bērniem un jauniešiem, veselības aprūpes iestāžu speciālistiem.

Tāpat būtiski ir paplašinājies pasākumu ietekmi raksturojošo politikas rezultatīvo rādītāju loks. Sākotnēji, izstrādājot Pamatnostādnes, bērnu traumatisma pasākumu efektivitātes mērīšanai tika noteikts viens politikas rezultatīvais rādītājs – samazināsies mājās gūto traumu īpatsvars bērniem vecumā 0-17. Savukārt, sagatavojot RPL 2016-2017, pēc VM norādījuma, tika ietverti arī vairāki citi rādītāji – uzlabojas bērnu attīstībai un audzināšanai labvēlīgi apstākļi, ko raksturo šādu rādītāju samazināšanās: kopējais stacionāri ārstēto traumu gadījumu skaits uz 1000 bērniem vecuma divās grupās (0-6 gadi un 7-17 gadi), mājās gūto traumu skaits (stacionāri ārstēto traumu gadījumi) uz 1000 bērniem vecuma grupā 0-6 gadi.

Tiek uzskatīts, ka pasākums *“pievērst esošo un topošo vecāku, bērnu un jauniešu uzmanību potenciālajiem traumatisma iemesliem, ņemot vērā traumu sezonālītāti (specifiski vasarā un ziemā), īpatnības saistībā ar vecumu u.c.”* izpildīts RPL 2012-2014, atbilstoši VM sniegtajai informācijai – īstenojot daudzveidīgas aktivitātes.

VBTAI kā viena no atbildīgajām institūcijām budžeta iespēju robežās ikgadēji divas reizes rīkojusi sabiedrības informēšanas akcijas par bērnu traumatisma riskiem un drošības līdzekļu lietošanas nepieciešamību (pavasārī) un apdedzināšanās un applaucēšanās riskiem un iespējām no tiem izvairīties (ziemā). Šo kampaņu publicitāti atbalstījis LR2, veidojot raidījumus, kuru ietvaros ar dažāda līmeņa medicīnas un atpūtas speciālistiem pārrunāta bērna traumatisma problemātika kontekstā ar vispārējiem traumatisma riskiem vasaras un ziemas periodos. Savukārt interneta medija lsm.lv sadaļā “Dzīve un stils” regulāri ticis ziņots par traumatismu, tā biežākiem iemesliem.

VM, t.sk., sadarbībā ar VBTAI, 2012.gadā īstenojusi sabiedrības informēšanas kampaņu bērnu vecumā no 0 līdz 4 gadiem traumatisma mazināšanai un zīdaiņu pēkšņās nāves sindroma (ZPNS) novēršanai.

Portāls “Mammām un tētiem” sagatavojis padomu grāmatiņu vecākiem “Kā nosargāt sava bērna dzīvību”, kas veidota pamatojoties uz Bērnu klīniskās universitātes slimnīcas un Neatliekamās medicīniskās palīdzības dienesta (NMPD) ekspertu ieteikumiem (2012.g. – 20 000 eks, 2013.g. – 10 000 eks.). Brošūra satur noderīgu informāciju vecākiem, vecvecākiem un auklītēm, kā atpazīt un novērst iespējamus riskus, kas var apdraudēt bērnu drošību un kā veidot bērnam drošu vidi, lai samazinātu bērnu traumatismu. Pozitīvi vērtējams fakts, ka materiāls izplatīts iespējami tuvu lietotājam – pašvaldībās, pirmsskolas izglītības iestādēs, ārstniecības iestādēs (ģimenes ārstu praksēs, ginekologu praksēs, dzemdību nodaļās).

Tāpat pēc VM iniciatīvas 2012.gadā realizēti interaktīvi un izglītojoši pasākumi pirmsskolas un sākumskolas vecuma bērniem par drošību un traumatisma profilaksi (realizēti 100 pasākumi) un 2013.gadā realizēti izglītojoši pasākumi topošajiem un jaunajiem vecākiem par bērna vecumā līdz 2 gadiem būtiskākajiem veselības aspektiem (īstenoti 35 pasākumi).

VM kā vienu no šī pasākuma ietvaros īstenojamajām aktivitātēm minējusi arī to, ka no 2014.gada tiek nodrošināta portāla „grutnieciba.lv” darbība un tēmas aktualizēšana, tomēr Izvērtējuma ietvaros veicot portāla grutnieciba.lv satura vispārīgu kontentanalīzi, konstatējams, ka portāls, lai gan informē par bērnu traumatisma problemātiku un kopumā sniedz vizuāli glīti noformētu informāciju, ir visai maz apmeklēts, nav vērojama būtiska interaktivitāte, tāpēc noteikti būtu ieteicams tā pastāvēšanu aktīvāk popularizēt sabiedrībā un mērķgrupās.

Savukārt 2014. gadā pēc VM iniciatīvas traumatisma profilaksē arvien aktīva iesaistījies NMPD, realizēta NMPD izveidota izglītojoša programma par pareizu rīcību pēc negadījuma un pirmo palīdzību dzīvībai kritiskās situācijās, kopumā novadot 135 nodarbības (katra ~3h garumā), kuru laikā aptverti vairāk nekā 4400 pedagogi un skolu tehniskie darbinieki. Kopš 2014.gada NMPD piedalās IZM Konsultatīvajā padomē civilās aizsardzības mācību programmas izveidē vispārīzglītojošo skolu

skolēniem. NMPD oficiālajā tīmekļa vietnē ievietota informācija par tēmām “Drošība uz ūdens”, “Kritieni no augstuma”, “Applaucējumi un apdegumi”, “Karstuma ietekme”, “Velodrošība, batuti”. Ņemot vērā Latvijas iedzīvotāju pasivitāti informācijas meklēšanā, pozitīvi jāvērtē NMPD aktivitāte sociālajos medijos (Twitter, Facebook, Youtube, Flickr, Instagram), publicējot informāciju par NMPD izsaukšanu, biežāko traumu profilaksi, rīcību pēc nelaimes gadījuma, kā arī par NMPD darbu un attīstību.

Diemžēl nav pieejama informācija par to, vai un kā mērīta šo aktivitāšu ietekme uz mērķgrupas uzvedību. Līdz ar to vēl aizvien pastāvošie augstie bērnu traumatisma rādītāji liedz atzinīgi novērtēt īstenoto daudzveidīgo aktivitāšu jēgu un izlietotā finansējuma efektivitāti.

Īstenots ir arī nākamais pasākums, kas vērsts uz bērnu traumatisma mazināšanu, – *“Veicināt, lai ģimenes ārsti, veicot bērna apskati, informē jaunos vecākus par bērnu traumatismu, novērtē traumatisma riskus ģimenē un, ja nepieciešams, ziņo par tiem citām kompetentajām institūcijām – sociālajam dienestam, bāriņtiesai u.c.”* Darbības rezultāts ir sasniegts, izstrādāti ieteikumi ģimenes ārstu praksēm bērnu un jauniešu traumatisma profilaksē¹⁶⁰. Šī aktivitāte realizēta RPL 2012-2014. Papildus iepļānotajam 2012. gadā sabiedrības informēšanas kampaņas ietvaros par bērnu traumatismu un ZPNS izstrādāts informatīvs materiāls – anketa kā atbalsts ģimenes ārstam sarunā ar vecākiem par bērna ZPNS riska faktoriem un traumatismu (pieejams elektroniski), 2 e-grāmatas vecākiem par ZPNS un bērnu traumatisma riska faktoriem (pieejamas elektroniski). Pēc VM iniciatīvas 2014. gadā organizētas diskusijas ar ģimenes ārstiem (Rīgā, Daugavpilī, Ludzā) par viņu ieteikumiem traumatisma profilaksei.

RPL 2012-2014 ietvertais pasākums *“Ieviest stingrākus drošības noteikumus bērnu uzraudzībai un drošas vides nodrošināšanai, vienlaicīgi izvērtējot iespēju paaugstināt bērna vecumu, līdz kuram viņam jānodrošina uzraudzība”* LM skatījumā tiek vērtēts kā izpildīts, jo 2013. gada 1. septembrī stājās spēkā Ministru kabineta 2013. gada 16. jūlija noteikumi Nr. 404 “Prasības bērnu uzraudzības pakalpojuma sniedzējiem un bērnu uzraudzības pakalpojuma sniedzēju reģistrēšanas kārtība” un VBTAI no 2013. gada 1. septembra līdz 2014. gada oktobrim veica 69 bērnu uzraudzības pakalpojuma pārbaudes fiziskām un juridiskām personām.

Savukārt attiecībā uz paveikto, *“izvērtējot iespējas paaugstināt bērna vecumu, līdz kuram viņam jānodrošina uzraudzība”* Pamatnostādņu vidusposma novērtējumā atzīmēts “2011. gadā LM izstrādāja grozījumu projektu Bērnu tiesību aizsardzības likumā, ar kuru bija plānots noteikt, ka vecāku vai personas, kuras aprūpē bērns ir nodots, pienākums ir nodrošināt bērna no septiņu līdz trīspadsmit gadu vecumam uzraudzību, lai netiktu apdraudēta viņa dzīvība vai veselība. Projekts tika izstrādāts, ņemot vērā to, ka pienākums nodrošināt bērna, kurš jau ir sasniedzis septiņu gadu vecumu, uzraudzību, t.i., rūpēties par bērna paša drošību un trešās personas apdraudējuma novēršanu, likumā vecākiem vai personām, kuru aprūpē bērns ir nodots, nav noteikts. Tomēr ilgstošu diskusiju rezultātā Saeima nolēma nevirzīt šo priekšlikumu tālākai izskatīšanai (19. lpp.)”.¹⁶¹ Kā liecina sabiedrisko mediju sniegtā informācija, šīs izmaiņas ļoti saasināti uztvēruši vecāki un viņus pārstāvošās vecāku organizācijas.

Pasākums *“Uzlabot sadarbību starp dzemdību nodaļām un ģimenes ārstiem, nodrošinot, ka dzemdību nodaļa savlaicīgi informē ģimenes ārstu par jaundzimušo”* ietverts RPL 2016-2017, tā īstenošanas

¹⁶⁰ SPKC (2017). Ieteikumi ģimenes ārstu praksēm bērnu un pusaudžu traumatisma profilaksē [skatīts 22.11.2018.], pieejams tiešsaistē:

https://www.spkc.gov.lv/upload/Bukleti/72841_slimibu_pkc_brosura_gim_arstiem_v12.pdf

¹⁶¹ Informatīvais ziņojums „Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017. gadam īstenošanas vidusposma (2012.-2014. gadā) novērtējums”

rezultātā plānots, ka tiks sagatavoti priekšlikumi sadarbības uzlabošanai, atbilstoši plānotajam 2017.gada 1.pusgadā. Saskaņā ar VM sniegto informāciju pasākuma darbības rezultāti ir sasniegti un tas uzskatāms par izpildītu. Jautājums par sadarbību starp dzemdību nodaļām un ģimenes ārstiem ticis izskatīts Mātes un bērna veselības konsultatīvās padomes sēdē, kurā starp nozares speciālistiem pārrunāta nepieciešamība dzemdību nodaļai informēt ģimenes ārstu jaundzimušā izrakstīšanas dienā. Papildus VM 2017.gada martā ir veikusi ārstniecības iestāžu aptauju par jaundzimušo reģistrāciju un ģimenes ārstu informēšanu un iestādes rīcību gadījumos, ja dzemdētājai nav ģimenes ārsta vai viņa nenorāda ģimenes ārstu, kurš pārņems jaundzimušā veselības aprūpi. Izvērtējot ārstniecības iestāžu sniegtās atbildes, VM ir iekļāvusi Mātes un bērna veselības uzlabošanas plānā 2018.–2020. gadam¹⁶² pasākumu uzlabot jaundzimušo veselības aprūpes pēctecību posmā dzemdību nodaļa → ģimenes ārsts (informācijas nodošana un saņemšana) ar mērķi pārskatīt un pilnveidot kārtību, kādā tiek nodrošināta jaundzimušā pēctecīga aprūpe pēc izrakstīšanās no dzemdību nodaļas.

Pasākuma “*Pilnveidot mazu bērnu patronāžas (ārstniecības personu mājas vizītes) sistēmu*”, kas īstenots RPL 2016-2017, realizēšanas gaitā tika plānots organizēt diskusiju ar veselības aprūpes nozares speciālistiem, lai izvērtētu esošo situāciju un sagatavotu priekšlikumus nepieciešamajām izmaiņas normatīvajos aktos. Diskusija noritējusi, jautājumu par jaundzimušo patronāžu izskatot Mātes un bērna veselības konsultatīvās padomes sēdē. Kā nākamais solis mazu bērnu patronāžas pilnveidošanā tika plānots 2016. gada 2. pusgadā iesniegt normatīvo aktu nepieciešamos grozījumus apstiprināšanai MK, kas paveikts, veicot grozījumus MK 2013. gada 17. decembra noteikumos Nr. 1529 “Veselības aprūpes organizēšanas un finansēšanas kārtība”, kas stājas spēkā 2016. gada 1. janvārī. Grozījumu būtība – papildināt bērnu profilaktiskās apskates ar priekšlaikus dzimušo bērnu dinamisko novērošanu pie neonatologa profilaktisko apskatu veikšanā bērna attīstības novērtēšanai šādā vecumā – koriģētā 40. gestācijas nedēļā, koriģētā 44. gestācijas nedēļā, koriģētā 3 mēnešu vecumā, koriģētā 6 mēnešu vecumā, koriģētā 9 mēnešu vecumā, koriģētā 12 mēnešu vecumā, koriģētā 18 mēnešu vecumā, koriģētā 24 mēnešu vecumā, 2–6 gadu vecumā.

Ņemot vērā faktu, ka mātes un bērna veselība ir definēta kā viena no četrām sabiedrības veselības prioritātēm, īstenoti arī papildus pasākumi, piemēram, kopš 2017.gada 1.janvāra ir precizēts laboratorisko analīžu apjoms, kāds ir veicams pirmajā dzīves mēnesī profilaktisko apskatu ietvaros, akcentējot vajadzību perspektīvā detalizēti izvērtēt nepieciešamību veikt izmaiņas bērnu profilaktisko apskatu saturā un kārtībā.

Bērnu traumatisma profilakses jomā pasākumi tiek īstenoti arī Sabiedrības veselības pamatnostādņu 2014.-2020.gadam ietvaros (4.2.pasākums "Izglītēt vecākus un ārstniecības personas par biežākajiem traumām cēloņiem bērniem un drošības pasākumiem traumām profilaksei"), par kuru izpildi atbildīgais ir SPKC. Kā informē VM, 2016.gadā īstenotas vēl vairākas citas aktivitātes gan veselības aprūpes speciālistiem kā mērķgrupai, gan – tiešajai mērķgrupai – ģimenēm ar bērniem. Piemēram, organizēts seminārs (25.11.2016.) ģimenes ārstu praksēs strādājošajām māsām par bērnu traumatisma profilaksi, piesaistot jomas speciālistus. Semināra ietvaros apmācītas apmēram 100 māsas. Tāpat organizēts seminārs pirmās palīdzības pasniedzēju apmācībai par automātisko defibrilatoru lietošanu un izstrādāta pirmās palīdzības pamatzināšanu apmācības kursā iekļaujama “Pirmās palīdzības papildu zināšanu programma par automātisko ārējo defibrilatoru” apmācības programma, kā arī atsevišķa apmācību “Pirmās palīdzības papildu zināšanu programma par automātisko ārējo defibrilatoru” programma. Savukārt sadarbībā ar apmācītājorganizācijām un profesionālām medicīnas asociācijām izstrādātas un

¹⁶² VM (2018). Plāns "Mātes un bērna veselības uzlabošanas plāns 2018.–2020.gadam". Apstiprināts MK 2018. gada 6. jūnijā, Rīkojums Nr. 259, prot. Nr. 27 36. §. [skatīts: 20.09.2018.], pieejams tiešsaistē: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40438780&mode=mk&date=2018-06-05>

apstiprinātas Pirmās palīdzības pamatzināšanu un paplašinātās pirmās palīdzības 40 stundu apmācības programmu vadlīnijas un algoritmi, pamatojoties uz jaunākajām starptautiskajām vadlīnijām.

Tiek akcentēts, ka regulāri sniegta informācija masu medijiem (radio, TV) par pirmās palīdzības sniegšanu, kā arī realizēti citi informatīvi izglītojoši pasākumi ar mērķi uzlabot iedzīvotāju zināšanas par rīcību krīzes situācijās un pirmās palīdzības sniegšanas iespējām. Izstrādātas infografikas “Bērnu traumatisms” un “Parūpējies par bērna drošību mājās!”. Infografikas publicētas SPKC interneta vietnē (skat. <https://www.spkc.gov.lv/lv/informativi-izdevumi/infografikas>), izstrādātas 3 animācijas filmas “Bērnu laukuma detektīvs”, “Jampadracis” un “Lielais noslēpums” par traumatisma profilakses jautājumiem. Filmas pieejamas SPKC www.youtube.com kontā. Savukārt 2017.gadā īstenota sabiedrības informēšanas kampaņa “Bērnām droši”, informējot jaunos un topošos vecākus par bērnu traumatisma profilaksi, kā arī izstrādāts informatīvais materiāls vecākiem, lai vidi mājās padarītu bērnam drošāku.

Nenoliedzot bērnu traumatisma kā tēmas aktualizācijas nepieciešamību ģimenes politikā, salīdzinot “Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.–2017.gadam” un “Sabiedrības veselības pamatnostādnes 2014. - 2020. gadam”¹⁶³ noteiktos mērķus, uzdevumus un pasākumus bērnu traumatisma mazināšanas kontekstā, bažas rada iespējama atsevišķu šīs tēmas pasākumu, piemēram, sabiedrības informēšanas kampaņas, pārklāšanās, kas var radīt nelietderīgi izlietota valsts budžeta līdzekļu draudus. Līdz ar to ieteicams ir vienoties par vadošo institūciju šīs jomas koordinēšanā perspektīvā, tā ievērojot labo praksi rīcībpolitikas plānošanā, nodrošinot horizontālo integrāciju un saskaņotību, paplašinātu politikas perspektīvu, kopīgas prioritātes, bet vienlaikus – veicamo pasākumu nepārklāšanos.¹⁶⁴

Tāpat, veicot pieejamās informācijas analīzi Izvērtējuma pētījuma ietvaros, viens no primāri neskaidriem jautājumiem ir par traumu patiesajiem apmēriem. SPKC ziņojumā “Novērsamo traumu izplatība Latvijā. Bērnu traumatisms. 2008-2016.” minēts, ka “*pēdējos gados ik gadu tiek reģistrēts ap diviem tūkstošiem traumu gadījumu bērniem līdz 14 gadiem*”, traumām pieaugot līdz ar vecumu (8. lpp.)¹⁶⁵. Savukārt, uzsākot sabiedrības informēšanas kampaņu par bērnu traumatisma problemātiku, Bērnu klīniskās universitātes slimnīcas pārstāvji identificējuši desmit reizes lielāku skaitu bērnu, kas nonākuši tikai viņu pārstāvētajā veselības aprūpes iestādē vien – 2016. gadā Bērnu klīniskajā universitātes slimnīcā nonāca 21 838 bērni, kas cietuši no tiešas un netiešas vardarbības.¹⁶⁶

¹⁶³ T.sk., iepriekš aktuālajā sabiedrības veselības vidēja termiņa galvenajā politikas dokumentā “Sabiedrības veselības pamatnostādnes 2011.-2017.gadam”, kas tika pilnveidots, lai tās pakārtotu Eiropas Savienības 2014.–2020. gada plānošanas periodam, vienlaikus ievērojot politikas plānošanas dokumentu pēctecību.

¹⁶⁴ Pārresoru koordinācijas centrs (2016). Politikas veidošanas rokasgrāmata [skatīts 10.10.2018.], pieejams tiešsaistē: http://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/images-legacy/pkc_rokasgramata_090316_web.pdf

¹⁶⁵ SPKC (2017). Novērsamo traumu izplatība Latvijā. Bērnu traumatisms. 2008-2016 [skatīts 10.10.2018.], pieejams tiešsaistē:

https://www.spkc.gov.lv/upload/Petijumi%20un%20zinojumi/Traumas/brnu_traumatisms_20082016.pdf. Tiek uzsvērts, ka ziņojumā ietvertie dati ir par reģistrētajām traumām un “reģistrētas tiek tikai tās traumas, ar kurām bērns nonāk veselības aprūpes iestādē, tad faktiskais mājās notikušo traumu skaits ir vēl lielāks. [...] ārstniecības iestādēs resursu trūkuma dēļ traumu reģistrācija Ar noteiktām slimībām slimojošu pacientu reģistrā par pacientiem, kuriem bijušas traumas un ievainojumi netiek veikta pilnā apjomā, tādējādi nesniedz patieso priekšstatu par kopējo traumatisma līmeni valstī.

¹⁶⁶ Latvijas Vēstnesis (16.10.2017.). Izplatītākās (ne)tiešas vardarbības traumas bērniem [skatīts 22.11.2018.], pieejams tiešsaistē: <https://lvportals.lv/skaidrojumi/290523-izplatitakas-netiesas-vardarbibas-traumas-berniem-2017>

Lai veiktu pierādījumos balstītus, mērķtiecīgus traumu mazināšanas pasākumus, primāri ir jāveic padziļināta traumu analīze, akcentē VM eksperti.¹⁶⁷ Datu padziļināta analīze sniegtu informāciju gan par traumu iemesliem, gan arī identificētu traumu izplatību dažādās sociāldemogrāfiskajās grupās. Piemēram, PVO, analizējot datus Eiropā, secinājusi, ka zemo ienākumu un citās sociāli jutīgajās grupās, t.sk., attālos lauku reģionos dzīvojošo vidū traumu risks ir augstāks, kas vēl jo vairāk palielina nevienlīdzību veselībā.¹⁶⁸ Latvijā sociāldemogrāfiskā griezumā dati par bērnu traumatisma rādītājiem pieejami vien dzimumiem un vecumiem, bet ne atkarībā no mājsaimniecības rīcībā esošā ienākuma, vecāku ģimenes stāvokļa, dzīvesvietas u.tml.

Kā uzsver VM, ar noteiktām slimībām slimojošo pacientu reģistrs par pacientiem, kuri guvuši traumas, nesniedz pietiekamu informāciju par bīstamu preču radītiem nelaiemes gadījumiem. Turklāt reģistrā iekļauta tikai informācija par traumām, ar kurām persona ir nonākusi ārstniecības iestādē, bet nav datu par ambulatoriem gadījumiem, kas ir lielākā daļa no šādām traumām. Līdz ar to svarīgi būtu ne tikai uzlabot ziņošanu no ārstniecības personu puses, bet ziņošanā par bīstamu preču izraisītām traumām iesaistīt sabiedrību.¹⁶⁹ Neapšaubāmi, šāda izvērsta faktoloģiskā informācija ir ārkārtīgi būtiska efektīvu un mērķtiecību traumu samazināšanas pasākumu plānošanā un īstenošanā.

Papildus, pierādījumos balstītas politikas plānošanai un efektīvai īstenošanai būtu nepieciešams veikt arī līdz šim veikto darbību bērnu traumatisma samazināšanā auditu, kā arī mērķgrupu vajadzību izpēti, piemēram, kādas ir vecāku un bērnu zināšanas, kādās tēmās trūkst zināšanu, u.c. jautājumi, piemēram, kādās jomās bērnu traumatisma augstie rādītāji nav zināšanu trūkuma, bet kādu citu faktoru ietekmēti u.tml. Publiski šim kontekstam saistoša informācija pieejama vien par 2011.gadu, kad pēc VBTAI pasūtījuma aptauja par bērnu traumatismu tika īstenota ar portāla “draugiem.lv” starpniecību, aptaujājot bērnus (n=1021) ar mērķi iegūt aktuālāko informāciju par gūtajām traumām un drošības līdzekļu izmantošanas paradumiem.¹⁷⁰

¹⁶⁷ Sabiedrības veselības pamatnostādnes, 2014-2020 (05.08.2014.), [skatīts 22.11.2018.], pieejams tiešsaistē: ap.mk.gov.lv/doc/2014_08/VMPamn_050814_SVP.715.docx

¹⁶⁸ WHO (2008). European report on child injury prevention [skatīts 20.10.2018.], pieejams tiešsaistē: http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0003/83757/E92049.pdf

¹⁶⁹ Sabiedrības veselības pamatnostādnes, 2014-2020 (05.08.2014.), [skatīts 22.11.2018.], pieejams tiešsaistē: ap.mk.gov.lv/doc/2014_08/VMPamn_050814_SVP.715.docx

¹⁷⁰ VBTAI (2011). Aptauja par bērnu traumatismu [skatīts 10.10.2018.], pieejams tiešsaistē: http://www.vm.gov.lv/images/userfiles/phoebe/tas_tev_jazina_tas_tev_jazina_195448bbbf7b0975c2257313001f19e0/aptaujas_draugos_apkopojums_maijs_2011.pdf

- Uzdevums, kas saistīts ar informācijas apmaiņu par bērna dzimšanu starp ārstniecības iestādi un dzimtsarakstu nodaļu

5.2.8. tabula. Uzdevuma “Izvērtēt iespēju ieviest bērna pirmuzskaites datu automātisku reģistrēšanu no medicīnas iestādēm dzimtsarakstu nodaļās, neiesaistot bērna vecākus”¹⁷¹ ietvaros noteiktie pasākumi un to rezultāti

Pasākums	Darbības rezultāts	Informācija par izpildi
Veikt situācijas analīzi	Tika plānots MK iesniegt informatīvo ziņojumu, kas netika veikts	Atbilstoši Pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumam, plāna 2012.-2014. gadam ietvaros neviens no pasākumiem šī uzdevuma izpildei netika īstenots.
Ja MK atbalsta automātisku datu apmaiņu par bērna dzimšanu, noteikt informācijas aprites kārtību	Secīgi netika īstenotas arī visas turpmākās aktivitātes: 1.grozījumi Civiltāvokļa aktu reģistrācijas likumā un 2. grozījumi MK 04.04.2006. noteikumos Nr.265 „Medicīnisko dokumentu lietvedības kārtība”	
Ja MK atbalsta automātisku datu apmaiņu par bērna dzimšanu, veikt nepieciešamās darbības informācijas sistēmu savietojamībai	Secīgi tika plānots sagatavot tehnisko specifikāciju izmaiņām Jaundzimušo reģistrā un Dzimšanas reģistrā. Tomēr arī šīs darbības netika veiktas	
Rīcības plāna 2016.-2017. gadam ietvaros notiek uzdevuma aktualizēšana Veikt situācijas analīzi, izvērtējot ārstniecības personu un iestāžu spējas sniegt informāciju, un sagatavot pasākumu plānu	Tika plānots MK iesniegt informatīvo ziņojumu	
		Atbilstoši VM sniegtajai informācijai, 2018. gada 30. oktobrī MK sēdē izskatīts VM sagatavotais informatīvais ziņojums par iespējamajiem risinājumiem efektīvākai informācijas apmaiņai starp ārstniecības iestādi un dzimtsarakstu nodaļu par jaundzimušajiem

Iepazīstoties ar Pamatnostādņēs un rīcības plānos ietverto informāciju, rodas šaubas par iesaistīto institūciju vienotu izpratni par šī uzdevuma nepieciešamību un aktualitāti.¹⁷² Vērojams, ka jau

¹⁷¹ Uzdevums precizēts RPL, 2016-2017: Izvērtēt iespēju ieviest ārstniecības iestāžu vai ārstniecības personu sniegtās informācijas par bērna dzimšanu, kas apliecina dzimšanas faktu un kurā norādīts bērna dzimums, dzimšanas vieta un laiks, mātes vārds un uzvārds, reģistrēšanu no ārstniecības iestādēm dzimtsarakstu nodaļās, neiesaistot bērna vecākus

¹⁷² Nozīmīgākās izmaiņas laika periodā no 2012. līdz 2014. gadam piedzīvojis diemžēl vien uzdevuma nosaukums, kas no sākotnējā “Izvērtēt iespēju ieviest bērna pirmuzskaites datu automātisku reģistrēšanu no medicīnas iestādēm dzimtsarakstu nodaļās, neiesaistot bērna vecākus”, iekļaušanai RPL 2016-2017 precizēts uz “Izvērtēt

Pamatnostādņu dokumentā, kura ietvaros katram no izvēlētajiem uzdevumiem sniegts pamatojums, šis uzdevums minēts vien veicamo uzdevumu uzskaitē, bez izvērstāka paskaidrojuma par tā nozīmi, saturu un būtību. Tādējādi arī nav izprotams, kā šis uzdevums palīdz virzīties uz Pamatnostādņu rīcības virziena mērķa “palielināt materiālo atbalstu ekonomiski aktīvām ģimenēm” sasniegšanu.

Pretēji sākotnēji iecerētajam iesniegt MK ziņojumu 2013. gada pirmajā ceturksnī, tikai pēc gada – 2014. gada februārī organizēta pirmā starpministriju sanāksme. Turklāt šo sanākumi organizējusi nevis institūcija, kas tika noteikta kā galvenā (TM), bet gan LM kā atbildīgā institūcija par Pamatnostādņu rīcības plānu 2012. – 2014. gadam. Lai gan uzdevuma izpildei mainījies gan galvenā koordinējošā institūcija – sākotnēji TM, vēlāk VM, gan pakāpeniski paplašinājies iesaistīto institūciju loks (sākotnēji – TM, VM, LM, LPS, vēlāk – arī VARAM un IeM (PMLP), NVD u.c.), tas tomēr nav nodrošinājis pasākumu realizāciju plānotajā termiņā. Līdz ar to konstatējams, ka viens otram sekojošie secīgie pasākumi netika izpildīti Pamatnostādņu īstenošanas periodā līdz 31.12.2017.

Atbilstoši VM sniegtajai informācijai, 2018. gada 30. oktobrī MK sēdē izskatīts VM sagatavotais informatīvais ziņojums par iespējamajiem risinājumiem efektīvākai informācijas apmaiņai starp ārstniecības iestādi un dzimtsarakstu nodaļu par jaundzimušajiem.¹⁷³

Jāatzīst, ka ziņojuma saturs zināmā mērā sniedz skaidrojumu šī uzdevuma izpildes izteiktai stagnācijai – visticamāk uzdevuma izpilde nav bijusi iesaistīto institūciju prioritāšu sarakstā, jo tā izpildei relatīvi visai nelielas mērķgrupas atbalstam nepieciešami neproporcionāli lieli cilvēkresursu un finanšu ieguldījumi. Saskaņā ar ziņojumā norādīto, “atbilstoši Tieslietu ministrijas sniegtajai informācijai, pēdējo trīs gadu laikā (no 2015. gada 1. janvāra) dzimtsarakstu nodaļas ir konstatējušas 10 gadījumus, kuros bērna dzimšanas fakta reģistrācijas termiņš pārsniedz 6 mēnešu ilgu laika posmu”.¹⁷⁴ Kā norādīts ziņojumā, LM rīcības nepieciešamību pamato ar to, ka gadījumos, kad bērni vecāku nav reģistrējuši, līdz pašvaldības atbildīgajām institūcijām savlaicīgi var nenonākt svarīga informācija par bērnu, kuram nepieciešama palīdzība un aizsardzība, kas ierobežo bērna tiesības saņemt nepieciešamos veselības aprūpes pakalpojumus, iegūt izglītību, saņemt sociālos pakalpojumus un palīdzību. Kā uzsver pētījumā intervētā ģimenes politikas plānošanas eksperte, atsaucoties uz IeM, ka šādā situācijā bērniem paaugstinās cilvēktirdzniecības risks, tāpēc, ja pat vienam bērnam var raksties šāda situācija, ir jārtiņojas un datu bāzes jāsakārto.

Rezumējot iepriekš minēto, jāsecina, ka galvenais uzdevuma uzstādījums “Izvērtēt iespēju ieviest...” ir realizēts, tiesa, visi plānotie pasākumi, kuru izpilde bijusi atkarīga no iepriekšējo pasākumu izpildes, nav īstenoti un atšķiras 2011. gadā iecerētie darbību rezultāti. Šī uzdevuma visai pasīvā īstenošana izgaismo jau vairākkārt Izvērtējuma ietvaros kritizēto starpinstitucionālo sadarbību, precīzāk – tās nepilnības.

Ģimeņu reproduktīvā veselība un neauglības problēmas

Izstrādājot Pamatnostādnes un analizējot gan statistisko informāciju, gan politikas instrumentus, kas vērsti uz seksuālās un reproduktīvās veselības risku mazināšanu, tika identificētas vairākas problēmas:

iespēju ieviest ārstniecības iestāžu vai ārstniecības personu sniegtās informācijas par bērna dzimšanu, kas apliecina dzimšanas faktu un kurā norādīts bērna dzimums, dzimšanas vieta un laiks, mātes vārds un uzvārds, reģistrēšanu no ārstniecības iestādēm dzimtsarakstu nodaļās, neiesaistot bērna vecākus”.

¹⁷³ VM (30.10.2018.). Piedāvā risinājumu visu jaundzimušo reģistrēšanai [skatīts: 07.11.2018], pieejams tiešsaistē <https://www.mk.gov.lv/en/node/19143>

¹⁷⁴ Informatīvais ziņojums “Par konceptuālu risinājumu informācijas apmaiņas par bērna dzimšanu starp ārstniecības iestādi un dzimtsarakstu nodaļu ieviešanai” tap.mk.gov.lv/doc/2018_11/VMzino_051018_JaundzDati.2105.docx (10.11.2018.)

- liels abortu skaits, īpaši jaunu sieviešu vidū, būtiski ietekmē demogrāfisko situāciju un var radīt problēmas sieviešu reproduktīvai veselībai, tādejādi ietekmējot demogrāfiskās izmaiņas ilgtermiņā;
- tām ģimenēm, kurās pastāv reproduktīvās veselības problēmas, netiek sniegts komplekss valsts atbalsts;
- netiek īstenoti pietiekami efektīvi atbalsta pasākumi sievietēm un ģimenēm neauglības, neplānotas grūtniecības gadījumā, pēc aborta vai spontāna aborta vai pāragra bērna zaudējuma gadījumos.

Izvērtējuma pētījuma ietvaros intervētie speciālisti minētās problēmas atzinuši par aktuālām un pamatotām Pamatnostādņu izstrādes laika periodā. Šobrīd, novērtējot notikušās izmaiņas, eksperti seksuālās un reproduktīvās veselības jomā atzīmē gan vairākas pozitīvas izmaiņas, kas apstiprina rīcībpolitikas ietekmi un ieguldīto līdzekļu efektivitāti, gan diemžēl min arī vairākus negatīvus aspektus, kuri noteikti jāņem vērā, plānojot turpmāko rīcībpolitiku seksuālās un reproduktīvās veselības jomā.

Analizējot Pamatnostādņēs ietvertos jautājumus seksuālās un reproduktīvās veselības jomā tos visus var uzskatīt par nozīmīgiem un aktuāliem, tomēr neskaidrību rada fakts, ka, līdzīgi kā jautājumos par bērnu traumatismu, arī seksuālās un reproduktīvās veselības jomā visai līdzīga satura jautājumi iekļauti gan ģimenes politikas, gan arī sabiedrības veselības vidēja termiņa plānošanas dokumentos (Mātes un bērna veselības uzlabošanas plānos un Sabiedrības veselības pamatnostādņēs). Veselības politikā kopš 2012. gada mātes un bērna veselība atzīta par vienu no prioritātēm sabiedrības veselības ietvarā. Atbilstoši VM sniegtajai informācijai, uzdevumi reproduktīvās veselības jomā, kas sākotnēji tika ietverti Pamatnostādņēs un kur kā galvenā atbildīgā institūcija tika noteikta VM, kopš 2012.gada daļēji un kopš 2014. gada pilnībā tiek īstenoti VM politikas plānošanas dokumentos – Sabiedrības veselības pamatnostādņu 2014.-2020. gadam vai/un Mātes un bērna veselības uzlabošanas plāna 2012.-2014.gadam ietvaros. Tāpēc turpinājumā tiks ieskicēti īsi, raksturojot paveikto. Lielāka uzmanība pievērsta skatījumam perspektīvā, kur rekomendējamo aktivitāšu īstenošanai vēlama uz vienotu mērķi vērsta labklājības un veselības sektoru sadarbība.

- Izvērtēt un ieviest atbalsta pasākumus neplānotas grūtniecības, grūtniecības pārtraukšanas, negatīvas dzemdību pieredzes, pāragra bērna zaudējuma un neauglības problēmu gadījumos

5.2.8. tabula. Uzdevuma “Izvērtēt un ieviest atbalsta pasākumus neplānotas grūtniecības, grūtniecības pārtraukšanas, negatīvas dzemdību pieredzes, pāragra bērna zaudējuma un neauglības problēmu gadījumos” ietvaros noteiktie pasākumi un to rezultāti

Pasākums	Darbības rezultāts	Informācija par izpildi
Izvērtēt iespēju ieviest konsultācijas sievietēm, kuras nolēmušas veikt abortu, ko sniedz speciāli sagatavota persona	Tika plānots izstrādāt pilotprojektu, tomēr pēc diskusijām ar deputātiem, NVO un profesionālajām organizācijām, tika lemts šādu pilotprojektu neizstrādāt. Tika izstrādāti priekšlikumi grozījumiem Seksuālās un reproduktīvās veselības likumā.	Pasākuma tiešais darbības rezultāts – īstenots pilotprojekts – nav sasniegts. Tomēr pasākums uzskatāms par daļēji izpildītu, jo diskusiju rezultātā izstrādāti priekšlikumi grozījumiem Seksuālās un reproduktīvās veselības likumā. Šo priekšlikumu tālākā virzība nav identificēta.

Pasākums	Darbības rezultāts	Informācija par izpildi
Izvērtēt iespēju ieviest pasākumu kompleksu vecākiem, kuri ir saskārušies ar negatīvu grūtniecības un dzemdību pieredzi vai pāragru bērna zaudējumu (piemēram, atbalsta grupas, atbalsta personas grūtniecības laikā un dzemdībās).	Pasākuma ietvaros tika plānots izstrādāt pilotprojektu, kurā tiktu vērtētas iespējas ieviest pasākumu kompleksu, kā arī priekšlikumus turpmākai rīcībai iesniegt veselības ministram līdz 2013.gada 4.ceturksnis. Šīs darbības nav veiktas.	VM, informējot par pasākuma izpildi Pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojuma ietvaros, šo pasākumu vērtējusi kā daļēji izpildītu RPL, 2012-2014 ietvaros. Izvērtējuma ietvaros veicot portāla grutnieciba.lv satura vispārīgu kontentanalīzi, konstatējams, ka portāls visai netieši, pastarpināti īsteno pasākuma mērķi. Līdz ar to šis pasākums nevar tikt uzskatīts par pilnībā izpildītu.
Nodrošināt sievietēm, kuras nolēmušas veikt abortu vai ir to izdarījušas vai kuras ir saskārušās ar negatīvu grūtniecības vai dzemdību pieredzi vai pāragru bērna zaudējumu, informāciju par atbalsta iespējām	Tā kā iepriekšminētā pasākuma ietvaros piltoprojekts nav izstrādāts, tad nav arī atbilstošas tālākās darbības, kas tika plānotas, piemēram MK iesniegti grozījumi MK 28.10.2003. noteikumos Nr.590 „Grūtniecības pārtraukšanas organizatoriskā kārtība”, nosakot ārstiem pienākumu izsniegt pacientei rakstisku informāciju par atbalsta iespējām Izglītojoši pasākumi ginekologiem, ģimenes ārstiem un pašvaldības sociāliem darbiniekiem (Izpildes termiņš: nākošajā ceturksnī pēc noteikumu pieņemšanas)	Atbilstoši Pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumam, pasākums daļēji izpildīts RPL, 2012-2014 ietvaros. VM informē, ir vērstas tikai uz atbalstu vienai no mērķgrupām – sievietēm, kuras nolēmušas veikt abortu vai ir to izdarījušas. Savukārt pārējās mērķgrupas – ģimenes, kas ir saskārušās ar negatīvu grūtniecības vai dzemdību pieredzi, vai pāragru bērna zaudējumu, atbalstu vispār nav saņēmušas.

Saskaņā ar VM sniegto informāciju par paveikto šī uzdevuma izpildē, tiek norādīts, ka VM 2012.gadu pasludināja par Mātes un bērna veselības gadu, lai mātes un bērna veselības aprūpes jautājumiem pievērstu pastiprinātu uzmanību un īstenotu pasākumus mātes un bērna veselības aprūpes uzlabošanai un pieejamībai. Pārskata periodā VM izstrādāja Mātes un bērna veselības uzlabošanas plānu 2012.-2014.gadam (19.06.2012. MK rīkojums Nr.269), kurā tika ietverti trīs rīcības virzieni: pasākumi mātes un bērna veselības aprūpes uzlabošanai; neauglības ārstēšanas (t.sk., medicīniskās apaugļošanas)

iekļaušana valsts apmaksātajos pakalpojumos, citu sektoru iesaiste (starpnozaru sadarbība) jautājuma kompleksai un valstiskai risināšanai, kā arī Mātes un bērna veselības uzlabošanas plānu 2018.–2020.gadam" (izsludināts VSS 2017. gadā, apstiprināts ar MK rīkojumu Nr.259, 06.06.2018.), kurā ietverti pasākumi mērķa "Uzlabot situāciju mātes un bērna veselības jomā, īstenojot veselības veicināšanu un slimību profilaksi, kā arī veicinot agrīnu diagnostiku, savlaicīgu ārstēšanu un medicīnisko rehabilitāciju" sasniegšanai.

Pārskata periodā VM sadarbojusies ar nozares profesionālajām un nevalstiskajām organizācijām, pētniecības pārstāvjiem u.c., kā rezultātā 2012. gadā Latvijas Ģimenes plānošanas un seksuālās veselības asociācijas „Papardes zieds” izdeva bukletu „Aborts”, kurā sievietei ir iespēja iepazīties ar informāciju par mākslīgās grūtniecības pārtraukšanas norisi, iespējamajiem sarežģījumiem un grūtniecības pārtraukšanas sekām. Šis buklets izdots atkārtoti 2014.gadā. Tāpat 2012. gada 29. novembra Latvijas ginekologu un dzemdību speciālistu asociācija sadarbībā ar Latvijas Ģimenes plānošanas un seksuālās veselības asociāciju „Papardes zieds” organizēja semināru ginekologiem un dzemdību speciālistiem „Sieviete un neplānota grūtniecība”. Pasākuma laikā ginekologi un dzemdību speciālisti varēja saņemt iepriekš minēto bukletu izplatīšanai savām pacientēm.

Lai īstenotu Pamatnostādņu pasākumu *“Izvērtēt iespēju ieviest konsultācijas sievietēm, kuras nolēmušas veikt abortu, ko sniedz speciāli sagatavota persona”*, RPL 2012-2014, 2013.gadā tika organizēta pētījuma „Nevēlama grūtniecība un kontracepcijas prakse Latvijā”¹⁷⁵, ko veica Rīgas Stradiņa universitātes un Latvijas Universitātes pētnieki, rezultātu prezentācija. Vienlaikus, piedaloties ministriju, profesionālo un nevalstisko organizāciju pārstāvjiem, tika diskutēta iespēja izstrādāt un realizēt pilotprojektu, lai ieviestu konsultācijas sievietēm, kuras nolēmušas veikt abortu, ko sniedz speciāli sagatavota persona. Diskusiju rezultātā tika nolemts pilotprojektu pagaidām neīstenot. 11. Saeimas Budžeta un finanšu (nodokļu) komisijas Demogrāfijas lietu apakškomisija izstrādāja vairākus priekšlikumus grozījumiem Seksuālās un reproduktīvās veselības likumā, piedāvājot noteikt, ka pirms grūtniecības pārtraukšanas tiktu nodrošinātas speciāli apmācītas personas konsultācijas. Diskusijās apakškomisijā piedalījās vairāku ministriju, profesionālo un nevalstisko organizāciju pārstāvji. 11.Saeimas laikā šie priekšlikumi netika izskatīti. Vairāki 12.Saeimas deputāti iesniedza izskatīšanai priekšlikumus ar līdzīgu saturu.

Kā informē Saeimas Preses dienests, 2018. gada 21. jūnijā tika apstiprināti grozījumi Seksuālās un reproduktīvās veselības likumā, tomēr priekšlikumi par šādu konsultāciju nepieciešamību netika ņemti vērā un likumā nav iekļauti.¹⁷⁶

¹⁷⁵ Vīberga, I. (18.02.2014.). Quo vadis? [skatīts 05.09.2018.], pieejams tiešsaistē: <http://providus.lv/article/quo-vadis>

¹⁷⁶ Saeima (21.26.2018.). Saeima veic grozījumus Seksuālās un reproduktīvās veselības likumā [skatīts 11.11.2018.], pieejams tiešsaistē: www.saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/27031-saeima-veic-grozijumus-seksualas-un-reproduktivas-veselibas-likuma

- Popularizēt veselīgu dzīvesveidu. Informēt sabiedrību par reproduktīvas veselības apdraudējumiem un riskiem, kas palielina neauglību

5.2.9. tabula. Uzdevuma “Popularizēt veselīgu dzīvesveidu. Informēt sabiedrību par reproduktīvas veselības apdraudējumiem un riskiem, kas palielina neauglību” ietvaros noteiktie pasākumi un to rezultāti

Pasākums	Darbības rezultāts	Informācija par izpildi
Informēt sabiedrību par reproduktīvās veselības apdraudējumiem un riskiem, kas palielina neauglību un bērna iedzimtu anomāliju risku, sekmējot veselīgu dzīvesveidu un ievērojot riska mazināšanas un novēršanas pasākumus.	Īstenoti informatīvi veselības veicināšanas pasākumi sievietes un vīriešu auditorijās	Atbilstoši Pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumam, pasākums izpildīts RPL, 2012-2014 ietvaros.

Informējot par šī uzdevuma izpildi 2012.-2014. gadā, VM norāda, ka sadarbībā ar SPKC pastāvīgi nodrošina sabiedrības informēšanu par aktuālajiem sabiedrības veselības, t.sk., veselīga uztura un fiziskās aktivitātes veicināšanas, psihiskās veselības, atkarību izraisošo vielu lietošanas un procesu izplatības mazināšanas, seksuālās un reproduktīvās veselības, jautājumiem.¹⁷⁷ pārskata periodā tika īstenota kampaņa „Brīvs”, lai mazinātu tabakas lietošanu bērnu un jauniešu vidū (kampaņas ietvaros izstrādāta mobilā aplikācija “80 brīvdienas” veselīga dzīvesveida veicināšanai un smēķēšanas atmešanai), kampaņa “Aktīva ik diena!”, lai veicinātu kustīgāku dzīvesveidu un aicinātu cilvēkus ikdienas gaitās iekļaut vairāk fizisko aktivitāšu, kampaņa “Nenovērsies!” par psihiskās veselības jautājumiem, kampaņa “Mīli savu sirdi!” u.c. kampaņas. Tika īstenots arī sociālais projekts “Es zinu, Tu to vari!”, kas tapis, sadarbojoties valsts un nevalstiskajām organizācijām, lai cīnītos ar atkarību izraisošo vielu lietošanu jauniešu vidū. Tāpat ir izstrādāti veselīga uztura ieteikumi dažādām mērķgrupām¹⁷⁸, fizisko aktivitāšu ieteikumi¹⁷⁹, dažādi informatīvie materiāli, t.sk., pedagogiem un citiem speciālistiem, infografikas, izglītojošas filmas¹⁸⁰, kā arī pastāvīgi tiek īstenoti dažādi izglītojošie pasākumi veselīga uztura un fiziskās aktivitātes, psihiskās veselības, atkarību izraisošo vielu lietošanas un procesu izplatības mazināšanas, seksuālās un reproduktīvās veselības jomās, kā arī mutes dobuma un zobu veselības jomā, traumatisma profilaksei u.c.

¹⁷⁷ Papildu informāciju lūdz skatīties informatīvajā ziņojumā "Sabiedrības veselības pamatnostādņu 2011.-2017.gadam īstenošanas vidusposma (2011.-2013.gadā) novērtējums" un informatīvajā ziņojumā "Sabiedrības veselības pamatnostādņu 2014.-2020.gadam īstenošanas vidusposma (2014.-2016.gadā) novērtējums"

¹⁷⁸ VM (23.02.2018). Veselības ministrijas izstrādātie veselīga uztura ieteikumi [skatīts: 20.11.2018.], pieejams tiešsaistē: http://www.vm.gov.lv/lv/tava_veseliba/veseligs_uzturs/

¹⁷⁹ SPKC (2018). Fizisko aktivitāšu ieteikumi Latvijas iedzīvotājiem [skatīts: 20.10.2018.], pieejams tiešsaistē: https://www.spkc.gov.lv/upload/Veicin%C4%81%C5%A1ana/Fiziskas%20aktivitates/fizisko_aktivitu_ieteikumi_latvijas_iedzivotjiem.pdf

¹⁸⁰ SPKC (2018). Informatīvi materiāli [skatīts: 20.10.2018.], pieejams tiešsaistē: <https://www.spkc.gov.lv/lv/informativi-izdevumi>

Lai uzlabotu iedzīvotāju paradumus un ilgtermiņā veicinātu sabiedrības veselību VM norāda, ka pastāvīgi pilnveido normatīvo regulējumu gan uztura politikā, gan atkarību jomā u.c.

Attiecībā uz seksuālo un reproduktīvo veselības jomu, laika posmā no 2011.gada līdz 2013.gadam īstenota virkne izglītojošo pasākumu ciklu dažādām mērķa grupām par seksuālo un reproduktīvo veselību, piemēram, skolēniem un profesionālo izglītības iestāžu audzēkņiem par seksuālās un reproduktīvās veselības jautājumiem; topošajiem un jauniešiem par bērnu traumatisma novēršanu; jauniešiem par grūtniecēm par zīdīšanas veicināšanu u.c. Tika organizētas veselības veicināšanas koordinētāju lokāla mēroga aktivitātes pašvaldībās mātes un bērna veselības veicināšanas jomā.

Papildus 2014.gadā organizēti 113 izglītojoši pasākumi visos Latvijas reģionos profesionālo izglītības iestāžu audzēkņiem par seksuālās un reproduktīvās veselības jautājumiem, t.sk., seksuāli transmisīvajām infekcijām un ar tiem saistītiem reproduktīvās veselības riskiem, izglītojot 2408 jauniešus. Izstrādātas 40 minūšu garas mācību filmas par seksuālās un reproduktīvās veselības jautājumiem pusaudžiem: filma „Meitenes, puīši un pubertāte” un filma „Attiecības un veselība – mana atbildība!”, kuras publicētas SPKC mājas lapā www.spkc.gov.lv un interneta vietnē www.youtube.com. Atbilstošu filmās apskatītajām tēmām, sagatavoti metodiskie ieteikumi skolotājiem, lai palīdzētu filmu izmantot mācību procesā. Papildus izstrādāti, drukāti un izplatīti, kā arī pieejami SPKC mājaslapā informatīvie materiāli par dažādām veselības veicināšanas tēmām, piemēram, brošūras “HIV/AIDS, B un C hepatīts”, “Seksuāli transmisīvās infekcijas” u.c.

Nozīmīgs skaits pasākumu īstenoti arī 2015. gadā vispārējās izglītības iestāžu 8.-10. klašu izglītojamiem un profesionālo izglītības iestāžu audzēkņiem par seksuālās un reproduktīvās veselības jautājumiem, izglītojot 4 558 jauniešus. Izglītojošo pasākumu ietvaros tika īstenotas divas videokonferences (vispārīzglītojošo skolu 8. - 9.klašu skolēniem un 10. klašu skolēniem un profesionālo izglītības iestāžu audzēkņiem), kurās urologs, ginekologs un sabiedrības veselības speciālists stāstīja par nozīmīgiem seksuālās un reproduktīvās veselības jautājumiem, kā arī sniedza atbildes uz skatītāju iesūtītajiem jautājumiem. Izstrādāta brošūra jauniešiem “Attiecības un veselība – mana atbildība!”, kurā jauniešiem saistoša veidā skaidroti seksuālās un reproduktīvās veselības jautājumi. Īstenoti izglītojoši pasākumi topošajiem un jauniešiem par zīdīšanu, lai motivētu jaunās māmiņas ēdināt bērnus no krūts, sniedzot zināšanas un praktiskus padomus atbilstoši PVO ieteikumiem par zīdīšanu, tās vadīšanu un tās ieguvumiem gan mātei, gan bērnam. Īstenoti 56 izglītojoši pasākumi, kuros kopumā izglītoti 1222 topošie un jauni vecāki. 2015. gadā tika realizēta Veselības ministrijas un SPKC informatīvā kampaņa „HIV nešķiro – tas attiecas arī uz Tevi!”, kuras mērķis ir pakāpeniski mainīt sabiedrības attieksmi par HIV kā „nepareizu” slimību, skaidrot ar HIV profilaksi saistītos jautājumus un HIV ekspres-testa nozīmību infekcijas agrīnai diagnostikai.

Minētie pasākumi vērtējami ļoti atzinīgi, vien bažas rada fakts, ka izpaliek informācija par izplatīšanas avotiem un pasākumu ietekmes novērtējumu. Atbildi uz šo jautājumu nesniedz arī nozares pārstāvji. Pēdējos 7-10 gados īstenots visai apjomīgs pasākumu skaits bez papildus piešķiruma no valsts budžeta līdzekļiem, tie tiek uzskatīti par efektīviem un darbības rezultāti skaitliskā izteiksmē tiek sasniegti. Tomēr, kā atzīmē valsts pārvaldes eksperti sabiedrības veselībā, līdzekļu trūkuma dēļ nav mērīta rīcībpolitikas pasākumu reālā ietekme tieši Latvijas situācijā uz mērķgrupu uzvedības izmaiņām.

2016.gada pēdējā ceturksnī tika uzsākta vērienīgā ESF līdzfinansētā projekta “Kompleksi veselības veicināšanas un slimību profilakses pasākumi” Nr. 9.2.4.1/16/I/001 īstenošana. Projekta ietvaros līdz 2019.gadam plānots īstenot informatīvo kampaņu par seksuālās un reproduktīvās veselības veicināšanu ar daudzveidīgām aktivitātēm, t.sk., seksuālās un reproduktīvās veselības veicināšanā un profilaksē. 2017.gadā tika realizēta Veselības ministrijas un SPKC informatīvā kampaņa „HIV nešķiro – tas

attiecas arī uz Tevi!”, kuras mērķis ir pakāpeniski mainīt sabiedrības attieksmi par HIV kā „nepareizu” slimību, skaidrot ar HIV profilaksi saistītos jautājumus un HIV eksprestesta nozīmību infekcijas agrīnai diagnostikai. Jāņem vērā, ka ESF projektu īstenošanu, pēc ekspertu domām, kavē visai dažādi faktori, sākot no administratīvi sarežģīta procesa, kā rezultātā jāiegulda nepamatoti daudz cilvēkresursu. Tā kā veselīga dzīvesveida veicināšanas jomā līdz šim bijis pieejams visai ierobežots valsts un pašvaldību budžets, līdz ar to – neliels skaits aktivitāšu īstenošanā iesaistīto cilvēkresursu, t.sk., pētniecībā. Nepietiekams profesionālu cilvēkresursu apjoms rada sarežģījumus plānoto darbību īstenošanā pašreizējā apjomīgā finansējuma efektīvai izlietošanai. Papildus, pēc NVO pārstāvju domām, pastāv visai augsts risks tam, ka ESF projektu ietvaros paveiktajam nebūs nodrošināta ilgtspēja, galvenokārt tāpēc, ka daļā pašvaldību savulaik tika aizvērti daudz jauniešu atbalsta centri, kur jauniešiem piemērotā atmosfērā būtu iespēja saņemt sev svarīgu informāciju.

- Izvērtēt iespēju ieviest valsts atbalsta pasākumus neauglības ārstēšanai

Kā minēts iepriekš, arī šī uzdevuma izpilde tika veikta VM plāna „Mātes un bērna veselības uzlabošanas plāns 2012.-2014.gadam” (19.06.2012. MK rīkojums Nr.269) ietvaros. Līdz 2012.gadam Latvijā medicīniskā apaugļošana bija maksas pakalpojums – gadā vidēji tika veiktas 110 ārpusķermeņa apaugļošanas procedūras. Medicīniskās apaugļošanas procedūru apmaksu no valsts budžeta līdzekļiem Latvijā tika uzsākta no 2012.gada 1.septembra. Medicīniskā apaugļošana no valsts budžeta līdzekļiem tiek apmaksāta sievietēm līdz 37 gadu (ieskaitot) vecumam, un no valsts budžeta līdzekļiem tiek nodrošināti arī neauglības diagnostiskie izmeklējumi un zāļu kompensācija neauglības ārstēšanai.¹⁸¹

Lai nodrošinātu neauglības ārstēšanas pasākumu īstenošanu, Latvijā 2012.gada februārī tika uzsākta to personu apzināšana, kurām būtu nepieciešami veselības aprūpes pakalpojumi valsts atbalsta programmas neauglības ārstēšanai ietvaros. Minētās personas tika identificētas atbilstoši Veselības aprūpes pakalpojumu apmaksas norēķinu sistēmā „Vadības informācijas sistēma” ievadītajai informācijai. 2012.gada augustā tika apkopoti dati par pacientiem ar kādu no zemāk minētajām diagnozēm (pēc Starptautiskās statistiskās slimību un veselības problēmu klasifikācijas 10.redakcijas): N46 (Vīriešu neauglība), N97 (Sievietes neauglība), Z31 (Prokreatīvi pasākumi), kuri ir saņēmuši veselības aprūpes pakalpojumus no 2009.gada līdz 2012.gada jūlijam. Veselības aprūpes pakalpojumus ar atbilstošajām diagnozēm konkrētajā laika periodā saņēmuši 8 760 pacienti (tajā skaitā 8 232 sievietes un 528 vīrieši).

Kopš valsts apmaksātas neauglības ārstēšanas programmas uzsākšanas medicīniskās apaugļošanas procedūru rezultātā kopumā notikušas vairāk nekā 1200 dzemdības.¹⁸² 2018.gadā par valsts budžeta līdzekļiem plānots veikt 740 medicīniskās apaugļošanas procedūras. Latvijā valsts apmaksāta neauglības ārstēšanas programma tiek īstenota jau septīto gadu, sniedzot iespēju pacientiem ar apstiprinātu neauglības diagnozi saņemt nepieciešamos ārstniecības pakalpojumus un medikamentus mazuļa ieņemšanai. Kopš programmas uzsākšanas medicīniskās apaugļošanas procedūras no valsts budžeta līdzekļiem apmaksātas vairāk nekā 2,9 miljonu *euro* apmērā, savukārt valsts kompensējamie medikamenti – vairāk nekā 870 tūkstošu *euro* apmērā.

¹⁸¹ Ministru kabineta 2013.gada 17.decembra noteikumi Nr.1529 „Veselības aprūpes organizēšanas un finansēšanas kārtība”.

¹⁸² Notikušo dzemdību skaits var būt lielāks, jo apkopotie dati neietver informāciju par maksas dzemdību palīdzības sniegšanas gadījumiem un dzemdībām, kas ir notikušas ārpus Latvijas, ja sievietei ir veikta valsts apmaksāta medicīniskā apaugļošana.

2017.gadā rindā uz valsts apmaksātas medicīniskās apaugļošanas veikšanu kopumā gaidīja 2600 pacientes no kurām 300 pacientes bija pierakstījušās vairāk nekā vienā ārstniecības iestādē, līdz ar to vienlaicīgi atradās vairākās gaidīšanas rindās, kas pagarināja to garumu vidēji par 11%.

Lai uzlabotu valsts apmaksātas medicīniskās apaugļošanas pakalpojuma pieejamību, samazinot gaidīšanas laiku līdz procedūras veikšanai un uzlabojot informācijas kvalitāti par gaidīšanas rindā esošo pacientu skaitu, no 2018. gada 1. janvāra ieviesta centralizēta rinda medicīniskās apaugļošanas veikšanai. Līdz ar to, lai pierakstītos centralizētajā rindā, pacientei ir jāvērtē jebkurā no ārstniecības iestādēm, kurās veic valsts apmaksātu medicīnisko apaugļošanu. Pienākot pacientes kārtai, viņai uz norādīto e-pasta adresi tiks nosūtīts uzaicinājums. Paciente varēs brīvi izvēlēties, kurā no sešām ārstniecības iestādēm veikt procedūru, savukārt samaksa no valsts līdzekļiem izvēlētajai ārstniecības iestādei tiks veikta atbilstoši principam “nauda seko pacientam”.

Izvērtējuma pētījuma ietvaros intervēto sabiedrības veselības ekspertu skatījumā, laika posmā kopš 2011. gada panākts būtisks progress neauglības jautājumu risināšanā – ieviesti valsts apmaksāti pasākumi, kas noticis pateicoties veselības jomas speciālistu, t.sk., ministres Ingrīdas Circenes (2011.-2014.) aktīvai iesaistei. Pretējā gadījumā ierobežota finansējuma apstākļos vienīgās aktivitātes neauglīgu ģimeņu situācijas risināšanai būtu adopcijas veicināšana, kas sākotnēji, izstrādājot Pamatnostādnes un ņemot vērā fiskālās telpas ierobežojumus pēc krīzes situācijā, tikusi definēta kā galvenais šīs problemātikas risināšanas iespēja.

Neauglības ārstēšanas programmu kā noderīgu iniciatīvu vērtējuši nedaudz vairāk kā puse aptaujāto Latvijas iedzīvotāju (56%). Aptuveni tikpat liels īpatsvars (58%) respondentu pauduši atbalstu viedoklim, ka valstij būtu jāpalīdz ģimenēm, kurām ir neauglības problēmas. Sociāldemogrāfiskajās grupās rezultāti būtiski neatšķiras no vispārējām tendencēm, vien jāmin, ka atbalstošāki šajā jautājumā bijuši 1-2 bērnu vecāki nekā daudz bērnu ģimeņu vecāki, kā arī vecāki ar maziem bērniem (līdz 1,5 g.v.) nekā tie, kuru ģimenēs aug vecāki bērni.

- Izvērtēt atbalsta mehānismus, lai veicinātu grūtnieču stāšanos uzskaitē līdz 12. grūtniecības nedēļai

Līdzīgi kā iepriekšējie arī šī uzdevuma izpilde notika VM politikas plānošanas dokumentu ietvaros, konkrēti – „Mātes un bērna veselības uzlabošanas plāns 2012.-2014.gadam” (apstiprināts MK 12.06.2012. sēdē, prot. Nr. 33. 42.§) ietvaros. Lai samazinātu antenatāli neaprūpētu grūtnieču skaitu, no 2012.gada 1.septembra tiek īstenots princips „nauda seko grūtniecei”, valsts finansētajā grūtnieču aprūpē iesaistot privāti praktizējošus ginekologus un citus speciālistus¹⁸³, un paaugstināti tarifi par vecmātes, ģimenes ārsta, ginekologa vai dzemdību speciālista veiktu grūtnieces apskati, kā arī par ultrasonogrāfijas izmeklējumiem dzemdniecībā. Pēc statistikas datiem antenatāli neaprūpēto dzemdētāju īpatsvars pakāpeniski samazinās – no 2,7% 2010. gadā līdz 0,7% 2016. gadā.

Sabiedrības veselības ekspertu ieskatā grūtnieču īpatsvars, kas nestājas uzskaitē līdz 12. grūtniecības nedēļai, ir būtiski samazinājies, tāpēc, ka sievietes kļūst arvien informētākas un novērtē savlaicīgu grūtnieču aprūpes pieejamības priekšrocības, nevis kādu materiālo stimulu dēļ, kas šobrīd pieejami nodarbinātām sievietēm.¹⁸⁴

¹⁸³ Ministru kabineta 2012.gada 21.augusta noteikumi Nr.573 „Grozījumi 2006.gada 19.decembra noteikumos Nr.1046 „Veselības aprūpes organizēšanas un finansēšanas kārtība””;

¹⁸⁴ Saskaņā ar likumu “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” 5.panta trešo daļu “Sievietei, kurai sakarā ar grūtniecību medicīniskā aprūpe ārstnieciski profilaktiskajā iestādē uzsākta līdz 12. grūtniecības nedēļai un

Būtiski atzīmēt, ka perspektīvā Mātes un bērna veselības uzlabošanas plāna 2018.-2020.gadam¹⁸⁵ izstrādes un saskaņošanas gaitā izvērtēja jautājumu par grūtnieču aprūpes savlaicīgu uzsākšanu un secināja, ka grūtniecības aprūpes novēlota uzsākšana varētu būt saistīta ar ginekologa pakalpojumu un grūtniecei veicamo diagnostisko izmeklējumu teritoriālo pieejamību – izmaksām par transportu, lai nokļūtu pie ginekologa un veiktu diagnostiskos izmeklējumus. Līdz ar to pašvaldībām attālos reģionos būtu nepieciešams risināt jautājumus par transporta izdevumu kompensēšanu grūtniecēm, lai uzlabotu grūtnieču aprūpes teritoriālo pieejamību. Ņemot vērā minēto, plānā tika iekļauts pasākums, kas paredz uzlabot valsts apmaksātu veselības aprūpes pakalpojumu pieejamību sociālās atstumtības riskam pakļautām grūtniecēm un bērniem, tai skaitā, izvērtējot iespēju kompensēt sociālās atstumtības riskam pakļautajām iedzīvotāju grupām sabiedriskā transporta izdevumus nokļūšanai pie ārstniecības personas valsts apmaksātas veselības aprūpes saņemšanai.

Uzdevuma ietvaros RPL 2012-2014 tika ietverts pasākums *“Izvērtēt iespēju ieviest pasākumu kompleksu vecākiem, kuri ir saskārušies ar negatīvu grūtniecības un dzemdību pieredzi vai pāragru bērna zaudējumu (piemēram, atbalsta grupas, atbalsta personas grūtniecības laikā un dzemdībās)”*.

VM, informējot par pasākuma izpildi Pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojuma ietvaros, šo pasākumu vērtējusi kā daļēji izpildītu RPL 2012-2014 ietvaros. Tiek norādīts, ka 2013.gadā sadarbībā ar NVO un profesionālajām organizācijām, NVD, NMPD u.c. izstrādāts un 2014.gadā atklāts informatīvais interneta portāls grūtniecēm un jaunajiem vecākiem www.grutnieciba.lv. Portāls izstrādāts ar mērķi izveidot viegli lietojamu interneta vietni topošajiem un jaunajiem vecākiem, kur vienviet pieejama nekomerciāla, plaša, profesionāla un kvalitatīva valsts un medicīnas profesionāļu apstiprināta informācija un ieteikumi veselīgas grūtniecības plānošanai un norisei. Tādējādi topošajiem vecākiem, kas saskārušies ar negatīvu grūtniecības pieredzi, tiktu nodrošināta pieeja informācijai par savlaicīgas un kvalitatīvas dzemdību palīdzības sniegšanu.

Izvērtējuma pētījuma ietvaros veicot portāla grutnieciba.lv satura vispārīgu kontentanalīzi, konstatējams, ka portāls visai netieši un vien pastarpināti īsteno pasākuma mērķi – izstrādāt pilotprojektu, kas izvērtētu iespēju ieviest pasākumu kompleksu vecākiem, kuri ir saskārušies ar negatīvu grūtniecības un dzemdību pieredzi vai pāragru bērna zaudējumu. Portāls ir vizuāli pievilcīgs un satur ievērojamu apjomu vērtīgas, grūtniecības laikam noderīgas informācijas, ērti lietojams, bet galvenokārt informācija ir vērsta uz visiem topošajiem un jaunajiem vecākiem, lielākoties saistīta ar fizioloģiski optimālas grūtniecības norisi. No vairāk kā 250 rakstiem tikai daži ir saistīti ar tādām tēmām kā spontānais aborts, priekšlaicīgas dzemdības u.tml. Ievērojami mazs ir informācijas apjoms, kas pieejams krievu valodā. Turklāt jāatzīst, ka apšaubāma ir šī portāla ietekme mērķgrupas informētību un zināšanām – portālā vērojama visai ierobežota interaktivitāte, piemēram, tikai atsevišķi raksti ir komentēti. Papildus, visticamāk cilvēkiem, kuri saskārušies ar negatīvu grūtniecības pieredzi, pāragru bērna zaudējumu varētu būt psiholoģiski grūti meklēt sev interesējošos jautājumus starp laimīgu, fizioloģiski veselu grūtniecību stāstiem. Līdz ar to pasākums tomēr nav uzskatāms par kaut daļēji izpildītu.

Atskaitoties par paveikto šī pasākuma RPL 2012-2014 kontekstā, VM rekomendēja šo pasākumu neturpināt, jo 2014. gadā MK apstiprināja „Sabiedrības veselības pamatnostādnes 2014.-2020.gadam” (2014. gada 14. oktobris, rīkojuma Nr. 589), kurās ir ietverti arī pasākumi mātes, tēva un bērna veselības veicināšanai u.c. Iepazīstoties ar minētajā politikas dokumentā ietverto, konstatējams, ka

turpināta visu grūtniecības laiku, piešķir maternitātes pabalstu par 14 dienu ilgu papildu atvaļinājumu, kas tiek pievienots grūtniecības atvaļinājumam, tādējādi kopā tiek piešķirts pabalsts par 70 kalendārajām dienām.”

¹⁸⁵ Apstiprināts ar MM 2018. gada 6. jūnija rīkojumu Nr. 259.

“Sabiedrības veselības pamatnostādņēs 2014.-2020.gada” negatīvas grūtniecības pieredzes, pāragra bērna zaudējuma kontekstā ir ietverti vairāki pasākumi, lai novērstu šādas pieredzes iespējamību, tātad, lai mazinātu pāragras bērna miršanas gadījumus, kas vērtējams ļoti pozitīvi. Tomēr dokumentā nav paredzēti pasākumi, kas būtu vērsti uz kompleksa atbalsta, piemēram, sociālpsiholoģiskas palīdzības sniegšanu, vecākiem, kuri jau ir saskārušies ar šādu pieredzi.

Ņemot vērā faktu, ka līdz ar ekonomisko situāciju ģimenē, partnerattiecību stabilitāti un tuvinieku un draugu atbalstu, tieši pirmās/ iepriekšējo grūtniecību pieredze būtiski ietekmē lēmumu par nākamā bērna radīšanu¹⁸⁶, negatīva grūtniecības pieredze vai pāragrs bērna zaudēšanas gadījums ir ļoti traumējoši. Līdz ar to, kā vienu no mērķiem ģimenes atbalsta politikā izvirzot dzimstības veicināšanu, ārkārtīgi nozīmīgs ir atbalsts negatīvas pieredzes seku mazināšanai.

SPKC dati rāda, ka ik gadu Latvijā dabiski līdz 22. grūtniecības nedēļai pārtraucas 2500 – 3000 grūtniecības¹⁸⁷ un vēl papildus līdz 200 bērniņu piedzimst nedzīvi (piedzimis nedzīvs pēc pilnām 22 grūtniecības nedēļām)¹⁸⁸. Šie dati ļauj indikatīvi aprēķināt, ka ik gadu ar šo problemātiku ģimenē vai tuvinieku lokā saskaras vairāki tūkstoši Latvijas iedzīvotāju.

Savu skatījumu un risinājumus piedāvā Izvērtējuma pētījuma ietvaros intervētā nevalstiskā sektora pārstāve.

Iniciatīvas iniciatori – Rīgas Lutera draudzes mācītājs un tās loceklis, lai sniegtu garīgu psihoemocionālu atbalstu ģimenēm, kurām nācies saskarties ar bērna zaudēšanu vai smagu slimību draudzei tuvējās medicīnas iestādēs. Turpmāk, sekojot ASV, Vācijas un citu valstu pieredzei, iniciatīva bijusi vērsta uz tēmas aktualizēšanu sabiedriskajā telpā, lai mazinātu bailes, atstumtību vecākiem un tuviniekiem. Sākot no 2013. gada iniciatīvas ietvaros mērķtiecīgi strādāts, lai likumdošanā iekļautu nosacījumus, kā rīkoties ar mirstīgajām atliekām līdz 22. nedēļu vecam, nedzīvi dzimušam bērnam, kā arī sniegtu informatīvu atbalstu šīm ģimenēm un to tuviniekiem.

Jāpiebilst, ka šobrīd iniciatīvas rezultātā ir veiktas izmaiņas likumdošanā – 18.07.2018. stājušies spēkā grozījumi “Seksuālās un reproduktīvās veselības likumā”, kur papildināts: 28. pants. Grūtniecības pārtraukšanās līdz 22. grūtniecības nedēļai “Ja grūtniecība pārtraucas līdz 22. grūtniecības nedēļai, ārstniecības iestāde izsniedz izrakstu un rakstveidā informē pacienti par iespēju saņemt nedzīvi dzimuša augļa mirstīgās atliekas (ja tas fiziski iespējams) apglabāšanai. Ja pacients atsakās no nedzīvi dzimuša augļa mirstīgo atlieku apglabāšanas, ārstniecības iestāde nodrošina cilvēka cieņai atbilstošu attieksmi pret nedzīvi dzimuša augļa mirstīgajām atliekām.” Iepriekš vecākiem nav bijusi dota likumiska iespēja pienācīgi atvadīties, proti, bērniem, kuri dzimuši priekšlaicīgi līdz grūtniecības 22. nedēļai un kuru svars nesasniedz 500 gramus, iepriekš šie bērni nonāca medicīniskajos atkritumos. Strādājot pie izmaiņām likumdošanā, informante ļoti atzinīgi novērtē sadarbību gan ar Saeimas deputātiem, gan Sociālo lietu komisiju. Tiek uzsvērts, ka rezultāts sasniegts pozitīvas, uz rezultātu orientētas sadarbības un izpratnes, ne negodīga lobija rezultātā. Pozitīva attieksme un iesaiste saņemta arī no masu mediju puses, veicinot tēmas izpratni sabiedrībā.

Papildus, sekojot Vācijas pieredzei, iniciatīvas rezultātā ir ieviests zīmējums/ apzīmējums “Zvaigžņu bērni” Latvijā, lai identificētu nedzīvi dzimušos bērnus, tā atvieglojot vecākiem iespējas

¹⁸⁶ VK, PKC (2013) Tautas ataudzi ietekmējošo faktoru izpēte [skatīts 20.10.2018.], pieejams tiešsaistē:

http://www.pkc.gov.lv/images/Tautas_ataudzi_ietekmejosie_faktori.pdf

¹⁸⁷ SPKC (2018). Datu tabulas par abortiem [16.12.2018.], pieejams tiešsaistē: <https://www.spkc.gov.lv/lv/statistika-un-petijumi/statistika/veselibas-aprupes-statistika>

¹⁸⁸ SPKC (2018). Statistikas dati par dzemdībām un jaundzimušajiem Latvijā [16.12.2018.], pieejams tiešsaistē: <https://www.spkc.gov.lv/lv/statistika-un-petijumi/statistika/veselibas-aprupes-statistika>

runāt par šiem bērniem, kā arī aizsākti citi atbalsta pasākumi mērķgrupas – bērniņu zaudējušajiem vecākiem un tuviniekiem – atbalstam – informatīvas platformas *dveseludarzs.lv* izveidošana, kas ietver psihologu padomus, pieredzi, daudzveidīgu informāciju tēmas kontekstā, kā arī dažādu izglītojošu drukātu materiālu sagatavošana un izplatīšana. Iniciatīvas pārstāvji turpina pilnveidot vides un kultūras nozīmes objektu “Dvēseļu dārzs” Torņakalnā, kas veidots ar mērķi kļūt par piemiņas vietu.

Domājot perspektīvā par nepieciešamajām aktivitātēm, informante uzsver, ka šobrīd mērķtiecīgs psihoemocionāls atbalsts tiek sniegts visai ierobežotā apmērā, galvenokārt vien ģimenēm, kas perinatālās veselības sarežģītumu dēļ nonāk Stradiņa universitātes klīniskajā slimnīcā, kur darbojas Garīgās aprūpes un sociālā darba dienests. Līdz ar to būtu nepieciešamas dažāda līmeņa preventīvas – informatīvas un izglītojošas aktivitātes par perinatālas mirstības jautājumiem plašam mērķgrupu lokam – gan sabiedrībai kopumā, gan medicīniskajam personālam, netiešajai mērķgrupai – jaunajiem vecākiem, kuriem varētu nākties saskarties ar šiem jautājumiem, kā arī tiešajai mērķgrupai – vecākiem, kuri saskārušies ar perinatālās mirstības jautājumiem, un ģimenes tuviniekiem.

Otrkārt, jāizveido visaptveroša atbalsta sistēma perinatālās mirstības kontekstā, primāri – vecākiem, kuriem nācies saskarties ar perinatālās mirstības jautājumiem, kas īstenojams sekojot citu valstu pierādījumos balstītiem risinājumiem un pieredzei. Ģimenēm būtu jāsaņem atveseļošanās atvaļinājums, kura laikā iespējams apstādināt fizioloģiskos procesus, gan sociāli apdrošinātiem vecākiem bērna pāragras zaudēšanas pabalsts (analogi faktam, ka sociāli apdrošināti vecāki saņem ar bērna piedzimšanu saistītus pabalstus). Papildus ārkārtīgi nozīmīga būtu psihoemocionāla terapija un atbalsts gan nedzimušā bērniņa mātei un tēvam, gan tuviniekiem.

Rezumējot iepriekš minēto, ģimenes politikā perspektīvā ieteicams atgriezties pie sākotnēji RPL 2012-2014 ietvertā, bet pilnvērtīgi nerealizētā pasākuma “*Izvērtēt iespēju ieviest pasākumu kompleksu vecākiem, kuri ir saskārušies ar negatīvu grūtniecības un dzemdību pieredzi vai pāragru bērna zaudējumu (piemēram, atbalsta grupas, atbalsta personas grūtniecības laikā un dzemdībās)*” īstenošanas. Šobrīd jau – ņemot vērā aprakstītās iniciatīvas “Zvaigžņu bērni” paveikto, pieredzi un izmantojot iestrādnes pasākuma turpmākai efektīvai darbībai.

Būtiski atzīmēt, ka gan Izvērtējuma ietvaros intervētie speciālisti no valsts pārvaldes, profesionālajām organizācijām un nevalstiskā sektora ir vienoti uzskatos par to, ka nemainīgi ierobežotā finansējuma rezultātā (līdz 2017.gadam), veselīga dzīvesveida, seksuālās un reproduktīvās veselības jomā, ir realizēts visai plašs dažādu aktivitāšu klāsts, tomēr nav pievērsta pienācīga uzmanība pierādījumos balstītai politikai ne pirms aktivitāšu uzsākšanas, ne aktivitāšu noslēgumā – t.sk., nav izvērtēta to ietekme uz mērķgrupu. Īstenošanās aktivitātes un uzdevumi izvērtēti vien no procesa efektivitātes perspektīvas, mērot kvantitatīvos rādītājus (apmeklētību u.tml.), ne satura vai rezultāta efektivitāti – uzvedības, attieksmju maiņu. Tādējādi realizētās politikas ietekmi precīzi neļauj novērtēt fakts, ka visaptverošs iepriekšējais pētījums seksuālās un reproduktīvās veselības jomā veikts vien 2011. gadā. Lielas cerības šajā jomā tiek saistītas ar pētījumu, kas tiks īstenots 2018.-2019. gadā un sniegs unikālu iespēju mērīt un skaidrot izmaiņu tendences. Šis jau būs 4 pētījums seksuālās un reproduktīvās veselības jomā, kas tiek veikti pēc vienotas metodoloģijas (izlase, instrumentārijs), turklāt šajā pētījuma vilnī tiks paplašināta respondentu vecuma robeža – līdz 60 gadiem, lai iegūtu pilnvērtīgu informāciju ne tikai par iedzīvotājiem reproduktīvajā vecumā, bet arī pēc tā – mērķgrupu, kuras vajadzības īpaši aktualizējušās pēdējos gados.

Līdzīgi kā jebkurā rīcībpolitikas aspektā, arī seksuālās un reproduktīvās veselības jautājumu risināšanā un risku mazināšanā starpinstitucionālā sadarbība ir ārkārtīgi būtisks aspekts. Apkopojot Izvērtējuma pētījuma ietvaros intervēto ekspertu atbildes, atklājas visai plašs viedokļu spektrs. Veselības aizsardzības jomas pārstāvji visatzinīgāk vērtē sadarbību ar vairākām pašvaldībām un atsevišķām

profesionālajām nozaru organizācijām, kam pievienojas arī Latvijas Ginekologu un dzemdību speciālistu asociācijas pārstāve.

Bažas par ESF projektu rezultātu ilgtspēju rada fakts, ka eksperti uzsver pašvaldību izteiktās atšķirības – ir pašvaldības, kas izceļas ar atsaucību un ieinteresētību (piemēram, Jūrmala, Jelgava), bet savukārt citas – ir visai pasīvas, pat noraidošas par seksuālās un reproduktīvās veselības jautājumu aktualizēšanu izglītībā.

NVO pārstāvji aicina arī LM vairāk uzmanības pievērst seksuālās un reproduktīvās veselības jomā, jo pašreizējā attieksme rādot, ka LM speciālisti pietiekami neapzinoties ar DI saistītos riskus seksuālās un reproduktīvās veselības jomā galvenajām DI mērķgrupām. Turklāt nenotiek/ notiek nepilnīgi sociālo darbinieku izglītošana par nepieciešamību iedziļināties savu klientu veselībā un ārstniecībā, veidot sadarbību ar ģimenes ārstiem, lai laicīgi pamanītu iespējamus riskus (t.sk., nevēlamas grūtniecības risku) un tos mazinātu.

Labklājības un veselības sektoru sadarbība, t.sk., mikrolīmenī – pašvaldībās, sadarbojoties sociālajam darbiniekam un ģimenes ārstam, ir kritiski nozīmīga sociāli mazāk aizsargātāko grupu seksuālās un reproduktīvās veselības risku mazināšanā. Šajā līmenī vēl nepieciešams veicināt izpratni un savstarpēju atbildību, no sabiedrības veselības speciālistu puses – jo īpaši ģimenes ārstu vidū.

Jāatzīst, ka seksuālās un reproduktīvās veselības jomā gan ministriju pārstāvju skatījumā, gan arī no NVO perspektīvas viskritiskāk vērtēta sadarbība ar IZM, uzsverot, ka ministrijas speciālisti spēj nodrošināt kvalitatīvu izglītības standartu izstrādi, bet nav pārliecības par standartos ietvertā satura pilnvērtīgu izpildi ikdienas izglītības procesā, gan politikas plānotājiem, gan pedagoģiem raksturīgs esot izpratnes trūkums par veselības jautājumiem kā prioritāti. Latvijā izglītības sistēmā seksuālās un reproduktīvās veselības jomai netiek pievērsts pietiekami daudz uzmanības. Drīzāk pat valda bailes, neuzdrošināšanās stāties pretim un pārliecinoši argumentēt tiem politiķiem un nevalstiskajām organizācijām, kuri pret seksuālās un reproduktīvās veselības jautājumiem izturas nepamatoti noraidoši. Jāņem vērā, ka laika posmā no 2011.-2017.gadam seksuāli reproduktīvās veselības tēma, pēc informantu domām, Latvijā ir tikusi drīzāk stigmatizēta (“tikumības grozījumi”), vecākos radot bažas par pasniegtā satura neatbilstību bērnu vajadzībām un interesēm. Tādējādi, daļēji vecāku un NVO spiediena rezultātā arī izglītības iestādes seksuāli reproduktīvās veselības jautājumus aptver visai vispārīgi. Līdz ar to pazeminās kopējais informētības līmenis un pieaug veselības riski šajā jomā.

Rezumējot iepriekš aprakstīto, konstatējams, ka turpmākā ģimenes politikas plānošanas posmā ārkārtīgi nozīmīga ir diskusija un vienota izpratne par ģimenes veselības jautājumiem ģimenes politikas ietvarā perspektīvā.

Kā uzsver rīcībpolitikas plānošanas eksperti, izstrādājot jebkura līmeņa un darbības termiņa plānošanas dokumentu, ir jānodrošina gan tā vertikālā integrācija – saskaņotība ar augstāka līmeņa politikas plānošanas dokumentiem, gan horizontālā integrācija – politikas dokumenta saskaņotība vai nepārklāšanās ar citiem politikas plānošanas dokumentiem, iekļaujot norādi par to savstarpējo saistību¹⁸⁹: Tādējādi, jāizšķiras, vai ģimenes veselības politika tiks ietverta ģimenes politikā, vienojoties un veidojot sinerģiju paplašinātās politikas perspektīvā, vai arī skaidri tiks nodalītas kompetences un veselība kā rīcībpolitikas joma ģimenes politikā netiks iekļauta. Atbilstoši minētajam, pilnībā izprotama ir pašreizējā situācija, kad visi saturiski ietilpīgākie uzdevumi un to īstenošanai saistošie pasākumi

¹⁸⁹ Pārresoru koordinācijas centrs (2016). Politikas veidošanas rokasgrāmata [skatīts 10.10.2018.], pieejams tiešsaistē: http://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/images-legacy/pkc_rokasgramata_090316_web.pdf

veselības jomā ietverti sabiedrības veselības politikas plānošanas dokumentos, nedublējot tos ģimenes politikas plānošanas dokumentos.

Šobrīd VM viedoklis ir drīzāk lojāls, uz sadarbību vērstš, bet ne pilnīgi viennozīmīgs. No vienas puses, sniedzot informāciju par VM uzsver, ka *“Veselības ministrija turpinās plānot un koordinēt veselības politiku mātes, tēva un bērna veselības veicināšanas, slimību profilakses un veselības aprūpes jomās saskaņā ar Apvienoto Nāciju Organizācijas ilgtspējīgas attīstības 3.mērķi, kas paredz nodrošināt veselīgu dzīvi un sekmēt labklājību jebkura vecuma cilvēkiem, un tā apakšmērķiem.”* No otras puses tiek akcentēts princips “veselība visās politikās”, veicinot “visu sektoru iesaisti sabiedrības veselības jautājumu kompleksā nodrošināšanā”.

Sabiedrības veselības jomas ekspertu skatījumā veselības jautājumu iekļaušanai citu nozaru rīcībpolitikas, t.sk., ģimenes politikas dokumentos jābūt mērķtiecīga, pārdomātai un precīzi fokusētai uz noteiktām mērķgrupām. Tādējādi tiktu mazināts risks, ka ierobežota finansējuma apstākļos VM koncentrējas uz primārajiem jautājumiem, kas aptver vai būtiski ietekmē lielāku sabiedrības daļu, kamēr atsevišķi, tieši ģimenes veselībai aktuāli jautājumi netieši kļūst sekundāri. Vienlaikus ģimenes politikas plānošanas dokumentos ietvertajiem uzdevumiem ģimenes veselības kontekstā noteikti nevajadzētu dublēt ar citiem sabiedrības veselības politikas plānošanas dokumentiem.

Papildus eksperti aicina pārskatīt politikas plānošanas sistēmu kopumā, jo pašreizējā situācijā, kad noteiktas nozares politika tiek plānota 3-7 gadu perspektīvā, turklāt ierasts, ka pirmajā politikas plānošanas dokumenta īstenošanas gadā tam nav piešķirts finansējums, speciālistu ieskatā nav ilgtspējīga. Šādi, jo īpaši – apzinoties valsts budžeta fiskālās telpas ierobežojumus, t.sk., veselības politikā tiek primāri meklēti operatīvi risinājumi akūtākajām problēmām, nevis veikta ilgtspējīgas ilgtermiņa politikas plānošana.

Vienlaikus ir skaidri jāsaprot starpnozaru aktualitātes, kas veselības un ģimenes politiku jomās saistītas t.sk., ar veselības un labklājības jomas speciālistu aktīvu sadarbību rezultāta sasniegšanā.

5.3. Definēto rezultātu un rezultatīvo rādītāju sasniegšanas izvērtējums

Saskaņā ar apkopoto informāciju par Pamatnostādņēs noteikto politikas rezultātu sasniegšanu rīcības virziena “Ģimenes dzīves plānošana un bērna ienākšana ģimenē” ietvaros, var konstatēt, ka sasniegts ievērojams progress vairākās jomās, dažviet pat būtiski pārsniedzot plānoto (skat. 5.3.1. att.).

5.3.1. attēls. Pārskats par Pamatnostādņēs plānotajiem rezultātiem, to sasniegšanas pakāpi

¹ Rādītājs precizēts atbilstoši CSP datiem 2015. gada janvārī, Pamatnostādņēs ietvertais – 9.6.

² Datu avots: Centrālā Statistikas pārvalde; Dzimstības vispārīgais koeficients (dzimušo skaits uz 1000 iedzīvotājiem).

³ Līdz 2014. gadam definēti kā – ārpusķermeņa apaugļošanas rezultātā dzimušo bērnu skaits.

⁴ Jaundzimušo reģistrs, VM sniegtā informācija.

⁵ Precizēts, atbilstoši VSAA sniegtajai informācijai

⁶ Valsts statistikas pārskats “Pārskats par antenatālo aprūpi, abortiem un kontracepciju”, VM sniegtā informācija.

⁷ Informācija no Pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma: ņemot vērā, ka valsts budžetā 2009.gadā nebija paredzēts finansējums galvojumiem hipotekāro kredītu saņemšanai mājokļa iegādei vai būvniecībai ģimenēm ar bērniem, tad šādi galvojumi netika izsniegti (EM sniegta informācija informatīvajam ziņojumam par Rīcības plāna koncepcijas „Valsts ģimenes politika” īstenošanai 2004.-2013.gadam pasākumu izpildi 2009.gadā; <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file16584.doc>

⁸ Atbilstoši Pamatnostādņu Vidusposma novērtējumā iekļautajai informācijai “Galvojumi 2014.gadā netika piešķirti. 2015.-2017.gadā plānots piešķirt 1 000 galvojumus”

⁹ Altum sniegta informācija, dati uz 31.12.2017.

Dati par Pamatnostādņu īstenošanas periodu laikā no 2011. līdz 2016. gadam uzrādīja pieaugumu visos rezultatīvajos rādītājos, kas šajā politikas plānošanas dokumentā vērsti uz politikas rezultāta “palielinājies dzimstība” sasniegšanu. Pieauga gan dzimstības vispārīgais koeficients (2011.: 9.1, 2016.: 11.2), gan arī palielinājās vecāku pabalsta saņēmēju skaits. Īpaši pozitīvas, pakāpeniskas izmaiņas šajā laika periodā apliecina arī citi ar dzimstību saistīti rādītāji:

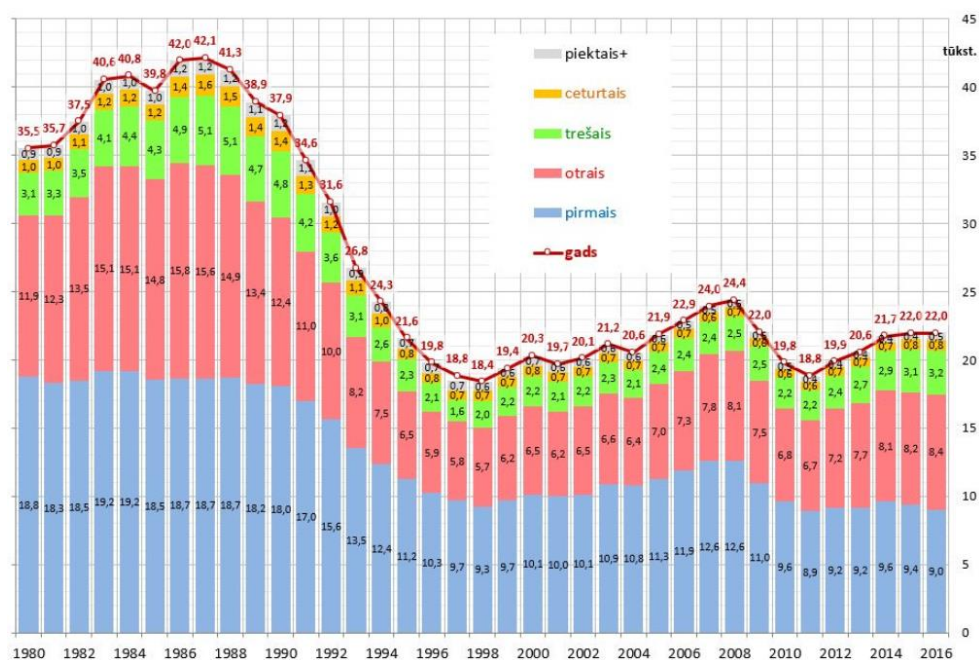
- gan absolūtos (piemēram, palielinājies jaundzimušo skaits, 2011.: 18 825, 2016.: 21 968),

- gan relatīvos (ievērojami pieaudzis summārais dzimstības koeficients, 2011.: 1.34, 2016.: 1.74) skaitļos.

2017. gada dati šādu izaugsmi vairs neuzrāda – par nedaudz vairāk kā tūkstoti ir samazinājies jaundzimušo skaits, nedaudz sarucis dzimstības vispārīgais un summārais koeficients.

Demogrāfijas eksperti to primāri saista ar Latvijas iedzīvotāju vecumstruktūras izmaiņām – izteiktu reproduktīvā vecuma sievietu skaita samazināšanos, ko ļoti būtiski ietekmējis gan dzimstības straujais kritums 1990.-ajos¹⁹⁰, gan migrācijas ārkārtīgais pieaugums ekonomiskās krīzes laikā sākot no 2009.gada.¹⁹¹ Šīs izmaiņas neatgriezeniski negatīvi arī nākotnē ietekmēs dzimstības rādītājus. Konstatējams, ka dzimstības sarukums saistīts tieši ar pirmo bērnu skaita samazinājumu (skat. 5.3.1. attēlu), kamēr otro un trešo bērnu skaits ģimenēs pakāpeniski palielinās, kas kontekstā ar datiem par nabadzības riska mazināšanos daudz bērnu ģimeņu vidū ir vērtējams ļoti atzinīgi.

5.3.1. attēls. Dzimušo skaits pēc dzimšanas secības, tūkst.

Avots: Datu bāze, CSP IDG150. Dzīvi dzimušie pēc mātes pilnā vecuma, bērna dzimšanas secības, ģimenes stāvokļa un mātes izglītības līmeņa; Datu vizualizācija: Hermanis, J. (09.10.2017.). Dzimušo skaits Latvijā kopš 1980.g. dalījumā pēc dzimšanas secības [22.11.2018.], pieejams tiešsaistē: https://twitter.com/J_Hermanis/status/917397085435068416

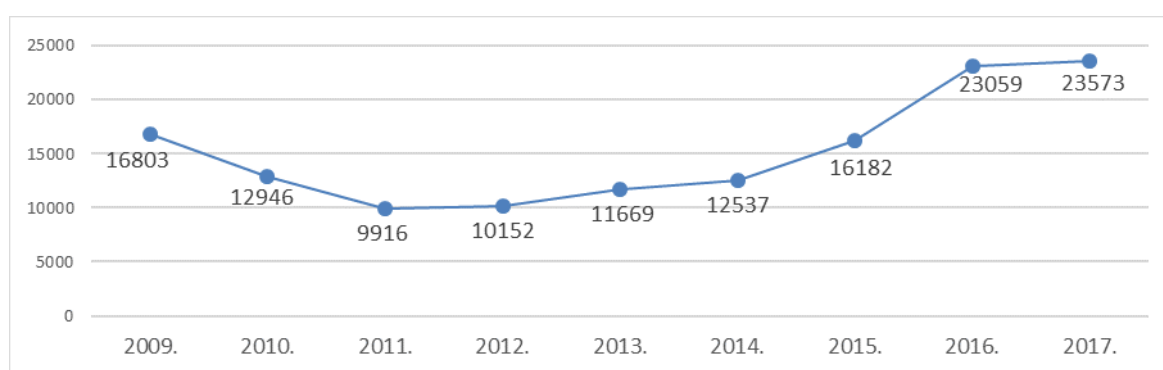
¹⁹⁰ CSP (2018). Datu bāze: Dzimstība, IDG010. Dzīvi un nedzīvi dzimušo skaits pēc dzimuma [skatīts 11.11.2018.], pieejams tiešsaistē: http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/iedz/iedz__dzimst/IDG010.px/table/tableViewLayout1/?rxid=d8284c56-0641-451c-8b70-b6297b58f464

¹⁹¹ Oficiālie statistikas dati par emigrāciju: CSP (2018). Datu bāze: Migrācija, IBG010. Iedzīvotāju ilgtermiņa migrācija [11.11.2018.], pieejams tiešsaistē: http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/iedz/iedz__migr/IBG010.px/table/tableViewLayout1/?rxid=d8284c56-0641-451c-8b70-b6297b58f464; Jāņem vērā, ka reālie emigrācijas rādītāji visticamāk ir būtiski augstāki nekā to rāda oficiālā statistika. Mieriņa., I. (zin. red.) (2015). Latvijas emigrantu kopienas: cerību diaspora. Rīga: LU FSI [skatīts 11.11.2018.], pieejams tiešsaistē: https://issuu.com/lufsi/docs/fsi_ceribu_diaspora_web

No rezultatīvo rādītāju izvēles perspektīvas, kopumā atzinīgi vērtējams, ka dzimstības rādītājs Pamatnostādnēs izteikts relatīvos skaitļos, vien iespējams atbilstošāks varētu būt summārais dzimstības koeficients, kas ir gan plašāk izmantots t.sk. starptautiskos salīdzinājumos, gan arī precīzāk raksturo paaudžu nomaiņu un dzimstības intensitāti. Ņemot vērā izmaiņas bērnu struktūrā (samazinoties pirmā bērna īpatsvaram un pieaugot nākamajiem), līdz šim īstenotās iniciatīvas plašākas ģimenes veidošanā, kā arī politikas līderu izskanējušās domas “otrā bērna” vai “trešā bērna” politikas attīstībai, apsvērta varētu tikt iespēja dzimstības tendenču raksturojumā iekļaut arī rādītājus par bērnu skaitu ģimenē.

Kā rādītāju, lai noteiktu, cik lielā mērā sasniegts viens no rīcības virziena politikas rezultātiem – palielinājusies dzimstība ekonomiski aktīvajās ģimenēs – Pamatnostādnes izvirza vecāku pabalsta saņēmēju skaitu (vidēji gadā). VSAA sniegtā informācija rāda, ka laika periodā kopš 2011. gada šis rādītājs ir būtiski pieaudzis (skat. 5.3.2. att.).

5.3.2. attēls. Vecāku pabalsta saņēmēju skaits, 2009.-2017.

Avots: VSAA sniegtā informācija Izvērtējuma pētījuma īstenošanai.

Vecāku pabalsta saņēmēju skaita pieaugums vērtējams pozitīvi. Tiesa, šīs izmaiņas visticamāk nav saistītas ar Pamatnostādņu uzdevumiem un pasākumiem to īstenošanai, bet gan jau vairākkārt minētajam “demogrāfijas ultimātam”, kas paredzēja būtisku finansējuma pieaugumu tautas ataudzi veicinošajiem pasākumiem. 2014. gadā tika īstenota vecāku pabalsta reforma, būtiski mainot vecāku pabalsta saņemšanas nosacījumus (sniedzot iespēju vecākiem izvēlēties vecāku pabalsta saņemšanas ilgumu, papildus ieviešot bērna kopšanas pabalstu).¹⁹²

Saskaņā ar Izvērtējuma pētījuma ietvaros veiktās aptaujas datiem, ievērojami lielākā daļa Latvijas iedzīvotāju (69%) pauduši visai atzinīgu viedokli par elastīgākām iespējām apmaksāta bērnu kopšanas atvaļinājuma izmantošanai un vairāk nekā puse (53%) kā noderīgu vērtējuši vecāku pabalsta sistēmas izmaiņas kopumā.

Diemžēl jāsecina, ka šis ir spilgts piemērs īstenošanai nozīmīgai politikas iniciatīvai, kuras ietekmi uz mērķgrupas uzvedību un lēmumiem nav iespējams izmērīt vairāku iemeslu dēļ. Pirmkārt, pozitīvos sociāli apdrošināto vecāku pieauguma rādītājus noteikti ietekmē pakāpeniska valsts vispārējā atvēršanās no ekonomiskās krīzes (bezdarba samazināšanās, atalgojuma pieaugums, kā rezultātā – lielākā stabilitāte, kas pozitīvi ietekmē arī dzimstības rādītājus). Otrkārt, no 2015.gada 1. janvāra līdz ar vecāku pabalstu tika atcelti ekonomiskās krīzes laikā noteiktie ierobežojumi arī vairākiem citiem pabalstiem (maternitātes, paternitātes, slimības, bezdarbnieku) – neatkarīgi no piešķirtā pabalsta apmēra

¹⁹² Par maternitātes un slimības apdrošināšanu. Publicēts: "Latvijas Vēstnesis", 182 (465), 23.11.1995. [11.11.2018.], pieejams tiešsaistē: <https://likumi.lv/doc.php?id=38051>

tos atsāka izmaksāt atbilstoši veiktajām sociālās apdrošināšanas iemaksām. Ja būtu veikts *ex-ante* novērtējums (novērtēti rādītāji pirms izmaiņu veikšanas, izzināts mērķgrupas viedoklis tieši par šo konkrēto pabalsta veidu utt.), *ex-post* izvērtējumā būtu iespējams skaidrāk izprast tā ietekmi uz ģimeņu labklājību, lēmumu par bērnu u.tml.

Izvērtējot politikas rezultāta “paaugstinājusies dzimstība ekonomiski aktīvajās ģimenēs” un tā rezultatīvā rādītāja “vecāku pabalsta saņēmēju skaits” izvēli rīcības virziena mērķa “Palielināt materiālo atbalstu ekonomiski aktīvajām ģimenēm” sasniegšanas novērtējumam, konstatējam terminoloģijas nepilnības. Vecāku pabalsta saņēmēju skaits raksturo tikai daļu no ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem, kas atbilstoši CSP darbaspēka apsekojumam ietver gan nodarbinātos, gan arī NVA reģistrētos un neregistrētos bezdarbniekus, kuri meklē darbu.¹⁹³ Visticamāk, lai mazinātu pārpratumus, Pamatnostādnēs bija nepieciešams ietvert definīciju par to, kas ir “ekonomiski aktīvas” ģimenes tieši šī politikas plānošanas dokumenta ietvaros.

Kopumā pozitīvas tendences vērojamas, analizējot rādītājus, kas saistīti ar Pamatnostādnēs ietverto ģimeņu **reproduktīvo veselību**. Līdz ar valsts atbalstu neauglības ārstēšanai, divkārtējais ir medicīniskās apaugļošanas rezultātā dzimušo bērnu skaits.¹⁹⁴ Tiesa, kā rāda NVD ietvertā informācija, pieprasījums pēc veselības aprūpes pakalpojumiem neauglības noteikšanai un ārstēšanai no valsts budžeta līdzekļiem ievērojami pārsniedz iespējas. Piemēram, iedzīvotājiem, kuri reģistrējušies rindā¹⁹⁵ 2017. gada decembrī uzaicinājumu uz pirmo konsultāciju varētu saņemt vien 2019. gada pirmajā pusgadā.¹⁹⁶

Saskaņā ar statistikas datiem mākslīgo abortu skaits ir sarucis uz pusi – ja Pamatnostādņu uzsākšanas laikā mākslīgo abortu skaits uz 1000 jaundzimušajiem tuvojās 400, tad Pamatnostādņu noslēguma periodā šis rādītājs nokrita zem 200. Lai gan vērojamas pozitīvas izmaiņas gan relatīvos, gan absolūtos skaitļos, tomēr vēl aizvien Latvijā ik gadu mākslīgi tiek pārtrauktas kopumā gandrīz 4000 grūtniecības. Nenoliedzami, atzinīgi vērtējams fakts, ka, plānojot uzlabojumus mātes un bērna veselībā, sākot ar 2018. gadu tiek paredzēta iespēja sievietēm, kas pakļautas nabadzības un sociālās atstumtības riskam, saņemt no valsts budžeta līdzekļiem apmaksātu kontracepciju. Tomēr, atbilstoši pētījumiem, izvēle mākslīgi grūtniecību pārtraukt ne vienmēr ir saistīta ar ekonomiskiem faktoriem, visbiežāk tas ir lēmums, ko pieņem abi partneri stabilās partnerattiecībās¹⁹⁷, kas savukārt norāda uz nepietiekamām zināšanām un atbildību par savu reproduktīvo veselību.

Tā kā visi ar iedzīvotāju reproduktīvo veselību saistītie jautājumi tika ietverti sabiedrības veselības politikas plānošanas dokumentos, Pamatnostādnēs vien iekļaujot atsauci uz tiem, diskutabla ir šo rādītāju izmantošana, lai novērtētu Pamatnostādņu ietvaros risināto uzdevumu un īstenoto pasākumu ietekmi uz mērķgrupu.

Visizteiktākās pozitīvās izmaiņas vērojamas politikas rezultātā un to raksturojošā rezultatīvajā rādītājā attiecībā uz palielinātu atbalstu ģimenēm ar bērniem **mājokļu iegādei** – ja 2014. gadā, lai gan tika

¹⁹³ CSP (2018). Statistikas tēmas/Sociālie procesi/ Nodarbinātība un bezdarbs [22.11.2018.], pieejams tiešsaistē: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/socialie-procesi/nodarbinatiba/tabulas/metadati-nodarbinatiba-un-bezdarbs>

¹⁹⁴ Asistēto reproduktīvo tehnoloģiju pielietojuma rezultātā.

¹⁹⁵ No 2018. gada tiek veidota centralizēta medicīniskās apaugļošanas pakalpojumu saņemšanas gaidīšanas rinda.

¹⁹⁶ NVD (11.10.2018.). Veselības aprūpes pakalpojumi: Medicīniskā apaugļošana [12.10.2018.], pieejams tiešsaistē: <http://www.vmnvd.gov.lv/lv/veselibas-aprupes-pakalpojumi/668-mediciniska-apauglosana>

¹⁹⁷ Tikai 5,6% sieviešu pirms aborta veikšanas norādījušas, ka augsti efektīvā kontracepcija ir pārāk dārga, lai atļautos to regulāri iegādāties. Vīberga, I. (18.02.2014.). Quo vadis? [skatīts 05.09.2018.], pieejams tiešsaistē: <http://providus.lv/article/qua-vadis>

plānots izsniegt vismaz 75 galvojumus, netika izsniegts neviens, piebilstot, ka 2015.-2017. gadā plānots izsniegt 1000 galvojumus, tad dažu nākamo gadu laikā līdz Pamatnostādņu īstenošanas noslēgumam, 31.12.2017., atbalstu bija saņēmušas jau 7408 ģimenes (Izvērtējuma pētījuma veikšanas laikā, 2018. gada augustā, garantijas piešķirtas jau vairāk nekā 9000 ģimeņu). Turklāt pasākuma īstenošanas laikā palielinājies arī atbalsta apjoms, kas pieejams katrai ģimenei. Tādējādi šī aktivitāte nepārprotami vērtējama kā ļoti būtisks atbalsts ģimenēm ar bērniem. Tiesa, jāņem vērā Rīcības virziena Izvērtējumā ekspertu paustās bažas par šī politikas instrumenta riskiem – to, ka Mājokļu garantiju programmas īstenošana var veicināt nevienlīdzību ģimeņu vidū, vēl aktīvāku iedzīvotāju koncentrēšanos Rīgas un Pierīgas aglomerācijā.

Ņemot vērā 2. Rīcības virziena mērķi – palielināt materiālo atbalstu ekonomiski aktīvām ģimenēm –, un tam pakārtoto uzdevumu – *“Noteikt un īstenot risinājumus, lai sekmētu mājokļa pieejamību vai atbalstu mājokļa renovācijai ekonomiski aktīvām ģimenēm”* –, konstatējams, ka izvirzītais politikas rezultāts ir pārāk šaurs, vērts tikai uz vienu mājokļu politikas aspektu – mājokļa iegādi, lai gan tā rezultatīvie rādītāji nosacīti atbalstu mājokļa pieejamībai tver plašāk. Kā otrs rezultatīvais rādītājs tā izpildi nosaka arī “noslēgto ilgtermiņa īres līgumu skaits”.

Rādītāja “noslēgto ilgtermiņa īres līgumu skaits” sasniegšanā septiņu gadu laikā nav vērojams nekāds izmērāms progress, lai gan tieši atbalsts mājokļa īrei varētu būt viens no būtiskākajiem atbalsta veidiem mājokļa pieejamībai lielai daļai ekonomiski aktīvo ģimeņu, kuru ienākumu nav atbilstoši mājokļa iegādei.

5.4. Secinājumi par rīcības virziena izpildi

Finansiāls atbalsts, atbalsts nodokļu atvieglojumu un pakalpojumu formā

- Iedzīvotāju viedokļos vērojama nekoncekvence – visai zemi ir ģimeņu ar bērniem apmierinātības rādītāji ar valsts un pašvaldību sniegto atbalstu kopumā, tomēr, izvērtējot atsevišķus Pamatnostādņu periodā saņemtos atbalsta veidus, ievērojami bieži tie vērtēti kā ļoti noderīgi.
- Saskaņā ar Izvērtējuma ietvaros veikto ģimeņu aptauju: pašreizējo atbalsta veidu TOP5 (“ļoti noderīgi”) – brīvpusdienas 1-4. klases skolēniem, nodokļu un citas atlaides ģimenēm ar bērniem, paplašināta daudz bērnu ģimenes definīcija, atbalsts ģimenēm, kas audzina bērnus ar invaliditāti, elastīgākas iespējas apmaksāta bērnu kopšanas atvaļinājuma izmantošanai.
- Nākotnē primāri no valsts budžeta līdzekļiem atbalstāmās mērķgrupas TOP3 (“valstij ir noteikti jāsniedz atbalsts”) – ģimenes, kurās audzina bērnus ar invaliditāti, ģimenes, kuras ir zaudējušas apgādnieku, daudz bērnu ģimenes (3+ bērni).
- Perspektīvā nozīmīgākais atbalsts sniedzams TOP3 – nodrošināt ilgākas darbspējas lapas vecākiem, kuru bērniem diagnosticētas un tiek ārstētas smagas slimības, ieviest bezmaksas ēdināšanu bērnu dārzos, radīt apmaksāta atvaļinājuma iespējas ārkārtas gadījumos, kad nepieciešams rūpēties par smagi slimiem vai aprūpējamiem tuviniekiem.
- Analizējot mērķgrupas vajadzības – Izvērtējuma pētījuma ietvaros veiktās aptaujas rezultātus, var konstatēt, ka ģimenes vairāk nekā jebkādos jaunus pabalstu veidus, vēlas stabilitāti esošajā sistēmā un deklarātīvi noteikto atbalsta pakalpojumu (veselības, izglītības, bērnu uzraudzības u.c.) par valsts budžeta līdzekļiem reālo pieejamību neatkarīgi no dzīves vietas u.c. faktoriem.
- Latvijas ģimeņu ar bērniem atbalsta jomā IIN atvieglojumiem par apgādājamiem ir ļoti būtiska loma. Šāda pieeja ir vērsta un nodarbinātības veicināšanu, tā īpaši atbalstoša ir vecākiem, kuri abi strādā algotu darbu, tomēr, ņemot vērā, ka šo atbalsta veidu var izmantot tikai strādājoši

vecāki, iespējams veikt atsevišķus uzlabojumus (piemēram, dalīt IIN atvieglojumus starp vecākiem).

Atbalsts mājokļa pieejamībai

- Iespējas iegādāties mājokli ar valsts sniegtu garantiju šobrīd ir ģimenēm, kuru finansiālā situācija atbilst komercbanku nosacījumiem, bet kuras nespēj sakrāt pirmajai iemaksai.
- Šobrīd valstiskā līmenī nav veiktas visaptverošas, rezultatīvas aktivitātes īres mājokļu tirgus attīstībai.
- Ņemot vērā to, ka liela daļa Latvijas dzīvojamā fonda veidota iepriekšējā gadsimta 70.ajos gados, daļai mājokļu ir zemi energoefektivitātes un sanitārtehniskie rādītāji, kas īpaši kritiski ietekmē ģimenes ar zemākiem ienākumiem, kuras visbiežāk dzīvo zemākas kvalitātes mājoklī.
- Konstatējams, ka elektroenerģijas izmaksas ģimenēm ir proporcionāli citiem izdevumiem nelielas, daudz būtiskāk ģimenes budžetu ietekmē maksa par siltumu, karsto ūdeni u.tml., līdz ar to pašreizējie pasākumi nesniedz būtisku ieguldījumu enerģētiskās nabadzības mazināšanā un ir jāpaplašina.
- Šobrīd valstī nav izstrādāts vienots politikas dokuments mājokļu politikas jomā, darbs pie mājokļu politikas pamatnostādņēm uzsākts vien 2018.gada otrā pusē.
- Risks precīzai, pierādījumos balstītai politikas plānošanai ir arī sistemātisku, metodoloģiski precīzu datu trūkums, jo Latvijā nenotiek sistemātisks mājokļu monitorings, salīdzinošu datu pieejamība būtu ļoti nozīmīga, lai, pirmkārt, pašvaldības identificētu precīzos datus savu pozīciju un nepieciešamo izaugsmi, otrkārt, varētu mērķtiecīgi plānot mājokļu jomas attīstību.
- Nav skaidri izprotama mājokļu politikas un ģimenes politikas savstarpējā saistība, LM kā atbildīgajai institūcijai par ģimenes politikas plānošanu būtu jāvienojas par mājokļu politikas mērķiem, uzdevumiem un pasākumu iekļaušanu vai neizskatīšanu ģimenes politikas tvērumā.

Bērnu traumatisms

- Lai izstrādātu visatbilstošākos risinājumus bērnu traumatisma mazināšanai, jāapzinās, ka pašreiz šīs problemātikas apzināšanai ir pieejami vien ierobežoti dati. Kā uzsver VM, ar noteiktām slimībām slimojošo pacientu reģistrs par pacientiem, kuri guvuši traumas, nesniedz pietiekamu informāciju, reģistrā iekļauta tikai informācija par traumām, ar kurām persona ir nonākusi ārstniecības iestādē, bet nav datu par ambulatoriem gadījumiem, kas ir lielākā daļa no šādām traumām.
- Nenoliedzot bērnu traumatisma kā tēmas aktualizācijas nepieciešamību ģimenes politikā, salīdzinot “Ģimenes valsts politikas pamatnostādņēs 2011.–2017.gadam” un “Sabiedrības veselības pamatnostādņēs 2014. - 2020. gadam” noteiktos mērķus, uzdevumus un pasākumus bērnu traumatisma mazināšanas kontekstā, bažas rada iespējama atsevišķu šīs tēmas pasākumu, piemēram, sabiedrības informēšanas kampaņas, pārklāšanās, kas var radīt nelietderīgi izlietota valsts budžeta līdzekļu draudus. Līdzīga situācija vērojama arī seksuālās un reproduktīvās veselības kontekstā.
- Līdz ar to ieteicams ir vienoties par vadošo institūciju šīs jomas koordinēšanā perspektīvā, tā ievērojot labo praksi rīcībpolitikas plānošanā, nodrošinot horizontālo integrāciju un saskaņotību, paplašinātu politikas perspektīvu, kopīgas prioritātes, bet vienlaikus – veicamo pasākumu nepārklāšanos.

Seksuālās un reproduktīvās veselības risku mazināšana

- Izvērtējuma pētījuma ietvaros intervētie eksperti uzskata, ka Pamatnostādņu īstenošanas periodā seksuāli reproduktīvās veselības tēma tikusi drīzāk stigmatizēta, vecākos radot bažas par pasniegtā

satura neatbilstību bērnu vajadzībām un interesēm, kā rezultātā izglītības iestādes seksuāli reproduktīvās veselības jautājumus aptver visai vispārīgi. Līdz ar to pazeminās kopējais informētības līmenis un pieaug veselības riski šajā jomā (STS jauniešu vidū, pirmreizēji atklāto HIV rādītāji).

- DI kontekstā NVO pārstāvji aicina arī LM vairāk uzmanības pievērst seksuālās un reproduktīvās veselības riskiem galvenajām DI mērķgrupām.
- Labklājības un veselības sektoru sadarbība, t.sk., mikrolīmenī – pašvaldībās, sadarbojoties sociālajam darbiniekam un ģimenes ārstam, ir kritiski nozīmīga sociāli mazāk aizsargātāko grupu seksuālās un reproduktīvās veselības risku mazināšanā. Šajā līmenī vēl nepieciešams veicināt izpratni un savstarpēju atbildību, no sabiedrības veselības speciālistu puses – jo īpaši ģimenes ārstu vidū.
- Tā kā līdz ar ekonomisko situāciju ģimenē, partnerattiecību stabilitāti un tuvinieku un draugu atbalstu, tieši pirmās/ iepriekšējo grūtniecību pieredze būtiski ietekmē lēmumu par nākamā bērna radīšanu, negatīva grūtniecības pieredze vai pārrags bērna zaudēšanas gadījums ir ļoti traumējoši. Līdz ar to, kā vienu no mērķiem ģimenes atbalsta politikā izvirzot dzimstības veicināšanu, ārkārtīgi nozīmīgs ir atbalsts negatīvas grūtniecības un dzemdību pieredzes seku mazināšanai.

Ģimenes politikas attīstība perspektīvā

- Apkopojot iepriekš minēto informāciju, konstatējams, ka Pamatnostādņu 2. rīcības virzienā izvirzītie mērķi, kas vērsti uz finansiālu atbalstu ģimenēm ar bērniem, atbalstu ar nodokļu instrumentiem, pasākumiem traumatisma un seksuālās un reproduktīvās veselības risku mazināšanā, ir jāturpina arī nākamajā plānošanas periodā, vien vienojoties par institucionālās atbildības sadalījumu.
- Analizējot Pamatnostādņēs un Rīcības plānos ietvertos uzdevumus un pasākumus to izpildei, var konstatēt, ka dažbrīd visai izteikti tie atšķiras no tā, kādi pasākumi ar būtisku fiskālu ietekmi uz valsts budžetu tika realizēti Pamatnostādņu īstenošanas periodā. Nenoliedzami šie pasākumi visai pozitīvi ietekmēja mērķgrupu situāciju (piemēram, sociālo pabalstu griestu atcelšana, ĢVP diferencēšana, vecāku pabalsta reforma utt.) un pakārtoti arī ģimenes politikas ietekmei saistošus rezultātīvos rādītājus (dzimstības, 2.-3. bērnu skaita pieaugums u.tml.). Tomēr no politikas plānošanas skatupunkta tie mazina Pamatnostādņu kā galvenā vidēja termiņa politikas plānošanas dokumenta un tā izpildi koordinējošās institūcijas nozīmi, un jēgu pierādījumos balstītas rīcībpolitikas plānošanā un īstenošanā.
- Izvērtējuma pētījuma ietvaros iegūtā informācija rāda, ka būtisks šķērslis ģimenes politikas pilnvērtīgai īstenošanai ir nepilnības starpinstitucionālajā sadarbībā, vienotas izpratnes trūkums par ģimenes labklājības veicināšanu kā valsts, pašvaldību u.c. institūciju prioritāti.

6. Rīcības virziena “Atbalsts vecāku pienākumu īstenošanai” izvērtējums

6.1. Rīcības virziena nozīme ģimenes politikas veidošanā kopumā

Pamatnostādnes ‘vecāku pienākumus’ izprot un definē vadoties pēc LR Civillikuma Pirmajā daļā *Ģimenes tiesības* noteikto: “Vecākiem ir pienākums līdz pilngadības sasniegšanai rūpēties par bērnu un viņa mantu un pārstāvēt bērnu viņa personiskajās un mantiskajās attiecībās. Rūpes par bērnu nozīmē viņa aprūpi, uzraudzību un tiesības noteikt viņa dzīvesvietu. Bērna aprūpe nozīmē viņa uzturēšanu, t.i., ēdiena, apģērba, mājokļa un veselības aprūpes nodrošināšanu, bērna kopšanu un viņa izglītošanu un audzināšanu (garīgās un fiziskās attīstības nodrošināšana, pēc iespējas ievērojot viņa individualitāti, spējas un intereses un sagatavojot bērnu sabiedriski derīgam darbam)”.¹⁹⁸ Vecāku pienākumi, vecāku pienākumu nozīme un izpratne nav skatīta sociālajā un kultūras ietvarā – kas sabiedrībā tiek saprasts ar vecāku pienākumiem, kādas ir kultūrā esošās tradīcijas un izpratnes par vecāku pienākumu pildīšanu. Šāda papildus izpēte var likties lieka, tomēr būtu vēlams pārlicināties, vai sabiedrībā esošie priekšstati sakrīt/ atbilst Civillikumā noteiktajiem vecāku pienākumiem. Iepriekšējās izpētes trūkums var radīt draudus pasākumu sekmīgumam, jo iesaistītās puses (valsts institūcijas un sabiedrība) skatās uz lietām no dažādām perspektīvām. Sociālā pedagoge Katrīna Beina uzsver, “lai gan vecāku pienākumi juridiski ir skaidri definēti, ikdienas ģimenes dzīves un sociālā darba ietvarā to nozīme nav tik skaidra. Lai patiesi pilnībā izprastu, ko sevī ietver vecāku pienākumu jēdziens, ir nepieciešams noteikt sabiedrībai specifiskās nozīmes. Izpratne par vecāku pienākumiem var mainīties laika gaitā un tajā var tikt ietvertas arī teritoriālās atšķirības.”¹⁹⁹

Pamatnostādnēs ir norādīti vairāki pētījumi, kuru rezultāti ir kalpojoši par pamatu nostādņu mērķu un uzdevumu formulēšanai. Pamatnostādnes balstās uz veiktiem pētījumiem: Pirms Pamatnostādņu izstrādes uzsākšanas, nolūkā veikt sākotnējo (ex-ante) ietekmes novērtējumu, BM 2008.gadā pasūtīja vērienīgus pētījumus, kurus veica Turgus un sabiedriskās domas pētījumu centrs SKDS „Demogrāfija un ģimenes stāvoklis Latvijā” un SIA „Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorijas” „Ārpusģimenes aprūpes (ārpusģimenes aprūpe iestādes, audžuģimenes, aizbildnība) un adopcijas sistēmas izpēte un ieteikumi tās pilnveidošanai”.²⁰⁰ Pētījumos uzskati par vecāku pienākumiem nav skaidroti. Pētījumā “Demogrāfija un ģimenes stāvoklis Latvijā” 3.nodaļa *Uzskati par ģimenes vajadzībām un valsts ģimenes politiku* skaidro esošās ģimenes vajadzības, kuras palīdzētu apmierināt ar mērķētu valsts atbalstu. Pētījumā aptaujātie eksperti izvirza vairākas būtiskas ģimeņu vajadzības.²⁰¹ Ekspertu skatījums netiek salīdzināts ar Latvijas iedzīvotāju viedokli. Latvijas iedzīvotāju aptaujā tiek uzdots

¹⁹⁸ Civillikuma 177.panta otrā, trešā, ceturrtā daļa, <http://www.likumi.lv/doc.php?id=90223>

¹⁹⁹ Bain, K. Parental Responsibility. *Social Work and Society*. Vol 7, No 1 (2009), 138-141

²⁰⁰ *Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.–2017.gadam*. 6. lpp. Izgūts no: <http://polsis.mk.gov.lv/documents/3583>

²⁰¹ SKDS (2008). *Demogrāfija un ģimenes stāvoklis Latvijā*. 40.–52. lpp. Izgūts no http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/demogr_gim_lv.pdf;

atvērtā tipa jautājums: “Kā Jūs domājat, kādas problēmas būtu jārisina pirmām kārtām, lai uzlabotu situāciju ģimenēm ar bērniem?”,²⁰² tādējādi fokusējoties uz praktiskajām vajadzībām.

Rezumējot – skatījums uz vecāku pienākumiem pamatnostādņēs ir sniegts no juridiskā ietvara, bet plašāks skatījums par sabiedrībā valdošo izpratni nav dots. Turklāt pētījumos, uz kuriem balstās pamatnostādnes, ir veikta analīze par ģimenes vajadzībām, nevis par vecāku pienākumiem. Nenoliedzami saistība starp ģimenes vajadzībām un vecāku pienākumiem pastāv, tomēr tas ir pastarpināts skatījums.

Pamatnostādņu virziens *Atbalsts vecāku pienākumu īstenošanai* izceļ bērna attīstības ciklu. Jāuzsver, ka koncentrēšanās uz bērna attīstības ciklu neproporcionāli uzsver vienu no likumā noteiktajiem vecāku pienākumiem – bērna audzināšana (bērna kopšanu un viņa izglītošanu un audzināšanu (garīgās un fiziskās attīstības nodrošināšana, pēc iespējas ievērojot viņa individualitāti, spējas un intereses un sagatavojot bērnu sabiedriski derīgam darbam), bet neietver citus pamatnostādņēs norādītos un likumā ietvertos vecāku pienākumus.

Pamatnostādņēs tiek norādīts: “Kā liecina pētījumu rezultāti ģimenes politikas jomā, nozīmīgākie jautājumi, kur vecāki sagaida papildu atbalstu ir: bērnu uzraudzības pakalpojumu pieejamība, vides pieejamība un ģimenēm paredzētu pakalpojumu un pasākumu pieejamība, izglītības iestāžu atbalsts bērna audzināšanā, ģimenei piemērota mājokļa pieejamība.^{203,204} Šīs atziņas par ģimeņu vajadzībām tiek izmantotas, lai izvirzītu virziena Atbalsts vecāku pienākumu īstenošanā vairākus apakšvirzienus: *Darba un ģimenes dzīves saskaņošana, Ģimenei draudzīga vide, Ģimenes un izglītības sistēmas savstarpējās sadarbības veicināšana, Daudzbērnu ģimenes, Ģimenes, kur bērnus aprūpē viens vecāks vai vecāku prombūtnes gadījumā – cita persona, Ģimenes, kurās ir personas (bērni) ar funkcionāliem traucējumiem.*

Apakšvirzienu izvirzīšana ir vērtējama kā loģiska rīcība, jo virziens kā tāds ir ļoti apjomīgs, ietverot sevī vairākus atšķirīgus vecāku pienākumus. Nozīmīgākie jautājumi, kuros vecāki sagaida papildu atbalstu (atbilstoši pētījumam *Demogrāfija un ģimenes stāvoklis Latvijā*), korelējas ar sekojošajiem apakšvirzieniem: vajadzība bērnu uzraudzības pakalpojumu pieejamība – *Darba un ģimenes dzīves saskaņošana*; vides pieejamība un ģimenēm paredzētu pakalpojumu un pasākumu pieejamība – *Ģimenei draudzīga vide*; izglītības iestāžu atbalsts bērna audzināšanā – *Ģimenes un izglītības sistēmas savstarpējās sadarbības veicināšana*. Papildus pētījumos noteiktajām ģimeņu vajadzību atbalsta jomām, kā apakšvirzieni ir izvirzīti *Daudzbērnu ģimenes, Ģimenes, kur bērnus aprūpē viens vecāks vai vecāku prombūtnes gadījumā – cita persona, Ģimenes, kurās ir personas (bērni) ar funkcionāliem traucējumiem*. Arī šie apakšvirzieni jau pieminētajā pētījumā *Demogrāfija un ģimenes stāvoklis Latvijā*²⁰⁵ tiek minētas kā ģimenes, kuru atbalstam būtu jāpievērš īpaša uzmanība. Jāuzsver, ka runa ir par uzmanības pievēršanu ģimenei kā kopumam, nevis tikai tam, kā vecākiem vedas vai nevedas īstenot vecāku pienākumus.

²⁰² Turpat. 52.–53. lpp.

²⁰³ SKDS (2008). *Latvijas iedzīvotāju aptauja „Demogrāfija un ģimenes stāvoklis Latvijā”*. Izgūts no http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/demogr_gim_lv.pdf; Pētījums „Laulības šķiršanas, laulību noturības un dzimstības veicinošos faktoru izpēte”, http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/petijums_lauiliba.pdf; Pētījums „Laulību, dzimstības un pozitīvu bērnu un vecāku attiecību veicinošo faktoru izpēte”, http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/petijums_veicinosi_faktori.pdf.

²⁰⁴ *Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.–2017.gadam*. 44. lpp. Izgūts no:

<http://polsis.mk.gov.lv/documents/3583>

²⁰⁵ SKDS (2008). *Latvijas iedzīvotāju aptauja „Demogrāfija un ģimenes stāvoklis Latvijā”*. 50. lpp.

Rodas jautājums, kāpēc rīcības virziens ir nosaukts *Atbalsts vecāku pienākumu īstenošanai*, ja pēc būtības tas ir atbalsts/ palīdzība ģimenes ekonomisko, sociālo un kultūras vajadzību apmierināšanai. Turklāt, kā jau iepriekš tika norādīts, vecāku pienākumi tiek traktēti juridiskajā ietvarā, nepārliecinoties par sabiedrībā valdošo izpratni par to, kas ir un kas nav vecāku pienākumi.

Apakšvirzieni Daudzbērnu ģimenes, Ģimenes, kur bērnus aprūpē viens vecāks vai vecāku prombūtnes gadījumā – cita persona, Ģimenes, kurās ir personas (bērni) ar funkcionāliem traucējumiem fokusējas uz ģimeni noteiktos apstākļos ar noteiktām vajadzībām, noteiktām problēmām/ šķēršļiem, kas ir jāpārvar, lai īstenotu vecāku pienākumus. Minētie apakšvirzieni, protams, koncentrējas uz ģimeņu vajadzībām, tomēr tie būtu izdalāmi kā atsevišķs rīcības virziens. Šāda rīcība potenciāli sniegtu iespēju mērķētāk sniegt atbalstu ģimeņu specifiskām vajadzībām noteiktos sociālajos un ekonomiskajos ietvaros.

Pamatnostādņu virzienā *Atbalsts vecāku pienākumu īstenošanai* apakšvirzienu aprakstā ir izdalītas konstatētās problēmas. (skat. 6.1.1.tab.)

6.1.1. Tabula. Virziena *Atbalsts vecāku pienākumu īstenošanā* konstatēto problēmu apkopojums

Darba un ģimenes dzīves saskaņošana

1. Vecvecākiem pietrūkst atbilstošu zināšanu un prasmju, lai aktīvāk iesaistītos mazbērnu aprūpē un audzināšanā (paaudžu konflikts un atšķirīgas pieejas bērna aprūpē), kas liedz efektīvi izmantot paplašinātās ģimenes priekšrocības.
2. Sabiedrībā izveidojušies stereotipi par vīrieša un sievietes lomām – vīrieši pārāk maz iesaistīti bērnu aprūpē, turpina pastāvēt tradicionālais bērnu aprūpes modelis.
3. Latvijā, salīdzinot ar citām ES valstīm, nodarbinātie vecāki izjūt lielu spriedzi, cenšoties savienot darba un ģimenes dzīves pienākumus.
4. Valsts ģimenes atbalsta sistēma nepietiekami veicina darba un ģimenes dzīves saskaņošanu. Elastīgs darba laiks nav pietiekami populārs kā iespēja darba un ģimenes dzīves saskaņošanai.
5. Neliels uzņēmumu atbalsts darba un ģimenes dzīves saskaņošanas pasākumu ieviešanā:
 - a. ģimenei draudzīgu komersantu kustībā iesaistīts salīdzinoši neliels komersantu skaits;
 - b. darba elastīgums (iespēja strādāt nepilnu darba dienu, nepilnu darba nedēļu, darbs mājās u.c.).
6. Nepietiekami individualizēta pieeja bezdarbniekiem – ģimenes apgādniekiem, nolūkā nodrošināt iespējami īsu bezdarba periodu; statistiskās informācijas trūkums par mērķa grupu.
7. Ne visiem bērniem, kam tas nepieciešams (īpaši ar īpašām vajadzībām), tiek nodrošināti pakalpojumi, lai veicinātu vecākiem iespēju saskaņot darba un ģimenes dzīvi – pirmsskolas izglītības iestādes, alternatīvie bērnu uzraudzības pakalpojumi, saturīgas, personību attīstošas, dažādas un pieejamas brīvā laika pavadīšanas iespējas skolas un pirmsskolas vecuma bērniem – interešu izglītības programmas, vasaras nometnes, nodarbinātības pasākumi vasaras brīvlaikā, brīvprātīgais darbs.

Ģimenei draudzīga vide

1. Ievērojams skaits bērnu cieš no dažādām traumām, kuru cēlonis bieži vien ir bērniem nedroša vide un vecāku atbildības un uzmanības trūkums.
3. Pakalpojumu sniedzēju piedāvātie pakalpojumi maz vai nemaz piemēroti ģimenēm (jo īpaši ģimenēm ar maziem bērniem, kā arī bērniem ar īpašām vajadzībām, piemēram, bērnu uzraudzības pakalpojumi, zīdaiņu pārtīšanas telpas, drošas tirdzniecības, atpūtas un izklaides vietas).
4. Tikai nelielam skaitam komersantu piešķirts ģimenei draudzīga komersanta statuss. Līdz šim šis statuss nav kļuvis plaši populārs un prestižs uzņēmumu vidū, kā vienu no cēloņiem var minēt ierobežotu sabiedrības un mērķa grupu informēšanu par šo iniciatīvu.

5. Daudzi pakalpojumu sniedzēji nenodrošina atlaides ģimenēm ar bērniem kultūras pasākumu, muzeju apmeklēšanai u.c.²⁰⁶ savukārt ģimenes biļete bieži vien netiek paredzēta daudz bērnu ģimenēm, bet gan ģimenēm ar 2 vecākiem un 2 bērniem.

Ģimenes un izglītības sistēmas savstarpējās sadarbības veicināšana

1. Pedagogiem sarežģītās situācijās, kurās jāatrisina sociāla vai krīzes brīža problēma, kad bērnam nepieciešams atbalsts, pietrūkst zināšanu un izpratnes par piemērotāko rīcību, lai novērstu radušos situāciju.²⁰⁷
2. Nepastāv vienots sadarbības tīkls starp dažādiem dienestiem, kuri iesaistīti ģimenei nepieciešamā atbalsta sniegšanā, līdz ar to attiecīgas problēmas risināšana atsevišķos gadījumos var noritēt ļoti lēni.
3. Pusaudžiem pietrūkst izpratnes par pamatjautājumiem, kas saistīti ar ģimeni un bērniem (ģimenes dzīves plānošanu, ģimenes vērtībām, pienākumu sadali ģimenē, bērnu audzināšanu un aprūpi). Bērnu un pusaudžu nepietiekama izglītošana par veselību un veselīgu dzīvesveidu negatīvi ietekmē viņu turpmāko dzīvi, tostarp, ģimenes veidošanu.
4. Dzīves prasmju apguve ģimenē un skolā ir saistīta ar dažādu stereotipu veidošanos par indivīda lomu sabiedrībā un ģimenē.²⁰⁸
5. Sasniedzot pilngadību, jaunieši nav apguvuši nepieciešamās prasmes un iemaņas, lai atrastu nodarbošanos, lai nopelnītu sev iztiku. Pusaudžiem pieejamās profesionālo iemaņu apguves iespējas izglītības sistēmas ietvaros un praktiskā darbā ir ierobežotas.

Daudzbērnu ģimenes

1. Trūkst atbalsta pasākumi, kas orientēti tieši uz daudzbērnu ģimeņu situācijas uzlabošanu (nabadzības riska prevenciju).
2. Saskaņā ar 2009.gada 1.jūlijā spēkā stājušos likumu „Par valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009.gada līdz 2012.gadam” ģimenes valsts pabalsts līdz 2012.gada 31.decembrim par katru bērnu ir 8 LVL mēnesī, kā rezultātā vislielāko finansiālo ietekmi tas ir atstājis tieši uz daudzbērnu ģimeņu budžetiem

Ģimenes, kur bērnus aprūpē viens vecāks vai vecāku prombūtnes gadījumā – cita persona

1. Pašvaldības speciālisti un skola ne vienmēr laikus pamana to, ka ģimenei nepieciešams papildu atbalsts bērna audzināšanā un nepieciešamā uztura nodrošināšanā bērnam.
2. Bāriņtiesu speciālistu, psihologu, pedagogu nepietiekami attīstītas sadarbības prasmes, iesaistoties pirmskrīzes un krīzes situāciju risināšanā attiecībā uz nepilngadīgajiem.
3. Netiek īstenoti īpaši atbalsta pasākumi nepilngadīgajām mātēm un vientuļajiem vecākiem.

Ģimenes, kurās ir personas (bērni) ar funkcionāliem traucējumiem

²⁰⁶ SKDS (2008). Demogrāfija un ģimenes stāvoklis Latvijā. Latvijas Iedzīvotāju aptauja. Izgūts no: http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/demogr_gim_lv.pdf

²⁰⁷ Plānā „Bērniem piemērota Latvija 2010.-2012.gadam” ir ietverts 2010.gadā veicamais uzdevums: „10. Sniegt metodisko un cita veida atbalstu skolēnu disciplinētības nodrošināšanai, t.sk. mācību stundās: 2) īstenot informatīvi izglītojošos pasākumus pedagogiem par priekšnosacījumiem skolēna – pedagoga sadarbībai, skolēnu uzvedības problēmu risināšanai, konfliktsituāciju novēršanai skolās (10 semināri). LM-VBTAI”

²⁰⁸ Pētījums „Men in Latvian Public Environment: Policy, Social and Economic Aspects” http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/projekti/reports.doc.

1. Attīstot dažādus pakalpojumus, piemēram, bērna pieskatīšanas pakalpojumus, netiek pievērsta pietiekama uzmanība tam, vai pakalpojums ir pieejams (infrastruktūra, fiziskā vide, personāla kvalifikācija u.c.) arī bērniem ar funkcionāliem traucējumiem un bērniem, kuriem ir nepieciešama paliatīvā aprūpe.
2. Atbilstošu pakalpojumu trūkumu dēļ (piemēram, psihologa pakalpojumi, bērnu paliatīvās aprūpes pakalpojumi u.c.), jo īpaši ārpus lielajām pilsētām, daudzi bērni ar funkcionāliem traucējumiem vai bērni, kuriem ir nepieciešama paliatīvā aprūpe, ir spiesti ilgstoši uzturēties šķirti no ģimenes (internātskolā, bērnu aprūpēs iestādē, ārstniecības iestādē u.c.).
3. Pakalpojumu pieejamība ģimenēm, kurās ir persona ar funkcionāliem traucējumiem, ārpus lielajām pilsētām ir nepietiekama, kas ģimenēm paaugstina nabadzību un sociālās atstumtības risku.

Tabulā ar pelēko krāsu ir iezīmētas tās konstatētās problēmas, kas koncentrējas uz ģimeņu vajadzībām un šķēršļiem, ar kuriem ģimenes saskaras vecāku pienākumu īstenošanā. Aplūkojot tabulu jākonstatē, ka liela daļa no izvirzītajām problēmām fokusējas uz institūciju kapacitāti, to (ne)spēju sniegt ģimeņu vajadzību atbilstošus pakalpojumus un palīdzību. Tādejādi tiek zaudēts fokuss uz ģimeņu vajadzībām. Situācijas analīze caur ģimeņu vajadzību prizmu ļautu precīzāk saprast kā un kādu atbalstu institūcijām un iesaistītajām pusēm sniegt ģimenēm. Koncentrējoties uz institucionālo aspektu, ģimeņu vajadzību fokuss var nebūt tik izteikts vai arī izzust kopumā.

Konstatētās problēmas fokusējās uz praktiskiem un materiālajiem aspektiem, galvenokārt sniedzot atbalstu vecāku pienākuma ‘aprūpe’ veikšanai, kas ietver bērnu uzturēšanu, kopšanu, izglītošanu un audzināšanu. Konstatētās problēmas aptver vien nelielu sociālās vides radīto barjeru loku. Piemēram, apakšvirzienā *Ģimenei draudzīga vide* kā vide tiek apskatīta tieši fiziskā vide, nevis sociālā vide – sabiedrībā valdošā attieksme un vērtības. Nesenie traģiskie notikumi²⁰⁹ rāda, ka sociālā vide nebūt nav bezproblemātiska. Tāpēc sociālās vides (ne)draudzīgums būtu jāiekļauj apakšvirziena tālākajā attīstībā, kā risināma problēma.

Vērtējot rīcības virziena uzstādījumus un definētās problēmas, secināms, ka šī rīcības virziena ietvaros galvenais valsts ģimenes politikas mērķis ir identificēt dažādas ģimenes vajadzības, pārsvarā koncentrējoties uz praktisko un materiālo vajadzību aspektiem. Jāsecina, ka virziens *Atbalsts vecāku pienākumu īstenošanā* kopumā saskan un veicina ģimenes valsts politikas virsmērķi – veicināt ģimeņu labklājību.²¹⁰ Ar piepildi, ja labklājība tiek izprasta/ ietver sevī praktiskos un materiālos aspektus.

²⁰⁹ LSM. *Liepājā pazudušais puisēns Ivans atrasts miris Dubeņu mežā*. 11.07.2017. Izgūts no: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/liepaja-pazudusais-puisens-ivans-atrasts-miris-dubenu-meza.a242990/>

²¹⁰ *Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.–2017.gadam*. 7. lpp. Izgūts no: <http://polsis.mk.gov.lv/documents/3583>

6.2. Pasākumu izpildes izvērtējums attiecībā uz mērķu un uzdevumu sasniegšanu

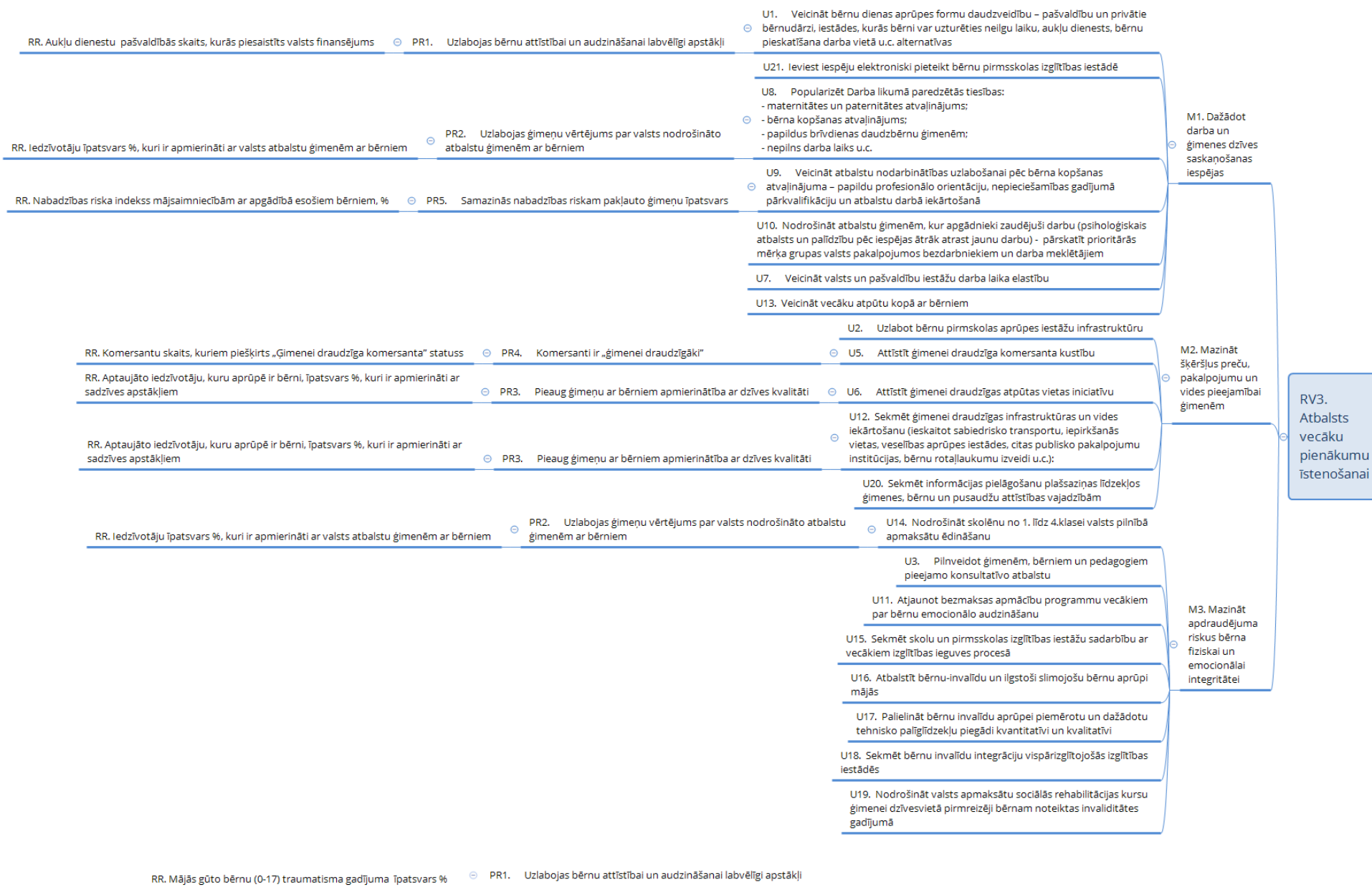
Rīcības virziena ietvaros definēti šādi uzdevumi:

- Veicināt bērnu dienas aprūpes formu daudzveidību – pašvaldību un privātie bērnudārzi, iestādes, kurās bērni var uzturēties neilgu laiku, aukļu dienests, bērnu pieskatīšana darba vietā u.c. alternatīvas
- Uzlabot bērnu pirmsskolas aprūpes iestāžu infrastruktūru
- Pilnveidot ģimenēm, bērniem un pedagogiem pieejamo konsultatīvo atbalstu
- Veicināt ārpuskolas pasākumu organizēšanu
- Attīstīt ģimenei draudzīga komersanta kustību
- Attīstīt ģimenei draudzīgas atpūtas vietas iniciatīvu
- Veicināt valsts un pašvaldību iestāžu darba laika elastību
- Popularizēt Darba likumā paredzētās tiesības:
 - maternitātes un paternitātes atvaļinājums;
 - bērna kopšanas atvaļinājums;
 - papildus brīvdienas daudz bērnu ģimenēm;
 - nepilns darba laiks u.c.
- Veicināt atbalstu nodarbinātības uzlabošanai pēc bērna kopšanas atvaļinājuma – papildu profesionālo orientāciju, nepieciešamības gadījumā pārkvalifikāciju un atbalstu darbā iekārtošanā
- Nodrošināt atbalstu ģimenēm, kur apgādnieki zaudējuši darbu (psiholoģiskais atbalsts un palīdzību pēc iespējas ātrāk atrast jaunu darbu) - pārskatīt prioritārās mērķa grupas valsts pakalpojumos bezdarbniekiem un darba meklētājiem
- Atjaunot bezmaksas apmācību programmu vecākiem par bērnu emocionālo audzināšanu
- Sekmēt ģimenei draudzīgas infrastruktūras un vides iekārtošanu (ieskaitot sabiedrisko transportu, iepirkšanās vietas, veselības aprūpes iestādes, citas publisko pakalpojumu institūcijas, bērnu rotaļlaukumu izveidi u.c.)
- Veicināt vecāku atpūtu kopā ar bērniem
- Nodrošināt skolēnu no 1. līdz 4.klasei valsts pilnībā apmaksātu ēdināšanu
- Sekmēt skolu un pirmsskolas izglītības iestāžu sadarbību ar vecākiem izglītības ieguves procesā
- Atbalstīt bērnu-invalīdu un ilgstoši slimojošu bērnu aprūpi mājās
- Palielināt bērnu invalīdu aprūpei piemērotu un dažādotu tehnisko palīgīdzekļu piegādi kvantitatīvi un kvalitatīvi
- Sekmēt bērnu invalīdu integrāciju vispārīgajās izglītības iestādēs
- Nodrošināt valsts apmaksātu sociālās rehabilitācijas kursu ģimenei dzīvesvietā pirmreizēji bērnam noteiktas invaliditātes gadījumā
- Sekmēt informācijas pielāgošanu plašsaziņas līdzekļos ģimenes, bērnu un pusaudžu attīstības vajadzībām
- Ieviest iespēju elektroniski pieteikt bērnu pirmsskolas izglītības iestādē

Uzdevumu formulējumi drīzāk iezīmē problēmu, ko mēs grasāmies risināt, bet ne līdzekļus, ar kādiem šīs problēmas mēs grasāmies risināt. Piemēram, uzdevums *Veicināt vecāku atpūtu kopā ar bērniem* nesniedz informāciju/ skaidrību par to, kā uzdevums būtu risināms, kas tiek saprasts ar atpūtu – laika pavadīšanu ģimenes ietvarā, kultūras un izglītojošos pasākumu apmeklēšanu, kopīgas sporta aktivitātes. Uzdevumu formulējuma detalizācijas pakāpe ir ļoti vispārīga, uzdevumi nesniedz informāciju par to, kādā virzienā ģimenes politika atbalstam vecāku pienākumu īstenošanā tiks virzīta.

Jāuzsver, ka uzdevumiem U2,U3, U7, U10,U11, U13, U15, U16, U17, U18, U19, U20, U21 nav atbilstoši politikas rezultāti un rezultatīvie rādītāji. Nevar secināt, vai definētie uzdevumi ir veiksmīgi izpildīti, sasniedzot izvirzītos mērķus. Skatīt 6.2.1. attēlu

6.2.1.attēls. Rīcības virziena *Atbalsts vecāku pienākumu īstenošanai* mērķu, uzdevumu, politikas rezultātu un rezultatīvo rādītāju attiecības

Savukārt rezultatīvais rādītājs “Mājās gūto bērnu (0-17) traumatisma gadījuma īpatsvars %” nekorelē ar nevienu no pamatnostādņēs izvirzītajiem uzdevumiem. Šeit savukārt veidojas paradoksāla situācija, ka tiek izvirzīts rādītājs, kas būtu jāizpilda, savukārt netiek sniegti instrumenti, kā to izdarīt.

Jāuzsver, ka virziena ietvaros izdalīto apakšvirzienu un uzdevumu attiecības arī ir visnotaļ sarežģītas. Vairākiem izdalītajiem apakšvirzieniem nav formulēti uzdevumi, kas kalpotu apakšvirziena īstenošanai, kā arī risinātu apakšvirzienos konstatētās problēmas. Uzdevuma esamība ir būtisks nosacījums, jo konkrētie pasākumi rīcības plānā tiek izvirzīti tieši uzdevumu ietvaros.

Apakšvirzienu un uzdevumu attiecību trūkuma dēļ analizē uzsvars ir likts uz mērķu un tiem atbilstošo uzdevumu izpēti. Tālākā analīze tiks veidota balstoties uz apakšvirzienu un mērķu attiecībām, apvienojot apakšvirzienus izvirzīto mērķu ietvarā.

Apakšvirziens: Darba un ģimenes dzīves saskaņošana

Mērķis: Dažādot darba un ģimenes dzīves saskaņošanas iespējas

Darba un ģimenes dzīves saskaņošanas un savienošanas izpētē galvenā uzmanība vērsta uz iespēju izvērtējumu un praktiskās rīcības stratēģiju analīzi gan indivīda, gan organizāciju, gan politikas līmenī.”²¹¹

- Apakšvirziena ietvaros konstatētās problēmas ir izvirzītas darba un ģimenes dzīves konceptuālajā ietvarā, aptverot gan individuālos un emocionālos aspektus, gan praktiskos aspektus organizāciju un politikas līmenī.
- Virziena ietvaros ir konstatētas septiņas problēmas. Konstatētas ir arī problēmas, kas iziet ārpus izpratnei par darba un ģimenes dzīves savienošanu – “Vecvecākiem pietrūkst atbilstošu zināšanu un prasmju, lai aktīvāk iesaistītos mazbērnu aprūpē un audzināšanā (paaudžu konflikts un atšķirīgas pieejas bērna aprūpē), kas liedz efektīvi izmantot paplašinātās ģimenes priekšrocības;” un “Nepietiekami individualizēta pieeja bezdarbniekiem – ģimenes apgādniekiem, nolūkā nodrošināt iespējami īsu bezdarba periodu; statistiskās informācijas trūkums par mērķa grupu”.
- Kopumā izvirzītās problēmas atbilst apakšvirziena uzstādījumam – sniegt atbalstu vecākiem darba un ģimenes dzīves saskaņošanā. Tomēr, ja skatās pēc definīcijā teiktā – praktiskās rīcības stratēģiju analīze gan indivīda, gan organizāciju, gan politikas līmenī, konstatētās problēmas neskar praktiskās rīcības stratēģijas.
- Konstatētās problēmas ir plašas, nav noteikts konkrēts atspēriena punkts uzdevumu izvirzīšanai. Iztrūkst pētījumos balstītas informācijas par jau esošajām darba un ģimenes dzīves savienošanas iniciatīvām Latvijā.

Mērķa *Dažādot darba un ģimenes dzīves saskaņošanas* sasniegšanai var izdalīt vairākus uzdevumus, kuri tieši vai pastarpināti kalpo noteiktā mērķa sasniegšanai:

- U1 Veicināt bērnu dienas aprūpes formu daudzveidību – pašvaldību un privātie bērnudārzi, iestādes, kurās bērni var uzturēties neilgu laiku, aukļu dienests, bērnu pieskatīšana darba vietā u.c. alternatīvas
- U21 Ieviest iespēju elektroniski pieteikt bērnu pirmsskolas izglītības iestādē
- U8 Popularizēt Darba likumā paredzētās tiesības: maternitātes un paternitātes atvaļinājums; bērna kopšanas atvaļinājums; papildus brīvdienas daudz bērnu ģimenēm; nepilns darba laiks u.c.

²¹¹ Korpa, V. (2012). *Darba un ģimenes dzīves saskaņošana privātā sektora organizācijās*. Promocijas darbs, LU SZF. 19. lpp

- U9 Veicināt atbalstu nodarbinātības uzlabošanai pēc bērna kopšanas atvaļinājuma – papildu profesionālo orientāciju, nepieciešamības gadījumā pārkvalifikāciju un atbalstu darbā iekārtošanā
- U10 Nodrošināt atbalstu ģimenēm, kur apgādnieki zaudējuši darbu (psiholoģiskais atbalsts un palīdzību pēc iespējas ātrāk atrast jaunu darbu) - pārskatīt prioritārās mērķa grupas valsts pakalpojumos bezdarbniekiem un darba meklētājiem
- U7 Veicināt valsts un pašvaldību iestāžu darba laika elastību
- U13 Veicināt vecāku atpūtu kopā ar bērniem

Tālāk tekstā tiks analizēti izvirzītie darba uzdevumi un uzdevumu ietvaros veiktie rīcības plānos noteiktie pasākumi. Analīzes mērķis ir saprast, kā izvirzītie uzdevumi un īstenotie pasākumi veic izvirzītā mērķa sasniegšanu.

- Veicināt bērnu dienas aprūpes formu daudzveidību – pašvaldību un privātie bērnudārzi, iestādes, kurās bērni var uzturēties neilgu laiku, aukļu dienests, bērnu pieskatīšana darba vietā u.c. alternatīvas

Uzdevuma ietvaros Rīcības plāna „Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017.gadam” īstenošanai 2012. –2014.gadam” definēti četri un īstenoti divi pasākumi, daļēji izpildīts viens un neizpildīts viens pasākums. Savukārt 2016.-2017.gada plānā uzdevumam definēti divi pasākumi.

Rīcības plānā “Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011.–2017.gadam” īstenošanai 2016.–2017.gadā ir izvirzīti divi pasākumi. Pirmais no pasākumiem ir turpinājums Rīcības plāna “Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011.–2017.gadam” īstenošanai 2012.–2014.gadam paredzētā pasākuma (Ieviest principu „nauda seko bērnam” attiecībā uz pirmsskolas izglītības iestādēm no bērna pusotra gada vecuma un tiem bērniem, kuriem nav nodrošināta vieta pašvaldības pirmsskolas izglītības iestādēs). Tādejādi tiek nodrošināta iesākto pasākumu pēctecība.

6.2.2. tabula. Uzdevuma “Veicināt bērnu dienas aprūpes formu daudzveidību – pašvaldību un privātie bērnudārzi, iestādes, kurās bērni var uzturēties neilgu laiku, aukļu dienests, bērnu pieskatīšana darba vietā u.c. alternatīvas” ietvaros noteiktie pasākumi un to rezultāti

Pasākums	Darbības rezultāts	Informācija par izpildi
Ieviest principu „nauda seko bērnam” attiecībā uz pirmsskolas izglītības iestādēm no bērna pusotra gada vecuma un tiem bērniem, kuriem nav nodrošināta vieta pašvaldības pirmsskolas izglītības iestādēs.	MK iesniegti grozījumi: Izglītības likumā, Vispārējās izglītības likumā, MK 2009.gada 22.decembra noteikumos Nr.1616 „Kārtība, kādā aprēķina un sadala valsts budžeta mērķdotāciju pašvaldību un privātajām izglītības iestādēm bērnu no piecu gadu vecuma izglītošanā nodarbināto pirmsskolas izglītības pedagogu darba samaksai un pašvaldību vispārējās pamatzglītības un vispārējās vidējās izglītības iestāžu pedagogu darba samaksai”, MK 2009.gada 28.jūlija noteikumos Nr.836 „Pedagogu darba samaksas noteikumi” un MK 2011.gada 27.decembranoteikumos Nr.1037 „Kārtība, kādā valsts finansē	Atbilstoši pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumama, pasākums vērtēts kā <i>daļēji izpildīts</i>

	pirmsskolas izglītības programmas bērniem no piecu gadu vecuma līdz pamatizglītības ieguves uzsākšanai un pamatizglītības un vidējās izglītības programmas, kuras īsteno privātās izglītības iestādes”.	
Veicināt pašvaldību atbalsta politikas ģimenēm plānošanu un iekļaušanu pašvaldību attīstības programmās, tajā skaitā pašvaldību priekšlikumu izstrādi bērnu pieskatīšanas pakalpojumu nodrošināšanai un to daudzveidības attīstīšanai, un sniegt metodisku atbalstu pašvaldībām attīstības programmu izstrādē.	Pašvaldību izstrādātās attīstības programmas, kurās ietverta atbalsta politika ģimenēm un tās īstenošanas pasākumi. Izstrādātas vadlīnijas pašvaldību rīcībai situācijās, kad pašvaldības nevar apmierināt pieprasījumu pēc vietām pašvaldību bērnu dārzos.	Atbilstoši pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumama, pasākums vērtēts kā <i>izpildīts</i>
Izvērtēt ģimenes atbalsta centru efektivitāti un tālāku attīstību pašvaldībās	MK iesniegts informatīvais ziņojums par esošo situāciju pašvaldībās, nepieciešamību turpmāk atbalstīt ģimenes atbalsta centru izveidošanu, kā arī centros pieejamo pakalpojumu klāstu: iespējām piedāvāt centros vienuviet bērniem un ģimenēm nepieciešamos sociālos un veselības pakalpojumus, izglītības programmas, bērnu pieskatīšanas pakalpojumus (piemēram, pirmsskolas un sākumskolas vecuma bērnu pieskatīšana vasaras mēnešos), kultūras un sporta aktivitātes u.c.	Atbilstoši pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumama, pasākums vērtēts kā <i>nezpildīts</i>
Informēt pašvaldības un darba devējus par bērnu dienas aprūpes formām un to izveidei nepieciešamo rīcību.	Ieteikumi pašvaldībām ar aprakstu par iespējamiem bērnu pieskatīšanas pakalpojumu veidiem un regulējošiem normatīvajiem aktiem. Informācija LM mājas lapā. Vēstule LDDK	Atbilstoši pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumama, pasākums vērtēts kā <i>izpildīts</i>
Sekmēt principa „nauda seko bērnam” ieviešanu un publiskā atbalsta sniegšanu pakalpojumu saņēmējiem pie privātajiem pakalpojumu sniedzējiem	Bērnu skaits, par kuriem segtas pirmsskolas izglītības programmas izmaksas privātajam pakalpojumu sniedzējam	Izpildīts <i>Piezīme.</i> Kā rezultatīvais rādītājs nav noteikts konkrēts pakalpojuma saņēmēju skaits vai amplitūda.
Ieviest eksperimentālus subsidētus bērnu uzraudzības pakalpojumus Latvijas uzņēmumos nestandarta darba laikā nodarbinātiem vecākiem ar bērniem vecumā līdz 7 gadiem	150 aukles Rīgas, Valmieras un Jelgavas pilsētu teritorijās	Izpildīts Projekts realizēts un pabeigts. Formāli rezultatīvais rādītājs nav sasniegts. Projektā

		piedalījās 145 pakalpojuma sniedzēji.
--	--	---------------------------------------

Par uzdevumu atbildīgo institūciju vērtējumā pasākums *Sekmēt principa „nauda seko bērnam” ieviešanu un publiskā atbalsta sniegšanu pakalpojumu saņēmējiem pie privātajiem pakalpojumu sniedzējiem* tiek izvērtēts kā izpildīts. *Bērnu uzraudzības pakalpojuma sniedzējiem valsts atbalsts* – par 2016.gada 5. mēnešiem (janvāris-maijs), vidējais rādītājs 2 074 bērniem ik mēnesi. *Privātajām izglītības iestādēm* - par 2016.gada 5. mēnešiem (janvāris-maijs), vidējais rādītājs 8 529 bērniem ik mēnesi.²¹²

Svarīgi ir uzsvērt, ka rezultatīvais rādītājs, kas kalpo kā atskaites punkts, ir vienkārši noteikts bērnu skaits, sīkāk nepaskaidrojot, vai tiek gaidīts pieaugums, vai noteikts skaits, vai arī procents attiecībā pret kopējo bērnu skaitu, līdzfinansējuma apjoma izmaiņas u.c. Bez noteikta konkrēta atskaites punkta ir grūti spriest par pasākuma attīstību un vērtību ilgtermiņā. Kā intervijā norādīja pašvaldības pārstāvošais informants mērķis pašvaldību finansiālajam atbalstam ir atbalstīt līdzfinansējumu vecākiem. Tā ir nākšana pretim vecākiem, ģimenes izdevumu mazināšana. Problēma, kā norādīja eksperte, ir tā, ka pašvaldības palielina savu līdzmaksājumu, bet vecākiem maksājumu apmērs privātajos bērnudārzos nesamazinās. Pašvaldības līdzmaksājuma primārais uzdevums ir atvieglot/mazināt izdevumus ģimenēm, bet šāda sakarība praksē nerealizējas. Minētā problēma varētu iezīmēt virzienu kādā pasākums būtu jāturpina nākotnē, plānojot ģimenes politikas turpmāko attīstību.

Par uzdevumu atbildīgo institūciju vērtējumā pasākums *Ieviest eksperimentālus subsidētus bērnu uzraudzības pakalpojumus Latvijas uzņēmumos nestandarta darba laikā nodarbinātiem vecākiem ar bērniem vecumā līdz 7 gadiem* vērtējams kā izpildīts. Pasākuma ietvaros realizētais projekts “Elastīga bērnu uzraudzības pakalpojuma nodrošināšana darbiniekiem, kas strādā nestandarta darba laiku” ir sekmīgi izpildīts.

Tomēr, ja formāli vērtē pret izvīzīto pasākuma rezultatīvo rādītāju – 150 aukles Rīgas, Valmieras un Jelgavas pilsētu teritorijās, pasākums jāvērtē kā neizpildīts, jo noteiktais aukļu skaits nav sasniegts. Projektā piedalījās kopā 145 pakalpojuma sniedzēji. Formāli rīcības plāna rezultatīvais rādītājs nav sasniegts. Projekta izvērtējumā ir norādīts, ka: "Bērnu uzraudzības pakalpojuma sniedzēji tika atlasīti četros publiskajos iepirkumos, kopumā atlasot 181 pakalpojuma sniedzēju, kuru lielākā daļa (92%) bija individuālās aukles".²¹³ Tomēr šis skaitlis, nav precīzs, jo viens pakalpojumu sniedzējs varēja piedalīties vairākos iepirkumos. Izvērtējot visus pakalpojumu sniedzējus, tika konstatēts, ka projekta ietvaros ir piedalījušies 145 pakalpojuma sniedzēji.

Kā norāda intervētais valsts pārvaldi pārstāvošais informants īstenotā projekta ietvaros uzdevumi ir daļēji sasniegti un ir veiktas iestrādes. Bet tālākais ir jautājums par ilgtspēju, projektā iesāktā turpināšanu. Kopumā tie vecāki, kas piedalījās projektā ir apmierināti – pieaugusi darbinieku

²¹² Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas un plānošanas reģionu pārskats par *Īstenotajiem Rīcības plāna Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011.–2017.gadam īstenošanai 2016. un 2017.gadam pasākumiem*

²¹³ Pētījums „PROJEKTA "ELASTĪGA BĒRNU UZRAUDZĪBAS PAKALPOJUMA NODROŠINĀŠANA DARBINIEKIEM, KAS STRĀDĀ NESTANDARTA DARBA LAIKU" REZULTĀTU IZVĒRTĒŠANA” 12. lpp. Izgūts no: http://www.lm.gov.lv/upload/projekts/faili/rezultatu_izvertejums_zinojums_final.pdf

apmierinātība ar dzīves kvalitāti, parādījās laiks savstarpējām attiecībām. Šis ir būtisks aspekts, jo virziena “Atbalsts vecāku pienākumu īstenošanā” apakšvirzienā “Darba un ģimenes dzīves saskaņošana” viena no konstatētajām problēmām ir: “Latvijā, salīdzinot ar citām ES valstīm, nodarbinātie vecāki izjaut lielu spriedzi, cenšoties savienot darba un ģimenes dzīves pienākumus”. Tādējādi realizētais pasākums gan atbilst/sakrīt ar uzdevuma formulējumu, gan arī mazina vienu no ģimenes politikas pamatnostādnēs konstatētajām problēmām.

Kā norāda informants, vēl viens būtisks šī projekta ieguvums ir reģistrētu aukļu sistēma. Projekta laikā tika konstatēts, ka Izglītības un kvalitātes valsts dienesta administrētais aukļu reģistrs ir lietotājam nedraudzīgs. Tajā ir iespēja atrast informāciju tikai par to vai aukle ir reģistrēta atbilstoši prasībām, bet iztrūkst lietotāj orientēta pieeja par to vai aukle turpina strādāt, kādus papildus pakalpojumus piedāvā, vai pieskata bērnus 24/7 u.c. Informants uzskata, ka iniciatīvai ir jāturpinās. Problēma, kas kavē iniciatīvas turpināšanu, ir tā, ka pašvaldība neskatās uz šo kā nodarbinātības politikas/ uzņēmēju vajadzību nodrošināšanas instrumentu, neskatās uz jaunākajām tendencēm attiecībā uz elastīgajiem darba laikiem, kā arī neveido pakalpojumu iedzīvotāju un darba devēju interesēs. Pēc projekta beigām atsevišķi darba devēji turpina šo pakalpojumu sniegt, kas liecina par izveidotā instrumenta efektivitāti. Informants norāda, ka būtiska ir uzņēmēju un pašvaldību sadarbība rūpēs par darbinieku/ iedzīvotāju vajadzībām.

Pētījuma ietvaros veiktā sabiedrības aptauja liecina, ka respondenti šo iniciatīvu ir novērtējuši kā noderīgu – 57% aptaujāto to ir atzīmējuši kā ļoti noderīgu vai noderīgu, savukārt 16% respondentu nav dzirdējuši par šādu iniciatīvu. Būtiskas atšķirības iniciatīvas novērtējumam dažādās mērķauditorijas ‘vecāks’ grupās nav novērojamas, iniciatīva ir pozitīvi novērtēta visās dažādo ģimeņu grupās. Skatoties uz iniciatīvas novērtējumu dažādos Latvijas reģionos arī paveras līdzīga aina – iniciatīva guvusi pozitīvu novērtējumu. Analizējot iniciatīvas novērtējumu reģionālajā griezumā, jāsecina, ka tā ir guvusi pozitīvu vērtējumu. Tieši Vidzemē un Latgalē visvairāk respondentu nav bijuši informēti par šo iniciatīvu – attiecīgi 25% un 24%.

Sīkāks projekta “Elastīga bērnu uzraudzības pakalpojuma nodrošināšana darbiniekiem, kas strādā nestandarta darba laiku” izvērtējums, kā ar rekomendācijas tālākai attīstībai ir sniegtas ziņojumā *Projekta “Elastīga bērnu uzraudzības pakalpojuma nodrošināšana darbiniekiem, kas strādā nestandarta darba laiku” gala novērtējuma ziņojumā*.²¹⁴

- Ieviest iespēju elektroniski pieteikt bērnu pirmsskolas izglītības iestādē

Uzdevuma ietvaros Rīcības plāna „Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017.gadam” īstenošanai 2012. –2014.gadam” izvirzīts un daļēji īstenots viens uzdevums. Atbilstoši pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumama, pasākums vērtēts kā daļēji izpildīts.

²¹⁴ Projektu kvalitātes vadība (2018). *Elastīga bērnu uzraudzības pakalpojuma nodrošināšana darbiniekiem, kas strādā nestandarta darba laiku” gala novērtējuma ziņojums*.

6.2.3. tabula. Uzdevuma “Ieviest iespēju elektroniski pieteikt bērnu pirmsskolas izglītības iestādē” īstenotie pasākumi un to rezultāti

Pasākums	Rezultatīvais rādītājs	Izpilde
Ieviest iespēju bērnu pieteikt pirmsskolas izglītības iestādē un pie bērnu aprūpes pakalpojumu sniedzēja arī elektroniski	MK iesniegtgrozījumi Vispārējās izglītības likumā	Atbilstoši pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumama, pasākums vērtēts kā daļēji izpildīts ²¹⁵

Savukārt 2016.-2017.gada plānā uzdevumam “Ieviest iespēju elektroniski pieteikt bērnu pirmsskolas izglītības iestādē” pasākumi rīcības plānā netiek plānoti, jo Vispārējās izglītības likuma esošā redakcija pieļauj, ka pašvaldības savās dibinātajās pirmsskolas izglītības iestādēs bērnus atļauj pieteikt elektroniski iestādes dibinātāja noteiktajā kārtībā, ievērojot Izglītības likuma un citu likumu noteikumus. Atsevišķas pašvaldības jau ir radījušas šādas iespējas. Jāatzīmē, ka uzdevumam nav atbilstošu politikas rezultātu un politikas pamatnostādnes definēto rezultatīvo rādītāju.

Kā tiek norādīts informatīvajā ziņojumā “Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011.-2017.gadam īstenošanas vidusposma (2012.-2014.gadā)” novērtējums” ievērojot Izglītības likuma un citu likumu noteikumus, šo jautājumu nav nepieciešams uzraudzīt un pildīt centralizēti.²¹⁶ Jāsecina, ka uzdevums izvirzīts nepārdomāti, bez pietiekamas iedziļināšanās esošajos normatīvajos aktos. Jāsecina, ka šādam uzdevumam nevajadzētu būt izvirzītam.

- Popularizēt Darba likumā paredzētās tiesības (maternitātes un paternitātes atvaļinājums, bērna kopšanas atvaļinājums, papildus brīvdienas daudz bērnu ģimenēm, nepilns darba laiks u.c.)

Uzdevuma ietvaros Rīcības plāna „Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017.gadam” īstenošanai 2012. –2014.gadam” definēts viens pasākums, kurš arī ir izpildīts.²¹⁷ Savukārt 2016.-2017.gada plānā ir paredzēti divi pasākumi.

²¹⁵ Informatīvais ziņojums (2015). *Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam īstenošanas vidusposma (2012.-2014.gadā) novērtējums*. 91.lpp.

²¹⁶ Turpat

²¹⁷ Turpat. 98. lpp.

6.2.4. tabula. Uzdevuma “Popularizēt Darba likumā paredzētās tiesības”

Istenotie pasākumi un to rezultāti

Pasākums	Rezultatīvais rādītājs	Izpilde
Popularizēt sabiedrībā Darba likumā paredzētās tiesības, popularizēt attālināta darba iespējas un aicināt pašvaldības radīt labās prakses piemēru	Informācija LM mājas lapā un pašvaldību mājaslapās, Latvijas Televīzijā un Latvijas Radio	Atbilstoši pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumama, pasākums vērtēts kā <i>izpildīts</i>
Sniegt sabiedrībai izsmeļošu un kvalitatīvu informāciju par normatīvajos aktos paredzētajām tiesībām un ģimenes un darba dzīves saskaņošanas iespējām (darba laika organizēšanas veidi, dažādu atvaļinājumu un attālināta darba iespējas u.c.)	Informācija sniegta/izsūtīta dažādiem informācijas kanāliem	Izpildīts
Veikt padziļinātu izpēti par jauno nodarbinātības formu (elastīgs darba laiks, attālināts darbs) izplatību un ieviešanu darba tirgū, t.sk. ģimenēm ar bērniem	Pētījums	Procesā Pārresoru koordinācijas centra Pētījumu un publikāciju datu bāzē informācija par šādu pētījumu nav atrodama ²¹⁸

Par uzdevumu atbildīgo institūciju vērtējumā pasākums *Sniegt sabiedrībai izsmeļošu un kvalitatīvu informāciju par normatīvajos aktos paredzētajām tiesībām un ģimenes un darba dzīves saskaņošanas iespējām* var tikt vērtēts kā izpildīts pret izvirzītajiem rezultatīvajiem rādītājiem – informācija sniegta/izsūtīta dažādiem informācijas kanāliem. 2016.gadā izstrādāts informatīvs materiāls par normatīvajos aktos paredzētajām tiesībām un ģimenes un darba dzīves saskaņošanas iespējām publicēts Labklājības ministrijas mājas lapā sadaļā „Vecākiem”. Sabiedrisko mediju saturā tiek iekļauti raidījumi, kuros ir skaidrots Darba likumā paredzētās tiesības.²¹⁹

Tomēr jāuzsver, ka rezultatīvais rādītājs esošajā formulējumā ir viegli realizējams un drīzāk vērtē pašu informācijas izplatīšanas procesu, nevis sasniegto un sasniedzamo rezultātu. Informācijas izsūtīšana/sniegšana ne vienmēr rezultējas informācijas publiskošanā masu medijos. Atbilstoši meklēšanas kritērijiem ‘Darba likums’, LVT mājas lapā pieejamajā meklētājā, raidījumu arhīvā laika posmā no 2018.gada oktobra līdz 2011.gadam (izvēlētais izpētes laika poms aptver Pamatnostādņu darbības periodu 2011. – 2017.gadu), tika atrasts viens ieraksts, kas skaidro Darba likuma sniegtās iespējas darba un ģimenes dzīves saskaņošanai: 2018.gada 10.maijs “Panorāma” sižets “Izlaidumā – apmaksāta brīvdiena”. Meklēšanas rezultāti Latvijas Radio arhīvā: *Ikgadējais atvaļinājums – salāgot darba ņēmēja vēlmes un darba devēja iespējas* 3. aprīlis, 2018. “Kā labāk dzīvot”; *Plānojam atvaļinājumu: darba devēja un darba ņēmēja tiesības un pienākumi* 16. maijs 2016, “Kā labāk dzīvot”; *Ko darīt garajā vasaras brīvlaikā, kamēr bērnodārzs slēgts?* 20. aprīlis 2016, “Ģimenes studija”; *Darba tiesības*

²¹⁸ Pārresoru koordinācijas centrs. Pētījumu un publikāciju datu bāze. Izgūts no <http://petijumi.mk.gov.lv/> (25.11.2018)

²¹⁹ Labklājības ministrijas sagatavotā informācija

atvaļinājuma laikā 30. aprīlis 2015, "Kā labāk dzīvot"; *Arodbiedrību un darba devēju sadarbība. Kompromisi Darba likuma grozījumos* 24. februāris 2015, "Kā labāk dzīvot"; *Izmaiņas Darba likumā. Kas jāzina darba ņēmējam un darba devējam?* 6. janvāris 2015, "Kā labāk dzīvot"; *Darba ņēmēja tiesības doties atvaļinājumā* 27. maijs 2014, "Kā labāk dzīvot"; *Tiesības iet atvaļinājumā* 23. maijs 2013, "Kā labāk dzīvot".

Pētījums *Motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu potenciālās mērķa grupas profilēšana un vajadzību izpēte* norāda, ka noteiktās (ievainojamākās) sabiedrības daļās trūkst informācijas par darbinieku tiesībām. Vairākas sievietes ir saskārušās ar to, ka atlaistas no darba bērnu slimšanas dēļ. Tomēr vairums šādā situācijā izvēlas nekonfliktēt un pieņemt darba attiecību pārtraukšanu, jo tiek iebiedētas, ka nesaņems pilnu algas izmaksu, kas sievietēm ar ierobežotiem iztikas līdzekļiem ir ārkārtīgi svarīgi, vai sabojās savu reputāciju, kā rezultātā nevarēs atrast citu darbu. Atlaišana no darba var kombinēties ar citiem darba tiesību pārkāpumiem, piemēram, nepilnīgas atlīdzības izmaksām. Intervijas rāda, ka sievietes pilnībā nepārzina savas darba tiesības.²²⁰

Par uzdevumu atbildīgo institūciju vērtējumā pasākums *Veikt padziļinātu izpēti par jauno nodarbinātības formu (elastīgs darba laiks, attālināts darbs) izplatību un ieviešanu darba tirgū, t.sk. ģimenēm ar bērniem* vērtējams kā izstrādes procesā esošs. Labklājības ministrijas Darba attiecību un darba aizsardzības politikas departamenta sniegtā informācija liecina, ka 2017.gada 3.ceturksnī iepirkuma rezultātā noslēgts līgums ar izpildītāju par pētījuma "Jaunas nodarbinātības formas un to piemērošanu praksē" izstrādi. Šobrīd pētījums ir izstrādātes procesā, noteik darbs pie gala ziņojuma saskaņošanas. Plānots, ka pētījums tiks publicēts 2019.gada 1.ceturksnī.

- Veicināt atbalstu nodarbinātības uzlabošanai pēc bērna kopšanas atvaļinājuma – papildu profesionālo orientāciju, nepieciešamības gadījumā pārkvalifikāciju un atbalstu darbā iekārtošanā. (Pamatnostādnēs noteiktā uzdevuma nosaukums precizēts atbilstoši saņemtajiem priekšlikumiem rīcības plāna izstrādes procesā - Veicināt atbalstu nodarbinātības uzlabošanai pēc bērna kopšanas atvaļinājuma – papildu karjeras attīstības atbalsta pakalpojumus, nepieciešamības gadījumā profesionālo pilnveidi vai pārkvalifikāciju un atbalstu darbā iekārtošanā)

Uzdevuma ietvaros Rīcības plāna „Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017.gadam” īstenošanai 2012. –2014.gadam” definēti divi pasākumi, kuri attiecīgi ir izpildīti.²²¹ Savukārt 2016.-2017.gada plānā ir paredzēti divi pasākumi, kas idejiski turpina Rīcības plānā 2012.-2014.gadā īstenotos pasākumus. Jāatzīmē, ka uzdevumam nav atbilstošu politikas rezultātu un politikas pamatnostādnēs noteikto rezultatīvo rādītāju.

²²⁰ Baltic Institute of Social Sciences (2017). *Motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu potenciālās mērķa grupas profilēšana un vajadzību izpēte*. Rīga. 24. lpp.

²²¹ Informatīvais ziņojums (2015). *Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam īstenošanas vidusposma (2012.-2014.gadā) novērtējums*. 72.–74. lpp.

6.2.5. tabula. Uzdevuma “Veicināt atbalstu nodarbinātības uzlabošanai pēc bērna kopšanas atvaļinājuma – papildu profesionālo orientāciju, nepieciešamības gadījumā pārkvalifikāciju un atbalstu darbā iekārtošanā” ietvaros noteiktie pasākumi un to rezultāti

Pasākums	Rezultatīvais rādītājs	Izpilde
Nodrošināt informāciju par darba tirgus attīstības tendencēm, prognozēm un īstermiņa darba tirgus pieprasījumu, kas izmantojama bezdarbnieku apmācību un pārkvalificēšanās nodrošināšanai.	MK iesniegts informatīvais ziņojums par darba tirgus īstermiņa prognozēm kārtējam gadam un bezdarbnieku un darba meklētāju prioritārajiem apmācību virzieniem, nodrošinot sabiedrībai informāciju par profesijām, kurās ir darba tirgus pieprasījums	Atbilstoši pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumama, pasākums vērtēts kā <i>izpildīts</i>
Izstrādāt individuālu pieeju NVA pakalpojumu sniegšanā..	Izstrādātas metodikas, instrukcijas un veiktas NVA karjeras konsultantu apmācības turpmākam darbam ar personām, piemēram, bezdarbniekiem pēc bērna kopšanas atvaļinājuma, personām, kurām ikdienas aprūpē ir bērni	Atbilstoši pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumama, pasākums vērtēts kā <i>izpildīts</i>
Nodrošināt informāciju par brīvajām vakancēm un darba tirgus attīstības tendencēm, prognozēm un īstermiņa darba tirgus pieprasījumu, kas izmantojama bezdarbnieku apmācību un pārkvalificēšanās nodrošināšanai	LM izveidotās komisijas apstiprināts izglītības programmu, profesiju, sociālo un profesionālo pamatprasmju, kurās nepieciešams veikt bezdarbnieku, darba meklētāju un bezdarba riskam pakļauto personu apmācības, saraksts	Izpildīts
Sniegt pakalpojumus NVA klientiem, nodrošinot klienta individuālās situācijas izvērtēšanu, t.sk., ņemot vērā bērnu vecumā līdz pamatizglītības uzsākšanai pieskatīšanas pakalpojuma pieejamība	Metodiskie ieteikumi; apmācību programmas	Daļēji izpildīts

Par uzdevumu atbildīgo institūciju vērtējumā pasākums *Nodrošināt informāciju par brīvajām vakancēm un darba tirgus attīstības tendencēm, prognozēm un īstermiņa darba tirgus pieprasījumu, kas izmantojama bezdarbnieku apmācību un pārkvalificēšanās nodrošināšanai* ir vērtējams kā izpildīts. 2017.gada sākumā NVA ir iesniegusi LM izveidotajai komisijai priekšlikumus izglītības programmu, profesiju, sociālo un profesionālo pamatprasmju, kurās neieciešams veikt bezdarbnieku darba meklētāju un bezdarba riskam pakļauto personu apmācības, sarakstu izmaiņām. LM izveidotā komisija 2017.gada

6.aprīļa sēdē, apstiprinājusi apmācību sarakstus jaunā redakcijā.²²² Savukārt pasākums *Sniegt pakalpojumus NVA klientiem, nodrošinot klienta individuālās situācijas izvērtēšanu, t.sk., ņemot vērā bērnu vecumā līdz pamatizglītības uzsākšanai pieskatīšanas pakalpojuma pieejamību* ir vērtējams kā daļēji izpildīts. Projekts ir izpildes procesā – ESF projekts DP "Izaugsme un nodarbinātība" 7.1.1. SAM "Paaugstināt bezdarbnieku kvalifikāciju un prasmes atbilstoši darba tirgus pieprasījumam". Izstrādāti e-apmācību moduļi: "Motivācijas vēstules sagatavošana un sagatavošanās darba intervijai" un "Mana nauda šodien un rīt. Finanšu pratība". 2019.gadā plānots informatīvā materiāla karjeras konsultantiem "Jauno māmiņu mērķa grupas raksturojums un ieteikumi darbam ar konkrēto mērķa grupu" aktualizācija un karjeras konsultantu apmācība.²²³

Kopumā realizētie pasākumi atbilst uzdevuma formulējumam. Lai pilnībā izvērtētu pasākuma spēju izpildīt izvirzīto uzdevumu būtu jāanalizē arī izveidoto/ vēl veidojamo apmācību un metodisko ieteikumu saturs, galvenokārt vēršot uzmanību uz stereotipos balstītu dzimuma lomu neiekļaušanu.

Pētījuma dati rāda, ka individuālās izglītības un karjeras izvēles konsultācijas labi noderētu jaunajām māmiņām, kuras pirms bērna piedzimšanas vēl nav ieguvušas izglītību un darba pieredzi. Arī personas, kurām dzīve jāpārkārto pēc šķiršanās vai piemērojoties bērna ar invaliditāti vai cita ģimenes locekļa aprūpei, varētu būtu potenciālās izglītības un karjeras konsultanta klientes.²²⁴

- Nodrošināt atbalstu ģimenēm, kur apgādnieki zaudējuši darbu (psiholoģiskais atbalsts un palīdzību pēc iespējas ātrāk atrast jaunu darbu) - pārskatīt prioritārās mērķa grupas valsts pakalpojumos bezdarbniekiem un darba meklētājiem

Uzdevuma ietvaros Rīcības plāna „Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017.gadam” īstenošanai 2012. –2014.gadam” definēts un arī izpildīts viens pasākums.²²⁵ Savukārt 2016.-2017.gada plānā ir paredzēts viens pasākums. Jāatzīmē, ka uzdevumam nav atbilstošu politikas rezultātu un politikas pamatnostādnes noteikto rezultātīvo rādītāju.

6.2.6. tabula. Uzdevuma “Nodrošināt atbalstu ģimenēm, kur apgādnieki zaudējuši darbu” ietvaros noteiktie pasākumi un to rezultāti

Pasākums	Rezultatīvais rādītājs	Izpilde
3.3.10.1. Nodrošināt specifisku pieeju darbu zaudējušam apgādniekam, kuram ir bērni	Individuālas psihologa konsultācijas bezdarbniekiem un darba meklētājiem konkurētspējas paaugstināšanas pasākumu ietvaros	Atbilstoši pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumama, pasākums vērtēts kā <i>izpildīts</i> 2016.-2017.gada plānā pasākums vērtējams kā <i>daļēji izpildīts</i>

²²² NVA atskaite e-dokuments [15.12.2017 33-1-0401/2046]

²²³ NVA atskaite e-dokuments [15.12.2017 33-1-0401/2046]

²²⁴ Baltic Institute of Social Sciences (2017). *Motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu potenciālās mērķa grupas profilēšana un vajadzību izpēte*. Rīga. 44. lpp.

²²⁵ Informatīvais ziņojums (2015). *Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam īstenošanas vidusposma (2012.-2014.gadā) novērtējums*. 98.-99. lpp.

Specifiska pieeja darbu zaudējušas apgādniekam netiek piedāvāta.²²⁶

Jāatzīmē, ka definētais rezultātīvais rādītājs neprecizē/ neiekļauj pasākuma mērķēto pieeju darba meklētājam, kuram ir bērni. Tāpēc pasākuma rezultātu ir sarežģīti izvērtēt, jo no vienas puses tas paredz īpašu pieeju tieši apgādniekiem ar bērniem, bet rezultātīvie rādītāji pasākuma izvirzīto fokusu ir zaudējuši. Jāatzīmē, ka šis pasākums nemainīgs ir realizēts abos politikas pamatnostādņu rīcības plānos. Bet Rīcības plāna „Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017.gadam” 2012. –2014.gadam” izvērtējumā pasākums ir atzīmēts kā izpildīts. Jāsecina, ka pieeja šī uzdevuma izpildei ir visnotaļ formāla, konsultācijas darba meklētājiem tiek sniegtas, tādējādi uzskatot, ka tas ir izpildīts. Šo situāciju var skaidrot ar jau minēto nesakrītību starp noteikto pasākumu un rezultātīvo rādītāju.

- Veicināt valsts un pašvaldību iestāžu darba laika elastību

Uzdevuma ietvaros Rīcības plāna „Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017.gadam” īstenošanai 2012. –2014.gadam” definēts viens pasākums, kurš arī ir izpildīts.²²⁷

6.2.7. tabula. Uzdevuma “Veicināt valsts un pašvaldību iestāžu darba laika elastību” ietvaros noteiktie pasākumi un to rezultāti

Pasākums	Rezultātīvais rādītājs	Izpilde
Attīstīt vienotu pieeju valsts un pašvaldību iestāžu darba laika organizēšanai, lai nodrošinātu publisko pakalpojumu pieejamību iedzīvotājiem	MK iesniegti MK ieteikumi valsts un pašvaldību iestāžu darba laika noteikšanai	Atbilstoši pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumama, pasākums vērtēts kā izpildīts

Uzdevums ir izpildīts, “ieteikumu projekts izsludināts VSS 02.05.2013. (VSS prot. Nr. 20 30. §). Projekts saskaņots ar iesaistītajām institūcijām. Izstrādātas vadlīnijas. Sagatavots informatīvais ziņojums par valsts pārvaldes iestāžu elastīgā darba organizēšanu, kas ar Ministru prezidenta rezolūciju nosūtīts visām institūcijām.”²²⁸

Savukārt 2016.-2017.gada plānā ir norādīts, ka uzdevumam rīcības plānā pasākumi netiek plānoti, jo uzdevums izpildīts iepriekšējā rīcības plāna periodā. Jāatzīmē, ka uzdevumam nav atbilstošu politikas rezultātu un politikas pamatnostādņēs noteikto rezultātīvo rādītāju.

- Veicināt vecāku atpūtu kopā ar bērniem

Uzdevuma ietvaros Rīcības plāna „Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017.gadam” īstenošanai 2012. –2014.gadam” definēti un arī izpildīti divi pasākumi. Savukārt 2016.-2017.gada plānā

²²⁶ NVA atskaite e-dokuments [15.12.2017 33-1-0401/2046]

²²⁷ Informatīvais ziņojums (2015). *Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam īstenošanas vidusposma (2012.-2014.gadā) novērtējums*. 72. lpp.

²²⁸ Turpat.

ir paredzēts viens pasākums. Jāatzīmē, ka uzdevumam nav atbilstošu politikas rezultātu un politikas pamatnostādnēs noteikto rezultātīvo rādītāju.

6.2.8. tabula. Uzdevuma “Veicināt vecāku atpūtu kopā ar bērniem” ietvaros noteiktie pasākumi un to rezultāti

Pasākums	Rezultatīvais rādītājs:	Izpilde
Informēt par ģimenēm domājamiem atpūtas un izklaides pasākumiem nacionālā mērogā atzīmējamās dienās.	LM un pašvaldību mājas lapās, citos plašsaziņas līdzekļos, portālā mammamuntetiem.lv pieejama informācija par Latvijas pilsētās un novados organizētajiem pasākumiem, kas veltīti Starptautiskajai Ģimenes dienai (15.maijs), Starptautiskajai bērnu aizsardzības dienai (1.jūnijs), Mātes dienai (maiņa otrā svētdiena) un Tēva dienai (septembra otrā svētdiena)	Atbilstoši pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumam, pasākums vērtēts kā <i>izpildīts</i> . ²²⁹
Veicināt ģimeņu aktīvās atpūtas pasākumu organizēšanu pašvaldībās.	Pašvaldībām nodrošināta informācija par veselīgu, fiziskās aktivitātes veicinošu pasākumu visai ģimenei organizēšanu	Atbilstoši pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumam, pasākums vērtēts kā <i>izpildīts</i>
Paredzēt atlaides ģimenēm ar bērniem kultūras iestādēs	MK noteikumi	Izpildīts

Par uzdevumu atbildīgo institūciju vērtējumā pasākums *Paredzēt atlaides ģimenēm ar bērniem kultūras iestādēs* vērtējams kā izpildīts. 2016.un 2017.gadā sekojoši Kultūras ministrijas padotībā esošie muzeji ir nodrošinājuši atlaides ģimenēm ar bērniem, tajā skaitā daudzbērnu ģimenēm – 8 muzeji. 2016.un 2017.gadā sekojoši Kultūras ministrijas pārraudzībā esošie teātri un koncertorganizācijas ir nodrošinājušas atlaides ģimenēm ar bērniem, tajā skaitā daudzbērnu ģimenēm – 12.²³⁰

Lielākas pārdomas izraisa pasākuma atbilstība uzdevumam – veicināt vecāku atpūtu kopā ar bērniem. Atlaides kultūras pasākumiem ir tikai viens no aspektiem, kas potenciāli var veicināt vecāku atpūtu kopā ar bērniem. Tai pat laikā biļešu cena var arī nebūt izšķirošs faktors. Jāsecina, ka pasākums fokusējas tikai uz materiālajiem aspektiem attiecībā uz bērnu un vecāku brīvā laika kopā pavadīšanu. Uzdevuma ietvaros nav izvirzīti pasākumi, kuri koncentrētos uz sociālajiem un vērtību aspektiem, kas varētu kavēt vai veicināt vecāku atpūtu kopā ar bērniem. Jāatzīmē, ka šāda pieeja bija raksturīga arī Rīcības plāna „Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017.gadam” īstenošanai 2012. – 2014.gadam” izvirzītajos pasākumos.

²²⁹ Informatīvais ziņojums (2015). *Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam īstenošanas vidusposma (2012.-2014.gadā) novērtējums*. 86.–87.lpp.

²³⁰ Kultūras ministrija *Par Pamatnostādņu īstenošanas novērtējumu*. Nr. 33-1-02/879

Izvērtējot mērķi *Dažādot darba un ģimenes dzīves saskaņošanas iespējas* tajā izvirzītos uzdevumus un izvirzītos pasākumus eksperti norāda uz vairākiem būtiskiem aspektiem.

Valsts pārvaldi, nevalstisko sektoru un pašvaldības pārstāvošie informanti intervijās norāda, ka runājot par darba ģimenes dzīves saskaņošanas iespējām nav vienotu risinājumu, universālu receptu. Informanti min, ka uzņēmējdarbībā tendences virzās uz elastīgāku pieeju, pieskaņošanos indivīdam un viņa/viņas vajadzībām. Informanti arī norāda, ka vienotas sistēmas, kas derētu visiem nav. Vienotu pakalpojumu sniegt nav iespējams, jo ir pārāk liela dažādība, viens risinājums nevar būt derīgs visiem. Gan darba devējiem, gan pašvaldībām (kā bērnu pieskatīšanas pakalpojuma sniedzējām un līdzfinansētājām) ir iespēja apzināt vajadzīgo atbalstu un meklēt labākos risinājumus.

Tai pat laikā informanti norāda, ka darba devēji kā darba un ģimenes dzīves saskaņošanas iniciatīvas pārsvarā piedāvā elastīgu darba laiku. Citas iniciatīvas reti tiek īstenotas. Tas norāda uz šauru uzņēmēju izpratni par darba un ģimenes saskaņošanas jomu un neieinteresētību jautājumā. Šo viedokli apliecina arī veiktie pētījumi par uzņēmēju attieksmi un īstenotajām praksēm. *TNS Kantar* veiktā uzņēmēju aptauja *Iekļaujošas darba vides un dažādības vadības principu ieviešana darba vietās Latvijā* sniedz informāciju arī par uzņēmēju attieksmi pret darba un ģimenes dzīves saskaņošanu. Gandrīz visi darba devēji (96%) ir gatavi pieņemt darbā personas, kas atgriežas pēc bērnu kopšanas atvaļinājuma, respektīvi, personas ar maziem bērniem, tomēr tikai 15% ir izveidojuši vietu bērniem, piemēram, rotaļu stūri vai spēļu istabu, kā galvenais darbiniekus motivējošais pasākums tiek atzīmēts elastīgs darba grafiks vai iespēja strādāt attālināti (67%). Savukārt atbalstu bērnu uzraudzībai, piemēram, apmaksātu bērnudārzu, kā instrumentu jaunu darbinieku piesaiste, ir gatavi sniegt tikai 6% aptaujātu uzņēmumu.

²³¹ Jāsecina, ka darba devēju un darba ņēmēju izpratne par darba un dzīves līdzsvara risinājumiem ir visnotaļ saskanīga. 2018.gada jūlijā veiktā Eurobarometra pētījums par *Darba un dzīves līdzsvaru (Work-life balance)* sniedz informāciju par darba ņēmēju (vecuma grupa līdz 65 gadiem) vērtējumu par darba un dzīves līdzsvara risinājumiem. Kā vēlamākos darba un dzīves līdzsvara risinājumus Latvijas respondenti norādīja elastīgu darba laiku – 62%, teledarbu – 19%, darbu uz pusslodzi – 16%, cits – 2%, nevienu no risinājumiem – 10%, kā arī 1% nevarēja sniegt atbildi uz šo jautājumu.²³² Arī darba ņēmēji atzīmē elastīgu darba laiku un iespēju strādāt attālināti (teledarbu) kā vēlamākas darba un dzīves savienošanas formas. Iemesli šādam vērtējumam būtu plašākas izpētes vērti, bet pieļaujams, ka pamatā ir informācijas trūkums par darba un dzīves līdzsvara nodrošināšanas iniciatīvu daudzveidību.

Pētījuma ietvaros veiktās iedzīvotāju aptaujas rezultāti, kurā lūgts norādīt kādus no darba un ģimenes dzīves iniciatīvām nodrošina respondentu darba devēji.

²³¹ TNS Kantar. (2017). *Iekļaujošas darba vides un dažādības vadības principu ieviešana darba vietās Latvijā*. Darba devēju aptaujas gala rezultātu apkopojums. Rīga. 7.–10. lpp.

²³² Flash Eurobarometer 470 (2018). *Work-life balance*. 44. lpp. Izgūts no

<http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/ResultDoc/download/DocumentKy/84205>

6.2.9. tabula. Respondentu viedoklis par darba un ģimenes dzīves iniciatīvu īstenošanu

Darba un ģimenes dzīves iniciatīvas	Nodrošina/ nenodrošina/ nezinu	Skatīts	%
Ir iespēja strādāt elastīgu darba laiku	Nodrošina	557	34,47
	Nenodrošina	374	23,14
	Nezinu vai nodrošina	274	16,96
Darba devējs nodrošina bērnu pieskatīšanas pakalpojumus	Nodrošina	59	3,65
	Nenodrošina	829	51,30
	Nezinu vai nodrošina	317	19,62
Ir iespēja izvēlēties atvaļinājuma laiku	Nodrošina	863	53,40
	Nenodrošina	211	13,06
	Nezinu vai nodrošina	131	8,11
Darba devējs akceptē prombūtni no darba bērna slimības dēļ	Nodrošina	840	51,98
	Nenodrošina	120	7,43
	Nezinu vai nodrošina	245	15,16
Tiek piešķirtas papildus brīvdienas	Nodrošina	619	38,30
	Nenodrošina	284	17,57
	Nezinu vai nodrošina	302	18,69
Tiek rīkoti ģimenes pasākumi darbiniekiem ar bērniem	Nodrošina	366	22,65
	Nenodrošina	569	35,21
	Nezinu vai nodrošina	270	16,71
Ir iespēja izmantot bērna zīdīšanas pārtraukumu	Nodrošina	164	10,15
	Nenodrošina	324	20,05
	Nezinu vai nodrošina	717	44,37
Ir iespēja strādāt nepilnu slodzi	Nodrošina	517	31,99
	Nenodrošina	311	19,25
	Nezinu vai nodrošina	377	23,33

Darba un ģimenes dzīves iniciatīvas	Nodrošina/ nenodrošina/ nezinu	Skatīts	%
Cits (norādīt)	Nodrošina	18	1,11
	Nenodrošina	36	2,23
	Nezinu vai nodrošina	217	13,43
	Nekas no minētā	0	

Avots: "Norstat" aptauja 2018. gada septembrī-oktobrī, n=1616

Aplūkojot iegūto informāciju, secināms, ka darba devēji visbiežāk sniedz atbalstu darba un ģimenes dzīves savienošanai, akceptējot prombūtni no darba bērna slimības dēļ, un iespēju izvēlēties atvaļinājuma laiku. Iniciatīva, ko darba devējs visbiežāk nenodrošina, ir bērnu pieskatīšanas pakalpojums. Attiecībā uz citām iniciatīvām "nodrošina" un "nenodrošina" gadījumi sadalās samērā vienmērīgi, pārsvarā dominējot izvēlei 'nodrošina'. Jāatzīmē, ka respondenti nav informēti par iespēju izmantot bērna zīdīšanas pakalpojumu, kā darba un ģimenes savienošanas iniciatīvu. Arī kopumā respondentu procents, kuri nav informēti par darba devēja sniegto atbalstu ir samērā augsts. Respondentu atbildes norāda, ka darba devēji nav ieņēmuši proaktīvu pozīciju attiecībā uz atbalsta sniegšanu darbiniekiem. Darba un ģimenes savienošanas centieni ir paša darbinieka atbildība, darba devējs vien akceptē darbinieka prombūtni.

Eiropabarometra pētījums par *Darba un dzīves līdzsvaru* arī sniedz informāciju par darba ņēmēju iespējām izmantot darba un dzīves līdzsvara risinājumus. Eiropabarometra un pētījuma ietvaros veiktās aptaujas dati kopumā uzrāda līdzīgas tendencias – darba un dzīves līdzsvara risinājumi tiek sniegti un darba ņēmēji tos izmanto.²³³

Analizējot pētījuma ietvaros veiktās aptaujas datus par to, kuras no iniciatīvām darbinieki izmanto, var konstatēt, ka arī paši darbinieki ir samērā neaktīvi dažādu iniciatīvu izmantošanā. (Skat. 6.2.10.tab.)

²³³ Flash Eurobarometer 470 (2018). *Work-life balance*. 12. lpp. Izgūts no <http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/ResultDoc/download/DocumentKy/84205>

6.2.10 tabula. Darba un ģimenes dzīves iniciatīvas izmantošana vai neizmantošana

Darba un ģimenes dzīves iniciatīvas	Nodrošina/ nenodrošina/ nezina	Izmantoju	Neizmantoju
Ir iespēja strādāt elastīgu darba laiku	Nodrošina	74.7%	25.3%
	Nenodrošina	0.0%	0.0%
	Nezinu vai nodrošina	0.0%	0.0%
Darba devējs nodrošina bērnu pieskatīšanas pakalpojumus	Nodrošina	24.1%	75.9%
	Nenodrošina	0.0%	0.0%
	Nezinu vai nodrošina	0.0%	0.0%
Ir iespēja izvēlēties atvaļinājuma laiku	Nodrošina	90.5%	9.5%
	Nenodrošina	0.0%	0.0%
	Nezinu vai nodrošina	0.0%	0.0%
Darba devējs akceptē prombūtni no darba bērna slimības dēļ	Nodrošina	45.0%	55.0%
	Nenodrošina	0.0%	0.0%
	Nezinu vai nodrošina	0.0%	0.0%
Tiek piešķirtas papildus brīvdienas	Nodrošina	69.0%	31.0%
	Nenodrošina	0.0%	0.0%
	Nezinu vai nodrošina	0.0%	0.0%
Tiek rīkoti ģimenes pasākumi darbiniekiem ar bērniem	Nodrošina	51.8%	48.2%
	Nenodrošina	0.0%	0.0%
	Nezinu vai nodrošina	0.0%	0.0%
Ir iespēja izmantot bērna zīdīšanas pārtraukumu	Nodrošina	16.0%	84.0%
	Nenodrošina	0.0%	0.0%
	Nezinu vai nodrošina	0.0%	0.0%
Ir iespēja strādāt nepilnu slodzi	Nodrošina	38.7%	61.3%
	Nenodrošina	0.0%	0.0%
	Nezinu vai nodrošina	0.0%	0.0%

Avots: "Norstat" aptauja 2018. gada septembrī-oktobrī, n=1616

Visbiežāk respondenti norāda, ka izmanto iespēju izvēlēties atvaļinājuma laiku, kā arī iespēju strādāt elastīgu darba laiku, papildus brīvdienas un piedalās pasākumos darbiniekiem ar bērniem.

Analizējot datus var konstatēt īpatnēju situāciju – pat ja darba devējs nodrošina dažādas darba un ģimenes dzīves iniciatīvas, darba ņēmēji tās neizmanto. Konkrēti, iniciatīvas *Darba devējs nodrošina bērnu pieskatīšanas pakalpojumus*, *Darba devējs akceptē prombūtni no darba bērna slimības dēļ*, *Ir iespēja izmantot bērna zīdīšanas pārtraukumu* un *Ir iespēja strādāt nepilnu slodzi* no darba devēja puses tiek nodrošinātas, bet no darba ņēmēja puses netiek izmantotas. Iemesli šādai nesakrītībai un darba ņēmēju uzvedībai būtu dziļāka pētījuma vērti. Bet savā ziņā tas liecina par informācijas un izglītības nepieciešamību par darba un ģimenes savienošana svarīgumu arī darba ņēmēju vidū.

Aptaujas dati liecina, ka darba ņēmēji ir informēti par to, kādas darba un ģimenes dzīves savienošana iniciatīvas piedāvā darba devējs. Dati neuzrāda situāciju, ka no vienas puses darba ņēmējs norāda, ka iniciatīvu darba devējs nenodrošina, bet no otras puses atzīmē, ka šo iniciatīvu izmanto. Darba ņēmēji apzinās, kādas iniciatīvas tiek piedāvātas un attiecīgi izvēlas tās izmantot vai neizmanto. Kā jau minēts, tad (ne)izvēlēs motīvi būtu dziļāka pētījuma vērti, bet kopumā var norādīt uz darba ņēmēju izpratni par darba tikumu, tas ir, strādāt daudz un visu laiku.

Analizējot darbiniekiem pieejamās darba un ģimenes dzīves līdzsvara iniciatīvas dažādos Latvijas reģionos, būtiskas atšķirības neuzrādās. Pierīga ir reģions, kur, salīdzinot ar citiem reģioniem, tiek nodrošināts visplašākais darba un ģimenes dzīves līdzsvara iniciatīvu klāsts. Savukārt citos reģionos

iniciatīvu “nodrošināšana” vai “nenodrošināšana” sadalās samērā līdzīgi. Neviens no reģioniem neizceļas ar atšķirīgām pieejām darba un ģimenes dzīves iniciatīvu nodrošināšanā. Tas var liecināt par dominējošu darba devēju izpratni par darbinieku motivēšanu, apmierinātību un dzīves kvalitāti.

Centrālās statistikas pārvaldes *Darbspēka apsekojuma galvenie rādītāji 2017. gadā* sniedz informāciju, ka nepilnu darba laiku Latvijā strādā salīdzinoši neliels skaits darba ņēmēju.²³⁴ Skatīt zemāk

6.2.11. tabula Normālu un nepilnu darbalaiku nodarbinātie iedzīvotāji pēc dzimuma²³⁵

Nodarbinātības forma	Kopā %	Vīrieši %	Sievietes %
Normālu laiku	91.3	94.5	88.3
Nepilnu laiku	8.5	5.3	11.6

Būtiski, ka sievietes vairāk nekā vīrieši strādā nepilnu laiku, kas var liecināt arī par to, ka darba un dzīves līdzsvara meklēšana ir sieviešu atbildība. To apliecina arī statistikas pārvaldes apkopotā informācija par nepilna darba laika izmantošanas iemesliem, skatīt zemāk.

6.2.12. Nepilna darbalaika iemesli pēc dzimuma²³⁶

Iemesli	Kopā %	Vīrieši %	Sievietes %
Mācības, apmācības vai mācību prakse	9.2	8.3	9.6
Slimība vai darbnespēja	5	6.2	4.4
Nevarēja atrast darbu ar pilnu darbalaiku	29.9	31.9	29.1
Negribēja darbu ar pilnu darbalaiku	21.5	18.8	22.8
Pieskatīja savu/-s bērnu/-s	3.1	-	4.3
Citi personiski vai ģimenes apstākļi	17.4	15.8	18.1
Ekonomiski iemesli	11.6	15.9	9.6
Citi iemesli	2.1	-	-

Šī situācija apliecina valsts pārvaldi pārstāvošā informanta norādi uz nepietiekamo darbu ar sabiedrība izpratni un attieksmi attiecībā uz aprūpes veikšanu. 2014. gadā veiktās aptaujas „Attieksme par dzimuma līdztiesības jautājumiem sabiedrībā” dati atklāj, ka Latvijas iedzīvotāju priekšstatos rūpēties par ģimeni svarīgāk ir sievietēm (svarīgāk sievietēm – 38%, svarīgāk vīriešiem – 2%, vienlīdz svarīgi kā vīriešiem, tā sievietēm – 59%). Savukārt vīriešiem salīdzinoši svarīgāks mērķis ir nodrošināt

²³⁴ Centrālā statistikas pārvalde (2018). *Darbspēka apsekojuma galvenie rādītāji 2017. gadā*. Rīga. 34. lpp.

²³⁵ Turpat.

²³⁶ Turpat, 35.

materiāli sevi un savus ģimenes locekļus (svarīgāk vīriešiem – 41%, svarīgāk sievietēm – 8%, vienlīdz svarīgi kā vīriešiem, tā sievietēm – 50%).²³⁷ Jāatzīmē, ka šādi uzskati nelabvēlīgāk darba tirgū ietekmē tieši sievietes. Šī pati aptauja arī rāda, ka tas, vai pretendents ir mazi bērni, 26% Latvijas iedzīvotāju skatījumā ļoti lielā mērā ietekmē pretendenta izvēli/ pieņemšanu darbā un 17% skatījumā – ļoti lielā mērā ietekmē pretendenta paaugstināšanu amatā. Šī faktora nozīmi biežāk akcentēja sievietes.²³⁸

Vērtību maiņa sabiedrībā notiek pakāpeniski, tas nav ātrs process, tāpēc informatīvais darbs ir jāturpina. Ir pozitīvi piemēri, kurus eksperte min par to, ka attieksme mainās, piemēram, Tēva diena. Pētījuma ietvaros veiktā sabiedrības aptaujas rezultāti apliecina, ka vairāk kā puse aptaujāto respondentu ir gatavi tādai iniciatīvai kā 'tēva kvota' bērnu kopšanas atvaļinājumā.

62% respondentu uzskata kā tēvu kvota ir īstenojama iniciatīva, kas liecina, ka sabiedrībā jau norisinās zināma attieksmes maiņa par vecāku pienākumu sadali dzimumu griezumā. Šīs iniciatīvas ir ieguvusi plašu atbalstu (valstij ir noteikti/drīzāk jāsniedz atbalsts) dažādās sociāli demogrāfiskajās grupās:

- dzimums – vīrieši 60.6%, sievietes – 63.1%;
- tautība – latvieši 61,3%, krievi 65,6%, citas tautības pārstāvji 54,8%;
- reproduktīvais vai pēc reproduktīvais vecums – iedzīvotāji reproduktīvajā vecumā (18-49 g.v.) 65%, iedzīvotāji pēc reproduktīvā vecuma (50-74 g.v.) 57.8%;
- izglītība – augstākā izglītība 61.6%, vidēja vispārējā izglītība un vidējā profesionālā izglītība 62.6%, pamatizglītība 62,1%
- apdzīvotā vieta – Rīga 60.4%, Latvijas lielā pilsēta 65.7%, cita pilsēta - novada centrs/ mazpilsēta 60.1%, lauki (pagasta centrs, viensēta u.tml.) 61.8%

Interesantākas attiecības vērojamas skatot iniciatīvas atbalstu un respondentu ienākumu līmeni. Iniciatīva tiek atbalstīta visos respondentu ienākumu līmeņos, tomēr iniciatīvas atbalsts nedaudz samazinās ienākumiem palielinoties:

6.2.13. tabula. Tēvu kvotas iniciatīvas atbalsts atkarībā no respondentu ienākumu līmeņa

Kādi ir Jūsu vidējie ienākumi uz vienu ģimenes locekli mēnesī (algas, pabalsti, ienākumi no īpašumu izīrēšanas u.tml.) pēc nodokļu nomaksas?	"4"+"5" (valstij ir noteikti/drīzāk jāsniedz atbalsts)
Līdz 200 EUR	74.8%
201 – 299 EUR	64.6%
300 – 399 EUR	59.8%
400 - 499 EUR	59.6%
500 - 599 EUR	61.3%
600 un vairāk EUR	59.7%
Nevēlos atbildēt	63.4%
Grūti pateikt	54.6%

Avots: "Norstat" aptauja 2018. gada septembrī-oktobrī, n=1616

Respondenti ar zemāku ienākumu līmeni vairāk atbalsta šādu iniciatīvu, savukārt ar respondentu ar augstāku ienākumu līmeni vidū iniciatīva gūst mazāku atbalstu. Pieļaujams, ka lielāku ienākumu guvēji

²³⁷ Latvijas fakti (2014). Attieksme par dzimuma līdztiesības jautājumiem sabiedrībā. Pieejams:

http://www.sif.gov.lv/images/files/SIF/progress-lidzt/Dzimumu_lidztiesiba_Rezultatu_ataskaite_09.2014.pdf

²³⁸ Turpat

izjūt mazāku spiedienu un grūtības savienot darba un ģimenes dzīvi, tāpēc vajadzība pēc šādas iniciatīvas varētu būt mazāka.

Tomēr sabiedrība ir jāinformē plašākā uzskatu maiņas ietvarā. Eksperti uzsver, ka jāstrādā ar izpratni par ģimenes dažādību, ka ģimenes ir dažādas – ne tikai tēvs un māte un divi bērni, tāpēc ģimenēs var būt dažādas situācijas un dažādas vajadzības.

Valsts pārvaldi un pašvaldības pārstāvošie informanti norāda uz būtisku trūkumu esošajās iniciatīvās par darba un ģimenes dzīves saskaņošanas iespējām, tas ir, bērnu pieskatīšanas pakalpojumu neesamību pamatskolas pirmajās klasēs. Ekspertes vērs uzmanību, ka pagarinātās dienas, interešu izglītība ir atkarīga no skolas un pašvaldības iniciatīvas. Problēma meklējama nodalītās politikas jomās un ministriju atbildības. Kā arī pakalpojuma finansēšanas jautājums. Esošajā sadalījumā nav skaidrs, kas ir atbildīgs par šo sfēru un tās pilnveidošanu. Pašvaldības pārstāvošais informants norāda, ka patlaban pagarinātās grupas ir pašvaldību un skolu labā griba.

Izglītības un zinātnes ministrijas pārstāvis intervijā norāda, ka pagarinātās grupas risinājumi ir dažādi – katrā pašvaldībā, kā arī no skolas uz skolu atšķiras. Piemēram, atsevišķās pašvaldības ir bērnu brīvā laika pavadīšanas centri, ja nav iespējas nodrošināt pagarinātās dienas pakalpojumu. Ministrija strādā ar savu pienesumu, apgūstot divas struktūrfondu aktivitātes ar finansējumu, kas ļauj nodrošināt papildnodarbnības. Arī nākamajā periodā mērķis būtu piesaistīt fondus, lai nodrošinātu kvalitatīvāku piedāvājumu, t.sk, interešu izglītību.

Jāuzsver, ka bērnu pieskatīšanas pakalpojumu pieejamība ietekmē arī sieviešu ekonomisko aktivitāti, sieviešu situāciju darba tirgū. Pētījumā “Motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu potenciālās mērķa grupas profilēšana un vajadzību izpēte” ir norādīts, ka sieviešu savlaicīgu atgriešanos darba tirgū ietekmē bērnu aprūpes pieejamība un to darba laiks. Laukos dzīvojošas sievietes pēc bērna kopšanas atvaļinājuma norāda, ka nevar apvienot darbu ar bērnu aprūzi vai skolas darba laiku, jaunākā skolas vecuma bērnu izvadāšana uz un no skolas, sagaidīšana pēc skolas un izvadāšana uz pulciņiem. No vienas puses, šī situācija parāda nestandarta bērnu aprūpes pakalpojumu pieprasījumu lauku apvidos, kuru ir grūti apmierināt tāpēc, ka pieprasījuma apjoms ir par mazu, lai atmaksātos atbilstošas infrastruktūras veidošana.²³⁹

Esošā situācija izpēte liecina, ka kopumā aprūpes veicēji saskaras ar neizpratni darba attiecībās. Arī gadījumā, ja persona, kura kopj citu ģimenes locekli, ir atradusi iespējas savienot darbu ar aprūpes pienākumiem, reizumis nācies piedzīvot neparedzētas situācijas, kuru dēļ radies darba kavējums un attiecīgi – nācies sastapties ar darba devēja neapmierinātību.²⁴⁰

Pētījumi rāda, ka personas, kuras apkopj citu ģimenes locekli, mēģina risināt šo situāciju, mainot savu nodarbinātības statusu. Strādājošām personām bija raksturīgi izvēlēties tādu nodarbinātības formu vai darba slodzi, kuru iespējams savienot ar aprūpes pienākumiem (pašnodarbinātību, gadījuma darbus, elastīgu darba laiku vai maiņu darbu, saskaņojot darba grafiku ar partnera darbu). Minētās darba un aprūpes pienākumu saskaņošanas stratēģijas vienlīdz raksturīgas kā vīriešiem, tā sievietēm. Savukārt nespēja atrast tādu darbu, kuru iespējams savienot ar aprūpes pienākumiem, ir biežāk minētais personas bezdarba iemesls.²⁴¹

²³⁹ Baltic Institute of Social Sciences (2017). *Motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu potenciālās mērķa grupas profilēšana un vajadzību izpēte*. Rīga. 24. lpp.

²⁴⁰ Baltic Institute of Social Sciences (2017). *Motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu potenciālās mērķa grupas profilēšana un vajadzību izpēte*. Rīga. 25. lpp.

²⁴¹ Turpat.

Šie dati korelē arī ar pētījuma ietvaros veiktajā aptaujā iegūto informāciju par atbalsta pasākumi ģimenēm dažādās situācijās (skat.6.2.14.tab.).

6.2.14. tabula. Respondentu vērtējums par atbalsta pasākumiem ģimenēm dažādās situācijās

Atbalsta pasākumi ģimenēm dažādās situācijās	5 - valstij IR noteikti jāsniedz atbalsts	4	3	2	1 - valstij NAV jāsniedz atbalsts	Grūti pateikt
Ieviest tiesības uz elastīgu darba režīmu mazu bērnu vecākiem un personām, kam ir aprūpējami tuvinieki	45%	28%	15%	4%	3%	6%
Radīt apmaksāta atvaļinājuma iespējas ārkārtas gadījumos, kad nepieciešams rūpēties par smagi slimiem vai aprūpējamiem tuviniekiem	55%	26%	11%	3%	1%	4%

Avots: "Norstat" aptauja 2018. gada septembrī-oktobrī, n=1616

Lielākā daļa respondentu uzskata, ka ir jānodrošina iespējas darbiniekiem veikt ģimenes locekļu aprūpi nezaudējot nodarbinātības iespējas un ieņēmumus.

Valsts pārvaldi pārstāvošais informants norāda, ka Latvija varētu atbalstīt aprūpētāja atvaļinājuma ieviešanu ES regulējumā, lai ņemtu vērā ģimeņu dažādās vajadzības, tomēr par šāda atvaļinājuma un tā apmaksas nosacījumiem būtu bijusi noderīga padziļināta diskusija pirms priekšlikuma publicēšanas. Latvijas situācijā tas būtu jauns pakalpojuma veids, kam pašlaik zināmā mērā atbilst tikai darbnespējas iespēja slima bērna kopšanai, tomēr sabiedrības novecošanās, darbaspēka piesaistes u.c. apsvērumi liecina, ka šāds pakalpojums būtu pieprasīts. Līdz ar to Latvijas skatījumā šāda atvaļinājuma ieviešana jāvērtē darba tiesisko attiecību ietvaros, paredzot darbinieka tiesības doties aprūpētāja atvaļinājumā, bet ES līmenī neregulējot apmaksas jautājumu. Līdzīga pieeja sākotnēji izmantota arī vecāku atvaļinājuma ieviešanā (Padomes Direktīva 2010/18/ES).

Apakšvirzieni: Ģimenei draudzīga vide un Daudzbērnu ģimenes

Mērķis: Mazināt šķēršļus preču, pakalpojumu un vides pieejamībai ģimenēm

Apakšvirziens *Ģimenei draudzīga vide* neskaidro/ nenošķir ārējo vidi no iekšējās vides, tas ir, publisko vidi un mājas vides. Nav sniegts izklāsts, kas tiek saprasts ar jēdzienu 'ģimenei draudzīga vide' – vai runa ir par publisko/ sabiedrisko vidi attieksmes līmenī vai arī publisko/sabiedrisko vidi fiziskās pieejamības līmenī. Tālāk no virzienā aprakstītā top skaidrs, ka runa ir par fizisko vidi un ar to saistītajiem riskiem bērna drošībai. Apakšvirziena aprakstā tiek norādīts, ka "lielāko īpatsvaru traumu (netīšas un tīšas) bērni gūst mājās",²⁴² savukārt ģimenes iekšējā vide ir tā joma, kur valsts var sniegt savu atbalstu tikai pastarpināti – ar izglītojošo un informējošo materiālu palīdzību.

Apakšvirziena ietvaros ir konstatētas četras problēmas. Tām raksturīgās šādas iezīmes:

²⁴² Ministru kabineta 2012.gada 28.februāra rīkojums Nr. 106. *Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.–2017.gadam*. Rīga. 2011. 51. lpp.

- Konstatētajā problēmā: “Ievērojams skaits bērnu cieš no dažādām traumām, kuru cēlonis bieži vien ir bērniem nedroša vide un vecāku atbildības un uzmanības trūkums” arī nav nošķiruma starp publisko un mājas vidi.
- Konstatētās problēmas pārsvarā koncentrējas uz vides pieejamību ģimenēm, ģimenes laika pavadīšanu vidē, kas atbilsts ģimeņu vajadzībām un ir droša.
- Kā izņēmumu var vērtēt konstatēto problēmu: “Daudzi pakalpojumu sniedzēji nenodrošina atlaides ģimenēm ar bērniem kultūras pasākumu, muzeju apmeklēšanai u.c.²⁴³ savukārt ģimenes biļete bieži vien netiek paredzēta daudz bērnu ģimenēm, bet gan ģimenēm ar 2 vecākiem un 2 bērniem,²⁴⁴ jo tā nekonzentrējas uz fizisko vidi un drošības aspektiem tajā, bet izceļ citu vecāku pienākumu aspektu – izglītošanu.

Kopumā konstatētās problēmas atbilst definīcijai par vecāka pienākumiem – aprūpe (uzturēšana, kopšana, izglītošana un audzināšana) un uzraudzība, galvenokārt koncentrējoties uz rūpēm par bērna drošību.

Lai gan apakšvirziena ietvaros daudz tiek analizēts bērnu traumatisms, kā arī konstatētās problēmas fokusējas uz drošu vidi, rīcības virzienā nav noteikts neviens uzdevums bērnu traumatisma samazināšanai.

Apakšvirziens *Daudzbērnu ģimenes* ir izdalīts, lai risinātu noteikta ģimenes tipa vajadzības. *Daudzbērnu ģimenes* atbilst virziena *Atbalsts vecāku pienākumu īstenošanā* fokusam, daudz mērķētāk fokusējoties uz konkrēta ģimenes veida vajadzībām.

- Apakšvirziena izklāsts koncentrējas uz daudz bērnu ģimeņu ekonomiskajām vajadzībām, uzsverot nabadzības risku un nabadzības riska dēļ izraisīto sociālo atstumtību.
- Apakšvirziena ietvaros ir konstatētas vien divas problēmas, lai gan apakšvirzienā ir izklāstīts plašs, gan pārsvarā ekonomisko problēmu loks, ar kuru saskaras daudz bērnu ģimenes.
- Konstatētās problēmas ir ļoti vispārīgas, kas varētu būt problemātiski tālāk izvirzot precīzus uzdevumus.
- Atbalsts vecāku pienākumu īstenošanā daudz bērnu ģimenēm neaptver sociālos jautājumus, bērnu audzināšanas un izglītošanas jautājumus.
- Daudz bērnu ģimeņu atbalsts ir skatīts šaurā – ekonomisko jautājumu, ietvarā.

Mērķa *Mazināt šķēršļus preču, pakalpojumu un vides pieejamībai ģimenēm* sasniegšanai var izdalīt vairākus uzdevumus, kuri tieši vai pastarpināti kalpo noteiktā mērķa sasniegšanai:

- U2 Uzlabot bērnu pirmskolas aprūpes iestāžu infrastruktūru
- U4 Veicināt ārpuskolas pasākumu organizēšanu
- U5 Attīstīt ģimenei draudzīga komersanta kustību
- U6 Attīstīt ģimenei draudzīgas atpūtas vietas iniciatīvu
- U12 Sekmēt ģimenei draudzīgas infrastruktūras un vides iekārtošanu (ieskaitot sabiedrisko transportu, iepirkšanās vietas, veselības aprūpes iestādes, citas publisko pakalpojumu institūcijas, bērnu rotaļlaukumu izveidi u.c.)
- U20 Sekmēt informācijas pielāgošanu plašsaziņas līdzekļos ģimenes, bērnu un pusaudžu attīstības vajadzībām

²⁴³ SKDS (2008). *Demogrāfija un ģimenes stāvoklis Latvijā. Latvijas iedzīvotāju aptauja*. Izgūts no: http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/demogr_gim_lv.pdf

²⁴⁴ *Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.–2017.gadam*. Rīga. 2011. 53. lpp.

Tālāk tekstā tiks analizēti izvirzītie darba uzdevumi un uzdevumu ietvaros veiktie rīcības plānos noteiktie pasākumi. Analīzes mērķis ir saprast, kā izvirzītie uzdevumi un īstenotie pasākumi veic izvirzītā mērķa sasniegšanu.

- Formulējums pamatnostādņēs: “Uzlabot bērnu pirmsskolas aprūpes iestāžu infrastruktūru” Formulējums rīcības plānā: “Uzlabot pirmsskolas vecuma bērniem pieejamos pakalpojumus”

Uzdevuma ietvaros Rīcības plāna „Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017.gadam” īstenošanai 2012. –2014.gadam” definēti divi pasākumi, kuri arī ir izpildīti.

6.2.15. Tabula. Uzdevuma “Uzlabot pirmsskolas vecuma bērniem pieejamos pakalpojumus” ietvaros noteiktie pasākumi un rezultāti

Pasākums	Rezultatīvais rādītājs	Izpilde
Līdz brīdim, kamēr pilnībā būs atrisināts jautājums par pirmsskolas izglītības iestāžu pieejamību, ieteikt pašvaldībām ieviest prioritāras kategorijas bērnu uzņemšanai pirmsskolas izglītības iestādēs (piemēram, nodarbināto vecāku bērni, daudzbērnu ģimeņu bērni, sociālā riska ģimeņu bērni, adoptētie bērni, aizbildnībā un audžuģimenē esošie bērni).	Ieteikumi pašvaldībām saistošo noteikumu, kas nosaka pirmsskolas vecuma bērnu reģistrācijas un uzņemšanas kārtību pašvaldību izglītības iestādēs, izstrādei	Atbilstoši pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumama, pasākums vērtēts kā <i>izpildīts</i> ²⁴⁵
Attīstīt atbalsta programmas pašvaldībām pirmsskolas izglītības iestāžu infrastruktūras pilnveidei	ES struktūrfondu plānošanas perioda 2007. – 2013.gadam ⁷ un 2014. – 2020.gadam dokumentācijā iekļautas aktivitātes pašvaldību pirmsskolas izglītības iestāžu infrastruktūras pilnveidei, ja šāds pasākums tiks atbalstīts Nacionālajā attīstības plānā 2014.– 2020.gadam.	Atbilstoši pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumama, pasākums vērtēts kā <i>izpildīts</i>

Savukārt 2016.-2017.gada plānā uzdevumam rīcības plānā pasākumi nav plānoti. Jāatzīmē, ka šim uzdevumam nav formulēti politikas rezultāti un politikas pamatnostādņēs noteiktie rezultatīvie rādītāji.

Rīcības plānā „Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017.gadam” īstenošanai 2012. – 2014.gadam” pasākuma *Attīstīt atbalsta programmas pašvaldībām pirmsskolas izglītības iestāžu infrastruktūras pilnveidei* norādīts šāds finansējums: “ERAF darbības programmas „Infrastruktūra un pakalpojumi” papildinājuma 3.1.4.3.aktivitātes „Pirmsskolas izglītības iestāžu infrastruktūras attīstība

²⁴⁵ Informatīvais ziņojums (2015). *Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam īstenošanas vidusposma (2012.-2014.gadā) novērtējums*. Rīga. 71. lpp.

nacionālās un reģionālās nozīmes attīstības centros” pieejamā finansējuma ietvaros”²⁴⁶. Tas liek domāt, ka iemesls pasākumu neturpināšanai varētu būt finansējuma trūkums. Jāatzīmē, ka uzdevuma pārformulējums, padara uzdevuma fokusu ļoti plašu, neietverot sevī tikai infrastruktūras uzlabošanu, kas prasa finansējuma piesaisti. Jaunais uzdevuma formulējums var sevī ietvert dažādas aktivitātes, kas būtu īstenojamas valsts budžeta līdzekļu ietvaros. Tomēr jāuzsver, ka uzdevuma pārformulējums uzdevumu padara pārāk plašu un nekonkrētu, jo pakalpojumi var attiekties gan uz pirmsskolā sniegto izglītību, interešu izglītības piedāvājumu u.c.

- Veicināt ārpuskolas pasākumu organizēšanu. Precizētais nosaukums: “Veicināt ārpuskolas pasākumu pieejamību”

Uzdevuma ietvaros Rīcības plāna „Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017.gadam” īstenošanai 2012. –2014.gadam” definēti divi pasākumi, kuri arī ir izpildīti. Savukārt 2016.-2017.gada plānā uzdevumam rīcības plānā pasākumi nav plānoti. Jāatzīmē, ka šim uzdevumam nav formulēti politikas rezultāti un politikas pamatnostādnēs nav noteikti rezultatīvie rādītāji.

6.2.16. Tabula. Uzdevuma “ Veicināt ārpuskolas pasākumu pieejamību” ietvaros noteiktie pasākumi un rezultāti

Pasākums	Rezultatīvais rādītājs	Izpilde
Aicināt pašvaldības un privātpersonas piedāvāt atvieglotas iespējas piedalīties ārpuskolas pasākumos daudzbērnu ģimenēm, ģimenēm, kur bērnus audzina viens vecāks, ģimenēm, kurās ir bērns ar invaliditāti, trūcīgām ģimenēm, aizbildnībā, audžuģimenē vai aprūpes iestādēs dzīvojošiem bērniem (piemēram, bērniem ārpuskolas pasākumi pieejami par brīvu vai ar atlaidēm) - veicināt, ka ārpuskolas pasākumi ir pieejami ikvienas ģimenes bērniem.	Vēstule pašvaldībām un LDDK	Atbilstoši pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumama, pasākums vērtēts kā <i>izpildīts</i> ²⁴⁷
Popularizēt informāciju par pašvaldības organizētajiem interešu izglītības pasākumiem.	1. Vēstule pašvaldībām, aicinot dažādot informēšanas kanālus 2. Informācija pieejama pašvaldībās, skolās, bibliotēkās, Latvijas Televīzijā, Latvijas Radio u.c.	Atbilstoši pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumama, pasākums vērtēts kā <i>izpildīts</i>

²⁴⁶ Rīcības plāns (2015). *Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017.gadam” īstenošanai 2012. – 2014.gadam*. Rīga. 71.–72. lpp.

²⁴⁷ Informatīvais ziņojums (2015). *Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam īstenošanas vidusposma (2012.-2014.gadā) novērtējums*. Rīga. 77.–78. lpp.

Izvirzītais uzdevums tiek vērtēts kā sasniegts, nodrošinot regulāru informācijas sniegšanu par ārpuskolas pasākumiem: “Informācija par valsts un pašvaldības organizētajiem interešu izglītības pasākumiem visu periodu regulāri tiek elektroniski un pa pastu nosūtīta pašvaldībām un izglītības iestādēm, ievietota mājas lapā www.visc.gov.lv, sniegta IZM, VISC, pašvaldību un citu institūciju organizētajos semināros, publicēta laikrakstā „Izglītība un Kultūra”.”²⁴⁸

Tomēr jāatzīmē, ka pasākumi, kas bija paredzēti uzdevuma izpildei ir drīzāk tehniska rakstura – paredz informācijas apkopošanu un izpildīšanu, nevis darbu ar sniegtajiem pakalpojumiem kā tādiem. Jāsecina, ka paredzētie pasākumi daļēji atbilst formulētajam uzdevumam, jo informācijas iegūšana, informācijas izplatīšana kā tāda nenodrošina paša pasākuma pieejamību.

- Attīstīt ģimenei draudzīga komersanta kustību

Uzdevuma ietvaros Rīcības plāna „Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017.gadam” īstenošanai 2012. –2014.gadam” definēti trīs pasākumi, no kuriem divi ir izpildīti. Savukārt 2016.-2017.gada plānā uzdevumam ir izvirzīti divi uzdevumi, kas ir 2012.-2014.gada rīcības plāna turpinājums un attīstība. Rīcības plāna pasākumi ir formulēti pēctecīgi, idejiski ‘atsperoties’ no jau sasniegtā un to kvalitatīvi turpinot.

6.2.17. Tabula. Uzdevuma “Attīstīt ģimenei draudzīga komersanta kustību” ietvaros noteiktie pasākumi un rezultāti

Pasākums	Rezultatīvais rādītājs	Izpilde
Attīstīt un popularizēt ģimenei draudzīga komersanta kustību.	1. Vēstule LDDK ar aicinājumu vērst pārstāvētos uzņēmumus uz ģimenei draudzīga komersanta lomu unnozīmīgumu demogrāfiskajā situācijā valstī un ģimeņu ar bērniem labklājības nodrošināšanai 2. Lielāks (pret iepriekšējo gadu) statusam pieteikušos komersantu skaits 3. Lielāks piešķirtā statusa saņēmēju skaits pret iepriekšējo gadu	Atbilstoši pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumama, pasākums vērtēts kā <i>izpildīts</i> ²⁴⁹
Informēt sabiedrību par ģimenei draudzīga komersanta statusu ikgadēji ieguvušajiem.	Informācija LM mājas lapā un citos plašsaziņas līdzekļos	Atbilstoši pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumama, pasākums vērtēts kā <i>izpildīts</i>

²⁴⁸ Informatīvais ziņojums (2015). *Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam īstenošanas vidusposma (2012.-2014.gadā) novērtējums*. 78. lpp.

²⁴⁹ Informatīvais ziņojums (2015). *Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam īstenošanas vidusposma (2012.-2014.gadā) novērtējums*. 77.–78. lpp.

Ģimenei draudzīgajiem komersantiem noteikt nodokļa atlaides.	MK iesniegta koncepcija	Atbilstoši pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumama, pasākums vērtēts kā <i>neizpildīts</i>
Informēt sabiedrību par ģimenei draudzīga komersanta statusu ikgadēji ieguvušajiem	Informācija LM mājas lapā un citos plašsaziņas līdzekļos	Izpildīts <i>Piezīme.</i> Dati par informācijas izplatīšanu nav pieejami, tāpēc korelāciju starp informācijas izplatīšanu un programmas popularitāti ir grūti konstatēt
Izvērtēt iespējamus atbalsta risinājumus ģimenei draudzīgajiem komersantiem	LM ziņojums ministram	Izstrādes procesā

Par uzdevumu atbildīgo institūciju vērtējumā pasākums *Informēt sabiedrību par ģimenei draudzīga komersanta statusu ikgadēji ieguvušajiem* vērtējams kā izpildīts, lai gan izvirzītie rezultatīvie rādītāji ir nekonkrēti. Statusu ‘Ģimenei draudzīgs komersants’ statusu ieguva 2018.gadā –38 uzņēmumi; 2017.gadā – 31 uzņēmumi; 2016.gadā – 26; 2015.gadā – 11 uzņēmumi.²⁵⁰

Pasākumam nav noteikti konkrēti atsaites kritēriji procentu vai skaitlisko rādītāju formā, turklāt informācijas izplatīšana par iniciatīvu var arī nebūt tiešas ietekmes uz uzņēmēju skaitu, kas vēlas pieteikties šai iniciatīvai. Kā norāda intervētā eksperte no nevalstiskā sektora pārstāve tad, uzņēmuma skaits, kas piesakās statusa iegūšanai nav mazs, ir vērojama liela izaugsme. Kā eksperte atzīmē, tad problēma ir tā, ka Latvijā atbildīgu uzņēmumi ir maz. Tikai 6% respondentu biedrības pasūtītajā aptaujā norādīja, ka domā ar palīdzību ģimenēm (TNS Kantar aptauja *Iekļaujošas darba vides un dažādības vadības principu ieviešana darbavietās Latvijā*). Uzņēmējus kavē stereotipi, aizspriedumi, zināšanu trūkums, pluss, arī šīs tēmas neaktualitāte – tiek risinātas ikdienas problēmas, nedomājot par pilnveidošanos citos aspektos. Tomēr neskatoties uz iepriekš minēto eksperte norāda, ka iniciatīva būtu noteikti jāturpina. Dalībnieku skaits katru gadu pieaug, kas vērtējams pozitīvi. Iniciatīva un statusa piešķiršana pati par sevi kā ziņu notikums ļauj publiskajā vidē un medijos veidot sarunu, informējot par darba un ģimenes dzīves savienošanos nozīmību un praktiskajiem ieguvumiem gan darba devējiem, gan ņēmējiem.

Par uzdevumu atbildīgo institūciju vērtējumā pasākums *Izvērtēt iespējamus atbalsta risinājumus ģimenei draudzīgajiem komersantiem* vērtējams kā neizpildīts. Iespējamie atbalsta risinājumi vēl atrodas meklējumu procesā. 2018.gadā Sabiedrības integrācijas fonds ar ES fondu atbalstu projekta “Dažādības vadība” ietvaros īsteno “Atbalsta pasākumus iekļaujošas darba vides veicināšanai un dažādības vadībai”. Šī projekta ietvaros plānots īstenot atbalsta pasākumus darba devējiem iekļaujošas darba vides veicināšanai, t.sk. darba devēju prakses izvērtēšanu un atzinības izteikšanu. 2018.gadā MK apstiprinātais Demogrāfijas lietu centrs ziņojums paredz nākotnē lielāku uzmanību pievērst iniciatīvas “Ģimenei draudzīga darba vieta” attīstībai. Ņemot vērā iepriekš minēto, iespējamie atbalsta instrumenti *Ģimenei draudzīga komersanta* atbalsta risinājumiem būtu skatāmi plašāk. Tāpēc ziņojumu plānots izstrādāt pēc ES finansētā projekta “Dažādības vadība” aktivitātes “Atbalsta pasākumi iekļaujošas darba

²⁵⁰ Izgūts no: <http://www.lm.gov.lv/lv/nozares-politika/berni-un-gimene/gimenei-draudzigs-komersants/gimenei-draudziga-komersanta-statusa-ieguveji>

vides veicināšanai un dažādības vadībai”²⁵¹ ietvaros 2018.gadā veiktās darba devēju prakses izvērtēšanas.

Būtisks aspekts, kas varētu kavēt risinājumu formulējumu ir dažādās pozīcijas par iespējamo atbalstu uzņēmējiem. Kā norāda intervētais biedrību „Korporatīvās ilgtspējas un atbildības institūts” pārstāvošais informants, biedrība ir pret atbalstošiem finanšu risinājumiem. Tā nav stratēģiska pieeja uzņēmējdarbības attīstībai ilgtermiņā, jo izslēdz stratēģiskās attīstības izvērtēšanu ilgtermiņā. Pastāv lielas bažas, ka uzņēmēju atsaucība un interese par statusa iegūšanu, darbosies tikai uz to laiku, kad ir finansējums. Eksperte uzsver, ka par šo jautājumu nav vienprātības uzņēmējus pārstāvošo organizāciju vidū – LDDK ir ļoti uz finanšu risinājumiem vērsta.

Kopumā paredzētie pasākumi atbilst formulētajam uzdevumam, bet izvirzītie rezultatīvie rādītāji neļauj pilnībā izvērtēt uzdevuma attīstību.

- Attīstīt ģimenei draudzīgas atpūtas vietas iniciatīvu

Uzdevuma ietvaros Rīcības plāna „Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017.gadam” īstenošanai 2012. –2014.gadam” definēti četri pasākumi, kuri visi ir arī izpildīti.

6.2.18. tabula. Uzdevuma “ Attīstīt ģimenei draudzīgas atpūtas vietas iniciatīvu” ietvaros noteiktie pasākumi un rezultāti

Pasākums	Rezultatīvais rādītājs	Izpilde
Popularizēt iespēju iesaistīties ģimenei draudzīgas atpūtas vietas noteikšanā	Informācija Latvijas Radio, Latvijas Televīzijā, LM mājaslapā, portālā mammam.lv/tetiem.lv	Atbilstoši pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumama, pasākums vērtēts kā <i>izpildīts</i> ²⁵²
Noskaidrot sabiedrības vērtējumu par ģimenei draudzīgām atpūtas vietām.	1. Aptauja 2. Noteiktas ģimenei draudzīgākās atpūtas vietas katrā reģionā	Atbilstoši pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumama, pasākums vērtēts kā <i>izpildīts</i>
Veicināt ģimenēm ar bērniem, īpaši ģimenēm ar bērniem ar funkcionāliem traucējumiem, draudzīgu vietu izveidi	Vēstule pašvaldībām un LDDK par ģimenei draudzīgu atpūtas vietu izveidošanu ģimenēm ar bērniem ar funkcionāliem traucējumiem	Atbilstoši pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumama, pasākums vērtēts kā <i>izpildīts</i>
Informēt sabiedrību par ģimenei draudzīgu atpūtas vietas statusu ieguvušajiem objektiem.	Informācija LM mājas lapā un citos plašsaziņas līdzekļos	Atbilstoši pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumama, pasākums vērtēts kā <i>izpildīts</i>

²⁵¹ TNS Kantar (2017). *Iekļaujošas darba vides un dažādības vadības principu ieviešana darba vietās Latvijā*. Rīga. Izgūts no http://www.sif.gov.lv/index.php?option=com_content&view=article&id=10055%3AAtbalsta-pasakumi-iekļaujošas-darba-vides-veicinasanai-un-dazadibas-vadibai&catid=2%3Afonds&Itemid=256&lang=lv

²⁵² Informatīvais ziņojums (2015). *Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam īstenošanas vidusposma (2012.-2014.gadā) novērtējums*. 80.–83. lpp.

Savukārt 2016.-2017.gada plānā ir norādīts, ka uzdevums tiek turpināts Latvijas Tūrisma attīstības pamatnostādnes 2014.–2020.gadam ietvaros (4.4.aktivitāte Pakalpojumu kvalitātes un kvantitātes mērījumu veikšana atbilstoši noteiktām iedzīvotāju grupām, tai skaitā, nosakot personu ar invaliditāti, ģimeņu ar bērniem, senioru apmierinātību par attiecīgā pakalpojuma saturu, pieejamību un kvalitāti).

- Sekmēt ģimenei draudzīgas infrastruktūras un vides iekārtošanu (ieskaitot sabiedrisko transportu, iepirkšanās vietas, veselības aprūpes iestādes, citas publisko pakalpojumu institūcijas, bērnu rotaļlaukumu izveidi u.c.)

Uzdevuma ietvaros Rīcības plāna „Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017.gadam” īstenošanai 2012. –2014.gadam” izvirzīti trīs pasākumi un tie attiecīgi arī izpildīti. Savukārt 2016.-2017.gada plānā ir paredzēti četri pasākumi. Rīcības plānā „Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017.gadam” īstenošanai 2012. –2014.gadam” paredzētie pasākumi koncentrējas uz visu ģimeņu vajadzību risināšanu vides pieejamības kontekstā. Savukārt 2016.-2017.gada plāna vairākums pasākumu koncentrējas uz konkrēta ģimenes tipa – daudz bērnu ģimeņu vajadzību risināšanu.

6.2.19. tabula. Uzdevuma “Sasmēģināt ģimenei draudzīgas infrastruktūras un vides iekārtošanu” ietvaros noteiktie pasākumi un rezultāti

Pasākums	Rezultatīvais rādītājs	Izpilde
Pašvaldībām, izstrādājot attīstības programmas, ņemt vērā, ka viena no prioritātēm ir atbalsta politika ģimenēm, īpaši ar bērniem, izstrāde un īstenošana.	Pašvaldību izstrādātās attīstības programmas, kurās ietverta atbalsta politikas ģimenēm un tās īstenošanas pasākumi	Atbilstoši pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumama, pasākums vērtēts kā <i>izpildīts</i> ²⁵³
Aicināt uzņēmējus izvērtēt iespēju ieviest īpašas autostāvvietas, kas paredzētas ģimenēm ar bērniem līdz 3 gadu vecumam.	Vēstule LDDK un LTRK	Atbilstoši pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumama, pasākums vērtēts kā <i>izpildīts</i>
Uzlabot ārstniecības iestāžu pieejamību personām ar funkcionāliem traucējumiem un ģimenēm ar bērniem līdz 3 gadu vecumam.	Ārstniecības iestāžu ar uzlabotu infrastruktūru skaits	Atbilstoši pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumama, pasākums vērtēts kā <i>izpildīts</i>
Daudz bērnu ģimeņu kartes – Goda ģimenes apliecības programmas turpināšana un paplašināšana	2016.gadā izsniegtas līdz 5 000 kartēm, 2017. – 3 000. Iesaistīto uzņēmumu skaits: 2016.gadā – 160, 2017.gadā – 180	Izpildīts

²⁵³ Informatīvais ziņojums (2015). *Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam īstenošanas vidusposma (2012.-2014.gadā) novērtējums*. 83.–86. lpp.

Īstenot pilotprojektu, lai rastu optimālu risinājumu personas sociālo statusu apliecināšanai	Īstenots pilotprojekts	Izpildīts
Ieviest pastāvīgu risinājumu personas sociālo statusu apliecināšanai	MK iesniegti grozījumi normatīvajos aktos	Nav izpildīts
Izstrādāt kritērijus ģimenei ar bērniem draudzīgās pašvaldības noteikšanai, izceļot un atzīmējot pašvaldību sasniegumus, labās prakses piemērus atbalsta un iespēju sniegšanā ģimenēm ar bērniem	Izstrādāti kritēriji	Izpildīts

Par uzdevumu atbildīgo institūciju vērtējumā pasākums *Daudzbērnu ģimeņu kartes – Goda ģimenes apliecības programmas turpināšana un paplašināšana* vērtējams kā izpildīts. Apkopotā informācija liecina, ka 2016.gadā – saņemti 11984 personu iesniegumi, izsniegtas 11542 kartes, 2017.gadā – izdotas kartes 11 913 vecākiem un 3 618 kartes bērniem (no 2017.gada 1.novembra).²⁵⁴ 2016.gadā programmā iesaistījušies 132 uzņēmēji, 118 pašvaldības un 5 valsts sabiedrības ar ierobežotu atbildību. 2017.gadā programmā piedalās 218 uzņēmēji, pašvaldību un valsts sabiedrību ar ierobežotu atbildību skaits nav mainījies.²⁵⁵

Šis ir viens no retajiem pasākumiem, kuram ir izvirzīti konkrēti skaitliski sasniedzamie rezultāti. Tomēr jāatzīmē, ka pasākuma ietvaros nav paredzētas aktivitātes, kas veicinātu un sekmētu programmas paplašināšanos.

Intervētā nevalstiskā sektora eksperts norāda, ka patlaban vienīgie motivatori iesaistei programmā ir pašu uzņēmēju iniciatīva un tā nelielā reklāma, ko sniedz esamība šajā projektā – buklets, mājaslapa un sociālie tīkli. Vajadzētu padomāt, kā valsts no savas puses varētu atbalstīt uzņēmējus, kas iesaistījušies programmā, piemēram, piemērotu nodokļu atlaides programmas dalībniekiem, lai uzņēmumi jūt atzinību un novērtējumu. Jo no vienas puses ir pārmetumi uzņēmējiem, ka piešķirtās atlaides ir ļoti niecīgas, bet nav pretimnākšana no valsts puses, kas motivētu uzņēmējus piešķirt lielākas atlaides saviem pakalpojumiem. Jo ir bijuši gadījumi, ka uzņēmēji, kas piedalās programmā, ‘ieiet mīnusus’ (piemēroto atlaižu dēļ ir zaudējumi, nevis peļņa). Eksperte norāda, ka ir bijis ierosinājums neuzņemt programmā tos uzņēmumus, kas kartes īpašniekiem dod mazas atlaides, bet tas nav nopietni izskatāms, jo uzņēmēji paši izvērtē savas iespējas, nevar noraidīt to, kas grib palīdzēt, lai arī ar mazumiņu.

Pētījuma ietvaros veiktā aptauja liecina, ka *Latvijas Goda ģimenes apliecība “3+ Ģimenes karte”* iniciatīva tiek vērtēta pozitīvi, 29% aptaujāto norāda, ka vērtē iniciatīvu kā *Ļoti noderīgu*, 22% kā *Noderīgu*. Par iniciatīvu nav dzirdējuši 19% aptaujāto.

Kopumā 51% respondentu to vērtē kā noderīgu. Pētot iniciatīvas novērtējumu dažādās respondentu grupās un ģimeņu veidos, jāsecina, ka iniciatīvai *Latvijas Goda ģimenes apliecība “3+ Ģimenes karte”* visaugstāko vērtējumu guvusi respondentu grupā ‘Vecvecāks, kam ir aizbildnība (arī neoficiāla) par mazbērnu/ -iem vecumā līdz 24 gadiem’. 47% respondentu šajā grupā novērtēja šo iniciatīvu kā ļoti noderīgu.

²⁵⁴ Sabiedrības integrācijas fonds *Par Rīcības plānā iekļauto pasākumu izpildi*. Nr. 2-15.1/16

²⁵⁵ Turpat.

Vērtējot iniciatīvas izmantošanu dažādās respondentu grupās un ģimeņu veidos, jāsecina, ka tas ir nozīmīgs (vairāk par 10% respondentu ir izmantojuši šo iniciatīvu) respondentu grupās ‘Ģimenes ar bērniem vecumā līdz 1,5 gadiem’ (15% respondentu ir izmantojuši karti), kā arī grupā ‘Vecāks laulāto attiecībās’ (11% ir izmantojuši karti). Citās grupās iniciatīvu izmantoja mazāk par 10% no analizējamo respondentu grupu lieluma.

Par uzdevumu atbildīgo institūciju vērtējumā pasākums *Īstenot pilotprojektu, lai rastu optimālu risinājumu personas sociālo statusu apliecināšanai* arī vērtējams kā izpildīts. 2016.gadā pilotprojekta ietvaros ir nodrošināta datu apmaiņa ar Ceļu satiksmes drošības direkciju, AS Latvenergo un Sabiedrības integrācijas fondu, sniedzot datus par daudz bērnu ģimeņu locekļiem.²⁵⁶

Kā norāda informants, datu apmaiņas iniciatīvas norisinās ļoti sarežģīti. Eksperts norāda, ka problēmas ir saistītas gan ar datu apmaiņas nodrošināšanu, gan sadarbību starp iesaistītajām institūcijām, gan ar karšu administrēšanas tehniskajiem aspektiem.

Par uzdevumu atbildīgo institūciju vērtējumā pasākums *Ieviest pastāvīgu risinājumu personas sociālo statusu apliecināšanai* nav izpildīts. Pastāvīgu risinājumu personas sociālo statusu apliecināšanai plānots realizēt Eiropas Reģionālā attīstības fonda projekta “Fizisko personu datu pakalpojumu modernizācija” ietvaros, izveidojot vienotu reģistru, kurā tiks apkopota informācija par fiziskai personai piešķirtajiem statusiem (tai skaitā daudz bērnu ģimenes statusu), un nodrošinot iespēju juridiskām personām saņemt informāciju par fizisko personu statusu reāllaikā.²⁵⁷

Plānotais Projekta īstenošanas laiks ir no 2018.gada līdz 2020.gadam. 3+ Ģimenes karte ir derīga tikai ar personas apliecināšanu dokumentu. Informants norāda, ka ja izveidotu karti ar ietvertiem personas datiem, tad kartes izmaksas būtu tuvu pie eiro. Labāka risinājuma, par karti [izveidot karti ar ietvertiem personas datiem] pie esošā finansējuma nav. Ja nākotnē mainās visa sistēma, ka tiks izveidota ID-karte, kurā tiktu integrētas piemērojamās atlaides un statusi, tad nav jēgas ieguldīt lielas investīcijas šajā kartē. Tomēr esošā situācija ļoti apgrūtina programmas darbību, jo esošajā sistēmā kartes pieteikšanā – cilvēki elektroniskajā sistēmā aizpilda iesniegumu, ir ļoti liels cilvēciskais faktors/kļūda. Datu pārbaude ļoti apgrūtina programmas darbu un rada ilgu iesnieguma izskatīšanu.

3+ Ģimenes karti intervētie dažādās nozares pārstāvošie eksperti vērtē kā pozitīvu un noteikti turpināmu iniciatīvu. Pašvaldības pārstāvošais informants norāda, ka 3+Ģimenes karte ir būtisks atbalsts ģimenēm. Atlaidi saņem gan vecāki, gan bērni, kas transporta izmaksu gadījumā ir liels atbalsts ģimenēm. Viņa norāda, ka pašvaldību skatījumā iniciatīvas izpildei īpašu šķēršļu nav. Tomēr 3+ Ģimenes kartes skatījums par to, kas kvalificē ģimeni kā daudz bērnu, atšķiras/ var atšķirties no pašvaldības skatījuma. Piemērs ir LTV1 ziņu raidījuma ‘Panorāma’ 01.10.18 sižets “Rīga maina nosacījumus daudz bērnu ģimenēm”²⁵⁸, kurā ziņo, ka Rīgas daudz bērnu ģimeņu reģistrs sašaurina to ģimeņu loku, kurām atbalsts pienākas, atbalstot vien tās ģimenes, kurās visi ģimenes locekļi deklarēti vienā adresē un abi vecāki dzīvo laulībā, vai arī bērnu audzina tikai viens no vecākiem. Nevalstiskā sektora informants analizējot šo gadījumu norāda, ka pašvaldībai ir būtiski, lai visi ģimenes locekļi ir deklarēti vienā pašvaldībā. Tāpēc nekustamā īpašuma nodokļa atvieglojums tiek piešķirts, ja visi ģimenes locekļi deklarējušies vienā dzīvesvietā. Eksperte norāda, ka tas ir diskutējams jautājums, jo ģimenei var būt dažādas situācijas, bet atņemt statusu tāpēc, ka visi ģimenes locekļi nav deklarēti vienā adresē, arī nav godīgi. Risinājuma veidi pagaidām ir neskaidri. Arī pētījumā *Motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu potenciālās mērķa grupas profilēšana un vajadzību izpēte* tiek minēts, ka respondenti ir

²⁵⁶ Iekšlietu ministrija *Par Pamatnostādņu īstenošanas novērtējumu*. Nr. 33-1-02/879

²⁵⁷ Turpat.

²⁵⁸ Panorāma. *Rīga maina nosacījumus daudz bērnu ģimenēm*. 01.10.2018. Izgūts no:

<https://ltv.lsm.lv/lv/raksts/01.10.2018-riga-maina-nosacijumus-daudzbernu-gimenem.id140692/>

saskārušies ar dažādu pašvaldību attieksmi – atšķirīgu Latvijas pašvaldību pieeju, kādi pakalpojumi piešķirami daudz bērnu ģimenēm.²⁵⁹

Par uzdevumu atbildīgo institūciju vērtējumā pasākums *Izstrādāt kritērijus ģimenei ar bērniem draudzīgās pašvaldības noteikšanai, izceļot un atzīmējot pašvaldību sasniegumus, labās prakses piemērus atbalsta un iespēju sniegšanā ģimenēm ar bērniem* vērtējams kā izpildīts, jo ir ne tikai izstrādāti kritēriji, kas ir minēti kā pasākuma rezultatīvais rādītājs, bet arī īstenota iniciatīva. 2017.gadā VARAM īstenoja programmu “Ģimenei draudzīga pašvaldība”. 2017.gadā konkursā “Ģimenei draudzīga pašvaldība” piedalījās 55 pašvaldības. Programmas darbība tiek turpināta 2018. gadā.²⁶⁰

Valsts pārvaldi pārstāvošais eksperts norāda, ka “Ģimenei draudzīga pašvaldība” Latvijā ir pirmā šāda veida programma Eiropā valsts pārvaldes līmenī. Šogad Eiropas Daudz bērnu ģimeņu salidojumā Polijas pilsētā Ščecinā Latvijas programma un ieguldītais darbs tika novērtēts starptautiski, par ko VARAM saņēma Nacionālās valdības kategorijas galveno balvu nominācijā “Par ieguldījumu ģimeņu atbalstā”. Atzīmējot esošās iniciatīvas trūkumus, kavējošos apstākļus eksperts norāda uz to, ka atsevišķās pašvaldības neiegulda pūles, lai sekmīgi startētu šajā programmā. Eksperte norāda, ka atsevišķām pašvaldībām ir motivācijas trūkums apzinīgi strādāt pie datu apkopošanas, iesniegšanas un savas pašvaldības veiksmīgas prezentēšanas. Savukārt intervētā pašvaldības pārstāvošā eksperte norāda, ka programmas uzstādījumi ir formāli. Eksperte pauž bažas par to, kā var iegūt ticamus datus tajos griezumos, kādos tas ir uzstādīts. Daļība programmā prasa papildus resursus, jo kādam nepārtraukti informācija par atbilstību noteiktajiem kritērijiem ir jāapkopo un jāaktualizē. Kopumā eksperte norāda, ka iniciatīva kopumā ir pozitīva, jo labās prakses piemēri vienmēr ir labi.

Analizējot pētījuma ietvaros veiktās iedzīvotāju aptaujas rezultātus par viedokli par sniegtā atbalsta ģimenēm noderīgumu, jāsecina ka minētā iniciatīva tiek vērtēta atturīgi, 10% aptaujāto pauž viedokli, ka iniciatīva ir ‘Ļoti noderīga’, 14% to vērtē kā ‘Noderīgu’, savukārt 28% aptaujāto nav dzirdējuši par šādu iniciatīvu. Zemo novērtējumu var skaidrot ar nepietiekamu informētību par šo iniciatīvu kā tādu, kā arī par ieguvumiem, ko tā var sniegt ģimenēm. Respondentu grupā “Ģimenes ar bērniem” par iniciatīvu nav informēti 27% respondentu. Jāuzsver, ka iniciatīva tika uzsākta tikai 2017.gadā. Tāpēc tā varētu būt mazāk zināma respondentu vidū.

Vērtējot izvirzīto pasākumu atbilstību uzdevuma formulējumam, kā pilnībā atbilstošs ir pasākums *Izstrādāt kritērijus ģimenei ar bērniem draudzīgās pašvaldības noteikšanai, izceļot un atzīmējot pašvaldību sasniegumus, labās prakses piemērus atbalsta un iespēju sniegšanā ģimenēm ar bērniem* *Izstrādāt kritērijus ģimenei ar bērniem draudzīgās pašvaldības noteikšanai, izceļot un atzīmējot pašvaldību sasniegumus, labās prakses piemērus atbalsta un iespēju sniegšanā ģimenēm ar bērniem*. Savukārt pasākumi *Daudz bērnu ģimeņu kartes – Goda ģimenes apliecības programmas turpināšana un paplašināšana, Īstenot pilotprojektu, lai rastu optimālu risinājumu personas sociālo statusu apliecināšanai un Izstrādāt kritērijus ģimenei ar bērniem draudzīgās pašvaldības noteikšanai, izceļot un atzīmējot pašvaldību sasniegumus, labās prakses piemērus atbalsta un iespēju sniegšanā ģimenēm ar bērniem*, lai arī nenoliedzami ir pozitīvi vērtējami, risina daudz bērnu ģimeņu vajadzības, tas ir, koncentrējas uz noteikta tipa ģimenēm.

Aptauja rāda, ka vairāk nekā puse respondentu uzskata, ka valstij ir jāuzlabo vides pieejamība ģimenēm. 70.3% respondentu uzskata, ka valstij ir jāsniedz atbalsts šo jautājumu risināšanā. Jautājums ietver sevī pārsvarā praktiskos aspektus, kas padarītu ģimenes uzturēšanos publiskajā telpā vienkāršāku un

²⁵⁹ Baltic Institute of Social Sciences (2017). *Motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu potenciālās mērķa grupas profilēšana un vajadzību izpēte*. Rīga. 28. lpp.

²⁶⁰ Izgūts no: <http://www.varam.gov.lv/lat/aktual/aktuali/?doc=26472>

patīkamāku, kā arī dažādu institūciju pieejamību gan piekļuves ziņā, gan arī darba laika ziņā. Jāsecina, ka šis uzdevums mērķauditorijas skatījumā ir vērtējams kā nozīmīgs valsts atbalsts ģimenēm. To norāda arī pētījumā *Motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu potenciālās mērķa grupas profilēšana un vajadzību izpēte* iegūtā informācija. Viena no jomām, kurā šī pētījuma dalībnieces saskārušās ar diskrimināciju, ir vides un pakalpojumu pieejamības ierobežojumi cilvēkiem ar bērnu ratiņiem vai ratiņkrēslos – šie ierobežojumi biežāk attiecas tieši uz sievietēm, kuras uzņemas bērnu un citu ģimenes locekļu aprūpes pienākumus. Lielāku slogu vides pieejamības ierobežojumu dēļ izjūt sievietes ar zemākiem ienākumiem, kuras pārvietojas kājām vai sabiedrisko transportu, tāpēc lielākā mērā izjūt ietvju segumu, uzbrauktuvju un nobrauktuvju nepiemērotību. Savukārt sievietes, kuru materiālais nodrošinājums ir augstāks, situāciju risina, par pārvietošanās līdzekli izmantojot personisko automašīnu.²⁶¹

- Sekmēt informācijas pielāgošanu plašsaziņas līdzekļos ģimenes, bērnu un pusaudžu attīstības vajadzībām

Uzdevuma ietvaros Rīcības plāna „Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017.gadam” īstenošanai 2012. –2014.gadam” definēti un arī izpildīti četri uzdevumi. Savukārt 2016.-2017.gada plānā uzdevumam pasākumi rīcības plānā netiek plānoti. Jāatzīmē, ka uzdevumam nav atbilstošu politikas rezultātu un politikas pamatnostādņēs noteikto rezultātīvo rādītāju.

6.2.20. tabula. Uzdevuma “Sekmēt informācijas pielāgošanu plašsaziņas līdzekļos ģimenes, bērnu un pusaudžu attīstības vajadzībām” ietvaros noteiktie pasākumi un to rezultāti

Pasākums	Rezultatīvais rādītājs	Izpilde
Sagatavot ieteikumus apspriežamām tēmām ģimenes un bērna tiesību aizsardzības jomā.	1. Vēstule NEPLP ar ieteikumiem raidījumiem Latvijas Televīzijā un Latvijas Radio 2. Vēstule elektroniskajiem medijiem un sociālajiem tīkliem	Atbilstoši pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumama, pasākums vērtēts kā <i>izpildīts</i> ²⁶²
Veicināt plašsaziņas līdzekļos esošās informācijas pieejamību bērniem ar funkcionāliem traucējumiem.	1. Vēstule NEPLP ar ieteikumiem raidījumiem Latvijas Televīzijā un Latvijas Radio 2. Vēstule elektroniskajiem medijiem un sociālajiem tīkliem	Atbilstoši pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumama, pasākums vērtēts kā <i>izpildīts</i>
Izglītības iestādēm informēt jauniešus par izglītības un nodarbinātības iespējām.	Organizēti semināri izglītības iestādēs	Atbilstoši pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumama, pasākums vērtēts kā <i>izpildīts</i>

²⁶¹ Baltic Institute of Social Sciences (2017). *Motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu potenciālās mērķa grupas profilēšana un vajadzību izpēte*. Rīga. 26. lpp.

²⁶² Informatīvais ziņojums (2015). *Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam īstenošanas vidusposma (2012.-2014.gadā) novērtējums*. Rīga. 101.-104. lpp.

Palielināt NEPLP sabiedriskajā pasūtījumā iekļauto raidījumu, kas vērsti uz ģimenes lomas stiprināšanu sabiedrībā, kā arī bērniem un ģimenēm veidoto attīstošo, vērtīborientēto, izglītojošo raidījumu īpatsvaru.

Raidījumu īpatsvaru.

Atbilstoši pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumama, pasākums vērtēts kā *izpildīts*

Uzdevums 2016.-2017.gada rīcības plānā netiek turpināts. Informatīvais ziņojums „Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam īstenošanas vidusposma (2012.-2014.gadā) novērtējumu” liecina, ka iepriekšējā rīcības plānā ir sekmīgi īstenoti vairāki pasākumi šī uzdevuma ietvaros. Var diskutēt par pašu uzdevuma formulējumu, kas ir visnotaļ sarežģīts un norāda arī uz zināmu konceptuālu nesapratni par masu komunikācijas un mediju funkcionēšanu. Lai arī masu mediji savā būtībā ir komunikācijas kanāls ar masu mērķauditoriju, tomēr, ja aplūko medijus atsevišķi, tiem ir sava definēta mērķauditorija, kas tiek noteikta vadoties pēc demogrāfiskajiem, ģeogrāfiskajiem un dzīvesstila segmentiem. Daudz detalizētāka izpratne par mērķauditoriju jau ir katram atsevišķam raidījumam vai programmai. Raidījuma mērķauditorija noteiks programmas saturu un komunikācijas stilu. Tā, piemēram, raidījums bērniem komunicēs izmantojot bērniem saprotamu valodu, žurnāls pusaudžiem komunicēs par pusaudžu interesējošām tēmām.²⁶³ Tāpēc izvirzīt uzdevumu par informācijas pielāgošanu atbilstoši ģimeņu, bērnu un pusaudžu vajadzībām, ir pretrunā mediju darbības principiem.

Izvērtējot mērķi *Mazināt šķēršļus preču, pakalpojumu un vides pieejamībai ģimenēm*, tajā izvirzītos uzdevumus un izvirzītos pasākumus, svarīgi akcentēt vairākus aspektus. Rīcības virziena ietvaros ir izdalīts atsevišķs apakšvirziens *Daudzbērnu ģimenes*, bet neviens no uzdevumiem tiešā veidā nerisina šajā apakšvirzienā konstatētās problēmas. Rodas, situācija, ka pasākumi, kas ir vērsti uz daudzbērnu ģimeņu vajadzību apmierināšanu ir atrodami dažādos pasākumos, tai skaitā arī pasākumos, kas ir īstenoti citu rīcības virzienu ietvaros, kas ir vēl viens apliecinājums iepriekš minētajam fokusa trūkumam un reizē arī tā nepieciešamībai.

Kopumā mērķa ietvaros izvirzītie uzdevumi pārsvarā koncentrējas uz vides pieejamības jautājumu risināšanu. Tai pat laikā mērķa ietvaros vairākiem uzdevumiem, kuri vērsti tieši uz vides pieejamības jautājumu risināšanu, rīcības plānā nav izvirzīti pasākumi. Lielākais fokuss ir vērsts uz Daudzbērnu ģimeņu vajadzībām, kā arī uz pašvaldību pilnveidošanas atbilstoši ģimeņu vajadzībām. Jāsecina, ka uzdevumi un pasākumi rīcības virziena mērķi cenšas sasniegt samērā pastarpināti.

Apakšvirziens: Ģimenes, kurās ir personas (bērni) ar funkcionāliem traucējumiem.

Apakšvirziens: Ģimenes, kur bērnus aprūpē viens vecāks vai vecāku prombūtnes gadījumā – cita persona.

Apakšvirziens: Ģimenes un izglītības sistēmas savstarpējās sadarbības veicināšana.

Mērķis: Mazināt apdraudējuma riskus bērna fiziskai un emocionālai integritātei.

Apakšvirziens *Ģimenes, kurās ir personas (bērni) ar funkcionāliem traucējumiem* fokusējas uz konkrētu ģimeņu tipu un tā vajadzībām, koncentrējoties uz dažāda rakstura grūtībām ar kurām saskaras

²⁶³ Zitmane, M. (2018). Mediji bērniem. Grām.: Zelče, V. (red.). *Latvijas Mediju Vides Daudzveidība*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. 244.–250. lpp.

ģimenes kurās ir personas ar funkcionālajiem traucējumiem – ekonomiskajām problēmām, nodarbinātību, izglītības pieejamību, psiholoģiskajām grūtībām. Apakšvirziena ietvaros konstatētās problēmas koncentrējas uz ģimeņu pieredzi un grūtībām, ar kurām saskaras ģimenes.

Apakšvirziens *Ģimenes, kur bērņus aprūpē viens vecāks vai vecāku prombūtnes gadījumā – cita persona*, līdzīgi kā apakšvirziens *Daudzbērnu ģimenes*, aptver konkrētu ģimeņu tipu un tā vajadzības. Lai gan apakšvirziens fokusējas uz viena vecāka ģimenēm, apakšvirziena izklāstā pārsvarā runa ir par ģimenēm, kurās vecāks vai abi vecāki ir devušies darba meklējumos ārpus Latvijas, kā arī nepilngadīgajām mātēm. Viena vecāka ģimeņu problemātika, tām vajadzīgie atbalsta mehānismi apakšvirziena ietvaros nav izcelti. Informācija par izbraukušo ģimenes stāvokli, Latvijā palikušo un citu personu aprūpē atstāto bērnu skaitu apakšvirzienā nav norādīta. Ir grūti risināt problēmu, ja nav informācijas par tās apjomu un dziļumu. Apakšvirzienā viena vecāka ģimeņu ietvarā īpaša uzmanība ir pievērsta nepilngadīgajām mātēm kā ievainojamai grupai. Centrālās statistikas pārvaldes dati norāda, ka mātēm vecuma grupā līdz 19 gadiem dzimušo bērnu skaitam ir tendence samazināties: 2010. gadā tie ir 1152 bērni, 2016.gadā tie ir 650 bērni, savukārt 2017.gadā – 628 bērni.²⁶⁴ Dzimušo bērnu skaita samazināšanās šajā vecuma grupā, protams, nenozīmē problēmas atrisināšanos. Apakšvirziens koncentrējas uz nepilngadīgo māšu dzīves kvalitātes uzlabošanu, tai skaitā arī palīdzību vecāku pienākumu pildīšanā. Tai pat laikā tā ir koncentrēšanās uz sekām un nevis cēloņiem. Šajā gadījumā problēma būtu jāskata arī apakšvirziena *Ģimenes un izglītības sistēmas savstarpējās sadarbības veicināšana* ietvaros, uzsverot seksuālās izglītības nepieciešamību skolās. Viena vecāka ģimenes kā tādas apakšvirziena ietvaros nav aplūkotas. Lai arī statistikas dati rāda, ka mājāsaimniecībās, kurās apgādībā esošos bērņus audzina tikai viens no vecākiem, nabadzības risks joprojām ir augsts un sasniedza 34,3 % (2015. gadā – 34,4 %),²⁶⁵ viena vecāka ģimeņu vajadzības, atbalsts vecāku pienākumu īstenošanā kopumā apakšvirzienā nav skatīts.

- Apakšvirzienā konstatētās problēmas pārsvarā koncentrējas uz institūciju kapacitāti novērtēt potenciālās krīzes situācijas un atbalstīt ģimenes.
- Attiecībā uz viena vecāka ģimeņu vajadzībām konstatētā problēma ir ļoti vispārīga un nekonkrēti norāda uz “īpaša atbalsta trūkumu”.²⁶⁶
- Apakšvirziens un tajā konstatētās problēmas nav pārstāvētas rīcības virziena ietvaros izvirzītajos uzdevumos. Uzdevumi, kuri risinātu apakšvirzienā izdalīto mērķa grupu vajadzības, nav definēti.

Apakšvirziens *Ģimenes un izglītības sistēmas savstarpējās sadarbības veicināšana* koncentrējas uz diviem uzdevumiem, kurus skola var pildīt, risinot ģimenes vajadzības. Pirmais fokuss ir ‘iesaistīties ģimenes problēmu savlaicīgā risināšanā’,²⁶⁷ akcentējot skolu un skolotāju potenciālu novērst vardarbības gadījumus ģimenē, pilnveidojot vecāku prasmes bērnu audzināšanas jautājumos. Otrs apakšvirziena fokuss ir uz izglītības saturu, kam būtu jāpiedevā iespēja “apgūt zināšanas par ģimeni, laulību, tās lomu un nozīmi vispusīgas personības attīstībā”.²⁶⁸ Apakšvirzienā tiek izvērstā doma par nepieciešamajām izmaiņām izglītības saturā, tādejādi izejot ārpus ģimenes politikas ietvara.

Apakšvirzienā *Ģimenes un izglītības sistēmas savstarpējās sadarbības veicināšana* ir konstatētas piecas problēmas, kuras norāda uz:

²⁶⁴ Centrālā statistikas pārvalde (2018). *Bērņi Latvijā*. Rīga. 50. lpp.

²⁶⁵ Centrālā statistikas pārvalde. (2018). *Nabadzības riskam pakļauti 22,1% iedzīvotāju*. Izgūts no: <http://old.csb.gov.lv/notikumi/nabadzibas-riskam-latvija-paklauti-221-iedzivotaju-47205.html>

²⁶⁶ Ministru kabineta 2012.gada 28.februāra rīkojums Nr. 106. *Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.–2017.gadam*. Rīga. 2011. 61. lpp.

²⁶⁷ Turpat. 54. lpp.

²⁶⁸ Turpat

- skolotāju kompetences paaugstināšanas nepieciešamību,
- atbildīgo iestāžu ciešākas sadarbības nepieciešamību,
- bērnu sagatavošanu ‘pieauguša cilvēka dzīvei’.

Positīvi ir vērtējams, ka problēmas iezīmē arī tādu svarīgu aspektu kā stereotipu (sevišķi dzimuma stereotipu) atražošanas izglītības ietvarā, kas nosaka specifisku lomu un pienākumu sadalījumu ģimenē vecāku pienākumu pildīšanā. Konstatētās problēmas netieši, bet tomēr iezīmē arī jauniešu nepietiekamās zināšanas par ķermeni un attiecībām.

Kopumā apakšvirziens atbilst virziena uzstādījumam – atbalsts vecāku pienākumu īstenošanā, atbalstot vecāku pienākumu aprūpe (izglītošana un audzināšana).

Mērķa *Mazināt apdraudējuma riskus bērna fiziskai un emocionālai integritātei* sasniegšanai var izdalīt vairākus uzdevumus, kuri tieši vai pastarpināti kalpo noteiktā mērķa sasniegšanai:

- U14 Nodrošināt skolēnu no 1. līdz 4. klasei valsts pilnībā apmaksātu ēdināšanu
- U3 Pilnveidot ģimenēm, bērniem un pedagogiem pieejamo konsultatīvo atbalstu
- U11 Atjaunot bezmaksas apmācību programmu vecākiem par bērnu emocionālo audzināšanu
- U15 Sekmēt skolu un pirmsskolas izglītības iestāžu sadarbību ar vecākiem izglītības ieguves procesā
- U16 Atbalstīt bērnu-invalīdu un ilgstoši slimojošu bērnu aprūpi mājās
- U17 Palielināt bērnu invalīdu aprūpei piemērotu un dažādotu tehnisko palīgīdzekļu piegādi kvantitatīvi un kvalitatīvi
- U18 Sekmēt bērnu invalīdu integrāciju vispārīzglītojošās izglītības iestādēs
- U19 Nodrošināt valsts apmaksātu sociālās rehabilitācijas kursu ģimenei dzīvesvietā pirmreizēji bērnam noteiktas invaliditātes gadījumā

Tālāk tekstā tiks analizēti izvirzītie darba uzdevumi un uzdevumu ietvaros veiktie rīcības plānos noteiktie pasākumi. Analīzes mērķis ir saprast, kā izvirzītie uzdevumi un īstenotie pasākumi veic izvirzītā mērķa sasniegšanu.

- Nodrošināt skolēnu no 1. līdz 4. klasei valsts pilnībā apmaksātu ēdināšanu

Uzdevums “Nodrošināt skolēnu no 1. līdz 4. klasei valsts pilnībā apmaksātu ēdināšanu” ietverts Pamatnostādņēs 3. rīcības virziena “Atbalsts vecāku pienākumu pildīšanai” ietvaros, kā atbildīgās institūcijas nosakot IZM un LPS. Diemžēl vienīgā informācija, kas par šī uzdevuma īstenošanas progresu atrodama Pamatnostādņu rīcības plānos, ir RPL, 2012-2014 zemsvētības norāde “14. uzdevuma „Nodrošināt skolēnu no 1. līdz 4. klasei valsts pilnībā apmaksātu ēdināšanu” izpildei nepieciešami papildus valsts budžeta līdzekļi”. Turklāt nav izprotams, kāpēc šī norāde ievietota pie uzdevuma “Palielināt bērnu ar funkcionāliem traucējumiem aprūpei piemērotu un dažādotu tehnisko palīgīdzekļu piegādi kvantitatīvi un kvalitatīvi”. Tādējādi ģimenes politikas plānošanas dokumentos nav norādīts ne termiņš šī uzdevuma īstenošanai, ne identificēta uzdevuma fiskālā ietekme uz valsts budžetu.

Savukārt publiski pieejamā informācija rāda, ka iespējas saņemt valsts apmaksātas brīvpusdienas no 2. klases skolēniem tiek sniegtas sākot ar 2013. gada janvāri (tātad, jau vairākkārt pieminētā 2012. gada “demogrāfiskā ultimāta” ietvaros līdz ar 2013. gada valsts budžeta apstiprināšanu). Iepriekš, no 2008. gada brīvpusdienas pienākušās vien 1. klases skolēniem.²⁶⁹ Atbilstoši normatīvajiem aktiem no

²⁶⁹ Latvijas Vēstnesis (23.08.2016). Brīvpusdienas skolā – kam tās pienākas? [skatīts 22.11.2018.], pieejams tiešsaistē: <https://lvportals.lv/skaidrojumi/281214-brivpusdienas-skola-kam-tas-pienakas-2016>

2014. gada 1. septembra brīvpusdienas nodrošinātas visiem 3. klases skolēniem, bet no 2015. gada 1. septembra valsts finansējumu brīvpusdienām piešķirtas arī 4. klases skolēniem.²⁷⁰ Tiesa, ņemot vērā iepriekš minēto, nevar uzskatīt, ka šī uzdevuma izpilde veikta Pamatnostādņu ietvaros, līdz ar to – tas nekādi neietekmē Pamatnostādņu kā vidēja termiņa politikas dokumenta ietekmi uz mērķgrupas vajadzību apmierināšanu. Sekojot valsts iniciatīvai apmaksāt pusdienas skolēniem līdz 4. klasei, no 2016. gada daļa pašvaldību ir palielinājušas mērķgrupas aptvērumu – skolēnu skaitu, kas var saņemt brīvpusdienas. Ir pašvaldības, kur brīvpusdienas tiek piedāvātas visiem skolēniem, bet citviet – trūcīgo un maznodrošināto ģimeņu, daudz bērnu ģimeņu u.c. ģimeņu, kas pakļautas augstākam nabadzības riskam, bērniem.

Meklējot arvien efektīvākus risinājumus ģimeņu ar bērniem pilnvērtīgam atbalstam, RPL, 2012-2014 tika ietverts papildus uzdevums “Īstenot citus atbalsta pasākumus preču, pakalpojumu un vides pieejamībai ģimenēm”, tā realizācijai kā vienu no pasākumiem paredzot “Izvērtēt pašvaldības kārtējā gada budžeta līdzekļu sadalījumu, kā arī izmaiņas tajā, un pēc iespējas nodrošināt pilnībā apmaksātas pusdienas daudz bērnu un sociālā riska ģimeņu bērniem **pirmsskolas izglītības iestādēs** (turpmāk – PII)”. Atbilstoši Pamatnostādņu Vidusposma izvērtējumam, šis pasākums, kas ietvēra pašvaldību saistošo noteiktumu par izglītojamiem, kuru ēdināšanas izmaksas sedz pašvaldība, analīzi un izstrādātas vadlīnijas pašvaldībām pilnībā apmaksātu pusdienu daudz bērnu un sociālā riska ģimeņu bērniem nodrošināšanai, tiek definēts kā izpildīts: “LM 16.12.2014. vēstule Nr. 33-1-0701/2599 pašvaldībām, LPS”. Jāņem vērā, ka ģimenes politikas plānošanas dokumentā ietvertais atbalsta pasākums šādi nenoslēdzas, jo pēc LM iniciatīvas 2016. gadā tiek uzsākta pašvaldību interneta aptauja, ko turpina DLC, lai precīzi identificētu atbalstu, ko ēdināšanas jomā katra Latvijas pašvaldība sniedz bērniem PII un plānotu turpmākās rīcības.

Šis jautājums vienlaikus aktualizēts arī sabiedrībā, 2015. gada 30. aprīlī Sabiedrisko iniciatīvu portālā ManaBalss.lv uzsākot parakstu vākšanu, lai visās Latvijas PII tiktu nodrošināta bezmaksas ēdināšana sākot no 2016. gada 1. septembra.²⁷¹ Pēc iniciatīvas iesniegšanas Saeimā, tā vairākkārt skatīta Saeimas Mandātu, ētikas un iesniegumu komisijas sēdēs, kur deputāti un pieaicinātie eksperti iniciatīvu vērtējuši ļoti pozitīvi, tomēr katram bijis savs skatījums par iniciatīvas ieviešanas mehānismu un laika plānu.²⁷² Tāpēc lemts iniciatīvas saturu un iespējamus risinājumus analizēt padziļinātāki, tos ietverot DLC informatīvā ziņojumā.²⁷³

Kā rāda ziņojumā ietvertā informācija, 2017. gadā katra pašvaldība Latvijā sniedz kādu atbalstu bērnu ēdināšanai PII (skatīt 6.2.2. att.).

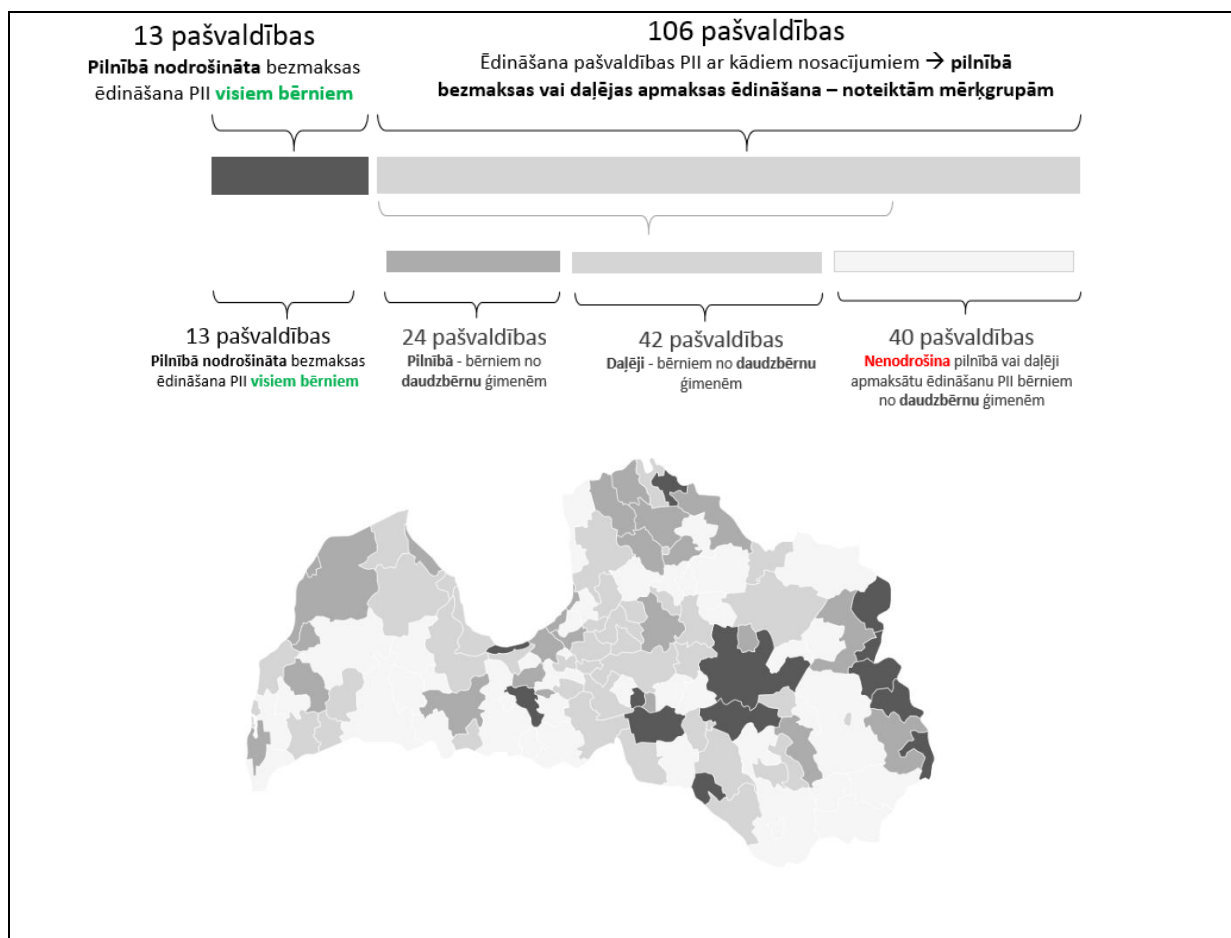
²⁷⁰ Ministru kabineta 28.12.2010. noteikumi Nr.1206 “Kārtība, kādā aprēķina, piešķir un izlieto valsts budžetā paredzētos līdzekļus pašvaldībām pamatizglītības iestādēs skolēnu ēdināšanai”. Latvijas Vēstnesis, 206 (4398), 30.12.2010, [skatīts 22.11.2018.], pieejams tiešsaistē: <https://likumi.lv/doc.php?id=223611>

²⁷¹ Detalizētāk: ManaBalss.lv (2015). Par bezmaksas ēdināšanu bērnu dārzos, pieejams tiešsaistē: <https://manabalss.lv/par-bezmaksas-edinasanu-bernudarzos/show>

²⁷² Latvijas Republikas 12. Saeimas rudens sesijas trešā sēde 2016. gada 22. septembrī, pieejams tiešsaistē: <http://www.saeima.lv/lv/transcripts/view/375>

²⁷³ PKC, DLC (2017). Informatīvais ziņojums par iespējām nodrošināt bezmaksas ēdināšanu pašvaldību pirmsskolas izglītības iestādēs, pieejams tiešsaistē: https://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/InfoZ_edinashana.pdf. Ziņojuma izstrādē informācija apkopota, veicot visu Latvijas pašvaldību telefonaptauju (īstenošanas laiks: 02.2017.), lai iegūtu pēc iespējas jaunāko informāciju, kas papildinātu un precizētu LM 04.2016. uzsāktās pašvaldību interneta aptaujas datus.

6.2.2. attēls. Pašvaldību prakses bezmaksas ēdināšanai PII: bērni no daudzbērnu ģimenēm, 2017. gads

Avots: PKC, DLC (2017). Informatīvais ziņojums par iespējam nodrošināt bezmaksas ēdināšanu pašvaldību pirmsskolas izglītības iestādēs [skatīts 01.02.2017], pieejams tiešsaistē:

https://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/InfoZ_edinashana.pdf

Tiesa, vien salīdzinoši neliela daļa – 13 no 119 pašvaldībām – PII audzēkņu bezmaksas ēdināšanu nodrošina pilnībā visās vecuma grupās. Ievērojami lielākā daļa pašvaldību atbilstoši normatīvajos aktos noteiktajam ēdināšanu pilnībā vai daļēji apmaksā bērniem no sociāli jutīgākajām grupām, primāri – bērniem no trūcīgām un maznodrošinātām ģimenēm. Pāris pašvaldības meklējušas risinājumus ģimenēm, kur bērnus audzina viens no vecākiem, šīm ģimenēm piemērojot lielāku ēdināšanas maksas samazinājumu.

Kopumā nedaudz vairāk nekā trešā daļa pašvaldību, t.sk., vairāku lielo pilsētu pašvaldības, pilnībā apmaksā ēdināšanu arī bērniem no daudzbērnu ģimenēm, nevērtējot šo ģimeņu ienākumus. Aptuveni tikpat liela daļa pašvaldību sniedz daļēju atbalstu, bet kopumā 40 Latvijas pašvaldībās netiek sniegts nekāds finansiāls atbalsts ēdināšanai PII bērniem no daudzbērnu ģimenēm, ja šo ģimeņu ienākumi ir lielāki par līmeni, kas noteikts trūcīgās vai maznodrošinātās personas statusa iegūšanai. DLC eksperti, rekomendējot turpmāko rīcību, primāri akcentē nepieciešamību nodrošināt PII pieejamību ikvienam bērnam, un pēc tam – bezmaksas ēdināšanu PII secīgi sākot ar sociāli jutīgākām ģimenēm.

Ņemot vērā paveikto, var atzinīgi novērtēt Pamatnostādņu RPL, 2012-2014 ietverto uzdevumu kā sākotnējo iniciatīvu, lai sniegtu atbalstu ēdināšanas apmaksai bērniem PII, kā arī ieteicams ģimenes politikas plānošanas speciālistiem monitorēt pašvaldību īstenotās aktivitātes bezmaksas ēdināšanai PII

un skolās. Visticamāk šis pasākums iekļaujams nākamā ģimenes politikas plānošanas dokumentā, lai gūtu pārliecību, ka ģimenēm ar bērniem sniegtas līdzvērtīgas iespējas un pamatpakalpojumi, neatkarīgi no pašvaldību atšķirīgajām finansiālajām iespējām vai izpratnes par ģimeņu ar bērniem vajadzībām.

Jo īpaši, ņemot vērā Latvijas ģimeņu viedokli, kas bezmaksas ēdināšanu sākumskolas skolēniem novērtējuši visai pozitīvi. Tieši bezmaksas ēdināšana 1.-4. klasēm ir pasākums, ko ievērojami lielākā daļa (84%) Izvērtējuma ietvaros veiktās aptaujas respondentu vērtējuši kā izteikti noderīgu (summējot atbildes “ļoti noderīgs” un “noderīgs”), un tikai retais paudis pretēju viedokli. Savukārt, raugoties perspektīvā, tieši bezmaksas ēdināšana PII ir tā iniciatīva, kas, pēc Izvērtējuma pētījuma ietvaros veiktās aptaujas respondentu domām, noteikti būtu jāatbalsta un jāfinansē no publiskajiem resursiem. Kopumā 79% iedzīvotāju uzskatījuši, ka valstij noteikti jāatbalsta bezmaksas ēdināšanas ieviešanu bērnudārzos un vēl 11% pret šādu pasākumu bijuši neitrāli, bet ne negatīvi noskaņoti. Līdz ar to, vērtējot valsts un pašvaldību finansiālās iespējas, arī nākamajā ģimenes politikas plānošanas dokumentā būtu jāpievērš šim jautājumam uzmanība, jo īpaši – lai palielinātu to bērnu īpatsvaru, kas apmeklē PII, ņemot vērā kvalitatīvas pirmsskolas izglītības ietekmi uz bērna turpmāko attīstību.

- Pilnveidot ģimenēm, bērniem un pedagogiem pieejamo konsultatīvo atbalstu

Uzdevuma ietvaros Rīcības plāna „Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017.gadam” īstenošanai 2012. –2014.gadam” definēti trīs pasākumi, kuri arī ir izpildīti. Savukārt 2016.-2017.gada plānā plānoti trīs pasākumi. Jāatzīmē, ka šim uzdevumam nav formulēti politikas rezultāti un politikas pamatnostādnēs noteiktie rezultatīvie rādītāji.

6.2.21. tabula. Uzdevuma “Pilnveidot ģimenēm, bērniem un pedagogiem pieejamo konsultatīvo atbalstu” ietvaros noteiktie pasākumi un to rezultāti

Pasākums	Rezultatīvais rādītājs	Izpilde
Informēt sabiedrību par ģimenēm ar bērniem pieejamiem atbalsta pakalpojumiem, piemēram, Uzticības tālruņa tematiskajām dienām, konsultatīvajām dienām reģionos u.c.	Informācija LM un VBTAI mājas lapā	Izpildīts
Nodrošināt iespēju saņemt psiholoģisko palīdzību gadījumos, kad bāriņtiesām jālemlj par bērnu tiesību un interešu ievērošanu	Ne mazāk kā 2 500 psihologa konsultāciju ģimenēm ar bērniem krīzes situācijā skaits	Izpildīts
Izglītot sociālos darbiniekus, t.sk., par sociālā riska novērtēšanu ģimenēm ar bērniem.	Semināri pašvaldību sociālajiem darbiniekiem (pa reģioniem)	Atbilstoši pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumama, pasākums vērtēts kā <i>izpildīts</i> ²⁷⁴
Nodrošināt vecākiem iespēju saņemt valsts juridisko palīdzību bāriņtiesas pieņemtā lēmuma pārsūdzēšanai bērna tiesību un tiesisko interešu aizsardzības lietās (Ar nosacījumu, ja tiek pieņemta likumprojekta	Vecākiem sniegtas konsultācijas	Izpildīts

²⁷⁴ Informatīvais ziņojums (2015). *Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam īstenošanas vidusposma (2012.-2014.gadā) novērtējums*. Rīga. 95.–97. lpp.

pakete - „Grozījumi „Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likumā”” un „Grozījumi Civilprocesa likumā””, kas ir izskatīta un atbalstīta 2015.gada 7.jūlija Ministru kabineta sēdē (prot. Nr.32 18. un 19.§.)

Par uzdevumu atbildīgo institūciju vērtējumā pasākums *Informēt sabiedrību par ģimenēm ar bērniem pieejamiem atbalsta pakalpojumiem, piemēram, Uzticības tālruņa tematiskajām dienām, konsultatīvajām dienām reģionos u.c* vērtējams kā izpildīts. VBTAI mājaslapā, sadaļā “Aktualitātes” tiek publicēta informācija par gaidāmajām konsultatīvajām dienām Latvijas pašvaldībās, to norises laiku un vietu, kā arī izteikts aicinājums gan pašvaldības speciālistiem, gan iedzīvotājiem apmeklēt konsultatīvās dienas, lai iegūtu informāciju par aktualitātēm bērnu tiesību aizsardzības jautājumos vai saņemtu konsultāciju. Piemēram, 2017.gadā organizētas 48 konsultatīvās dienas Latvijas pašvaldībās. VBTAI mājaslapā, sadaļā “Aktualitātes”, kā arī VBTAI un Uzticības tālruņa kontos sociālajos tīklos, piemēram, *Facebook, Twitter, draugiem.lv*, pirms *Bērnu un pusaudžu uzticības tālruņa* informatīvajām akcijām tiek publicēta informācija par konkrētās informatīvās akcijas norises laiku, tēmu, aktuālajiem jautājumiem. Pēc informatīvās akcijas noslēgšanās minētajos informācijas nesējos tiek publicēta informācija par konkrētās akcijas rezultātiem, t.i., tās laikā saņemtajiem zvaniem, sniegtajām psiholoģiskajām konsultācijām un jautājumiem, par kuriem visbiežāk akcijas laikā psiholoģiskā palīdzība sniegta. 2017.gadā organizētas 6 *Bērnu un pusaudžu uzticības tālruņa* informatīvās akcijas.²⁷⁵

Par uzdevumu atbildīgo institūciju vērtējumā pasākums *Nodrošināt iespēju saņemt psiholoģisko palīdzību gadījumos, kad bāriņtiesām jālemj par bērnu tiesību un interešu ievērošanu* vērtējams kā izpildīts. 2016.gadā kopumā sniegtas 3000 psihologa konsultācijas, 2017.gadā kopumā sniegtas 3949 psihologa konsultācijas adoptētājiem, audžuģimenēm, aizbildņiem, viesģimenēm, bez vecāku gādības palikušiem bērniem un ģimenēm ar bērniem, kuras nonākušas krīzes situācijā. Konsultācijas sniegtas par vecāku aizgādības tiesību atjaunošanas jautājumiem; saskarsmes problēmu ģimenē un grūtībām bērnu audzināšanā jautājumiem; vecāku šķiršanās un bērnu dzīvesvietas noteikšanas jautājumiem; atbalsta sniegšanu ģimeniskas vides bērnu ārpusģimenes aprūpes nodrošinātājiem u.c. Pasākums *Nodrošināt vecākiem iespēju saņemt valsts juridisko palīdzību bāriņtiesas pieņemtā lēmuma pārsūdzēšanai bērna tiesību un tiesisko interešu aizsardzības lietās* vērtējams kā izpildīts. 2016.gadā administrācija administratīvajās lietās, personai pārsūdzot bāriņtiesas lēmumu par bērnu tiesību un tiesisko interešu aizsardzību, piešķīra valsts nodrošināto juridisko palīdzību 19 lietās, savukārt 2017.gadā - 13 lietās.²⁷⁶ Kā rezultatīvais rādītājs nav noteikts konkrēts skaits vai amplitūda.

Uzdevuma ietvaros izvirzīti konkrēti, realizējami pasākumi. Daļa no īstenotajiem pasākumiem fokusējas uz atbalsta sniegšanu specifiskās situācijas, noteiktu problēmu risināšanai. Diskutējams ir uzdevuma uzstādījums ‘pilnveidot’ – vai tas nosaka koncentrēšanos uz jau esošā piedāvājuma/ pakalpojuma uzlabošanu un attīstīšanu, vai arī piedāvājuma/ pakalpojuma dažādošanu, jaunu piedāvājumu/ pakalpojumu ieviešanu. Esošie pasākumi drīzāk norāda uz otro pieeju – dažādu pakalpojumu sniegšanu. Iespējams, ka tālākā attīstība būtu esošā piedāvājuma efektivitātes izvērtēšana. Kā intervijā norāda eksperti uzticības tālruņa statistika – zvanu skaits iet uz leju, bet konsultāciju skaits pieaug. Tālākai attīstībai nepieciešams sniegtā konsultatīvā atbalsta detalizētāks izvērtējums.

²⁷⁵ Labklājības ministrijas *Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas 2016.gada publiskais pārskats*. 81. lpp.; Labklājības ministrijas *Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas 2017.gada publiskais pārskats*. 25. lpp.

²⁷⁶ Juridiskās palīdzības dienests *Par Rīcības plānā iekļauto pasākumu izpildi*. Nr. 1-6.2.18/12

Esošajos pasākumos iztrūkst mērķēts konsultatīvais atbalsts pedagogiem. Projekta ietvaros intervētie eksperti norāda uz pedagogiem nepieciešamo atbalstu. Pašvaldību izglītības un sociālo jautājumu eksperti norāda, ka bieži vien pedagogi neatpazīst skolēnu psiholoģiskās problēmas un baidās strādāt ar šiem bērniem. Trūkums ir meklējams izglītības sistēmā, kas nesagatavo pedagogus šādam darbam, augstskolu programmas nepievērš nepieciešamo uzmanību psiholoģiskajai sagatavošanai. Iezīmējas arī psihologu nepietekošs finansējums un psihologu trūkums ārpus pilsētām.

Tomēr neskatoties uz minētajām iebildēm, izvirzītie pasākumi kopumā atbilst uzdevuma formulējumam.

- Atjaunot bezmaksas apmācību programmu vecākiem par bērnu emocionālo audzināšanu

Uzdevuma ietvaros Rīcības plāna „Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017.gadam” īstenošanai 2012. –2014.gadam” un 2016.-2017.gada plānā šis uzdevums nav ietverts. Ne tikai pasākumi nav iecerēti, bet uzdevums kā tāds nav ietverts rīcības plānos. Jāatzīmē, ka uzdevumam nav atbilstošu politikas rezultātu un politikas pamatnostādnēs noteikto rezultātīvo rādītāju.

Lai arī uzdevums ir izvirzīts politikas pamatnostādnēs, tas nav ietverts nevienā no rīcības plāniem. Apmācība par bērnu emocionālo audzināšanu ir samērā populāra tēma. Ievadot *google.lv* meklētājā frāzi ‘bērnu emocionālā audzināšana’ var iegūt plašu informācijas klāstu par dažādiem piedāvātajiem kursiem (šāds protopētījums, protams, nav uzskatāms par reprezentatīvu situācijas atspoguļojumu). Tai skaitā arī bezmaksas kursiem, kurus piedāvā vairākas pašvaldības.²⁷⁷ Intervētā pašvaldības pārstāvošā eksperte norāda, ka pašvaldībās patlaban daudz tiek īstenoti projekti par veselības veicināšanu, tur nereti ir ietvertas arī aktivitātes par bērnu emocionālo audzināšanu.

Izvērtējot šī uzdevuma iespējamo tālāko attīstību, svarīgas ir divas 2018.gada rudenī izskanējušās sociālās kampaņas. Oktobrī *Centrs Dardedze* uzsāka sociālo kampaņu *Sitiens.Sāp.Abiem. Centra Dardedze* veiktajā pētījumā iegūtā informācija atklāj, ka būtiska daļa Latvijas sabiedrības (32%) savu bērnu audzināšanā izmanto fizisku sodu: “Lai gan 49% respondentu uzskata, ka bērna sišana kā audzināšanas metode nav pieļaujama, gandrīz tikpat liels aptaujas dalībnieku skaits (47%) tomēr pieļauj, ka dažās situācijās bērns var tikt disciplinēts ar sišanu.”²⁷⁸

Jāsecina, ka sabiedrībā ir pieprasījums pēc zināšanām, par bērnu audzināšanu, tāpēc nākotnē būtu jāizsver šī uzdevuma iekļaušana arī rīcības plānā. Vajadzību pēc informācijas norāda arī pētījuma *Motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu potenciālās mērķa grupas profilēšana un vajadzību izpēte* respondenti informatīvo vajadzību spektrā, iekļaujot arī vajadzības pēc izpratnes par bērnu audzināšanas jautājumiem, it sevišķi, ja viena vecāka ģimenē aug pretējā dzimuma bērni.²⁷⁹

- Sekmēt skolu un pirmsskolas izglītības iestāžu sadarbību ar vecākiem izglītības ieguves procesā

Uzdevuma ietvaros Rīcības plāna „Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017.gadam” īstenošanai 2012. –2014.gadam” definēti trīs uzdevumiem, no kuriem divi ir izpildīti un viens ir daļēji izpildīts.

²⁷⁷ Izgūts no: <http://www.mammamuntetiem.lv/articles/39019/vecakiem-riga-piedava-bezmaksas-kursus-bernu-un-pusaudzu-emocionalaja-audzinasana-izmanto-iespeju/> (22.11.2018)

²⁷⁸ Izgūts no: <http://www.centrsdardedze.lv/data/materiali/petijuma-rezultati.pdf> (22.11.2018)

²⁷⁹ Baltic Institute of Social Sciences (2017). *Motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu potenciālās mērķa grupas profilēšana un vajadzību izpēte*. 40. lpp.

6.2.22. tabula. Uzdevuma “Sasmēģināt skolu un pirmsskolas izglītības iestāžu sadarbību ar vecākiem izglītības ieguves procesā” ietvaros noteiktie pasākumi un to rezultāti

Pasākums	Rezultatīvais rādītājs	Izpilde
Skolās popularizēt ģimeni, tās nozīmi un lomu. <i>Izpildīts</i>	Īstenots projekts „Draudzīga skola”	Atbilstoši pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumama, pasākums vērtēts kā <i>izpildīts</i> ²⁸⁰
Ārpusģimenes aprūpes iestādēs mācīt bērniem prasmes veidot pozitīvas attiecības ar apkārtējiem un veicināt atbildību un patstāvību. <i>Izpildīts</i>	Īstenots projekts „Draudzīga māja”	Atbilstoši pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumama, pasākums vērtēts kā <i>izpildīts</i>
Izvērtēt psihologa un sociālā pedagoga pakalpojumu pieejamību pirmsskolas izglītības iestādēs un vispārējās izglītības iestādēs. <i>Daļēji izpildīts</i>	1. Diskusija ar bērnu tiesību aizsardzības un izglītības jomas ekspertiem un psihologu pārstāvjiem 2. MK iesniegti priekšlikumi turpmākai rīcībai	Atbilstoši pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumama, pasākums vērtēts kā <i>daļēji izpildīts</i>

Savukārt 2016.-2017.gada plānā uzdevumam pasākumi netiek plānoti, jo pasākumi tiks īstenoti Izglītības attīstības pamatnostādņu 2014.-2020.gadam ietvaros. Jāatzīmē, ka uzdevumam nav atbilstošu politikas rezultātu un politikas pamatnostādņēs noteikto rezultatīvo rādītāju.

- Atbalstīt bērnu-invalīdu un ilgstoši slimojošu bērnu aprūpi mājās. (Uzdevuma nosaukums precizēts: “Atbalstīt bērnu ar funkcionāliem traucējumiem un ilgstoši slimojošu bērnu aprūpi mājās”)

Uzdevuma ietvaros Rīcības plāna „Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017.gadam” īstenošanai 2012. –2014.gadam” definēti divi pasākumi, no kuriem viens ir izpildīts, savukārt otrs ir izpildīts daļēji. Rīcības plāns 2012.-2014.gadam savos pasākumos koncentrējas gan uz bērnu, kas ir uzdevuma galvenais fokuss, gan arī uz vecāku vajadzībām. Savukārt 2016.-2017.gada plānā ir paredzēts viens pasākums.

6.2.23. tabula. Uzdevuma “Atbalstīt bērnu ar funkcionāliem traucējumiem un ilgstoši slimojošu bērnu aprūpi mājās” ietvaros noteiktie pasākumi un to rezultāti

Pasākums	Rezultatīvais rādītājs	Izpilde
----------	------------------------	---------

²⁸⁰ Informatīvais ziņojums (2015). *Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam īstenošanas vidusposma (2012.-2014.gadā) novērtējums*. Rīga. 99.-101. lpp.

Izplatīt informāciju par bērniem ar funkcionāliem traucējumiem pieejamajiem sociālo pakalpojumu un valsts sociālo pabalstu veidiem, ārstniecības un rehabilitācijas pakalpojumiem, izglītības iespējām.	Izstrādāts informatīvs materiāls, kas pieejams arī elektroniskā formātā	Atbilstoši pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumama, pasākums vērtēts kā <i>izpildīts</i> ²⁸¹
Izvērtēt iespēju atbalstīt strādājošos vecākus, kuriem ir bērns ar funkcionāliem traucējumiem, nodrošinot tiem kvalificētas atbalsta personas (īpaši apmācītas aukles, asistenti, aprūpes personas u.c.).	MK iesniegta koncepcija	Atbilstoši pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumama, pasākums vērtēts kā <i>daļēji izpildīts</i>
Attīstīt „atelpas brīža” jeb īslaicīgās aprūpes pakalpojumu pie sociālo pakalpojumu sniedzējiem bērniem ar smagiem funkcionāliem traucējumiem (30 dienas gada laikā)	Pakalpojuma saņēmēju skaits - 400 bērni ar smagiem funkcionāliem traucējumiem. Izpildes termiņš - 2020.gada 2.pusgads.	Projekts izstrādes procesā.

Par uzdevumu atbildīgo institūciju vērtējumā pasākums *Attīstīt „atelpas brīža” jeb īslaicīgās aprūpes pakalpojumu pie sociālo pakalpojumu sniedzējiem bērniem ar smagiem funkcionāliem traucējumiem (30 dienas gada laikā)* ir izpildes procesā, jo rezultatīvajā rādītājā ir norādīts, ka pakalpojuma izpildes termiņš ir 2020.gada otrais pusgads. Uz 31.12.2017. "atelpas brīža" jeb īslaicīgās aprūpes pakalpojumu pie sociālo pakalpojumu sniedzējiem saņēmuši 48 bērni ar smagiem funkcionāliem traucējumiem.²⁸²

Nelielais pakalpojuma izmantotāju skaits – 48, rada bažas par rezultatīvā rādītāja sasniegšanas iespējām izpildes termiņā. Intervētā eksperte, analizējot iemeslus zēmam pakalpojuma izmantojumam, norāda, ka ‘atelpas brīdi’ piedāvā vien 7 pakalpojuma sniedzēji.²⁸³ Bērniem līdz 18 gadu vecumam “atelpas brīdi” piedāvā arī Bērnu klīniskā universitātes slimnīca.²⁸⁴ Līdz ar to, bieži vien pakalpojums tiek piedāvāts tālu no pakalpojuma saņēmēja dzīves vietas, kas apgrūtina “atelpas brīža” izmantošanu.

Deinstitutionalizācijas ietvaros²⁸⁵ “atelpas brīdis” tiek piedāvāts bērniem ar funkcionālajiem traucējumiem, kam ir nepieciešama īpaša kopšana, kā arī pilngadīgām personām ar garīga rakstura

²⁸¹ Informatīvais ziņojums (2015). *Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam īstenošanas vidusposma (2012.-2014.gadā) novērtējums*. Rīga. 74.-76.. lpp.

²⁸² Labklājības ministrijas sagatavotā informācija.

²⁸³ Sociālo pakalpojumu sniedzēju reģistrs. Pieejams: <http://www.lm.gov.lv/lv/?id=91020>, skatīts 2018. gada 22. novembrī

²⁸⁴ Bērnu klīniskā universitātes slimnīca. Pieejams: <https://www.bkus.lv/lv/content/sociala-aprupe-atelpas-bridis>, skatīts 2018.gada 22. novembrī

²⁸⁵ Saskaņā ar MK noteikumiem Nr 313 no 2015.gada 16.jūnija par Darbības programmas "Izaugsme un nodarbinātība" 9.2.2.specifiskā atbalsta mērķa "Palielināt kvalitatīvu institucionāli aprūpei alternatīvu sociālo pakalpojumu dzīvesvietā un ģimeniskai videi pietuvinātu pakalpojumu pieejamību personām ar invaliditāti un bērniem" 9.2.2.1.pasākuma "Deinstitutionalizācija" īstenošanu

traucējumi. Tiek plānots, ka šī procesa ietvaros pieprasījums pēc pakalpojuma palielināsies. Tomēr, no pašvaldību viedokļa raugoties, pakalpojuma ilgspējas kontekstā ir svarīgs finansējuma jautājums.

Eksperte uzsver vēl vienu ļoti būtisku faktoru – vecāki neuzticas, jo ‘jānodod bērns’ prom, jāatstāj pie cilvēkiem, par kuru kompetenci vecākiem var arī nebūt pieredzes.

Šī izvērtējuma ietvaros veiktās Latvijas iedzīvotāju aptaujas par valsts atbalstu ģimenēm ar bērnu ar funkcionāliem traucējumiem un ilgstoši slimojošu bērnu aprūpi mājās rezultāti liecina, ka vairāk nekā puse no aptaujātajiem sniegto atbalstu novērtēt pozitīvi. Jāatzīmē, ka šis nav konkrēti pakalpojumu izmantotāju viedoklis, bet sabiedrības kopumā. Kopumā respondenti līdz šim īstenotos pasākumus ģimenēm, kas audzina bērnus ar invaliditāti, vērtē kā noderīgus. Summējot, 62% respondenti atbalsta iniciatīvas ir novērtējuši pozitīvi, savukārt par iniciatīvu nav informēti/ nezina par tādām 20% respondentu.

Lai sekmētu bērnu ar funkcionāliem traucējumiem un ilgstoši slimojošu bērnu aprūpi mājās būtu lietderīgi, ja “atelpas brīdis” kļūtu lietotājam draudzīgāks, piemēram, būtu pieejams tuvāk pakalpojumu saņēmējam, sniedzot iespēju pakāpeniski iepazīties ar jaunu vidi, jaunu aprūpētāju. Vienlaikus, svarīga ir aprūpes mājās pieejamība gan bērniem ar funkcionāliem traucējumiem, gan arī pilngadīgām personām, kam nepieciešama īpaša kopšana.

- Palielināt bērnu invalīdu aprūpei piemērotu un dažādotu tehnisko palīglīdzekļu piegādi kvantitatīvi un kvalitatīvi. Uzdevuma nosaukums precizēts: “Palielināt bērnu ar funkcionāliem traucējumiem aprūpei piemērotu un dažādotu tehnisko palīglīdzekļu piegādi kvantitatīvi un kvalitatīvi”

Uzdevuma ietvaros Rīcības plāna „Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017.gadam” īstenošanai 2012. –2014.gadam” definēts un izpildīts viens uzdevums. Savukārt 2016.-2017.gada plānā ir paredzēts viens pasākums. Jāatzīmē, ka uzdevumam nav atbilstošu politikas rezultātu un politikas pamatnostādnēs noteikto rezultatīvo rādītāju.

6.2.24. tabula. Uzdevuma “Palielināt bērnu ar funkcionāliem traucējumiem aprūpei piemērotu un dažādotu tehnisko palīglīdzekļu piegādi kvantitatīvi un kvalitatīvi” ietvaros noteiktie pasākumi un rezultāti

Pasākums	Rezultatīvais rādītājs	Izpilde
Palielināt bērnu ar funkcionāliem traucējumiem aprūpei piemērotu un dažādotu tehnisko palīglīdzekļu piegādi kvantitatīvi un kvalitatīvi	Bērnu ar funkcionāliem traucējumiem aprūpei piemērotu un dažādotu un kvalitatīvu tehnisko palīglīdzekļu skaits (attiecībā pret pieprasījumu)	Atbilstoši pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumama, pasākums vērtēts kā <i>izpildīts</i> ²⁸⁶ Daļēji izpildīts 2016.-2017.gada plānā

Par uzdevumu atbildīgo institūciju vērtējumā pasākums *Palielināt bērnu ar funkcionāliem traucējumiem aprūpei piemērotu un dažādotu tehnisko palīglīdzekļu piegādi kvantitatīvi un kvalitatīvi* vērtējams kā daļēji izpildīts. 2017.gadā valsts finansēto tehnisko palīglīdzekļiem saraksts nav papildināts. 2016.gadā atbilstoši pieprasījumam papildināts ar 9 veidu tehniskajiem palīglīdzekļiem. Skaidrojums zināmai stagnācijai tehnisko palīglīdzekļu nodrošināšanas jomā tiek minēta tehnisko palīglīdzekļu sistēmas neefektivitāte. Lai padarītu pieejamāku no valsts budžeta finansēto TPL pakalpojumu, LM plāno veikt nozīmīgas izmaiņas TPL nodrošināšanas sistēmā, tostarp, izstrādāt jaunu TPL organizācijas modeli, kas paredz TPL iegādi pie ražotājiem vai piegādātājiem tiešas patērētāju izvēles sistēmas ietvaros; veicināt TPL pieejamību un aktualizēt sarakstu, paredzot TPL grupu un pozīciju pārskatīšanu un papildināšanu ar jauniem TPL veidiem, TPL dalīšanu atbilstoši pieprasītāju funkcionālās aktivitātes līmeņiem un TPL izmantošanas mērķiem u.c.²⁸⁷

Jāuzsver, ka palīglīdzekļu skaits, kā tas ir noteikts arī uzdevuma formulējumā, nav pašmērķis. Uzdevumā ir norādīts uz kvalitātes aspektiem, tāpēc palīglīdzekļu saraksta nepapildināšana automātiski nenozīmē uzdevuma neizpildīšanu. Tomēr pētījumā Motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu potenciālās mērķa grupas profilēšana un vajadzību izpēte respondenti norāda uz palīglīdzekļu dārdzību un nepiemērotību konkrētajai personai ar invaliditāti (pieaugušajam vai bērnam) kā šķērslī efektīvākai ģimenes locekļa aprūpei.²⁸⁸

- Sekmēt bērnu invalīdu integrāciju vispārizglītojošās izglītības iestādēs. Precizētais nosaukums: “Skmēt bērnu ar funkcionālajiem traucējumiem iekļaušanu vispārizglītojošās izglītības iestādēs”

Uzdevuma ietvaros Rīcības plāna „Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017.gadam” īstenošanai 2012. –2014.gadam” definēti divi uzdevumi, kuri izpildīti. Savukārt 2016.-2017.gada plānā ir paredzēts viens pasākums. Šajā plānā izvīrēto aktivitāti var vērtēt kā izrietošu no iepriekšējā rīcības plānā paveiktā. Ja 2012.-2014.gada rīcības plāna pasākumi koncentrējas uz vides sagatavošanu, tad

²⁸⁶ Informatīvais ziņojums (2015). *Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam īstenošanas vidusposma (2012.-2014.gadā) novērtējums*. 88. – 89. lpp.

²⁸⁷ Labklājības ministrijas sagatavotā informācija

²⁸⁸ Baltic Institute of Social Sciences (2017). *Motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu potenciālās mērķa grupas profilēšana un vajadzību izpēte*. Rīga. 27. lpp

2016. – 2017.gada rīcības plāna pasākums ir tieša palīdzības sniegšana. Jāatzīmē, ka uzdevumam nav atbilstošu politikas rezultātu un politikas pamatnostādņēs noteikto rezultatīvo rādītāju.

6.2.25. Tabula. Uzdevuma “Skmēt bērnu ar funkcionālajiem traucējumiem iekļaušanu vispārizglītojošās izglītības iestādēs” ietvaros noteiktie pasākumi un to rezultāti

Pasākums	Rezultatīvais rādītājs	Izpilde
Turpināt izglītības iestāžu pielāgošanu bērnu ar funkcionāliem traucējumiem vajadzībām. <i>Izpildīts</i>	Pielāgoti 17 objekti gadā ES fondu darbības programmas „Infrastruktūra un pakalpojumi” 3.1.4.3.aktivitātes „Pirmsskolas izglītības iestāžu infrastruktūras attīstība nacionālās un reģionālas nozīmes attīstības centros” ietvaros	Atbilstoši pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumama, pasākums vērtēts kā <i>izpildīts</i> ²⁸⁹
Nodrošināt metodiskos materiālus vispārizglītojošo izglītības iestāžu darbiniekiem darbam ar bērniem ar funkcionāliem traucējumiem. <i>Izpildīts</i>	Metodiskie ieteikumi	Atbilstoši pamatnostādņu Vidusposma izvērtējuma ziņojumama, pasākums vērtēts kā <i>izpildīts</i>
Nodrošināt asistenta pakalpojumus	Pakalpojumu skaits Nodrošināts asistenta pakalpojums izglītojamajiem ar speciālām vajadzībām, kuri integrēti vispārējās izglītības iestādēs	Izpildīts <i>Piezīme.</i> Kā rezultatīvais rādītājs nav noteikts konkrēts skaits vai amplitūda.

Par uzdevumu atbildīgo institūciju vērtējumā pasākums *Nodrošināt asistenta pakalpojumus* vērtējams kā izpildīts. Nodrošināto pakalpojumu skaits: 2016.gada 15.septembris – 259 izglītojamie; 2017.gada 15.septembris – 240 izglītojamie.²⁹⁰

Par pakalpojuma rezultatīvo rādītāju pēc būtības ir izvirzīta pakalpojuma nodrošināšana kā tāda. Minētā uzdevuma izpildi ir svarīgi skatīties kontekstā ar iepriekšējo rīcības plānu, kurā tika izvirzīti un izpildīti pasākumi *Turpināt izglītības iestāžu pielāgošanu bērnu ar funkcionāliem traucējumiem vajadzībām* un *Nodrošināt metodiskos materiālus vispārizglītojošo izglītības iestāžu darbiniekiem darbam ar bērniem ar funkcionāliem traucējumiem*. Tādejādi pasākums *Nodrošināt asistenta pakalpojumus* ir iesākto pasākumu turpinājums/ izrietošs no iepriekš paveiktā. Tomēr uzdevuma formulējums ir par ‘iekļaušanas sekmēšanu’, kas paredz kvalitatīvus uzlabojumus. Esošie pasākumi kopumā ir koncentrējušies uz fiziskās vides pielāgošanu, mazāk pievēršot uzmanību sociālajai un emocionālajai videi, iespējamo

²⁸⁹ Informatīvais ziņojums (2015). *Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam īstenošanas vidusposma (2012.-2014.gadā) novērtējums*. 89. – 90. lpp.

²⁹⁰ Izglītības un zinātnes ministrijas informācija par *Rīcības plānu Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam īstenošanai 2016. – 2017.gadam izpildi*. Nr. 01-10e/4873

šķēršļu mazināšanai šajās vidēs. Diskusijā “Diskusija: vienota skola visiem bērniem”²⁹¹ tika runāts arī par asistenta pakalpojuma nodrošināšanu un kā padarīt šo pakalpojumu efektīvāku. Diskusijas dalībnieki vienprātīgi atzina, ka šī brīža asistentu skaits neatspoguļo vajadzību pēc pakalpojuma. Prasības asistentam ir ļoti augstas, savukārt atalgojums mazs. Diskusijā īpaša uzmanība tika veltīta asistenta amatam izvirzītajām prasībām – nepieciešamībai pēc bakalaura grāda pedagoģijā. Diskusijas dalībnieki norādīja uz nepieciešamību mainīt MK noteikumus, kas ļautu par asistentiem kļūt arī darbiniekiem bez pedagoģiskās izglītības. Tas būtu iespējams, jo asistents nedarbojas kā pedagogs, tāpēc šī prasība savā būtībā ir aplama. Diskusijā pārstāvētie eksperti²⁹² uzsvēra, ka lielā mērā tas ir politiskās gribas jautājums, jāsaprot, ka šobrīd šis rīks ir nepietiekami finansēts, lai tam būtu attīstība un ilgtspēja. Atbalstu šādai iniciatīvai puda arī Izglītības un zinātnes ministrijas pārstāvis, prasības, kas ir izvirzītas asistentam ir pārāk augstas, jo asistents nav ne skolotāja palīgs un nav arī pedagogs. Izglītības un zinātnes ministrijas informants norāda, ka nākotnē prasības asistentam būtu jānosaka Labklājības ministrijai nevis Izglītības un zinātnes ministrijai.

- Nodrošināt valsts apmaksātu sociālās rehabilitācijas kursu ģimenei dzīvesvietā pirmreizēji bērnam noteiktas invaliditātes gadījumā

Uzdevuma ietvaros Rīcības plāna „Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017.gadam” īstenošanai 2012. –2014.gadam” un 2016.-2017.gada plānā šis uzdevums nav ietverts. Rīcības plāna „Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017.gadam” īstenošanai 2012. –2014.gadam” ir norāde, ka “19.uzdevums Nodrošināt valsts apmaksātu sociālās rehabilitācijas kursu ģimenei dzīvesvietā pirmreizēji bērnam noteiktas invaliditātes gadījumā” izpildīts – MK 28.12.2010. noteikumi Nr.1208 „Noteikumi par psihologa pakalpojuma apjomu personai līdz 18 gadiem, kurai pirmreizēji noteikta invaliditāte un kura dzīvo ģimenē, kā arī tās likumiskajam pārstāvim, un pakalpojuma saņemšanas kārtību.”²⁹³ Jāatzīmē, ka uzdevumam nav atbilstošu politikas rezultātu un politikas pamatnostādnēs noteikto rezultātīvo rādītāju.

Lai gan uzdevumam nevienā no rīcības plāniem nav izvirzīta neviena aktivitāte, tomēr uzdevumu nevar uzskatīt par izpildītu. Pētījumā *Motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu potenciālās mērķa grupas profilēšana un vajadzību izpēte* vecāki, kas audzina bērnus ar funkcionālajiem traucējumiem, vai personas, kuras kopj citu ģimenes locekli, sākotnēji izjūt zināšanu trūkumu par to, kā veicama nespējīgās personas ikdienas kopšana. Bieži vien šī informācija tiek apgūta praktiskas rīcības rezultātā, iegūstot personīgu pieredzi.²⁹⁴ Pētījumā ir arī norādīts uz dzimumā balstītām dažādām vajadzībām pēc šī pakalpojuma vecāku starpā: “Ne tikai sievietes, bet arī vīrieši, kuri piedzīvo krīzi vai zaudējumus (šķiršanās, slima bērna piedzimšana vai bērna vai cita ģimenes locekļa saslimšana), uzskatīja, ka viņiem būtu nepieciešama psihologa konsultācija, padoms vai apmācības, kā izturēties pret aprūpējamo personu, pārvarēt savas zaudējuma sāpes, gūt mierinājumu. Šajā situācijā sievietes vairāk noskaņotas uz ilgstošāku psihologa apmeklējumu, vīrieši – uz vienreizēju, konkrētu konsultāciju.”²⁹⁵

²⁹¹ Diskusijas ieraksts pieejams <https://www.facebook.com/Attistibai.Par/videos/281348935927812/>

²⁹² Diskusijā “Diskusija: vienota skola visiem bērniem” pārstāvētie eksperti - bijusī labklājības ministre Ilze Vinkele, izglītības eksperte Marija Golubeva, pētniece Liesma Ose un antropoloģe Māra Laizāne. Izgūts not: <https://www.facebook.com/Attistibai.Par/videos/281348935927812/>

²⁹³ Informatīvais ziņojums (2015). *Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam īstenošanas vidusposma (2012.-2014.gadā) novērtējums*. 89. lpp.

²⁹⁴ Baltic Institute of Social Sciences (2017). *Motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu potenciālās mērķa grupas profilēšana un vajadzību izpēte*. Rīga. 27. lpp

²⁹⁵ Baltic Institute of Social Sciences (2017). *Motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu potenciālās mērķa grupas profilēšana un vajadzību izpēte*. Rīga. 45. lpp

Pakalpojumam ir nepieciešams pārdomāt un dažādot piedāvāto pakalpojumu atbilstoši mērķagrupu specifiskajām vajadzībām.

Izvērtējot mērķi *Mazināt apdraudējuma riskus bērna fiziskai un emocionālai integritātei*, tā ietvaros izvirzītos uzdevumus un rīcības plānā īstenotās aktivitātes, kā arī domājot par šī mērķa tālāku attīstību, svarīga ir izpratne par iekļaujošu izglītību un tās nodrošināšanu. Diskusijā “Diskusija: vienota skola visiem bērniem”²⁹⁶ tika norādīti vairāki aspekti, kas ir svarīgi iekļaujošās izglītības nodrošināšanā. Kā piemērs tika minēta Igaunijas pieredze, izveidojot atbalsta centrus bērniem ar dažādām vajadzībām un sociālajām problēmām, kas darbojas pēc individuālas pieejas.

Būtiska problēma kā tika norādīts diskusijā ir atkarība no pašvaldībām. Ļoti būtisks priekšnosacījums ir politiskā griba. Spiediens no politiskās varas puses gan uz skolām, gan uz pašvaldībām.

Diskusijā tika aktualizēts arī jautājums par nepieciešamību motivēt skolas darbam ar bērniem, kuriem nepieciešama īpaša palīdzība. Instruments kā motivēt skolas ir tās vērtēt nevis tikai pēc centralizēto eksāmenu rezultātiem, pārbaudes darbu rezultātiem, bet pēc tā, kāds ir darbs un rezultāti ar ‘grūtākajiem’ bērniem.

Eksperti uzsvēra, ka kompetencēs balstītā izglītība ir solis pretim iekļaujošajam konceptam, jo ir vērsta uz nevienlīdzības mazināšanu. Arī intervētā pašvaldības pārstāvošā eksperte, norāda uz kompetenču izglītību kā soli tuvāk iekļaujošās izglītības ieviešanai. Informants norāda, ka sistēma, kas ļoti labi strādātu būtu, atbalsta mehānismu pieslēgšana jau pirmsskolā. Ka jau pirmsskolā tiktu veikta bērna vajadzību izvērtēšana un bērnam nonākot skolā ar viņu jau nāk informācija par nepieciešamo atbalstu – bērna attīstības vērtējums, gan nepieciešamā atbalsta nodrošinājums.

Pētījumā *Motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu potenciālās mērķa grupas profilēšana un vajadzību izpēte* iezīmējas problēma par atbalsta sniegšanas turpināšanu bērnam ar invaliditāti sasniedzot 18 gadu vecumu.²⁹⁷ Līdzīga doma – par palīdzības trūkumu izskanēja arī Latvijas Radio raidījumā *Ģimenes studija* “Mācīšanās traucējumi bērniem: grūtības ģimenē un skolas palīdzība”.²⁹⁸ Šeit iezīmējas būtisks aspekts, kas caurvij pamatnostādnes un arī rīcības plānā īstenotās aktivitātes – koncentrēšanās uz bērna pirmajiem dzīves gadiem. Nenoliedzami, maza bērna aprūpe ir komplicēts process, tomēr ģimenei var būt nepieciešams atbalsts arī tad, kad bērns ir sasniedzis septiņu, desmit, piecpadsmit un astoņpadsmit gadu vecumu.

Izvērtējot mērķi *Mazināt apdraudējuma riskus bērna fiziskai un emocionālai integritātei* un tā ietvaros izvirzītos uzdevumus, svarīgi ir norādīt, politikas pamatnostādnes noteikto rezultatīvo rādītāju neesamību mērķa izvērtēšanā. Tāpēc ir sarežģīti spriest par mērķa ietvaros paveikto un vēl veicamo, jo iztrūkst atskaites punkta, pēc kura mērīt izdarīto. Kopumā definētie uzdevumi vairāk koncentrējas uz bērna fiziskās integritātes apdraudējuma mazināšanu. Emocionālās integritātes apdraudējums tiek risināts ar konsultāciju palīdzību, kas drīzāk ir pieeja seku mazināšanai, nevis cēloņu risināšanai.

²⁹⁶ Diskusijas ieraksts pieejams <https://www.facebook.com/Attistibai.Par/videos/281348935927812/>

²⁹⁷ Baltic Institute of Social Sciences (2017). *Motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu potenciālās mērķa grupas profilēšana un vajadzību izpēte*. Rīga. 27. lpp

²⁹⁸ LR1 Ģimenes studija. *Mācīšanās traucējumi bērniem: grūtības ģimenē un skolas palīdzība*. 25.10.2018.

Izgūts no: <https://lr1.lsm.lv/lv/raksts/gimenes-studija/macisanas-traucejumi-berniem-grutibas-gimene-un-skolas-palidziba.a109389/>

- Īstenot citus atbalsta pasākumus preču, pakalpojumu un vides pieejamībai ģimenēm (jauns, papildus uzdevums, lai norādītu pasākumu, kuru nav iespējams programmēt zem citiem uzdevumiem)

6.2.26. tabula. Uzdevuma "Īstenot citus atbalsta pasākumus preču, pakalpojumu un vides pieejamībai ģimenēm" ietvaros noteiktie pasākumi un to rezultāti

Pasākums	Rezultatīvais rādītājs	Izpilde
Pārskatīt slimības lapas apmaksas ilgumu slima bērna kopšanas gadījumā	MK iesniegti grozījumi likumā „Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” Palielināts valsts apmaksāto slimības lapas dienu skaits slima bērna kopšanas gadījumā	Daļēji izpildīts
Samazināt administratīvo slogu personai, kura vēlas piedzīt uzturlīdzekļus (t.sk. uzturlīdzekļu piedziņai no bērnu vecākiem par aizbildnībā esošiem bērniem), paātrināts uzturlīdzekļu saņemšanas process, tādējādi īstenojot bērnu tiesības uz sociālo nodrošinājumu, kā arī samazināts tiesu noslogojums un tiesu darbs uzturlīdzekļu piedziņas un pārrobežu lietās	Grozījumi attiecīgajos normatīvajos aktos MK iesniegti grozījumi attiecīgajos normatīvajos aktos	Izpildīts
Veikt pētījumu par viena vecāka ģimeņu un daudz bērnu ģimeņu situācijas problemātiku un efektīvākiem atbalsta risinājumiem, t.sk. augsta nabadzības riska mazināšanai	Veikts pētījums un izstrādāti ieteikumi atbalsta sniegšanai, t.sk. augsta nabadzības riska mazināšanai viena vecāka ģimenēs un daudz bērnu ģimenēs Padziļināti analizētas nozīmīgākās problēmas, to ietekme uz ģimeņu dzīves kvalitāti, kā arī identificēti iespējami efektīvākie atbalsta risinājumi šo mērķgrupu augsta nabadzības riska mazināšanai	Nav izpildīts.

Par uzdevumu atbildīgo institūciju vērtējumā pasākums Pārskatīt slimības lapas apmaksas ilgumu slima bērna kopšanas gadījumā ir īstenots daļēji. Uzdevums Rīcības plānā 2016.-2017.gadam ietvarā nav īstenots. Grozījumi likumā "Par maternitātes un slimības apdrošināšanu" izsludināti Valsts sekretāru sanāksmē 28.06.2018.²⁹⁹

²⁹⁹ Latvijas Republikas Ministru kabineta tiesību aktu projekti. Izgūts no: <http://tap.mk.gov.lv/1v/mk/tap/?dateFrom=2017-10-20&dateTo=2018-10->

Pētījuma ietvaros veiktajā aptaujā respondenti tika aicināti piecu ballu skalā novērtēt, cik lielā mērā valstij un pašvaldībām būtu jāsniedz atbalsts ģimenēm nosauktajās **dzīves situācijās**. Vislielākais respondentu atbilžu īpatsvars tika saņemts attiecībā uz priekšlikumiem, kuri pauž, ka valstij un pašvaldībām **noteikti jānodrošina** ilgākas darbspējas lapas vecākiem, kuru bērniem diagnosticētas un tiek ārstētas smagas slimības (62%), skatīt zemāk.

6.2.27. tabula Respondentu vērtējums par nepieciešamo valsts un pašvaldību atbalstu

	5 - valstij noteikti jāsniedz atbalsts	IR	4	3	2	1 - valstij NAV jāsniedz atbalsts	Grūti pateikt
Nodrošināt ilgākas darbspējas lapas vecākiem, kuru bērniem diagnosticētas un tiek ārstētas smagas slimības	62%		21%	9%	3%	0%	4%

Avots: "Norstat" aptauja 2018. gada septembrī-oktobrī, n=1616

Pasākums *Samazināt administratīvo slogu personai, kura vēlas piedzīt uzturlīdzekļus (t.sk. uzturlīdzekļu piedziņai no bērnu vecākiem par aizbildnībā esošiem bērniem), paātrināts uzturlīdzekļu saņemšanas process, tādējādi īstenojot bērnu tiesības uz sociālo nodrošinājumu, kā arī samazināts tiesu noslogojums un tiesu darbs uzturlīdzekļu piedziņas un pārrobežu lietās ir vērtējams kā izpildīts 2017.gada 1. aprīlī stājās spēkā Uzturlīdzekļu garantiju fonda likuma regulējums, saskaņā ar kuru uzturlīdzekļus Ministru kabineta noteiktajā minimālajā apmērā, ja starp pusēm nav strīda, persona var saņemt administratīvā procesa ietvaros, proti, iesniedzējs tos var saņemt, griežoties Uzturlīdzekļu garantiju fonda administrācijā (neceļot prasību tiesā un neejot pie zvērināta tiesu izpildītāja). Tādā veidā uzturlīdzekļu saņēmējam tiek samazināts administratīvais slogs, un uzturlīdzekļu saņemšanas process tiek paātrināts aptuveni par 6 mēnešiem.*³⁰⁰ Savukārt pasākums *Veikt pētījumu par viena vecāka ģimeņu un daudzbērnu ģimeņu situācijas problemātiku un efektīvākiem atbalsta risinājumiem, t.sk. augsta nabadzības riska mazināšanai* nav izpildīts.

Pārresoru koordinācijas centra Pētījumu un publikāciju datu bāzē informācija par šādu pētījumu nav atrodamā.³⁰¹ Šī pasākuma izpilde turpinās un perspektīvā tas varētu sniegt būtisku ieguldījumu ģimenes politikas plānošanā un īstenošanā, tādējādi tā ietekme Pamatnostādņu īstenošanā vērtējama izteikti atzinīgi.

Lai pieņemtu izsvērtus, zināšanās un pierādījumos balstītus lēmumus, RPL, 2016-2017 izstrādē PKC tika deleģēts veikt "Pētījumu par viena vecāka ģimeņu un daudzbērnu ģimeņu situācijas problemātiku un efektīvākiem atbalsta risinājumiem, t.sk. augsta nabadzības riska mazināšanai" (RPL, 2016-2017 pasākums "3.2.22.3. *Veikt pētījumu par viena vecāka ģimeņu un daudzbērnu ģimeņu situācijas problemātiku un efektīvākiem atbalsta risinājumiem, t.sk. augsta nabadzības riska mazināšanai*").³⁰²

20&text=Par+maternit%C4%81tes+un+slim%C4%ABbas+apdro%C5%A1in%C4%81%C5%A1anu&org=0&rea=0&type=0 (25.11.2018)

³⁰⁰ Tieslietu ministrija *Par Rīcības plāna Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam īstenošanai 2016. – 2017.gadā*. Nr.1-13.8/233

³⁰¹ Pārresoru koordinācijas centrs. Pētījumu un publikāciju datu bāze. Izgūts no: <http://petijumi.mk.gov.lv/>

³⁰² Par konceptuālo ziņojumu *Par sadarbības platformas "Demogrāfisko lietu centrs" priekšlikumiem ģimeņu ar bērniem atbalstam 2018.-2020. gadā* (MK05.02.2018. rīkojums Nr. 36). Izgūts no: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=296891> (22.11.2018.)

PKC kā politikas plānošanas eksperti, apzinoties to, ka līdzšinējie pētījumi sniedz galvenokārt konkrētā brīža situācijas fiksāciju – “momentuzņēmumu”, kā optimālāko risināju saskatīja šo pētījumu īstenot longitudināla pētījuma formātā, kas pamatā ir daudzu citu valstu rīcībpolitiku plānošanai, jo sniedz plašas iespējas politikas ietekmes monitorēšanai. Longitudināla pētījuma ietvaros ar noteiktu laika intervālu ilgstošā laika posmā tiek padziļināti pētīta konkrēta cilvēku grupa, izveidojot respondentu paneli – datu bāzi – un ik pēc noteikta laika intervējot vienus un tos pašus respondentus.³⁰³

Atbilstoši PKC ekspertu un zinātnieku no FSI, kas īsteno pētījuma lauka darbu, norādēm, plānotais longitudinālais pētījums tiek veikts starptautiskas longitudinālas pētījumu programmas “*Generations and Genders Programme*” ietvaros.³⁰⁴

Šobrīd ir noslēgusies pētījuma 1. viļņa aptauja, norit datu detalizēta pārbaude, lai nodrošinātu starptautiskiem standartiem atbilstošus zinātniska pētījuma rezultātus gan nacionāla līmeņa ģimenes atbalsta politikas veidošanai, gan arī, lai identificētu Latvijas ģimeņu situācijas daudzveidīgos aspektus starptautiskā (gan Baltijas, gan citu Eiropas un pasaules valstu) salīdzinājumā.

Analizējot abus uzdevuma ietvaros izvirzītos pasākumus, var diskutēt par to iekļaušanu tieši šī virziena ietvaros. Uzdevums, protams, ir ļoti plaši formulēts, ļaujot tajā iekļaut dažādu aktivitāšu loku. Bažas rada izvirzīto pasākumu tālāka attīstība, tos vienkārši ‘pieliekot’ klāt iepriekš neizvirzītam uzdevumam. Pat ja nav iespējams rast pasākumu piesaisti jau izvirzītiem uzdevumiem, var skatīties uz pasākumu loģisku piederību izvirzītajos politikas rīcības virzienos vai apakšvirzienos. Jaunu uzdevumu izvirzīšana pasākumiem iederīgākos rīcības virzienos būtu jēgpilnāka, jo kalpotu rīcības virziena tālākai attīstībai. Vērtējot pēc piederības/ piederības rīcības virziena un apakšvirziena ietvaros, pasākums *Veikt pētījumu par viena vecāka ģimeņu un daudz bērnu ģimeņu situācijas problemātiku un efektīvākiem atbalsta risinājumiem, t.sk. augsta nabadzības riska mazināšanai* ir iederīgs pat divos apakšvirzienos – apakšvirzienā *Daudz bērnu ģimenes* un apakšvirzienā *Ģimenes, kur bērnus aprūpē viens vecāks vai vecāku prombūtnes gadījumā – cita persona*. Pasākums *Pārskatīt slimības lapas apmaksas ilgumu slima bērna kopšanas gadījumā* ar zināmiem nosacījumiem varētu iederēties apakšvirzienā *Darba un ģimenes dzīves saskaņošana*. Savukārt pasākuma *Samazināt administratīvo slogu personai, kura vēlas piedzīt uzturlīdzekļus (t.sk. uzturlīdzekļu piedziņai no bērnu vecākiem par aizbildnībā esošiem bērniem), paātrināts uzturlīdzekļu saņemšanas process, tādējādi īstenojot bērnu tiesības uz sociālo nodrošinājumu, kā arī samazināts tiesu noslogojums un tiesu darbs uzturlīdzekļu piedziņas un pārrobežu lietās piederību šajā rīcības virzienā* ir grūti saskatīt.

Vēlos uzsvērt, ka pasākums *Veikt pētījumu par viena vecāka ģimeņu un daudz bērnu ģimeņu situācijas problemātiku un efektīvākiem atbalsta risinājumiem, t.sk. augsta nabadzības riska mazināšanai* ir vērtējams kā vienīgais pasākums apakšvirzienā *Ģimenes, kur bērnus aprūpē viens vecāks vai vecāku prombūtnes gadījumā – cita persona*. Lai arī izdalīts kā atsevišķs apakšvirziens rīcības virzienā, tā ietvaros konstatēto problēmu risināšanai nav izvirzīts neviens uzdevums. Tādējādi šis pasākums (neizpildītais pasākums) ir vienīgā aktivitāte, kura apliecina, ka šādas ģimenes, to problēmas un vajadzības nav pilnībā ignorētas. Nav precīzu datu, kas ļautu novērtēt šīs problēmas apmēru šobrīd. Nenoliedzami emigrācijas rādītāji Latvijā joprojām ir augsti. *Centrālās statistikas pārvaldes* informācija liecina, ka 2016. gadā no Latvijas izceļoja 20,6 tūkst. – par 2,3 % vairāk nekā iepriekšējā gadā. Uz ārvalstīm devās liels skaits (17,3 tūkst. jeb 84 % no emigrējušo skaita) valsts iedzīvotāju

³⁰³ Dunn, K., Banati, P. (2015). *Strength in Numbers: How longitudinal research can support child development*. UNICEF Office of Research–Innocenti: Florence. https://www.unicef-irc.org/research/pdf/423-glori-report_2015.pdf (22.11.2018.)

³⁰⁴ Detalizētāka informācija par pētījumu pieejama *Generations and Gender Programme* interneta vietnē: <http://www.ggp-i.org/>

darbspējas vecumā (15–62 gadi). 10,9 tūkstoši no tiem jeb 63 % bija vecumā 20–39 gadi. 2016. gadā 74 % emigrantu devās uz Eiropas Savienības valstīm.³⁰⁵ Pētījumā ietvaros tika veiktas intervijas ar BTAIS un Bāriņtiesu asociācijas pārstāvjiem. Jāatzīmē, ka institūcijas izsaka atšķirīgus viedokļus šajā jautājumā. BTAI pārstāvji norāda, ka šī tendence ir mazinājusies, drīzāk situācija ir normalizējusies. To apliecinot dati, ko inspekcija saņem mācību gadam iesākoties no IKVD datu bāzes. Savukārt Bāriņtiesu asociācijas pārstāvji norāda, ka vecāki, kas bija izbraukuši iepriekš, tagad bērnus pārved uz jauno mītnes zemi. Jāsecina, lai gan nav precīzu datu, tendences rāda, ka problēma kopumā ir mazinājusies.

6.3. Izvērtējums par rīcības virziena rezultātu sasniegšanas pakāpi

Kā liecina datu analīze, rīcības virziena ietvaros noteiktie politikas rezultāti ir lielākoties sasniegti (skat. 6.3.1.)

6.3.1. attēls. Rīcības virziena rezultātu sasniegšanas pakāpe

*Rezultāti atbilstoši Vidussposma izvērtējumā norādītajam, LM

¹ SKDS. Latvijas iedzīvotāju aptauja „Demogrāfija un ģimenes stāvoklis Latvijā”. Rīga, 2008. gada jūlijs.

² Izvērtējuma ietvaros veiktā iedzīvotāju aptauja.

³⁰⁵ Centrālā Statistikas Pārvalde (2018). *Latvija. Galvenie statistikas rādītāji 2018*. Rīga. 10. lpp. Izgūts no: http://old.csb.gov.lv/sites/default/files/nr_02_latvija_galvenie_statistikas_raditaji_2018_18_00_lv.pdf (25.11.2018).

Rādītāju apkopojums liecina, ka kopumā izvirzītie rezultātvie rādītāji ir tikuši sasniegti. Tomēr ir vairāki aspekti, kuriem ir vērts pievērst uzmanību.

Politikas rezultātam – *Uzlabojas bērnu attīstībai un audzināšanai labvēlīgi apstākļi* ir izvirzīti divi rezultātvie rādītāji.

Viens no tiem ir ‘Mājās gūto bērnu (0-17) traumatisma gadījuma īpatsvars %’. Tieši šāda rezultātvā rādītāja izvirzīšana virzienam ir samērā neatbilstoša, jo virziena *Atbalsts vecāku pienākumu īstenošanā* ietvaros bērnu traumatisms ir skatīts ļoti netieši. Apakšvirziena *Ģimenei draudzīga vide* ietvaros tiek analizēta bērnu traumatisma situācija. Konstatētās problēmas fokusējas uz drošu vidi, kas nodrošinātu bērnu traumatisma samazināšanos, tomēr rīcības virzienā nav noteikts neviens uzdevums, kas būtu vērstas bērnu traumatisma samazināšanai. Turklāt apakšvirziens *Ģimenei draudzīga vide* risina ģimeņu vajadzības saistībā ar ārējo publisko vidi, bet rezultātvai rādītājs uzsver mājās gūto traumu samazinājumu. Tādējādi rodas jautājums – vai rīcības plānā ietvertās darbības ir veicinājušas bērnu traumatisma samazināšanos? Ja strikti skatās virziena *Atbalsts vecāku pienākumu īstenošanā* izvirzītajos uzdevumos, kā arī rīcības plānos gan 2012.-2014.gadam un 2016.-2017.gadam nav specifisku uzdevumu vai pasākumu, kuri rezultētos vai būtu vērsti uz bērnu traumatisma mājās (!) samazinājumu. Tāpēc nevar uzskatīt, ka rādītājā noteiktais un arī sasniegtais bērnu traumatisma samazinājums, ir ģimenes politikas apzināti virzīts un sasniegts rezultāts. Tai pat laikā ir jāuzsver, ka bērnu traumatisms daudz tiešāk tiek risināts virzienā *Ģimenes dzīves plānošana un bērna ienākšana ģimenē* ar uzdevumu *Informēt topošos un jaunus vecākus par bērnu traumatisma profilakses jautājumiem*. Bet atbilstoši politikas rezultāti, vai rezultātvie rādītāji šī virziena ietvaros nav izvirzīti. Rodas zināmā mērā absurda situācija – tiešs uzdevums ir izvirzīts viena virziena ietvaros, savukārt rezultātvie rādītājs ir sasniedzams cita virziena ietvaros, kur uzdevums nemaz nav izvirzīts. Tādējādi zūd fokuss attiecībā uz veicamajām darbībām, jo ir uzdevums, bet nav skaidrs sasniedzamais rezultāts.

Būtiski ir arī uzsvērt, ka pamatnostādņēs norādītie atskaites punkti ir šaubīgi, nav drošticami, tajos ir dažādas pretrunas. 2009.gada sasniedzamais rādītājs ir minēts 40%, kā avots šim skaitlim ir norādīts plāns „Bērniem piemērota Latvija 2010.-2012.gadam”. Diemžēl noskaidrot, kā šis skaitlis ir radies, nevar, jo dokuments nav pieejams.³⁰⁶ Savukārt 2014.gadam kā sasniedzamais rezultāts ir norādīti 35%. Šie skaitļi nesakrīt ar Veselības ministrijas³⁰⁷ sniegto informāciju:

6.3.1. Tabula. Mājās gūto bērnu (0-17) traumatisma gadījuma īpatsvars %

Rezultātvie rādītājs	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Mājās gūto bērnu (0-17) traumatisma gadījuma īpatsvars % (<i>Datu avots: Ar noteiktām slimībām slimojošu pacientu reģistrs par pacientiem, kuri ārstniecības iestādē pēc neatliekamās medicīniskās palīdzības vērsušies traumas, ievainojuma vai saindēšanās dēļ</i>)	51%	58%	61%	60%	53%	42%	49%

Veselības ministrijas sniegtā informācija liek apšaubīt izvirzīto atskaites punktu – 40% (2009.gads), jo informācija par laika periodu no 2011. līdz 2017.gadam liecina, ka traumatisma līmenis minētajā laika posmā nebūt nav 40% robežās. Tāpēc izvirzītā prognoze 2014.gadam – 35%, ir pārlieku optimistiska.

Kopumā skatoties uz datiem par bērnu traumatismu jāuzsver, ka traumu biežums pieaug līdz ar vecumu, bērniem kļūstot patstāvīgākiem un mazāk uzraudzītiem no pieaugušo puses. To apliecina Slimību

³⁰⁶ Latvijas Republikas Ministru kabineta tiesību aktu projekti. Izgūts no <http://tap.mk.gov.lv/mk/tap/?pid=40167362> (25.11.2018)

³⁰⁷ Veselības ministrija *Informācija par Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. - 2017.gadam izpildi*

profilakses un kontroles centra apkopotā informācija, skatīt Tabulu 6.3.2. Reģistrēto traumu gadījumu skaits 2017.gadā pēc norises vietas, sadalījumā pa dzimumiem un vecuma grupām.

6.3.2.Tabula. Reģistrēto traumu gadījumu skaits 2017.gadā pēc norises vietas: mājas, sadalījumā pa dzimumiem un vecuma grupām³⁰⁸

Norises vieta: Mājas	Vecuma grupa: 0-4		Vecuma grupa: 5-9		Vecuma grupa: 10-14		Vecuma grupa: 15-17	
	Vīrieši	Sievietes	Vīrieši	Sievietes	Vīrieši	Sievietes	Vīrieši	Sievietes
	566	411	325	237	352	250	174	116

Reģistrēto traumu gadījumu skaits 2017.gadā pēc norises vietas, sadalījumā pa dzimumiem un vecuma grupām liecina, ka bērnu traumatisms mājās ir augsts vecuma grupā 0-4 gadi, savukārt vecuma grupā 15-17 gadi, tas ievērojami samazinās. Šajā vecuma grupā bērni jau ir sasnieguši pusaudža vecumu un lielā mērā ir apguvuši prasmes, kas saistītas ar sava ķermeņa aprūpi un drošību. Īpaša uzmanību ir jāpievērš vecuma grupai 0-4 gadi, kad bērna drošība vislielākajā mērā ir atkarīga no vecāka vai aprūpētāja prasmēm un zināšanām. Savukārt nākamajās vecuma grupās – 5-9 un 10-14 vecumā noteicošas vairs nav tikai vecāka vai aprūpētāja prasmes un zināšanas, bet arī paša bērna izpratne par drošību.

Bērnu traumatisms visaugstākais ir tieši mājās jaunākajā vecuma grupā. Skatīt tabulu 6.3.3. Reģistrēto traumu gadījumu skaits 2017.gadā pēc norises vietas, sadalījumā pa dzimumiem un vecuma grupām.

6.3.3. Tabula. Reģistrēto traumu gadījumu skaits 2017.gadā pēc norises vietas, sadalījumā pa dzimumiem un vecuma grupām³⁰⁹

Norises vieta		Mājas	Institucionāla dzīves vietas zona	Medicīniskās palīdzības zona	Skola, izglītības zona	Sporta un fizisko vingrinājumu zona	Transporta zona: publiski pieejamas autostrādes, ielas vai ceļi	Cita transporta zona	Rūpniecības vai celtniecības zona	Ferma vai cita primārās ražošanas vieta	Atpūtas zona, kultūras zona vai sabiedriska celtnie	Komercceltniecības zona (kas nav paredzēta atpūtai)	Brīva daba (vieta zem klājas debess)	Cita veida precizēta notikuma norises vieta	Notikuma norises vieta nav precizēta	Kopā
		Vīr.	Siev.	Vīr.	Siev.	Vīr.	Siev.	Vīr.	Siev.	Vīr.	Siev.	Vīr.	Siev.	Vīr.	Siev.	Vīr.
Nezināma	Vīr.	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	8	10
	Siev.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
0-4	Vīr.	566	1	0	26	7	21	8	0	1	19	5	8	1	15	678
	Siev.	411	1	1	14	7	20	5	0	0	23	2	4	0	10	498

³⁰⁸ Slimību profilakses un kontroles centrs (2017). *Traumas, ievainojumi un saindēšanās. Statistikas dati par traumu, ievainojumu un saindēšanās gadījumu skaitu 2016.gadā sadalījumā pa vecuma grupām, dzimuma, ievainojuma veida, traumas gūšanas vietas un nolūka.*

³⁰⁹ Slimību profilakses un kontroles centrs (2018). *Statistikas dati par traumu, ievainojumu un saindēšanās gadījumu skaitu 2017.gadā sadalījumā pa vecuma grupām, dzimuma, ievainojuma veida, traumas gūšanas vietas un nolūka.*

Norises vieta		Mājas	Institucionāla dzīves vietas zona	Medicīniskās palīdzības zona	Skola, izglītības zona	Sporta un fizisko vingrinājumu zona	Transporta zona: publiski pieejamas autostrādes, ielas vai ceļi	Cita transporta zona	Rūpniecības vai celtniecības zona	Ferma vai cita primārās ražošanas vieta	Aptūtas zona, kultūras zona vai sabiedriska celtnie	Komerccdarbības zona (kas nav paredzēta atpūtai)	Brīva daba (vieta zem klajās debess)	Cita veida precizēta notikuma norises vieta	Notikuma norises vieta nav precizēta	Kopā
5-9	Vīr.	325	2	1	85	106	94	4	1	1	70	1	16	3	22	731
	Siev.	237	2	0	33	56	58	1	0	0	49	0	8	4	14	462
10-14	Vīr.	352	4	0	136	271	142	10	1	0	66	2	36	7	45	1072
	Siev.	250	0	0	71	124	75	2	0	0	30	0	18	3	22	595
15-17	Vīr.	174	2	1	48	151	104	8	2	0	18	1	26	9	31	575
	Siev.	116	3	1	26	67	49	2	0	0	6	2	9		20	301

Ārējā vidē gūtais traumatisms ir ievērojami zemāks nekā mājās gūtais traumatisms, kas ir raksturīgs agrīnajās vecuma grupās – 0-4 gadi. Vecākajās grupās strauji pieaug ārējā vidē gūtais traumu skaits – summējot ārējā vidē gūtās traumas tiek iegūtas vairāk, nekā mājās vidē. Savukārt vecuma grupā 5-6 gadi ir atšķirības gūtajās traumās dzimuma griezumā – puīši vairāk gūst traumas ārpus mājas, savukārt meitenes mājās vidē. Skaidrojumu šādām atšķirībām var gūt audzināšanas atšķirībās, precīzāk dzimumu stereotipos balstītajās audzināšanas atšķirībās, kas nosaka puīšu aktivitāti, sportiskumu, savukārt meitenēm rātumu un mazāku dalību sportā.

Iegūtā informācija apstiprina, ka lai arī rezultatīvais rādītājs ir sasniegts – mājās gūtais traumatisms samazinās, problēma kā tāda saglabā savu aktualitāti.

Otrs noteiktais rezultatīvais rādītājs ir *Aukļu dienestu pašvaldībās skaits, kurās piesaistīts valsts finansējums*. Resultatīvais rādītājs ir sasniegts – aukļu pakalpojumus 2017.gadā līdzfinansēja 20 pašvaldības.^{310 311}

Virziena ietvaros ir izvirzīti uzdevumi, kas uz strādā uz rezultāta sasniegšanu, kā arī noteikti rīcības plāna pasākumi. Jāsecina, ka uzdevumi un rīcības plānos īstenotie pasākumi ir kalpojuši rezultatīvā rādītāja sasniegšanai.

Veiktā pasākuma noderīgumu ilustrē arī sabiedrības vērtējums un uzskats par šāda atbalsta nepieciešamību. Pētījuma ietvaros veiktā sabiedrības aptaujas rezultāti apliecina, ka šādas iniciatīvas kā atbalsta pasākums ģimenēm tiek uztverts pozitīvi. Aptaujas dati rāda, ka 52% procenti respondentu piekrīt, ka valstij ir jāsniedz atbalsts ģimenēm bērnu pieskatīšanai ģimenei nepieciešamajā laikā.

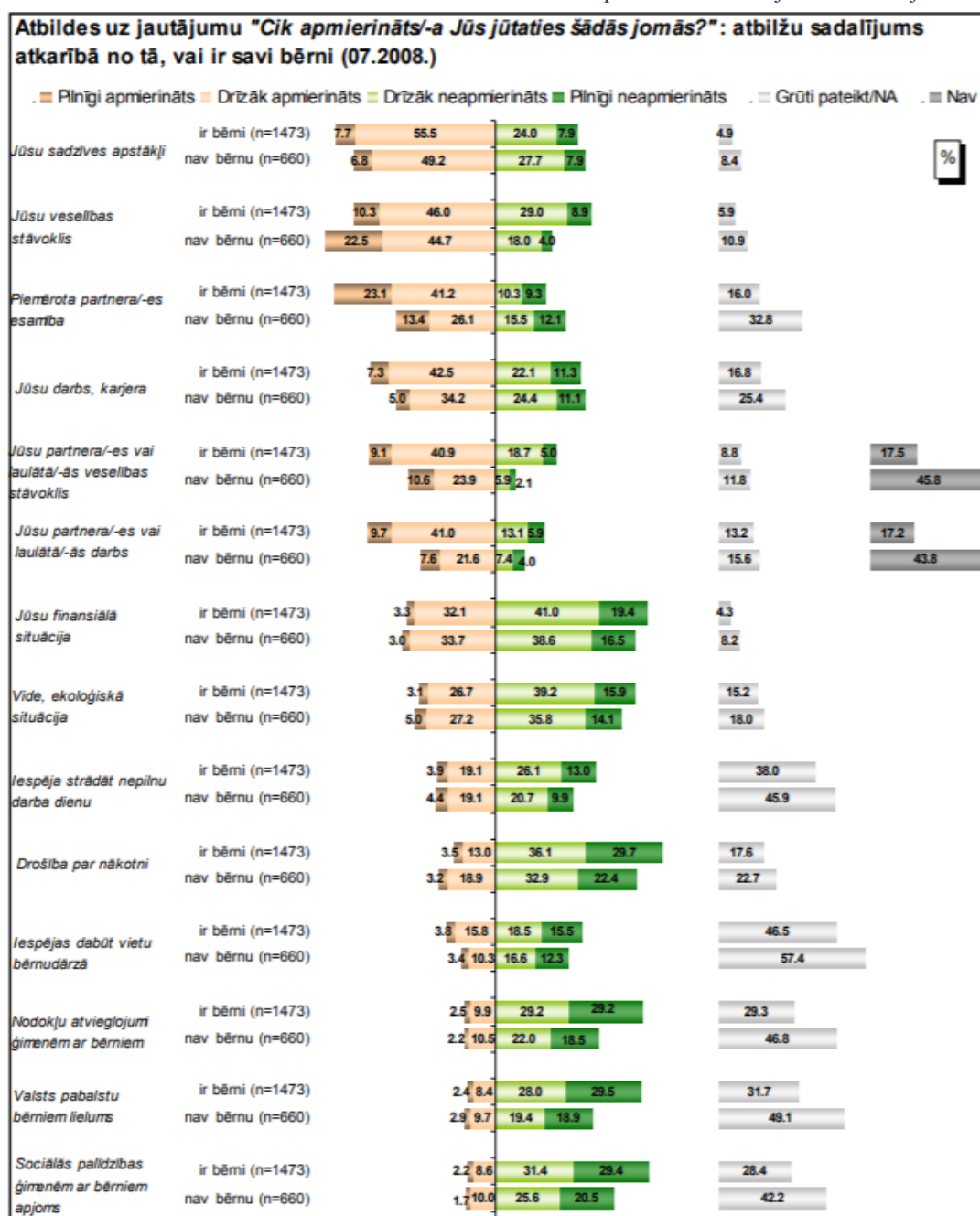
³¹⁰ Atbilstoši Ministru kabineta 2013.gada 16.jūlija noteikumiem Nr.404 "Prasības bērnu uzraudzības pakalpojuma sniedzējiem un bērnu uzraudzības pakalpojuma sniedzēju reģistrēšanas kārtība" aukļu dienestu finansē pašvaldības

³¹¹ VARAM Informatīvais ziņojums *Par Ministru kabineta 2016. gada 13. decembra sēdes protokollēmuma (Nr. 68, 27.§) Noteikumu projekts "Grozījumi Ministru kabineta 2015. gada 8. decembra noteikumos Nr. 709 "Noteikumi par izmaksu noteikšanas metodiku un kārtību, kādā pašvaldība atbilstoši tās noteiktajām vidējām izmaksām sedz pirmsskolas izglītības programmas izmaksas privātai izglītības iestādei"* 2. punktā dotā uzdevuma izpildi. 5. lpp.

Jāvērtē, ka politikas rezultāta *Uzlabojas bērnu attīstībai un audzināšanai labvēlīgi apstākļi* sasniegšana ir veikta ļoti secīgi un mērķēti. Kopumā apakšvirzienā *Darba un ģimenes dzīves saskaņošana* ir konstatējama vistiešāk veiktā intervences loģika konstatēto problēmu risināšanā.

Otrs izvirzītais politikas rezultāts ir *Uzlabojas ģimeņu vērtējums par valsts nodrošināto atbalstu ģimenēm ar bērniem*, kam izvirzīts rezultatīvais rādītājs *Iedzīvotāju īpatsvars %, kuri ir apmierināti ar valsts atbalstu ģimenēm ar bērniem*. Arī šajā gadījumā ir svarīgi saprast rezultatīvā rādītāja sākuma, tas ir 2009.gada, datus – 33,8%³¹². Izvirzītais procents ir iegūts no 2008.gada SKDS veiktās aptaujas „Demogrāfija un ģimenes stāvoklis Latvijā”. Rādītājs 33,8% ir iedzīvotāji, kas pilnībā un daļēji piekrīt apgalvojumam "Latvijas valsts atbalsta ģimenes ar bērniem". Šis ir ļoti diskutējams punkts, jo viedoklis par to, vai valsts atbalsta ģimenes ar bērniem nav vienādojams ar apmierinātību ar esošo atbalstu kā tādu. Tāpēc tieši šī rādītāja izvirzīšana par atsaites punktu ir diskutējama, jo pēc būtības rādītājs neliecina par novērtējumu esošajam atbalstam. SKDS veiktās aptaujā „Demogrāfija un ģimenes stāvoklis Latvijā” precīzāku informāciju sniegtu respondentu novērtējums jautājumā “Cik apmierināts/-a Jūs jūtaties šādās jomās?”, kura ietvaros ir lūgts izteikt apmierinātību arī par nodokļu atvieglojumiem ģimenēm ar bērniem, valsts pabalsta bērniem lielumu un sociālās palīdzības ģimenēm ar bērniem apjomu. Skatīt 6.3.2. attēlu. Cik apmierināts/-a Jūs jūtaties šādās jomās?

³¹² SKDS (2008). *Latvijas iedzīvotāju aptauja „Demogrāfija un ģimenes stāvoklis Latvijā”*. Rīga. Izgūts no: http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/demogr_gim_lv.pdf

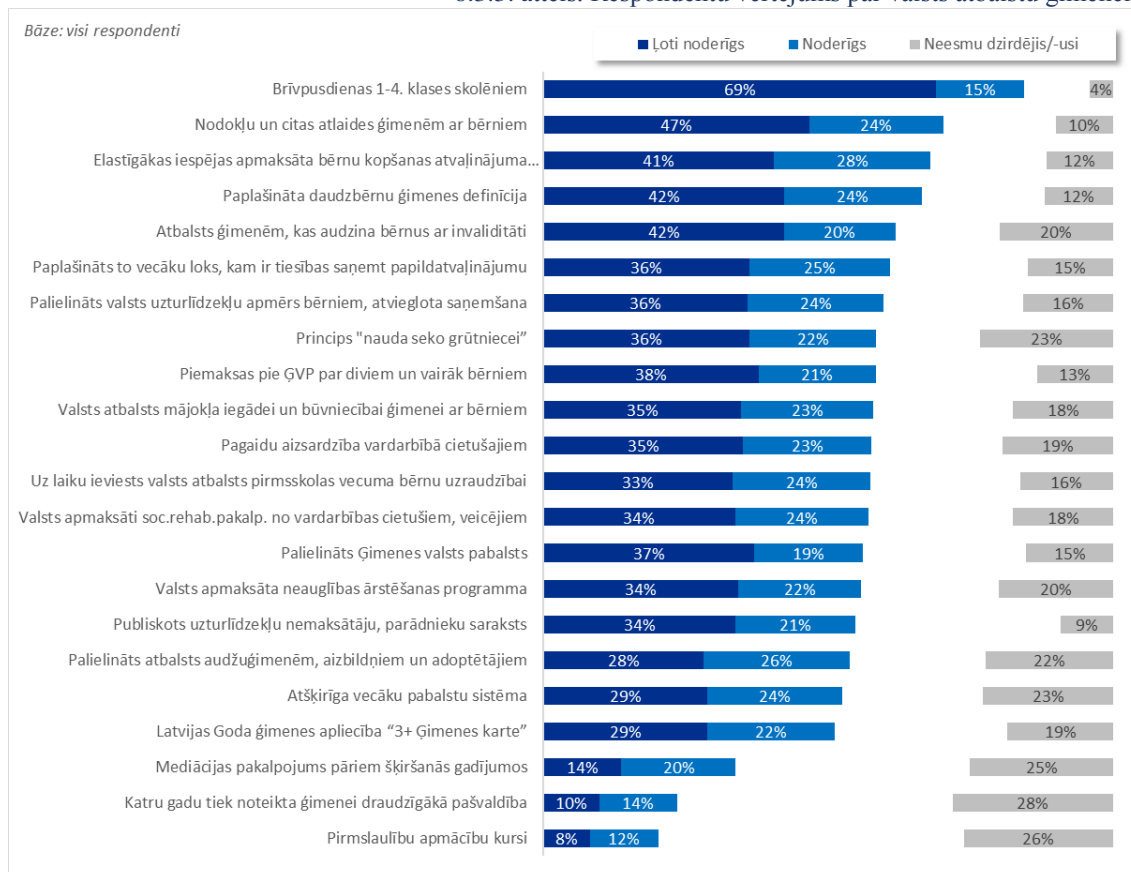
6.3.2.attēls. Cik apmierināts/-a Jūs jūtaties šādās jomās?³¹³

Apkopojot šos datus var secināt, ka vidēji novērtējums respondentiem ar bērniem par valsts sniegto atbalstu ir vidēji 30%. Šie dati, kas, protams, nav tieši salīdzināmi ar pētījuma ietvaros veiktajā aptaujā iegūto informāciju, tomēr precīzāk ilustrē tēmu "apmierinātība ar atbalstu".

³¹³ SKDS (2008). *Latvijas iedzīvotāju aptauja „Demogrāfija un ģimenes stāvoklis Latvijā”*. Rīga. Izgūts no: http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/demogr_gim_lv.pdf

Pētījuma ietvaros veiktajā aptaujā respondenti salīdzinājumā ar SKDS pētījumu ir bijuši pozitīvāki, vērtējot vispārīgi savu apmierinātību ar valsts un pašvaldības atbalstu. Skatīt attēlu 6.3.3. Respondentu vērtējums par valsts atbalstu ģimenēm.

6.3.3. attēls. Respondentu vērtējums par valsts atbalstu ģimenēm

Avots: "Norstat" aptauja 2018. gada septembrī-oktobrī, n=1616

Attēls 6.3.3. apkopo respondentu viedokli par dažādiem, bet ļoti konkrētiem atbalsta pasākumiem ģimenēm. Vērtējot vidēji apmierinātību – ļoti noderīgs un noderīgs, tiek iegūts vidējais vērtējums – 55,5%. Secinot respondenti ir apmierināti ar valsts sniegto atbalstu, ja tiek vērtētas konkrētas ģimenēm sniegtā atbalsta iniciatīvas.

Trešais izvirzītais politikas rezultāts ir *Pieaug ģimeņu ar bērniem apmierinātība ar dzīves kvalitāti*, kam rezultatīvais rādītājs ir *Aptaujāto iedzīvotāju, kuru aprūpē ir bērni, īpatsvars %, kuri ir apmierināti ar sadzīves apstākļiem*. Rezultatīvais rādītājs izceļ apmierinātību par sadzīves apstākļiem. Jāuzsver, ka dzīves kvalitātes definīcija ir daudz plašāka: "Dzīve ir kvalitatīva tad, ja tu savai dzīvei spēj piedāvāt ideju. Dzīves kvalitāte nav pasīvs ārēju apstākļu kopums, tā ir indivīda radošā pieeja dzīvei – izdoma, izvēle, uzdrīkstēšanās, rīcība."³¹⁴

³¹⁴ Bela-Krūmiņa, B., Tisenkopfs, T. (2006). *Dzīves kvalitāte Latvijā*. Zinātne. 7. lpp.

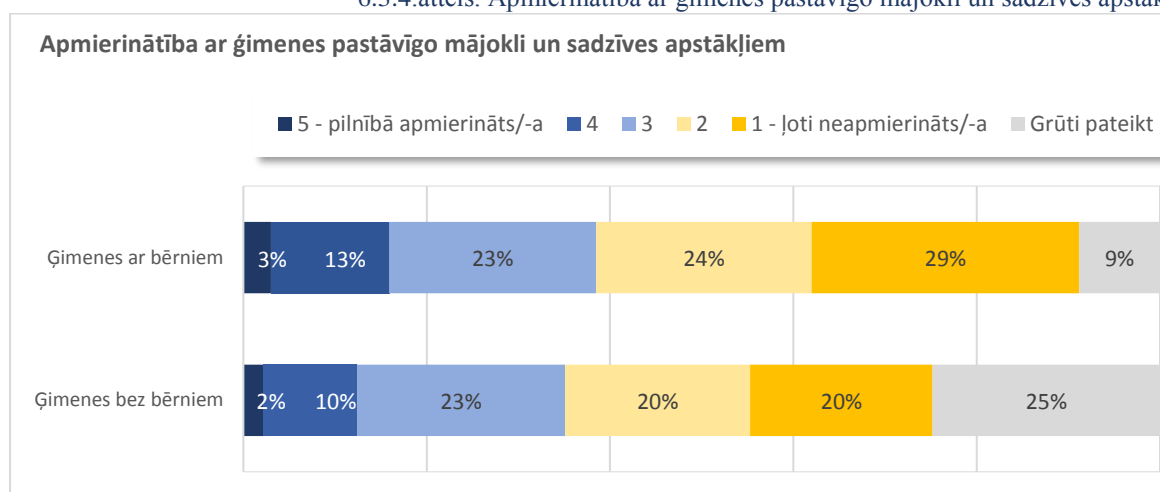
Dzīves kvalitāte ir daudzdimensionāls jēdziens, kas raksturo indivīda, sociālo grupu un sabiedrības vispārējo labklājības līmeni, tas veidojas no daudzām komponentēm, kas objektīvi ietekmē cilvēku dzīvi un subjektīvi izpaužas kā apmierinātības līmenis ar dzīvi.³¹⁵

Latvijā definētais dzīves kvalitātes jēdziens ietver fizisko un garīgo veselību, brīvo laiku un tā izmantošanu, darbu, ģimenes dzīvi, saikni ar sabiedrību, pašnoteikšanos, materiālo nodrošinājumu.³¹⁶

Secinot *dzīves kvalitāte* ir multidimensionāls jēdziens, kas patver apmierinātību gan ar materiālajiem aspektiem, gan ar garīgajiem un kultūras aspektiem. Savukārt rezultatīvais rādītājs koncentrējas tikai uz apmierinātību ar sadzīves apstākļiem, izceļot tikai vienu no dzīves kvalitātes aspektiem.

Jāatzīmē, ka virziens *Atbalsts vecāku pienākumu īstenošanai* tiešā veidā ģimeņu sadzīves apstākļus nerisina. Virziens drīzāk orientējas uz dzīves kvalitātes paaugstināšanu ģimenēm kopumā, savienojot, gan ārējās vides apstākļus, gan sociālos, kultūras un emocionālos jautājumus. Formāli var norādīt, ka apmierinātība ir pieaugusi. Skatīt attēlu 6.3.4.

6.3.4.attēls. Apmierinātība ar ģimenes pastāvīgo mājokli un sadzīves apstākļiem

Avots: "Norstat" aptauja 2018. gada septembrī-oktobrī, n=1616

Tomēr būtu jāvērtē sasniegšanas pakāpe, vai pieaugums procenta robežās – no 56%³¹⁷ līdz 57,3 %, ir vērtējams kā sasniegums.

Ceturtais politikas rezultāts ir *Komersanti ir „ģimenei draudzīgāki”* ar rezultatīvo rādītāju *Komersantu skaits, kuriem piešķirts „Ģimenei draudzīga komersanta” statuss*. Rezultatīvais rādītājs vērtējams kā sasniegts, jo pieaug to uzņēmumu skaits, kas iegūst statusu. Jāsecina, ka iniciatīva “Ģimenei draudzīgs komersants” ir sevi apliecinājusi, komersantu skaits, kas iegūst statusu katru gadu pieaug. Pētījumā apkopotā informācija liecina, ka iniciatīvas sekmīgai attīstībai un pilnveidošanai ir nepieciešams izsvērt ieguvumus, kurus uzņēmējiem sniedz dalība iniciatīvā gan publiski izteiktas pateicības, gan dažādu konkurences priekšrocību un atbalsta pasākumu veidā.

³¹⁵ Stepčenko, A. (2006). Dzīves kvalitātes indikatori Eiropas Svienībā. Metodoloģiskie jautājumi. *Latvijas Universitātes raksti. Socioloģija*. Nr. 701. 154. lpp.

³¹⁶ SDSPA (2000). *Sociālā darba terminoloģijas vārdnīca*. Rīga: Attīstība

³¹⁷ SKDS (2008). *Latvijas iedzīvotāju aptauja „Demogrāfija un ģimenes stāvoklis Latvijā”*. Rīga. izgūts no: http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/demogr_gim_lv.pdf

Piektais un pēdējais virziena *Atbalsts vecāku pienākumu īstenošanā* politikas rezultāts ir *Samazinās nabadzības riskam pakļauto ģimeņu īpatsvars* un tā ietvaros noteiktais rezultatīvais rādītājs *Nabadzības riska indekss mājsaimniecībām ar apgādībā esošiem bērniem*. Jāvērtē, ka izvirzītais rādītājs ir daļēji sasniegts. Rādītājs nenoliedzami ir samazinājies salīdzinot 2009. gada un 2014. gada rādītājus, attiecīgi 21,4% un 20,8%. Nabadzības riskam pakļauto bērnu īpatsvars 2016. gadā bija 18,4 % (2015. gadā – 18,6 %). Tādejādi formāli rezultatīvais rādītājs ir sasniegts un nabadzības riska indekss samazinās. Tomēr analizējot indeksu detalizētāk var secināt, ka vērojami atšķirīgi rādītāji dažādās sociālajās grupās. Mājsaimniecībās, kurās apgādībā esošos bērnus audzina tikai viens no vecākiem, nabadzības risks joprojām ir augsts un sasniedza 34,3 % (2015. gadā – 34,4 %). Ievērojami samazinājies nabadzības risks mājsaimniecībās, kurās divi pieaugušie audzina trīs vai vairāk bērnus – no 25,5 % 2015. gadā līdz 19,8 % 2016. gadā. Nabadzības risks ir būtiski zemāks mājsaimniecībās, kurās divi pieaugušie audzina vienu vai divus bērnus – attiecīgi 13,4 % un 14,4 %.³¹⁸ Tātad samazinājumus un tādejādi arī rezultatīva rādītāja sasniegšana pēc būtības ir mājsaimniecībās, kurās divi pieaugušie audzina trīs vai vairāk bērnus, kā arī mājsaimniecībās, kurās divi pieaugušie audzina vienu vai divus bērnus. Tāpēc vērtēju, ka rādītājs ir daļēji sasniegts, jo ievainojamākai grupai – viena vecāka ģimenēm, nabadzības riska indekss ir augsts.

Kopumā, neskatoties uz atsevišķām iebildēm, rezultatīvo rādītāju sasniegšana ir vērtējama kā sekmīgi izpildīta.

6.4. Secinājumi par rīcības virziena īstenošanu

Dažādot darba un ģimenes dzīves saskaņošanas iespējas

- Attiecībā uz darba un ģimenes dzīves līdzsvaru raksturīga šaura pieeja dažādu iniciatīvu nodrošināšanai. Apkopotā informācija liecina, ka izplatītākā darba un ģimenes dzīves līdzsvara iniciatīva ir elastīgs darba laiks. Tas norāda uz šauru uzņēmēju izpratni par darba un ģimenes saskaņošanas jomu. Līdzīgu atziņu var izvirzīt arī par darba ņēmēju zināšanām un izpratni, gan par darba un ģimenes dzīves saskaņošanu, gan par Darba likumā nodrošinātajām iespējām kopumā.
- Saskaņā ar Izvērtējuma ietvaros veikto ģimeņu aptauju mērķēts atbalsts ģimenēm darba un ģimenes dzīves savienošanā tiek vērtētas pozitīvi. Aptauja liecina, ka sabiedrība novērtētu arī plašākas iespējas savienot darbu un ģimenes dzīvi, gūt lielāku pretimnākšanu no darba devēja ģimenes locekļa aprūpes veikšanai. Sabiedrība arī pozitīvi vērtē iniciatīvu noteikt lielāku tēvu iesaisti bērnu aprūpē.

Šķēršļu mazināšana preču, pakalpojumu un vides pieejamībai ģimenēm

- Palielinās to darba devēju skaits, kas ir orientēti uz ilgtspēju, tai skaitā arī nodrošināt saviem darbiniekiem apmierinātību ar darba un ģimenes dzīves līdzsvaru, iegūstot statusu Ģimenei draudzīgs uzņēmums. Iniciatīvu jāpadara iekārojamāka
- Ģimenes novērtē tās iniciatīvas, kas ir ļoti praktiskas un savā ziņā ‘taustāmas’ – sniedz būtisku atspaidu ģimenes ikdienā, gan samazinot tēriņus, gan atvieglot sadzīvi. Mērķēts un praktisks

³¹⁸ Centrālā Statistikas pārvalde (2018). *Nabadzības riskam pakļauti 22,1% iedzīvotāju*. Izgūts no: <http://old.csb.gov.lv/notikumi/nabadzibas-riskam-latvija-paklauti-221-iedzivotaju-47205.html>

atbalsts dažādo ģimeņu vajadzību risināšanai gūst pozitīvāku sabiedrības novērtējumu, piemēram, Latvijas Goda ģimenes apliecība “3+ Ģimenes karte”.

Apdraudējuma risku bērna fiziskai un emocionālai integritātei mazināšana

- Izvērtējuma pētījuma ietvaros tika identificētas ģimeņu grupas, kuras ir izdalītas virziena ietvaros, bet kuru vajadzību risināšana nav izvirzīta, vai nepietiekoši izvirzīta uzdevumu ietvaros. Ģimenēm, kur bērnu/-s audzina viens pieaugušais, visbūtiskāk iztrūkst atbalsts pakalpojumi ģimenes un darba dzīves saskaņošanai. Īpaša uzmanība pamatnostādņēs ir vērsta uz nepilngadīgo māšu situāciju, kuras pārsvarā vienas audzina savu/s bērnus, bet mērķagrupas atbalstam nav paredzētu konkrētu rīcību.
- Bērnu fiziskās integritātes apdraudējuma mazināšana ir skatīta šauri caur bērnu mājās gūto traumatismu. Apkopotā informācija liecina, ka bērnu mājās gūtās traumas ir dominējošais traumatisma avots tikai jaunākajās vecuma grupās.
- Apakšvirziens Ģimenes un izglītības sistēmas savstarpējās sadarbības veidošana nav radis tālāku attīstību uzdevumos un rīcības plāna pasākumos.
- Jautājumi saistībā ar ģimeņu emocionālo vajadzību risināšanu kopumā netiek risināti, uzdevumiem fokusējoties uz praktiskajiem aspektiem un fiziskās vides risinājumiem. Savukārt 2018.gada otrajā pusē notiekošās sociālās kampaņas apliecina, ka sabiedrībā ir interese un arī nepieciešamība pēc atbalsta ģimenes emocionālo jautājumu un problēmu risināšanas.
- Domājot par šī mērķa tālāku attīstību, svarīga ir izpratne par iekļaujošu izglītību un tās nodrošināšanu, risinot ģimeņu, kurās ir bērni ar funkcionālajiem traucējumiem, kā arī pašu bērnu vajadzības

Ģimenes politikas attīstība perspektīvā

- Analizējot izvirzītos uzdevumus pēc izvirzītās darbības/ aktivitātes pakāpes, lielākā daļa uzdevumu neparedz kardinālas rīcības.

Uzdevumi paredz veicināt un sekmēt (darbības vārdi, kas savā būtībā ir sinonīmi). Savukārt uzdevumos daudz izmantotā darbības vārda ‘veicināt’ nozīme ir labvēlīgi ietekmēt.³¹⁹ Te parādās divas problēmas. Pirmkārt, labvēlīgi ietekmēt/ labvēlīga ietekme ir subjektīvi novērtējama kategorija, kā arī kategorija, kurai ir sarežģīti noteikt atskaites kritērijus, bet ir vienkārši apstrīdēt sasniegto. Otrkārt, pat nelielas izmaiņas, neliela izaugsme vai progress var tikt vērtēts kā labvēlīga ietekme, pat ja būtiskas/ jūtamas izmaiņas nav panāktas. Līdzīgi vērtējami ir arī uzdevumi, kuri nosaka *uzlabot, pilnveidot un popularizēt*

- Izvērtējuma pētījuma ietvaros iegūtā informācija rāda, ka ģimenes politikas pilnvērtīgai īstenošanai ir jārisina saistības trūkums starp izvirzītajiem apakšmērķiem, tajos konstatētajām problēmām un noteiktajiem uzdevumiem.

Izvirzītajiem uzdevumu sasaiste ar politikas rādītājiem un rezultatīvajiem rādītājiem, ļautu precīzāk saprast un izvērtēt sasniegto, kā arī ļautu izvērtēt uzdevumu jēgpilno pienesumu ģimenes politikas mērķu sasniegšanā.

³¹⁹ Oxford University Press (2018). *Oxford Dictionaries*. Izgūts no: <https://lv.oxforddictionaries.com/definition/VEICIN%C4%80T> (25.11.2018)

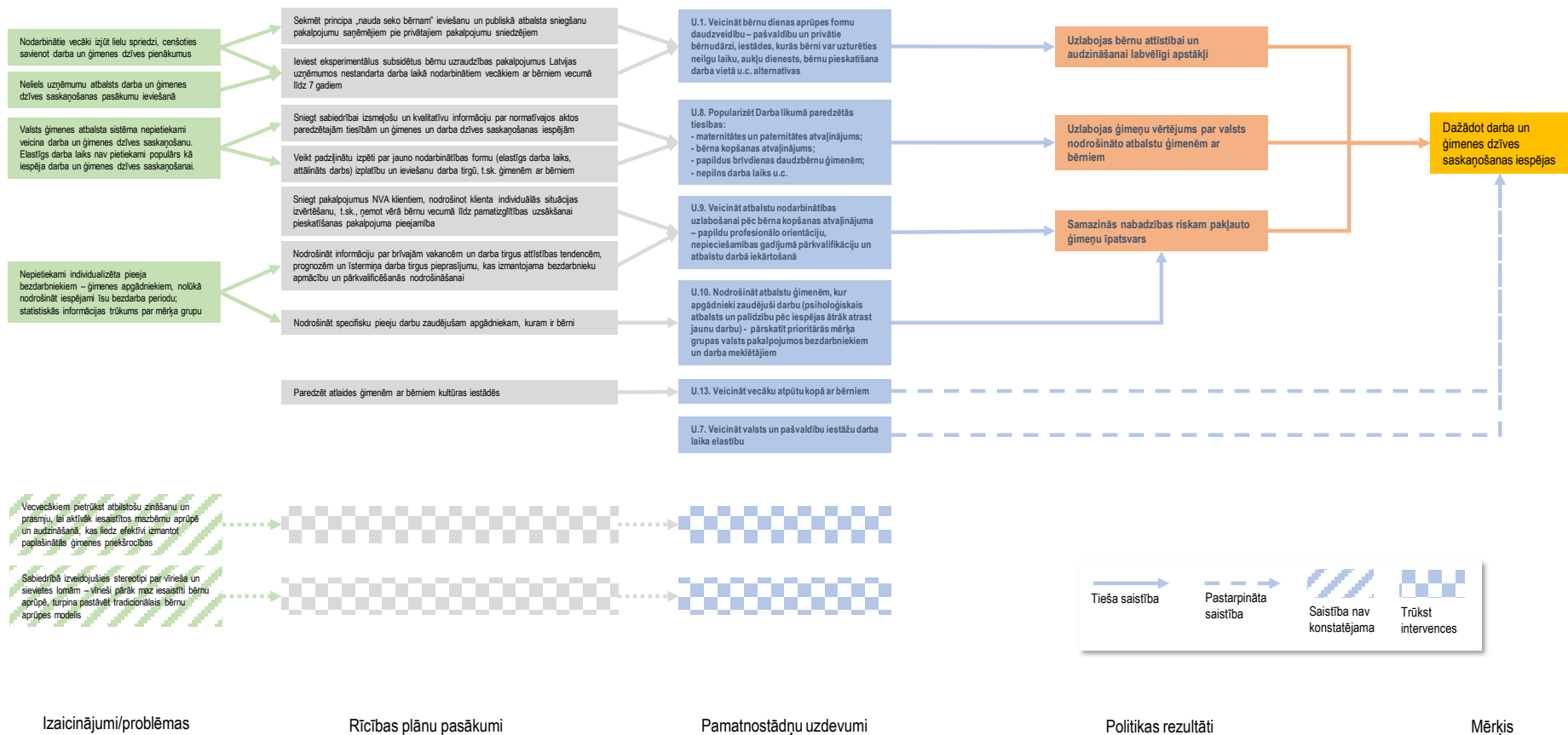
Vērojama tendence, ka tiek izvirzīti pasākumi, kas daļēji sakrīt ar formulēto uzdevumu, vai aptver tikai daļu no uzdevumā formulētā. Lielākoties tas izpaužas, kā pasākumu koncentrēšanās uz materiālajiem vai fiziskajiem aspektiem, neiekļaujot uzdevumā formulētos emocionālos, vai sociālos aspektus.

Kā vēl vienu tendenci var minēt to, ka izpilde plānos ietvertajiem pasākumiem bieži vien tiek mērīta notikušajās aktivitātēs, paša pakalpojuma piedāvājumā, nevis rezultātā, vai kategorijās, kas ļautu izvērtēt pakalpojuma pilnveidošanos. Šo tendenci lielā mērā var skaidrot ar pašu uzdevumu formulējumu, kas pagērē labvēlīgu ietekmi, nevis konkrētus rezultātus.

Virziena *Atbalsts vecāku pienākumu īstenošanā* būtisks trūkums ir virzienā izdalīto apakšvirzienu, tajos konstatēto problēmu, mērķu, uzdevumu un darbības rezultātu saistība jeb, precīzāk, saistības trūkums. Izdalītie apakšvirzieni veido visnotaļ nosacītu savstarpējo korelāciju. Turklāt, kā jau iepriekš minēju, vairākiem uzdevumiem nav atbilstošu rezultatīvo rādītāju. Sīkāk apakšvirzienu, konstatēto problēmu, mērķu, uzdevumu, rīcības plānu pasākumu un rezultatīvo rādītāju attiecības skatīt attēlos 6.4.1., 6.4.2., 6.4.3.

Rīcības virziens: Atbalsts vecāku pienākumu īstenošanā I

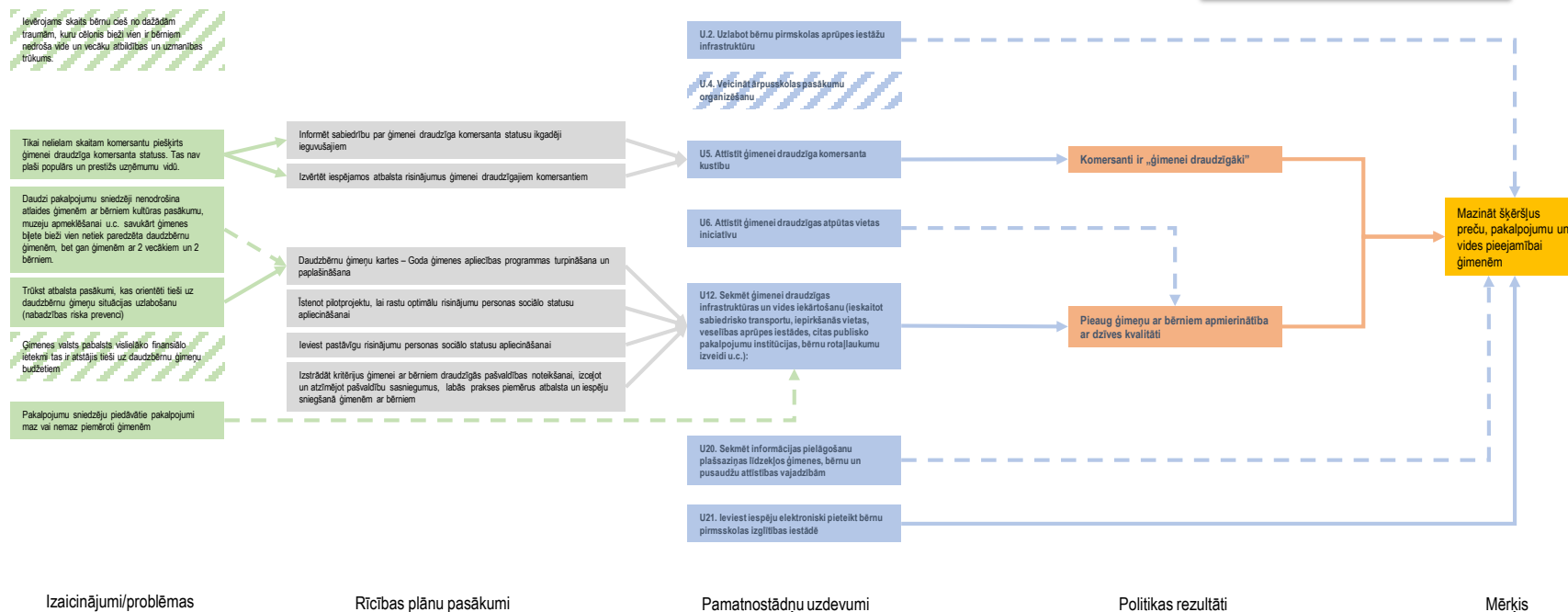
Apakšvirziens: Darba un ģimenes dzīves saskaņošana

6.4.1. attēls

Rīcības virziens: Atbalsts vecāku pienākumu īstenošanā II

Apakšvirzieni: Ģimenei draudzīga vide; Daudz bērnu ģimenes

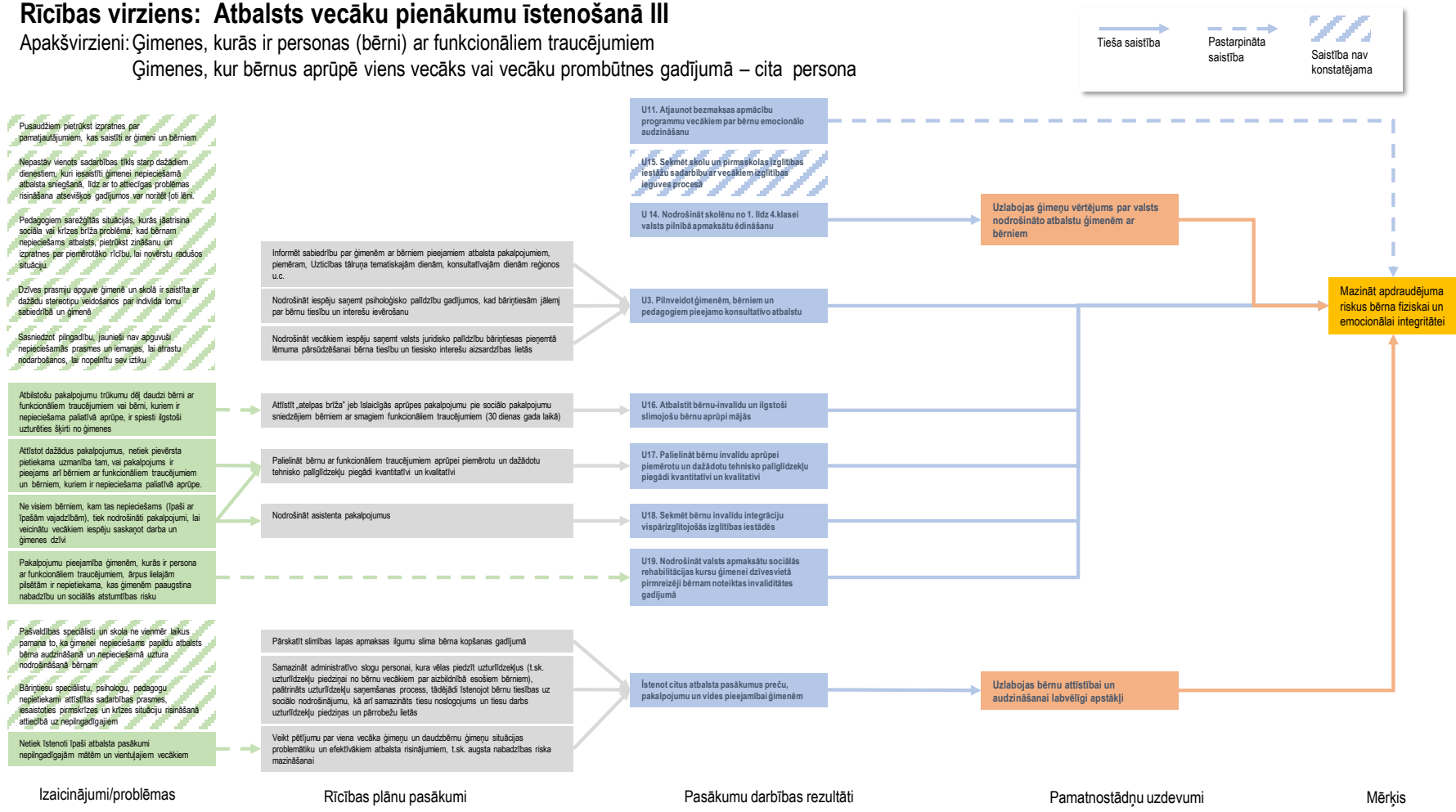

Avots: autoru veidots

6.4.3. attēls

Rīcības virziens: Atbalsts vecāku pienākumu īstenošanā III

Apakšvirzieni: Ģimenes, kurās ir personas (bērni) ar funkcionāliem traucējumiem
 Ģimenes, kur bērnus aprūpē viens vecāks vai vecāku prombūtnes gadījumā – cita persona

Avots: autoru veidots

Jāsecina, ka esošajā virziena īstenošanas struktūrā ir problemātiski izsekot intervences loģikai. Tādējādi rodas jautājums un reizē arī šaubas, cik mērķēti vai arī nejauši ir veiktas īstenotās darbības. Loģiskās sasaistes trūkums arī apgrūtina novērtēt veikto darbību jēgpilno pienesumu atbalstam vecāku pienākumu īstenošanā. Attēlos vizualizētā intervences loģika uzskatāmi parāda, ka virziena ietvaros ir konstatētas vairākas problēmas, kas tālāk nav risinātas, noteikti uzdevumi, kuriem ir pastarpināta saistība ar noteiktajiem rezultatīvajiem rādītājiem un izvirzītajiem mērķiem, kā arī izvirzīti uzdevumi, kas nebalstās ne konstatētajās problēmās, ne arī kalpo noteikto mērķu sasniegšanai. Kopumā virzienam var pārnest strukturētas pieejas trūkumu, katra soļa/ posma loģiskās sasaistes trūkumu ar nākošajiem soļiem/ posmiem.

7. Rīcības virziena “Ģimenes stabilitāte” izvērtējums

7.1. Rīcības virziena nozīme ģimenes politikas kontekstā

Rīcības virziens „Ģimenes stabilitāte” saskaņā ar pamatnostādnēs definēto ir vērsts uz ģimeni destabilizējošu faktoru mazināšanu, ar to saprotot ģimenes saglabāšanu (laulību šķiršanās skaita mazināšanu) un vardarbības ģimenē mazināšanu. Pamatnostādņu izstrādātāji norādījuši³²⁰, ka „ne vienmēr ģimenes dzīves cikls dažādu ārēju faktoru vai personīgu lēmumu dēļ attīstās minētajā secībā – dažādu iemeslu dēļ tiek šķirtas laulības vai ģimenes dzīve pārtrūkst laulātā nāves vai ilgstošas slimības dēļ. Tāpat ir vairākas sabiedrībā nevēlamas parādības, kas negatīvi ietekmē ģimenes dzīves kvalitāti. Tādēļ pamatnostādnēs ietverti arī tādi uzdevumi, kas sniegtu atbalstu ģimenes saglabāšanai, mazinātu vardarbību ģimenē un nelabvēlīgās pieredzes ietekmi uz tālāku nevardarbīgu savstarpējo attiecību veidošanu.”

Pamatnostādnēs³²¹ šī rīcības virziena ietvaros ir norādīts, ka viens no izaicinājumiem ir veicināt gan bāriņtiesu, gan izglītības iestāžu un sociālo dienestu kompetenču celšanu attiecībā uz mediācijas izmantošanu ikdienā, kā arī šīs prasmes attīstīt jau agrīni bērniem izglītības iestādēs. Pamatnostādnēs konstatētās problēmas ir orientētas uz mediācijas ieviešanu un izmantošanu:

1. Visaptverošas pieejas trūkums mediācijas kā alternatīvas strīdu risināšanas metodes izpratnes veidošanā.
2. Nepietiekama mediācijas izmantošana ģimenes strīdu risināšanā.
3. Pēctecības trūkums esošo politikas iniciatīvu novērtēšanai un mediācijas pakalpojuma pilnveidošanai un attīstīšanai.

Jānorāda, ka šo problēmu turpmāka risināšana šī vai citu nozaru politikas plānošanas dokumentu ietvaros netiek norādīta ne Pamatnostādnēs, nedz arī Rīcības plānos, lai arī pamatnostādņu īstenošanas periodā ir veikti vairāki pasākumi, kuru ietvaros minētās problēmas risinātas. Uzdevumu un pasākumu neesamība dokumentos, turklāt bez skaidrojuma par šādu uzdevumu nedefinēšanu, liecina par nekonsekveni un nav uzskatāma par labu praksi, kā arī nevieš skaidrību ne par problemātikas nozīmību, ne arī iemesliem problēmu turpmākai risināšanai citu politikas instrumentu ietvaros vai arī tieši pretēji rīcībpolitikas neesamībai.

Ievērojami plašākā apjomā gan pamatnostādnēs, gan politiskā diskursa līmenī uzmanība ir tikusi pievērsta šī rīcības virziena ietvaros definētajai vardarbības ģimenē apakšjomai, jo visi definētie uzdevumi un rezultatīvie rādītāji ir saistīti ar vardarbību ģimenē un īstenoto rīcībpolitiku tās mazināšanā. Rīcības virziena ietvaros definētas šādas problēmas:

1. Sabiedrībā ir diezgan augsts tolerances līmenis pret vardarbību, kas notiek privātajā (ģimenes) sfērā.
2. Trūkst informācijas par palīdzības iespējām no vardarbības ģimenē cietušajiem.
3. Speciālistu zināšanas par problēmām, saistītām ar vardarbību ģimenē, ir nepietiekamas.
4. Mazs palīdzības un rehabilitācijas pakalpojumu klāsts no vardarbības ģimenē cietušajiem.

³²⁰ Pamatnostādnes, 6.lpp.

³²¹ Pamatnostādnes, 63.lpp.

5. Rehabilitācijas pakalpojumu trūkums vardarbības veicējiem.
6. Vāja starpinstitucionālā sadarbība, nav izstrādāts modelis institūciju rīcībai vardarbības ģimenē gadījumos.
7. Nav apzināta situācija par vardarbības ģimenē izplatību. Dažādu iestāžu datu vākšanas metodoloģija un kritēriji atšķiras un šie dati nav salīdzināmi. Netiek veikti regulāri pētījumi minētajā jomā.
8. Normatīvie akti netiek efektīvi piemēroti vardarbības ģimenē gadījumos, īpaši, lai nodrošinātu cietušo aizsardzību no vardarbības atkārtotāšanās.
9. Nav kritēriju psiholoģiskās vardarbības ietekmes un seku izvērtēšanai.

Problēmu definēšana lielā mērā balstās īstenotās Programmas vardarbības ģimenē mazināšanai 2008.-2011.gadam³²² rezultātos. Minētā programma bija pirmais politikas plānošanas dokuments Latvijā, kas tika izstrādāts vardarbības ģimenē problēmas aktualizēšanai un risināšanai. Pēc šī dokumenta darbības beigām pasākumi vardarbības ģimenē mazināšanai nākamajam plānošanas periodam tika iekļauti Ģimenes valsts politikas pamatnostādņēs un nevis atsevišķā politikas plānošanas dokumentā. Intervēto ekspertu viedokļi attiecībā uz šo dalās – daļa uzskata, ka atsevišķs dokuments ļautu efektīvāk definēt vardarbības pret sievietēm un bērniem problēmas risināšanā iesaistītās puses un to atbildības jomas, kā arī īstenot horizontālo sadarbību, kas attiecīgi sekmētu mērķtiecīgāku rīcībpolitiku vardarbības mazināšanai. Citi savukārt, pozitīvi vērtē šīs problemātikas iekļaušanu Ģimenes politikā un atsevišķa rīcības virziena izveidi, jo īpaši attiecībā uz vardarbības ģimenē definēšanas problemātiskumu Latvijā, akcentējot, ka iekļaušana Ģimenes politikas pamatnostādņēs ļauj identificēt LM kā koordinējošo resoru vardarbības pret sievietēm un bērniem mazināšanas rīcībpolitikas veidošanā un īstenošanā. Jānorāda, ka vardarbības pret sievietēm tēmas ietvērums identificējams Dzimumu līdztiesības politikas īstenošanas kontekstā, Veselības politikas, Tieslietu un iekšlietu jomas kā implicitās ģimenes politikas īstenošanas nozares politikās. Tomēr, LM pārstāvji uzskata, ka vēl jāprojām ir nepieciešamas diskusijas par atbildīgā resora identificēšanu un visu iesaistīto pušu atbildību šajos procesos. Atbildības skaidra deleģēšanā un rīcības plāna izveide, ļautu mērķtiecīgi turpināt uzsākto darbu vardarbības mazināšanai.

Vardarbības pret sievietēm un bērniem un vardarbības ģimenē problemātikai pēdējo gadu laikā pievērsta pastiprināta uzmanība. Vienlaikus gan jānorāda, ka tas saistīts ne tikai ar vardarbības ģimenē problēmu apjomu Latvijā, pirmās valsts programmas iestrādājumā un konstatācijām, bet arī ārējiem ietekmējošiem faktoriem, no kuriem galvenie saistāmi ar to, ka kopš 2010.gada ES pastiprināti uzsver nepieciešamību vērsties pret vardarbību pret sievietēm un vardarbību pret bērniem. Šī problēma ir akcentēta vairākās direktīvās un līdz ar to arī saistoša Latvijai. Ar vardarbību pret sievietēm un vardarbību ģimenē saistītu problēmu analīzē un risināšanā ir iesaistītas dažādas starptautiskās organizācijas, tai skaitā, Eiropas Padome un ANO. Ar dzimumu saistītas vardarbības pret sievietēm izskaušana ir definēta kā viens no Eiropas Savienības mērķiem. Šo organizāciju aktivitātes ir vērstas gan uz situācijas izpēti, veicot pētījumus un aptaujas, gan uz rekomendāciju gatavošanu, un arvien vairāk pievēršoties tādiem risinājumiem kā starptautisko līgumu izstrāde un juridiski saistošie dokumenti. Tādējādi, konstatējams, ka vairāku rīcības virziena ietvaros definētu pasākumu īstenošana lielā mērā ir bijusi tieši ārēju apstākļu determinēta. Tajā pat laikā jāņem vērā, ka vardarbība ģimenē nedrīkst tikt skatīta un analizēta tendenciozi, pieņemot, ka tikai sievietes un bērni ir pakļauti vardarbībai, izslēdzot kā vardarbībā cietušas personas vīriešus. Tāpat nepieciešams aktualizēt jautājumu par senioriem kā vienu no sociālām grupām, kas piedzīvo pret sevi vērstu vardarbību ģimenē.

Būtiski, ka vardarbības novēršana un ģimenes stabilitātes veicināšana, ir jomas, kuras var nonākt savstarpējās pretrunās, jo reizēm vardarbības novēršana ģimenē ir saistīta ar attiecību pārtraukšanu, kas noteiktā situācijā var būt labākais risinājums.

³²² <http://polsis.mk.gov.lv/documents/2754>

Rīcības politikā iekļautie izaicinājumi, pasākumi, uzdevumi un mērķis to savstarpējās saistības ir attēlotas attēlā, kas ļauj aplūkot rīcības virziena struktūru un uzdevumu savstarpējo sasaisti.

7.1.1. attēls. Rīcības virziena intervences loģika

Rīcības virziens: Ģimenes stabilitāte

7.2. Pasākumu izvērtējums rīcības virziena mērķu un uzdevumu sasniegšanai

Rīcības virziena ietvaros definēti šādi uzdevumi:

- Definēt vardarbību ģimenē;
- Izvērtēt, kādi dati raksturo vardarbības ģimenē izplatību, veikt to ikgadējo apkopošanu, kā arī izvērtēt iespēju veikt regulārus pētījumus vardarbības jomā;
- Mazināt vardarbības tolerances līmeni sabiedrībā, uzlabot izpratni par vardarbību ģimenē un tās atpazīšanas iespējas;
- Paplašināt speciālistu zināšanas darbam ar cietušajiem no vardarbības ģimenē;
- Pilnveidot normatīvo regulējumu, lai aizsargātu no vardarbības ģimenē cietušos un rehabilitētu vardarbības veicējus;
- Nodrošināt cietušajiem valsts apmaksātas rehabilitējošās programmas, psiholoģisko un juridisko palīdzību. Nodrošināt vardarbības veicējiem sociālās rehabilitācijas programmas;
- Noteikt institucionālo mehānismu informācijas apmaiņai un sadarbībai vardarbības ģimenē gadījumos;
- Nodrošināt filmu ar vardarbības ainām demonstrēšanas pirms 22:00 televīzijā aizlieguma ievērošanu.

Visi Pamatnostādnēs šī rīcības virziena ietvaros definētie uzdevumi attiecas uz vardarbību ģimenē, neviens no rīcības virziena pamatnostādņu uzdevumiem nebija vērsts uz pamatnostādnēs definēto apakšjomu „Ģimenes un laulības sarežģījumi un krīzes”. Arī Rīcības plānos uzdevumi attiecībā uz šo apakšjomu nebija izvirzīti, kas var liecināt, ka vardarbība skatīta kā prioritāra joma politikas veidotājiem, neapzinoties otras apakšjomas ietekmi uz izvirzītā mērķa sasniegšanu.

Izvērtējuma gaitā ir konstatētas un apzinātas aktivitātes, kuru analīze ietverta pēc Pamatnostādnēs definēto uzdevumu izklāsta, vispirms izvērtējot pasākumus un sasniegtos rezultātus attiecībā uz definētajiem uzdevumiem. Jānorāda, ka abos Rīcības plānos tiek izvirzīts jauns, papildus uzdevums „Īstenot citus pasākumus ģimenes stabilitātes nodrošināšanai”, lai norādītu pasākumus, kurus, kā norādīts Rīcības plānos, nav iespējams programmēt zem citiem uzdevumiem. Papilduzdevums ietver vairākus pasākumus, kas saistīti ar vardarbības ģimenē problemātiku, aizgādības un saskarsmes tiesības, bērnu deviantu uzvedību vai psiholoģisko atbalstu ģimenēm ar bērniem. Tādējādi secināms, ka šī rīcības virziena ietvaros papilduzdevumos galvenā problēma nav bērna interešu neievērošana vai tiesību pārkāpšana, bet gan antisociāla uzvedība un noziedzības novēršana. Turklāt papildus uzdevumam ir izteikti implicīts raksturs.

Turpmākajā analīzē secīgi tiks aplūkots, katrs izvirzītais uzdevums un skatīta tā sasniegšanas pakāpe un vērtēta tā turpināšanas nepieciešamība nākošajā politikas plānošanas periodā.

- Definēt vardarbību ģimenē

Lai izprastu šī uzdevuma iekļaušanas būtību, jāņem vērā, konteksts, respektīvi pēc Programmas vardarbības mazināšanai³²³ īstenošanas vēl joprojām ne sabiedrības, ne speciālistu vidū nebija vienotas izpratnes par to, ko nozīmē „vardarbība ģimenē”. Izpratne balstījās uz normatīvajos aktos lietotajiem

³²³ <http://polsis.mk.gov.lv/documents/2754>

terminiem, - vardarbība ģimenē ir vardarbība pret bērniem un/ vai laulāto, ar kuru ir kopēja mājsaimniecība. Vienlaikus praksē arvien biežāk nācās saskarties ar gadījumiem, kas neiekļāvās šajā šaurajā izpratnē. Arī programmā tika uzsvērts, ka vardarbība ģimenē var norisināties starp kopdzīvē esošām vai bijušām personām neatkarīgi no laulības noslēgšanas fakta. Šajā situācijā daudzi speciālisti kā nozīmīgu risinājumu saredzēja termina „vardarbība ģimenē” definēšanu un šīs definīcijas iekļaušanu normatīvajos aktos. Savukārt jebkādi citi ierosinājumi veikt grozījumus normatīvajos aktos lielākoties tika uztverti visai skeptiski, pamatojot, ka kriminālprocesa ietvaros ir pieejami visi nepieciešamie instrumenti, tai skaitā, lai sniegtu aizsardzību no vardarbības ģimenē cietušām personām. Tādējādi, politikas veidotāji ietvēra pamatnostādnes uzdevumu „Definēt vardarbību”. Uzdevuma ietvaros Rīcības plāna „Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017.gadam” īstenošanai 2012. – 2014.gadam” norādīts, ka uzdevums tiks iekļauts rīcības plānā 2014.-2017.gadam. Izpildes iespējamība atkarīga no Sabiedrības drošības līdzekļu koncepcijas izstrādes un virzības (atbildīgā TM). Savukārt Rīcības plānā 2016.-2017.gadam norādīts, ka uzdevums „Definēt vardarbību ģimenē” tiek pildīts TM veidotajai darba grupai strādājot pie likumprojekta par Preventīvajiem piespiedu līdzekļiem.

7.2.1. tabula. Uzdevuma “Definēt vardarbību” ietvaros noteiktie pasākumi un to rezultāti

Pasākums	Rezultatīvais rādītājs	Izpilde
Rīcības plānā 2011.- 2014.gadam norādīts, ka uzdevums tiks iekļauts rīcības plānā 2014.-2017.gadam. Izpildes iespējamība atkarīga no Sabiedrības drošības līdzekļu koncepcijas izstrādes un virzības (atbildīgā TM) Rīcības plānā 2016.-2017.gadam norādīts, ka uzdevums „Definēt vardarbību ģimenē” tiek pildīts, TM veidotajai darba grupai strādājot pie likumprojekta par Preventīvajiem piespiedu līdzekļiem.		Uzdevums "Definēt vardarbību ģimenē" tiek pildīts, TM veidotajai darba grupai strādājot pie likumprojekta par Preventīvajiem piespiedu līdzekļiem

Arī 2018.gadā publicētajā LM izstrādātajā Informatīvajā ziņojumā par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē gadījumiem, to izplatību un dinamiku³²⁴ tiek atzīts, ka Latvijā nav vienotas „vardarbības ģimenē” definīcijas.³²⁵ Informatīvo ziņojumu ietvaros konstatējama vardarbības ģimenē definīciju konceptualizācija kontekstā ar starptautisko dokumentu attīstību. Tomēr jākonstatē, ka šīm definīcijām Latvijas normatīvā regulējuma kontekstā attīstība notiek ļoti lēni, tādējādi vairums no tām Latvijas normatīvajā regulējumā turpina būt vairāk teorētiski konstruktīvi. Ekspertu vidē viedokļi attiecībā uz šī uzdevuma būtību un nepieciešamību ir visai skeptiski un kritiski, norādot, ka šāda uzdevuma nepieciešamība pamatnostādnes liecina par neefektīvu rīcībpolitiku un pamatnostādņu kā konceptuāla stratēģiskās plānošanas dokumenta problemātiskumu. Tikmēr politikas veidotāji norāda, ka pateicoties šāda uzdevuma esamībai bija iespējams veikt izmaiņas vairākos normatīvajos aktos. Piemēram, 2013.gadā spēkā stājās grozījumi Bērnu tiesību aizsardzības likumā³²⁶, cita starpā nosakot,

³²⁴ Pieejami: <http://www.lm.gov.lv/text/1832>

³²⁵ KL 48.panta pirmās daļas 15.punkts – viens no atbildību pastiprinošajiem apstākļiem - palīdz raksturot vardarbības ģimenē gadījumus, paredzot, ka tas ir noziedzīgs nodarījums, kas saistīts ar vardarbību vai vardarbības piedraudējumu, vai noziedzīgs nodarījums pret tikumību un dzimumneaižskaramību izdarīts pret personu, ar kuru noziedzīgā nodarījuma izdarītājs ir pirmajā vai otrajā radniecības pakāpē, vai pret laulāto vai bijušo laulāto, vai pret personu, ar kuru noziedzīgā nodarījuma izdarītājs ir vai ir bijis nereģistrētās laulāto attiecībās, vai pret personu, ar kuru noziedzīgā nodarījuma izdarītājam ir kopīga (nedalīta) saimniecība.

³²⁶ Grozījumi pieejami: <https://www.vestnesis.lv/op/2013/118.1>

ka par emocionālu vardarbību pret bērnu uzskatāmas arī tās situācijas, kad bērna klātbūtnē vardarbīgi izturas pret viņa tuvinieku. Respektīvi tika paplašināts emocionālās vardarbības definējums. Kas vērtējams, kā būtisks uzlabojums, ļaujot veiksmīgāk mazināt vardarbību ģimenē visām iesaistītajām pusēm.

Otrs būtiskākais uzlabojums attiecībā uz "vardarbība ģimenē" definīcijām - mainījās ģimenes definīcija vardarbības kontekstā, paplašinot palīdzības saņēmēju skaitu un iekļaujot arī citus vienā mājsaimniecībā dzīvojošos. Tas vērtējams kā būtisks ieguldījums vardarbības novēršanai, un atvieglo institūciju darbību. Lai arī vērojami būtiski uzlabojumi, kas izriet no šī uzdevuma izpildes, eksperti norāda, ka tomēr joprojām dažādos kontekstos tiek lietotas dažādas vardarbības ģimenē definīcijas.

Būtiski ir konceptuāli nonākt līdz kopīgai izpratnei, kas ļautu konceptuālāk un skaidrāk veidot politiku nākotnē un arī atvieglotu datu vākšanu un analīzi. Balstoties uz interviju gaitā gūto informāciju, jāsecina, ka lai arī iesaistītās puses atzīst šādu nepieciešamību, tomēr katras jomas līdzšinējās un ierastās prakses (*path-dependancy*) un jomas terminoloģijas atšķirības (piemēram, tieslietas, kriminoloģijā, sociālajā darbā un veselības aprūpē) un katras jomas pārstāvju uzstāšana uz savas jomas terminoloģijas saglabāšanu un konceptu operacionalizēšanas problēmas liecina, ka diskusijas par vienotu izpratni un terminoloģiju turpinās būt aktuāls uzdevums arī nākotnē. Vienotas izpratnes problemātiku vardarbības novēršanas un vardarbības definēšanas laukā aktualizēja arī Stambulas konvencijas ratifikācijas process, kur starp diskusijā iesaistītajiem resoriem bija vērojama pat pretēja izpratne un pozīcija attiecībā uz tur iekļauto jēdzienu lietošanu.

Kā viens no analīzē balstītiem risinājumiem, lai tiktos uz vienotu vardarbības izpratni, būtu nepieciešams izveidot lietoto terminu tabulu atbilstīgi katras nozares terminoloģijai, un jēdzienu attiecināšanai un pielīdzināšanai citas jomas terminoloģijai. Šāds instruments iesaistīto resoru pārstāvjiem praktiskā līmenī, ļautu saglabāt nozares specifisko terminoloģiju, vienlaikus akceptējot citas nozares konceptu saskares un operacionalizāciju. Definīcijas un izpratne ir arī par pamatu datu vākšanai un analīzei, kas šobrīd atstāj būtisku iespaidu uz metodoloģiskām problēmām un datu izmantošanas iespējām. Bet jāņem vērā, ka sabiedrībā nepārtraukti notiek dažādi procesi un izmaiņas, kas nozīmē, ka terminoloģija nav statiska un ir saistāma ar šīm izmaiņām. Lai termonoloģiju "sakārtotu" nozaru un starpnozaru līmenī, ir nepieciešama akadēmiskā un lietišķā pētniecība, skaidrojot un analizējot katrā nozarē raksturīgās pazīmes.

Atšķirīgās vardarbības definīcijas un dažādā izpratne institūciju vidū ir arī par pamatu problēmām, kas saistītas ar datu vākšanu un analīzi. Tas rada metodoloģiskas problēmas vardarbības procesu analīzei un aprūtinā ticamu datu iegūšanu un izmantošanu. Šobrīd valstī ir problemātiski iegūt datus par vardarbības ģimenē gadījumu skaitu, jo: pirmkārt, ne vienmēr ģimenes locekļi griežas pēc palīdzības tiesībsargājošās, sociālos pakalpojumus nodrošinošās vai veselības aprūpi sniedzošās institūcijās; otrkārt, profesionāļi ar iegūto informāciju dažādu iemeslu dēļ rīkojas pēc saviem ieskatiem; treškārt, ne vienmēr tiek sasaistītas šādas jomas – atklāšana, rehabilitācija, sodīšana; ceturtkārt, vardarbībā cietušām un vardarbību veikušām personām sociālos pakalpojumus nodrošina dažādas organizācijas (atbilstoši Sociālo pakalpojumu sniedzēju reģistra datiem), veicot tikai tajā sociālo pakalpojumu saņēmēju klientu uzskaiti.

- Izvērtēt, kādi dati raksturo vardarbības ģimenē izplatību, veikt to ikgadējo apkopošanu, kā arī izvērtēt iespēju veikt regulārus pētījumus vardarbības jomā³²⁷ („Izvērtēt, kādi dati raksturo vardarbības ģimenē un vardarbības pret sievieti izplatību, veikt to ikgadējo apkopošanu, kā arī izvērtēt iespēju veikt regulārus pētījumus vardarbības jomā”)

Šī uzdevuma izpilde ir bijusi skaidrāk fokusēta, tā ietvēra veikt ikgadēju vardarbības ģimenē izplatības un dinamikas analīzi, apkopojot statistikas datus. Vienlaikus gan jānorāda, ka Rīcības plāna izstrādes procesā Pamatnostādnēs noteiktā uzdevuma nosaukums precizēts atbilstoši saņemtajiem priekšlikumiem uz „Izvērtēt, kādi dati raksturo vardarbības ģimenē un vardarbības pret sievieti izplatību, veikt to ikgadējo apkopošanu, kā arī izvērtēt iespēju veikt regulārus pētījumus vardarbības jomā”, tādējādi no satura viedokļa sašaurinot aptveramo tēmu loku, respektīvi, izklaujot vardarbības pret bērniem ģimenēs datu apkopošanu un analīzi.

7.2.2. tabula Uzdevuma “Izvērtēt, kādi dati raksturo vardarbības ģimenē izplatību, veikt to ikgadējo apkopošanu, kā arī izvērtēt iespēju veikt regulārus pētījumus vardarbības jomā” ietvaros noteiktie pasākumi un to rezultāti

Pasākums	Rezultatīvais rādītājs	Izpilde
Veikt ikgadēju vardarbības ģimenē izplatības un dinamikas analīzi, apkopojot statistikas datus	MK iesniegts Pārskats par vardarbības ģimenē gadījumiem, to izplatību un dinamiku, t.sk. iekļaujot tajā: 1. datus no integrētās iekšlietu informācijas sistēmas apakšsistēmā „Elektroniskais notikumu žurnāls” reģistrētās informācijas par notikumiem (cietsirdība un vardarbība pret nepilngadīgo, tīši miesas bojājumi, izvarošana, ģimenes konflikts, noziedzīgi nodarījumi pret ģimeni); 2. pie kriminālatbildības saukto personu skaitu par nodarījumiem, kas saistīti ar vardarbību ģimenē; 3. no vardarbības ģimenē cietušo personu skaitu, kuriem tikusi sniegta medicīniskā palīdzība ārstniecības iestādē; 4. no vardarbības ģimenē cietušo skaitu, kuriem sniegta sociālā rehabilitācija; 5. NVO sniegto palīdzību cietušajiem.	Izpildīts. LM katru gadu gatavo un iesniedz ministru kabinetā informatīvo ziņojumu par vardarbības ģimenē gadījumiem, to izplatību un dinamiku: http://www.lm.gov.lv/text/1832 datus informatīvajam ziņojumam iesniedz vairākas valsts iestādes, pašvaldību institūcijas, nevalstiskās organizācijas.

Uzdevuma realizācija ietvēra Ikgadēju informatīvo ziņojumu sagatavošanu³²⁸. Informatīvais ziņojums nav politikas plānošanas dokuments, bet gan informācija vai pārskats par Ministru kabineta kompetencē esoša jautājuma risināšanas gaitu, par Ministru kabineta atbalstīta plānošanas dokumenta īstenošanu vai tiesību akta izpildi vai problēmām kādā atsevišķā jomā. Ministrija informatīvo ziņojumu sagatavo pēc

³²⁷ Rīcības plāna izstrādes procesā Pamatnostādnēs noteiktā uzdevuma nosaukums precizēts atbilstoši saņemtajiem priekšlikumiem uz „Izvērtēt, kādi dati raksturo vardarbības ģimenē un vardarbības pret sievieti izplatību, veikt to ikgadējo apkopošanu, kā arī izvērtēt iespēju veikt regulārus pētījumus vardarbības jomā”

³²⁸ Pieejami: <http://www.lm.gov.lv/text/1832>

savas iniciatīvas vai Ministru prezidenta uzdevumā, kā arī izpildot Ministru kabineta sēdes vai Ministru kabineta komitejas sēdes protokollēmumā, plānošanas dokumentā vai tiesību aktā doto uzdevumu.³²⁹ Šādu ziņojumu esamība liecina par regulāru un mērķtiecīgu rīcībpolitikas monitoringu, tomēr, ņemot vērā, ka informatīvajos ziņojumos tiek sniegts tikai datu un rādītāju izmaiņu deskriptīvs apraksts, bez nepieciešamās turpmākās rīcības izmaiņu iniciēšanas priekšlikumiem vai nepieciešamajiem uzlabojumiem datu uzticamības veicināšanai, tad secināms, ka ziņojumu potenciāls netiek pilnvērtīgi izmantots. Informatīvajos ziņojumos tiek iekļauti statistikas dati, vispārējs situācijas raksturojums pārskata periodā, kā arī valsts un pašvaldību iestāžu sniegtā informācija. Tādejādi kopš 2008.gada tiek uzkrāti vardarbības ģimenē problemātiku raksturojoši dati³³⁰. Informatīvo ziņojumu saturs sniedz ļoti informatīvu pārskatu par sasniegtajiem politikas rezultātiem un īstenotajiem pasākumiem, tomēr vienlaikus nav skaidra šo informatīvo ziņojumu mērķauditorija un apkopotās informācijas izmantošanas iespējas. Kā negatīvais aspekts minams fakts, ka to publiskošana notiek ar ievērojamu laika nobīdi³³¹ attiecībā uz pārskata periodu, kas kavē aktuālas statistiskās informācijas pieejamību visām iesaistītajām pusēm un operatīvu rīcībpolitikas plānošanu un koriģēšanu. Tas galvenokārt saistīts ar datu apkopošanas problēmām visos resoros. Latvijā statistikas datus, kas raksturo vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē izplatību, apkopo vairākas dažādu nozaru institūcijas un LM veic šo datu apkopošanu vienotā ziņojumā. Vienlaikus jānorāda, ka pienākums dalībvalstīm apkopot datus par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē gadījumiem ir nostiprināts arī Eiropas Padomes konvencijas par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu³³² (Stambulas konvencija) 11.pantā un Eiropas Parlamenta un Padomes 2012.gada 25.oktobra direktīvā 2012/29/ES, ar ko nosaka noziegumos cietušo tiesību, atbalsta un aizsardzības minimālos standartus un aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2001/220/TI³³³ (Cietušo direktīva).

Jau iepriekš norādīts, ka Latvijā nav vienotas „vardarbības ģimenē” definīcijas³³⁴, arī iestāžu datu vākšanas metodoloģija atšķiras, kas apgrūtina vardarbības datu analīzi. Galarezultātā Informatīvajos

³²⁹ Politikas plānošana un process: <http://tap.mk.gov.lv/valsts-parvaldes-politika/arhivs/attistibas-planosana/strategiska-planosana/> Ministru kabineta 2009. gada 7. aprīļa noteikumu Nr. 300 “Ministru kabineta kārtības rullis” 58. Punkts

³³⁰ Līdz šim sagatavoti: Starpposma informatīvais ziņojums par Programmā vardarbības ģimenē mazināšanai 2008.-2011.gadam iekļauto pasākumu izpildi (pieņemts zināšanai Ministru kabinetā 2010.gada 7.maijā); Informatīvais ziņojums par Programmas vardarbības ģimenē mazināšanai 2008.-2011.gadam 1.1. uzdevuma izpildi 2010.gadā (pieņemts zināšanai Ministru kabinetā 2011.gada 29.jūlijā); Gala informatīvais ziņojums par Programmas vardarbības ģimenē mazināšanai 2008.-2011.gadam izpildi (pieņemts zināšanai Ministru kabinetā 2012.gada 12.jūlijā); Informatīvais ziņojums par vardarbības ģimenē gadījumiem, to izplatību un dinamiku 2012.gadā (pieņemts zināšanai Ministru kabinetā 2013.gada 26.novembrī); Informatīvais ziņojums par vardarbības ģimenē gadījumiem, to izplatību un dinamiku 2013.gadā (pieņemts zināšanai 2015.gada 7.janvārī); Informatīvais ziņojums „Par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē gadījumiem, to izplatību un dinamiku 2014.gada” (pieņemts zināšanai 2016.gada 22.martā); Informatīvais ziņojums „Par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē gadījumiem, to izplatību un dinamiku 2015.gadā” (pieņemts zināšanai 2017.gada 17.janvārī). <http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=4167> un Informatīvais ziņojums par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē gadījumiem, to izplatību un dinamiku 2016.gadā (pieņemts zināšanai 2018.gada 28.martā)

³³¹ Vidēji 1 gads.

³³² http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/ep_konvencija1.pdf

³³³ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012L0029&qid=1412160198883&from=LV>.

Sk. arī pētījumus „An analysis of the Victims’ Rights Directive from a gender perspective”,

<http://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/mh0115698enn.pdf> un “Victims of crime in the EU: the extent and nature of support for victims”

http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2015-victims-crime-eu-support_en_0.pdf

³³⁴ KL 48.panta pirmās daļas 15.punkts – viens no atbildību pastiprinošajiem apstākļiem - palīdz raksturot vardarbības ģimenē gadījumus, paredzot, ka tas ir noziedzīgs nodarījums, kas saistīts ar vardarbību vai vardarbības

ziņojumos līdztekus datiem tiek akcentēta datu neuzticamība, neprecizitāte un problemātiskums datu ieguvē. Vērtējot pamatnostādņēs definēto rezultatīvo rādītāju kontekstā, jānorāda Informatīvajos ziņojumos ietvertu rādītāju kopums ir plašāks. Vienlaikus LM atzīst, ka joprojām informatīvie ziņojumi nesniedz visaptverošu un salīdzināmu informāciju par no vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē cietušajiem un vardarbības veicējiem vairāku iemeslu dēļ:

- ne visas institūcijas apkopo datus dalījumā pēc cietušā dzimuma un saistības ar vardarbības veicēju;
- dažas institūcijas maina datu uzskaites metodoloģiju minētajā laika posmā, piemēram, personu loku, par kurām tiek uzkrāta informācija;
- tika veikti grozījumi normatīvajos aktos, mainot noziedzīgo nodarījumu kvalifikāciju;
- katrs informatīvais ziņojums tiek papildināts ar jauniem datiem, raksturojot arvien jaunus vardarbības ģimenē problēmas aspektus;
- dažādu iestāžu datu bāzes nav savstarpēji saslēgtas, tādēļ pieejamie dati nav savstarpēji salīdzināmi.

Izvērtējuma gaitā konstatēts, ka datu apzināšanas un iegūšanas problemātika vēl joprojām ir aktuāla un neatrisināta, kas traucē patiesās vardarbības izplatības un izpausmju apzināšanu un analīzi. Skaidru datu trūkums arī traucē veidot pārdomātu un mērķtiecīgu politiku vardarbības novēršanai un vērtēt politikas ietekmi uz vardarbības novēršanu. Izvērtējuma ietvaros intervētie eksperti norāda, ka datiem ir deskriptīvs raksturs un tie tiek apkopoti (bieži vien manuāli) jo tiek pieprasīti, taču arī pašas datu sniedzējpusēs atzīst, ka dati tālāk izmantoti tiek tikai daļēji vai atsevišķos gadījumos netiek vispār, tādējādi ir diskutējams, vai tos nepieciešams vākt. Ņemot vērā arī uzdevuma formulējumu - „izvērtēt, kādi dati...”, konstatējams, ka dati ir apzināti un tiek apkopoti, tomēr līdz šim nav ticis pilnībā izvērtēts, kādi dati ir nepieciešami rīcībpolitikas veidošanai un kādi ir uzkrāto datu izmantošanas mērķi. Līdz ar to politikas veidotājiem nepieciešams definēt ne tikai kādi dati ir vējami, bet arī formulēt to izmantošanas mērķus, turklāt nevis vispārīgi, bet ļoti konkrēti. Tas visām iesaistītajām pusēm ļaus ne tikai izprast dažādu datu apzināšanas un apkopošanas lomu, bet arī vērtēt apstākļus, kas ietekmē datu izmaiņas un analizēt konkrētas intervences rezultātus. Izvērtējuma gaitā konstatēts, ka, piemēram, Tiesu administrācijas izstrādātajā jaunajā informācijas sistēmā E-lieta, kas ir izstrādes procesā nav paredzēta šādu datu iekļaušana ne par cietušajām personām, ne par ģimenes locekļiem, to skaidrojot ar nosacījumiem, ka informācijas sistēma iekļauj tikai normatīvajā regulējumā noteikto un šobrīd normatīvie akti neparedz šādu datu vākšanu. Arī SOPA sistēmā³³⁵ netiek ietverta informācija par vardarbības ģimenē gadījumiem un sniegtajiem sociālajiem pakalpojumiem. Šāda moduļa izveide ir saistīta ar izmaksām un papildus uzdevuma iekļaušanu normatīvajā regulējumā, tāpēc būtu nepieciešams papildus veikt izmaksu-ieguvumu analīzi, lai apzinātu ne tikai indikatīvās izmaksas, bet arī novērtētu ilgtermiņa ieguvumus.

Attiecībā uz datu apkopošanu, jānorāda vēl viens aspekts – informācijai, kas tiek apkopota no dažādām institūcijām, piemēram, krīzes centriem, nav vienota metodoloģija, tādējādi pastāv datu interpretācijas problēmas, piemēram, norādot sadalījumu pēc vardarbības veidiem, jo īpaši attiecībā uz kombinēto vardarbību un katrā no veidiem atsevišķi. Šīs datu apkopošanas un uzskaites problēmas būtu risināmas

pie draudējumu, vai noziedzīgs nodarījums pret tikumību un dzimumneaizskaramību izdarīts pret personu, ar kuru noziedzīgā nodarījuma izdarītājs ir pirmajā vai otrajā radniecības pakāpē, vai pret laulāto vai bijušo laulāto, vai pret personu, ar kuru noziedzīgā nodarījuma izdarītājs ir vai ir bijis neregistrētās laulāto attiecībās, vai pret personu, ar kuru noziedzīgā nodarījuma izdarītājam ir kopīga (nedalīta) saimniecība.

³³⁵ Sociālās sfēras procesu pārvaldības lietojumprogramma SOPA ir universāls sociālās sfēras modulārs risinājums, kas sastāv no vairākiem savstarpēji integrētiem risinājumiem, tajā skaitā, integrācijas platforma ar Valsts reģistriem un citām ārējām sistēmām. Risinājums sniedz daudzpusīgu un plašu pielietojumu valsts un pašvaldību pakalpojumu un datu apstrādei, tajā skaitā, reģistru un ārējo sistēmu integrācijas, datu savstarpējo savietošānu un datu apmaiņas un citu funkcionalitāti, lai vienuviet varētu redzēt visu, kas saistīts ar klienta elektronisko lietu.

ar metodoloģiskas instrukcijas palīdzību, kas datu sniedzējiem ļautu konceptualizēt un operacionalizēt katru konkrēto gadījumu.

Vēl viena būtiska nianse, kas konstatējama attiecībā uz ievāktajiem datiem, ir atkārtotas vardarbības gadījumu jeb recidīva statistika – tādas nav, proti, no esošajiem datiem, nav identificējams atkārtotu vardarbības gadījumu skaits, kā arī nav konstatējams, kāds īpatsvars no personām atkārtoti nonāk institūciju redzeslokā, un ir problemātiski izvērtējama konkrēto atbalsta pasākumu ietekme vardarbības situāciju mazināšanā vai novēršanā. Recidīva līmeni, kā īpaši būtisku problēmu norāda Valsts policijas pārstāvji, vērsot uzmanību uz nepieciešamību visām iesaistītajām pusēm strādāt pie tādas sistēmas izveides, lai notiktu darbs gan ar cietušajiem, gan vardarbību veikušām personām, kas mazinātu recidīva riskus. Recidīva gadījumi, ļautu precīzāk apjaust problēmas mērogus un mērķtiecīgāk novirzīt resursus darbam ar ģimenēm.

Nav saprotams, kā pamatnostādņu kontekstā ir izprasta regulāru pētījumu veikšanas iespēju izvērtēšana. Informatīvie ziņojumi kumulatīvā veidā sniedz pārskatu par veiktajiem starptautiskajiem un nacionālā līmeņa pētījumiem un to galvenajām konstatācijām. Rīcības plānos aktivitātes attiecībā uz regulāru pētījumu veikšanu nav konstatējamās. Vienlaikus ir atrodami starptautiski un nacionāli pētījumi, kuri veikti šajā laika posmā vardarbības problemātikas apzināšanai:

- piemēram, PVO veiktais pētījums „Vardarbības pret sievietēm globāls un reģionāls novērtējums. Intīmo partneru vardarbības un nepartneru seksuālās vardarbības izplatība un ietekme uz veselību”, kas tika publicēts 2013.gadā³³⁶,
- 2014.gadā Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūra publicēja pētījumu „Vardarbība pret sievietēm - ES mēroga apsekojums”³³⁷, lai noskaidrotu policijas darbinieku attieksmi pret vardarbību ģimenē,
- 2015.gadā Valsts policija veica pētījumu „Policijas darbinieku un kandidātu darbam Valsts policijā izpratne un attieksme pret vardarbību ģimenē”³³⁸,
- Dzimumu līdztiesības indekss 2017: vardarbības pret sievietēm mērījumi.³³⁹
- Ir veikti pētījumi par vardarbības izmaksām³⁴⁰,
- Ir vairāki pētījumi par vardarbību pret bērniem, piemēram, 2015.gadā Tiesībsarga pētījums par vardarbības pret bērniem izplatību Latvijā.³⁴¹

Pētījumi nav iniciēti un īstenoti kā pamatnostādņu definētās politikas daļa, bet tikuši īstenoti citu motīvu vadīti. Informatīvajos ziņojumos netiek ietverta informācija par to, kādi pētījumi šajā jomā nepieciešami, kā arī, kādi pētījumi tiek plānoti. Arī izskatot Pētījumu un publikāciju datu bāzi³⁴², kas ietver valsts pasūtītos un plānotos pētījumus, nav atrodami pētījumi, kas būtu plānoti par vardarbības ģimenē problemātiku. Šajā gadījumā problēma ir neskaidra uzdevuma definēšana pamatnostādņēs, kas traucē tā sasniegšanas nomērīšanu, kā arī pasākumu neparedzēšana attiecībā uz regulāru pētījumu veikšanu rīcības plānos, turklāt nesniedzot skaidrojumus. Vienlaikus, iespējams, veikto pētījumu par

³³⁶ Global and Regional Estimates of violence against women. Prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence. <http://www.who.int/reproductivehealth/publications/violence/9789241564625/en/>

³³⁷ rezultāti ir pieejami arī latviski: <http://fra.europa.eu/en/publication/2014/vaw-survey-main-results>

³³⁸ http://www.lm.gov.lv/upload/prezentacija2/petijums_griskina.pdf

³³⁹ EIGE Gender Equality index 2017: Measurement framework of violence against women <http://eige.europa.eu/rdc/eige-publications/gender-equality-index-2017-measurement-framework-of-violence-against-women>

³⁴⁰ <https://eige.europa.eu/node/393>

³⁴¹

http://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/legacy/4239_TNS_Vardarbības_pret_berniem_izplatība_Latvija_2015.pdf

³⁴² <http://petijumi.mk.gov.lv/>

vardarbības tematiku apjoms, liecina, ka valsts pārvaldē strādājošajiem ir pieejami pētījumi, kuri ļauj iegūt pietiekošas zināšanas vardarbības politikas mērķtiecīgai veidošanai.

- **Mazināt vardarbības tolerances līmeni sabiedrībā, uzlabot izpratni par vardarbību ģimenē un tās atpazīšanas iespējas**

Uzdevums pievēršas vardarbības ģimenē mazināšanas problēmas kontekstā būtiskam priekšnosacījumam, vardarbības tolerances līmeņa mazināšanai sabiedrībā. Rīcības plānos ietvertie pasākumi bija vērsti uz dažādām mērķgrupām: policijas darbiniekiem, citu valsts institūciju darbiniekiem, cietušām personām, sabiedrību kopumā u.c.

7.2.3. tabula. Uzdevuma “Mazināt vardarbības tolerances līmeni sabiedrībā, uzlabot izpratni par vardarbību ģimenē un tās atpazīšanas iespējas” ietvaros noteiktie pasākumi un to rezultāti

Pasākums	Rezultatīvais rādītājs	Izpilde
Sekmēt policijas darbinieku situācijai adekvātu, vienveidīgu (standartizētu) rīcību gadījumos, kad izsaukums saistīts ar vardarbību ģimenē	Izstrādāta metodika izmantošanai policijas darbā, ietverot kritērijus riska novērtēšanai vardarbības ģimenē gadījumos	Izpildīts.
Popularizēt Civilprocesa likumā noteikto iespēju no vardarbības cietušām personām saņemt personisko tiesību palīdzību aizsardzību	Informācija krīzes centros, sociālajos dienestos, tiesās, bāriņtiesās, valsts un pašvaldību policijā, Juridiskās palīdzības administrācijā, Zvērinātu advokātu padomē, NVO	Izpildīts.
Nodrošinātas informatīvās kampaņas, materiāli, pētījumi sabiedrības izpratnes veidošanai par vardarbību ģimenē un tās atpazīšanu (ESF finansējums)	Darbības programmas “Izaugsme un nodarbinātība” 9.2.1. specifiskā atbalsta mērķa “Paaugstināt sociālo dienestu darba efektivitāti, darbinieku profesionalitāti un starpinstitucionālo sadarbību darbam ar riska situācijā esošām personām” ietvaros īstenots pilotprojekts “Darbs ar bērniem ar saskarsmes grūtībām un uzvedības traucējumiem, un vardarbības ģimenē gadījumiem” Informatīvās kampaņas, pētījumi, informatīvie materiāli	Izpildīts.

Viens no uzdevuma izpildes pasākumiem tika paredzēts „Nodrošinātas informatīvās kampaņas, materiāli, pētījumi sabiedrības izpratnes veidošanai par vardarbību ģimenē un tās atpazīšanu (ESF finansējums), ko paredzēts īstenot Darbības programmas “Izaugsme un nodarbinātība” 9.2.1. specifiskā atbalsta mērķa “Paaugstināt sociālo dienestu darba efektivitāti, darbinieku profesionalitāti un starpinstitucionālo sadarbību darbam ar riska situācijā esošām personām” ietvaros īstenots pilotprojekts “Darbs ar bērniem ar saskarsmes grūtībām un uzvedības traucējumiem, un vardarbības ģimenē gadījumiem”, rezultātā sagatavojot Informatīvās kampaņas, pētījumi, informatīvie materiāli. Projekts īstenots atbilstoši MK 06.10.2015. noteikumiem Nr.575 “Darbības programmas “Izaugsme un nodarbinātība” 9.2.1. specifiskā atbalsta mērķa “Paaugstināt sociālo dienestu darba efektivitāti un darbinieku profesionalitāti darbam ar riska situācijā esošām personām” 9.2.1.3. pasākuma “Atbalsts

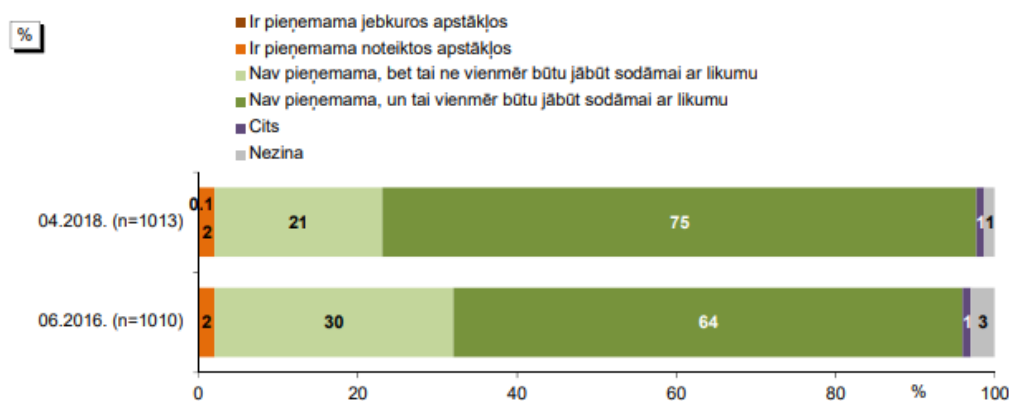
speciālistiem darbam ar bērniem ar saskarsmes grūtībām un uzvedības traucējumiem un vardarbību ģimenē" īstenošanas noteikumi".

Papildus jānorāda, ka Eiropas Komisijas programmas „Tiesības, vienlīdzība un pilsonība”³⁴³ ietvaros Labklājības ministrija īstenoja projektu "Izpratnes veidošanas kampaņa par nulles toleranci attiecībā uz vardarbību pret sievietēm "Vardarbībai patīk klusums""³⁴⁴ Nr.JUST/2016/RGEN/AG/VAWA/9944. Projekta mērķis bija vairot sabiedrības izpratni un veicināt nulles tolerances izplatību pret visa veida vardarbību pret sievietēm un meitenēm, kā arī mainīt sabiedrības attieksmi un rīcību, saskaroties ar vardarbību (it īpaši jauniešu vidū). Lai sasniegtu Projekta mērķi, tiek īstenota nacionāla līmeņa mediju informatīvā kampaņa nulles tolerances veicināšanai attiecībā uz vardarbību pret sievietēm; sociālo normu mārketinga kampaņa vardarbības pret sievietēm prevencijai jauniešu vidū un atbalsta vardarbībā cietušajiem pieejamības veicināšanas pasākumi. Pozitīvs aspekts, kampaņas kontekstā LM mērīja informatīvās kampaņas ietekmi, vērtējot sabiedrības tolerances līmeni pret vardarbību pirms kampaņas un tad salīdzinot to ar rezultātiem, kampaņu beidzot.

2018.gada aprīlī pētījumu centrs SKDS pēc Labklājības ministrijas pasūtījuma veica reprezentatīvu aptauju³⁴⁵, kuras ietvaros tika noskaidrota iedzīvotāju attieksme pret dažādiem ar vardarbību saistītiem jautājumiem – pētījuma dalībniekiem lūdza paust attieksmi pret vardarbību ģimenē pret sievieti un vīrieti, norādīt, vai viņi pazīst kādu, kas ir cietis no vardarbības ģimenē, kā arī raksturot savus uzskatus šajā jomā, novērtēt savu attieksmi pret dažādām vardarbīgām situācijām u.c. 2018.gada pētījuma dati atskaitē tiek salīdzināti ar 2016.gadā jūnijā veiktā pētījuma “Special Eurobarometer 449: Gender-based Violence” datiem. Abos pētījumos tika izmantota vienāda aptaujāšanas metode (tiešās intervijas dzīvesvietās), vienāda izlase (LR pilsoņi vecumā no 15 gadiem), kā arī uzdoti identiski formulēti jautājumi. Saskaņā ar aptaujas datiem kopumā 2% respondentu norādīja, ka vardarbība pret sievieti ģimenē ir pieņemama (atbildes “ir pieņemama jebkuros apstākļos” un “ir pieņemama noteiktos apstākļos”).

7.2.2. attēls. Attieksme pret vardarbību pret sievieti ģimenē

Attieksme pret vardarbību pret sievieti ģimenē: 2016. un 2018. gada aptauju datu salīdzinājums

Bāzes: LR pilsoņi

³⁴³ Plašāka informācija pieejama: http://ec.europa.eu/justice/grants1/calls/2015_action_grants/just_2015_rgen_en.htm

³⁴⁴ <http://www.lm.gov.lv/lv/es-finansejums/lm-istenotie-projekti/aktualie-projekti/projekts-izpratnes-veidosanas-kampaņa-par-nulles-toleranci-attieciba-uz-var darbibu-pret-sievietem-var darbibai-patik-klusums/4-par-projektu>

³⁴⁵ http://www.lm.gov.lv/upload/atskaite_lm_042018_iesniegta.pdf

To, ka tā nav pieņemama, bet tai ne vienmēr būtu jābūt sodāmai ar likumu, norādīja 21%, bet 75% atzina, ka tā nav pieņemama, un tai vienmēr būtu jābūt sodāmai ar likumu. Salīdzinot šī pētījuma - 2018.gadā veiktās LR pilsoņu aptaujas datus un 2016.gada veiktās Eurobarometra aptaujas datus, jāsecina, ka 2018.gadā iedzīvotāji biežāk norādīja, ka vardarbība pret sievieti ģimenē nav pieņemama, un tai vienmēr būtu jābūt sodāmai ar likumu (2016.: 64%, 2018.: 75%).

Sabiedrības attieksmes mērīšana skatāma kā labā prakse, jo liecina par politikas aktivitāšu efektivitātes apzinātu mērīšanu. Šādi dati būtu iekļaujami vardarbības mazināšanas politikas efektivitātes mērīšanā un veicami ikgadēji omnibusa aptauju ietvaros, kas ļautu īstenot tolerances līmeņa monitoringu par samērīgām izmaksām.

- Paplašināt speciālistu zināšanas darbam ar cietušajiem no vardarbības ģimenē

Šāda uzdevuma esamība ir viennozīmīgi pozitīvi vērtējama.

7.2.4. tabula Uzdevuma "Paplašināt speciālistu zināšanas darbam ar cietušajiem no vardarbības ģimenē" ietvaros noteiktie pasākumi un to rezultāti

Pasākums	Rezultatīvais rādītājs	Izpilde
Turpināt ārstniecības personu apmācību darbam ar pacientiem, kuri cietuši no vardarbības	Izglītojoši pasākumi ģimenes ārstiem, primārās aprūpes māsām, ginekologiem	Izpildīts
Precizēt prasības speciālistu apmācībām par bērnu tiesību aizsardzību un vardarbības ģimenē aspektiem. Paplašināt speciālistu loku, kuriem jāapgūst šīs zināšanas, iekļaujot tajā arī tiesnešus, pedagogus un sociālos darbiniekus	MK iesniegti noteikumi, kas aizvieto MK 2005.gada 27.septembra noteikumus Nr.729 „Noteikumi par speciālu zināšanu apguves kārtību bērnu tiesību aizsardzības jomā un šo zināšanu saturu”	Izpildīts.
Aicināt augstskolas iekļaut savā izglītības programmu piedāvājumā mācību programmu par bērnu tiesību aizsardzību un vardarbības ģimenē aspektiem	Vēstule augstskolām	Izpildīts
Turpināt īstenot dažādu jomu speciālistu apmācības bērnu tiesību aizsardzības jomā (ESF finansējums)	Darbības programmas "Izaugsme un nodarbinātība" 9.2.1. specifiskā atbalsta mērķa "Paaugstināt sociālo dienestu darba efektivitāti, darbinieku profesionalitāti un starpinstitucionālo sadarbību darbam ar riska situācijā esošām personām" ietvaros īstenots pilotprojekts "Darbs ar bērniem ar saskarsmes grūtībām un uzvedības traucējumiem, un vardarbības ģimenē gadījumiem", kura ietvaros apmācīti speciālisti. 2016.gadā apmācīti ne mazāk kā 350 speciālisti; 2017. gadā apmācīti ne mazāk kā 875 speciālisti	Izpildīts
Nodrošināt metodisko palīdzību un atbalstu bērnu tiesību	Darbības programmas "Izaugsme un nodarbinātība" 9.2.1. specifiskā atbalsta mērķa "Paaugstināt	Izpildīts

Pasākums	Rezultatīvais rādītājs	Izpilde
aizsardzības un vardarbības profilakses jautājumos	<p>sociālo dienestu darba efektivitāti, darbinieku profesionalitāti un starpinstitucionālo sadarbību darbam ar riska situācijā esošām personām” ietvaros īstenots pilotprojekts “Darbs ar bērniem ar saskarsmes grūtībām un uzvedības traucējumiem, un vardarbības ģimenē gadījumiem”</p> <p>1. Speciālistu skaits, kuri saņēmuši konsultatīvo atbalstu un apmācības</p> <p>MK iesniegti MK noteikumi Darbības programmas “Izaugsme un nodarbinātība” 9.2.1. specifiskā atbalsta mērķa “Paaugstināt sociālo dienestu darba efektivitāti, darbinieku profesionalitāti un starpinstitucionālo sadarbību darbam ar riska situācijā esošām personām” pasākuma “Darbs ar bērniem ar saskarsmes grūtībām un uzvedības traucējumiem, un vardarbības ģimenē gadījumiem” īstenošanai</p>	

2011.-2014.gadā tika paredzēts pasākums „Turpināt ārstniecības personu apmācību darbam ar pacientiem, kuri cietuši no vardarbības”, kā rezultātus paredzot izglītojošus pasākumus ģimenes ārstiem, primārās aprūpes māsām, ginekologiem, tādējādi ir konstatējams, ka pamatnostādnes un rīcības plāns uzdevumu attiecībā uz speciālistiem, primāri traktē ar veselības aprūpes jomu. Vidusposma novērtējumā norādīts, ka uzdevums ir Izpildīts. Slimību profilakses un kontroles centrs ģimenes ārstiem gan Rīgā, gan laukos (biedrībai „Latvijas Ģimenes ārstu asociācija”, biedrībai „Latvijas Lauku ģimenes ārstu asociācija”) ir prezentējis ieteikumus ģimenes ārstiem bērnu ievainojumu (traumu) mazināšanai. 2012-2014.gadā pasākumi tika vērsti tieši uz ģimenes ārstu iesaistīšanu vardarbības atpazīšanā. Ģimenes ārsta komanda sastāv arī no primārās aprūpes māsas, kuras darbu ārsts arī organizē, tādēļ apmācība tika vērsta tieši uz ģimenes ārstiem. Sabiedrības veselības pamatnostādnes 2014.-2020.gadam³⁴⁶ ir iekļauts pasākums 4.13.5. „definēt nepieciešamos pasākumus, lai veselības aprūpes speciālisti tiktu regulāri apmācīti par vardarbības jautājumiem” ar izpildes termiņu 31.12.2018. Pasākums īstenots valsts budžeta ietvaros, un piesaistot ES fondu finansējumu vai citus projektu līdzekļus. Intervētie eksperti norādīja, ka apmācība ir pozitīvi vērtējama, tomēr daudz būtiskāk ir izprast skaidras rīcības norādes un instrukcijas turpmākai darbībai, respektīvi ir nepieciešams koordinēts rīcības plāns starpprofesionāļu komandai ar konkrētu atbildības sadalījumu un procesa virzību, kā arī ir jāveido pozitīva pieredze gadījumiem, kad ģimenes ārsti ir ziņojuši, kā arī skaidrībai un izpratnei par to, kā noformēt medicīnisko dokumentāciju, lai tā vēlāk nepieciešamības gadījumā varētu kalpot kā pierādījums tiesā. Sabiedrības veselības pamatnostādnes 2014.-2020.gadam³⁴⁷ ar termiņu līdz

³⁴⁶ <http://polsis.mk.gov.lv/documents/4965>

³⁴⁷ <http://polsis.mk.gov.lv/documents/4965>

30.12.2020. ir iekļauts uzdevums „Apzināt starpinstitucionālās sadarbības problēmas un definēt pasākumus problēmu novēršanai vardarbības jomā”, kur kā atbildīgā institūcija norādīta LM. Tas sasaucas ar pamatnostādņu šī rīcības virziena uzdevumu par starpinstitucionālo sadarbību, turpinot starpinstitucionālās sadarbības mehānisma izveidi, kur LM ir jāuzņemas aktīva loma šī procesa nodrošināšanā.

2011.-2014.gadā tika paredzēts pasākums „Precizēt prasības speciālistu apmācībām par bērnu tiesību aizsardzību un vardarbības ģimenē aspektiem. Paplašināt speciālistu loku, kuriem jāapgūst šīs zināšanas, iekļaujot tajā arī tiesnešus, pedagogus un sociālos darbiniekus”, kā rezultātu plānojot MK iesniegti noteikumi, kas aizvieto MK 2005.gada 27.septembra noteikumus Nr.729 „Noteikumi par speciālu zināšanu apguves kārtību bērnu tiesību aizsardzības jomā un šo zināšanu saturu”. Vidusposma novērtējumā norādīts, ka Izpildīts. Tika pieņemti grozījumi Bērnu tiesību aizsardzības likumā, papildinot to ar 5.¹pantu, definējot subjektus, kuriem nepieciešamas speciālās zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā. 2014.gada 1.aprīlī tika pieņemti Ministru kabineta noteikumi Nr.173 „Noteikumi par kārtību, kādā apgūst speciālās zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā, šo zināšanu saturu un apjomu”. 2016.-2017.gada Rīcības plāns paredzēja Turpināt īstenot dažādu jomu speciālistu apmācības bērnu tiesību aizsardzības jomā (ESF finansējums. Darbības programmas “Izaugsme un nodarbinātība” 9.2.1. specifiskā atbalsta mērķa “Paaugstināt sociālo dienestu darba efektivitāti, darbinieku profesionalitāti un starpinstitucionālo sadarbību darbam ar riska situācijā esošām personām” ietvaros īstenots pilotprojekts “Darbs ar bērniem ar saskarsmes grūtībām un uzvedības traucējumiem, un vardarbības ģimenē gadījumiem”, kura ietvaros apmācīti speciālisti. Projekts īstenots atbilstoši MK 06.10.2015. noteikumiem Nr.575 “Darbības programmas "Izaugsme un nodarbinātība" 9.2.1. specifiskā atbalsta mērķa "Paaugstināt sociālo dienestu darba efektivitāti un darbinieku profesionalitāti darbam ar riska situācijā esošām personām" 9.2.1.3. pasākuma "Atbalsts speciālistiem darbam ar bērniem ar saskarsmes grūtībām un uzvedības traucējumiem un vardarbību ģimenē" īstenošanas noteikumi”. Kopumā secināms, ka aktivitātes, kas vērstas uz speciālistu izglītošanu Bērnu tiesību aizsardzības jautājumos ir pozitīvi vērtējamas un šo zināšanu ietekme novērtējama ilgākā laika periodā. Pilnveidei un datus pamatotam izvērtējumam, būtu nepieciešams atsevišķs pētījums par šo apmācību kursu īstenošanu un speciālistu zināšanu pielietojumu praksē, jo, kā norāda eksperti, praksē profesionāļiem, kas strādā ar bērniem un ģimenēm, kur ir riska situācijas un augsts vardarbības risks, ne vienmēr izdodas pieņemt lēmumus atbilstoši bērnu interešu prioritātes principam (ANO konvencija par bērnu tiesībām), kas būtu jāievēro, izskatot jebkuru ar bērnu saistīto jautājumu.

2016.-2017.gadā tika plānots pasākums pasākums „Aicināt augstskolas iekļaut savā izglītības programmu piedāvājumā mācību programmu par bērnu tiesību aizsardzību un vardarbības ģimenē aspektiem, norādot rezultātu - Vēstule augstskolām. Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte un Valsts policijas koledža ir saskaņojusi mācību kursus atbilstoši Ministru kabineta noteikumiem Nr.173 „Noteikumi par kārtību, kādā apgūst speciālās zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā, šo zināšanu saturu un apjomu”. Izvērtējuma veicēji uzskata, ka šis rādītājs pilnībā neliecina par visiem studiju kursiem un virzieniem, kur iekļauti jautājumi par bērnu tiesību un vardarbības aspektiem, profesiju klāsts varētu būt plašāks, piemēram, sociālie darbinieki, psiholoģi, sociologi, pedagogi u.c. Lai noskaidrotu, kurās programmās ir iekļauts, ir lietderīgi veikt augstskolu uz kursiem attiecināmo studiju programmu direktoru aptauju par šādu kursu esamību vai to ieviešanas iespēju risinājumiem, tā būtu mērķtiecīgāka pasākuma īstenošana, kas ļautu ne tikai iegūt precīzāku priekšstatu par esošo realitāti, bet arī apzināt līdzšinējos šķēršļus un to pārvarēšanas iespējas, lai šādas programmas tiktu īstenotas nākotnē.

- Pilnveidot normatīvo regulējumu, lai aizsargātu no vardarbības ģimenē cietušos un rehabilitētu vardarbības veicējus

Uzdevums tika veikts, ņemot vērā gan starptautisko organizāciju ieteikumus, gan pamatnostādnes ES līmenī, lai mazinātu atšķirības normatīvajos aktos, kas pastāv starp dalībvalstīm, Latvijā turpinājās normatīvo aktu pilnveide.

7.2.5. tabula. Uzdevuma “Pilnveidot normatīvo regulējumu, lai aizsargātu no vardarbības ģimenē cietušos un rehabilitētu vardarbības veicējus” ietvaros noteiktie pasākumi un to rezultāti

Pasākums	Rezultatīvais rādītājs	Izpilde
Izstrādāt priekšlikumus psihisko traucējumu gradācijai likuma „Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtība” 3. pielikumā	Izstrādāti priekšlikumi psihisko traucējumu gradācijai likuma „Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtība” 3. pielikumā un iesniegti TM izvērtēšanai.	Izpildīts
Noteikt pienākumu varmākam atstāt mājokli, kurā viņš dzīvo kopā ar no vardarbības cietušo personu, un aizliegumu tuvoties cietušajai personai	MK iesniegti grozījumi Civilprocesa likumā.	Izpildīts
Noteikt kritērijus psiholoģiskās ietekmes seku izvērtēšanai	1. Izvērtēti VM iesniegtie priekšlikumi psihisko traucējumu gradācijai likuma „Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtība” 3. pielikumā MK iesniegti grozījumi likumā „Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību”, tā 3.pielikumu „Kritēriji miesas bojājumu smaguma pakāpes noteikšanai, veicot medicīnisko ekspertīzi” papildinot ar kritērijiem noziedzīgā nodarījuma rezultātā gūto psiholoģisko seku izvērtēšanai	Izpildīts.
Ieviest sociālās rehabilitācijas pakalpojumus no vardarbības cietušām pilngadīgām personām (t.sk., no vardarbības cietušo bērnu, kuriem tiek sniegta rehabilitācija institūcijā, pilngadīgajiem pavadoniem un no seksuālās vardarbības cietušajiem) un vardarbību veikušām personām, kuras nav Probācijas dienesta klienti	MK iesniegti noteikumi par jauniem sociālajiem pakalpojumiem	Izpildīts.
Noskaidrot esošā normatīvā regulējuma saistībā ar administratīvā procesa un	Veikts Kriminālprocesa likuma 7.panta, Krimināllikuma 48.panta un Latvijas Administratīvo	Izpildīts.

kriminālprocesa uzsākšanu un vardarbības veicēju sodīšanu vardarbības ģimenē gadījumos efektivitāti

pārkāpumu kodeksa 167.²panta (spēkā ar 2011.gada 1.janvāri) *ex-post* ietekmes izvērtējums.

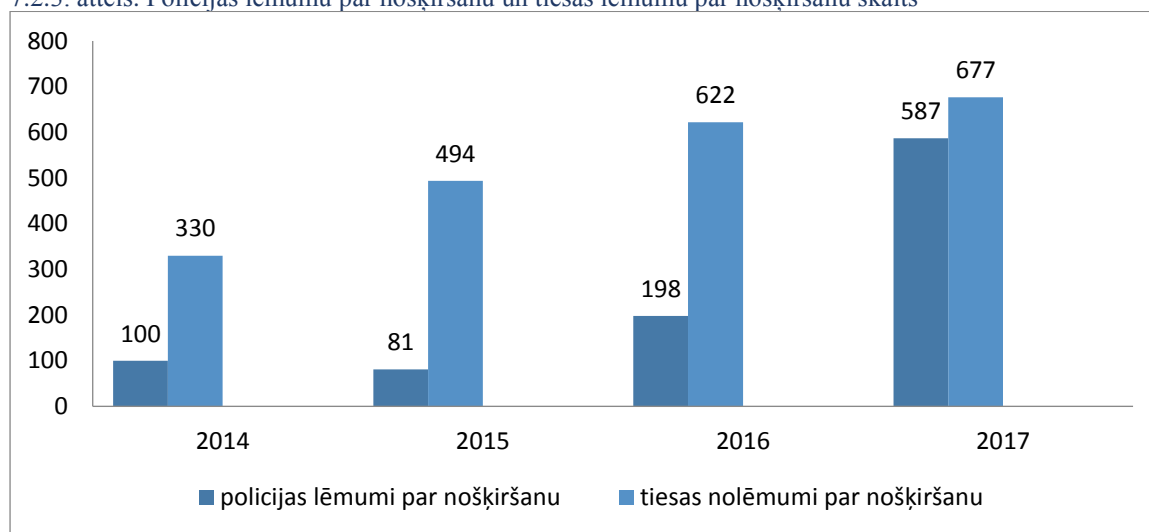
Ja konstatēta nepieciešamība pēc izmaiņām, MK iesniegts attiecīgs informatīvais ziņojums

Pārskata periodā tika īstenots pasākums - Izstrādāt priekšlikumus psihisko traucējumu gradācijai likuma „Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” 3. Pielikumā. Izstrādāti priekšlikumi psihisko traucējumu gradācijai likuma „Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” 3. pielikumā un iesniegti TM izvērtēšanai. VM sagatavojusi nepieciešamos priekšlikumus un 19.06.2014. iesniegusi tos izvērtēšanai TM. Tāpat īstenots pasākums Noteikt kritērijus psiholoģiskās ietekmes seku izvērtēšanai. Izvērtēti VM iesniegtie priekšlikumi psihisko traucējumu gradācijai likuma „Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” 3. Pielikumā. MK iesniegti grozījumi likumā „Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību”, tā 3.pielikumu „Kritēriji miesas bojājumu smaguma pakāpes noteikšanai, veicot medicīnisko ekspertīzi” papildinot ar kritērijiem noziedzīgā nodarījuma rezultātā gūto psiholoģisko seku izvērtēšanai. Vidusposma novērtējumā norādīts kā Daļēji izpildīts. Tieslietu ministrija 2014. gada 19. jūnijā no Veselības ministrijas saņēma vēstuli, kurā ietverti priekšlikumi iespējamiem grozījumiem likumā „Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” attiecībā uz kritērijiem noziedzīga nodarījuma rezultātā izraisīto seku uz psihi noteikšanai. Minētie priekšlikumi ir iekļauti Tieslietu ministrijas Pastāvīgās Krimināllikuma darba grupas izskatāmo jautājumu sarakstā un ir skatīti 2014. gada 5. decembra darba grupas sanāsmē. Ņemot vērā diskusijas darba grupā, tika nolemts turpināt darbu pie attiecīgā likumprojekta izstrādes. 2018.gada 1.janvārī stājoties spēkā grozījumiem likumā "Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību" 3.pielikumā "Kritēriji miesas bojājumu smaguma pakāpes noteikšanai", kurā noteikta psiholoģiskas dabas traucējumu gradācija, definējot kritērijus psihiska traucējuma vai psihiskas traumas noteikšanai. Turpmāk psihisks traucējums ar hronisku gaitu vai psihiska trauma ar paliekošām sekām ir atzīstami par smagiem miesas bojājumiem. Savukārt psihisks traucējums vai psihiska trauma, kas ilgstoši ietekmē personas sociālo adaptāciju par vidēji smagi miesas bojājumi. Tādējādi par vardarbīgiem noziedzīgiem nodarījumiem t.sk. ģimenē ir atzīstami ne tikai tādi, ar ko tiek radīti fiziski miesas bojājumi, bet arī tādi, kas rada psihiskas dabas traucējumus vai traumas. Pagaidām uz izvērtējuma veikšanas brīdi ir pārāgri vērtēt šī pasākuma īstenošanu, lai arī tā lietderība nav apšaubāma.

Būtisks uzdevuma izpildes pasākums ar visnozīmīgāko ietekmi ir *Noteikt pienākumu varmākam atstāt mājokli, kurā viņš dzīvo kopā ar no vardarbības cietušo personu, un aizliegumu tuvojties cietušajai personai*. 2014. gada 31. martā stājās spēkā Ministru kabineta virzītā likumu pakotne (likums "Grozījumi Civilprocesa likumā"; likums "Grozījumi likumā "Par policiju"; likums "Grozījums Bērnu tiesību aizsardzības likumā"; likums "Grozījums Krimināllikumā" (stājās spēkā 2014. gada 2. aprīlī); likums "Grozījumi Bāriņtiesu likumā"), kas paredz no vardarbības un vajāšanas cietušajām personām iespēju pēc savas iniciatīvas civilprocesa ietvaros vērsties tiesā, tai skaitā ar policijas starpniecību, un lūgt tiesu noteikt ierobežojumus vardarbīgajai personai. Pieteikumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību tiesnesis izlemj ne vēlāk kā nākamajā darb dienā pēc pieteikuma saņemšanas, ja kavēšanās varētu radīt neatgriezenisku prasītāja tiesību aizskārumu, iepriekš par to nepaziņojot lietas dalībniekiem. Ja risks nav tik augsts, tiesa pieteikumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību izlemj 20 dienu laikā pēc pieteikuma saņemšanas.

Kopš 2014. gada, kad ir ieviesta pagaidu aizsardzība pret vardarbību, ir pieaudzis policijas lēmumu par nošķiršanu un tiesas nolēmumu par pagaidu aizsardzību skaits. Vienlaikus tiek strādāts, lai nodrošinātu labāku informācijas apmaiņu starp policiju, sociālo dienestu un arī tiesu.

7.2.3. attēls. Policijas lēmumu par nošķiršanu un tiesas lēmumu par nošķiršanu skaits

Aizsardzība pret vardarbību civilprocesuālajā kārtā ir kļuvusi par labu risinājumu gadījumos, kad vardarbības ģimenē situācijās nav pamata uzsākt administratīvo vai kriminālprocesuālo lietvedību.

Pārskata periodā bija plānots ieviest sociālās rehabilitācijas pakalpojumus no vardarbības cietušām pilngadīgām personām (t.sk., no vardarbības cietušo bērnu, kuriem tiek sniegta rehabilitācija institūcijā, pilngadīgajiem pavadoņiem un no seksuālās vardarbības cietušajiem) un vardarbību veikušām personām, kuras nav Probācijas dienesta klienti. LM izstrādāja MK noteikumu projektu un 2014.gada 23.decembrī ir pieņemti Ministru kabineta noteikumi Nr.790 „Sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanas kārtība no vardarbības cietušām un vardarbību veikušām pilngadīgām personām”, kas nosaka no valsts budžeta finansētu sociālās rehabilitācijas pakalpojumu veidus, apjomu, saturu, ko no 2015.gada 1.janvāra atbilstoši Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma noteiktajam sniedz no vardarbības cietušām pilngadīgām personām un vardarbību veikušām pilngadīgām personām. Lai sagatavotos un praksē ieviestu valsts nodrošinātos rehabilitācijas pakalpojumus vardarbību veikušām pilngadīgām personām, kas savā ģimenē izturas vardarbīgi pret laulāto vai partneri, laika posmā no 2011.-2014.gadam Labklājības ministrija īstenoja pilotprojektu „Grupu terapijas programmas vardarbību veikušo personu sociālajai rehabilitācijai izstrāde, programmas aprobācija un speciālistu apmācības”³⁴⁸.

Valsts vardarbībā cietušajām personām piedāvā divu veidu pakalpojumus: (1) rehabilitācijas pakalpojums dzīvesvietā un (3) rehabilitācijas pakalpojums krīzes centrā. LM mājas lapā norādīts³⁴⁹, ka „tā kā pakalpojumu finanšu resursi ir ierobežoti, cietušo rehabilitācijas pakalpojums institūcijā ar izmitināšanu sniedzams tikai ārkārtas gadījumos, ja cilvēkam radušās problēmas ar dzīvesvietu.” Tas ļauj secināt, ka ja nepastāv draudi sievietes drošībai vai citi objektīvi iemesli, kāpēc nepieciešama sievietes izmitināšana citur, ieteicama ir pakalpojuma lietošana dzīvesvietā”. Dati liecina, ka vairāk sieviešu izmanto pakalpojumu dzīvesvietās, īpaši gadījumos, ja sievietes strādā un/vai viņām ir mazi bērni.

LM apkopotie dati liecina, ka līdz 2017. g. 1. decembrim bija saņemti 902 pieteikumi vardarbībā cietušo personu rehabilitācijai. Lai arī statistiski pašlaik pieprasījums pēc rehabilitācijas pakalpojuma

³⁴⁸ Pilotprojekta rezultātā tika apmācīti 22 speciālisti no 11 Latvijas pašvaldībām, kā arī 60 vardarbību veikušām personām tika nodrošināts grupu terapijas kurss (16 nodarbības 4 mēnešu laikā).

³⁴⁹ Sociālās rehabilitācijas pakalpojums vardarbībā cietušiem pilngadīgiem cilvēkiem. LM mājas lapa. Skatīts: <http://www.lm.gov.lv/text/2887>

pilngadīgām personām nav liels, tomēr ar katru gadu pakalpojuma lietotāju skaits palielinās. Ja aplūko LM apkopoto statistiku, tad redzams, ka, ja 2015. gadā pakalpojumu lietoja 114 cilvēki, tad 2016. gadā jau 294 cilvēki, bet 2017. gadā - 499 cilvēki, respektīvi, pakalpojuma lietošana pieaug. Salīdzinot 2015. gadu ar 2016. gadu pakalpojuma lietošana pieaugusi par 158%, bet, salīdzinot 2016. gadu ar 2017. gadu, pakalpojuma lietošana pieaugusi par 70%. Tomēr joprojām ir pašvaldības, kur šo pakalpojumu izmanto kūtri, kas liecina, ka ar vardarbības novēršanas jautājumu noteiktajā pašvaldībā netiek strādāts un līdz ar to rehabilitācijas pakalpojums sievietēm šajā pašvaldībā nav pieejams. Papildus tam eksperti norāda par pakalpojumu pēctecību vardarbības gadījumā iesaistītajām personām un uzraudzību, īpaši pēc sociālās rehabilitācijas pakalpojuma saņemšanas. Pašlaik ir nodrošināta pakalpojumu pieejamība, bet, kā norāda eksperti, pakalpojumu izmantošana ir saistāma ar atsevišķiem pieejamības aspektiem, piemēram, finansiālā pieejamība: neskatoties uz to, ka sociālā rehabilitācija ir apmaksāts pakalpojums, darbaspējīga un strādājoša persona nevar atstāt dzīvesvietu, lai nezaudētu darbavietu un/vai ienākumus, tāpat emocionālā pieejamība, kad persona dažādu psiholoģisku iemeslu dēļ nevēlas atklāt par vardarbīgo situāciju ģimenē un pat atklāšanas gadījumā dažkārt nevēlas saņemt palīdzību un par to runāt speciālistu konsultācijās. Svarīgi arī turpmāk veicināt pakalpojuma izmantošanu, veidojot sabiedrības izpratni un apzināšanos par rehabilitācijas pakalpojumu nozīmi personu un ģimeņu atveseļošanā. LM ir veikts pētījums³⁵⁰ par vardarbībā cietušu pilngadīgu personu rehabilitācijas pakalpojumu optimālu dizainu, kur izstrādātas rekomendācijas pakalpojuma pilnveidošanai, kuras nepieciešams ņemt vērā plānojot pakalpojuma pilnveidi perspektīvā. Kopumā pakalpojuma lietotāji pakalpojuma saņemšanas pieredzi vērtēja pozitīvi, tomēr secināts, ka svarīgi, laivisi pakalpojuma sniegšanā iesaistītie būtu vienādi informēti un koordinēti rīkoties, neradot pārpratumus, dezinformāciju, nenovilcinātu laiku pakalpojuma saņemšanai un radītu pozitīvu pakalpojuma pieredzi pakalpojuma saņēmējam. Šāds secinājums saistāms ar starpinstitucionālās sadarbības veidošanu un procesa koordinētu vadīšanu.

- Nodrošināt cietušajiem valsts apmaksātas rehabilitējošās programmas, psiholoģisko un juridisko palīdzību. Nodrošināt vardarbības veicējiem sociālās rehabilitācijas programmas.

Šis uzdevums saturiski zināmā mērā pārklājas ar iepriekšējo. Latvijā valsts apmaksātas rehabilitācijas programmas cietušajiem tiek īstenotas tikai kopš 2015.gada. Līdz tam bija dažas atbalsta programmas, tai skaitā rehabilitācijas un juridiskās palīdzības sfērā, ko lielākoties nodrošināja nevalstiskās organizācijas un ārvalstu finansējums. Uz šādas situācijas problemātiskumu norādīja arī ANO.

7.2.6. tabula. Uzdevuma “Nodrošināt cietušajiem valsts apmaksātas rehabilitējošās programmas, psiholoģisko un juridisko palīdzību. Nodrošināt vardarbības veicējiem sociālās rehabilitācijas programmas” ietvaros noteiktie pasākumi un to rezultāti

Pasākums	Rezultatīvais rādītājs	Izpilde
Nodrošināt sociālās rehabilitācijas pakalpojumus	Sociālo rehabilitāciju gadā saņēmušas: 200 no vardarbības cietušas pilngadīgas personas institūcijā un 300 dzīvesvietā; 50 vardarbību veikušas personas	Izpildīts.

2011.-2014.gada plānā definēts pasākums „Nodrošināt sociālās rehabilitācijas pakalpojumus”. Darbības programmas „Cilvēkresursi un nodarbinātība” 1.4.1.2.4.apakšaktivitātes „Sociālās rehabilitācijas un institūcijām alternatīvu sociālās aprūpes pakalpojumu attīstība reģionos” atklāto projektu iesniegumu atlasē tika atbalstīti 10 projekti, kas paredz attīstīt sociālās rehabilitācijas

³⁵⁰ I.Mileiko, B.Ābele (2018) Pētījuma par „Optimāla pakalpojuma dizaina modelēšanu sociālās rehabilitācijas pakalpojumam no vardarbības cietušām pilngadīgām personām, ņemot vērā dzimuma perspektīvu” gala ziņojums.

pakalpojumus vardarbībā cietušajām personām. Projekti lielākoties paredzēja sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanu vardarbībā cietušām sievietēm vai ģimenēm sociālās rehabilitācijas vai krīzes centros³⁵¹. No finansējuma saņēmējiem astoņas bija biedrības vai nodibinājumi un divas pašvaldību iestādes. Projekti tika īstenoti laika posmā no 2011.-2013.gadam. Kopumā 2012.-2014.gadā rehabilitāciju saņēmušo personu skaits minētās aktivitātes ietvaros bija 3160. Pakalpojumi sniegti vardarbībā cietušām sievietēm vai ģimenēm dzīvesvietā vai krīzes centrā.

Uzdevumam pasākumi 2016.-2017.gada Rīcības plānā netika plānoti, jo 2014.gada 23.decembrī tika pieņemti Ministru kabineta noteikumi Nr.790 „Sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanas kārtība no vardarbības cietušām un vardarbību veikušām pilngadīgām personām”³⁵², kas noteica no valsts budžeta finansētu sociālās rehabilitācijas pakalpojumu veidus, apjomu, saturu, ko no 2015.gada 1.janvāra atbilstoši Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma noteiktajam sniedz no vardarbības cietušām pilngadīgām personām un vardarbību veikušām pilngadīgām personām. Lai sagatavotos un praksē ieviestu valsts nodrošinātos rehabilitācijas pakalpojumus vardarbību veikušām pilngadīgām personām, kas savā ģimenē izturas vardarbīgi pret laulāto vai partneri, laika posmā no 2011.-2014.gadam Labklājības ministrija īstenoja pilotprojektu „Grupu terapijas programmas vardarbību veikušo personu sociālajai rehabilitācijai izstrāde, programmas aprobācija un speciālistu apmācības”. Pilotprojekta rezultātā tika apmācīti 22 speciālisti no 11³⁵³ Latvijas pašvaldībām, kā arī 60 vardarbību veikušām personām tika nodrošināts grupu terapijas kurss (16 nodarbības 4 mēnešu laikā). Kopš 2015.gada 1.janvāra no fiziskas, seksuālas, ekonomiskas vai emocionālas vardarbības, fiziskas vai seksuālas vardarbības draudiem vai vardarbīgas kontroles cietušas pilngadīgas personas ir tiesīgas saņemt sociālās rehabilitācijas pakalpojumus par valsts budžeta līdzekļiem. Detālāks izvērtējums par valsts apmaksātām programmām pēc 2015.gada skatāms iepriekšējā uzdevuma analīzes ietvaros.

Vardarbības veicēju rehabilitācijas programmas tiek vāji izmantotas, līdz šim nav vērtēta intervences ietekme un šo programmu pilnveide. Visas iesaistītās puses atzīst, ka ir būtiski aktīvāk strādāt tieši ar vardarbības veicējiem, izstrādājot mehānismus nevardarbīgas uzvedības veicināšanai, kas samazinātu vardarbības gadījumu skaitu nākotnē. Ir nepieciešams izvērtējums optimālam pakalpojuma dizainam vardarbības veicēju rehabilitācijas gadījumiem, lai efektīvāk risinātu vardarbības ģimenē problēmas cēloņus un atrastu veidus, kā uzrunāt mērķagrupu.

- Noteikt institucionālo mehānismu informācijas apmaiņai un sadarbībai vardarbības ģimenē gadījumos

Šis ir ļoti būtisks uzdevums, jo efektīva vardarbības mazināšanas rīcībpolitika un atbalsta sniegšana cietušajiem un vardarbības veicējiem, nav iespējama bez starpinstitucionālās sadarbības un procesa koordinēšanas.

³⁵¹ Viens no projektiem - Nodibinājuma „Latvijas Evaņģēliski luteriskās Baznīcas Diakonijas centrs” īstenotais projekts „Mēs bērnu nākotnei” – paredzēja sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanu vardarbības veicējiem. Īstenoto projektu sadalījums pa reģioniem: 4 - Rīgas plānošanas reģionā reģionā, 2 – Kurzemes plānošanas reģionā, 2 – Latgales plānošanas reģionā, 1 - Vidzemes plānošanas reģionā, 1- Zemgales plānošanas reģionā.

³⁵² <https://likumi.lv/doc.php?id=271251>

³⁵³ Speciālistu pāris – sociālais darbinieks un psihologs - no šādām pašvaldībām: Sigulda, Jelgava, Kuldīga, Ventspils, Liepāja, Dobeles, Skrunda, Rēzekne, Balvi, Krāslava, Jēkabpils.

7.2.5. tabula. Uzdevuma "Noteikt institucionālo mehānismu informācijas apmaiņai un sadarbībai vardarbības ģimenē gadījumos" ietvaros noteiktie pasākumi un to rezultāti

Pasākums	Rezultatīvais rādītājs	Izpilde
Sekmēt policijas darbinieku, bāriņtiesu darbinieku, sociālo darbinieku situācijai adekvātu, vienveidīgu (standartizētu) rīcību gadījumos, kad ir saņemta informācija par vardarbību ģimenē	Veicināta dažādu jomu speciālistu atbilstoša rīcība un sadarbība vardarbības ģimenē situācijās	Izpildīts.

2011.-2014.gada Rīcības plānā pasākumi netika plānoti, norādot, ka tas tiks iekļauts Rīcības plānā 2014.-2017.gadam, jo atkarīgs no Sabiedrības drošības līdzekļu koncepcijas izstrādes un virzības (atbildīgā TM). Rīcības plānā 2016.-2017.gadam definēts pasākums „Sekmēt policijas darbinieku, bāriņtiesu darbinieku, sociālo darbinieku situācijai adekvātu, vienveidīgu (standartizētu) rīcību gadījumos, kad ir saņemta informācija par vardarbību ģimenē. Plānā norādīts, ka Pasākuma izpilde iespējama, ja tiek atbalstīts LM sadarbībā ar TM un IeM gatavotais projekta pieteikums Joint Justice & Daphne call - National or transnational projects to support victims of violence and crime - JUST/2014/SPOB/AG/VICT. Paredzēts, ka tiks Izstrādāta metodika, ietverot kritērijus riska novērtēšanai vardarbības ģimenē gadījumos. Šis projekta pieteikums netika atbalstīts, taču LM iesniedza Eiropas Savienības programmas „Tiesības, vienlīdzība un pilsonība” līdzfinansētu projektu „Soli tuvāk: Kopienas vienotā atbilde uz vardarbības pret sievietēm gadījumiem”³⁵⁴, kura īstenošana uzsākta 2017. gada 1. februārī, kura ietvaros tiek risināti sadarbības jautājumi un, kurš no visu iesaistīto pušu viedokļa tiek vērtēts ļoti pozitīvi. Projekta mērķis ir izstrādāt, pārbaudīt un ieviest multisektorālu, uz cietušo vērstu institucionālu sadarbības modeli vardarbības pret sievieti gadījumos - Kopienas vienotās atbildes modeli. Projekta laikā pilnveidota dažādu speciālistu profesionālā kompetence, lai, ikdienā strādājot ar personām, kas cietušas no vardarbības, šie speciālisti spētu sniegt vienotu, koordinētu palīdzību un vardarbība neatkārtotos. Projekta īstenošanai arī izstrādāja vairākus instrumentus, kas palīdz risināt vardarbības gadījumus (t.sk. risku izvērtējuma anketu un darbības vadlīnijas, kā arī citus instrumentus pēc vajadzības). Pirmā posma izvērtējums³⁵⁵ sniedz virkni secinājumu, kas noderīgi turpmākos projekta posmos un pārnesot sadarbības modeļa pieredzi uz citām pašvaldībām. Šādus sadarbības modeļus nepieciešams turpināt veidot un uzturēt arī nākošajā politikas plānošanas periodā, lai šie sadarbības modeļi darbotos, ņemot vērā darbinieku mainību, nepieciešams nodrošināt regulāru apmācību visām sadarbībā iesaistītajām pusēm, ceļot visu iesaistīto pušu kapacitāti un veidojot savstarpējās attiecības, kas veicinātu sadarbības nodrošināšanu.

Apzinot dažādas iesaistītās puses, izstrādāta vardarbības ekosistēma³⁵⁶, kas veidota kā vardarbības problēmā iesaistīto dalībnieku kartējums / modelis. Ekosistēmas mērķis ir vienkopus attēlot visus vardarbībā iesaistītos dalībniekus un elementus, uzsverot, ka vardarbība ģimenē nav privāta, divu cilvēku starpā radusies konfliktsituācija, bet gan komplicēta, strukturāla problēma. Secināts, ka vardarbības ekosistēmā ir ļoti plašs iesaistīto loks – daudzu institūciju pienākumos vai arī brīvprātīgajā darbā ietilpst ģimenē notiekošas vardarbības problēmjautājumu risināšana. No vienas puses ekosistēma liecina par jomas institucionalizācijas pakāpi, tomēr tik plašs institūciju aptvērums un regulējuma esamība vienlaikus raisa diskusiju par pārregulētības un savstarpējas nesaskaņotības risku. Tādējādi

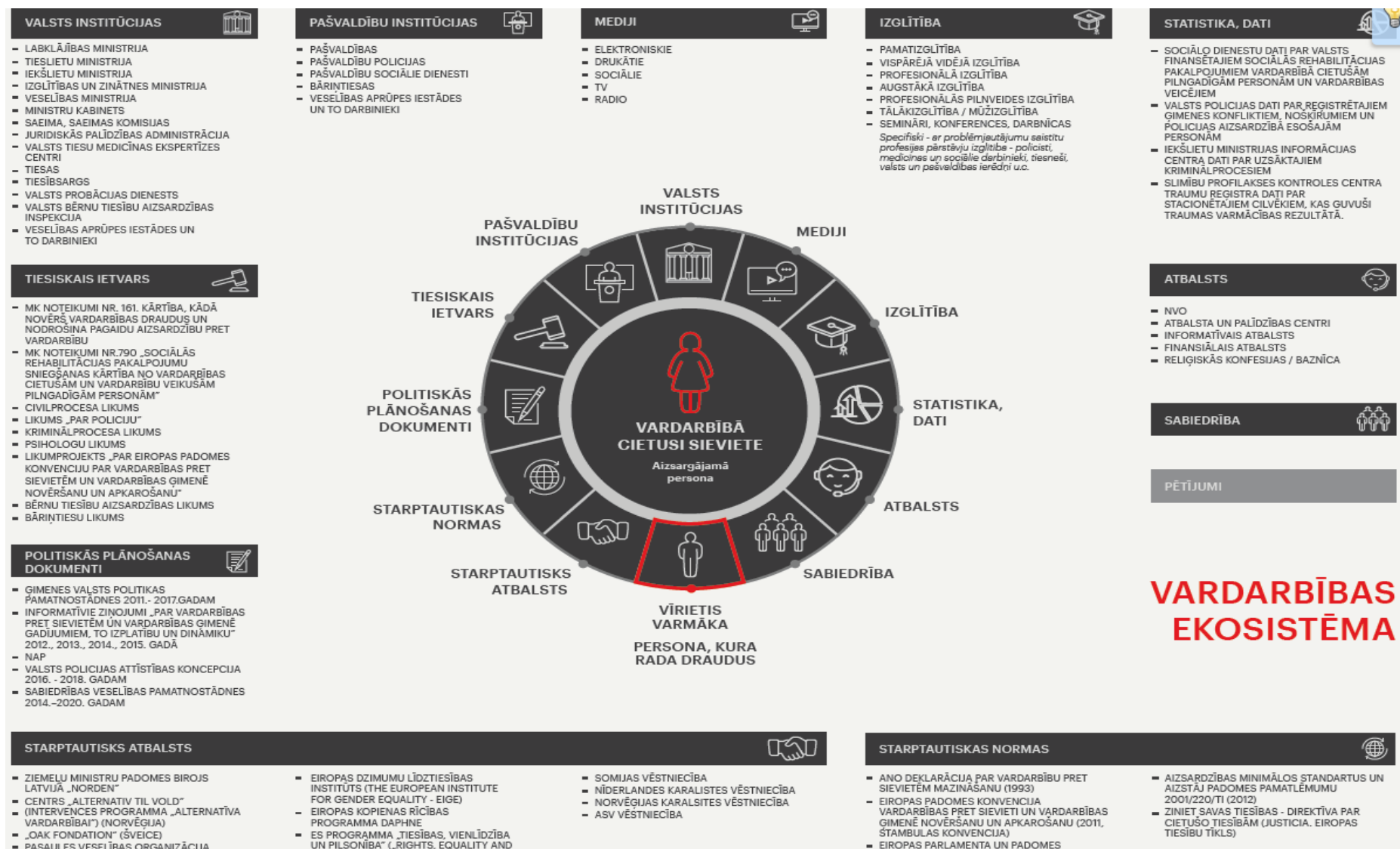
³⁵⁴ <http://www.lm.gov.lv/lv/es-finansejums/lm-istenotie-projekti/aktualie-projekti/0-projekts-soli-tuvak-kopienas-vienota-atbilde-uz-var darbības-pret-sievietem-gadījumiem>

³⁵⁵ http://www.lm.gov.lv/upload/projekts/faili/soli_tuvak_pirma-posma-izvertejums_2017_12_18.pdf

³⁵⁶ B. Ābele, A. Žabicka un J. Stakle (2017). Ziņojums „Sociālā dizaina perspektīva”, pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/projekts/faili/dizaina-izpete-12-15_1.pdf

viennozīmīgi ir konstatējama nepieciešamība pēc vairāku resoru horizontālas sadarbības un starpresoru koordinācijas šajā jomā. Jāatzīst, ka tiesību aktos nav noteikts koordinējošais mehānisms, tādējādi aktualizējas jautājums – vai praksē šāda koordinācija notiek, kā to izprot iesaistītās puses un kā definē savu un citu iesaistīto institūciju lomu šajos procesos. Jānorāda, ka sadarbība, institucionālais mehānisms un resoriskā atbildība prasa divu līmeņu lomu dalījumu – vienu praktisko, kas orientēts uz gadījumu risināšanas procedūrām un starpinstitucionālo sadarbību un procesa koordinēšanu, bet otru – rīcībpolitisko, kas orientēts uz sistēmisku risinājumu un normatīvā regulējuma koordinēšanas procesiem.

7.2.3.attēls. Vardarbības ekosistēma

Intervētie eksperti norāda, ka vēl aizvien ir institūcijas (policija, sociālais dienests, NMPD), kurām jānodrošina tūlītēja palīdzība krīzes situācijās, īsti neizprot kā rīkoties, trūkst zināšanas un prasmes. Daudz drošāk rīkojās situācijās, kur iesaistīti nepilngadīgie. Liela nozīme profesionālajā darbā ir darbinieka izpratnei un personiskajai attieksmei pret vardarbību.

- Nodrošināt filmu ar vardarbības ainām demonstrēšanas pirms 22:00 televīzijā aizlieguma ievērošanu

Šāda uzdevuma iekļaušana Ģimenes valsts politikas pamatnostādņēs ir diskutējama un vairāk būtu saistāma un piemērojama Likumam par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem³⁵⁷ un Latvijas mediju politikas pamatnostādņēm³⁵⁸.

7.2.6. tabula. Uzdevuma “Nodrošināt filmu ar vardarbības ainām demonstrēšanas pirms 22:00 televīzijā aizlieguma ievērošanu” ietvaros noteiktie pasākumi un to rezultāti

Pasākums	Rezultatīvais rādītājs	Izpilde
Pārskatīt kritērijus, lai nodrošinātu filmu ar vardarbības ainām demonstrēšanas pirms 22:00 televīzijā aizlieguma ievērošanu	Priekšlikumi iesniegti komisijai „par bērnu un pusaudžu aizsardzību pret vardarbības kaitīgo ietekmi televīzijas raidījumos”	Izpildīts nepiemērota un kaitīga saturs.

Rīcības plānā 2011.-2014.gadam tika definēts pasākums “Pārskatīt kritērijus, lai nodrošinātu filmu ar vardarbības ainām demonstrēšanas pirms 22:00 televīzijā aizlieguma ievērošanu”, Priekšlikumi iesniegti komisijai „Par bērnu un pusaudžu aizsardzību pret vardarbības kaitīgo ietekmi televīzijas raidījumos”. Attiecībā uz uzdevuma izpildi Vidusposma novērtējumā norādīts, ka ir „Izpildīts”, pamatojot to ar Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likuma spēkā stāšanos (stājas spēkā: 11.08.2010.), kas paredz, ka laikā no pulksten 7.00 līdz 22.00 aizliegts izplatīt audio un audiovizuālus darbus, kuros atainota fiziska vai psiholoģiska vardarbība, ietvertas asiņainas vai šausmu ainas, ar narkotiku lietošanu un seksuālām darbībām saistītas ainas vai kuros lietoti rupji vai nepieklājīgi izteicieni. Mediju publikācijas liecina, ka vairākos gadījumos ir piemēroti arī sodi par likuma pārkāpumu, tomēr tie ir atsevišķi gadījumi. Papildus jāņem vērā likums „Grozījumi Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likums”, kas stājas spēkā 22.05.2013.: grozījumi paredz, ka ierobežojumi brīvi raidīt audio un audiovizuālo saturu Latvijā ir ierobežota tiem ārvalstu kanāliem, kuri neievēro likuma prasības attiecībā uz bērnu aizsardzību no bērniem nepiemērota un kaitīga saturs.

Jānorāda, ka šim uzdevumam nav attiecināms neviens no rezultāta rādītājiem, tāpat kritiski ir vērtējams vai aizliegums tiek ievērots, jo vardarbība saturs ainas ir iekļautas arī bērniem paredzētajā saturā, piemēram, multiplikāciju filmās. Vardarbīga saturs ierobežošana jauniešiem nav jēgpilns pasākums, jo: (1) vardarbība var tikt iekļauta arī ziņu raidījumos un dokumentāla saturs pārraidēs, kas tiek raidīti noteiktajā laikā, (2) jaunieši patērē interneta resursus un kuriem šie ierobežojumi neattiecas, tāpēc uzdevums ir deklaratīvs. Veidojot saturs kontroli būtisks jautājums ir arī vai kontrolējošajām iestādēm ir pietiekoša izpratne par vardarbību vai tā traktēta tikai kā fiziska vardarbība. Tāpēc nākotnē ņemot

³⁵⁷ <https://likumi.lv/ta/id/64879-par-presi-un-citiem-masu-informacijas-lidzekliem>

³⁵⁸ <https://likumi.lv/doc.php?id=286455>

vērā jauniešu mediju lietošanas paradumus, pētnieki drīzāk iesaka atteikties no šī virziena vai marķēt saturu, norādot, ka pārraide var saturēt vardarbīgas ainas.

- Citas pamatnostādņēs un rīcības plānā neietvertas aktivitātes šī rīcības virziena mērķa un uzdevumu sasniegšanā

Vidusposma izvērtējumā ir sniegta informācija par statistisko datu izmaiņām attiecībā uz šķiršanās rādītājiem, kā arī sniegta reference uz izmaiņām likumdošanā 2011.gadā, kur tika paredzēta iespēja notāram šķirt laulību. Sākot ar 2011. gada 1. februāri, laulības šķiršanu Latvijā var veikt arī zvērināts notārs. Tika pieņemti grozījumi Civillikumā, Civilprocesa likumā, Notariāta likumā un citos saistītajos normatīvajos aktos (spēkā no 01.02.2011.), paredzot iespēju arī notāram šķirt laulību, pamatojoties uz abu laulāto iesniegumu par laulības šķiršanu.

Tāpat jānorāda, ka 2017. gadā Tieslietu ministrija ar Demogrāfisko lietu centra atbalstu paplašināja mediācijas pieejamību ģimenes strīdu risināšanai ar mērķi stiprināt Latvijas ģimenes un bērnu interešu aizsardzību.³⁵⁹ Ģimeņu ieinteresētība izmantot mediāciju pakāpeniski pieaug, turklāt dati rāda, ka pilotprojekta ietvaros noslēgto mediācijas procesu rezultāti ir pozitīvi – 64% gadījumu mediācijas process noslēdzies ar pilnīgu vai daļēju vienošanos, TM ieskatā pilotprojekts “Bezmaksas mediācija ģimenes strīdos” būtu jāturpina, kā arī būtu nepieciešams maksimālo sesiju skaitu, kas viena mediācijas procesa ietvaros finansējamas no valsts budžeta līdzekļiem, palielināt līdz 7 sesijām (no 5 sesijām šobrīd). Ne katra strīda risinājumam būs nepieciešamas 7 sesijas, līdz ar to kopējais maksimālais ģimenes mediācijas procesu skaits, kas šāda finansējuma ietvaros tiktu nodrošināts, varētu būt arī lielāks. Vienlaikus, analizējot pieprasījumus projekta ietvaros, secināts, ka ģimenes strīdi aptver ne vien tādus, kas pastāv starp laulātajiem vai starp bērna vecākiem un ir saistīti ar nepilngadīgu bērnu interesēm, bet arī strīdi, kuros iesaistīti bērna vecvecāki, aizbildnis. Ievērojot minēto, projekta mērķi “ģimene” formulējama šā termina visplašākajā izpratnē (vecāki, vecvecāki, bērna aizbildņi, arī bērni, kuri sasnieguši pilngadību, bet vēl nevar sevi paši apgādāt). TM ieskatā, lai sekmētu ģimeņu saglabāšanu, valsts atbalsts mediācijas veikšanai būtu attiecināms arī uz konfliktiem, kuru pamatā ir vardarbīgas attiecības ģimenē (izņemot tos gadījumus, kad uzsākts kriminālprocess). TM uzskata, ka arī situācijās, kad ģimenē pastāv vardarbība (dažādās tās izpausmēs), mediācija var kalpot kā efektīvs ģimenes atbalsts, kas vērsts uz komunikācijas uzlabošanu starp ģimenes locekļiem. Attiecībā uz vardarbības ģimenē gadījumiem un ģimenes saglabāšanas virsmērķi, ir nepieciešama papildus izpēte, un, jo īpaši ārvalstu prakšu apzināšana mediācijas piemērošanai vardarbības gadījumos un šāda instrumenta efektivitātei. Vienlaikus ir atzīts, ka mediācija vardarbības ģimenē gadījumos bez iepriekšēja individuāla darba ar varmāku un cietušo nav pieļaujama.³⁶⁰

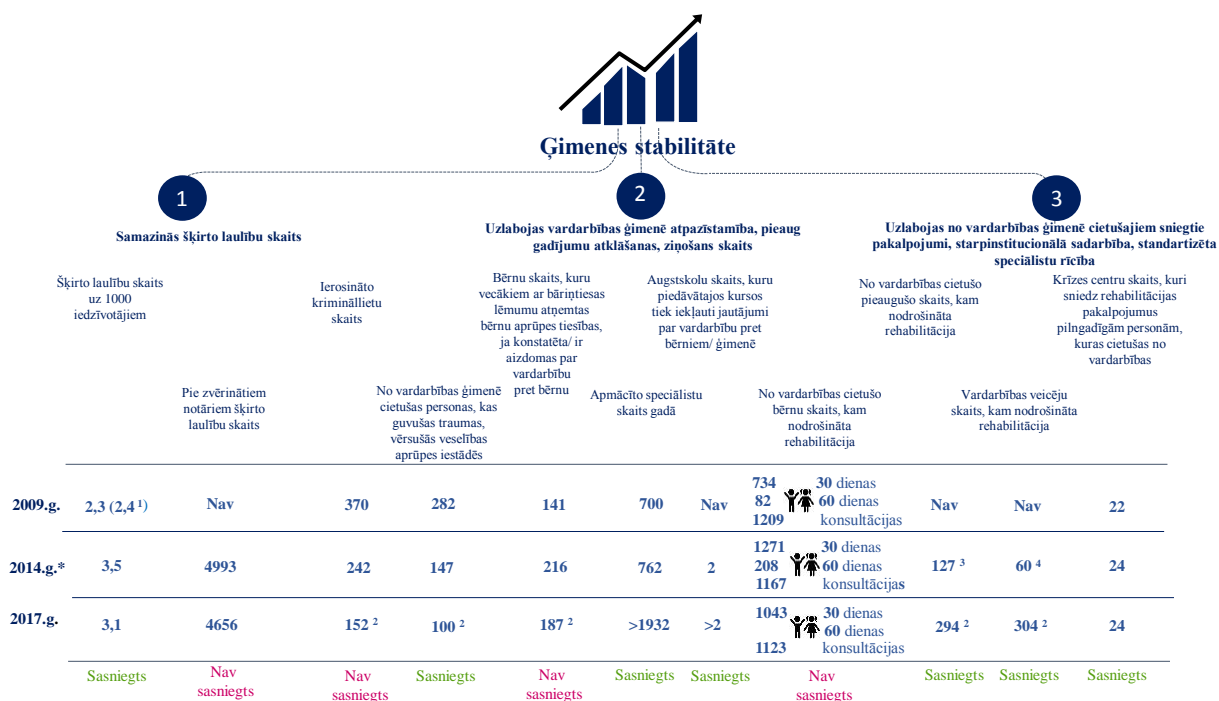
³⁵⁹ Mediacija.lv (2017). Kas ir mediācija? http://www.mediacija.lv/?Kas_ir_medi%C4%81cija%3F (10.06.2017.)

³⁶⁰ Garrity, R. *Mediation and domestic violence*, http://www.biscmi.org/documents/MEDIATION_AND_DOMESTIC_VIOLENCE.html; Faget, J. *Mediation and domestic violence* <http://champpenal.revues.org/356>; Vestal, A. *Domestic violence and mediation: Concerns and recommendations* <http://www.mediate.com/articles/vestala3.cfm>

7.3. Definēto rezultātu un rezultatīvo rādītāju sasniegšanas izvērtējums

Dati par vardarbības ģimenē gadījumiem, to samazināšanos vai pieaugumu, var tikt interpretēti dažādi, tomēr ziņojumu skaita pieaugums par ģimenē notiekošiem vardarbības gadījumiem ir uzskatāms par pozitīvu tendenci, jo tas liecina par speciālistu spējām vardarbību atpazīt, par cietušo lielāku uzticēšanos speciālistiem un par aizsardzības sistēmas efektivitāti. Jāņem vērā, ka pārskata periodā Pamatnostādnēs definēto rādītāju attiecībā uz vardarbības gadījumiem kvalitāti ietekmēja gan izmaiņas uzskaites kārtībā, gan izmaiņas normatīvajos aktos, tādēļ nevar viennozīmīgi salīdzināt 2009. un 2013.gada datus un konstatēt kāda rādītāja pieauguma vai samazināšanas tendences³⁶¹.

7.3.1.attēls. Rīcības virziena politikas rezultāti un rādītāji

*Rezultāti atbilstoši Vidussposma izvērtējumā norādītajam, LM

¹Atbilstoši CSB datiem precizēts 2015. gada martā

²Informatīvais ziņojums, 2018.gads

³Pieaugušie, kas ir cietušā bērna pavadoņi, 46 personas bija cietušas no tās pašas personas prettiesiskas darbības

⁴Gadījumi, kur rehabilitācija tika nodrošināta no valsts un pašvaldības budžeta u.c. organizāciju līdzekļiem

Pārskata periodā netika novērota pieauguma tendence ierosināto krimināllietu skaitā par nodarījumiem pret tuviniekiem, tas skaidrojams ar ievietso pagaidu aizsardzības mehānismu un tā efektivitāti. Pārskata periodā vērojams būtisks samazinājums to personu skaitā, kuras ieguva traumas vardarbības ģimenē dēļ un vērsušās stacionārajās iestādēs. Vienlaikus kopējais reģistrā reģistrēto traumu samazinājums ir

³⁶¹ Sīkāk jautājumi par datu apkopošanu un ar to saistītu problemātiku tiek apskatīti ikgadējos informatīvajos ziņojumos par vardarbības ģimenē gadījumiem, to izplatību un dinamiku. Sk.: <http://www.lm.gov.lv/text/1832>

jāvērtē kontekstā ar to, ka stacionārā ārstēto pacientu skaitam Latvijā ir vispārēja tendence samazināties, bet ambulatoros gadījumus neregistrē.

Pretēji plānotajam ir pieaudzis to gadījumu skaits, kad vecākiem pārtrauc aizgādības tiesības, jo ir konstatēta vecāku vardarbība pret bērnu.

Attiecībā uz apmācīto speciālistu skaitu, datus par ir iekļauti tikai tie speciālisti, kuri par valsts budžeta līdzekļiem ir apguvuši 40 stundu vai 24 stundu kursu par speciālajām zināšanām bērnu tiesību aizsardzības jomā. Vienlaikus pārskata periodā speciālistu apmācības tika īstenotas arī par pašvaldību budžeta līdzekļiem, kursi par bērnu tiesībām un vardarbības novēršanu tika iekļauti augstskolu programmās kā obligātie vai izvēles kursi (Valsts policijas koledža un Latvijas Universitāte), tādejādi faktiski apmācīto speciālistu skaits ir lielāks.

Rehabilitācijas pakalpojumi, it īpaši institūcijā, pārskata perioda beigās tika nodrošināti lielākam no prettiesiskām darbībām cietušo bērnu skaitam nekā pārskata perioda sākumā, pieauga arī pavadoņu skaits, jo vēl joprojām tā bija vienīgā iespēja, kā no vardarbības ģimenē cietušajiem nodrošināt nepieciešamu palīdzību. Līdz ar civilprocesuālas pagaidu aizsardzības ieviešanu 2014.gadā un valsts apmaksāto rehabilitācijas pakalpojumu ieviešanu no vardarbības cietušām pilngadīgām personām un vardarbību veikušām personām valstī ir vairāk iespēju, kā pasargāt no vardarbības ģimenē cietušos, un krīzes centru pakalpojumi vairs nav vienīgā alternatīva.

7.4. Secinājumi par rīcības virziena īstenošanu

- Būtiska ir šī rīcības virziena implicītās politikas iezīme, kas attiecīgi rada grūtības koordinējošā institucionālā elementa noteikšanā un visu iesaistīto pušu izpratnē par katras iesaistītās puses uzdevumiem un atbildību.
- Šī rīcības virziena ietvaros notikušās aktivitātes un vardarbības ģimenē rīcībpolitisko jautājumu esamība politiskajā dienaskārtībā ir īstenota vairāk pateicoties ārējam spiedienam un tam, ko politikas veidošanā dēvē par „iespēju logu” (*window of opportunity*³⁶²). Ārējo faktoru ietekmi un vardarbības ģimenē un vardarbības pret sievietēm un bērniem problemātikas nonākšanu publiskā diskursa līmenī, kā arī īstenoto politisko pasākumu pakāpi šī rīcības virziena realizēšanā atzīst visi intervētie iesaistīto pušu pārstāvji.
- Iepriekš īstenotās programmas ietvaros tika noteiktas trīs galvenās jomas, kurās nepieciešams aktīvi darboties, lai sasniegtu izvirzīto mērķi – (1) prevencija un profilakse, (2) vardarbības atpazīšana un atklāšana, (3) kā arī institūciju sadarbība palīdzības un rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanā.³⁶³ No izvērtējuma, konstatējams, ka šo jomu aktualitāte nav zudusi nevienā no punktiem un tādējādi turpmāka rīcībpolitikas veidošanā šis universālais dalījums būtu saglabājams, attiecīgi plānojot katras jomas īstenošanu gan pēc procesa, gan tā koordinēšanas.
- Esošā rīcībpolitika ir vērtējama kā reaģējoša nevis proaktīva, lielāku uzmanību, pievēršot vardarbības atpazīšanas un atklāšanas veicināšanai, kā arī rehabilitācijas sniegšanai, vismazāk uzmanības ir pievērsts vardarbības prevencei, kam ilgtermiņā var būt būtiska loma vardarbības mazināšanai. Preventīvo piespiedu līdzekļu koncepcijas sakarā - nepieciešama ārkārtēji augsta

³⁶² Reimut Zohlnhöfer and Friedbert W. Rüb, eds. (2016) Decision Making under Ambiguity and Time Constraints. Assessing the Multiple-Streams Framework. Colchester: ECPR Press. (ISBN 9781785521256). Pieejams: <https://www.sfu.ca/~howlett/documents/Pass%2005.pdf>

³⁶³ United Nations (2006) Ending violence against women: From words to action, Study of the Secretary-General (A/61/122/Add.1) <http://www.un.org/womenwatch/daw/vaw/index.htm>, 336 para

starpinstitucionālajā komandā iesaistīto profesionāļu kompetence, pieņemot lēmumus un piemērojot preventīvos piespiedu līdzekļus, lai izvairītos, piem., no nepilngadīgo pārsteidzīgas stigmatizācijas.

- Lai arī ir veikta virkne pasākumu vardarbības atpazīšanas veicināšanai, tomēr vēl joprojām daudzu cilvēku uztverē vardarbība, kas notiek ģimenē, tiek vērtēta kā pieļaujama (vai pat normāla) parādība. Lielā mērā tas ir saistīts ar zināšanu trūkumu par citiem, nevardarbīgiem konfliktu risināšanas un bērnu audzināšanas veidiem. Ir nepieciešams sniegt zināšanas, kas samazinātu gan vardarbības tolerances līmeni, gan arī iemācītu rīkoties nevardarbīgi. Konfliktu risināšanas prasmju attīstība bērnudārzā un skolā ir virziens, kam ilgtermiņā var būt būtiska ietekme uz sabiedrības prasmēm nevardarbīgi strīdu risināšanai. Šo virzienu plaši izmanto Skandināvijā, pievēršot pastiprinātu uzmanību bērnu un jauniešu prasmēm risināt konfliktus nevardarbīgā veidā.
- Vardarbības atpazīšana un problēmas izpratne jāveicina arī speciālistu vidū – veselības aprūpes, tiesībsargājošo iestāžu darbinieku un citu. Nepieciešams nodrošināt vienoti augstu visu speciālistu zināšanu līmeni, kā arī to, lai rīcība vardarbības ģimenē gadījumos būtu standartizēta, nevis atkarīga no iesaistīto speciālistu individuālām īpašībām, izpratnes vai vēlmes palīdzēt.
- Attīstot palīdzības un sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, nepieciešams stiprināt arī institūciju sadarbību, kas līdz šim ir bijis viens no vājākajiem vardarbības novēršanas politikas īstenošanas posmiem, jo gadījumu risināšanā var būt iesaistītas daudzas institūcijas un dažādu nozaru speciālisti, kuru sadarbība ir vāji koordinēta.
- Runājot par novārtā pamešanu, aizvien biežāk to var attiecināt ne tikai uz bērniem, bet arī uz vecuma un slimības dēļ nespējīgiem par sevi parūpēties cilvēkiem. Kā atsevišķu īpaši ievainojama grupa identificējami cilvēki ar fizisku un/vai garīgu spēju ierobežojumu, jo šīs sociālās grupas pārstāvji var tikt pakļauti vardarbības riskam no ģimenes locekļiem, radiem, paziņām, aprūpētājiem tieši savas sociālās un fiziskās izolācijas un atkarības no aprūpētājiem un komunikācijas grūtību dēļ.
- Ir stiprināma un atbalstāma mediācijas institūta ieviešana Latvijā, tomēr mediācija vardarbības ģimenē gadījumos bez iepriekšēja individuāla darba ar varmāku un cietušo nav pieļaujama.³⁶⁴
- Ir nepieciešama padziļināta izpratne un diskusijas par bērna labāko interešu konceptu un ievērošanas principu visi speciālistu darbā, gan runājot par bērna situāciju īstermiņā, gan ilgtermiņā.
- Visu iesaistīto pušu pārstāvji atzīst nepieciešamību pēc regulārām un mērķtiecīgām informatīvajām kampaņām vardarbības mazināšanai. Ir jāpilnveido sabiedrības zināšanas par vardarbības ģimenē riskiem un pazīmēm, kā arī jāinformē par iestādēm, kurās ir iespējams saņemt atbalstu vardarbības gadījumos. Nepieciešams attīstīt instrumentus, kā vairot sabiedrības izpratni un veicināt nulles tolerances izplatību pret dažāda veida vardarbību ģimenē. Tikai saņemot atbilstošu psihoizglītojošu informāciju un sabiedrības iedrošinājumu ļauj vardarbībā cietušajiem drošāk vērsties pēc palīdzības. Risinot problēmas, kas saistītas ar vardarbību ģimenē, nepieciešams mazināt arī sabiedrībā pastāvošos stereotipus, jo sabiedrības attieksme var ļoti lielā mērā noteikt to, vai cietušais iedrošināsies ziņot par vardarbības gadījumu un tiks atbalstīts kopienā, savukārt pieejamo pakalpojumu klāsts ar noteiktām darbības vadlīnijām un operatīvu dažādas institūcijas pārstāvošo profesionāļu iesaistīšanos ļaus gan vardarbībā cietušajai, gan vardarbību veikušajai personai saņemt nepieciešamo pakalpojumu. Šādas uzvedības maiņas kampaņas jāveido saskaņā ar stratēģiskās komunikācijas principiem, tām jābūt sistemātiskām, kompleksām un mērķtiecīgām.

³⁶⁴ Garry, R. *Mediation and domestic violence*, http://www.bisismi.org/documents/MEDIATION_AND_DOMESTIC_VIOLENCE.html; Faget, J. *Mediation and domestic violence* <http://champpenal.revues.org/356>; Vestal, A. *Domestic violence and mediation: Concerns and recommendations* <http://www.mediate.com/articles/vestala3.cfm>

- Dati par vardarbību ir apzināti un tiek apkopoti, tomēr līdz šim nav ticis pilnībā izvērtēts, kādi dati ir nepieciešami rīcībpolitikas veidošanai un kādi ir uzkrāto datu izmantošanas mērķi. Līdz ar to politikas veidotājiem nepieciešams definēt ne tikai kādi dati ir vācami, bet arī formulēt to izmantošanas mērķus. Tas visām iesaistītajām pusēm ļaus ne tikai izprast dažādu datu apzināšanas un apkopošanas lomu, bet arī vērtēt apstākļus, kas ietekmē datu izmaiņas un analizēt konkrētas intervences rezultātus.
- Nepieciešams izvērtēt vardarbības gadījumu un pakalpojumu ietveršanu SOPA sistēmā. Šāda moduļa izveide ir saistīta ar izmaksām un šī iekļaušanu normatīvajā regulējumā, tāpēc būtu nepieciešams papildus veikt izmaksu-ieguvumu analīzi, lai apzinātu ne tikai indikatīvās izmaksas, bet arī novērtētu ilgtermiņa ieguvumus.
- No esošajiem datiem, nav identificējams atkārtotu vardarbības gadījumu skaits, kā arī nav konstatējams, kāds īpatsvars no personām atkārtoti nonāk institūciju redzeslokā un tādējādi, ir problemātiski izvērtējama konkrēto atbalsta pasākumu ietekme vardarbības situāciju mazināšanā vai novēršanā. Recidīva gadījumi, ļautu precīzāk apjaust problēmas mērogus un mērķtiecīgāk novirzīt resursus darbam ar ģimenēm – gan cietušajiem, gan vardarbību veikušām personām.

8. Rīcības virziena “Ārpusģimenes aprūpe” izvērtējums

8.1. Rīcības virziena nozīmē ģimenes politikas veidošanā kopumā

Atbilstoši Konceptijā par adopcijas un ārpusģimenes aprūpes sistēmu pilnveidošanu³⁶⁵ noteiktajam kā primārie risinājumi bērnu nonākšanai ģimeniskā vidē tiek noteikti³⁶⁶: ārpusģimenes aprūpe - aizbildnība, audžuģimene vai viesģimene, un adopcija. Ņemot vērā politikas plānošanas dokumentā noteikto loģiku šeit un turpmāk Ģimenes valsts politikas pamatnostādņēs 2011.–2017.gadam noteiktie virzieni 3.3.2.4. Adopcija un 3.4. Ģimenesiska veida ārpusģimenes aprūpes nodrošinājums tiek skatīti kopā.

ANO Bērnu tiesību konvencija³⁶⁷ uzsver bērnu tiesības dzīvot ģimenē. Saskaņā ar Bērnu tiesību konvenciju visu sabiedrības locekļu, it sevišķi bērnu interesēs ir augt ģimenē, mīlestības un izpratnes atmosfērā, būt drošībā un sagatavotam patstāvīgai dzīvei sabiedrībā.

ANO Ģenerālā asamblejā pieņemtā rezolūcija Nr. 64/142 “Pamatnostādnes par bērnu alternatīvo aprūpi”³⁶⁸ nosaka, ka dalībvalstu centieniem jābūt maksimāliem, lai garantētu, ka katram bērnam, kurš palicis bez vecāku gādības, tiktu noteikti un īstenoti vispiemērotākie alternatīvās aprūpes veidi. Minētajās Pamatnostādņēs ir uzsvērts, ka visos lēmumos par alternatīvo aprūpi vienmēr jāņem vērā, ka bērnu vēlams paturēt pēc iespējas tuvāk tā pierastajai dzīvesvietai, lai atvieglotu saskarsmi un bērna potenciālo atkal apvienošanos ar ģimeni, un bērna izglītība, kultūras un sociālā dzīve tiktu pēc iespējas mazāk traucēta.

Papildus tam 2007.gadā tika izstrādāti “Standarti bērnu alternatīvai aprūpei Eiropā”³⁶⁹, kuros uzsvērtā bērnu vajadzība pēc piesaistes, atbalstošām attiecībām, pieņemšanas, drošības, bērna vecumam atbilstošas aprūpes un stabiliem vides nosacījumiem. Standarti paredz, ka ārpusģimenes aprūpes sistēmas attīstībā ir maksimāli jāorientējas uz ģimeniskas vides nodrošināšanu.

Saskaņā ar Standartiem³⁷⁰ (7.standarts) arī bērna ārpusģimenes aprūpes vietā bērnam ir jābūt iespējai nezaudēt saikni ar savu sociālo vidi un piesaistes personām (vecvecāki, tantes, tēvoči, draugi, skola, bērnudārzs, u.c.).

³⁶⁵ Ministru kabineta 2015. gada 9. marta rīkojums Nr.114 „Konceptija par adopcijas un ārpusģimenes aprūpes sistēmu pilnveidošanu”

³⁶⁶ “Adopcija” šī rīcības virziena ietvaros tiek vērtēta, balstoties politikas plānošanas dokumentā noteiktajā loģikā

³⁶⁷ <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1150>

³⁶⁸ Tulkojums latviešu valodā pieejams Latvijas Republikas Labklājības ministrijas mājas lapā <http://www.lm.gov.lv/text/3289>

³⁶⁹ “Standarti bērnu alternatīvai aprūpei Eiropā” Quality4Children Standarts. Defence for Children International, 2007. [skatīts 20.09.2018], pieejams tiešsaistē: www.quality4children.info

³⁷⁰ Turpat

8.2. Pasākumu izpildes izvērtējums attiecībā uz mērķu un uzdevumu sasniegšanu

Rīcības virziena ietvaros definēti šādi pasākumi:

- Sekmēt jauniešu sagatavotību dzīvei pēc ārpusģimenes aprūpes
- Izglītēt personas, kuras ikdienas darbā saskaras ar ārpusģimenes aprūpē esošajiem bērniem
- Izglītēt potenciālās audžuģimenes
- Sekmēt ģimenisku vidi ārpusģimenes aprūpes iestādēs, optimizējot iestāžu un bērnu grupu lielumu
- Īstenot citus atbalsta pasākumus ārpusģimenes aprūpes jomā
- Informēt sabiedrību par adopcijas procesu, popularizēt adoptētāju labo pieredzi
- Īstenot citus pasākumus adopcijas veicināšanai

- Sekmēt jauniešu sagatavotību dzīvei pēc ārpusģimenes aprūpes

Uzdevuma ietvaros Rīcības plānā „Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017.gadam” īstenošanai 2012. –2014.gadam” un Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017.gadam” īstenošanai 2016. –2017.gadam” definēti un īstenoti četri pasākumi.

8.2.1. tabula. Uzdevuma “Sasmērēt jauniešu sagatavotību dzīvei pēc ārpusģimenes aprūpes” ietvaros noteiktie pasākumi un rezultāti

Pasākums	Rezultatīvais rādītājs	Izpilde
Radīt iespēju vidusskolas vecuma jauniešiem, kuri uzturas pašvaldību bērnu ārpusģimenes aprūpes iestādēs, praktizēt patstāvīgās dzīves iemaņas, dzīvojot atsevišķi no citu vecuma grupu bērniem	Jauniešu māju skaits MK iesniegti MK noteikumi Darbības programmas "Izaugsme un nodarbinātība" 9.3.1.specifiskā atbalsta mērķa "Attīstīt pakalpojumu infrastruktūru bērnu aprūpei ģimeniskā vidē un personu ar invaliditāti neatkarīgai dzīvei un integrācijai sabiedrībā" 9.3.1.1. pasākuma "Pakalpojumu infrastruktūras attīstība deinstitutionalizācijas plānu īstenošanai" īstenošanai	Daļēji izpildīts. Izpildīts.
Uzlabot pašvaldību bērnu ārpusģimenes aprūpes iestāžu darbinieku zināšanas un prasmes sagatavot bērnus dzīvei pēc ārpusģimenes aprūpes beigām	Īstenots Latvijas SOS Bērnu ciematu asociācijas projekts "Bērnu aprūpē strādājošo speciālistu apmācība". Darbības programmas "Izaugsme un nodarbinātība" 9.2.2.specifiskā atbalsta mērķa "Palielināt kvalitatīvu institucionālai aprūpei alternatīvu sociālo pakalpojumu dzīvesvietā un ģimeniskai videi pietuvinātu	Izpildīts Izpildīts.

Pasākums	Rezultatīvais rādītājs	Izpilde
	pakalpojumu pieejamību personām ar invaliditāti un bērniem" 9.2.2.1.pasākuma "Deinstitucionalizācija" ietvaros apmācīti speciālisti darbam ar jauniešiem "jauniešu mājās"	
	Vismaz viens izglītojošs seminārs gadā	Izpildīts.
Radīt iespēju ārpusģimenes aprūpē esošam bērnam saņemt psiholoģisku atbalstu ārpus iestādes	Ne mazāk kā 2 500 psihologu konsultācijas gadā	Izpildīts.
Nodrošināt pašvaldību sociālo dienestu regulāru pilngadību sasnieguša bērna uzraudzību vai vajadzību apzināšanu un attiecīgi nodrošināt nepieciešamos atbalsta pasākumus vismaz 2 gadus pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās	MK iesniegti grozījumi MK 15.11.2005. noteikumos Nr.857 "Noteikumi par sociālajām garantijām bārenim un bez vecāku gādības palikušam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās"	Izpildīts.
	Izstrādāto plānu skaits gadā Izstrādāto plānu īpatsvars pret pilngadību sasniegušo ārpusģimenes aprūpē bijušo bērnu skaitu gadā.	Nav pieejama informācija.

Lai gan visi četri pasākumi tiešā veidā vērsti, lai sekmētu jauniešu sagatavotību dzīvei pēc ārpusģimenes aprūpes, un formāli uzskatāmi par izpildītiem, tomēr praksē Pamatnostādnes identificētā problēma, kad ārpusģimenes aprūpes iestādēs esošie jaunieši nav pietiekami izglītoti un apmācīti patstāvīgas dzīves uzsākšanai pēc ārpusģimenes aprūpes iestādes atstāšanas, turpina pastāvēt, kā to intervijās apliecināja eksperti.

Pasākuma radīt iespēju vidusskolas vecuma jauniešiem, kuri uzturas pašvaldību bērnu ārpusģimenes aprūpes iestādēs, praktizēt patstāvīgās dzīves iemaņas, dzīvojot atsevišķi no citu vecuma grupu bērniem izpildes rādītājs liecina, ka tas ir sasniegts jau Rīcības plāna „Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017.gadam” īstenošanai 2012. –2014.gadam” ietvaros, kad līdz 2014.gada beigām valstī bija izveidotas 11³⁷¹ „jauniešu mājas” - (dzīvokļi), kur bērns spēj apgūt zināšanas un prasmes personīgā budžeta plānošanai, mājsaimniecības vadīšanā, sevis aprūpei un tamlīdzīgi, jo tas ir būtisks priekšnoteikums sekmīgai patstāvīgas dzīves uzsākšanai. Ar 2014.-2020.gada ES fondu atbalstu pārskata periodā bija plānots izveidot vēl 35 „jauniešu mājas”, tomēr apkopotā informācija liecina, ka šo rādītāju nav izdevies sasniegt, jo ir aizkavējusies Labklājības ministrijas īstenotā ES fondu finansētā projekta „Deinstitucionalizācija” ieviešana, kura ietvaros ar ES fondu finansējuma atbalstu pašvaldībās

³⁷¹Liepājas pilsētā - 2, Kokneses novadā (Iršu pagasts) -1, Krāslavas novadā (Krāslavā) -1, Ērgļu novadā -1, Smiltenes novadā (Smiltene) -1, Dobeles novadā (Dobeles pagasts) -1, Jelgavas novadā (Elejas pagasts) -1, Daugavpils pilsētā -1, Ventpils pilsētā -1 un Talsu novadā (Strazdes pagasts).

plānots pilnveidot pakalpojumu klāstu, lai bērni, kas šobrīd dzīvo bērnu sociālās aprūpes iestādēs, varētu augt ģimeniskā vai tai pietuvinātā vidē. 2016.gada 20.decembrī tika pieņemti Ministru kabineta noteikumi Nr. 871 "Darbības programmas "Izaugsme un nodarbinātība" 9.3.1. specifiskā atbalsta mērķa "Attīstīt pakalpojumu infrastruktūru bērnu aprūpei ģimeniskā vidē un personu ar invaliditāti neatkarīgai dzīvei un integrācijai sabiedrībā" 9.3.1.1. pasākuma "Pakalpojumu infrastruktūras attīstība deinstitucionalizācijas plānu īstenošanai" pirmās un otrās projektu iesniegumu atlases kārtas īstenošanas noteikumi", kas paredz nosacījumus finansējuma plānošanai un izmantošanai t.sk. „jauniešu māju” izveidei, tomēr 2018.gadā jauniešu māju izveide vēl nebija uzsākta, jo būtiski aizkavējās plānošanas reģionu deinstitucionalizācijas plānu izstrāde un apstiprināšana, kas bija būtisks priekšnosacījums investīciju plānošanai.

Lai uzlabotu pašvaldību bērnu ārpusģimenes aprūpes iestāžu darbinieku zināšanas un prasmes sagatavot bērnus dzīvei pēc ārpusģimenes aprūpes beigām, Rīcības plāna „Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017.gadam” īstenošanai 2012. –2014.gadam” un Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017.gadam” īstenošanai 2016. –2017.gadam ietvaros īstenoti vairāki ikgadēji pasākumi, kas ietilpst iestāžu kompetencē, kā arī vienreizēji pasākumi, kas vērsti uz bērnu aprūpes iestādēs strādājošo zināšanu un kompetences celšanu, piemēram, VBTAI ikgadēji organizējusi seminārus bērnu ārpusģimenes aprūpes iestāžu vadītājiem, kā arī VBTAI veicot padziļinātās bērnu tiesību ievērošanas pārbaudes un tematiskās pārbaudes sniegusi rekomendācijas iestādēm, t.sk. par prasmēm sagatavot bērnus dzīvei pēc ārpusģimenes aprūpes beigām. Savukārt Latvijas SOS Bērnu ciematu asociācija 2016.gadā īstenojusi starptautisku projektu "Bērnu aprūpē strādājošo speciālistu apmācība", kura ietvaros izstrādāta apmācību rokasgrāmata bērnu alternatīvajā aprūpē strādājošiem speciālistiem "Bērnu tiesību īstenošana". Latvijā projekta apmācībās piedalījušies 101 speciālists, kuri strādā bērnu aprūpes jomā bērnu aprūpes iestādēs pašvaldībās un valsts sociālās aprūpes centros, kā arī pašvaldību sociālo dienestu un bāriņtiesu darbinieki. Tāpat 2017.gadā nodrošinātas radošās darbnīcas bāriņtiesu un sociālo dienestu darbiniekiem "Bērnu tiesību nodrošināšana deinstitucionalizācijas kontekstā", kurās apmācīti 266 bāriņtiesu un sociālo dienestu sociālie darbinieki. Tomēr pašvaldību bērnu ārpusģimenes aprūpes iestāžu darbinieku zināšanas un prasmes, sagatavot bērnus dzīvei pēc ārpusģimenes aprūpes beigām jāturpina pilnveidot, ko apliecina plānošanas reģionu izstrādāto Deinstitucionalizācijas plānu ietvaros veiktā situācijas analīze³⁷², jo:

- 1) lielākā daļa bērnu, kas saņem sociālos pakalpojumus BSAC ir pusaudži vecumā no 12 līdz 18 gadu vecumam;
- 2) lai nodrošinātu ĢVPP un jauniešu māju darbību atbilstoši pašvaldību plānotajam mērķa grupas personu skaitam, nepieciešams piesaistīt papildus speciālistus, kā arī veikt plaša spektra apmācības SBSP sniedzējiem pašvaldībās.

Arī eksperti norāda, ka jomas profesionāļiem ir jābūt zināšanām par bērniem, kas zaudējuši ģimenes gādību. Turklāt būtiski, ka šīs mācības tiek sniegtas interaktīvā veidā, jo tas palīdz ieraudzīt jaunieci citādāk. Tāpat būtiska ir sadarbība pēc tam, kad jaunietis aiziet patstāvīgā dzīvē. Tāpēc ir svarīgi, lai

³⁷² Kurzemes plānošanas reģionā ir pieci BSAC, kuros sociālos pakalpojumus 31.12.2016. saņēma 146 bērni. Lielākā daļa – aptuveni 60% (81 bērns) ir pusaudži vecumā no 12 līdz 18 gadu vecumam (KPR DI plāns, 37.lpp), [skatīts: 22.10.2018]. pieejams [tiešsaistē: http://www.kurzemesregions.lv/userfiles/files/KPR%20DI%20plans%20apstiprinats%20102018\(2\).pdf](http://www.kurzemesregions.lv/userfiles/files/KPR%20DI%20plans%20apstiprinats%20102018(2).pdf)
Savukārt Vidzemes plānošanas reģiona vecuma struktūrā dominē 13-17 g.v. bērni un jaunieši (68%), kurus pašvaldības ievietojušas ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas iestādēs (VPR DI plāns, 48.lpp), [skatīts:22.10.2018.], pieejams [tiešsaistē: http://www.vidzeme.lv/lv/kas_ir_deinstitucionalizacija](http://www.vidzeme.lv/lv/kas_ir_deinstitucionalizacija)

būtu pavadonis no aprūpes iestādes, ar ko ir kontakts, un iespēja atgriezties aprūpes iestādē, ja ir tāda nepieciešamība.

Arī VBTAI pārstāvji atzīst, ka pakalpojumu grozam jābūt tik pilnam, lai nodrošinātu palīdzību gan ģimenei, gan bērnam. Šobrīd veidojas pretruna, jo audžuģimenēm atbalstu sniedz Ārpusģimenes aprūpes atbalsta centri (Centri), bet bērniem atbalsts ir nepietiekams. Tāpēc nepieciešams attīstīt darbu ar bioloģisko ģimeni kopā ar sociālo dienestu un kopā ar Centru.

Tā kā ES fondu finansējuma ietvaros „jauniešu māju” izveide ir aizkavējusies, tad nav notikušas arī apmācības speciālistiem darbam ar jauniešiem "jauniešu mājās", darbības programmas "Izaugsme un nodarbinātība" 9.2.2.specifiskā atbalsta mērķa "Palielināt kvalitatīvu institucionālai aprūpei alternatīvu sociālo pakalpojumu dzīvesvietā un ģimeniskai videi pietuvinātu pakalpojumu pieejamību personām ar invaliditāti un bērniem" 9.2.2.1.pasākuma "Deinstitutionalizācija" ietvaros.

Lai gan institūcijas norāda, ka, lai radītu *iespēju ārpusģimenes aprūpē esošam bērnam saņemt psiholoģisku atbalstu ārpus iestādes*, 2017. gadā kopā sniegtas psihologa konsultācijas un atzinumi t.sk. 282 bez vecāku gādības palikušajiem bērniem un 13 bez vecāku gādības palikušajiem bērniem arī pēc pilngadības sasniegšanas, tādējādi nodrošinot psiholoģisku atbalstu pirms patstāvīgas dzīves uzsākšanas, kā arī tās laikā līdz 24 gadu vecuma sasniegšanai, tomēr šī pasākuma ietekmi uz uzdevuma izpildi grūti novērtēt, jo nav zināms, kāda veida konsultācijas un kādos gadījumos tieši sniegtas.

Lai nodrošinātu pašvaldību sociālo dienestu regulāru pilngadību sasnieguša bērna uzraudzību vai vajadzību apzināšanu un attiecīgi nodrošinātu nepieciešamos atbalsta pasākumus vismaz 2 gadus pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās, tika veikti grozījumi Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā, kas paredz, ka pašvaldības sociālajam dienestam pēc tam, kad saņemta informācija par bāreņa vai bez vecāku gādības palikuša bērna pilngadību un ārpusģimenes aprūpes beigšanos, ir pienākums izvērtēt minētās personas vajadzības un resursus un tai pēc patstāvīgas dzīves uzsākšanas sniegt nepieciešamos atbalsta pasākumus, kā arī vismaz divus gadus pēc patstāvīgas dzīves uzsākšanas novērtēt personas sociālās situācijas izmaiņas. Lai gan šī pasākuma izpildi plānots novērtēt pēc izstrādāto plānu skaita gadā, tomēr šāda informācija analīzei nav pieejama.

Eksperti, novērtējot uzdevuma izpildi, norāda, ka šai jomai atbalsts ir bijis nepietiekošs un nav pievērsta nepietiekamā uzmanība „*šī ir vispamestākā no visām jomām. Tieši par jauniešu, kas ir BSAC, arī audžuģimenēs, to sagatavošana, arī atbalsts, kad uzsāk patstāvīgu dzīvi. Ir vecuma posma īpatnības, trūkst sociālās prasmes. Šie jaunieši ir neapskaužamā situācijā. Realitātē uzsākt dzīvi 18 gados - jaunieši nav gatavi to darīt.*”

Eksperti atzinīgi novērtē papildus paveikto - Labklājības ministrijas pilotēto Mentora pakalpojumu, kuru īsteno sadarbībā ar Mentors LV, tomēr norāda, ka no Labklājības ministrijas puses nepieciešams stiprināt metodisko vadību darbam ar sociālajiem dienestiem, lai pašvaldības varētu īstenot savu kompetenci – jauniešu sagatavotību dzīvei pēc uzturēšanās ārpusģimenes aprūpes iestādēs. Papildus tam jānorāda, ka Sociālā darba ar ģimenēm ar bērniem aktuālos virzienus nosaka arī Sociālo pakalpojumu attīstības pamatnostādnes 2014.-2020.gadam, galvenokārt deinstitutionalizācijas procesā, stiprinot starpīnstitūciju, īpaši, - bāriņtiesu un sociālo dienestu sadarbību, lai ārpusģimenes aprūpē nonācis bērns primāri atgrieztos bioloģiskajā ģimenē, kā arī preventīvos pasākumus, lai novērstu institucionālās aprūpes nepieciešamību³⁷³. Kā pasākuma izpildi veicinošais faktors jāmin LM īstenotā

³⁷³ Sociālo pakalpojumu attīstības pamatnostādnes 2014.-2020.gadam, [skatīts 20. 08.2018], pieejams tiešsaistē: <https://likumi.lv/doc.php?id=262647>

ESF projekta *Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās* ietvaros īstenotās metodiskās vadības sanāksmes t.sk., lai akcentētu sadarbības nozīmi starp pašvaldības sociālo dienestu un bāriņtiesu.

- Izglītēt personas, kuras ikdienas darbā saskaras ar ārpusģimenes aprūpē esošajiem bērniem

Uzdevuma ietvaros Rīcības plānā „Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017.gadam” īstenošanai 2012. –2014.gadam un 2016.-2017.gadam” definēti un īstenoti seši pasākumi.

8.2.2.Tabula. Uzdevuma “Izglītēt personas, kuras ikdienas darbā saskaras ar ārpusģimenes aprūpē esošajiem bērniem” ietvaros noteiktie pasākumi un rezultāti

Pasākums	Rezultatīvais rādītājs	Izpilde
Uzlabot lēmumu par ārpusģimenes aprūpes formas izvēles kvalitāti, pēc iespējas mazinot iespēju bērnam nonākt bērnu aprūpes iestādē vai gadījumā, ja bērns nonācis bērnu aprūpes iestādē, pēc iespējas ātrāk nodrošināt bērna nonākšanu ģimeniskā vidē	Vismaz viens izglītojošs seminārs gadā valsts un pašvaldību iestāžu darbiniekiem (sociālie dienesti, bāriņtiesas, bērnu aprūpes iestādes u.c.), kuri ir iesaistīti lēmumu pieņemšanā saistībā ar bērna ārpusģimenes aprūpes nodrošināšanu	Daļēji izpildīts.
Attīstīt prasmi veicināt ārpusģimenes aprūpē esošu bērnu līdzdalību lēmumu attiecībā uz sevi pieņemšanā	Vismaz viens izglītojošs seminārs valsts un pašvaldību iestāžu darbiniekiem, kuri pieņem lēmumus saistībā ar ārpusģimenes aprūpi, gadā	Daļēji izpildīts.
	Ikgadēji veikts monitorings par lēmumu pieņemšanas procesu un seminārā iegūto zināšanu pielietojumu praksē	Nav izpildīts.
	Īstenots Latvijas SOS Bērnu ciematu asociācijas projekts "Bērnu aprūpē strādājošo speciālistu apmācība"	Izpildīts.
Uzlabot izpratni par audžuģimeni kā ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu sniedzēju, tai nepieciešamajiem atbalsta pakalpojumiem un sadarbības ar to veidiem	Pieaudzis audžuģimeņu skaits attiecībā pret iepriekšējo gadu	Izpildīts.
	Izglītojošo semināru skaits gadā.	Izpildīts.
Izstrādāt ieteikumus ģimeniskai videi pietuvinātu aprūpes pakalpojumu attīstībai ⁶³	Izstrādāti ieteikumi pašvaldībām	Nav izpildīts.
	Apmācīti speciālisti darbam ar bērniem ģimeniskai videi pietuvinātā pakalpojumā	Nav izpildīts.

Pasākums	Rezultatīvais rādītājs	Izpilde
Nodrošināt informācijas savlaicīgu apriti par ārpusģimenes aprūpē esošajiem bērniem	MK iesniegts likumprojekts "Grozījumi <u>Bērnu tiesību aizsardzības likumā</u> "	Izpildīts.
	Nodrošināta piekļuve Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēmai bērnu aprūpes iestādēm	Daļēji izpildīts.
	Izstrādātas 5 sadarbības modeļi/vadlīnijas	Nav izpildīts.
Nodrošināt vienotu bērnu, kuri atrodas bērnu aprūpes institūcijā, izvērtēšanas procesu	Izstrādāti bērnu, kurš atrodas bērnu aprūpes iestādēs, vērtēšanas kritēriji un metodika individuālā izvērtējuma veikšanai, kas ievietota LM tīmekļa vietnē	Izpildīts.
	Visiem bērniem, kas atrodas bērnu aprūpes iestādē izstrādāti bērnu individuālie atbalsta plāni (DI) 66	Izpildīts.

Lai uzlabotu lēmumu par ārpusģimenes aprūpes formas izvēles kvalitāti, pēc iespējas mazinot iespēju bērnam nonākt bērnu aprūpes iestādē vai gadījumā, ja bērns nonācis bērnu aprūpes iestādē, pēc iespējas ātrāk nodrošināt bērna nonākšanu ģimeniskā vidē, kā arī, lai attīstītu prasmi veicināt ārpusģimenes aprūpē esošu bērnu līdzdalību lēmumu attiecībā uz sevi pieņemšanā, VBTAI 2016. un 2017.gadā organizēja ikgadējos bāriņtiesu priekšsēdētāju pilnveides seminārus, kuros kopumā piedalījās 364 dalībnieki. Lai gan šādu ikgadēju semināru rīkošana uzskatāma kā labā prakse, tomēr nav iespējams novērtēt, vai un kā tie ir veicinājuši sociālo dienestu, bāriņtiesu, bērnu aprūpes iestāžu darbinieku, kuri ir iesaistīti lēmumu pieņemšanā saistībā ar bērna ārpusģimenes aprūpes nodrošināšanu bērna interesēm atbilstošāko lēmumu pieņemšanu. Tāpat sasniegtais rezultāts nekādā veidā neraksturo to, vai un kā ir palielinājusies ārpusģimenes aprūpē esošu bērnu līdzdalības lēmumu attiecībā uz sevi pieņemšanā. Lai novērtētu pasākuma izpildi, kā viens no rezultātiem bija paredzēts veikt ikgadēju monitoringu par lēmumu pieņemšanas procesu un seminārā iegūto zināšanu pielietojumu praksē. VBTAI informējot par šī uzdevuma izpildi, norādīja, ka ikgadējo bāriņtiesu darbības monitoringu par lēmumu pieņemšanas procesu īstenojusi bāriņtiesu lietvedībā esošo lietu pārbaudītu ietvaros. Izvērtējuma autori uzskata, ka lietu pārbaude ir kontroles mehānisms, bet, lai sasniegtu izvirzīto uzdevumu izglītotu personas, kuras ikdienas darbā saskaras ar ārpusģimenes aprūpē esošajiem bērniem, daudz lielāks uzsvars liekams tieši uz metodisko vadību, kļūdu analīzi un labās prakses piemēriem. Turklāt šādus izglītojošus metodiskās vadības pasākumus, lai tie sniegtu nepieciešamo rezultātu, nepieciešams rīkot visām iesaistītajām pusēm kopā (sociālajiem dienestiem, bāriņtiesām un BSAC).

Jomas eksperti, institucionālo sadarbību bērnam labāko interešu un noteiktas ārpusģimenes aprūpes formas nodrošināšanā novērtē pozitīvi, bet arī norāda, ka ir vieta pilnveidei – nepieciešams sakārtot sadarbības mehānismu, kā arī nepieciešams stiprināt stratēģiskās plānošanas un metodiskās vadības funkcijas, kas šobrīd atrodas LM un VBTAI kompetencē.

Pozitīvi uzdevuma izpildi ietekmējis 2016.gadā īstenotais Latvijas SOS Bērnu ciematu asociācijas projekts "Bērnu aprūpē strādājošo speciālistu apmācība", kurā piedalījušies 101 speciālists, kuri strādā bērnu aprūpes jomā bērnu aprūpes iestādēs pašvaldībās un valsts sociālās aprūpes centros, kā arī pašvaldību sociālo dienestu un bāriņtiesu darbinieki un izstrādāta apmācību rokasgrāmata bērnu alternatīvajā aprūpē strādājošiem speciālistiem "Bērnu tiesību īstenošana". Tomēr šādas apmācības palika kā projekta aktivitāte, kas nav vērtējams kā ilgtspējīgs risinājums. Arī 2017.gadā veiktā pētījuma³⁷⁴ rezultāti liecina, ka ne tikai ārpusģimenes aprūpē esošiem bērniem, nav skaidrs, ko nozīmē līdzdalība lēmumu attiecībā uz sevi pieņemšanā, bet bērniem Latvijā kopumā. Kopumā pētījumā secināts, ka bērniem nav skaidra priekšstata, ko nozīmē līdzdalība un ka bērniem ir tiesības uz līdzdalību. Rezultāti liecina, ka bērni sākotnēji, jautāti par savām līdzdalības iespējām skolā, ārpusģimenes aprūpes institūcijā vai citā sev ikdienišķā dzīves vidē, tās novērtēja kā ļoti labas. Tomēr pēc konkrētu jautājumu uzdošanas un savstarpējas diskusijas bērni mainīja vērtējumu un atzina, ka viņi bieži netiek iesaistīti sev būtisku jautājumu izlemšanā. Analizējot pētījuma ietvaros dažādo jomu ekspertu sniegto informāciju, tiek secināts, ka izpratne par bērnu tiesībām uz līdzdalību un to īstenošanu praksē ir ļoti atšķirīga un atkarīga gan no konkrētās nozares, gan arī no katra speciālista individuālā redzējuma un pieredzes.

Pasākums, uzlabot izpratni par audžuģimeni kā ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu sniedzēju, tai nepieciešamajiem atbalsta pakalpojumiem un sadarbības ar to veidiem, ievērojamu progresu piedzīvoja tieši pamatnostādņu beigu posmā (2015.-2017.gadā) un tā ieviešana aktīvi turpinās arī 2018.gadā. Šādu situāciju veicināja dažādi iekšējie un ārējie faktori. Lai uzlabotu situāciju audžuģimeņu aprūpē (potenciāli iekļaujot arī aizbildņus un adoptētājus) un veicinātu jaunu audžuģimeņu piesaisti, LM ir uzsākusi īstenot virkni pasākumu, kas saistīti ar atbalsta sistēmas pilnveidi un specializēto audžuģimeņu ieviešanu, kā arī finansiālā atbalsta palielināšanu audžuģimenēm. 2015.gada 9.martā tika apstiprināta koncepcija par adopcijas un ārpusģimenes aprūpes sistēmu pilnveidošanu, kas paredz pasākumus bērnu ārpusģimenes aprūpes sistēmas pilnveidošanai t.sk. atbildības audžuģimenei par pienākumu pildīšanu apmēra pārskatīšanu, kā arī pabalsta aizbildnim un audžuģimenei par bērna uzturēšanu apmēra pārskatīšanu. 2017.gada nogalē veiktie grozījumi Bērnu tiesību aizsardzības likumā paredz specializēto audžuģimeņu ieviešanu un Ārpusģimenes aprūpes atbalsta centru izveidi, lai tādējādi attīstītu audžuģimeņu tīklu Latvijā un uzlabotu tā darbību. 2018.gadā stājās spēkā divi MK noteikumi – "Audžuģimenes noteikumi"³⁷⁵ un "Ārpusģimenes aprūpes atbalsta centra noteikumi"³⁷⁶, kuri paredz kārtību gan attiecībā uz specializēto audžuģimeņu - krīzes audžuģimeņu un audžuģimenes bērniem ar smagiem FT, gan Ārpusģimenes aprūpes atbalsta centru izveidi. Lai veicinātu ģimeniskas vides aprūpi bērniem ar FT, tiek veidotas specializētās audžuģimenes bērniem ar invaliditāti, kuriem izsniegts atzinums par īpašas kopšanas nepieciešamību sakarā ar smagiem funkcionāliem traucējumiem. Kā arī tiek palielināta specializētās audžuģimenes atbildība par pienākumu pildīšanu un paredzēta vienreizējas kompensācijas izmaksa mājokļa iekārtošanai. Šīs izmaiņas paredz vienotu pieeju pakalpojumiem, kas pieejami audžuģimenēm (t.sk. specializētajām) – apmācībām, psihologa un sociālā darbinieka konsultācijām, atbalsta grupām. Tā paredz arī veidot koordinētu audžuģimeņu aprūpē iesaistīto institūciju (bāriņtiesa, sociālais dienests, ārpusģimenes aprūpes atbalsta centrs, u.c.) sadarbību.

³⁷⁴ D.Eiduka. Bērnu līdzdalības novērtējums. Latvijas nacionālais ziņojums, 2017, [skatīts 15. 09.2018], pieejams

tiešsaistē: http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_līdzdalība_ziņojums_latvija_final_lv_red1.pdf.

³⁷⁵ MK 26.06.2018. noteikumi Nr.354 "Audžuģimenes noteikumi", [skatīts: 22.08.2018], pieejams tiešsaistē: <https://likumi.lv/ta/id/300005-audzugimenes-noteikumi>.

³⁷⁶ MK 26.06.2018. noteikumi Nr.355 "Ārpusģimenes aprūpes atbalsta centru noteikumi"; [skatīts: 22.08.2018.], pieejams tiešsaistē: <https://likumi.lv/ta/id/299998-arpusgimenes-aprupes-atbalsta-centra-noteikumi>.

Ar 2018.gadu ir pieaudzis atbalsts audžuģimenēm, ko veido 1) atlīdzība atkarībā no bērnu skaita: par 1 bērnu – 171 euro, par 2 bērniem – 222,30 euro, par 3 un vairāk bērniem – 273,60 euro (iepriekš visiem - 113,83 euro), 2) pabalsts bērna uzturam – 2 x minimālie uzturētāji (215/258 euro atkarībā no bērna vecuma) un 3) sociālās iemaksas pensiju, bezdarba un invaliditātes apdrošināšanai.

2017.gada nogalē tika uzsākta „PLECS” programma, īstenojot labdarības maratonu “Dod 5”, lai atbalstītu ārpusģimenes aprūpes jomu, t.sk. audžuģimenes jautājumus. Lai sniegtu atbalstu un palīdzību gan tiem, kuri vēl apsver iespēju kļūt par audžuvecākiem, adoptētājiem vai aizbildņiem, kā arī tiem, kuri jau šobrīd uzņēmušies rūpes par bērnamu bērniem, maratona „Dod 5” rezultātā tika saziesti 358 121,00 eiro. Kā būtiskākais maratona „Dod 5” ieguvums vērtējams tieši sabiedrības uzrunāšana un iesaistīšana problēmas risināšanā caur tādu prizmu, ka katram bērnam vajadzīga ģimene. Lai turpinātu maratona „Dod 5” laikā uzsākto iniciatīvu un lai veicinātu bērnu augšanu ģimeniskā vidē, LM sadarbībā ar Ziedot.lv kopš 2017.gada īsteno jaunu pakalpojuma izveidi un uzturēšanu “Plecs”, lai nodrošinātu sabiedrības informēšanu un konsultatīvā atbalsta sniegšanu par ārpusģimenes aprūpes formām, ar mērķi palielināt to personu skaitu, kas motivētas iegūt adoptētāja, aizbildņa, audžuģimenes vai viesģimenes statusu un uzņemt savā ģimenē bērnus, kuri nonāk ārpusģimenes aprūpē, īpaši no bērnu aprūpes iestādēm. Ar valsts budžeta finansiālu atbalstu³⁷⁷ līdz 2018.gada 30.septembrim Plecā apkalpotas 386 ģimenes t.sk. 108, kas interesējušās par audžuģimenes statusu. Audžu ģimeņu skaita pozitīvā pieauguma tendence (2016.gadā 30 audžuģimenēm ar bāriņtiesas lēmumu piešķirs audžuģimenes statuss, savukārt 2017.gadā 67) liecina, ka informatīvie pasākumi ESF projekta “Tehniskā palīdzība publicitātei un sabiedrības informēšanai labklājības jomā (1.kārta)” 2015.g. decembris - 2018.g. decembris” ietvaros, LM mājas lapā un sociālajos tīklos ievietotā informācija infografiku veidā par audžuģimenēm, procesu, iespējamo atbalstu, specializētajām audžuģimenēm un aktualitātēm, kā arī sadarbībā ar nozaru nevalstiskām organizācijām veidotie viedokļa raksti sabiedriskajos medijos ir devuši pozitīvu impulsu, kuru nepieciešams turpināt.

Lai nodrošinātu informācijas savlaicīgu apriti par ārpusģimenes aprūpē esošajiem bērniem, ir veikti grozījumi normatīvajos aktos³⁷⁸. 2018.gadā turpinās darbs pie datu ievades un aktualizācijas NPAIS sistēmā. IeM IC ir nodrošinājis visu nepieciešamo bērnu aprūpes iestāžu darbinieku apmācības sistēmas lietošanai.

Uzdevuma ietvaros, lai nodrošinātu vienotu bērnu, kuri atrodas bērnu aprūpes institūcijā, izvērtēšanas procesu, ar ESF atbalstu 2016.gadā tika izstrādāta “Bāreņa un bez vecāku gādības palikuša bērna attīstības vērtēšanas kritēriju un individuālā izvērtējuma metodika” un “Bērnu ar funkcionāliem traucējumiem attīstības vērtēšanas kritēriju un individuālā izvērtējuma metodika” un vērtēšanas kritēriji³⁷⁹, kurus speciālistu komandas plānošanas reģionu uzdevumā izmantoja, lai izvērtētu

³⁷⁷ 2017.gadā ir 23 994 euro (divdesmit trīs tūkstoši deviņi simti deviņdesmit četri euro un 00 centi) un 2018.gadā – 130 000 euro (simtu trīsdesmit tūkstoši euro, 00 centi), pamatojoties uz Ministru kabineta 2017.gada 31.oktobra rīkojuma Nr. Nr.631 "Par apropriācijas pārdali neatliekamam pasākumu īstenošanai labklājības nozarē" 1.6.2.apakšpunktu un likumā „Par valsts budžetu 2018.gadam” Nodibinājumam paredzēto finansējumu Latvijas Radio un fonda "Ziedot.lv" projekta "Dod Pieci" līdzfinansēšanai.

³⁷⁸ 2017.gada 2.martā Saeimā pieņemti grozījumi Bērnu tiesību aizsardzības likumā, kas paredz, ka nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēmā papildus tiek iekļauta informācija par Bērnu tiesību aizsardzības likuma 42.panta pirmajā daļā minētajām personām, kuras uzturas bērnu aprūpes iestādēs pēc 18 gadu vecuma sasniegšanas, un Bērnu tiesību aizsardzības likuma 43.pantā minētajām personām, kurām pēc 18 gadu vecuma sasniegšanas ir tiesības uz sociālajām garantijām. MK 20.03.2018. pieņemti “Grozījumi Ministru kabineta 2014.gada 25.marta noteikumos Nr.157 “Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēmas noteikumi”.

³⁷⁹ Pieejami LM mājas lapā <http://www.lm.gov.lv/text/3146> un <http://www.lm.gov.lv/text/3147>

deinstitutionalizācijas mērķa grupas personu individuālās vajadzības, noteiktu nepieciešamo pakalpojumu apjomu un izstrādātu individuālos atbalsta plānus.

Kā jau norādīts pie iepriekšējā uzdevuma izpildes vērtējuma, tad Deinstitutionalizācijas projekta kopējās īstenošanas nobīdes dēļ aizkavējās visas plānotās darbības saistībā ar ģimeniskai videi pietuvināta pakalpojuma izveidi ārpusģimenes aprūpē esošiem bērniem t.sk. ieteikumu pašvaldībām izstrāde, kā arī speciālistu darbam ar bērniem ģimeniskai videi pietuvinātā pakalpojumā apmācības. Tādējādi kā neizpildīts pasākums palicis *izstrādāt ieteikumus ģimeniskai videi pietuvinātu aprūpes pakalpojumu attīstībai*.

- **Izglītot potenciālās audžuģimenes**

Uzdevuma ietvaros Rīcības plāna „Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017.gadam” īstenošanai 2012. –2014.gadam” definēti un īstenoti četri pasākumi. Savukārt no sešiem 2016.-2017.gada plānā iekļautajiem pasākumiem, trīs ir saglabājuši aktualitāti no 2012.-2014.gada plāna un trīs pasākumi iekļauti kā jauni.

8.2.3. tabula. Uzdevuma “Izglītot potenciālās audžuģimenes” ietvaros noteiktie pasākumi un rezultāti

Pasākums	Rezultatīvais rādītājs	Izpilde
Popularizēt audžuģimeni kā vienu no ārpusģimenes aprūpes formām	Īstenoti informatīvi izglītojoši pasākumi audžuģimeņu, aizbildņu un adoptētāju piesaistei	Izpildīts.
	Īstenota informatīvā kampaņa "Palīdzi bērnam izaugt!"	Izpildīts.
Potenciālās audžuģimenes iepazīstināt ar bērnu tiesību jautājumiem	Vismaz 70 potenciālie audžuvecāki gadā apguvušas obligāto apmācību programmu audžuģimenēm (pirms statusa iegūšanas)	Izpildīts.
Izvērtēt iespēju veidot specializētu audžuģimeņu sistēmu	MK iesniegti grozījumi <u>Bērnu tiesību aizsardzības likumā</u> MK iesniegti grozījumi MK 19.12.2006. noteikumos Nr.1036 " <u>Audžuģimenes noteikumi</u> "	Izpildīts.
Izstrādāt jaunu apmācību programmu audžuģimenēm	MK iesniegti grozījumi MK 19.12.2006. noteikumos Nr.1036 " <u>Audžuģimenes noteikumi</u> "	Izpildīts.
Iepazīstināt audžuģimenes ar aktualitātēm bērnu tiesību aizsardzībā	Vismaz 100 audžuģimenes gadā noklausījušās audžuģimeņu papildu apmācības programmu	Izpildīts.
Pilnveidot audžuģimeņu izvērtēšanas procesu	MK iesniegti grozījumi MK 19.12.2006. noteikumos Nr.1036 " <u>Audžuģimenes noteikumi</u> "	Izpildīts.

Šajā uzdevumā iekļauti vairāki pasākumi, kas dublē uzdevuma: Izglītēt personas, kuras ikdienas darbā saskaras ar ārpusģimenes aprūpē esošajiem bērniem ietvaros iekļautos pasākumus. Piemēram, pasākuma *popularizēt audžuģimeni kā vienu no ārpusģimenes aprūpes formām* ietvaros tika īstenoti informatīvi izglītojoši pasākumi audžuģimeņu, aizbildņu un adoptētāju piesaistei. 2016.gadā LM un VBTAI turpināja īstenot sabiedrības informēšanas kampaņu „Palīdzi bērnam izaugt!”, kuras ietvaros tika popularizēta audžuģimeņu kustība un adopcija. Tāpat, lai nodrošinātu sabiedrības izglītošanu ārpusģimenes aprūpes jomā, kampaņas ietvaros īpašu uzmanību pievērta arī bāriņtiesu darba specifikai un funkcijām. Savukārt 2017.gadā informatīvās kampaņas “Palīdzi bērnam izaugt!” ietvaros lielāka uzmanība tika vērsta uz bērna drošību, t.sk. ārpusģimenes aprūpe esošo bērnu drošību. Lai gan informatīvajā ziņojumā „Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam īstenošanas vidusposma (2012.-2014.gadā) novērtējums”³⁸⁰ iekļautā informācija liecina, ka pasākums ticis izpildīts jau rīcības plāna „Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017.gadam” īstenošanai 2012. – 2014.gadam” ietvaros, kad Labklājības ministrija Valsts programmas bērna un ģimenes stāvokļa uzlabošanai kārtējam gadam ietvaros īstenoja vairākus informatīvos pasākumus adopcijas popularizēšanai, kā arī Valsts programmas bērna un ģimenes stāvokļa uzlabošanai ietvaros ik gadus apmācīja 70 potenciālās audžuģimenes, tomēr, kā norādīts iepriekš, tad uzrunāt sabiedrību, lai tā iesaistītos problēmas risināšanā, ir izdevies tikai pamatnostādņu noslēguma posmā un 2018.gadā, īstenojot plašas informatīvās kampaņas un uzrunājot sabiedrību caur „Dod 5” labdarības maratonu.

Lai nodrošinātu pasākuma *Potenciālās audžuģimenes iepazīstināt ar bērnu tiesību jautājumiem* izpildi VBTAI obligāto apmācību programmu audžuģimenēm (pirms statusa iegūšanas) 2016.gadā kopumā apguvuši 44 potenciālie audžuvecāki, savukārt 2017.gadā 95 potenciālie audžuvecāki. VBTAI norāda, ka 2016.gadā mērķis 70 potenciālās audžuģimenes netika sasniegts, jo bāriņtiesās nebija saņemts plānotā apjoma pieteikumu skaits no personām, kas vēlējas kļūt par audžuģimenēm. Situācija 2018.gadā, kad uz 2018.gada 30.septembri jau ir notikušas 5 VBTAI organizētas audžuģimeņu apmācības grupas (5x15 cilvēki = 75 personas) ļauj prognozēt, ka 2018.gadā audžuģimeņu skaits, kas ieguvušas audžuģimenes statusu, varētu tikt dubultots.

Kā norādīts iepriekš, tad tieši 2018.gadā ir notikušas ievērojamas aktivitātes tādu pasākumu kā izvērtēt iespēju veidot specializētu audžuģimeņu sistēmu, izstrādāt jaunu apmācību programmu audžuģimenēm, iepazīstināt audžuģimenes ar aktualitātēm bērnu tiesību aizsardzībā, pilnveidot audžuģimeņu izvērtēšanas procesu, kas ir saistīts ar sistēmiskām izmaiņām ārpusģimenes aprūpes un adopcijas sistēmas pilnveidošanas ietvaros (skat. informāciju pie iepriekšējā uzdevuma).

- Sekmēt ģimenisku vidi ārpusģimenes aprūpes iestādēs, optimizējot iestāžu un bērnu grupu lielumu

Uzdevuma ietvaros Rīcības plāna „Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017.gadam” īstenošanai 2012. –2014.gadam” definēti un īstenoti četri pasākumi. Savukārt 2016.-2017.gada plānā aktualitāti saglabājuši divi pasākumi.

³⁸⁰ „Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam īstenošanas vidusposma (2012.-2014.gadā) novērtējums”, [skatīts 20. 08.2018], pieejams tiešsaistē:<http://polsis.mk.gov.lv/documents/3583>

8.2.4. tabula. Uzdevuma "Skmēt ģimenisku vidi ārpusģimenes aprūpes iestādēs, optimizējot iestāžu un bērnu grupu lielumu" ietvaros noteiktie pasākumi un rezultāti

Pasākums	Rezultatīvais rādītājs	Izpilde
Turpināt bērna aprūpes iestāžu reorganizāciju, veidojot iestādes atvērtākas un atbilstošākas sabiedrības vajadzību nodrošināšanai	33 pašvaldību un citu organizāciju bērnu aprūpes iestāžu reorganizācijas plāni	Nav izpildīts.
	Bērnu aprūpes iestādes gadā, kuras piedāvā papildus pakalpojumus, piem., ģimenes atbalsta centru, "jauniešu mājas", krīzes centru, "bēbīšu skolu" u.tml.	Nav izpildīts.
	Vismaz 304 bērniem nodrošināts ģimeniskai videi pietuvināts pakalpojums	Nav izpildīts.
	Izveidotas vismaz 38 ģimeniskai videi pietuvinātas pakalpojumu grupas	Nav izpildīts.
	MK iesniegti MK noteikumi Darbības programmas "Izaugsme un nodarbinātība" 9.3.1.specifiskā atbalsta mērķa "Attīstīt pakalpojumu infrastruktūru bērnu aprūpei ģimeniskā vidē un personu ar invaliditāti neatkarīgai dzīvei un integrācijai sabiedrībā" 9.3.1.1.pasākuma "Pakalpojumu infrastruktūras attīstība deinstitutionalizācijas plānu īstenošanai" īstenošanai	Izpildīts.
Ieviest "Quality4Children" (Standarti bērnu ārpusģimenes aprūpei Eiropā) standartu, nosakot, ka bērnu aprūpes iestādēs bērnu skaits grupā nepārsniedz 8 bērnus	MK iesniegti jauni MK noteikumi "Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem	Izpildīts.
	MK iesniegti grozījumi MK 21.04.2008. noteikumos Nr.288 " <u>Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības saņemšanas kārtība</u> "	Izpildīts.

Vērtējot pamatnostādņēs iekļautos pasākumus, jāsecina, ka pārskata periodā ir uzsākta virzība uz "Quality4Children" (Standarti bērnu ārpusģimenes aprūpei Eiropā) standartu, nosakot, ka bērnu aprūpes iestādēs bērnu skaits grupā nepārsniedz 8 bērnus, ieviešanu. Pamatnostādņu īstenošanas noslēgumā

2016³⁸¹. un 2017^{382, 383}.gadā tika izstrādāts normatīvais regulējums, lai veicinātu ģimeniskas vides izveidi ārpusģimenes aprūpes iestādēs un optimizētu iestāžu un bērnu grupu lielumu. Deinstitutionalizācijas projekta īstenošanas kopējās nobīdes dēļ ir aizkavējušās visas plānotās darbības saistībā ar ģimeniskai videi pietuvināta pakalpojuma izveidi ārpusģimenes aprūpē esošiem bērniem, tāpēc pasākums bērna aprūpes iestāžu reorganizāciju, veidojot iestādes atvērtākas un atbilstošākas sabiedrības vajadzību nodrošināšanai nav izpildīts un plānotie rezultatīvie rādītāji nav sasniegti. Neskatoties uz to, ka ES fondu finansējums telpu un ēku renovācijai vēl nav pieejams, publiski pieejamā informācija liecina, ka pašvaldībās notiek darbs pie "Quality4Children" principu ieviešanas bērnu aprūpes iestādēs³⁸⁴.

- Īstenot citus atbalsta pasākumus ārpusģimenes aprūpes jomā

Uzdevuma ietvaros Rīcības plāna „Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017.gadam” īstenošanai 2012. –2014.gadam” definēti un īstenoti četri pasākumi. Savukārt 2016.-2017.gada plānā aktualitāti saglabājuši trīs no uzdevumiem.

³⁸¹20.12.2016. Ministru kabineta noteikumi Nr. 871 “Darbības programmas "Izaugsme un nodarbinātība" 9.3.1. specifiskā atbalsta mērķa "Attīstīt pakalpojumu infrastruktūru bērnu aprūpei ģimeniskā vidē un personu ar invaliditāti neatkarīgai dzīvei un integrācijai sabiedrībā" 9.3.1.1. pasākuma "Pakalpojumu infrastruktūras attīstība deinstitutionalizācijas plānu īstenošanai" pirmās un otrās projektu iesniegumu atlases kārtas īstenošanas noteikumi”.

³⁸² 13.06.2017. Ministru kabineta noteikumi Nr.338 “Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem”, kuru V nodaļā “Prasības bērnu ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas pakalpojuma sniedzējiem” ir noteikts pakalpojuma saturs, kāds ir jānodrošina bērnu aprūpes iestādē, kā arī prasība, ka nodrošinot aprūpē esošam bērnam ģimeniskai videi pietuvinātu sociālo pakalpojumu, aprūpē esošo bērnu skaits vienā grupā nav lielāks par astoņiem bērniem, izņemot noteikumu 43.punktā minētos gadījumus (jauniešu mājā dzīvo ne vairāk kā 12 aprūpē esoši bērni) vai ja visi grupā esošie bērni ir brāļi (pusbrāļi) un māsas (pusmāsas) (39.punkts). Saskaņā ar minēto noteikumu pārejas noteikumiem visām bērnu ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijām ir jānodrošina pilnīga ģimeniskai videi pietuvināta sociālā pakalpojuma ieviešana līdz 2023.gada 1.janvārim.

³⁸³ 12.01.2017. grozījumi Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā (9.¹ panta pirmās daļas 5. un 6. Punkts), saskaņā ar kuru bāreņiem vecumā līdz diviem gadiem un bez vecāku gādības palikušiem bērniem vecumā līdz diviem gadiem ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojums institūcijā par valsts budžeta līdzekļiem tiek piešķirts uz laiku, līdz bērns atgriežas ģimenē vai tiek uzsākta viņa aprūpe pie aizbildņa vai audžuģimenē, bet kopumā ne ilgāk kā sešus mēnešus, šajā periodā neieskaitot bērna adopcijas procesu, ja tas uzsākts pirmo sešu mēnešu laikā kopš bērna ievietošanas ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā.

³⁸⁴ Ar 2019.gada 1.janvāri plānots reorganizēt Jelgavas Bērnu sociālās aprūpes centru (JBSAC) un nodrošināt bērnu īslaicīgu un ilglaicīgu izvietojumu Krīzes centrā vai sociālajos dzīvokļos (pilngadīgās personas).

8.2.5. tabula. Uzdevuma "Īstenot citus atbalsta pasākumus ārpusģimenes aprūpes jomā" ietvaros noteiktie pasākumi un rezultāti

Pasākums	Rezultatīvais rādītājs	Izpilde
Nodrošināt psiholoģisko atbalstu aizbildņiem un audžuģimenēm	2017.gadā – 4516 aizbildņi un 701 audžuģimene saņems psiholoģisko atbalstu	Izpildīts.
Palielināt pabalsta aizbildnim un audžuģimenei par bērna uzturēšanu apmēru ⁷⁵	MK iesniegti grozījumi MK 22.12.2009. noteikumos Nr.1643 " <u>Kārtība, kādā piešķir un izmaksā pabalstu aizbildnim par bērna uzturēšanu</u> " un grozījumi MK 19.12.2006. noteikumos Nr.1036 " <u>Audžuģimenes noteikumi</u> "	Izpildīts.
Izvērtēt valsts un pašvaldību kompetenci ārpusģimenes aprūpes nodrošināšanai un sagatavot priekšlikumus iespējamiem risinājumiem turpmākai finansēšanas kārtībai bērnu ārpusģimenes aprūpes nodrošināšanai	MK iesniegti MK noteikumi "Darbības programmas "Izaugsme un nodarbinātība" 9.2.2.specifiskā atbalsta mērķa "Palielināt kvalitatīvu institucionālai aprūpei alternatīvu sociālo pakalpojumu dzīvesvietā un ģimeniskai videi pietuvinātu pakalpojumu pieejamību personām ar invaliditāti un bērniem" 9.2.2.2.pasākuma "Sociālo pakalpojumu atbalsta sistēmas pilnveide" īstenošanas noteikumi" MK iesniegts konceptuālais ziņojums par turpmāko finansēšanas kārtību bērnu ārpusģimenes aprūpes nodrošināšanai	Izpildīts.

Ievērojams progress 2017. un 2018.gadā ir noticis pasākuma *palielināt pabalsta aizbildnim un audžuģimenei par bērna uzturēšanu apmēru izpildē*. 2017.gadā no valsts budžeta atbalsts bez vecāku gādības esošo bērnu aprūpei papildus piešķirti 4,9 milj. euro., gan palielinot pabalstu aizbildnim par bērna uzturēšanu minimālo uzturlīdzekļu apmērā: 95 euro par bērnu līdz 6 gadiem un 114 euro par bērnu no 7-17 gadiem, gan palielinot atbalstu adoptētājiem bērna kopšanas pabalsta apmērā jeb 171 euro. Tāpat adoptētājiem no 2017.gada tiek apmaksāts 10 dienu atvaļinājums, ja adoptējamais bērns ir vecumā līdz 3 gadiem, kā arī ir lielākas sociālās apdrošināšanas iemaksas par pirmsadopcijas periodu. No 2018.gada bez vecāku gādības esošo bērnu aprūpei papildus pieejami 10 milj. euro t.sk.:

- pabalsts aizbildnim par bērna uzturēšanu - sakarā ar minimālās algas pieaugumu: par bērnu līdz 6 gadiem - 107,50 euro , par bērnu no 7-17 gadiem – 129 euro;
- atbalsts adoptētājiem - atlīdzība par adoptējamā bērna līdz astoņu gadu vecumam aprūpi atkarībā no sociālo iemaksu apmēra. Atlīdzība nodarbinātām personām, kuras aprūpē bērnu līdz 8 gadu vecumam - 70% no valsts noteiktās vidējās apdrošināšanas iemaksu algas (2018.g. atlīdzības apmērs ir 489,05 euro, pārējiem – 171 euro);

- atbalsts audžuģimenēm - atlīdzība atkarībā no bērnu skaita: par 1 bērnu – 171 euro, par 2 bērniem – 222,30 euro, par 3 un vairāk bērniem – 273,60 euro (iepriekš visiem - 113,83 euro); pabalsts bērna uzturam – 2 x minimālie uzturlīdzekļi (215/258 euro atkarībā no bērna vecuma); sociālās iemaksas pensiju, bezdarba un invaliditātes apdrošināšanai; specializēto audžuģimeņu ieviešana.

Papildus tam 2017. un 2018.gadā rasts finansējums potenciālo adoptētāju apmācībām pirms statusa piešķiršanas, kā arī paplašinātas iespējas audžuģimenēm, adoptētājiem, aizbildņiem un bērniem saņemt ne tikai psiholoģisko, bet arī citu speciālistu konsultatīvo atbalstu.

Vienlaikus 2018.gadā ar PLECS programmas un ziedotāju atbalstu sniegtas konsultācijas un individuālu gadījumu risināšana par statusiem bērna uzņemšanai ģimenē, organizētas apmācības, sarunu vakari potenciālajām audžuģimenēm, adoptētājiem, aizbildņiem un viesģimenēm, lai iegūtu zināšanas un prasmes, kas noder ikdienā ar bērniem, kas nonākuši ārpusģimenes aprūpē. Ir pieejams pieredzējušu mentorģimeņu atbalsts jaunajām uzņemošajām ģimenēm, kā arī uzsākts darbs pie pieejas maiņas, lai bērnus sociālās aprūpes centru bērni vai jaunieši satiktu savu jauno ģimeni, organizējot bērnu un potenciālo vecāku tikšanos neformālos apstākļos. Papildus tam veikti plašāki sabiedrības informēšanas pasākumi un sabiedriskās domas veidošanas aktivitātes, piemēram, piedaloties LM īstenotajā kampaņā „Radi ģimeni” t.sk. noticis aktīvs darbs sociālajos medijos, kā arī sadarbībā ar Swedbank atklāts pabalstu kalkulators uzņemošajām ģimenēm. Ir izstrādātas un pieejamas dažādas infografikas par 2018.gadā notikušajām izmaiņām ārpusģimenes aprūpes jomā³⁸⁵, kā arī, lai skaidrotu uzņemošo ģimeņu formas³⁸⁶, tādējādi ļaujot katrai ģimenei izvēlēties sev piemērotāko.

Kā viens no papildus pasākumiem bija izvirzīts izvērtēt valsts un pašvaldību kompetenci ārpusģimenes aprūpes nodrošināšanai un sagatavot priekšlikumus iespējamiem risinājumiem turpmākai finansēšanas kārtībai bērnu ārpusģimenes aprūpes nodrošināšanai. Šis pasākums pagaidām nav izpildīts un tā izpildes termiņš ir pagarināts līdz 2018.gada 31.decembrim.

- Informēt sabiedrību par adopcijas procesu, popularizēt adoptētāju labo pieredzi

Uzdevuma ietvaros Rīcības plānos „Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017.gadam” īstenošanai 2012. –2014.gadam un 2016.-2017.gadam” definēts viens pasākums.

³⁸⁵ VSAA buklets par atlīdzību un pabalstiem adoptētājam, aizbildnim un audžuģimenei:

http://www.lm.gov.lv/upload/infografikas/vsaapabalstiarpusgim_aprupe20181.pdf

³⁸⁶ <https://radi-gimeni.lm.gov.lv/#3>

8.2.6. tabula. Uzdevuma “Informēt sabiedrību par adopcijas procesu, popularizēt adoptētāju labo pieredzi” ietvaros noteiktie pasākumi un rezultāti

Pasākums	Rezultatīvais rādītājs	Izpilde
Popularizēt adopciju, t.sk., adoptētāju labo pieredzi	Informēšanas kampaņas	Izpildīts.

Pasākuma *popularizēt adopciju, t.sk., adoptētāju labo pieredzi*, kura ietvaros īstenoti dažādi informēšanas pasākumi t.sk. informēšanas kampaņas „Palīdzi bērnam izaugt!”, izveidojot video klipus par stereotipiem attiecībā uz adopcijas procesu, ņemot vērā arī adoptētāju pieredzi un nodrošinot video klipu translēšana televīzijā (gan LTV, gan TV3 un TV3 Play), un ievietojot video klipus ministrijas kontos sociālajos tīklos un youtube.com. Portālā Radigimēni³⁸⁷ ir viegli uztveramā veidā izveidota informācijas par visiem ārpusģimenes aprūpes veidiem t.sk. adopciju. Jau ar Konceptijas par adopcijas un ārpusģimenes aprūpes sistēmu pilnveidošanu apstiprināšanu 2015.gada 9.martā adopcija tiek skatīta kā viens no ārpusģimenes aprūpes veidiem, lai nodrošinātu bērnu augšanu ģimeniskā vai tai pietuvinātā vidē, tāpēc nav mērķtiecīgi šī uzdevuma izpildi skatīt un vērtēt atrauti no paveiktā sabiedrības informēšanā un dažādu ārpusģimenes aprūpes veidu popularizēšanā.

- Īstenot citus pasākumus adopcijas veicināšanai

Uzdevuma ietvaros Rīcības plānos „Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017.gadam” īstenošanai 2012. –2014.gadam un 2016.-2017.gadam” definēti četri pasākumi, no kuriem visi īstenoti.

8.2.7.tabula. Uzdevuma “Īstenot citus pasākumus adopcijas veicināšanai”

noteiktie pasākumi un rezultāti

Pasākums	Rezultatīvais rādītājs	Izpilde
Ieviest apmācību programmu adoptētājiem, lai personu sagatavotu adopcijas procesam	MK iesniegti grozījumi MK 11.03.2003. noteikumos Nr.111 " <u>Adopcijas kārtība</u> "	Izpildīts.
Palielināt atbalstu bērna pirmsadopcijas aprūpes laikā, kad adoptētājs dodas atvaļinājumā bez darba samaksas saglabāšanas	MK iesniegti grozījumi MK 22.12.2009. noteikumos Nr.1534 " <u>Kārtība, kādā piešķir un izmaksā atlīdzību par adoptējamā bērna aprūpi</u> " 2. MK iesniegti grozījumi <u>Valsts sociālo pabalstu likumā, likumā "Par maternitātes un slimības apdrošināšanu"</u> , MK 11.03.2003. noteikumos Nr.111 " <u>Adopcijas kārtība</u> ", MK 22.12.2009. noteikumos Nr.1534 " <u>Kārtība,</u>	Izpildīts.

³⁸⁷ <https://radi-gimēni.lm.gov.lv/#3>

Pasākums	Rezultatīvais rādītājs	Izpilde
	<u>kādā piešķir un izmaksā atlīdzību par adoptējamā bērna aprūpi</u> "	
Bērna pirmsadopcijas aprūpes laikā par personu veikt sociālās apdrošināšanas iemaksas no valsts pamatbudžeta arī invaliditātes apdrošināšanai, kā arī dubultot iemaksu objektu pensiju un bezdarba apdrošināšanai	MK iesniegti grozījumi likumā " <u>Par valsts sociālo apdrošināšanu</u> " un MK 05.06.2001. noteikumos Nr.230 " <u>Noteikumi par valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām no valsts pamatbudžeta un valsts sociālās apdrošināšanas speciālajiem budžetiem</u> "	Izpildīts.
Ģimenē, kura adoptējusi bērnu vecumā līdz trim gadiem, vienam no adoptētājiem par <u>Darba likuma 155.panta</u> piektajā daļā piešķirto 10 kalendāra dienas ilgo atvaļinājumu piešķirt sociālās apdrošināšanas pabalstu (80% apmērā no pabalsta saņēmēja iemaksu algas)	MK iesniegti grozījumi likumā " <u>Par maternitātes un slimības apdrošināšanu</u> "	Izpildīts.

2018.gadā izpildīts pasākums *ieviest apmācību programmu adoptētājiem, lai personu sagatavotu adopcijas procesam*. Plānots, ka adoptētāju obligātās apmācības stāsies spēkā 2019.gadā – 6 mēnešus pēc noteikumu projekta „Adopcijas kārtība” spēkā stāšanās. Savukārt pasākums *palielināt atbalstu bērna pirmsadopcijas aprūpes laikā, kad adoptētājs dodas atvaļinājumā bez darba samaksas saglabāšanas* vērtējams kā izpildīts. 2018.gada 1.janvārī stājās spēkā grozījumi MK noteikumos Nr.752 “Kārtība, kādā piešķir un izmaksā atlīdzību par adoptējamā bērna aprūpi un piemaksu par vienlaikus vairāku adoptējamo bērnu aprūpi un uzraudzību”, kas nosaka atlīdzības izmaksu par pirmsadopcijas aprūpē esošu bērnu gan nodarbinātam, gan nenodarbinātam adoptētājam³⁸⁸. Tāpat kā izpildīti vērtējami divi citi uzdevumi *bērna pirmsadopcijas aprūpes laikā par personu veikt sociālās apdrošināšanas iemaksas no valsts pamatbudžeta arī invaliditātes apdrošināšanai, kā arī dubultot iemaksu objektu pensiju un bezdarba apdrošināšanai*³⁸⁹ un *ģimenē, kura adoptējusi bērnu vecumā līdz trim gadiem, vienam no adoptētājiem par Darba likuma 155.panta piektajā daļā piešķirto 10 kalendāra dienas ilgo atvaļinājumu piešķirt sociālās apdrošināšanas pabalstu (80% apmērā no pabalsta saņēmēja iemaksu algas)*³⁹⁰.

³⁸⁸ Atlīdzība – nodarbinātām personām, kuras aprūpē bērnu līdz 8 gadu vecumam - 70% no valsts noteiktās vidējās apdrošināšanas iemaksu algas (2018.g. atlīdzības apmērs ir 489,05 euro). Pārējiem – 171 euro.

³⁸⁹ Veikti grozījumi MK noteikumos Nr.230 “Noteikumi par valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām no valsts pamatbudžeta un valsts sociālās apdrošināšanas speciālajiem budžetiem” 3.¹ punktā, 4.¹ punktā un 12.3.apakšpunktā, kā arī grozījumi likumā “Par valsts sociālo apdrošināšanu” 6.pantā.

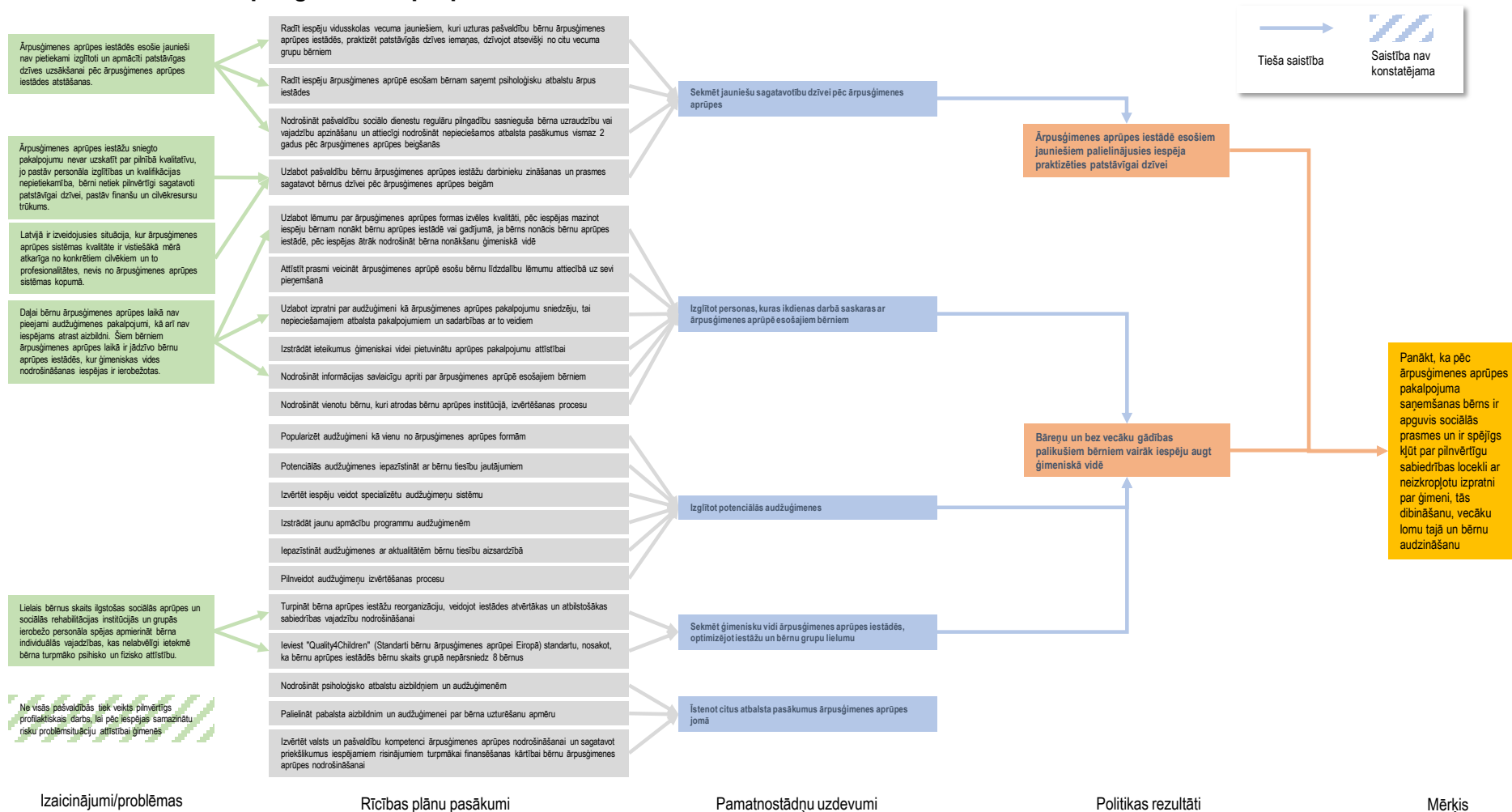
³⁹⁰ Grozījumi likumā “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” 10.¹ pantā, kas stājās spēkā 2017.gada 1.janvārī.

8.3. Definēto rezultātu un rezultatīvo rādītāju sasniegšanas izvērtējums

Pamatnostādnēs izvirzītie rīcības virziena mērķi, uzdevumi, politikas rezultāti, kā arī Rīcības plānos noteiktie pasākumi ir attēloti 8.3.1., 8.3.2.attēlos, kas atspoguļo intervences izvērtējuma loģisko pamatojumu.

8.3.1. attēls. Intervences izvērtējuma loģiskais pamatojums

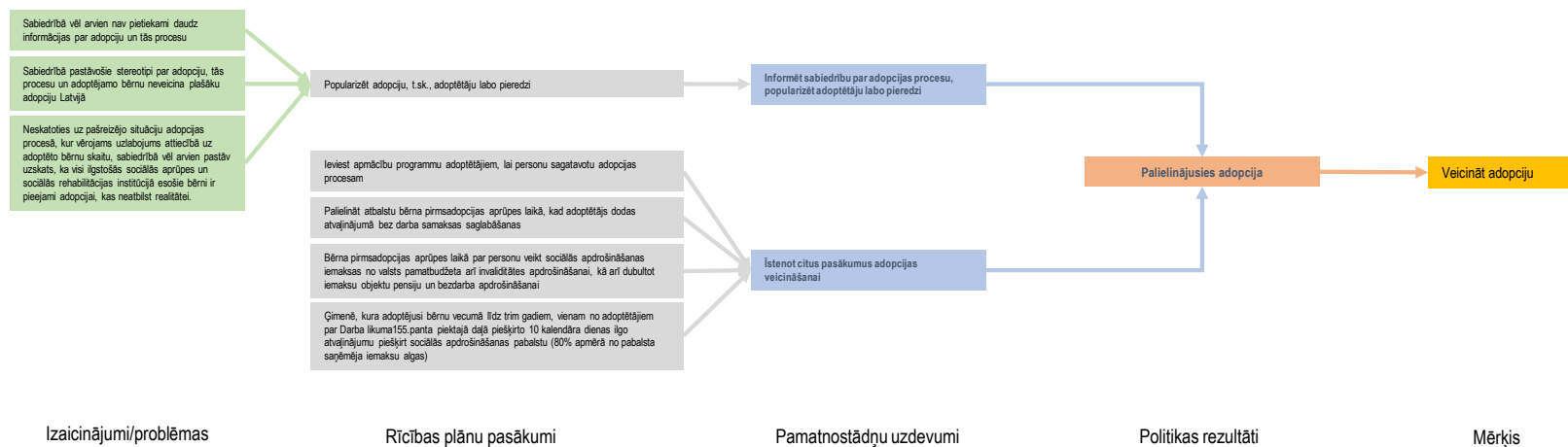
Rīcības virziens: Ārpusģimenes aprūpe

Avots: autoru veidots

8.3.2. attēls. Intervences izvērtējuma loģiskais pamatojums

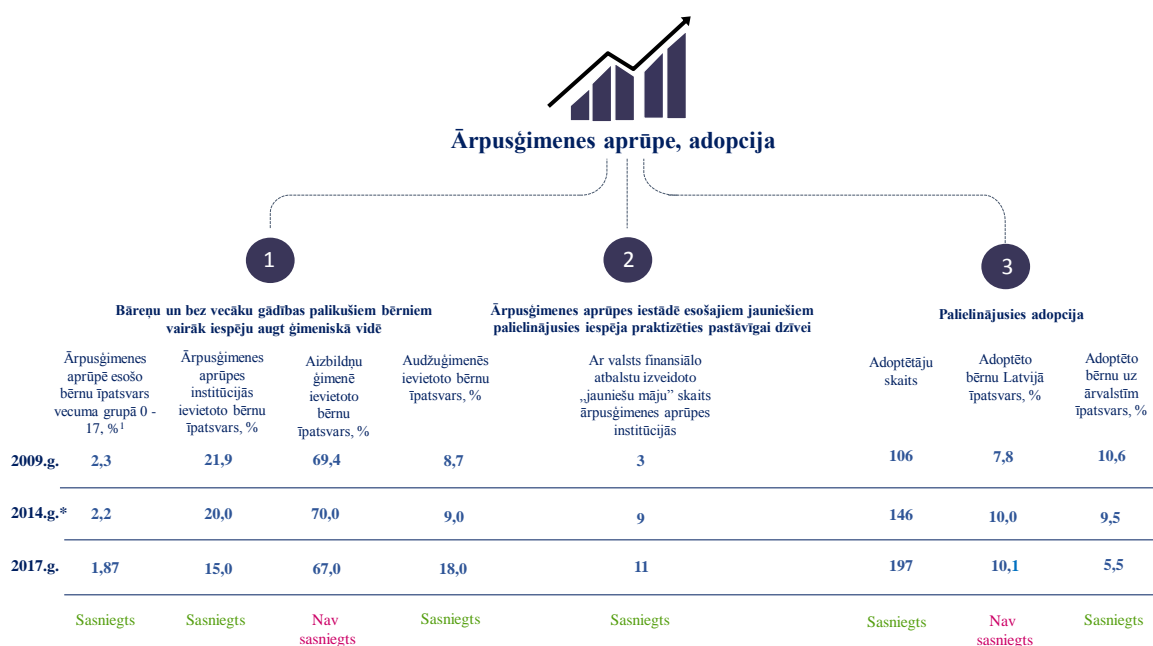
Rīcības virziens: Ģimenes dzīves plānošana un bērna ienākšana ģimenē: Adopcija

Avots: autoru veidots

Apkopotā informācija par pamatnostādņēs noteikto politikas rezultātu sasniegšanu ārpusģimenes aprūpes jomā liecina, ka gandrīz visi noteiktie rādītāji ir sasniegti un ka ir vērojama pozitīva tendence gan attiecībā uz ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu skaita vecuma grupā 0-17 samazinājumu, gan aizbildnībā un audžuģimenēs (ģimeniskā vidē) dzīvojošu bērnu skaita attiecībā pret visiem bērniem, kas ir ārpusģimenes aprūpē, pieaugumu (skat. 8.3.3.attēlu.).

8.3.3. attēls. Pārskats par Pamatnostādņēs plānotajiem rezultātiem, to sasniegšanas pakāpi

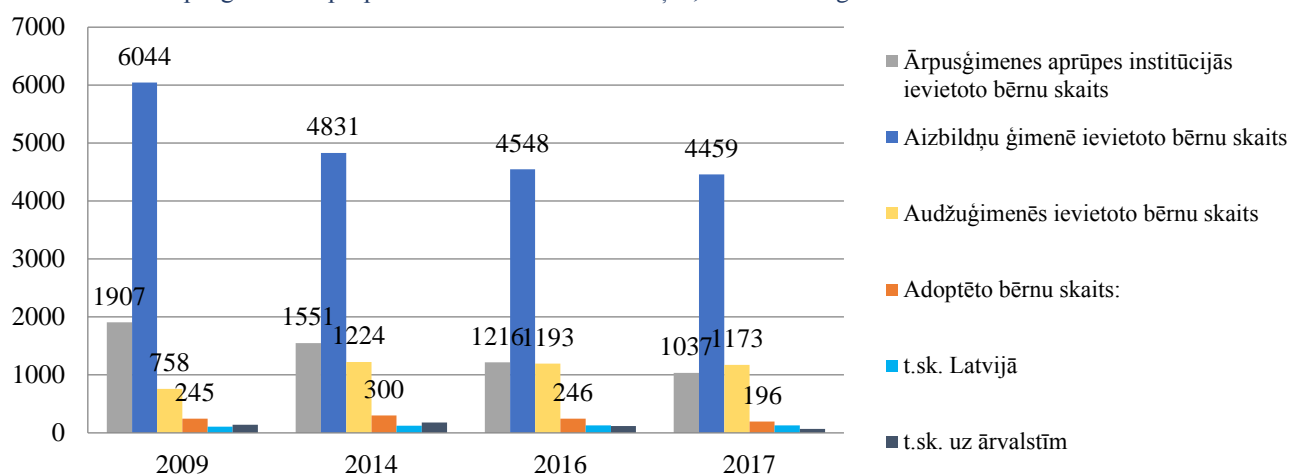
*Rezultāti atbilstoši Vidussposma izvērtējumā norādītajam, LM

¹ Ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu skaits attiecībā pret visu nepilngadīgo skaitu valstī (%)

Avots: LM un VBTAI dati

Tomēr vēl jo prožām ārpusģimenes aprūpes institūcijās ievietoto bērnu skaits ir augsts: uz 31.12.2017. sastāda 15%. Analizējot datus par adopciju redzams, ka ir pieaudzis kopējais adoptētāju skaits, kā arī samazinājies adoptēto bērnu uz ārvalstīm īpatsvars, tomēr adoptēto bērnu Latvijā īpatsvars ir palicis nemainīgs 2014.gada rezultātu līmenī.

8.3.4. attēls. Ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu skaita izmaiņas, 2009.-2017.gads

Avots: VBTAI dati

Analizējot bērnu skaita izmaiņu dinamiku dažādos ārpusģimenes aprūpes veidos 2009.-2017.gadā, ir redzams, ka ir samazinājies ārpusģimenes aprūpes institūcijās ievietoto bērnu skaits, kā arī samazinājies aizbildņu ģimenēs ievietoto bērnu skaits un adoptēto bērnu skaits kopumā, lai gan adoptēto bērnu skaits Latvijā ir nedaudz pieaudzis.

Lai gan sasniegtie rādītāji liecina par pozitīvām tendencēm, tomēr jānorāda, ka ievērojami uzlabojumi Pamatnostādnēs noteikto politikas rezultātu sasniegšanā ir vērojami tieši Pamatnostādņu īstenošanas beigu posmā t.i. 2016.-2017.gadā, ko ir sekmējuši dažādi iekšējie un ārējie faktori, uz ko norāda arī jomas eksperti.

Kā viens no pozitīvajiem faktoriem jāmin politikas plānošanas dokuments – Konceptija par adopcijas un ārpusģimenes aprūpes sistēmu pilnveidošanu, ar kuras palīdzību tika aktualizēti bērnu ārpusģimenes aprūpes un adopcijas jautājumi, kā arī problēmas risinājumi. Atbilstoši plānošanas dokumentā paredzētajiem risinājumiem, 2017. un 2018.gada valsts budžetā tika rasts papildus finansējums bez gādības esošo bērnu atbalstam.

Apkopojot informāciju par Pamatnostādnēs noteikto pasākumu izpildi, var secināt, ka ārpus ģimenes aprūpes jomai tieši pēdējo gadu laikā (2016, 2017, 2018) tiek pievērsta liela uzmanība, piesaistot problēmu risināšanai gan ES finansējumu, gan īstenojot dažādas iniciatīvas, lai aktivizētu sabiedrības atbalstu un sekmētu ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu nonākšanu ģimenē.

Kā pozitīvais faktors jāmin ES fondu finansējums un LM īstenotais projekts „Deinstitucionalizācija”, kura ietvaros ar ES fondu finansējuma atbalstu pašvaldībās tiek pilnveidots pakalpojumu klāsts, lai bērni, kas šobrīd dzīvo bērnu sociālās aprūpes iestādēs, varētu augt ģimeniskā vai tai pietuvinātā vidē. Kā norādīts iepriekš, tad projekta īstenošanas aizkavēšanās dēļ, nav īstenoti tie pasākumi, kuri vērsti uz personu, kuras ikdienas darbā saskaras ar ārpusģimenes aprūpē esošajiem bērniem, izglītošanu, kā arī ģimeniskas vides ārpusģimenes aprūpes iestādēs, optimizējot iestāžu un bērnu grupu lielumu, veidošanu.

Kā ļoti būtisks pozitīvais faktors ārpusģimenes problēmu risināšanai jāmin lielā rezonanse un sabiedrības atbalsts, ko izdevās sasniegt 2017.gada nogalē ar labdarības maratona „Dod 5” atbalstu. Šīs sabiedriskās aktivitātes rezultātā, lai veicinātu bērnu augšanu ģimeniskā vidē, tiek īstenota jauna pakalpojuma “Plecs” izveide un uzturēšanu, lai nodrošinātu sabiedrības informēšanu un konsultatīva atbalsta sniegšanu par ārpusģimenes aprūpes formām, ar mērķi palielināt to personu skaitu, kas

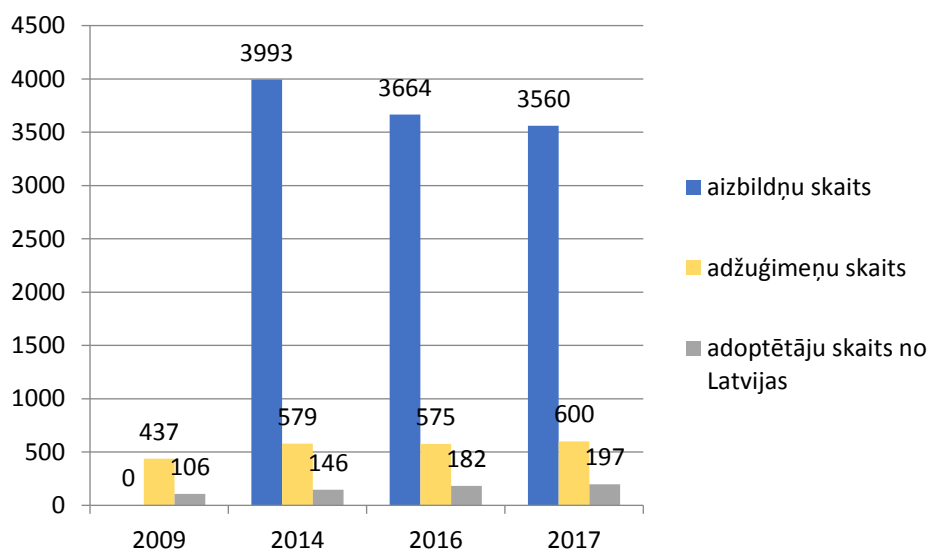
motivētas iegūt adoptētāja, aizbildņa, audžuģimenes vai viesģimenes statusu un uzņemt savā ģimenē bērnus, kuri nonāk ārpusģimenes aprūpē, īpaši no bērnu aprūpes iestādēm.

Jomas eksperti, kā vienu no pozitīvajiem faktoriem problēmas risināšanā, min jautājuma aktualizāciju politiskajā dienaskārtībā.

Kā norādīts iepriekš pie pasākumu izpildes novērtējuma, tad Pamatnostādņu īstenošanas periodā visgrūtāk ir veicies ar jauniešu sagatavošanu dzīvei pēc ārpusģimenes aprūpes un personu, kuras ikdienas darbā saskaras ar ārpusģimenes aprūpē esošajiem bērniem, izglītošanu. Šo pasākumu īstenošanu negatīvi ir ietekmējusi DI projekta īstenošanas aizkavēšanās, kā arī cilvēkresursu kapacitātes jautājums sociālajā jomā. Eksperti norāda uz samilzušām problēmām cilvēkresursu nodrošināšanā sociālajā jomā. Pētījumi liecina³⁹¹, ka kvalitatīva SBSP nodrošināšana ir iespējama tikai ar nosacījumu, ka darbam pašvaldībās tiek piesaistīts pietiekams skaits kvalificētu speciālistu, kā arī īstenotas esošo cilvēkresursu apmācības un kapacitātes celšanas pasākumi. Eksperti arī norāda, ka pašvaldību sociālajos dienestos un to struktūrvienībās strādājošo speciālistu apmācības un pārkvalifikācija kopumā neatrisina SBSP nodrošināšanai nepieciešamo cilvēkresursu iespējamo trūkumu. Tāpēc nepieciešami sistēmiski un kompleksi problēmas risinājumi.

Ārpusģimenes aprūpes formu - audžuģimenes, aizbildņi, adoptētāji – dinamika liecina, ka audžuģimeņu un adoptētāju skaitam ir tendence palielināties, bet samazinās aizbildņu skaits (skat.8.3.5.att.).

8.3.5. attēls. Ārpusģimenes aprūpes formu skaita izmaiņas, 2009.-2017.gads

Avots: VBTAI dati

Eksperti norāda, ka ārpusģimenes aprūpē dzīvojošiem bērniem, kuri pilnībā vai uz laiku ir zaudējuši vecāku aprūpi, alternatīvas aprūpes sistēmas pamatā jābūt bērna palikšanai savas paplašinātās ģimenes lokā, nezaudējot saikni ar radniekiem, ikdienas dzīvi un atbalsta sistēmām t.i. *aizbildnība*. Tāpēc paralēli audžuģimeņu kustības attīstībai nepieciešams paplašināt atbalstu aizbildņiem – atbalsta grupas,

³⁹¹ “Kurzemes plānošanas reģiona deinstitucionalizācijas plāns 2017. – 2020. gadam”, 117.lpp., piejams: http://www.kurzemesregions.lv/projekti/Eiropas_Socialais_Fonds_ESF/Kurzeme_visiem, skatīts:22.10.2018.

individuālais atbalsts, apmācības, sociālais darbs ar ģimeni un bērniem. Arī eksperti norāda, ka būtiski ir mainīt fokusu no īstermiņa aprūpētāja uz ilgtermiņa.

„Ja to nedara, mēs nepārtraukti pastiprinām problēmu. Lai gan tas nav vairākums, tomēr audžuģimeņu negatīvais piensums ir pietiekami liels, lai radītu sliktu publicitāti. Piemēram, audžuģimene paņem mazu bērnu, kad sasniedz tīņa gadus, saka, ka mēs neesam ilgtermiņa risinājums. No bērna perspektīvas svarīgs ir ilgtermiņa mērķis. Katrs bērns grib, lai viņu nosauc par savu. Ir divas ilgtermiņa formas – aizbildnis / adoptējs. Jāpilnveido abas.”

Lai gan aizbildnība uzskatāma par prioritāri nodrošināmu bērna aprūpes formu, aizbildnībai kā risinājumam Pamatnostādņu periodā pievērsta tikai pastarpināta uzmanība. Lai gan *audžuģimene* ir starptautiski atzīta par visatbilstošāko ģimenes vides ekvivalentu bez vecāku gādības palikušiem bērniem, tomēr nākotnē jāmeklē risinājumi kā pilnveidot ilgtermiņa risinājumus aizbildnība un adopcija. Tomēr ekspertu viedokļi šajā jautājumā ir atšķirīgi, piemēram, adopcija ne vienmēr tiek atzīta par labāko risinājumu bērnam.

„Es personīgi uzskatu, ka nav bērnu interesēs fokusēties uz adopcijas virzienu. Primārais ir aizbildnība, audžuģimene, pēdējais ir adopcija.”

Turklāt pētījums liecina, ka jāturpina atbalsts, lai sekmētu pusaudžu sagatavošanas pasākumus pārejai uz alternatīvo aprūpes formu. Piemēram, jauniešiem būtu noteikti jāsaņem informācija par nākotnes vīziju, iespējām, risinājumiem, būtu jānoskaidro pusaudžu gaidas un bažas, jārunā par pusaudžu vēlmēm jauniešu mājas iekārtošanā un jāorganizē jauniešu līdzdalība telpu iekārtošanā, jāskaidro jauniešiem atbildības, kas būs citādas vai palielināsies jaunajā aprūpes formā. Līdzdalība pārejas procesa laikā palīdz jauniešiem izprast un pieņemt pārmaiņas un lēmumus, uzticēties un sadarboties, rīkoties un uzņemties atbildību par to, samazināt atkarību no pieaugušo lēmumiem un ietekmes³⁹².

Kopumā Rīcības virzienu Adopcija un Ģimeniska veida ārpusģimenes aprūpes nodrošinājums noteiktie mērķi un sasniegtie rezultāti vērtējami kā apmierinoši. Izvirzītie rezultatīvie rādītāji neļauj pilnībā novērtēt to, cik lielā mērā pēc ārpusģimenes aprūpes pakalpojuma saņemšanas bērns ir apguvis sociālās prasmes un ir spējīgs kļūt par pilnvērtīgu sabiedrības locekli.

Vērtējot paveikto Pamatnostādņu īstenošanas laikā un esošo situāciju jāsecina, ka iepriekšējā periodā īstenotie pasākumi vairāk bijuši vērsti, lai cīnītos ar sekām – bērnu, kuri nonākuši ārpusģimenes aprūpē, nonākšanu ģimenei pietuvinātā vidē, bet papildus tam nepieciešams lielāku uzsvāru likt uz cīņu ar cēloņiem. Pētījumos veiktā iemeslu analīze par bērnu nonākšu BSAC³⁹³ liecina, ka iemesli ir dažādi:

1. vairāk kā puse bērnu nonākuši BSAC vardarbības pret bērnu vai pamešanas novārtā dēļ;
2. daļa no ievietotajiem bērniem tur nonākuši, jo saņemts vecāku iesniegums par smagu bērna veselības stāvokli;
3. būtiski retāk tiek norādīti tādi iemesli kā vecāku nespēja parūpēties par bērniem vecāku veselības stāvokļa dēļ vai arī vecāku nāves gadījumā.

Turklāt apkopotā informācija apliecina, ka daļa bērnu vairākkārt piedzīvojuši gan bērnu aprūpes iestādes, gan audžuģimeņu, gan aizbildņu maiņu. Tā kā lielākajai daļai bērnu vecāki ir dzīvi, pastāv iespējamība veicināt bērna atgriešanos bioloģiskajā ģimenē. Tādējādi secināms, ka nepieciešams intensīvs un mērķorientēts sociālais darbs ar bērnu ģimenēm. Plānošanas reģionu izstrādātajos DI

³⁹² Turpat, 58.lpp.,

³⁹³ “Kurzemes plānošanas reģiona deinstitucionalizācijas plāns 2017. – 2020. gadam”, 40.lpp., piejams: http://www.kurzemesregions.lv/projekti/Eiropas_Socialais_Fonds_ESF/Kurzeme_visiem, skatīts:22.10.2018.

plānos akcentēts, ka, lai pēc iespējas novērstu bērna izņemšanu no ģimenes, būtiski ir attīstīt *kopienas pakalpojumus ģimenēm* ar vidējiem un augstiem riskiem.

Kopienas pakalpojumi riska ģimenēm ietver:

- pašvaldības sociālā dienesta sociālo darbu ar ģimenēm un bērniem;
- darbu ģimenes atbalsta un krīzes centros, t.sk. ar iespējām specializēties (vecāku atkarības, vardarbība, garīgas attīstības traucējumi);
- vecāku atbalsta un izglītojošās programmas (vecāku spēju izvērtēšanai, atbalstam krīzes situācijās, jaunu prasmju apguvei bērna audzināšanā);
- sociālo darbu ar atkarīgajiem un specifiskas programmas vecākiem ar atkarībām;
- ģimenes asistentu, atbalsta ģimeņu pakalpojumus, kā arī agrīnu intervenci.

Papildus tam atbalsts vajadzīgs ģimenei un bērnam arī krīzes situācijās vai gadījumos, kad bērnam un/vai vecākiem ir smagi FT, GRT vai uzvedības traucējumi un konstatētas citas grūtības.

Turklāt svarīgi, ka atbalsta pakalpojumi tiek nodrošināti tiklīdz pašvaldības sociālie darbinieki konstatējuši bērnu aprūpes problēmas, vecāku atkarības, psihiskās veselības traucējumus, vardarbību, ikdienas dzīves vai bērnu audzināšanas prasmju trūkumu.

Prakse norāda uz saistību – attīstot un nodrošinot kopienas pakalpojumus riska ģimenēm, samazinās to bērnu skaitu, kuri tiek izņemti no ģimenes. Attīstot daudzveidīgus, mērķtiecīgus, īstermiņa un ilgtermiņa kopienas pakalpojumus riska ģimenēm, vecākiem ar atkarības problēmām, sociālo un ikdienas prasmju grūtībām, kā arī, nodrošinot modernas pieejas sociālā darbā ar bioloģisko ģimeni un uzlabojot ģimenes saskarsmi ar bērnu, varētu palielināt to bērnu skaitu, kuri atgriežas ģimenē.

8.4. Secinājumi par rīcības virziena īstenošanu

- Novērtējot Pamatnostādnēs noteikto mērķu - 1) panākt, ka pēc ārpusģimenes aprūpes pakalpojuma saņemšanas bērns ir apguvis sociālās prasmes un ir spējīgs kļūt par pilnvērtīgu sabiedrības locekli ar neizkropļotu izpratni par ģimeni, tās dibināšanu, vecāku lomu tajā un bērnu audzināšanu; 2) veicināt adopciju – sasniegšanu, jāsecina, ka tie ir sasniegti tikai daļēji, turklāt lielākais uzsvars ir bijis uz pasākumiem, lai veicinātu bērnu nonākšanu ģimenē, veicinot tādas ārpusģimenes formas kā audžuģimenes un adopcija.
- Ārpusģimenes aprūpes formu - audžuģimenes, aizbildņi, adoptētāji – dinamika liecina, ka audžuģimeņu un adoptētāju skaitam ir tendence palielināties, bet samazinās aizbildņu skaits. Ir pieaudzis kopējais adoptētāju skaits, kā arī samazinājies adoptēto bērnu uz ārvalstīm īpatsvars, tomēr adoptēto bērnu Latvijā īpatsvars ir palicis nemainīgs 2014.gada rezultātu līmenī.
- Vēl jo projām ārpusģimenes aprūpes institūcijās ievietoto bērnu skaits ir augsts (uz 31.12.2017. sastāda 15%).
- Izvirzītie rezultatīvie rādītāji neļauj pilnībā novērtēt to, cik lielā mērā pēc ārpusģimenes aprūpes pakalpojuma saņemšanas bērns ir apguvis sociālās prasmes un ir spējīgs kļūt par pilnvērtīgu sabiedrības locekli.
- Lai gan sasniegtie rādītāji liecina par pozitīvām tendencēm, tomēr jānorāda, ka ievērojami uzlabojumi Pamatnostādnēs noteikto politikas rezultātu sasniegšanā ir vērojami tieši Pamatnostādņu īstenošanas beigu posmā t.i. 2016.-2017.gadā, ko ir sekmējuši dažādi iekšējie un ārējie faktori.
- Ārpus ģimenes aprūpes jomai tieši pēdējo gadu laikā (2016, 2017, 2018) tiek pievērsta liela uzmanība, piesaistot problēmu risināšanai gan ES finansējumu, gan īstenojot dažādas

iniciatīvas, lai aktivizētu sabiedrības atbalstu un sekmētu ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu nonākšanu ģimenē.

- Raugoties uz nākotni, Ārpusģimenes aprūpē dzīvojošiem bērniem, kuri pilnībā vai uz laiku ir zaudējuši vecāku aprūpi, alternatīvas aprūpes sistēmas pamatā jābūt bērna palikšanai savas paplašinātās ģimenes lokā, nezaudējot saikni ar radniekiem, ikdienas dzīvi un atbalsta sistēmām. Tāpēc paralēli audžuģimeņu kustības attīstībai nepieciešams paplašināt atbalstu aizbildņiem – atbalsta grupas, individuālais atbalsts, apmācības, sociālais darbs ar ģimeni un bērniem.
- Daļa bērnu vairākkārt piedzīvojuši gan bērnu aprūpes iestādes, gan audžuģimeņu, gan aizbildņu maiņu. Tā kā lielākajai daļai bērnu vecāki ir dzīvi, pastāv iespējama veicināt bērna atgriešanos bioloģiskajā ģimenē. Secināms, ka nepieciešams intensīvs un mērķorientēts sociālais darbs ar bērnu ģimenēm un fokusa maiņa no īstermiņa aprūpētāja uz ilgtermiņa.
- Vienlaikus jāturpina atbalsts, lai sekmētu pusaudžu sagatavošanas pasākumus pārejai uz alternatīvo aprūpes formu.
- Ārpusģimenes aprūpes jomā turpina saglabāties tādas iepriekš identificētās problēmas, kā:
 - 1) ārpusģimenes aprūpes iestāžu sniegto pakalpojumu nevar uzskatīt par pilnībā kvalitatīvu, jo pastāv personāla izglītības un kvalifikācijas nepietiekamība, bērni netiek pilnvērtīgi sagatavoti patstāvīgai dzīvei, pastāv finanšu un cilvēkresursu trūkums;
 - 2) ārpusģimenes aprūpes iestādēs esošie jaunieši nav pietiekami izglītoti un apmācīti patstāvīgas dzīves uzsākšanai pēc ārpusģimenes aprūpes iestādes atstāšanas;
 - 3) ne visās pašvaldībās tiek veikts pilnvērtīgs profilaktiskais darbs, lai pēc iespējas samazinātu risku problēmsituāciju attīstībai ģimenēs;
 - 4) Audžuģimenes ir īstermiņa risinājums, bet nepietiekams atbalsts ir ilgtermiņa formu aizbildnības un adopcijas attīstīšanai;
 - 5) nepietiekama pašvaldību iniciatīva attiecībā uz atbalstu ģimenēm ar bērniem ar FT, jo pašvaldība ir pietuvināta ģimenei. Katrai ģimenei ir atšķirīgas vajadzības, atšķirīgs atbalsta apjoms, kas nepieciešams;
 - 6) informācija par bērniem, kuriem nepieciešama ārpusģimenes aprūpe ģimeniskā vidē liecina, ka lielākais īpatsvars šādu bērnu ir vecumā no 4 līdz 18 gadiem, tāpēc nepieciešams attīstīt risinājumus īpaši pusaudžu ģimenēm.
- Nepieciešami sistēmiski un kompleksi problēmas risinājumi, kā, piemēram:
 - 1) sadarbībā ar augstākās izglītības iestādēm par valsts budžeta līdzekļiem sagatavot trūkstošos speciālistus sociālā darba, sociālās rehabilitācijas un sociālās aprūpes sniegšanai. Katru gadu valsts budžetā paredzēt finansējuma apjomu noteiktu minēto speciālistu studiju finansēšanai. Apmācāmo speciālistu skaita un izvietojuma noteikšana balstāma vajadzību izpētes analizē.
 - 2) pārskatīt sociālā darba, sociālās rehabilitācijas, sociālās aprūpes sniegšanā iesaistīto un veselības aprūpes speciālistu atlīdzības sistēmu, nosakot taisnīgu, caurspīdīgu un motivējošu atalgojumu, un nepieciešamības gadījumā reformēt to.
 - 3) izstrādāt cilvēkresursu attīstības un piesaistes stratēģiju SBSP nodrošināšanai.
- LM izvirzīto mērķi 2021.gadā „katram bērnam ģimeni”, būtu nepieciešams papildināt, norādot, katram bērnam 2021.gadā pilnvērtīgu ģimeni. Tādu, kas ir ne tikai īstermiņa risinājums, bet ilgtermiņa risinājums, atbalsts bērnam visa mūža garumā.

9. Secinājumi un ieteikumi

9.1. Secinājumi par Pamatnostādņu īstenošanu

- Ģimenes atbalsta politika kā sistēma ir cieši saistīta gan ar citu politikas jomu veiksmīgu attīstību, gan ar kopējo ekonomisko situāciju valstī. Ģimenes politikai vairāk nekā jebkurai citai politikas jomai piemīt pārnozaru raksturs (*supra-disciplināritāte*), tā ietver tādus tematus kā demogrāfija, nodarbinātība, izglītība, veselības aprūpe, mājoklis, kas visi zināmā mērā ietekmē ģimeni, bet nav uzskatāmi par ģimenes politikas būtību. Latvijā līdz šim nav tikusi nošķirta ģimenes politikas eksplicītā un implicītā daļa, kā rezultātā faktiski visas jomas un pasākumi mēdz tikt attiecināti uz ģimenes politiku, jo īpaši tas novērojams attiecībā uz nabadzības politiku. Arī ģimenes politikas pamatnostādņēs un rīcības plānos ir konstatējama augsta ģimenes politikas implicitātes pakāpe.
- Izvērtējuma ietvaros iegūtā informācija, rāda, ka būtisks šķērslis ģimenes politikas pilnvērtīgai īstenošanai ir nepilnības starpinstitucionālajā sadarbībā, vienotas izpratnes trūkums par ģimenes labklājības veicināšanu kā visas valsts un institūciju prioritāti.
- Pārskata periodā ir vairākkārt pārskatīts un palielināts valsts materiāls atbalsts ģimenēm ar bērniem - veikta ģimenes valsts pabalsta apmēra palielināšana, valsts atbalsta apgādnieku zaudējušiem bērniem palielināšana, pilnveidoti ģimenes valsts pabalsta un vecāku pabalsta saņemšanas nosacījumi, palielināta vecāku pabalsta saņēmēju un bērna kopšanas pabalsta saņēmēju sociālā aizsardzība. Lai attīstītu ģimeniskā vidē (aizbildņi, audžuģimenes) balstītus ārpusģimenes aprūpes pakalpojumus un panāktu, ka bērni dzīvo labvēlīgā ģimeniskā vai tai pietuvinātā vidē, pilnveidota adoptētāju un ārpusģimenes aprūpes atbalsta sistēma – palielināti pabalstu un atlīdzību apmēri (aizbildnim par bērna uzturēšanu, audžuģimenei bērna uzturam, audžuģimenei par pienākumu pildīšanu, par adoptējamā bērna aprūpi), paaugstināta adoptētāju un audžuģimeņu sociālā aizsardzība. Pārskata periodā ir aktualizēta vardarbības ģimenē problemātika un attīstīti specifiski mērķēti pakalpojumi.
- Pamatnostādņu īstenošanas uzsākšanas laika periods raksturīgs ar būtisku samazinājumu atbalstam ģimenēm ar bērniem, kas, lai gan solidārs pret visām ģimenēm, īpaši skāra nabadzības riskam pakļautās ģimenes. Uzlabojoties valsts ekonomiskai situācijai, Pamatnostādņu īstenošanas noslēdzošajos gados atbalsts ģimenēm ar bērniem ir būtiski palielinājies, tomēr tas vairāk attiecināms tieši uz pabalstu jomu.
- Līdztekus valsts un pašvaldību sniegtajam atbalstam, ir piesaistīts ES fondu un ārvalstu finanšu instrumentu līdzfinansējums uz ģimenes politikas pamatnostādņēs noteikto mērķu sasniegšanu un tādu būtisku jautājumu risināšanai kā deinstitucionalizācija, vardarbības pret bērnu mazināšana, bērnu līdzdalības veicināšana, darba un ģimenes dzīves savienošana, vardarbības mazināšana.
- Lai gan NAP 2020 uzraudzības ziņojumā 2017 pozitīvi vērtēta rādītāju virzība uz nosprausto mērķu sasniegšanu ģimenes politikas jomā, viedokļu līderi un eksperti politikas attīstību vērtē kritiski. Iemesli kritiskajam vērtējumam, ir nepilnības ģimeņu ar bērniem atbalsta sistēmā, jauno ģimeņu emigrācija uz ārvalstīm, ekonomiskā nestabilitāte un nedrošība, sociālo transfertu atšķirīgā ietekme uz dažādu ienākumu grupu ģimenēm. Starp NAP 2020 uzraudzības ziņojumā 2017 iekļautajiem secinājumiem ir izvirzīta arī virkne rekomendāciju demogrāfiskās situācijas uzlabošanai.
- Tā kā izmaiņas vairākos pabalstu veidos ir veiktas vienlaicīgi, ir problemātiski retrospektīvi precīzi noteikt katra pabalsta “tīro” efektivitāti.
- Analizējot Pamatnostādņēs un Rīcības plānos ietvertos uzdevumus un pasākumus to izpildei, var konstatēt dažbrīd visai izteikti tie atšķiras salīdzinājumā ar to, kādi pasākumi ar fiskālu ietekmi uz valsts budžetu tika realizēti Pamatnostādņu īstenošanas periodā. Lai arī tie visai pozitīvi ietekmēja

mērķgrupu situāciju (piemēram, “demogrāfiskā ultimāta” rezultātā – sociālo pabalstu griestu atcelšana, ĢVP diferencēšana, vecāku pabalsta reforma utt.) un ģimenes politikas ietekmei saistošus rezultatīvos rādītājus (dzimstības, 2.-3., bērnu skaita pieaugums u.tml.), tomēr no politikas plānošanas skatupunkta tie mazina Pamatnostādņu kā galvenā vidēja termiņa politikas plānošanas dokumenta un tā izpildi koordinējošās institūcijas nozīmi un jēgu pierādījumos balstītas rīcībpolitikas plānošanā un īstenošanā.

- Rekomendāciju izstrādē tika izmantota pārmaiņu teorija, lai analizētu, kādas ir iecerētās darbības, to savstarpējā cēloņsakarība, kā darbību īstenošanai pieejamie resursi tiek transformēti aktivitātēs, kā šīs aktivitātes noved pie ielānoto rezultātu sasniegšanas un kādi faktori (ārēji un iekšēji) šos procesus ietekmē.

9.2. Metodoloģiski ieteikumi politikas plānošanai

Atbilstoši pastāvošajam normatīvajam regulējumam, starpnozaru jautājumu risināšanai vidustermiņā, kur nepieciešams saskaņot un savstarpēji papildināt nozaru ieguldījumus kopīgu mērķu sasniegšanā, pamatnostādnes ir atbilstošais plānošanas dokuments. Pamatnostādnēs nosaka politikas mērķus un rezultātus, rīcības virzienus, tiem pakārtotos uzdevumus un par uzdevumu izpildi atbildīgās institūcijas, kā arī indikatīvas izmaksas, atsevišķi norādot piešķirto un papildus nepieciešamo finansējumu³⁹⁴. Izstrādājot pamatnostādnes, jānodrošina vertikālā integrācija (ar augstāka līmeņa plānošanas dokumentiem) un horizontālā integrācija (ar citiem nozaru plānošanas dokumentiem).

Vienlaicīgi, svarīgi apzināties, ka izstrādājot dokumentu jānodrošina tā iekšējā un ārējā atbilstība/integritāte. Ar iekšējo atbilstību tiek saprasta cēloniskās saites esamība starp visiem plānošanas dokumentā definētajiem intervences līmeņiem, proti, mērķiem, uzdevumiem, rezultātiem un rādītājiem. Nebūtu pieļaujama uzdevumu izvēršana, kas nav tieši, nepastarpināti saistīti ar noteiktajiem mērķiem, vai rezultātu definēšana, kas neizriet no ietvertajiem uzdevumiem un pasākumiem. Ne mazāk nozīmīga ir intervences ārējā atbilstība, proti, mērķu, uzdevumu, rezultātu un rādītāju atbilstība identificētajām problēmām un izaicinājumiem jomā. Būtiski, ka izpratne par problēmām un atbilstošajiem risinājumiem tiek veidota pierādījumos balstītā (evidence based) pieejā. Iepriekšminētie principi atspoguļoti rubrikā, kas ietver metodoloģiju plānošanas dokumenta iekšējās un ārējās atbilstības novērtēšanai (skat tabulu).

9.2.1. Tabula. Rubrika intervences iekšējās un ārējās atbilstības novērtēšanai³⁹⁵

Rubrikas	Iekšējā atbilstība Cik cieša ir cēloniskā saite starp šiem elementiem? (tieša, nepastarpināta atbilstība, nepieciešams viens solis; tieša, pastarpināta - nepieciešami vairāki soļi; netieša, pastarpināta - saikne ir saskatāma, bet attāla; nav konstatējama) Cik precīzi tie atbilst viens otram?	Ārējā atbilstība Cik cieši šis elements atbilst problēmai/izaicinājumam?
Ļoti augsta	Izpildītas visas augstas atbilstības pazīmes, un papildus, pasākums atzīstams par izcilu piemēru un labu praksi.	Izpildītas visas augstas atbilstības pazīmes, un papildus, pasākums ir vērst uz izaicinājuma / problēmas cēloņu risināšanu.

³⁹⁴ Pieejams https://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/pkc_rokasgramata_090316_web_1.pdf. Skatīts 2018. gada 30. novembrī

³⁹⁵ Stern, Elliot & Stame, Nicoletta & Mayne, John & Forss, Kim & Davies, Rick & Befani, B. (2012). Broadening the Range of Designs and Methods for Impact Evaluation

Rubrikas	Iekšējā atbilstība Cik cieša ir cēloniskā saite starp šiem elementiem? (tieša, nepastarpināta atbilstība, nepieciešams viens solis; tieša, pastarpināta - nepieciešami vairāki soļi; netieša, pastarpināta - saikne ir saskatāma, bet attāla; nav konstatējama) Cik precīzi tie atbilst viens otram?	Ārējā atbilstība Cik cieši šis elements atbilst problēmai/izaicinājumam?
Augsta	Tieša nepastarpināta saistība starp īstenoto pasākumu un politikas rezultātu/uzdevumu. Pasākuma īstenošana ir kritiska politikas rezultāta/uzdevuma sasniegšanai.	Veiktajiem pasākumiem ir konstatējama tieša, nepastarpināta saistība ar rīcības virziena izaicinājumiem / problēmām. Pasākums ir vērsts uz izaicinājuma/problēmas risinājumu pēc būtības, koncentrējoties uz problēmas būtiskākajiem aspektiem.
Vidēja	Saistība starp īstenoto pasākumu un politikas rezultātu/uzdevumu ir tieša, bet pastarpināta. Politikas rezultātu/uzdevumu spēj sasniegt tikai vairāku, saistītu pasākumu īstenošana, kur konkrētajam pasākumam ir centrālā loma.	Veiktajiem pasākumiem ir konstatējama tieša, bet pastarpināta saistība ar rīcības virziena izaicinājumiem / problēmām. Pasākums ir vērsts uz izaicinājuma/problēmas daļēju risināšanu, koncentrējoties uz problēmas būtiskāko aspektu.
Zema	Saistība starp īstenoto pasākumu un politikas rezultātu/uzdevumu ir netieša un pastarpināta (attāla). Politikas rezultātu/uzdevumu spēj sasniegt tikai vairāku, saistītu pasākumu īstenošana, kur konkrētajam pasākumam nav centrālā loma.	Veiktajiem pasākumiem ir konstatējama netieša un pastarpināta saistība ar rīcības virziena izaicinājumiem/problēmām. Pasākums ir vērsts uz izaicinājuma/problēmas daļēju risināšanu, koncentrējoties uz problēmas sekundāru aspektu.
Nav konstatējama	Cēloniskā saikne starp pasākuma īstenošanu un politikas rezultātu/uzdevumu nav konstatējama.	Nav konstatējama nekāda pasākuma saistība ar rīcības virziena līmenī izvirzītajiem izaicinājumiem/problēmām. Pasākums nerisina problēmu.

Avots: autoru veidota

Šo pieeju būtu nepieciešams izmantot plānošanas dokumentu izstrādes procesā, lai pārliecinātos par tā metodoloģisko integritāti, papildus satura atbilstības izvērtēšanai attiecībā pret hierarhiski augstāka nacionālā līmeņa un nozaru plānošanas dokumentiem. Izvērtējuma ietvaros tika analizēta esošo Pamatnostādņu intervences iekšējā un ārējā atbilstība. Lai novērtētu Pamatnostādņu ietvaros definēto rīcības virzienu atbilstību, tika izveidota rubrika, kas tika izmantota izvērtēšanas procesā.

9.2.2.Tabula. Iekšējās un ārējās atbilstības matrica

	Iekšēji atbilst	Iekšēji daļēji atbilst	Iekšēji neatbilst
Ārēji atbilst	Ja rīcības virzienā nodrošināta integritāte starp iekšēji noteiktajiem uzdevumiem un rezultātiem, un arī atbilst izvirzītajām problēmām/ izaicinājumiem, tam ir augsta atbilstība	Ja rīcības virzienā ir daļēji nodrošināta integritāte starp iekšēji noteiktajiem uzdevumiem un rezultātiem, bet tas atbilst izvirzītajām problēmām/ izaicinājumiem, tam ir ierobežota atbilstība	Ja rīcības virziens atbilst jomas izaicinājumiem un problēmām, bet neatbilst politikas intervences loģikai, tas norāda uz politikas plānošanas (procesa) kļūmi.
Ārēji daļēji atbilst	Ja rīcības virzienā nodrošināta integritāte starp iekšēji noteiktajiem uzdevumiem un rezultātiem, bet tas tikai daļēji atbilst izvirzītajām problēmām/ izaicinājumiem, tam ir ierobežota atbilstība	Ja rīcības virzienā ir daļēji nodrošināta integritāte starp iekšēji noteiktajiem uzdevumiem un rezultātiem, un tas tikai daļēji atbilst izvirzītajām problēmām/ izaicinājumiem, tam ir ierobežota atbilstība	Ja rīcības virzienā nav nodrošināta integritāte starp iekšēji noteiktajiem uzdevumiem un rezultātiem, un tas tikai daļēji atbilst izvirzītajām problēmām/ izaicinājumiem, tam ir ierobežota atbilstība
Ārēji neatbilst	Ja rīcības virziens nodrošina integritāti starp uzdevumiem, pasākumiem un rezultātiem, bet neatbilst jomas izaicinājumiem un problēmām, tas norāda uz zemu politikas atbilstības līmeni. Iespējamie cēloņi (politikas lobījs, lēmumi nav balstīti pierādījumos).	Ja rīcības virzienā ir daļēji nodrošināta integritāte starp iekšēji noteiktajiem uzdevumiem un rezultātiem, bet tas neatbilst izvirzītajām problēmām/ izaicinājumiem, tam ir ierobežota atbilstība	Ja rīcības virzienā nav nodrošināta integritāte starp visiem intervences līmeņiem (mērķiem, uzdevumiem, rezultātiem) un tas neatbilst politikas intervences loģikai, tas norāda uz zemu politikas atbilstības līmeni un politikas plānošanas (procesa) kļūmi.

Avots: autoru veidots

Apkopojot informāciju par visiem rīcības virzieniem un veicot to intervences loģikas analīzi atbilstoši piedāvātajai metodoloģijai, tika iegūti šādi rezultāti:

9.2.3.Tabula. Pamatnostādņu rīcības virzienu iekšējā un ārējā atbilstība

Rīcības virziens	Atbilstība
1. Rīcības virziens	Rīcības virzienā izvirzītie risinājumi daļēji atbilst izvirzītajām problēmām/ izaicinājumiem.
2. Rīcības virziens	Rīcības virziena saturs, kas organizēts vairākās tēmās – apakšvirzienos, atbilst izvirzītajām problēmām un izaicinājumiem, kas bija raksturīgi Pamatnostādņu izstrādes posmam un vērsti uz to, lai mazinātu pieņemto lēmumu par valsts budžeta finanšu līdzekļu taupīšanu ietekmi uz ģimenēm ar bērniem individuālā līmenī. Lai arī liela daļa problēmu atrisinātas, daļa – vien identificētas, rezultātus, kas pozitīvi ietekmētu tiešo mērķgrupu, nerasniedzot.
3. Rīcības virziens	Rīcības virzienā ir daļēji nodrošināta integritāte starp iekšēji noteiktajiem uzdevumiem un rezultātiem, kā arī ne visām izvirzītajām problēmām ir definēti atbilstoši risinājumi

Rīcības virziens	Atbilstība
4. Rīcības virziens	Rīcības virzienā ir daļēji nodrošināta integritāte starp iekšēji noteiktajiem uzdevumiem un rezultātiem (ne visiem rezultātiem ir savstarpējā atbilstība izvirzītajiem uzdevumiem), nav izvirzīti uzdevumi attiecībā uz atsevišķām definētām problēmām
5. Rīcības virziens	Rīcības virziens atbilst izvirzītajām problēmām/ izaicinājumiem, bet tikai daļēji ir nodrošināta integritāte starp iekšēji noteiktajiem uzdevumiem un rezultātiem

Avots: autoru veidots

Visbiežāk tika konstatētas problēmas attiecībā uz dokumenta iekšējo integritāti, proti, atsevišķos gadījumos nebija iespējams konstatēt noteiktajiem mērķiem un uzdevumiem atbilstošu pasākumu un rezultātu esamību. Kā arī, tika konstatēts, ka ne visām konstatētajām problēmām tika izvirzīti atbilstoši uzdevumi to risināšanai. Lai uzlabotu situāciju attiecībā plānošanas dokumentu izstrādi nākotnē, tiek izvirzīti sekojoši ieteikumi politikas veidotājiem:

9.2.4.Tabula Metodoloģiski ieteikumi plānošanas dokumentu izstrādei

Konstatētā problēma	Ieteikums	Atbild.	Termiņš	Riski
Apakšvirzienos konstatētajām problēmām nav izvirzīti uzdevumi to risināšanai.	Visos intervences līmeņos nodrošināt savstarpējo atbilstību starp konstatētajām problēmām un izvirzītajiem uzdevumiem	Visas plānošanā iesaistītās nozaru ministrijas, PKC	Līdz ar Pamatnostādņu izstrādi, turpmāk – pastāvīgi ģimenes politikas plānošanā, īstenošanā, izvērtēšanā	Politisko uzstādījumu maiņa, kas neļauj ievērot konsekvētu rīcībpolitikas īstenošanu. Institucionālās atmiņas neesamība rada risku, ka netiek īstenoti savstarpēji pēctecīgi uzstādījumi.
Uzdevumu formulējuma detalizācijas pakāpe ir ļoti vispārīga	Uzdevumu formulēt ar precīzu detalizācijas pakāpi, kas norāda ne tikai nodomu risināt, bet konkrētu veidu, kā tiks nodrošināts risinājums	Visas plānošanā iesaistītās nozaru ministrijas, PKC	Līdz ar Pamatnostādņu izstrādi, turpmāk – pastāvīgi ģimenes politikas plānošanā, īstenošanā, izvērtēšanā	Politisko uzstādījumu maiņa, kas neļauj ievērot konsekvētu rīcībpolitikas īstenošanu. Institucionālās atmiņas neesamība rada risku, ka netiek īstenoti savstarpēji pēctecīgi uzstādījumi.

Konstatētā problēma	Ieteikums	Atbild.	Termiņš	Riski
Iztrūkst izvirzīto uzdevumu korelācija ar rezultatīvajiem rādītājiem (nav noteikts atbilstošs politikas rezultāts un rezultatīvais rādītājs)	Uzdevumu novērtējumam izvirzīt atbilstošus rezultatīvos rādītājus, politikas rādītājus	Visas plānošanā iesaistītās nozaru ministrijas, PKC	Līdz ar Pamatnostādņu izstrādi, turpmāk – pastāvīgi ģimenes politikas plānošanā, īstenošanā, izvērtēšanā	Politisko uzstādījumu maiņa, kas neļauj ievērot konsekvētu rīcībpolitikas īstenošanu. Institucionālās atmiņas neesamība rada risku, ka netiek īstenoti savstarpēji pēctecīgi uzstādījumi.
Izvirzīti rezultatīvie rādītāji, kuriem nav formulēti uzdevumi, kā tos sasniegt	Korelēt rezultatīvos rādītājus ar izvirzītajiem uzdevumiem. Pārliecināties, ka netiek noteikti rezultatīvie rādītāji, bet nav noteikti instrumenti to realizēšanai	Visas plānošanā iesaistītās nozaru ministrijas, PKC	Līdz ar Pamatnostādņu izstrādi, turpmāk – pastāvīgi ģimenes politikas plānošanā, īstenošanā, izvērtēšanā	Politisko uzstādījumu maiņa, kas neļauj ievērot konsekvētu rīcībpolitikas īstenošanu. Institucionālās atmiņas neesamība rada risku, ka netiek īstenoti savstarpēji pēctecīgi uzstādījumi.

9.3. Ieteikumi ģimenes politikas uzdevumu plānošanai

Ieteikumi ģimenes politikas plānošanai nākotnē ir balstīti izvērtējuma ziņojumā ietvertajā analīzē par esošo Pamatnostādņu mērķu, uzdevumu un rezultātu izpildi, kā arī fokusgrupas diskusijas ietvaros (2018. gada 28. novembrī) izvirzītajiem priekšlikumiem par nepieciešamo intervenci ģimenes politikas jomā.

Ģimenes politikas plānošanā un attīstībā nākotnē nebūtu saglabājama ģimenes dzīves cikla pieeja, galvenokārt, tās lineārums dēļ. Primāri ir nepieciešams fokusēties uz ģimenes politikas kontekstā izvirzāmajiem mērķiem un motīviem, kā arī ģimenes politikas plānošanā izmantot **eksplīcītās** un **implīcītās** politikas dalījumu, tādā veidā ģimenes politika būtu strukturētāka un efektīvāk pārvaldāma, šāda pieeja sniegtu skaidrāku priekšstatu par resorisko atbildību un starpresoriskajām attiecībām politikas plānošanā un īstenošanā, kas vienlaikus ļautu izvairīties no pārlietas dažādu politikas nozaru ietvaros īstenoto pasākumu kompilēšanas. Ir būtiski akcentēt eksplīcīto ģimenes politiku un attīstīt ģimenes perspektīvas integrēšanu citu nozaru politiku kontekstā. Starpsektoriālās sadarbības trūkums rezultēsies izteikti eksplīcītā ģimenes politikā, t.i., neskatoties uz to, ka ģimenes politika ir visaptveroša, horizontāla rīcībpolitikas joma, tās mērķu sasniegšanai tiks izmantoti tikai LM rīcībā esošie instrumenti mērķgrupas atbalstam. Tādēļ jau politikas īstenošanas līmenī mērķgrupa nesaņems ārkārtīgi nozīmīgus atbalsta veidus, pakalpojumus u.tml., ko var sniegt tikai pilnvērtīgi funkcionējoša starpsektorālā

sadarbība (piemēram, sadarbojoties sociālo sektoru pārstāvošam sociālajam darbiniekam, izglītības sektoru pārstāvošam skolas psihologam un sabiedrības veselības pārstāvošam ģimenes ārstam ir iespējams visefektīvāk identificēt kādus sociālos riskus skolēniem u.tml.). Lai realizētu plānotu, pēctecīgu politikas plānošanu un īstenošanu, ieteicams politikas plānošanas dokumenta izstrādes gaitā pēc iespējas pilnvērtīgāk diskutēt ar iesaistītajām institūcijām, sociālajiem un sadarbības partneriem, turpināt arvien lielāku uzmanību politikas plānošanā pievērst pierādījumos balstītiem risinājumiem. Institūcijām ir jādefinē gan apakšjomas, kur to kompetences ir cieši savstarpēji saistītas vai, kur tās pārklājas, savukārt, īstenojot papildus aktivitātes, tās jāietver politikas dokumentā, kā arī jāsniedz to ietekmes izvērtējums.

Saskaņā ar izpētē konstatēto, ģimenes politikas kontekstā kā prioritāros ir nozīmīgi definēt bērnu labklājības nodrošināšanas motīvus, sociāl-politiskos un demogrāfiskos motīvus.

Rekomendācijas, ievērojot pamatnostādņu loģiku un izvērtējuma loģiku ir strukturētas atbilstoši Pamatnostādņu rīcības virzieniem.

Secinājums	Priekšlikums	Adresāts	Termiņš	Riski
1. Rīcības virziens				
<p>Tautas skaitīšanas rezultāti neatspoguļo ziņas par saliktajām ģimenēm Latvijā, ne post-nukleārajām ģimenēm, kurās vecāki audzina gan katrs savus iepriekšējā laulībā vai kopdzīvē dzimušos bērnus, gan kopīgos pāra bērnus, ne arī par citiem salīdzinoši jauniem ģimenes tipiem. Līdztekus minētajiem ir attīstīties vēl viens jauns ģimenes modelis - transnacionālas ģimenes, ko raksturo ģimenes viena vai vairāku locekļu ģeogrāfiska izkliedētība migrācijas dēļ, vienlaikus saglabājot ciešas attiecības pāri robežām. Vienlaikus transnacionālisms nozīmē, ka ģimene, lai arī dzīvo ģeogrāfiski atdalīti, saglabā sociālās, kultūras, reproduktīvās un ienākumu saistības pāri valstu robežām.</p>	<p>Tautas skaitīšanā ietvert ziņas par ģimenēm un to tipiem, atbilstīgi sociālajai realitātei, ietverot ziņas par dažādiem ģimeņu tipiem, jo īpaši postnukleārajām un transnacionālajām ģimenēm.</p> <p>Šādu ziņu iegūšana palīdzētu izpētīt ģimeņu situāciju un problemātiku, kas attiecīgi vēlāk ļautu izstrādāt precīzākus atbalsta mehānismus.</p> <p>Metodoloģijas zondāžas un pilotāžas nolūkiem, testēt jautājumu un atbilžu variantus Omnibus aptaujās.</p>	<p>LM iniciē CSB</p>	<p>Nākamā tautas skaitīšana 2021.gadā</p>	<p>Tautas skaitīšanas metodoloģijas izstrādes termiņi un datu harmonizācijas nosacījumi.</p>
<p>Ģimenes definīcijas nepieciešamības aktualitāte normatīvajā regulējumā nav izzudusi un nav pamata uzskatīt, ka tā izzudīs nākotnē.</p>	<p>Politikas veidotājiem ir nepieciešams veidot konstruktīvus risinājumus, lai secīgi un pēctecīgi nonāktu pie tādu ģimenes jēdziena un mērķgrupu traktējuma, kas atbilst mūsdienu ģimeņu formu un tipu daudzveidībai un, kā norādīts pamatnostādņēs</p>	<p>TM, LM, PKC, Tiesībsargs</p>	<p>Definīcijas jautājuma risināšana nav atliekama.</p>	<p>Resoru nespēja vienoties, kā tas ir bijis līdz šim, kā rezultātā tiek ignorēta sociālā realitāte.</p>

Secinājums	Priekšlikums	Adresāts	Termiņš	Riski
	„aizsargājot un sniedzot atbalstu un tiesisko aizsardzību ģimenēm vai indivīdiem, nav pieļaujama nekāda diskriminācija pēc ģimenes modeļa”.			
Līdz šim nav veikts esošo pakalpojumu izvērtējums attiecībā uz pakalpojumu pieejamību sadalījumā pēc ģimeņu tipiem, jo īpaši dalījumā pēc laulībā un kopdzīvē bez laulību reģistrācijas dzīvojošām ģimenēm. Līdz ar to, nav izdarāmi apgalvojumi attiecībā uz pakalpojumu pieejamību visām ģimenēm un valsts aizsardzību visām ģimenēm nekādi nediskriminējot pēc ģimenes modeļa. Tikai datos pamatoti apgalvojumi būtu izmantojami politikas veidošanai.	Politikas veidotājiem ir nepieciešams izvērtējums attiecībā uz pakalpojumu pieejamību sadalījumā pēc ģimeņu tipiem, jo īpaši dalījumā pēc laulībā un kopdzīvē bez laulību reģistrācijas dzīvojošām ģimenēm. Pakalpojumu pieejamības kontekstā, padziļināti jāanalizē arī viena vecāka ģimenes.	LM sadarbībā ar nozaru ministrijām, PKC	Risināms kontekstā ar ģimenes definīciju un nereģistrētās kopdzīves regulējumu.	Resoru nespēja vienoties, kā tas ir bijis līdz šim, kā rezultātā tiek ignorēta sociālā realitāte un pastāv riski sociālajai atstumtībai.
Lai arī statistika un socioloģiskie dati jau ilgāku laiku liecina, ka nereģistrēta kopdzīve ir ģimenes organizācijas forma Latvijā, pagaidām kopdzīves partneru tiesiskais statuss ir noregulēts tikai atsevišķās tiesību normās, nepielīdzinot to laulības jēdzienam. Turklāt ir novērojama tendence paredzēt ar kopdzīvi saistīto regulējumu publiskajās tiesībās, nevis civiltiesībās.	Politikai jāadaptējas un ģimenes politikā jāintegrē mērķus un pasākumus, lai nodrošinātu nereģistrētā kopdzīvē dzīvojošu pāru un viņu bērnu tiesisko aizsardzību, vismaz sākotnēji vienojoties par nereģistrētas kopdzīves regulējuma mērķa grupas noteikšanu.	LM, PKC, TM	Risināms kontekstā ar ģimenes definīciju.	Resoru nespēja vienoties, kā tas ir bijis līdz šim, kā rezultātā tiek ignorēta sociālā realitāte.

Secinājums	Priekšlikums	Adresāts	Termiņš	Riski
Izpētes gaitā konstatēts, ka joprojām aktuāla ir horizontālās sadarbības īstenošana starp ministrijām, sevišķi attiecībā uz ģimenes un laulības tematikas integrāciju izglītības saturā (starp Izglītības un zinātnes kā arī Labklājības ministriju).	Ir nepieciešama diskusija un praktisko instrumentu izvērtējums ģimenes un laulības tematikas integrācijai izglītības saturā kontekstā ar mūsdienu dzīves realitāti un bērnu interešu aizsardzību. Ir jāpilnveido sadarbība starp ministrijām nozares politikas izstrādes un uzraudzības procesā, lai panāktu sasaisti starp politikas dokumentiem un to mērķu sasniegšanu.	LM, IZM, PKC	Ņemot vērā, ka notiek jauna mācību satura ieviešana, tad loģiski būtu šiem procesiem notikt kopsakarā.	Resoru nespēja vienoties un citu izglītības satura un sistēmas funkcionēšanas jautājumu prevalēšana un prioritāritāte.
Plānojot komunikācijas aktivitātes, šajā gadījumā nebūtu jāpildina par mērķi vai atskaites punktu izvēlēties kvantitatīvos laulību reģistrēšanas rādītājus, būtiskāk komunikācijas instrumentus izmantot, lai veicinātu sabiedrības izpratni un ģimenēm draudzīgas sabiedrības veidošanu, kā arī komunikācija būtu vērsta uz valsts atbalsta programmu popularizēšanu.	Lai stiprinātu ģimeņu informētību, veicinot ģimenei draudzīgu sabiedrību un uzlabojot cilvēku dzīves kvalitāti, nepieciešams īstenot mērķtiecīgi plānotu un vadītu komunikāciju, kura kā stratēģisks instruments būtu vērsta ģimenes politikas atbalstam, tieši un netieši popularizējot valsts atbalsta programmu, piemēram, izmantojot jau esošās platformas un tīmekļa vietnes, http://www.darbsungimene.lv/ , vai https://www.vietagimenei.lv/	LM, VARAM, PKC, DLC		

Secinājums	Priekšlikums	Adresāts	Termiņš	Riski
2.Rīcības virziens				
Atbalsts ģimenēm ar bērniem nodokļu atvieglojumu un pakalpojumu veidā				
<p>Analizējot mērķgrupas vajadzības – Izvērtējuma pētījuma ietvaros veiktās aptaujas rezultātus, var konstatēt, ka ģimenes vairāk nekā jebkādos jaunus pabalstu veidus vai izmaiņas, vēlas stabilitāti esošajā sistēmā un deklarātīvi noteiktā atbalsta par valsts budžeta līdzekļiem reālo pieejamību</p>	<p>Jāgarantē iedzīvotājiem, jo īpaši ģimenēm ar bērniem faktiski definētais valsts pakalpojumu grozs neatkarīgi no dzīves vietas (veselības aprūpes, izglītības pakalpojumi, bērna uzraudzības pakalpojumi)</p>	<p>LM, VM, IZM, VARAM pašvaldības u.c.</p>	<p>Ilgtermiņā, pastāvīgi</p>	<p>Kā viens no faktoriem, kas ģimenes kavē izšķirties par ģimenes pieaugumu, pētījumā par tautas ataudzi tika minēta valsts sniegtā atbalsta nestabilitāte. Tādējādi jebkādas fluktuācijas sniegtajā atbalstā nav vēlamas. Papildus, tā kā ikviena bērna aprūpe veido pieredzi, kas savukārt pozitīvi vai negatīvi ietekmē izšķiršanos par nākamajiem bērniem, ierobežota pieejamība veselības un izglītības, kā arī bērnu uzraudzības pakalpojumiem no vienas puses mazina ģimeņu un bērnu dzīves kvalitāti, no otras – nekādi neveicina lēmumu par vēl kāda bērna ienākšanu ģimenē.</p>

Secinājums	Priekšlikums	Adresāts	Termiņš	Riski
Latvijas ģimeņu ar bērniem atbalsta jomā IIN atvieglojumiem par apgādājamiem ir ļoti būtiska loma. Šāda pieeja ir vērsta uz nodarbinātības veicināšanu, tā ir īpaši atbalstoša vecākiem, kuri abi strādā algotu darbu.	Rekomendējams turpināt IIN atvieglojumu kā atbalsta instrumenta ģimenēm ar bērniem pilnveidošanu. Piemēram, situācijā, kad ģimenē aug, piemēram, trīs un vairāk bērnu, jāsniedz iespēja atvieglojumus par apgādājamiem „sadalīt arī pa daļām” starp abiem vecākiem, lai nodokļu atvieglojumus ģimene varētu izmantot pilnā apmērā. Piemēram, ģimenē, kurā ir bērni, strādājošs tēvs un māte IIN nodokļa atvieglojumus saņem katrs par diviem bērniem, vai arī viens no vecākiem, kuram lielāki ienākumi, par trīs bērniem, bet otrs par vienu, vai arī solidāri saņem abiem pienākošos atvieglojumu, sadalot to vienādās daļās).	FM	Ilgtermiņā, patstāvīgi	Izvērsts atbalsts ģimenēm ar bērniem, kā instrumentu izmantojot IIN atvieglojumus par apgādājamiem, ir Latvijas atšķirīga iezīme salīdzinājumā ar abām pārējām Baltijas valstīm. Igaunijā salīdzinoši lielāku atbalsta īpatsvaru ģimenes saņem ar ģimenes valsts pabalstu, kas īpaši palielināts ir daudz bērnu ģimenēm. Izvēlētais risinājums Latvijā vērtējams kopumā pozitīvi, tomēr tam ir arī tvēruma ierobežojums – atbalsts nerasniedz ģimenes, kur vecāku ienākumi nav pietiekami, lai pilnā mērā saņemtu IIN atvieglojumu iespējas.
Atbalsts mājokļu jomā				
Iespējas iegādāties mājokli ar valsts sniegtu garantiju šobrīd ir ģimenēm, kuru finansiālā situācija atbilst komercbanku nosacījumiem, bet kuras nespēj sakrāt pirmajai iemaksai	Jāmeklē risinājumi, lai sniegtu pilnvērtīgu atbalstu mājokļa jomā citām, jo īpaši daudz bērnu ģimenēm. Piemēram, speciāli izveidotas, uz precīzām mērķgrupām fokusētas	EM	Ilgtermiņā	Liela daļa ģimeņu, kurām nepieciešams mājoklis, nekvalificējas Mājokļu garantiju programmai un iegādāties mājokli savā īpašumā nespēj. Neizstrādājot citus risinājumus, ts.k., neveicinot īres tirgus attīstību, mājokļu ierobežota pieejamība pazemina ģimeņu labklājību, mazina

Secinājums	Priekšlikums	Adresāts	Termiņš	Riski
	subsīdijas, kā garantija ne tikai pirmajai iemaksai, bet iespēja saņemt valsts atbalstu rodoties grūtībām visā mājokļa kredīta atmaksas periodā			drošības sajūtu, kas negatīvi var ietekmēt arī plānus par ģimenes pieaugumu
Noteiktu risku Mājokļu garantiju programmas tālākai attīstībai rada fakts, ka ārzemnieku veiktās iemaksas Ekonomikas attīstības programmā samazinās, kas ir primārais avots programmas darbībai.	Apzinoties programmas pozitīvo ietekmi uz mērķgrupu, ir būtiski nodrošinot programmas turpmāku darbību, rodot regulāru finansējumu Mājokļu garantiju programmas turpmākai darbībai, katru gadu vismaz 7 milj. apmērā	EM	Ilgtermiņā	
Šobrīd valstiskā līmenī nav veiktas visaptverošas aktivitātes īres mājokļu tirgus attīstībai	Atbilstoši OECD rekomendācijām, jāveicina īres dzīvokļu pieejamība, jo īpaši zemo izmaksu īres mājokļiem teritorijās ar pieaugošu nodarbinātību	EM	Ilgtermiņā	
Ņemot vērā to, ka liela daļa Latvijas dzīvojamā fonda veidota iepriekšējā gadsimta 70.-tajos gados, ievērojami lielai daļai mājokļu ir zemi energoefektivitātes un sanitārtehniskie rādītāji.	Jāatjauno dzīvojamo fondu pašvaldībās, nodrošinot plašāku piedāvājumu par zemāku samaksu Jāturpina dzīvojamo māju energoefektivitātes uzlabošanas pasākumi, tie jāplāno arī pēc 2022. gada,	EM	Ilgtermiņā	Zemas energoefektivitātes mājokļi rada paaugstinātu izmaksu risku ģimenēm ar bērniem Zemi sanitārtehniskie apstākļi savukārt kritiski var ietekmēt bērnu drošību, paaugstina traumatisma risku, jo īpaši ģimenēm ar paaugstinātu nabadzības risku, kurām biežāk nākas izvēlēties zemas

Secinājums	Priekšlikums	Adresāts	Termiņš	Riski
	kad noslēgsies ESF atbalsta pasākumi			kvalitātes mājokļus atbilstoši savai finanšu situācijai
<p>Mājokļu izmaksu segšanai atbalsts (ārpus pašvaldību sniegtā atbalsta) valstiskā līmenī tiek sniegts kā noteikta atlaide norēķinos par elektroenerģiju vairākām iedzīvotāju grupām – t.s. aizsargātajam lietotājam (trūcīgas un maznodrošinātas personas, daudz bērnu ģimenes un ģimenes, kurās ir bērni ar invaliditāti). Tā mērķis – mazināt enerģētisko nabadzību minēto grupu vidū.</p> <p>Konstatējams, ka elektroenerģijas izmaksas ģimenēm ir proporcionāli citiem izdevumiem nelielas, daudz būtiskāk ģimenes budžetu ietekmē maksa par siltumu, karsto ūdeni u.tml.</p> <p>Tādējādi nelielais atbalsts relatīvi nelielo elektrības izmaksu segšanai nerisina enerģētiskās nabadzības risku.</p>	<p>Pierādījumos balstītas politikas izstrādei, pirmkārt, nepieciešama enerģētiskās nabadzības konceptuāla definēšana atbilstoši ES rekomendācijām</p> <p>Pēc tam jāizstrādā risinājumi atbalsta mehānismiem enerģētiskās nabadzības risku novēršanai, balstoties nacionāla un starptautiska līmeņa pētījumos, citu valstu pieredzē, mērķgrupas vajadzību padziļinātā izpētē</p>	EM, LM	Operatīvi risinājumi ar ilgtermiņa ietekmi	Latvijas mājokļu sliktā tehniskā stāvokļa dēļ ģimenēm ir visai augsti maksājumi par apkuri, karsto ūdeni, gāzi. Vēl jo vairāk – tieši ģimenes ar zemākiem ienākumiem dzīvo zemākas kvalitātes mājokļos, kuriem siltumenerģijas zudumi ir lielāki, līdz ar to maksājumi par, piemēram, siltumu, augstāki. Tā kā situācija mājokļu tirgū mainās ļoti lēni, dzīvojamā fonda tehniskajam stāvoklim pasliktinoties, izmaksas pieaugs vēl vairāk un liela daļa ģimeņu nespēs veikt maksājumus par mājokli.
<p>Šobrīd valstī nav izstrādāts vienots politikas dokuments mājokļu politikas jomā, darbs pie mājokļu politikas pamatnostādņēm uzsākts vien 2018.gada otrā pusē.</p> <p>Turklāt, nav skaidri izprotama mājokļu politikas un ģimenes politikas savstarpējā saistība</p>	LM kā atbildīgajai institūcijai par ģimenes politikas plānošanu būtu jāvienojas par mājokļu politikas mērķiem, uzdevumiem un pasākumu iekļaušanu vai neizskatīšanu ģimenes politikas tvērumā.	EM, LM	Ilgtermiņā	Politikas dokumenta izstrādes posms sniedz visatbilstošāko iespēju LM un EM vienoties par mājokļu politikas tvērumu ģimenes valsts politikas tvērumā, lai izvairītos no tēmu dublēšanās/ daļējas pārklāšanās politikas dokumentos un visiem ar to saistītajiem finanšu, cilvēkresursu u.tml. riskiem.
Atbilstoši ekspertu sniegtajai informācijai, Latvijā netiek veikts sistemātisks mājokļu monitorings, kā rezultātā nav iespējams īstenot optimālu plānošanu (atsevišķus datus vāc CSP, apjomīgākus, detalizētākus datus EM lūdz sniegt LPS,	Jāatjauno regulāra Mājokļu monitoringa veikšana. Šī informācija būtu kritiski nozīmīga ne tikai mājokļu politikas plānošanai valstiskā	EM, LPS, CSP	Operatīvi risinājumi ar ilgtermiņa ietekmi	Objektīvu datu ierobežota pieejamība rada riskus pierādījumos balstītas politikas plānošanai un īstenošanai

Secinājums	Priekšlikums	Adresāts	Termiņš	Riski
kas savukārt izsūta uzaicinājumu katrai pašvaldībai sniegt šo informāciju)	līmenī, , salīdzinošu datu pieejamība sniegtu iespēju pašvaldībām iepazīties ar salīdzinošu informāciju, t.sk., lai identificētu precīzos datus savu pozīciju un nepieciešamo izaugsmi			
Bērnu traumatisma mazināšanai				
Nenoliedzot bērnu traumatisma kā tēmas aktualizācijas nepieciešamību ģimenes politikā, salīdzinot “Ģimenes valsts politikas pamatnostādņēs 2011.–2017.gadam” un “Sabiedrības veselības pamatnostādņēs 2014. - 2020. gadam” noteiktos mērķus, uzdevumus un pasākumus bērnu traumatisma mazināšanas kontekstā, vērojama iespējama atsevišķu šīs tēmas pasākumu, piemēram, sabiedrības informēšanas kampaņas, pārklāšanās.	Ieteicams vienoties par vadošo institūciju bērnu traumatisma jomas koordinēšanā perspektīvā, tā ievērojot labo praksi rīcībpolitikas plānošanā – nodrošinot horizontālo integrāciju un saskaņotību, paplašinātu politikas perspektīvu, kopīgas prioritātes, bet vienlaikus – veicamo pasākumu nepārklāšanos.	LM, VM	Operatīvi risinājumi ar ilgtermiņa ietekmi	Pasākumu pārklāšanās var radīt nelietderīgi izlietota valsts budžeta līdzekļu riskus.
Pašreiz bērnu traumatisma problemātikas apzināšanai ir pieejami vien ierobežoti dati, ar noteiktām slimībām slimojošo pacientu reģistrs par pacientiem, kuri guvuši traumas, nesniedz pietiekamu informāciju, reģistrā iekļauta tikai informācija par traumām, ar kurām persona ir nonākusi ārstniecības iestādē, bet nav datu par ambulatoriem gadījumiem, kas ir lielākā daļa no šādām traumām.	Lai izstrādātu visatbilstošākos risinājumus bērnu traumatisma mazināšanai pilnvērtīgu datu pieejamība ir kritiski nozīmīga. Līdz ar to jāizvērtē un pēc iespējas jānovērš faktori, kas kavē uzskaitīt un	VM, IeM	Ilgtermiņā	Datu, kas sniedz izvērtu un precīzu informāciju par problemātiku trūkums rada riskus vispiemērotāko, izmaksu efektīvāko rīcībpolitikas pasākumu plānošanai un īstenošanai.

Secinājums	Priekšlikums	Adresāts	Termiņš	Riski
	apkopot traumatismu raksturojošos datus.			
Neskatoties uz līdz šim īstenotajiem pasākumiem, traumatisma, jo īpaši bērnu vidū, rādītāji Latvijā ir ļoti augsti.	Lai virzītos uz būtisku bērnu traumatisma rādītāju samazināšanos, kā rāda citu valstu pieredze, ļoti būtiskas ir preventīvās aktivitātes, t.sk. topošo un esošo vecāku izglītošana. Dažādi pasākumi šajā jomā veikti arī Latvijā, tomēr, kā rāda traumatisma rādītāji, nav snieguši pietiekamu ietekmi. Līdz ar to efektīvai politikas īstenošanai kritiski nozīmīga būtu veikto pasākumu ietekmes izvērtējums.	LM, VM	Iltermiņā	Īstenojot lielu skaitu pasākumu, bet neveicot to ietekmes izvērtējumu, pastāv augsts neefektīvu resursu izmantošanas risks ilgtermiņā.
Seksuālās un reproduktīvās veselības risku ierobežošanai				
Izvērtējuma pētījuma ietvaros intervētie eksperti uzskata, ka Pamatnostādņu īstenošanas periodā seksuāli reproduktīvās veselības tēma tikusi drīzāk stigmatizēta, vecākos radot bažas par pasniegtā satura neatbilstību bērnu un jauniešu vajadzībām un interesēm.	Pastāvīgi jāaktualizē seksuālās un reproduktīvās veselības jautājumi, jo īpaši – preventīvi, neskatoties uz vispārējo viedokli sabiedrībā, ka informācija par seksuālās un reproduktīvās veselības jautājumiem ir visiem brīvi pieejama (internetā, masu medijos u.tml.).	VM	Gan īstermiņa, gan ilgtermiņa risinājumi. Jautājums ar ilgtermiņa ietekmi	Eksperti uzskata, ka seksuālās un reproduktīvās veselības jautājumu stigmatizācija jau šobrīd rezultējies negatīvos rādītājos – ir pazeminājies kopējais informētības līmenis un pieauguši veselības riski (STS jauniešu vidū, pirmreizēji atklāto HIV rādītāji).

Secinājums	Priekšlikums	Adresāts	Termiņš	Riski
	<p>DI kontekstā NVO pārstāvji aicina arī LM vairāk uzmanības pievērst seksuālās un reproduktīvās veselības riskiem galvenajām DI mērķgrupām.</p> <p>Papildus, nepieciešams izvērtēt līdz šim īstenoto pasākumu ietekmi, lai turpmāk realizētu izmaksu un satura ziņā efektīvākos pasākumus seksuālās un reproduktīvās veselības risku mazināšanai.</p>			
Ģimenes, kas saskārušās ar perinatālās mirstības jautājumiem, pāragru bērna zaudējumu – grupa, kuras traumējošās pieredzes mazināšanai tiek sniegts visai ierobežots atbalsts.	<p>Rekomendējams izveidot visaptverošu atbalsta sistēmu perinatālās mirstības kontekstā. Primāri – vecākiem, kuriem nācies saskarties ar perinatālās mirstības jautājumiem, kas īstenojams sekojot citu valstu pierādījumu balsfītiem risinājumiem un pieredzei, sekundāri – visai sabiedrībai.</p> <p>1) Ģimenei, kura saskārusies ar priekšlaicīgu bērna zaudējumu, būtu jāsaņem atveseļošanās atvaļinājums, kura laikā</p>	LM, VM, VARAM	Gan īstermiņa, gan ilgtermiņa risinājumi. Jautājums ar ilgtermiņa ietekmi	Līdz ar ekonomisko situāciju ģimenē, partnerattiecību stabilitāti un tuvinieku un draugu atbalstu, tieši pirmās/ iepriekšējo grūtniecību pieredze būtiski ietekmē lēmumu par nākamā bērna radīšanu. Negatīva grūtniecības pieredze vai pāragrs bērna zaudēšanas gadījums ir ļoti traumējoši. Līdz ar to, kā vienu no mērķiem ģimenes atbalsta politikā izvirzot dzimstības veicināšanu, ārkārtīgi nozīmīgs ir atbalsts negatīvas pieredzes seku mazināšanai, kas ģimenei atvieglotu gan radušos situāciju, gan palīdzētu izšķirties par vēl kādu bērnu ģimenē

Secinājums	Priekšlikums	Adresāts	Termiņš	Riski
	<p>sievietēm iespējams apstādināt fizioloģiskos procesus, gan sociāli apdrošinātiem vecākiem bērna pāragras zaudēšanas pabalsts (analogi faktam, ka sociāli apdrošināti vecāki saņem ar bērna piedzimšanu saistītus pabalstus);</p> <p>2) Ārkārtīgi nozīmīga būtu arī psihoemocionāla terapija un atbalsts gan nedzimušā bērniņa mātei un tēvam, gan tuviniekiem;</p> <p>3) Papildus rekomendējams īstenot informatīvas, izglītojošas aktivitātes par perinatālas mirstības jautājumiem plašam mērķgrupu lokam – sabiedrībai kopumā, medicīniskajam personālam, netiešajai mērķgrupai – jaunažiem vecākiem, kuriem varētu nākties saskarties ar šiem jautājumiem, kā arī tiešajai mērķgrupai – vecākiem, kuri saskārušies ar pāragru</p>			

Secinājums	Priekšlikums	Adresāts	Termiņš	Riski
	bērna zaudējumu, un viņu tuviniekiem.			
Ģimenes, kur kādam no ģimenes locekļiem ir invaliditāte, bieži ir nepieciešama īpaša aprūpe	Nodrošināt atbalstu ģimenēm, kuras aprūpē bērnus ar smagiem FT, samērojot atbalstu ar valsts piešķirto atbalstu specializētajām audžuģimenēm, kas rūpējas par bērniem ar smagiem FT, lai novērstu diskrimināciju attiecībā pret bērniem ar smagiem FT, kas aug bioloģiskās ģimenēs.	LM, FM	Gan īstermiņa, gan ilgtermiņa risinājumi. Jautājums ar ilgtermiņa ietekmi	Ir nepieciešami būtiski finanšu resursi atbalsta nodrošināšanai, tādēļ jāizvērtē tā ietekme uz valsts budžetu. Vienlaicīgi atbalsts jāskata kompleksi, lai motivētu vecākus atgriezties darba tirgū

Secinājums	Priekšlikums	Adresāts	Termiņš	Riski
3. Rīcības virziens				
Bērnu pieskatīšanas pakalpojumu nepieciešamība, tai skaitā, elastīga darba iespēju veicināšanai, lai veicinātu darba un ģimenes dzīves saskaņošanu, ekonomisko stabilitāti	Valsts finansiāls atbalsts bērnodarziem – “nauda seko bērnam”	VARAM		Finansējuma trūkums, pašvaldību spējas nodrošināt pakalpojumu
	Subsidēti bērnu uzraudzības pakalpojumi Latvijas uzņēmumos nestandarta darba laikā nodarbinātiem vecākiem. “Elastīga bērnu uzraudzības pakalpojuma nodrošināšana darbiniekiem, kas strādā nestandarta darba laiku” projektā iesāktā turpināšana. Pakalpojuma finansējuma sadale vienādi starp visām iesaistītajām pusēm – Valsts, pašvaldības un vecāku sadarbība	LM VARAM FN	Diskusijas jāuzsāk iespējami drīzā laikā, lai nezaudētu projekta iestrādes, ilgtermiņa ietekme	Finansējuma trūkums, pašvaldību spējas nodrošināt pakalpojumu
Sabiedrībā turpina dominēt šaura izpratne par bērnu aprūpes pienākumu sadalījumu ģimenē	Sabiedrības izpratnes veidošana (sociālā mārketinga kampaņa, izmantojot reklāmas un sabiedrisko attiecību instrumentus) par tēva lomu ģimenē, tēva nozīmi bērnu aprūpē, kā arī ģimeņu dažādību kopumā	LM SIF NEPLP	Ilgtermiņā	Sociālo kampaņu rezultāti var izpausties pēc ilgāka laika posma. Jāņem vērā, ka var nebūt tūlītējas atgriezeniskās saites
Bērnu pieskatīšanas pakalpojumu trūkums pamatskolas pirmajās klasēs	Valsts atbalsts/finansējums pagarinātās dienas pieejamības nodrošināšanai pašvaldību izglītības iestādēs	IZM FM	Jāuzsāk iespējami drīzā laikā, ilgtermiņa ietekme	Finansējuma trūkums, pedagogu trūkums, kas varētu nodrošināt šo pakalpojumu
Nepietiekamas zināšanas par Darba likumā paredzētajām tiesībām (maternitātes un paternitātes atvaļinājums, bērna	Informācijas izplatīšana medijos. Noteikt konkrētus	LM NVA VDI	Ilgtermiņa pasākums	Mediju dienaskārtība neaptver minētos jautājumus, tie neizraisa mediju interesi, jo

Secinājums	Priekšlikums	Adresāts	Termiņš	Riski
kopšanas atvaļinājums, papildus brīvdienas daudzbērnu ģimenēm, nepilns darba laiks u.c.) gan darba devējiem, gan darba ņēmējiem	rezultatīvos rādītājus attiecībā uz informācijas esamību medijos, kas paredzētu intensīvāku sadarbību ar sabiedriskajiem medijiem, detalizētus, tai skaitā arī skaitliskus, sasniedzamos rezultātus.	NEPLP		sabiedrībā norisinās procesi, kas ir ar lielu ziņu nozīmi
Uzdevums “Veicināt ārpuskolas pasākumu pieejamību” paredzētie pasākumi rīcības plānā tiek realizēti tehniski, nevis pēc būtības	Paredzēt konkrētu ārpuskolas pasākumu īstenošanu, attīstot interešu izglītību un sporta nodarbības, nevis tikai izplatīt informāciju par pasākumiem	Izm, pašvaldības	Ilgtermiņa pasākums	Finansējuma trūkums, pašvaldību spējas nodrošināt pakalpojumu, sadarbības grūtības, piem., ar kultūras darbiniekiem
<i>Ģimenei draudzīga pašvaldība</i> iniciatīva negūst atsaucību (zems vērtējums par iniciatīvas noderīgumu) sabiedrības vērtējumā. Zemo novērtējumu var skaidrot ar nepietiekamu informētību par šo iniciatīvu kā tādu, kā arī labumiem, ko tā var sniegt ģimenēm	Iniciatīvas kā praktiska instrumenta ar potenciālu uzlabot ģimeņu situācijas informēšana. Jāuzlabo vides pieejamība ģimenēm, lai padarītu ģimenes uzturēšanos publiskajā telpā vienkāršāku un patīkamāku, kā arī uzlabotu dažādu institūciju pieejamību gan piekļuves ziņā, gan arī darba laika ziņā. Mērķauditorija iniciatīvu novērtē kā nozīmīgu valsts atbalstu ģimenēm.	VARAM pašvaldības	Ilgtermiņa pasākums	Finansējuma trūkums, pašvaldību spējas veikt nepieciešamos infrastruktūras uzlabojumus
3+ <i>Ģimenes karte</i> pasākuma ietvaros nav paredzētas aktivitātes, kas veicinātu un sekmētu programmas paplašināšanos, piesaistot jaunus uzņēmumus	Atbalsts uzņēmējiem par iesaistīšanos iniciatīvā, kas potenciāli varētu sekmēt lielāku interesi par iniciatīvu.	EK SIF FM	Jāuzsāk iespējami drīzā laikā,	SIF cilvēkresursu trūkums, kas varētu pievērsties šo jautājumu risināšanā. Dažādas pieejas attiecībā uz nepieciešamo atbalstu uzņēmējiem, nespēja rast

Secinājums	Priekšlikums	Adresāts	Termiņš	Riski
	Kartes īstenotāji kā ideju izvirza ideju par nodokļu atlaidi (vienu mēnesi tiek piemērota nodokļu atlaide)		ilgtermiņa ietekme	vienošanos starp visām iesaistītajām pusēm
3+ Ģimenes karte ietvaros nepieciešamā datu apmaiņas problēmas negatīvi iespaido arī paša pakalpojuma izmantošanas pieredzi. Datu pārbaude ļoti apgrūtina programmas darbu un rada ilgu iesnieguma izskatīšanas laiku. Nav atrisināts jautājums par datu sasaisti ar VIIS studējošo reģistru.	Sistēmas attīstīšana, datu integrēšana un saslēgšana.	IeM, PMLP, IZM	Jāuzsāk iespējami drīzā laikā, ilgtermiņa ietekme	SIF cilvēkresursu trūkums, kas varētu pievērsties šo jautājumu risināšanā. Jautājums par ID-kartes izveidi, kurā tiktu integrētas dažādi citi apliecinātie dokumenti, tai skaitā arī 3+Ģimenes karte. Šāda nākotnes iniciatīva nozīmē, ka patlaban nav nozīmes ieguldīt investīcijas šajā kartē.
Uzdevuma “Pilnveidot ģimenēm, bērniem un pedagogiem pieejamo konsultatīvo atbalstu” ietvaros īstenotie pasākumi koncentrējas uz pakalpojumu sniegšanu, neesot izvērtējumam par pakalpojuma kvalitāti	Esošā piedāvājuma kvalitātes efektivitātes izvērtēšana	VBTAI	Ilgtermiņā	Finansējuma trūkums efektivitātes izvērtēšanā un pakalpojuma kvalitātes celšanā
Pakalpojumu “atelpas brīdis” jeb īslaicīgās aprūpes pakalpojumu pie sociālo pakalpojumu sniedzējiem bērniem ar smagiem funkcionāliem traucējumiem ir izmantojis neliels ģimeņu skaits.	Pakalpojuma padziļināts izvērtējums no pakalpojumu izmantotāju perspektīvas	LM	Jāuzsāk iespējami drīzā laikā, ilgtermiņa ietekme	Finansējuma trūkums efektivitātes izvērtēšanai
Pakalpojumu pieejamība ģimenēm, kurās aug bērni ar īpašajām vajadzībām, Latvijas pašvaldībās atšķiras	Minimālā pakalpojumu groza noteikšana, kas paredz obligātu pakalpojumu klāstu, kas pašvaldībai ir jānodrošina	VARAM	Jāuzsāk iespējami drīzā laikā, ilgtermiņa ietekme	Finansējuma trūkums pašvaldībās, atšķirīgas pašvaldību spējas nodrošināt nepieciešamos pakalpojumus bez reģionālās reformas īstenošanas
Tehnisko palīgīdzekļu sistēmas neefektivitāte (uzdevums “Palielināt bērnu ar funkcionāliem traucējumiem aprūpei piemērotu un dažādotu tehnisko palīgīdzekļu piegādi kvantitatīvi un kvalitatīvi”)	Tehnisko palīgīdzekļu sistēmas pārveide, izstrādājot jaunu TPL organizācijas modeli, kas paredz TPL iegādi pie ražotājiem vai piegādātājiem tiešas patērētāju izvēles sistēmas ietvaros; veicināt TPL pieejamību un aktualizēt	LM	Jāuzsāk iespējami drīzā laikā, ilgtermiņa ietekme	Finansējuma trūkums reformas īstenošanai, piegādātāju neieinteresētība sadarboties jaunās sistēmas ietvaros, klientu grūtības saprast savu lomu un atbildību jaunās sistēmas ietvaros (neatbilstoša izmaiņu vadība)

Secinājums	Priekšlikums	Adresāts	Termiņš	Riski
	sarakstu, paredzot TPL grupu un pozīciju pārskatīšanu un papildināšanu ar jauniem TPL veidiem, TPL dalīšanu atbilstoši pieprasītāju funkcionālās aktivitātes līmeņiem un TPL izmantošanas mērķiem u.c.			
Esošās rīcības uzdevuma “Skmēt bērnu ar funkcionālajiem traucējumiem iekļaušanu vispārizglītojošās izglītības iestādēs” ietvaros nepiedāvā pilnu atbalsta ‘paketi’	Jaunu izglītības un sociālās iekļaušanas iniciatīvu piedāvāšana, kas pārsniedz atbalsta sniegšanu tikai skolās. Piemēram, Igaunijas pieredzes pārņemšana, izveidojot atbalsta centrus	LM, IZM	Jāuzsāk iespējami drīzā laikā, ilgtermiņa ietekme	Finansējuma un pārvaldības jautājumus. Citu valstu, piemēram, Igaunijas pieredze rāda, ka pakalpojuma efektivitāti nodrošina tā neatkarība no pašvaldībām. Pašvaldību pretestība reformas īstenošanai.
Esošie pasākumi, kas ir vērsti uz atbalstu ģimenēm, kurās aug bērni ar funkcionālajiem traucējumiem, ir koncentrējušies uz fiziskās vides pielāgošanu, mazāk pievēršot uzmanību sociālajai un emocionālajai videi (uzdevums “Skmēt bērnu ar funkcionālajiem traucējumiem iekļaušanu vispārizglītojošās izglītības iestādēs”)	Emocionālās un sociālās vides uzlabojumi (tai skaitā ‘citādības’ stigmatas mazināšana), izglītojošais darbs ar skolotājiem, izpratnes veidošana skolās	IZM	Ilgtermiņa ietekme	Sociālo kampaņu rezultāti var izpausties pēc ilgāka laika posma. Jāņem vērā, ka var nebūt tūlītējas atgriezeniskās saites
Pedagogiem trūkst sagatavotības strādāt ar bērniem ar īpašajām vajadzībām, funkcionālajiem traucējumiem.	Speciālistu, pedagogu, kas strādā ar bērniem, izglītošana, lai nodrošinātu psiholoģisko pieeju darbam ar bērniem integrēšana pedagoģiskajā izglītībā	IZM	Jāuzsāk iespējami drīzā laikā, ilgtermiņa ietekme	Finansējuma trūkums, atbilstošu speciālistu trūkums, kas varētu veikt pedagogu izglītošanu, prasmju paaugstināšanu
Asistentu skaits (asistenta pakalpojums izglītojamajiem ar speciālām vajadzībām, kuri integrēti vispārējās izglītības iestādēs) neatspoguļo reālo vajadzību pēc pakalpojuma	Mainīt MK noteikumus, kas ļautu par asistentiem kļūt arī darbiniekiem bez pedagoģiskās izglītības	IZM LM	Jāuzsāk iespējami drīzā laikā, ilgtermiņa ietekme	Prasību mīkstināšana asistenta funkciju veicējiem – nav prasības pēc augstākās pedagoģiskās izglītības, neatrisina problēmu par asistentu trūkumu. Nepieciešamība arī pēc atlīdzības paaugstināšanas asistentiem, risināt problēmu kompleksi

Secinājums	Priekšlikums	Adresāts	Termiņš	Riski
Uzdevums “Nodrošināt valsts apmaksātu sociālās rehabilitācijas kursu ģimenei dzīvesvietā pirmreizēji bērnam noteiktas invaliditātes gadījumā” rīcības plānā neietver nevienu aktivitāti	Īstenot aktivitātes atbilstoši uzdevumam nodrošināt valsts apmaksātu sociālās rehabilitācijas kursu ģimenei dzīvesvietā pirmreizēji bērnam noteiktas invaliditātes gadījumā	LM IZM	Jāuzsāk iespējami drīzā laikā, ilgtermiņa ietekme	Finansējuma trūkums, atbilstošu speciālistu trūkums, kas varētu sniegt sociālās rehabilitācijas kursu ģimenei tās dzīvesvietā
PKC īsteno šobrīd Latvijā līdz šim plašāko longitudinālo pētījumu ģimeņu politikas jomā, īpašu uzmanību pievēršot divām augstākam nabadzības riskam pakļautām ģimeņu grupām – daudz bērnu ģimenēm un ģimenēm, kur bērnu/-s audzina viens pieaugušais. Pētījuma rezultāti sniegs gan nacionāla līmeņa pašreizējās situācijas raksturojumu, gan arī, līdz ar nākamajiem pētījuma viļņiem piedāvās iespēju veikt īstenoto aktivitāšu ietekmes uz mērķgrupām monitoringu.	Lai izvairītu pašreizējai situācijai ģimeņu ar bērniem jomā relevantus mērķus, kas savu aktualitāti saglabātu arī vismaz tuvākos 5-7 gadus un izstrādātu pierādījumus balstītus risinājumus turpmāk ģimenes politikas plānošanā, ieteicams jaunā politikas plānošanas dokumenta saturu balstīt iepriekšminētā pētījuma datus, jo īpaši – attiecībā uz daudz bērnu ģimeņu situāciju un ģimeņu, kur bērnu/-s audzina viens pieaugušais problemātiku. Minētā longitudinālā pētījuma un visu līdzšinējo pētījumu, kuru rezultāti ir zinātniski pārbaudīti un uzticami, datu izmantošanā ieteicams sadarboties gan valsts pārvaldes institūcijām, primāri, LM un PKC ekspertiem, gan arī attīstīt plašāku sadarbības tīklu gan	LM, PKC, Saeimas Analītiskais dienests, NVO	Līdz ar Pamatnostādņu izstrādi, turpmāk – pastāvīgi ģimenes politikas plānošanā, īstenošanā, izvērtēšanā	Analizējot Pamatnostādņu laika posmā īstenotos pasākumus, diemžēl bieži vien nākas secināt, ka dažkārt finanšu ietilpīgas aktivitātes īstētas pēc politikas līderu iniciatīvas, visdrīzāk – balstoties viedokļos un no citām valstīm aizgūtos idejiski interesantos priekšlikumos, nevis pētījumos balstītos pierādījumos. Ilgtermiņā šāda situācija var radīt risku tam, ka ieguldītie līdzekļi tiek izlietoti ar augstāko iespējamo efektivitāti un ir precīzi mērķēti.

Secinājums	Priekšlikums	Adresāts	Termiņš	Riski
	ar likumdevēja Saeimas Analītiskā dienesta zinātniekiem, gan arī nevalstiskajām organizācijām, kuras savas iniciatīvas balsta nevis viedokļos un pieredzē, bet gan pārbaudītos zinātniskos pētījumos, izvērtētā citu valstu pieredzē.			
Ģimeņu ar bērniem dzīves kvalitāti nepārprotami būtiski ietekmē vecāku nodarbinātība, bet iekļaušanās/atgriešanās darba tirgū pēc bērna kopšanas atvaļināja ir iespējama vien tad, ja ir iespēja nodrošināt pilnvērtīgu bērnu uzraudzību, t.sk. pašvaldību PII. Kā zināms, vēl aizvien praksē daudziem bērniem netiek nodrošināta vieta pašvaldības PII atbilstoši likuma "Par pašvaldībām" 15. panta 4. punktā definētajam, ka pirmsskolas un skolas vecuma bērnu nodrošināšana ar vietām mācību un audzināšanas iestādēs ir pašvaldību autonomā funkcija ³⁹⁶ . Vienlaikus saskaņā ar Latvijas ģimeņu uzskatiem, ļoti nozīmīgi ir nodrošināt bezmaksas ēdināšanu bērniem PII.	Tā kā bezmaksas ēdināšana pašvaldību PII, kas tiek finansēta no publiskajiem resursiem, būtiski atvieglotu ģimeņu budžetu un veicinātu veselīga uztura paradumu izveidošanos bērniem, aptaujāto Latvijas ģimeņu skatījumā būtu ļoti nozīmīgs un augsti novērtēts atbalsts, jāmeklē risinājumi šīs iniciatīvas uzsākšanai, piemēram, pirmkārt, bezmaksas ēdināšanu nodrošinot bērniem, kuri ir obligātajā pirmsskolas izglītošanās vecumā/daudzbērnu ģimeņu bērniem	VARAM LM	Diskusijas jāuzsāk iespējami drīzā laikā, ilgtermiņa ietekme	Ēdināšanas izmaksas PII, jo īpaši, ja ģimenē ir vairāki pirmsskolas vecuma bērni, var sastādīt nozīmīgu īpatsvaru no ģimenes ikmēneša budžeta. Tās nesedzot no publiskā sektora līdzekļiem, bet liekot apmaksāt ģimenei pašai, var rasties risks, ka vecāki nolemj bērnu PII nevest, pieļaujot, ka ēdināšana mājās ir lētāka. Šāda situācija savukārt var negatīvi ietekmēt ne tikai sieviešu nodarbinātības rādītājus, kas netieši piespiedu kārtā visbiežāk paliek mājās ar bērniem. PII neapmeklēšana liedz arī piekļuvi PII aktivitātēm, kas vērstas uz pilnvērtīgu mazu bērnu intelektuālo un sociālo attīstību un ir ārkārtīgi nozīmīgas it īpaši sociāli jutīgo ģimeņu bērniem. ³⁹⁷

³⁹⁶ VARAM (2016). Informatīvais ziņojums par valsts atbalsta programmas bērniem no pusotra gada vecuma līdz pamatizglītības ieguves uzsākšanai, kuri saņem pakalpojumu pie privātā bērnu uzraudzības pakalpojuma sniedzēja, izpildi un pašvaldību sniegtā atbalsta bērniem izvērtējumu.

³⁹⁷ Kārklīņa, I. (2013). Latvijas trūcīgo ģimeņu bērnu izglītības sasniegumus ietekmējošie faktori. Promocijas darbs. RSU, 250. lpp. https://www.rsu.lv/sites/default/files/dissertations/IKarklina_Promocijas_darbs.pdf (22.11.2018.)

Secinājums	Priekšlikums	Adresāts	Termiņš	Riski
4. Rīcības virziens				
<p>Vardarbības problēmas risināšanā saglabājama rīcībpolitikas veidošana 3 pamatjomu griezumā (1) profilakse, (2) vardarbības atpazīšana un atklāšana, (3) kā arī institūciju sadarbība palīdzības un rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanā.</p>	<p>Turpmāka rīcībpolitikas veidošanā būtiski iekļaut uzdevumus, kas saistīti ar vardarbības novēršanu, turpinot izmantojot – (1) profilakses pasākumus, (2) veicinot vardarbības atpazīšanu un atklāšanu, (3) turpinot institūciju sadarbību palīdzības un rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanā, attiecīgi plānojot katras jomas īstenošanu gan pēc procesa, gan tā koordinēšanas.</p>	<p>PKC, LM, TM, VM, IeM</p>	<p>Gan īstermiņa, gan ilgtermiņa risinājumi. Jautājums ar ilgtermiņa ietekmi.</p>	
<p>Vardarbības atpazīšana un problēmas izpratne jāveicina arī speciālistu vidū – veselības aprūpes, tiesībsargājošo iestāžu darbinieku un citu. Nepieciešams nodrošināt vienoti augstu visu speciālistu zināšanu līmeni, kā arī to, lai rīcība vardarbības ģimenē gadījumos būtu standartizēta, nevis atkarīga no iesaistīto speciālistu individuālām īpašībām, izpratnes vai vēlmes palīdzēt.</p> <p>Pašlaik lieli resursi tiek izmantoti, lai panāktu profesionāļu, kas iesaistīti vardarbības novēršanā apmācībā. Būtiski, ka profesionāļi mainās un līdz ar to nepieciešams tos atkal apmācīt.</p>	<p>Izskatīt iespēju iekļaut apmācību par vardarbību, kuras iesaistītas vardarbības novēršanā profesijas apgūvē (profesijas standarts). Tādējādi nodrošinot plašu speciālistu loka zināšanas par vardarbības novēršanu.</p> <p>Nepieciešams augstskolu relevanto studiju programmu izvērtējums un konsultācijas ar studiju programmu direktoriem un nozaru sociālajiem partneriem.</p>	<p>IZM, PKC, LM, TM, VM, IeM</p>	<p>Operatīvi risinājumi ar ilgtermiņa ietekmi</p>	

Secinājums	Priekšlikums	Adresāts	Termiņš	Riski
<p>Dati par vardarbību ir apzināti un tiek apkopoti, tomēr līdz šim nav ticis pilnībā izvērtēts, kādi dati ir nepieciešami rīcībpolitikas veidošanai un kādi ir uzkrāto datu izmantošanas mērķi.</p> <p>No esošajiem datiem, nav identificējams atkārtotu vardarbības gadījumu skaits, kā arī nav konstatējams, kāds īpatsvars no personām atkārtoti nonāk institūciju redzeslokā un tādējādi, ir problemātiski izvērtējama konkrēto atbalsta pasākumu ietekme vardarbības situāciju mazināšanā vai novēršanā.</p>	<p>Politikas veidotājiem nepieciešams definēt ne tikai kādi dati ir vēkami, bet arī formulēt to izmantošanas mērķus. Tas visām iesaistītajām pusēm ļaus ne tikai izprast dažādu datu apzināšanas un apkopošanas lomu, bet arī vērtēt apstākļus, kas ietekmē datu izmaiņas un analizēt konkrētas intervences rezultātus. Apkopot datus par atkārtotu vardarbību un aktīvāk strādāt ar vardarbības profilaksi šajos gadījumos. Recidīva gadījumi, ļautu precīzāk apjaust problēmas mērogus un mērķtiecīgāk novirzīt resursus darbam ar ģimenēm – gan upuriem, gan varmākām.</p>	<p>PKC, LM</p>	<p>Operatīvi risinājumi ar ilgtermiņa ietekmi</p>	
<p>Attīstot palīdzības un sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, nepieciešams stiprināt arī institūciju sadarbību, kas līdz šim ir bijis viens no vājākajiem vardarbības novēršanas politikas īstenošanas posmiem, jo gadījumu risināšanā var būt iesaistītas daudzas institūcijas, kuru sadarbība ir vāji koordinēta.</p>	<p>Projekta SOLI Tuvāk rekomendāciju popularizēšana un ieviešana praksē pēc projekta beigām.</p>	<p>LM, IeM, TM, VM</p>	<p>Operatīvi risinājumi ar ilgtermiņa ietekmi; Diskusijas jāuzsāk iespējami drīzā laikā, lai nezaudētu projekta iestrādes,</p>	

Secinājums	Priekšlikums	Adresāts	Termiņš	Riski
			ilgtermiņa ietekme	
Esošā rīcībpolitika ir vērtējama kā reaģējoša nevis proaktīva, lielāku uzmanību, pievēršot vardarbības atpazīšanas un atklāšanas veicināšanai, kā arī rehabilitācijas sniegšanai, vismazāk uzmanības ir pievērsts vardarbības prevencei, kam ilgtermiņā var būt būtiska loma vardarbības mazināšanai.	Strādāt aktīvāk ar primāro vardarbības profilaksi sabiedrībā kopumā, apzināti strādājot ar dažādām sabiedrības grupām. Piemēram, mērķtiecīgi strādājot ar vardarbības jautājumiem PII, pastāv iespēja samazināt vardarbības gadījumus skolā un arī vēlāk. Konflikta risināšanas prasmju attīstība bērnudārzā un skolā ir virziens, kam ilgtermiņā var būt būtiska ietekme uz sabiedrības prasmēm nevardarbīgi strīdu risināšanai.	LM, IZM	Ilgtermiņā	
Ir stiprināma un atbalstāma mediācijas institūta ieviešana Latvijā, tomēr mediācija vardarbības ģimenē gadījumos bez iepriekšēja individuāla darba ar varmāku un cietušo vairākos gadījumos nav pieļaujama.	Ir attīstāms mediācijas institūts un jāpadara mediācijas pieejamība dažādām mērķa grupām. Nepieciešams padziļināts pētījums par mediācijas izmantošanas praksēm ārvalstīs vardarbības ģimenē gadījumos, lai veidotu datus	TM, LM	Operatīvi risinājumi ar ilgtermiņa ietekmi; Diskusijas jāuzsāk iespējami drīzā laikā, lai nezaudētu līdzšinējās	

Secinājums	Priekšlikums	Adresāts	Termiņš	Riski
	pamatotu rīcībpolitiku un mērķtiecīgāk piemērotu mediācijas pakalpojumu un definētu tā mērķus neviennozīmīgos gadījumos, kas skar vardarbību ģimenē.		iestrādes, ilgtermiņa ietekme	
Ir jāpilnveido sabiedrības zināšanas par vardarbības ģimenē riskiem un pazīmēm, kā arī jāinformē par iestādēm, kurās ir iespējams saņemt atbalstu vardarbības gadījumos. Nepieciešams attīstīt instrumentus, kā vairot sabiedrības izpratni un veicināt nulles tolerances izplatību pret dažāda veida vardarbību ģimenē. Tikai saņemot atbilstošu psihoizglītojošu informāciju un sabiedrības iedrošinājumu ļauj vardarbībā cietušajiem drošāk vērsties pēc palīdzības. Risinot problēmas, kas saistītas ar vardarbību ģimenē, nepieciešams mazināt arī sabiedrībā pastāvošos stereotipus, jo sabiedrības attieksme var ļoti lielā mērā noteikt to, vai cietušais iedrošināsies ziņot un cerēt saņemt atbalstu, ja ziņos par vardarbības gadījumu.	Turpināt veidot informatīvas kampaņas par vardarbību un pieejamo atbalstu upuriem, lai veicinātu sabiedrības izpratni par vardarbību un mazinātu sabiedrības toleranci. Šādas uzvedības maiņas kampaņas jāveido saskaņā ar stratēģiskās komunikācijas principiem, tām jābūt sistemātiskām, kompleksām un mērķtiecīgām.	LM	Pastāvīgi, ar izteiktu ilgtermiņa ietekmi	

Secinājums	Priekšlikums	Adresāts	Termiņš	Riski
5. Rīcības virziens				
<p>Ārpusģimenes aprūpes formu - audžuģimenes, aizbildņi, adoptētāji – dinamika liecina, ka audžuģimeņu un adoptētāju skaitam ir tendence palielināties, bet samazinās aizbildņu skaits. Audžuģimenes ir īstermiņa risinājums, bet nepietiekams atbalsts ir ilgtermiņa formu - aizbildnības un adopcijas attīstīšanai. Ārpusģimenes aprūpē dzīvojošiem bērniem, kuri pilnībā vai uz laiku ir zaudējuši vecāku aprūpi, alternatīvas aprūpes sistēmas pamatā jābūt bērna palikšanai savas paplašinātās ģimenes lokā, nezaudējot saikni ar radniekiem, ikdienas dzīvi un atbalsta sistēmām t.i. <i>aizbildnība</i> .</p> <p>Lai gan aizbildnība uzskatāma par prioritāri nodrošināmu bērna aprūpes formu, aizbildnībai kā risinājumam Pamatnostādņu periodā pievērsta tikai pastarpināta uzmanība. Lai gan <i>audžuģimene</i> ir starptautiski atzīta par visatbilstošāko ģimenes vides ekvivalentu bez vecāku gādības palikušiem bērniem, tomēr nākotnē jāmeklē risinājumi kā pilnveidot ilgtermiņa risinājumus - aizbildnība un adopcija.</p>	<p>Jāmaina atbalsta fokuss no īstermiņa uz ilgtermiņa aprūpētāju.</p> <p>Paralēli audžuģimeņu kustības attīstībai nepieciešams paplašināt atbalstu aizbildņiem – atbalsta grupas, individuālais atbalsts, apmācības, sociālais darbs ar ģimeni un bērniem.</p>	LM	Ilgtermiņš	Salīdzinoši lielais valsts atbalsts audžuģimenēm, kas ir īstermiņa risinājums, var mazināt interesi par ilgtermiņa risinājumiem - aizbildniecību
<p>Informācija par bērniem, kuriem nepieciešama ārpusģimenes aprūpe ģimeniskā vidē liecina, ka lielākais īpatsvars šādu bērnu ir vecumā no 4 līdz 18 gadiem, tāpēc nepieciešams attīstīt rīdījumus īpaši pusaudžu ģimenēm</p>	<p>Viesģimeņu kā atbalsta formas transformācija un attīstība ģimeniskas vides nodrošināšanai pusaudžu un jauniešu mērķa grupai un sagatavošanai dzīvei pēc ārpusģimenes aprūpes</p>	LM/ pašvaldības	Īstermiņā	Mērķa grupai – bērniem ārpusģimenes aprūpes iestādēs pusaudžu vecumā, ir specifiskas vajadzības, gan saistībā ar attīstības posma īpatnībām, gan līdzšinējo pieredzi ārpusģimenes aprūpes iestādēs, tādēļ ģimenēm, kas uzņemtos rūpes par šiem bērniem nepieciešams īpašs atbalsts un sagatavotība
<p>Iepriekšējā periodā īstenotie pasākumi vairāk bijuši vērsti, lai cīnītos ar sekām – bērnu, kuri nonākuši ārpusģimenes</p>	<p>Nepieciešams intensīvs un mērķorientēts sociālais darbs</p>	LM/ pašvaldības	Ilgtermiņā	Nepieciešama sadarbība starp plašu iesaistīto speciālistu loku, kas šobrīd

Secinājums	Priekšlikums	Adresāts	Termiņš	Riski
aprūpē, nonākšanu ģimenei pietuvinātā vidē. Papildus tam nepieciešams lielāku uzsvāru likt uz cīņu ar cēloņiem.	ar bērnu ģimenēm, attīstot/piedāvājot <i>kopienas pakalpojumus ģimenēm</i> ar vidējiem un augstiem riskiem. Nepieciešama mērķtiecīga un koordinēta dažādu iesaistīto pušu (veselības aprūpes, sociālo dienestu, bāriņtiesu, izglītības iestāžu speciālistu) sadarbība, lai izveidotu “ātrās reaģēšanas sistēmu” sociālā riska situāciju atpazīšanai un novēršanai			pārsvārā strādā uz seku mazināšanu, kā arī savas kompetences robežās. Attieksmes maiņa ir ilgtermiņa process
Ir samilzušas problēmas cilvēkresursu nodrošināšanā sociālajā jomā. Kvalitatīva sabiedrībā balstītu sociālo pakalpojumu nodrošināšana ir iespējama tikai ar nosacījumu, ka darbam pašvaldībās tiek piesaistīts pietiekams skaits kvalificētu speciālistu, kā arī īstenotas esošo cilvēkresursu apmācības un kapacitātes celšanas pasākumi. Pašvaldību sociālajos dienestos un to struktūrvienībās strādājošo speciālistu apmācības un pārkvalifikācija kopumā neatrisina nepieciešamo cilvēkresursu iespējamo trūkumu.	Nepieciešami sistēmiski un kompleksi CR trūkuma un kapacitātes problēmu risinājumi, kā, piemēram, -) izstrādāt cilvēkresursu attīstības un piesaistes stratēģiju;) sadarbībā ar augstākās izglītības iestādēm par valsts budžeta līdzekļiem sagatavot trūkstošos speciālistus un īstenot profesionālās pilnveides pasākumu;	LM IZM	Ilgtermiņā	Sociālās, veselības, izglītības jomas ir cilvēkresursu ietilpīgas, kas rada būtiskas sekas attiecībā uz valsts un pašvaldību budžetu. Nav izvērtējuma par sabiedrības novecošanās ietekmi uz cilvēkresursu pieejamību un pieprasījumu minētajās jomās

10.Pielikumi

10.1. Informantu saraksts

Informants	Institūcija	Intervijas laiks	Intervētājs
Valsts pārvaldes iestādes			
Jurijs Spiridonovs	Finanšu ministrija	29.10.2018	Ieva Skubiņa
Agnese Gaile	Labklājības ministrija	04.10.2018.	Marita Zitmane
Iveta Baltiņa	Labklājības ministrija	04.10.2018.	Marita Zitmane
Viktorija Boļsakova	Labklājības ministrija	20.11.2018.	Viola Korpa
Dace Vītola	Ekonomikas ministrija	17.08.2018.	Ieva Skubiņa
Santa Līviņa	Veselības ministrija	14.08.2018.	Ieva Skubiņa
Antra Valdmane	Veselības ministrija	14.08.2018.	Ieva Skubiņa
Inese Celmiņa	Tieslietu ministrija	30.10.2018.	Ieva Cēbura
Ints Ņuzis	Valsts policija	08.11.2018.	Viola Korpa
Kārlis Langins	Tiesu administrācija	25.09.2018.	Viola Korpa
Ina Degle	Tiesu administrācija	25.09.2018.	Viola Korpa
Dace Rasa	Sabiedrības Integrācijas Fonds	04.10.2018.	Marita Zitmane
Anita Gotharde	BTAIS	11.10.2018.	Ieva Cēbura
Taivo Trams	BTAIS	11.10.2018.	Ieva Cēbura
Ilze Straume	Slimību profilakses un kontroles centrs	14.08.2018.	Ieva Skubiņa
Tieslietu ministrijas eksperti, kas atbildes uz jautājumiem sniedza rakšveidā.		10.2018.	Ieva Cēbura
Nozares eksperti un sociālie partneri			
Pēteris Leiškalns	LDDK	20.08.2018.	Ieva Skubiņa
Žanete Drone	Sabiedriskās iniciatīva "Zvaigžņu bērni", dveseludarzs.lv	17.08.2018.	Ieva Skubiņa

Informants	Institūcija	Intervijas laiks	Intervētājs
Dace Rezeberga	Latvijas dzemdību speciālistu un ginekologu asociācijas valdes locekle, RSU profesore, Rīgas Dzemdzību nama galvenā ārste, Rīgas Austrumu klīniskās universitātes slimnīcas un VM galvenā speciāliste dzemdniecībā un ginekoloģijā	15.08.2018.	Ieva Skubiņa
Iveta Ķelle	Biedrība "Papardes zieds"	14.08.2018.	Ieva Skubiņa
Andrejs Buharins	Altum Programmu attīstības departaments	20.08.2018.	Ieva Skubiņa
Dace Helmane	Biedrība „Korporatīvās ilgtspējas un atbildības institūts”	19.09.2018.	Marita Zitmane
Ināra Dundure	Latvijas Pašvaldību savienība	08.10.2018.	Marita Zitmane
Aino Salmiņš	Latvijas Pašvaldību savienība	17.08.2018.	Ieva Skubiņa
Ilze Rudzīte	Latvijas Pašvaldību savienība	27.09.2018.	Ieva Cēbura, Marita Zitmane
Zane Zvirgzdiņa	Centrs "Marta"	23.07.2018.	Ieva Cēbura
Inga Vanaga	LIZDA	12;23.09.2018.	Viola Korpa
Irina Avdejeva	LIZDA	12;23.09.2018.	Viola Korpa
Anda Grīnfelde	LIZDA	12;23.09.2018.	Viola Korpa
Ilze Mileiko	Sociālantropoloģe	27.08.2018.; 19.09.2018.	Viola Korpa
Elīna Kārkla	Biedrība "Asociācija Ģimene"	17.07.2018. 20.10.2018.	Ieva Cēbura
Iļvija Razgale	Biedrība „Klīnisko sociālo darbinieku Asociācija”	04.10.2018.	Viola Korpa
Aurika Zīvere	Bāriņtiesu asociācijas vadītāja	12.10.2018.	Ieva Cēbura
Rudīte Krūmiņa	Balvu novada bāriņtiesas priekšsēdētāja	12.10.2018.	Ieva Cēbura
Jānis Erts	PLECS	09.10.2018.	Ieva Cēbura
Līga Tetere	PLECS	09.10.2018.	Ieva Cēbura
Linda Zīverte	Latvijas SOS Bērnu ciematu asociācija	08.10.2018.	Ieva Cēbura
Inese Fecere	Biedrības "Azote"	08.10.2018.	Ieva Cēbura

Informants	Institūcija	Intervijas laiks	Intervētājs
Laila Balode	Centrs "Dardedze"	07.11.2018.	Viola Korpa
Zane Avotiņa	Biedrība "Skalbes"	18.10.2018. 05.11.2018.	Viola Korpa

